Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАЛАБІН ВІКТОР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК: 81′25:355.343.18

ДИСЕРТАЦІЯ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

10.02.16 «Перекладознавство» (035 «Філологія»)
03 «Гуманітарні науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.
_____ В.В. Балабін

Науковий консультант Чередниченко Олександр Іванович
доктор філологічних наук, професор

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Балабін В.В. Теоретичні засади військового перекладу. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 «Перекладознавство» (035 – Філологія). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2020.

Дисертацію присвячено визначенню ролі й місця військового перекладу в системі перекладознавчої науки. З цією метою досліджено коло теоретичних питань, що їх охоплює наукова сфера військового перекладу, узагальнено накопичений в Україні унікальний багаторічний (1993-2017 рр.) досвід підготовки й практики службової діяльності військових перекладачів, проаналізовано специфіку практичної складової військового перекладу, узагальнено наявні наукові праці, теоретичні ідеї, науково-методичні положення з проблематики військового перекладу.

Станом на кінець 2017 року теорія військового перекладу (ТВП) являла собою несистематизований науково-методичний дискурс, виражений або окремими актами схоплювання, розуміння й осягнення певних смислів внаслідок професійного обговорення, наукового дослідження чи навчально-методичного опрацювання окремих теоретичних аспектів військового перекладу або їхній результат, що представлений розпорошеними неструктурованими концептами військового перекладу, які не мали завершеного оформлення у вигляді ідеальних упорядкованих теоретичних об’єктів за допомогою наукознавчих і спеціальних категорій, понять, концептів, конструктів, термінів і визначень.

За підсумками проведеного дослідження ТВП презентується як спеціальна теорія перекладу, що має визначені дисертантом кваліфікаційні наукознавчі параметри – об’єкт, предмет, завдання, проблематику, власні спеціальні метамовні одиниці.

Військовий переклад визначається як спеціальний вид опосередкованої, міжкультурної, двосторонньої й двомовної комунікації, що має своїм суб'єктом військового перекладача, об'єктом – військові тексти та здійснюється в звичайних і екстремальних умовах військової служби з метою перекладацького супроводження заходів у воєнно-політичній, військово-технічній і військово-спеціальних сферах діяльності збройних сил.

Досліджено функціонально-стильові параметри військового перекладу, що дозволило виокремити десять основних (обов'язкових) функціонально-прагматичних ознак військового перекладу, три функціонально-прагматичні види військового перекладу (воєнно-політичний, військово-технічний і військово-спеціальний), запропонувати дефініцію для терміна/поняття «військовий переклад».

Теорія військового перекладу – це спеціальна теорія перекладознавчої науки, що являє собою систематизовану (узагальнену, структуровану й упорядковану) сукупність наукових фактів, теоретичних суджень, гіпотез і методологічних положень, які розкривають специфіку перекладацького супроводження в збройних силах за допомогою термінологічно визначених і упорядкованих одиниць концептуального апарату.

Об'єктом ТВП є перекладацьке супроводження як основа лінгвістичного забезпечення військ, предметом – створення абстрактних (ідеальних) теоретичних (вербальних, графічних, математичних, інших знаково-символьних) моделей перекладацького супроводження в збройних силах з метою розкриття онтологічної природи, сутності й специфіки ТВП як складної нематеріальної системи синергічного типу – її змісту, структури, складових (компонентів, елементів), одиниць концептуального апарату, зв'язків із перекладознавством, філологічними, суміжними й інтегрованими науками – з одного боку, та воєнною наукою й практикою лінгвістичного забезпечення військ – з другого. Макрозавданням ТВП має бути побудова універсальної наукової моделі військового перекладу як системи узагальненого знання про об'єкт – перекладацьке супроводження в збройних силах, що розкриває суттєві зв'язки й закономірності об'єкта.

Оскільки ТВП природно успадковує притаманну перекладознавству властивість міждисциплінарності – тісних зв'язків із філологічними, класичними, інтегрованими й суміжними науковими дисциплінами, на які об'єктивно накладається складна специфіка військової діяльності, в основу ТВП мають бути закладені фундаментальні наукознавчі метамовні одиниці – загальнонаукові, мовознавчі та перекладознавчі.

Концептуальний апарат теорії військового перекладу (КА ТВП) являє собою систему метамовних одиниць, що розкривають специфіку службової діяльності військового перекладача та описують об'єкт – перекладацьке супроводження в збройних силах – у спеціальних категоріях, поняттях, концептах, конструктах, термінах і визначеннях.

За підсумками логіко-семантичного й предметно-поняттєвого аналізу текстів наукового дискурсу з військового перекладу всі метамовні одиниці КА ТВП можна розділити на чотири види – загальнонаукові (філософсько-наукознавчі), мовознавчі, перекладознавчі й спеціальні, а також упорядкувати їх за чотирма рівнями структури КА ТВП. Спеціальні одиниці КА ТВП – це категорії, поняття, концепти, конструкти й терміни, що позначають специфіку службової діяльності військового перекладача – «військовий переклад», «лінгвістичне забезпечення військ», «перекладацьке супроводження в збройних силах», «військовий перекладач», «військовий текст», «воєнно-політичний переклад», «бортпереклад» тощо.

Запропоновано дефініції для базових метамовних одиниць КА ТВП мовознавчого рівня, які потребують уточнення в аспекті завдань і сфери функціонування військового перекладу.

Військовий текст – це письмовий або усний цілісно-смисловий масив мовних одиниць, об'єднаних логіко-синтаксичними зв'язками, комунікативною функцією, тематичною спрямованістю, композиційною макроструктурою та стильовою домінантою навколо концептів «війна», «військо» і «озброєння».

Типологічною основою військових текстів у ТВП є їхня класифікація за функціонально-прагматичними та жанрово-стильовими параметрами. Основними функціонально-прагматичними різновидами військових текстів є загальновійськові, воєнно-політичні, військово-технічні та військово-спеціальні, що природно співвідносяться з трьома видами військового перекладу – воєнно-політичним (ВПП), військово-технічним (ВТП) і військово-спеціальним (ВСП). Жанрово-стильовими різновидами військових текстів є воєнно-наукові, військово-публіцистичні та воєнні мемуари.

Найпростішою жанрово-стильовою структурою військових текстів є трирівнева: «стиль – жанр – текст». Під час структурного аналізу військових текстів доцільно не виходити за межі шести рівнів жанрово-стильової структури військових текстів: «стиль – підстиль – жанрова група – жанрова підгрупа – жанр – текст». За потреби глибину структурного аналізу можна збільшити до восьми рівнів, додавши після четвертого рівня структури («жанрова підгрупа») два додаткові рівні – «жанровий тип» та «жанровий підтип».

Більшість військових текстів функціонують у межах офіційно-ділового, наукового, публіцистичного або розмовного стилів і тільки воєнні мемуари належать до сфери художнього стилю. Внаслідок цього диференційно-визначальними функціонально-стильовими й жанровими параметрами конкретного військового тексту слід вважати типові жанрово-стильові ознаки відповідного функціонального стилю. Коректне й несуперечливе виділення окремих, «суто військових», спеціальних жанрів військових текстів за строгими науковими параметрами не завжди можливо й доцільно з практичного погляду, оскільки для переважної більшості військових текстів можна знайти близький жанр у межах відповідного функціонального мовного (мовленнєвого) стилів або відповідний функціонально-стилістичний аналог в галузі художнього, суспільно-політичного, науково-технічного або спеціального перекладу. Винятком з цього правила є «бойові документи» у

складі військово-спеціальних текстів, «Біла книга» як унікальний мультижанровий офіційний документ сфери воєнно-політичного перекладу, «допит військовополоненого» як специфічний усний жанр військово-спеціального перекладу тощо.

При перекладі військових текстів слід обов'язково передавати комунікативну функцію, семантичне значення (смисл повідомлення), стильові ознаки й структуру військового тексту мови оригіналу, з обов'язковим урахуванням комунікативної ситуації, позамовних аспектів, жанрово-стилістичних і узуальних норм мови перекладу.

Термін/поняття «перекладацька діяльність» об'єктивно постає як категорія перекладознавства – граничне поняття перекладознавчої науки, що виконує роль універсалії. У ТВП перекладацьку діяльність визначаємо як вид мовленнєво-розумової діяльності, динамічний трансляційно-інтерпретативний процес білінгвального сприйняття й відтворення текстів перекладачем, що має складний психофізіологічний, індивідуально-творчий характер і регулюється соціально зумовленим мотивом міжкультурного міжмовного посередництва. Запропонована дефініція перекладацької діяльності містить сім структурних елементів та вісім атрибутивних ознак. Перекладацьку діяльність відокремлюємо від суміжного, але не тотожного поняття «службова діяльність військового перекладача» – основні й допоміжні функції й завдання перекладача як посадової особи, що виконує спеціальні обов'язки військової служби. Перекладацька діяльність військового перекладача реалізується в стратегії, тактиці й технології перекладу, що формують її макроструктурний рівень.

Стратегія перекладу є ініціальним орієнтувально-програмним етапом перекладацької діяльності, що містить концептуалізоване невербальне сприйняття тексту мови оригіналу, загальне оцінювання об'єктно-предметної ситуації та формування задуму перекладу.

Тактика перекладу постає як проміжний, розумово-аналітичний етап перекладацької діяльності, що містить вербалізацію сприйнятих концептів

засобами мови оригіналу та мови перекладу, аналіз мовленнєвих, комунікативних, культурно-історичних і соціолінгвістичних чинників та визначення конкретних завдань перекладу.

Технологія перекладу – це завершальний етап трансляційно-інтерпретативної діяльності перекладача, що являє собою процес вибору і застосування особистісних, методологічних та інструментальних операційних засобів для створення кінцевого продукту – тексту мови перекладу.

Оскільки в своїй основі діяльність людини трифазна (орієнтування – вибір – виконання), стратегія, тактика й технологія військового перекладу онтологічно постають як об'єктивно наявні етапи перекладацької діяльності: 1) орієнтування/ініціалізація; 2) вибір/конкретизація; 3) виконання/відтворення. Таким чином, стратегія, тактика і технологія військового перекладу забезпечують системну єдність виконання завдань різного рівня – стратегічних, тактичних, технологічно-операційних: стратегія встановлює цілеустановчі програмні орієнтири майбутнього перекладу; тактика конкретизує загальний задум і визначає завдання перекладу; технологія реалізує задум і завдання операційними трансляційно-інтерпретативними засобами – способами, методами й прийомами перекладу. Усвідомлення та змістовно-діяльнісне наповнення конкретної стратегії, тактики й технології перекладу залежить від теоретичної й практичної підготовки військового перекладача, виду й жанру військового перекладу, складності тексту мови оригіналу, ситуації перекладу та умов діяльності.

Термін «лінгвістичне забезпечення військ» запропоновано автором наприкінці 90-х років минулого століття на позначення всієї сукупності службових завдань військового перекладача в умовах трансформації функціональної та організаційно-штатної структури Збройних Сил України. Лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ) – це комплекс спеціальних заходів і завдань прикладного й фундаментального характеру у воєнно-політичній, військово-технічній та військово-спеціальних сферах діяльності збройних сил, що здійснюються з метою реалізації комунікативно-посередницької, воєнно-

країнознавчої, військово-термінологічної, лінгвопедагогічної та лінгводослідницької функцій діяльності, які потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної компетенції виконавців. Таким чином, структуру ЛЗВ утворюють п’ять складових: 1) перекладацьке супроводження; 2) воєнно-країнознавча діяльність; 3) військово-термінологічна діяльність; 4) лінгвопедагогічна діяльність; 5) лінгводослідницька діяльність.

Перекладацьке супроводження є основою ЛЗВ, видом міжкультурного міжмовного посередництва, що полягає у здійсненні військовим перекладачем письмового та усного (послідовного й синхронного) перекладання, адаптованого транскодування (переказу), реферування, анотування й редагування загальновійськових, воєнно-політичних, військово-технічних та військово-спеціальних текстів.

Основними видами перекладацького супроводження є письмовий та усний (послідовний і синхронний) переклад військових текстів. Спеціальними видами перекладацького супроводження є переклад радіообміну, бортовий переклад (бортпереклад), допит військовополонених, опитування місцевих жителів, супроводження парламентерів, додатковими видами – переказ, реферування, анотування та редагування військових текстів.

Військовий перекладач – це головний суб’єкт системи ЛЗВ, офіцер-філолог, професійно підготовлений компетентний мовний посередник, що володіє сформованими на рівні вищої освіти міжкультурними комунікативними (білінгвальними, психолінгвістичними, мовленнєво-розумовими) та іншими спеціальними компетентностями для виконання функцій і завдань лінгвістичного забезпечення військ.

Функції службової діяльності військового перекладача – це узагальнені за професійними напрямками види типових військово-спеціальних завдань, що безпосередньо покладаються на військового перекладача. У ТВП виокремлюємо головні й допоміжні функції службової діяльності військового перекладача. Головними функціями є комунікативно-посередницька,

інформаційно-аналітична, нормативно-кодифікаційна; допоміжними функціями – навчально-бойова, військово-адміністративна, дидактично-діагностична, науково-пошукова.

У дисертації розкрито вимоги до військового перекладача як головного суб'єкта лінгвістичного забезпечення військ (його кваліфікації, компетентностей), представлено матрицю компетентностей військового перекладача як систему зі складною ієрархічною структурою, що містить системоутворювальні параметри упорядкування, запропоновано алгоритм розроблення професійного стандарту для військового перекладача.

Уточнено визначення базових наукознавчих, мовознавчих і перекладознавчих понять з урахуванням завдань ТВП, подано термінологічні дефініції для спеціальних метамовних одиниць концептуального апарату ТВП, які стали основою офіційного Військового стандарту Міністерства оборони України «ВСТ 01.003.001 – 2018 (01). Лінгвістичне забезпечення військ (сил). Основні положення», що був розроблений під керівництвом автора та введений в дію в грудні 2018 року.

Ключові слова: перекладознавство, військовий переклад, теорія військового перекладу, військовий перекладач, лінгвістичне забезпечення військ, перекладацьке супроводження в збройних силах, військовий текст, професійний стандарт для військового перекладача.

ABSTRACT

Balabin V.V. Theoretical Framework for Military Translation. Manuscript.

Thesis for the Scientific Degree of Doctor of Science (Philology), Speciality 10.02.16 “Translation Studies”. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2020.

The dissertation focuses on defining the role and place of military translation in the theoretical system of translation studies. The conducted research covers a range of theoretical topics in the domain of military translation theory, summarizes the unique long-standing experience (1993-2017) of training military translators/interpreters in Ukraine and their professional feedback. The author analyzes the practical component of military translation, reviews existing scholarly works, theoretical ideas, academic and methodological provisions in the field of military translation.

As of the end of 2017, the military translation theory (MTT) stood as unsystematic scientific and methodological discourse, which was represented either by individual acts of grasping, comprehending and understanding certain meanings of military translation due to professional discussions, research, studies, teaching and methodical elaboration, or by scattered theoretical results, and incomplete theoretical notions of military translation which had to be properly explained and structured by means of scientific and scholarly categories, concepts, constructs, terms and definitions.

Based on the results of the study, the MTT is presented as a special theory of translation, which has proper qualifying scientific and scientific parameters defined by the author – object, subject, tasks, problems, own special meta-lingual units.

The military translation is as a special type of mediated, intercultural, bilateral and bilingual communication, which has a professional military interpreter as its principal actor, military texts as its object, and is carried out under normal and

extreme conditions of military service for the linguistic support of military-political, military-technical and military-special activities of the armed forces.

The research of functional and stylistic parameters of military translation made it possible to identify ten basic (obligatory) functional-pragmatic features of military translation, differentiate three functional-pragmatic types of military translation (military-political, military-technical and military-special translation), and offer a definition for the term/concept of "military translation".

The MTT is as a branch of translation studies' special theories, that consists of well-profiled, structured and summarized facts, theoretical judgments, hypotheses and methodological provisions, which are coherently integrated into a system by carefully selected and terminologically refined units of its conceptual construct, that reveal the essence and specificity of the military interpreter's professional duties and functions.

The MTT's object encompasses the realm of military translation which forms the core of the linguistic support for forces, while its subject deals with the creation of abstract (ideal) theoretical (verbal, graphic, mathematical, other character-symbolic) models of translation and interpreting in the armed forces in order to reveal the MTT's ontological nature, essence and specificity. As such, the MTT's subject is to present it as a complex intangible synergistic type system – its content, structure, constituents (components, elements), units of conceptual framework, relations with both translation studies, philological, related and integrated sciences, and the military science and practice of linguistic support of forces. Therefore, the MTT's main objective shall be a universal scientific model of military translation as a system of generalized knowledge on the translation and interpreting in the armed forces that reveals the essential links and patterns of the abovementioned object.

Fundamental scientific, linguistic and translation meta-units should constitute the MTT's basis, since the MTT inherits the congenital interdisciplinary feature of translation studies – close ties with philological, classical, integrated and related scientific disciplines, accentuated by the specificity of military activities.

The MTT's conceptual construct is a system of meta-language units that reveal the specificity of military translator's service and describe the object – translation and interpreting in the armed forces – by specific categories, concepts, constructs, terms and definitions. The MTT's conceptual construct units falls into four types: general scholarly, linguistic, translatological, and specialized. Specialized units of the MTT's conceptual construct are vocationally specific categories, concepts, concepts, constructs and terms denoting the specificity of military translator's/interpreter's service. They are: "military translation", "linguistic support for forces", "translation and interpreting in the armed forces", "military translator/interpreter", "military text", "military-political translation", "onboard flight translation", etc.

The manuscript offers definitions for the basic linguistic units of the MTT's conceptual construct (e.g. text, style, genre, style dominant, style features, discourse), which need to be clarified in terms of the tasks and scope of military translation.

The military text is a written or oral holistic-semantic body of linguistic units, combined by logical-syntactical ties, communicative function, thematic orientation, compositional macrostructure and style dominant around the concepts of "war", "military" and "weapons". Military texts' functional-pragmatic and genre-style parameters form a typological basis for their classification in the MTT. Therefore, the main functional-pragmatic varieties of military texts are military-general, military-political, military-technical and military-special texts, which essentially correlate with three types of military translation: military-political translation, military-technical translation and military-special translation.

The genre and style structure of military texts is basically three-tier: "style – genre – text". During the structural analysis of military texts, it is advisable not to go beyond six levels of the military texts' genre and style structure: "style – substyle – genre group – genre subgroup – genre – text". If necessary, one can increase the depth of the military texts' structural analysis from six to eight levels by adding two additional levels ("genre type" and "genre subtype") after the fourth level of structure ("genre subgroup") respectively.

Most military texts belong to official, scientific, publicist or colloquial styles, and only military memoirs pertains to the literary style. Consequently, the typical genre and style features of the corresponding functional style serve as differentiating parameters for a particular military text. Therefore, correct and consistent differentiation of unique "purely military" genres of military texts is not always possible and practically feasible under strict scientific parameters, since for the vast majority of military texts there is always an appropriate genre within the relevant functional style or a least a close stylistic analogue in the corresponding field of literary, socio-political, scientific-technical or special translation. The exception to this rule are "military documents", "White Paper" (as a unique multi-genre official document in the sphere of military-political translation), "interrogation of POW" (a specific oral genre of special military translation), etc.

When translating military texts, one must consistently strive to convey the communicative function, semantic meaning (the essence of the message), style and structure of the military text in the source language, and take into account the appropriate communicative situation, extralinguistic aspects, style, genre, and customized usage norms of the target language.

The term "translation activity" existentially emerges as a fundamental category of translation science and ultimate becomes a universal concept of translatology. The translation activity is a kind of speech and mental activity, a dynamic translational and interpretative process of bilingual perception and reproduction of texts by a translator/interpreter, which has a complex psychophysiological, individually creative character and is regulated by socially conditioned motives of intercultural interlingual mediation. The proposed definition of translation activity has seven structural elements and eight attributive parameters. One must differentiate between closely related but not identical terms – "translation activity" and "military translator's/interpreter's service activity". The latter term envisages all military translator or interpreter functions and tasks as a member of the uniformed military service. The military translator/interpreter realizes his/her translation activity in the strategies, tactics and technologies of translation that shape its macrostructural level.

The strategy of translation stands out as an initial orientation and programing phase of translation activity, which encompasses conceptualized non-verbal perception of the source text, general assessment of the object-subject situation and anticipation of the idea and vision of the target text.

The tactics of translation is as an intermediate, mental-analytical phase of translation activity, which includes the verbalization of perceived concepts by means of the source and target languages, the analysis of speech, communicative, cultural, historical and sociolinguistic aspects and the designation of specific translation tasks.

The translation technology is the final phase of the interpretive/translating activity that boils down to selecting and using personal, methodological and operational tools, which are instrumental to creating the final product – the target text.

Due to the fact that all human activities are basically three-phased (orientation – selection – execution), the strategy, tactics and technology of military translation ontologically appear as three innate phases of translation activity: 1) orientation (initialization); 2) selection (concretization); 3) execution (implementation). The strategy, tactics and technology of military translation provide systematic unity and conformity of executing translation activity tasks at different levels – strategic, tactical, and operational. Thus, the translation strategy sets the goal setting guidelines for the future translation; the translation tactics specifies the idea and vision of the target text; the translation technology aims at practical implementation of the translation concept and tasks by instrumental means – methods, tools and techniques of translation. The awareness, content and implication of the concrete strategy, tactics and technology of translation depends on the military translator's theoretical and practical competence, the type of military translation, the complexity of the source language and text, the situation and conditions of translation activity.

The term "linguistic support for forces" was coined by the author in the late 1990s to encompass all military interpreter/translator service tasks and duties under the conditions of functional and organizational transformation of the Ukrainian

Armed Forces. The linguistic support for forces is the aggregate of special measures, tasks, procedures and processes of practical and fundamental nature in the military-political, military-technical and military-special spheres of the Armed Forces of Ukraine. They are planned and carried out to accomplish intercultural (communicative and mediational), linguo-geographical (informational and analytic), military-terminological (normative and codifying), linguo-pedagogical (didactic and diagnostic) and linguo-research (scholarly) functions that require military-professional level of bilingual philological competence of performers. Henceforth, the linguistic support structure includes five components: 1) intercultural (translational); 2) linguo-geographical; 3) military-terminological; 4) linguo-pedagogical; and 5) linguo-research.

The translation/interpreting in the armed forces is the core component of the linguistic support for forces. It boils down to intercultural and bilateral communication in the form of oral, written, sequential and simultaneous mediation, adapted transcoding (retelling, narration), referencing, editing and annotation of military-general, military-political, military-technical and military-special texts.

The main types of translation/interpreting in the armed forces are written and oral (sequential and simultaneous) translation of military texts. The special types of translation/interpreting are translation of radio communication; onboard flight translation; interrogation of POWs; interviewing and questioning local residents; escorting truce envoys. The supplementary types of translation/interpreting include retelling, abstracting, annotating and editing military texts.

The military interpreter/translator is the principal actor of the linguistic support for forces, an officer-philologist, who possesses bilingual communicative (mainly intermediary and intercultural), cognitive, psycholinguistic and other generic and specific professional competencies to perform his/her functions and duties under normal and extreme conditions of military service.

The military interpreter/translator service functions are types of regular military-specific tasks, categorized by professional directions and commonly assigned to the military interpreter. There are main and auxiliary military

interpreter/translator service functions. The main functions are communicative/intermediary, informational-analytical, and normative-codifying. The auxiliary functions are combat training-instructional, military-administrative, didactic-diagnostic, linguo-research.

The author describes qualifications and competencies for military translators/interpreters, and presents the matrix of competencies for military translators/interpreters as a system-forming hierarchical structure having special ordering parameters. He also describes the proven algorithm for developing military translator/interpreter's professional standard.

The manuscript provides explanations for basic scholarly, linguistic and translation concepts from the perspectives and specificity of military translation, and offers ample terminological definitions for special terms and meta-language units of the military translation theory, which formed the core of the Military Standard of the Ministry of Defense of Ukraine «VST 01.003.001 - 2018 (01). Linguistic support for troops. Fundamentals" that was developed under the author's guidance and officially implemented in Armed Forces of Ukraine in December 2018.

Keywords: translation studies, military translation, military translation theory, military translator/interpreter, linguistic support for forces, translation and interpreting in the armed forces, professional standard for the military translator/interpreter.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Балабін В.В. Теоретичні засади військового перекладу в Україні: Монографія. Київ: Логос, 2018. 492 с. (28,6 д.а.).

Статті в наукових фахових виданнях України

2. Балабін В.В. Труднощі перекладу американських військових сленгізмів. *Мова і культура*. Зб. наук. праць. Т. ІІІ. Ч. І. Київ, 2002. С. 5–13. (0,64 д.а.).

3. Балабін В.В. Професійна компетентність військового перекладача. *Мовні і концептуальні картини світу*. Зб. наук. праць. Київ, 2002. № 7. С. 20–23. (0,22 д.а.).

4. Балабін В.В. Специфікація українського варіанта мовного тесту за стандартом НАТО «STANAG 6001». *Мова і культура*. Зб. наук. праць. Т. VII. Київ, 2003. № 6. С. 125–130. (0,47 д.а.).

5. Балабін В.В. Об’єкт і предмет теорії військового перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск № 31. Том 3, 2017. С. 97–100. (0,59 д.а.).

6. Балабін В.В. Теоретико-концептуальні основи військового перекладу. *Філологічні трактати*. Том 10. № 1, 2018. С. 7–18. (1,24 д.а.).

7. Балабін В.В. Об’єкт, предмет і завдання лінгвістичного забезпечення військ. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Випуск 1. Том 2, 2018. С. 99–102. (0,42 д.а.).

8. Балабін В.В. Визначення кваліфікації військового перекладача. *Записки з романо-германської філології*. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Випуск 1 (40), 2018. Одеса: КП ОМД. С. 75–82. (0,62 д.а).

9. Балабін В.В. Визначення компетентності військового перекладача. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Філологічні науки. Випуск 1 (87), 2018. С. 37–41. (0,57 д.а.).

10. Балабін В.В. Види компетентностей військового перекладача. *Південний архів*. Збірник наукових праць. Філологічні науки. Випуск № 73, 2018. С. 187–190. (0,54 д.а.).

11. Балабін В.В. Вимоги до військового перекладача. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск № 32. Том 2, 2018. С. 140–143. (0,48 д.а.).

12. Балабін В.В. Зміст службових функцій та завдань військового перекладача *Філологічні трактати*. Том 10. № 2, 2018. С. 35–41. (0,56 д.а.).

13. Балабін В.В. Спеціальні компетентності військового перекладача. *Мова і культура*. Науковий журнал. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. Випуск 21. Т. II (191). С. 448-453. (0,37 д.а.).

14. Балабін В.В. Досвід розроблення професійного стандарту військового перекладача. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Випуск 2, 2018. С. 70–74. (0,51 д.а.).

15. Балабін В.В. Військова складова професійної компетентності військового перекладача. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. № 9, 2018. С. 6–9. (0,49 д.а.).

16. Балабін В.В. Загальнонаукові основи теорії військового перекладу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». Том 29 (68), № 1, 2018. С. 85–89. (0,50 д.а.).

17. Балабін В.В. Перекладознавчі основи теорії військового перекладу. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 3. Том 2, 2018. С. 120–125. (0,53 д.а.).

18. Балабін В.В. Визначення поняття «військовий переклад». *Філологічні трактати.* Том 10. № 3, 2018. С. 7–14. (0,7 д.а.).

19. Балабін В.В. Структура категоріального апарату теорії військового перекладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Випуск 3, 2018. С.72–76. (0,45 д.а.).

20. Балабін В.В. Спеціальні одиниці концептуального апарату теорії військового перекладу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». Том 29 (68) № 2, 2018. С. 72–78. (0,71 д.а.).

21. Балабін В.В. Жанрово-стильова специфіка військового перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск № 34. Том 2, 2018. С. 67–73. (1,02 д.а.)

22. Балабін В.В. Теоретична проблематика військового перекладу у світових перекладознавчих дослідженнях. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Лінгвістика. Випуск 34, Том 2, 2018. С. 206–210. (0,47 д.а.).

Статті в іноземних наукових періодичних виданнях (ISSN)

23. Балабін В.В. Концепція лінгвістичного забезпечення військ. *Paradigm of Knowledge.* № 2 (28), 2018. P. 144–154 (Muscat, Oman, ISSN 2520-7474). (0,39 д.а.).

24. Balabin V.V. Military interpreter's general competences. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science.* № 4(8), Vol. 3, June 2018. P. 49–52 (Warsaw, Poland, ISSN 2544-9338). (0,45 д.а.).

25. Balabin V.V. Redefining military translation. *The European Journal of Literature and Linguistics.* №3, 2018. Pp. 44–47 (Vienna, Austria, ISSN 2310-5720). (0,30 д.а.).

26. Balabin V.V. Theoretical foundation of military translation in Ukraine. *Science and Education a New Dimension. Philology* VI (51), Issue 176, 2018. Pp. 22–25 (Budapest, Hungary, ISSN 2308-5258). (0,62 д.а.).

27. Balabin V.V. Linguistic support for military operations. *The European Journal of Literature and Linguistics.* №4, 2018. Pp. 44–47 (Vienna, Austria, ISSN 2310-5720). (0,30 д.а.).

Статті в іноземних неперіодичних збірниках наукових праць (ISBN)

28. Balabin V.V. Building Capacity to Achieve a Holistic View of Professional Defense and Military Education: Modern Challenges. *Leveraging Networks to Enhance Defense Education and Build Partner Capacity*: Proceedings of the 12th Annual Conference of the Partnership for Peace Consortium (Warsaw, 17–18 June 2010). Warsaw, 2010. P. 20. (0,07 д.а.).

29. Balabin V.V. The essence of military translation theory. *The Latest Research in Modern Science: Experience, Traditions and Innovations. Section VIII. Philology*: Collected scientific articles of the VII International scientific conference (North Charleston, SC, USA, June 20–21, 2018). North Charleston, USA: Create Space, 2018. P. 89–93. ISBN 978-1723358371. (0,24 д.а.).

30. Balabin V.V. Military interpreter as the principal actor of the linguistic support of forces. *Science and society: Methods and problems of practical application*. Proceedings of the Vth International Conference (Vancouver, Canada, August 15, 2018). Accent Graphics Communications & Publishing. Vancouver, Canada. 2018. Pp. 20–24. ISBN 978-1-77192-435-1. (0,33 д.а.).

Статті в неперіодичних збірниках наукових праць та збірниках за матеріалами наукових конференцій (ISBN)

31. Балабін В.В. Технологічні аспекти побудови терміносистеми навчальної дисципліни. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 11–13 жовтня 2007 р.). Київ: ВІКНУ, 2007. С. 394–395. (0,13 д.а.).

32. Балабін В.В. Зміст та структура лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24–25 листопада 2011 р.). Київ: ВІКНУ, 2011. С. 95–96. (0,14 д.а.).

33. Балабін В.В. Перекладацьке супроводження як основа лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 23 листопада 2012 р.). Київ: ВІКНУ, 2012. С. 122–123. (0,13 д.а.).

34. Балабін В.В. Суб'єктно-об'єктно-предметні відносини у сфері лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21 листопада 2014 р.). Київ: ВІКНУ, 2014. С. 92–93. (0,12 д.а.).

35. Балабін В.В. Воєнно-країнознавча інформаційно-аналітична діяльність як складова лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21 листопада 2014 р.). Київ: ВІКНУ, 2014. С. 311–312. (0,12 д.а.).

36. Балабін В.В. Концептуальний апарат теорії військового перекладу. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 листопада 2015 р.). Київ: ВІКНУ, 2015. С. 95–96. (0,09 д.а.).

37. Балабін В.В. Військово-термінологічна та лексикографічна діяльність військового перекладача як складова лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 листопада 2015 р.). Київ: ВІКНУ, 2015. С. 96–98. (0,19 д.а.).

38. Балабін В.В. Онтологічна сутність теорії військового перекладу. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 листопада 2016 р.). Київ: ВІКНУ, 2016. С. 102–105. (0,21 д.а.).

39. Балабін В.В. Теорія військового перекладу в системах перекладознавства та лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24 листопада 2017 р.). Київ: ВІКНУ, 2017. С. 86–87. (0,08 д.а.).

40. Балабін В.В. Необхідність обґрунтування теорії військового перекладу. *Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 23–24 березня 2018 р.). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2018. С. 181–182. (0,14 д.а.).

41. Балабін В.В. Завдання теорії військового перекладу. *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 23–24 березня 2018 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 105–107. (0,13 д.а.).

42. Балабін В.В. Кваліфікація військового перекладача. *Проблеми галузевої комунікації, перекладу та інтеграційні процеси в суспільстві*: матеріали VIII Міжнародної наукової конференції (Харків, 24 травня 2018 р.). Харків: Національна академія Національної гвардії України, 2018. С. 3–5. (0,12 д.а.).

43. Балабін В.В. Військовий текст як об'єкт перекладу. *Концептуальні проблеми розвитку філологічних наук у сучасному полікультурному просторі*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21–22 вересня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С. 48–51. (0,23 д.а.).

44. Балабін В.В. Фундаментальні наукові засади теорії військового перекладу. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XIV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 листопада 2018 р.). Київ: ВІКНУ, 2018. С. 76–77. (0,10 д.а.).

45. Балабін В.В. Проблема побудови теоретичної моделі військового перекладу. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 29 листопада 2019 р.). Київ: ВІКНУ, 2019. С. 92–93. (0,08 д.а.).

Публікації в іноземних наукових виданнях

1. Balabin V.V. Building Capacity to Achieve a Holistic View of Professional Defense and Military Education: Modern Challenges. *Leveraging Networks to Enhance Defense Education and Build Partner Capacity*: Proceedings of the 12th Annual Conference of the Partnership for Peace Consortium (Warsaw, 17–18 June 2010). Warsaw, 2010. P. 20.

2. Балабін В.В. Концепція лінгвістичного забезпечення військ. *Paradigm of Knowledge.* № 2 (28), 2018. P. 144–154 (Muscat, Oman, ISSN 2520-7474).

3. Balabin V.V. Military interpreter's general competences. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science.* № 4(8), Vol. 3, June 2018. P. 49–52 (Warsaw, Poland, ISSN 2544-9338).

4. Balabin V.V. Redefining military translation. *The European Journal of Literature and Linguistics.* №3, 2018. Pp. 44–47 (Vienna, Austria, ISSN 2310-5720).

5. Balabin V.V. Theoretical foundation of military translation in Ukraine. *Science and Education a New Dimension. Philology* VI (51), Issue 176, 2018. Pp. 22–25 (Budapest, Hungary, ISSN 2308-5258).

6. Balabin V.V. Linguistic support for military operations. *The European Journal of Literature and Linguistics.* №4, 2018. Pp. 44–47 (Vienna, Austria, ISSN 2310-5720).

7. Balabin V.V. The essence of military translation theory. *The Latest Research in Modern Science: Experience, Traditions and Innovations. Section VIII. Philology*: Collected scientific articles of the VII International scientific conference (North Charleston, SC, USA, June 20–21, 2018). North Charleston, USA: Create Space, 2018. P. 89–93. ISBN 978-1723358371.

8. Balabin V.V. Military interpreter as the principal actor of the linguistic support of forces. *Science and society: Methods and problems of practical application*. Proceedings of the Vth International Conference (Vancouver, Canada, August 15, 2018). Accent Graphics Communications & Publishing. Vancouver, Canada. 2018. Pp. 20–24. ISBN 978-1-77192-435-1.

Публікації у виданнях, які внесено до міжнародних наукометричних баз

1. Балабін В.В. Об'єкт і предмет теорії військового перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск № 31. Том 3, 2017. С. 97–100.

2. Балабін В.В. Теоретико-концептуальні основи військового перекладу. *Філологічні трактати*. Том 10. № 1, 2018. С. 7–18.

3. Балабін В.В. Об'єкт, предмет і завдання лінгвістичного забезпечення військ. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Випуск 1. Том 2, 2018. С. 99–102.

4. Балабін В.В. Визначення кваліфікації військового перекладача. *Записки з романо-германської філології*. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Випуск 1 (40), 2018. Одеса: КП ОМД. С. 75–82.

5. Балабін В.В. Визначення компетентності військового перекладача. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Філологічні науки. Випуск 1 (87), 2018. С. 37–41.

6. Балабін В.В. Види компетентностей військового перекладача. *Південний архів*. Збірник наукових праць. Філологічні науки. Випуск № 73, 2018. С. 187–190.

7. Балабін В.В. Вимоги до військового перекладача. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск № 32. Том 2, 2018. С. 140–143.

8. Балабін В.В. Зміст службових функцій та завдань військового перекладача *Філологічні трактати*. Том 10. № 2, 2018. С. 35–41.

9. Балабін В.В. Досвід розроблення професійного стандарту військового перекладача. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Випуск 2, 2018. С. 70–74.

10. Балабін В.В. Військова складова професійної компетентності військового перекладача. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. № 9, 2018. С. 6–9.

11. Балабін В.В. Загальнонаукові основи теорії військового перекладу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». Том 29 (68), № 1, 2018. С. 85–89.

12. Балабін В.В. Перекладознавчі основи теорії військового перекладу. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 3. Том 2, 2018. С. 120–125.

13. Балабін В.В. Визначення поняття «військовий переклад». *Філологічні трактати.* Том 10. № 3, 2018. С. 7–14.

14. Балабін В.В. Структура категоріального апарату теорії військового перекладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Випуск 3, 2018. С.72–76.

15. Балабін В.В. Спеціальні одиниці концептуального апарату теорії військового перекладу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». Том 29 (68) № 2, 2018. С. 72–78.

16. Балабін В.В. Жанрово-стильова специфіка військового перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск № 34. Том 2, 2018. С. 67–73.

17. Балабін В.В. Теоретична проблематика військового перекладу у світових перекладознавчих дослідженнях. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Лінгвістика. Випуск 34, Том 2, 2018. С. 206–210.

18. Балабін В.В. Концепція лінгвістичного забезпечення військ. *Paradigm of Knowledge.* № 2 (28), 2018. P. 144–154 (Muscat, Oman, ISSN 2520-7474).

19. Balabin V.V. Military interpreter's general competences. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science.* № 4(8), Vol. 3, June 2018. P. 49–52 (Warsaw, Poland, ISSN 2544-9338).

20. Balabin V.V. Redefining military translation. *The European Journal of Literature and Linguistics.* №3, 2018. Pp. 44–47 (Vienna, Austria, ISSN 2310-5720).

21. Balabin V.V. Theoretical foundation of military translation in Ukraine. *Science and Education a New Dimension. Philology* VI (51), Issue 176, 2018. Pp. 22–25 (Budapest, Hungary, ISSN 2308-5258).

22. Balabin V.V. Linguistic support for military operations. *The European Journal of Literature and Linguistics.* №4, 2018. Pp. 44–47 (Vienna, Austria, ISSN 2310-5720).

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ **2**

ABSTRACT **10**

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ **17**

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ **35**

ВСТУП **36**

Розділ 1. КОНЦЕПЦІЯ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ: ОГЛЯД НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ **52**

1.1. Військовий переклад у світових перекладознавчих дослідженнях ... **52**

1.2. Дослідження військового перекладу в СРСР (1964–1991 роки) **61**

1.2.1. Хронологія досліджень військового перекладу 61

1.2.2. Внесок Л.Л. Нелюбіна в теорію військового перекладу 67

1.2.2.1. Визначення поняття «військовий переклад» 67

1.2.2.2. Лексичні особливості перекладу військових матеріалів 67

1.2.2.3. Зміст і структура військових матеріалів 68

1.2.2.4. Стилістичні особливості перекладу військових матеріалів 70

1.2.2.5. Вимоги до військового перекладача 71

1.2.3. Внесок О.Д. Швейцера в теорію військового перекладу 72

1.2.4. Внесок Г.М. Стрелковського в теорію військового перекладу 77

1.2.4.1. Жанри військових текстів 78

1.2.4.2. Види перекладацької діяльності військового перекладача 84

1.2.4.3. Проблема терміна й військової термінології 84

1.2.4.4. Розшифрування й переклад військових скорочень 85

1.2.5. Внесок Р.К. Міньяра-Бєлоручева в теорію військового перекладу ... 85

1.2.6. Методологічні напрацювання з військового перекладу вищих навчальних закладів СРСР 86

1.3. Дослідження військового перекладу в пострадянський період (1992-2017 роки) **88**

1.3.1. Дослідження військового перекладу в Україні 88

1.3.2. Дослідження військового перекладу в Росії 93

Висновки до Розділу 1 ..... **96**

Розділ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ **99**

2.1. Методологія як основа наукової діяльності **99**

2.1.1. Методологічні підходи в дослідженні 101
2.1.2. Метод дослідження 102
2.2. Загальнонаукові теоретичні методи 104
2.2.1. Абстрагування (метод абстракції) 104
2.2.2. Конкретизація (метод сходження від абстрактного до конкретного) . 105
2.2.3. Ідеалізація та уявний експеримент 106
2.2.4. Аксіоматизація (аксіоматичний метод) 107
2.2.5. Екстраполяція та інтерполяція 108
2.2.6. Аналіз та синтез 109
2.2.7. Порівняння та аналогія 109
2.2.8. Моделювання та формалізація 110
2.2.9. Індукція, дедукція та абдукція 112
2.3. Загальнонаукові емпіричні методи 113
2.3.1. Спостереження 114
2.3.2. Вимірювання 114
2.3.3. Експеримент 115
2.3.4. Опитування 117
2.3.5. Експертне оцінювання 118
2.4. Спеціальні наукові методи 119
2.4.1. Перекладознавчий аналіз 119
2.4.2. Описовий метод 120
2.4.3. Метод лінгвістичної географії 121
2.4.4. Зіставний метод 122
2.4.5. Структурний метод 122
2.4.6. Контекстуально-інтерпретаційний метод 125
2.4.7. Метод лінгвістичного аналізу тексту 125
2.4.8. Функціонально-прагматичний аналіз 126
Висновки до розділу 2. 127
Розділ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ . 129
3.1. Проблема визначення поняття «військовий переклад» 130
3.1.1. Традиційне розуміння військового перекладу 130
3.1.2. Функціональна недостатність наявних визначень військового перекладу 133

3.1.3. Формулювання визначення поняття «військовий переклад» 136
3.2. Проблема визначення теорії військового перекладу (ТВП) 138
3.2.1. Об'єкт ТВП 138
3.2.2. Предмет ТВП 141
3.2.3. Мета та завдання ТВП 142
3.2.4. Визначення ТВП 143
3.3. Фундаментальні наукознавчі засади ТВП 146
3.3.1. Загальнонаукові основи ТВП 147
3.3.2. Мовознавчі основи ТВП 150
3.3.3. Перекладознавчі основи ТВП 150
3.3.4. Міждисциплінарний характер теорії ТВП 157
3.4. Концептуальний апарат ТВП 160
3.4.1. Визначення концептуального апарату ТВП 162
3.4.2. Зміст і структура концептуального апарату ТВП 165
3.4.3. Спеціальні одиниці концептуального апарату ТВП 169
Висновки до розділу 3. 173
Розділ 4. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ТА ЖАНРОВІ ПАРАМЕТРИ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ 180
4.1. Традиційна стилістична характеристика військового перекладу ... 180
4.2. Функціонально-прагматичні параметри військового перекладу 183
4.2.1. Сутність функціонально-прагматичного аналізу 183
4.2.2. Функціонально-прагматичні ознаки військового перекладу 186
4.2.3. Функціонально-прагматичні види військового перекладу 187
4.2.3.1. Воєнно-політичний переклад (ВПП) 188
4.2.3.2. Військово-технічний переклад (ВТП) 189
4.2.3.3. Військово-спеціальний переклад (ВСП) 189
4.3. Розуміння стилю в ТВП 190
4.4. Розуміння жанру в ТВП 192
4.5. Розуміння тексту в ТВП 199
4.5.1. Визначення терміна/поняття «військовий текст» 200
4.5.2. Функціонально-прагматичні та жанрові різновиди військових текстів . 201
4.5.2.1. Загальновійськові тексти 202
4.5.2.2. Воєнно-політичні тексти 203

4.5.2.3. Військово-технічні тексти 204
4.5.2.4. Військово-спеціальні тексти 206
4.5.2.5. Воєнно-наукові тексти 207
4.5.2.6. Військово-публіцистичні тексти 213
4.5.2.7. Воєнні мемуари 218
4.5.3. Глибина жанрово-стильової структури військових текстів 222
4.5.4. Проблема типології військових текстів 223
4.6. Розуміння дискурсу в ТВП 225
4.6.1. Проблема визначення терміна «дискурс» 225
4.6.2. Відмінності між дискурсом і текстом 230
4.6.3. Визначення терміна «військовий дискурс» 230
Висновки до розділу 4 234
Розділ 5. НАУКОВІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДАЧА 238
5.1. Визначення перекладацької діяльності 238
5.1.1. Діяльність як фундаментальна наукова категорія 238
5.1.1.1. Визначення діяльності 239
5.1.1.2. Види діяльності 241
5.1.1.3. Зміст і структура діяльності 243
5.1.1.4. «Дія» як основна одиниця діяльності 245
5.1.1.5. «Операція» як підсвідома автоматизована дія 245
5.1.2. Визначення категорії «перекладацька діяльність» 246
5.1.2.1. Функціональна недостатність традиційного визначення перекладацької діяльності 246
5.1.2.2. Перекладацька діяльність в концепції І.О. Зимньої 248
5.1.2.3. Диференційні ознаки перекладацької діяльності 252
5.1.2.4. Зміст і структура перекладацької діяльності 254
5.1.2.5. Визначення перекладацької діяльності 259
5.1.2.6. Службова діяльність військового перекладача 260
5.2. Макроструктурний рівень перекладацької діяльності 262
5.2.1. Стратегія перекладу 262
5.2.1.1. Стратегія як універсальне наукове поняття 262
5.2.1.2. Диференційні ознаки стратегії перекладу 267

5.2.1.3. Міждисциплінарний вимір стратегії перекладу 280
5.2.1.4. Визначення стратегії перекладу 284
5.2.2. Тактика перекладу 287
5.2.2.1. Розуміння тактики як етапу діяльності 287
5.2.2.2. Визначення тактики перекладу 291
5.2.3. Технологія перекладу 292
5.2.3.1. Розуміння технології як етапу діяльності 292
5.2.3.2. Визначення технології перекладу 294
5.2.3.3. Методологічні засоби технології перекладу 299
Категорія «спосіб» у ТВП 299
Категорія «метод» у ТВП 301
Категорія «прийом» у ТВП 303
5.2.4. Цільова установка у військовому перекладі 305
5.2.4.1. Розуміння терміна/поняття «установка» 305
5.2.4.2. Установка перекладу як регуляторна ланка перекладацької діяльності 306
5.2.4.2. Адекватність як основа цільової установки у військовому перекладі 308
Висновки до розділу 5 309
Розділ 6. ЛІНГВІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬК 313
6.1. Концептуальні основи лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ) . 313
6.1.1. Об’єкт ЛЗВ 315
6.1.2. Предмет ЛЗВ 318
6.1.3. Завдання ЛЗВ 319
6.1.4. Визначення поняття «лінгвістичне забезпечення військ» 320
6.1.5. Структура ЛЗВ 320
6.2. Перекладацьке супроводження як основа ЛЗВ 321
6.2.1. Коротка історія перекладацького супроводження в Збройних Силах України 321
6.2.2. Основні види перекладацького супроводження 323
6.2.2.1. Виконання письмового перекладу 324
6.2.2.2. Виконання усного перекладу 327
6.2.3. Спеціальні види перекладацького супроводження 328
6.2.3.1. Переклад радіообміну 328

6.2.3.2. Бортовий переклад (бортпереклад) 329
6.2.3.3. Допит військовополонених 330
6.2.3.4. Опитування місцевих жителів 335
6.2.3.5. Супроводження парламентерів 335
6.2.4. Додаткові види перекладацького супроводження 337
6.2.4.1. Переказ 337
6.2.4.2. Реферування 338
6.2.4.3. Анотування 338
6.2.4.4. Редагування перекладених текстів 339
6.2.5. Показники якості перекладацького супроводження 343
6.2.5.1. Нормативи виконання перекладів 343
6.2.5.2. Класифікація помилок у перекладі 344
6.2.5.3. Фактологічне оцінювання якості перекладу 346
6.2.5.4. Рекомендації замовнику перекладу 346
6.3. Воєнно-країнознавча (інформаційно-аналітична) діяльність військового перекладача 347
6.3.1. Воєнно-країнознавчий аналіз країни/регіону 348
6.3.2. Лінгвокраїнознавчий аналіз країни/регіону 349
6.3.3. Інформаційно-аналітична робота 350
6.4. Військово-термінологічна (нормативно-кодифікаційна) діяльність військового перекладача 351
6.4.1. Термінотворча робота військового перекладача 351
6.4.2. Нормотворча робота військового перекладача 352
6.4.3. Термінографічна робота військового перекладача 353
6.4.4. Лексикографічна робота військового перекладача 353
6.4.5. Інформаційно-довідковий ресурс стандартизованої військової термінології 355
6.5. Лінгвопедагогічна (дидактично-діагностична) діяльність військового перекладача 357
6.5.1. Лінгводидактична робота військового перекладача 358
6.5.2. Лінгводіагностична робота військового перекладача 358
6.6. Лінгводослідницька (науково-пошукова) діяльність військового перекладача 358
6.7. Специфіка лінгвістичного забезпечення військових операцій НАТО . 359

6.7.1. Загальні питання лінгвістичного забезпечення 360
6.7.2. Планування лінгвістичного забезпечення 361
6.7.3. Особовий склад лінгвістичної служби 362
6.7.3.1. Професійні кваліфіковані цивільні особи 363
6.7.3.2. Цивільні особи, які не мають професійної кваліфікації 365
6.7.3.3. Військові лінгвісти 365
6.7.3.4. Допоміжний персонал лінгвістичної служби 366
6.7.3.5. Організаційно-штатна структура лінгвістичної служби національного підрозділу сил НАТО 366
6.7.4. Підготовка кадрів лінгвістичної служби 367
6.7.4.1. Відбір військовослужбовців та цивільних працівників зі складу збройних сил країн НАТО 367
6.7.4.2. Призов (набір) до складу збройних сил країн НАТО 368
6.7.4.3. Набір місцевого персоналу в районі проведення військової операції 370
6.7.4.4. Загальні вимоги до кандидатів на посади лінгвістичної служби 371
6.7.4.5. Підготовка до виконання завдань лінгвістичного забезпечення 371
6.7.5. Організація лінгвістичного забезпечення 373
6.7.5.1. Виконання перекладів 373
6.7.5.2. Матеріально-технічне забезпечення 375
6.7.5.3. Контроль якості лінгвістичного забезпечення 375
6.7.5.4. Питання безпеки й захисту персоналу лінгвістичної служби . 379
6.7.6. Правила етичної поведінки лінгвістів 379
6.7.6.1. Загальні правила для лінгвістів 379
6.7.6.2. Спеціальні правила для усних перекладачів 381
6.7.6.3. Спеціальні правила для письмових перекладачів і редакторів 382
Висновки до Розділу 6 382
Розділ 7. ВІЙСЬКОВИЙ ПЕРЕКЛАДАЧ ЯК ГОЛОВНИЙ СУБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬК 386
7.1. Вимоги до військового перекладача 386
7.1.1. Загальні вимоги до військового перекладача 386
7.1.2. Спеціальні вимоги до військового перекладача 388
7.2. Функції службової діяльності військового перекладача 391

7.2.1. Проблема визначення функцій і завдань службової діяльності військового перекладача ... 391
7.2.2. Основні функції й завдання військового перекладача ... 395
7.2.3. Допоміжні функції й завдання військового перекладача ... 397
7.3. Кваліфікація військового перекладача ... 398
7.3.1. Нормативно-правова основа кваліфікації ... 398
7.3.2. Визначення кваліфікації військового перекладача ... 402
7.4. Компетентність військового перекладача ... 403
7.4.1. Загальне розуміння компетентності ... 403
7.4.2. Види компетентностей військового перекладача ... 407
7.4.2.1. Інтегральна компетентність ... 407
7.4.2.2. Загальні компетентності ... 408
7.4.2.3. Спеціальні компетентності ... 410
7.4.2.4. Інші види компетентностей ... 414
7.4.2.5. Визначення терміна «компетентність військового перекладача» 415
7.4.3. Проблема типології компетентностей військового перекладача ... 417
7.4.3.1. Вихідні положення для створення типології ... 417
7.4.3.2. Матриця компетентностей військового перекладача ... 420
7.5. Професійний стандарт для військового перекладача ... 423
7.5.1. Алгоритм розроблення професійного стандарту для військового перекладача ... 424
7.5.2. Військова складова компетентності військового перекладача ... 428
7.5.3. Визначення терміна «військовий перекладач» ... 433
7.6. Проблема побудови наукової моделі військового перекладу ... 434
7.6.1. Моделювання як метод наукового пізнання ... 435
7.6.2. Методологічні підходи щодо побудови наукової моделі військового перекладу ... 436
7.6.3. Концептуальна модель ТВП ... 439
Висновки до розділу 7 ... 442
ВИСНОВКИ ... 445
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ... 462
Основні наукові джерела ... 462
Реферативно-довідкові та ілюстративні джерела ... 508
ДОДАТОК А. Глосарій метамовних одиниць ТВП ... 522

ДОДАТОК Б. Допоміжні матеріали ілюстративного характеру..... 541

Б.1. Результати пошуку наукових джерел у Бібліотеці Конгресу США ... 541

Б.2. Результати пошуку в електронному каталозі дисертацій Бібліотеки Великої Британії 552

Б.3. Результати пошуку в бібліографічній базі даних WorldCat 562

Б.4. Результати пошукової системи Google..... 564

ДОДАТОК В. Список публікацій здобувача за темою дисертації..... 566

ДОДАТОК Г. Відомості про апробацію результатів дисертації 572

ДОДАТОК Д. Довідка про впровадження результатів дослідження 574

ДОДАТОК Е. Предметно-іменний покажчик 575

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ВІКНУ – Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

див. – дивись

ін. – інше, інший, інші

ЛЗВ – лінгвістичне забезпечення військ

МО – мова оригіналу

МП мова перекладу

напр. – наприклад

прим. – примітка

СУМ – Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

ТВП – теорія військового перекладу

ТПС – Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. 5-е изд. Москва: Флинта: Наука, 2008. 320 с.

УРЕ – Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. 2-ге вид. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1977–1985.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблематиці військового перекладу присвячена незначна кількість науково-методичних праць минулого століття, які стали класичними (Г.М. Стрелковський, Л.Л. Нелюбін, Р.К. Міньяр-Бєлоручев, Л.К. Латишев, А.Ф. Ширяєв, В.М. Шевчук В.М.).

Окремі теоретичні аспекти військового перекладу в Україні проаналізовано в кваліфікаційних перекладознавчих дослідженнях В.В. Балабіна, П.А. Матюши, М.Б. Білана, С.Я. Янчука, Б.А. Дзіся, О.В. Юндіної, Л.М. Гончарук, а також у наукових статтях Є.І. Василька, О.Ф. Храмовича, В.С. Петрухіна, О.Ю. Солодяк, О.М. Нікіфорової.

При цьому дослідники лише фрагментарно або побічно торкалися *концептуальних* наукових проблем військового перекладу, який зазнав значних змін за останні десятиліття. Комплексного дослідження концептуальних теоретичних засад військового перекладу, наскільки нам відомо, так і не було проведено ані в Україні, ані за кордоном.

У зв'язку із цим виникла необхідність системно проаналізувати коло теоретичних питань, що їх охоплює наукова сфера військового перекладу, узагальнити накопичений в Україні унікальний багаторічний (1993-2017 рр.) досвід підготовки і практики службової діяльності військових перекладачів, дослідити специфіку військового перекладу, систематизувати наявні факти, погляди, судження, пропозиції, ідеї, науково-методологічні положення, оскільки їхня узагальнена, структурована й упорядкована сукупність, власне, і становить онтологію теорії військового перекладу. По суті, йдеться про визначення ролі й місця військового перекладу в системі перекладознавчої науки. Зрештою виникла потреба впорядкувати концептуальний апарат теорії військового перекладу, який представлений у форматі нових або суттєво уточнених і конкретизованих здобувачем термінів і визначень.

Актуальність дослідження зумовлено науково-практичною необхідністю подальшого розвитку жанрових і спеціальних теорій перекладу,

проблематика яких в Україні успішно охоплюється науковою школою західноєвропейських мов, літератур та перекладу, яку очолює О.І. Чередниченко, а також досліджується під керівництвом В.І. Карабана, А.Г. Гудманяна, Л.В. Коломієць, О.В. Ребрія та інших відомих українських перекладознавців.

«Вже майже нікого не дивують, – пише О.І. Чередниченко, – терміни *юридичний/судовий переклад, медичний переклад, військовий переклад, аудіовізуальний переклад та ін*. Кожна з цих галузей заслуговує на розробку спеціальної (часткової) теорії перекладу» [Чередниченко. Парадигми: 13].

На думку В.І. Карабана, військовий переклад «характеризується своїми значними особливостями у плані як жанрів текстів, так і принципів, закономірностей та труднощів перекладу» [Карабан. Спеціальні: 31].

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Окремі етапи дослідження проведено в межах державних науково-дослідних робіт (НДР), виконаних у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, де здобувач був *виконавцем НДР* (2001 р., наукова тема «Європейські мови та культури в контексті глобалізації світових процесів», шифр держреєстрації № 01БФ0147-01, науковий керівник проф. Чередниченко О.І.); *науковим керівником підрозділу – відповідальним виконавцем НДР* (2008–2010 рр. – тема № 06БП044-02 «Розвиток української термінології і термінографії», № держреєстрації 0106U011980, науковий керівник проф. Карабан В.І.; 2011–2012 рр. – тема № 11БП018-01, «Розробка концепції побудови словотвірної моделі англійської, російської й української мов для забезпечення задач автоматичного перекладу», № держреєстрації ДР 0111U005412, науковий керівник проф. Замаруєва І.В.); *науковим керівником НДР* (2010–2011 рр. – НДР «Розробка словника-мінімуму сучасної військово-політичної термінології у контексті лінгвістичного забезпечення Збройних Сил України» за замовленням Управління євроатлантичної інтеграції Генерального штабу Збройних Сил України, шифр НДР «Словник-11», науковий керівник проф. Балабін В.В.).

Дослідження також спрямоване на вдосконалення вимог державних нормативних документів, що регламентують підготовку військових перекладачів для Збройних Сил України та інших формувань сфери національної безпеки й оборони, яка здійснюється у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (ВІКНУ) понад 25 років[1].

Мета дослідження полягає в розкритті онтологічної природи військового перекладу як складної нематеріальної системи – її змісту, структури, елементів, концептуального апарату, що об'єктивно зумовлюється зв'язками військового перекладу із перекладознавством, воєнною наукою й практикою та потребує теоретичного обґрунтування.

Об'єктом дослідження є військовий переклад у системі лінгвістичного забезпечення військ, основу якого становить перекладацьке супроводження в збройних силах у поєднанні з іншими основними видами професійної діяльності військового перекладача.

Предметом дослідження є теоретико-концептуальні основи військового перекладу в синергії із перекладознавством, воєнною наукою, іншими суміжними й інтегрованими науками, що розкривають суттєві зв'язки й закономірності об'єкта в концептах, термінах, визначеннях, абстрактних судженнях, гіпотезах, емпіричних даних, графічних схемах і узагальнених висновках.

Для досягнення мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. проаналізувати *еволюцію теоретичної концепції військового перекладу* за період із середини XX ст.;

---

[1] Підготовку кадрових військових перекладачів для Збройних Сил України було розпочато з 1 вересня 1993 року відповідно до наказу Міністерства оборони та Міністерства освіти і науки України № 39/1 від 16.06.1993 «Про введення підготовки кадрових офіцерів для Збройних Сил України» [Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка: URL: http://eu.univ.kiev.ua/departments/viys%60kovyy-instytut/].

2. визначити *методологію дослідження військового перекладу*;
3. визначити *кваліфікаційні ознаки теорії військового перекладу* (ТВП);
4. визначити *наукознавчі засади ТВП*;
5. дослідити *концептуальний апарат ТВП*, уточнити *визначення базових метамовних одиниць ТВП;*
6. дослідити *параметри та види військового перекладу*, запропонувати дефініцію терміна «*військовий переклад*»;
7. виокремити *різновиди військових текстів* та запропонувати їхню *базову класифікацію*;
8. визначити жанрово-стильову *структуру* військових текстів;
9. дослідити специфіку *професійної діяльності військового перекладача*;
10. дослідити *стратегію, тактику і технологію військового перекладу*;
11. визначити *концептуальні засади лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ)* в Україні та країнах НАТО;
12. визначити *зміст і види перекладацького супроводження в Збройних Силах України*;
13. дослідити *вимоги до військового перекладача* як головного суб'єкта ЛЗВ, визначити *функції й завдання* його службової діяльності, запропонувати дефініцію терміна «*військовий перекладач*»;
14. розкрити зміст категорії *«кваліфікація військового перекладача»*;
15. визначити *зміст і структуру компетентностей* військового перекладача;
16. запропонувати *алгоритм розробки професійного стандарту* для підготовки військових перекладачів;
17. систематизувати *термінологічні одиниці* концептуального апарату ТВП, запропонувати *визначення* та укласти *глосарій*.

Для виконання визначених завдань здобувач використовував такі теоретичні, емпіричні та спеціальні **методи дослідження**[2]:

– *абстрагування, конкретизація, ідеалізація, уявний експеримент, аксіоматизація, екстраполяція, інтерполяція* (для побудови абстрактних теоретичних конструкцій теорії військового перекладу в форматі гіпотез, припущень, узагальнень і висновків);

– *структурний, системний і компонентний аналіз, синтез, порівняння, функціонально-структурна аналогія, типологізація* (для дослідження складу, елементів і зв'язків теорії військового перекладу та лінгвістичного забезпечення військ, що розглядаються як складні абстрактні системи);

– *моделювання, формалізація* (для побудови інформаційних знакових та символьних моделей компонентів теорії військового перекладу та лінгвістичного забезпечення військ);

– *дефініційний аналіз, генералізація, конкретизація* (для побудови вербальних моделей, уточнення й упорядкування спеціальних понять, термінів і дефініцій, що становлять науковий концептуальний апарат теорії військового перекладу);

– *спостереження, опитування, експертна оцінка* (під час проведення лінгвістичних експериментів та анкетувань).

Матеріалом дослідження слугували монографії, дисертації, наукові статті, підручники, навчальні посібники, спеціальні фахові та енциклопедичні видання, довідники, словники, глосарії та інші джерела реферативно-довідкового та ілюстративного характеру з проблематики військового перекладу. Для документально-фактологічного підтвердження теоретичних гіпотез і висновків використано паперову та електронну бази нормативних документів ВІКНУ за 1998–2016 роки з підготовки військових перекладачів:

[2] *Див.*: «Розділ 2. Методологія дослідження військового перекладу».

звіти про роботу державних екзаменаційних комісій, накази начальника інституту, матеріали вченої та методичної рад інституту, підсумкові річні та тематичні звіти, матеріали опитувань курсантів і студентів, анкети, офіційні відгуки з військ на військових перекладачів тощо.

На захист виносяться такі положення:

1. Теорія військового перекладу (ТВП) (military translation theory) – це спеціальна теорія перекладу, що являє собою систематизовану сукупність наукових фактів, теоретичних суджень, гіпотез і методологічних положень, які розкривають специфіку перекладацького супроводження в збройних силах за допомогою термінологічно визначених і упорядкованих одиниць власного концептуального апарату – категорій, понять, концептів, конструктів, термінів і визначень. Об'єктом ТВП є перекладацьке супроводження як основа лінгвістичного забезпечення військ, предметом ТВП – створення теоретичних моделей перекладацького супроводження в збройних силах.

2. Концептуальний апарат теорії військового перекладу (КА ТВП) (military translation theory's conceptual framework) – це система метамовних одиниць, що дозволяє розкрити специфіку службової діяльності військового перекладача та описати об'єкт ТВП – перекладацьке супроводження в збройних силах – у спеціальних категоріях, поняттях, концептах, конструктах, термінах і визначеннях. Метамовні одиниці КА ТВП – це компактні вербальні моделі у формі слова або словосполучення, які слугують самостійними засобами пізнавальної діяльності, дозволяють оперувати ідеалізованими об'єктами, будувати теоретичні схеми реальних процесів у галузі військового перекладу з метою більш глибокого їхнього розуміння. У ТВП виокремлюємо загальнонаукові (філософсько-наукознавчі), мовознавчі, перекладознавчі й спеціальні метамовні одиниці КА ТВП. Спеціальні метамовні одиниці КА ТВП – це категорії, поняття, концепти, конструкти й терміни, що позначають специфіку службової діяльності військового перекладача (напр.: «військовий переклад», «лінгвістичне забезпечення військ», «перекладацьке

супроводження в збройних силах», «військовий перекладач», «військовий текст», «воєнно-політичний переклад», «бортпереклад» тощо).

3. Військовий переклад (military translation) – це спеціальний вид опосередкованої, міжкультурної, двосторонньої й двомовної комунікації, що має своїм суб'єктом військового перекладача, об'єктом – військові тексти та здійснюється в звичайних і екстремальних умовах військової служби з метою перекладацького супроводження заходів у воєнно-політичній, військово-технічній і військово-спеціальних сферах збройних сил. Визначено три функціонально-прагматичні різновиди військового перекладу: воєнно-політичний переклад; військово-технічний переклад; військово-спеціальний переклад.

4. Військовий текст (military text) – це письмовий або усний цілісно-смисловий масив мовних одиниць, об'єднаних логіко-синтаксичними зв'язками, комунікативною функцією, тематичною спрямованістю, композиційною макроструктурою та стильовою домінантою навколо концептів «війна», «військо», «озброєння». У ТВП виокремлюємо чотири функціонально-прагматичні види військових текстів (загальновійськові, воєнно-політичні, військово-технічні, військово-спеціальні) і три жанрово-стильові види військових текстів – воєнно-наукові, військово-публіцистичні, воєнні мемуари.

5. Перекладацька діяльність (translator's/interpreter's activity) – вид мовленнєво-розумової діяльності, динамічний трансляційно-інтерпретативний процес білінгвального сприйняття й відтворення текстів перекладачем, що має складний психофізіологічний, індивідуально-творчий характер і регулюється соціально зумовленим мотивом міжкультурного міжмовного посередництва. Перекладацька діяльність розглядається як система наукових підходів, принципів, умов та операційних засобів, що послідовно розкривають сутність перекладацького процесу через категорію діяльності – динамічний процес активних взаємодій суб'єкта з матеріальним або ідеальним об'єктом – та її макроструктурний рівень – стратегію, тактику

й технологію перекладу. Перекладацька діяльність об'єктивно постає як категорія перекладознавства – граничне поняття перекладознавчої науки, що виконує роль універсалії. Перекладацьку діяльність відокремлюємо від суміжного, але не тотожного поняття «службова діяльність військового перекладача».

6. Оскільки в своїй основі діяльність людини трифазна (орієнтування – вибір – виконання), стратегія, тактика й технологія військового перекладу онтологічно постають як об'єктивно наявні етапи перекладацької діяльності: 1) орієнтування → ініціалізація; 2) вибір → конкретизація; 3) виконання → відтворення. Усвідомлення та змістовно-діяльнісне наповнення стратегії, тактики й технології військового перекладу як невід'ємних трьох складових перекладацької діяльності залежить від теоретичної й практичної підготовки військового перекладача, виду й жанру перекладу, складності тексту мови оригіналу, ситуації перекладу та умов діяльності. Стратегія, тактика і технологія військового перекладу забезпечують системну єдність виконання завдань різного рівня: стратегія перекладу встановлює цілеустановчі орієнтири майбутнього перекладу; тактика перекладу конкретизує загальний задум і визначає завдання перекладу; технологія перекладу реалізує задум і завдання операційними трансляційно-інтерпретативними засобами – способами, методами й прийомами перекладу.

7. Лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ) (linguistic support for forces) – це комплекс спеціальних заходів і завдань прикладного й фундаментального характеру у воєнно-політичній, військово-технічній та військово-спеціальних сферах збройних сил, що здійснюються з метою реалізації комунікативно-посередницької, воєнно-країнознавчої, військово-термінологічної, лінгвопедагогічної та лінгводослідницької функцій діяльності, які потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної компетенції виконавців. Структуру ЛЗВ формують п'ять складових: 1) перекладацьке супроводження (ПС); 2) воєнно-країнознавча діяльність (ВК); 3) військово-

термінологічна діяльність (ВТ); 4) лінгвопедагогічна діяльність (ЛП); 5) лінгводослідницька діяльність (ЛД).

8. Перекладацьке супроводження в збройних силах (ПС) (translation and interpreting in the armed forces) є основою ЛЗВ, видом міжкультурного міжмовного посередництва, що полягає у здійсненні військовим перекладачем письмового та усного (послідовного й синхронного) перекладання, адаптованого транскодування (переказу), реферування, анотування й редагування загальновійськових, воєнно-політичних, військово-технічних та військово-спеціальних текстів. Основними видами ПС є письмовий та усний (послідовний і синхронний) переклад загальновійськових, воєнно-політичних, військово-технічних та військово-спеціальних текстів; спеціальними видами ПС визначено переклад радіообміну, бортпереклад, допит військовополонених, опитування місцевих жителів, супроводження парламентерів; додатковими видами ПС є переказ, реферування, анотування та редагування військових текстів.

9. Військовий перекладач (military translator/interpreter) – головний суб'єкт ЛЗВ, офіцер-філолог, професійно підготовлений компетентний мовний посередник, що володіє сформованими на рівні вищої освіти міжкультурними комунікативними (білінгвальними, психолінгвістичними, мовленнєво-розумовими) та іншими спеціальними компетентностями для виконання функцій і завдань лінгвістичного забезпечення військ. Функції службової діяльності військового перекладача – це узагальнені за професійними напрямками види типових військово-спеціальних завдань, що безпосередньо покладаються на військового перекладача. У ТВП виокремлюємо головні й допоміжні функції службової діяльності військового перекладача. Головними функціями є комунікативно-посередницька (міжкультурна), воєнно-країнознавча (інформаційно-аналітична), військово-термінологічна (нормативно-кодифікаційна), допоміжними – навчально-бойова, військово-адміністративна, дидактично-діагностична, науково-пошукова.

10. Професійна кваліфікація військового перекладача (military translator's/interpreter's professional qualification) – це визнана Міністерством оборони України та засвідчена дипломом про вищу освіту стандартизована сукупність здобутих компетентностей розв'язувати складні задачі воєнних і гуманітарних наук з військового управління, лінгвістики й перекладу, що містить інформацію про ступінь вищої освіти, спеціальність, спеціалізацію, освітню програму та дозволяє виконувати обов'язки лінгвістичного забезпечення військ. Освітня кваліфікація військового перекладача є результатом успішно завершеного навчання на першому (бакалаврському) та/або другому (магістерському) рівнях вищої освіти за спеціальностями «філологія» і «військове управління», спеціалізацією «військовий переклад», що описується в термінах результатів навчання й компетентностей.

11. Компетентність військового перекладача (military translator's/interpreter's competence) – це атестована на рівні повної вищої освіти динамічна комбінація мовознавчих, перекладознавчих, лінгвокультурознавчих, військово-професійних, військово-гуманітарних і військово-спеціальних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що характеризується ступенем здатності й готовності виконувати завдання лінгвістичного забезпечення військ та інші службові функції в звичайних та екстремальних умовах військової служби. Компетентність військового перекладача являє собою синтез компетентностей офіцера та цивільного перекладача. Матриця компетентностей військового перекладача є системою зі складною ієрархічною структурою, що містить системоутворювальні параметри упорядкування: рівні (інтегральний; загальний; спеціальний); складові (військова; філологічна; соціальна); види (мовна; мовленнєва; перекладацька/трансляційно-інтерпретативна; військово-професійна; військово-гуманітарна і т. ін.); підвиди (аудіювання; читання; говоріння; письмо; граматична; лексична; стилістична; пунктуаційна; тактична; технічна; топографічна і т. ін.); елементи (аудіювання/передавання повідомлень засобами фонетичного алфавіту; читання тактичних знаків; розшифрування скорочень; використання елементів скоропису; організація повсякденної діяльності підрозділу і т. ін.).

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому *вперше*:

сформульовано кваліфікаційні ознаки ТВП як спеціальної теорії перекладознавчої науки – об'єкт, предмет, завдання, спеціальні метамовні одиниці;

визначено методологічні та наукознавчі (загальнонаукові, мовознавчі, перекладознавчі) основи теорії військового перекладу;

розкрито зміст і структуру концептуального апарату теорії військового перекладу;

виокремлено функціонально-прагматичні види військового перекладу;

визначено особливості жанрово-стильової структури військових текстів;

здійснено номінацію функцій службової діяльності військового перекладача, визначено та закріплено за ними відповідні дефініційні ознаки, запропоновано їхню типологічну класифікацію;

методом розширеної вторинної семасіологічної номінації терміна «лінгвістичне забезпечення», що використовується в теорії машинного перекладу, у теорію військового перекладу введено нове поняття/термін «лінгвістичне забезпечення військ»;

концептуальний апарат воєнної науки доповнено новим поняттям/терміном «лінгвістичне забезпечення військ (сил)»;

визначено місце лінгвістичного забезпечення військ у структурі складних об'єктів «війська» і «забезпечення військ» надскладного об'єкта «національна безпека»;

з'ясовано зміст, структуру і специфіку лінгвістичного забезпечення військ в Україні та країнах НАТО;

визначено сутність та види перекладацького супроводження в збройних силах, описано специфіку спеціальних та додаткових видів перекладацького супроводження, сформульовано термінологічні дефініції для цього різновиду спеціальних метамовних одиниць;

конкретизовано загальні та спеціальні вимоги до військового перекладача як головного суб'єкта ЛЗВ, визначено функції й завдання його службової діяльності, запропоновано дефініцію для терміна/категорії «військовий перекладач»;

розкрито зміст категорії «кваліфікація військового перекладача» та запропоновано відповідну дефініцію;

розкрито сутність категорії «компетентність військового перекладача», запропоновано відповідну дефініцію, визначено зміст, структуру та види компетентностей військового перекладача, створено типологічну модель – матрицю компетентностей військового перекладача;

запропоновано алгоритм розробки професійного стандарту для військових перекладачів;

розроблено методику воєнно-країнознавчого аналізу країн, що слугує методологічною основою для інформаційно-аналітичної діяльності військового перекладача та для створення лінгводидактичних матеріалів;

запропоновано визначення для 105 спеціальних термінів ТВП, уточнено визначення 24 одиниць мовознавчого й перекладознавчого рівнів концептуального апарату ТВП з урахуванням специфіки військового перекладу та укладено глосарій на 129 термінів (Додаток А).

Удосконалено: дослідження Г.М. Стрелковського щодо жанрів військових текстів доповнено термінологічними дефініціями «воєнно-науковий текст», «військово-технічний текст», «військово-публіцистичний текст», «воєнні мемуари».

Отримали новий ракурс для висвітлення: категорії й поняття загальної теорії перекладу – «переклад», «перекладацька діяльність», «стратегія перекладу», «тактика перекладу», «технологія перекладу», «компетентність перекладача».

Теоретичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні наукових засад військового перекладу – визначенні методологічних основ ТВП, формулюванні кваліфікаційних ознак ТВП, розробки змісту й структури

концептуального апарату ТВП, виокремленні функціонально-прагматичних видів військового перекладу та видів військових текстів, обґрунтуванні функцій службової діяльності військового перекладача та ін., що дозволяє презентувати ТВП як спеціальну теорію перекладу і окрему галузь перекладознавчої науки. Концептуальний апарат суміжної галузі воєнної науки доповнено поняттям/терміном «лінгвістичне забезпечення військ (сил)». Розроблено методику воєнно-країнознавчого аналізу країн, що доповнює методологію воєнного лінгвокраїнознавства. Здійснено термінологічну номінацію та запропоновано дефініції спеціальних метамовних одиниць ТВП, укладено глосарій на 129 термінів, що є внеском у розвиток спеціальної термінографії.

Практична цінність роботи визначається тим, що результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчальний процес у ВІКНУ в форматі нормативних військово-спеціальних дисциплін для курсантів-перекладачів «Основи теорії військового перекладу» (освітній рівень «бакалавр») та «Актуальні проблеми лінгвістичного забезпечення військ» (освітній рівень «магістр»), інших нормативно-правових і організаційно-методичних документів, що визначають зміст підготовки військових перекладачів, а також у службову діяльність наукових працівників Лінгвістичного науково-дослідного управління ВІКНУ у вигляді кваліфікаційних вимог, посадових обов'язків і функціональних завдань. Спеціальні одиниці концептуального апарату ТВП в авторській редакції увійшли як терміни та визначення до Військового стандарту Міністерства оборони України «ВСТ 01.003.001 – 2018 (01). Адміністративна діяльність. Лінгвістичне забезпечення військ (сил). Основні положення», який був офіційно затверджений та введений в дію в грудні 2018 року, що підтверджується довідкою Управління стандартизації, кодифікації та каталогізації Міністерства оборони України (Додаток Д).

Особистий внесок здобувача. Усі винесені на захист результати дослідження належать автору. Рукопис, монографія, наукові публікації написані одноосібно. Особистим внеском здобувача є випрацювання теоретико-методологічних засад дослідження, створення вербальних та графічних моделей за визначеними завданнями, добір матеріалу, а також структуроване й упорядковане за авторським задумом представлення даних і результатів роботи за розділами дисертації, які слід розглядати як складові теорії військового перекладу.

Достовірність висновків забезпечується загальнонауковим теоретичним підґрунтям, застосуванням міждисциплінарної методології, достатнім обсягом та репрезентативністю досліджуваного матеріалу, нормативними та реферативно-довідковими документами ВІКНУ за 1998–2016 роки щодо підготовки військових перекладачів.

Апробація матеріалів дослідження. Основні положення та результати дослідження оприлюднено впродовж 2004–2018 років на 22 наукових конференціях (21 міжнародній та одній всеукраїнській), зокрема: I Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та лінгвістичного забезпечення діяльності Збройних Сил України» (Київ, 13–14 травня 2004 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 24–25 листопада 2005 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 11–13 жовтня 2007 р.); XII Міжнародній конференції «Leveraging Networks to Enhance Defense Education and Build Partner Capacity» (Warsaw, Poland, 17–18 June 2010); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 24–25 листопада 2011 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 23 листопада 2012 р.); X Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 21

листопада 2014 р.); XI Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 27 листопада 2015 р.); XII Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 25 листопада 2016 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 24 листопада 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії» (Одеса, 23–24 березня 2018 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві» (Хмельницький, 23–24 березня 2018 р.); II International Scientific and Practical Conference «Social and Economic Aspects of Education in Modern Society» (Warsaw, Poland, 18 May 2018); VIII Міжнародній науковій конференції «Проблеми галузевої комунікації, перекладу та інтеграційні процеси в суспільстві» (Харків, 24 травня 2018 р.); VII International Scientific Conference «The Latest Research in Modern Science: Experience, Traditions and Innovations» (North Charleston, SC, USA, 20–21 June 2018); XXVII Міжнародній науковій конференції «Мова і культура» імені Сергія Бураго (Київ, 25–27 червня 2018 р.); V International Conference «Science and society – Methods and problems of practical application» (Vancouver, Canada, 15 August, 2018); Scientific and Professional Conference «Science without boundaries development in the 21st century» (Budapest, Hungary, 26 August 2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Концептуальні проблеми розвитку філологічних наук у сучасному полікультурному просторі» (Київ, 21–22 вересня 2018 р.); I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Мова. Суспільство. Культура» (Херсон, 15–16 листопада 2018 р.); XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 22 листопада 2018 р.); XV Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 29 листопада 2019 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 45 одноосібних наукових праць загальним обсягом 44,94 друкованих аркушів (д.а.) – 1 одноосібну монографію «Теоретичні засади військового перекладу в Україні» (Київ: Логос, 2018, 492 с., ISBN 978-617-7446-68-1, 28,6 д.а.) та 44 інші наукові праці загальним обсягом 16.34 д.а., зокрема: 26 статей в періодичних наукових виданнях ISSN (21 – у фахових виданнях ДАК України обсягом 11.63 д.а., з яких 9 видань внесено до міжнародних наукометричних баз; 5 – в іноземних наукових періодичних виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз обсягом 2.06 д.а.) та 18 статей і тез наукових доповідей в неперіодичних збірниках наукових праць та міжнародних збірниках за матеріалами наукових конференцій (серед яких – 3 в іноземних наукових виданнях) обсягом 2.65 д.а. Загалом, із 45 опублікованих наукових праць за темою дослідження 8 праць належать до іноземних наукових видань, а 22 входять до міжнародних наукометричних баз.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, семи розділів з прикінцевими висновками, загальних висновків, списку використаних джерел (615 позицій), додатків і предметно-іменного покажчика. Рукопис дисертації містить 31 рисунок, 12 таблиць, 4 формули. Загальний обсяг дисертації становить 609 сторінок (з них 411 сторінок основного тексту).

Примітки. Відповідно до вимог чинних національних стандартів України ДСТУ 8302:2015, ДСТУ 3582:2013, ДСТУ 5034:2008 та з урахуванням рекомендацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40, посилання на використані джерела в тексті дисертації наводяться у квадратних дужках за прізвищем автора або заголовком джерела. У разі потреби в додатковій ідентифікації джерела наводяться перші слова назви цитованої праці або рік видання. Переклад цитат на українську мову, а також акцентування в тексті деяких цитат (напівжирний шрифт, курсив, підкреслення, розрядка тощо) здійснено здобувачем.

Розділ 1. КОНЦЕПЦІЯ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ: ОГЛЯД НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ

В цьому розділі проаналізуємо науково-методичні праці з військового перекладу за період із другої половини XX століття по 2017 рік з метою з'ясувати такі питання:

– як представлено поняття «військовий переклад» у науковому перекладознавчому дискурсі;

– наскільки теоретично повно визначені та описані наукові кваліфікаційні ознаки військового перекладу, що дозволяють розглядати військовий переклад не стільки як специфічний вид практичної міжкультурної посередницької діяльності військового перекладача, а саме як *наукову концепцію*, що «виражає або акт схоплювання, розуміння і осягнення смислів в ході мовного обговорення і конфлікту інтерпретацій, або їхній результат, представлений у різноманітті концептів, які не відкладаються в однозначних і загальнозначущих формах понять» [Неретина, Огурцов: 308];

– як корелюються надруковані праці із сучасним розумінням наукової проблематики військового перекладу в Україні;

– чи розгортається особисте знання і практичний досвід дослідників у чітко сформульовані теоретичні концепти військового перекладу, що формалізуються у процесі наукової комунікації і далі природно набувають завершеної дедуктивно-системної форми теорії.

1.1. Військовий переклад у світових перекладознавчих дослідженнях

Проведений пошук відкритих джерел перекладознавчого спрямування за період із 1960-го по 2017 рік засвідчує відсутність кваліфікаційних наукових праць (дисертацій, монографій), а також наукових статей, тез доповідей з військового перекладу в світових (європейських, американських, азійських) перекладознавчих школах.

За результатами розширеного пошуку джерел в електронному каталозі Бібліотеки Конгресу США [Library of Congress Catalog] за конкретизованим запитом «military translation», що містив шість семантичних полів («search phrase» – «*military translation*»; «year published – «*from 1960 to 2017*»; «location in the library» – «*all locations in the library*»; «place of publication» – «*all places in the world*»; «type of materials» – «*all types*»; «language» – «*all languages*») знайдено тільки 2 джерела, які є іррелевантними (Рис. 1.1).

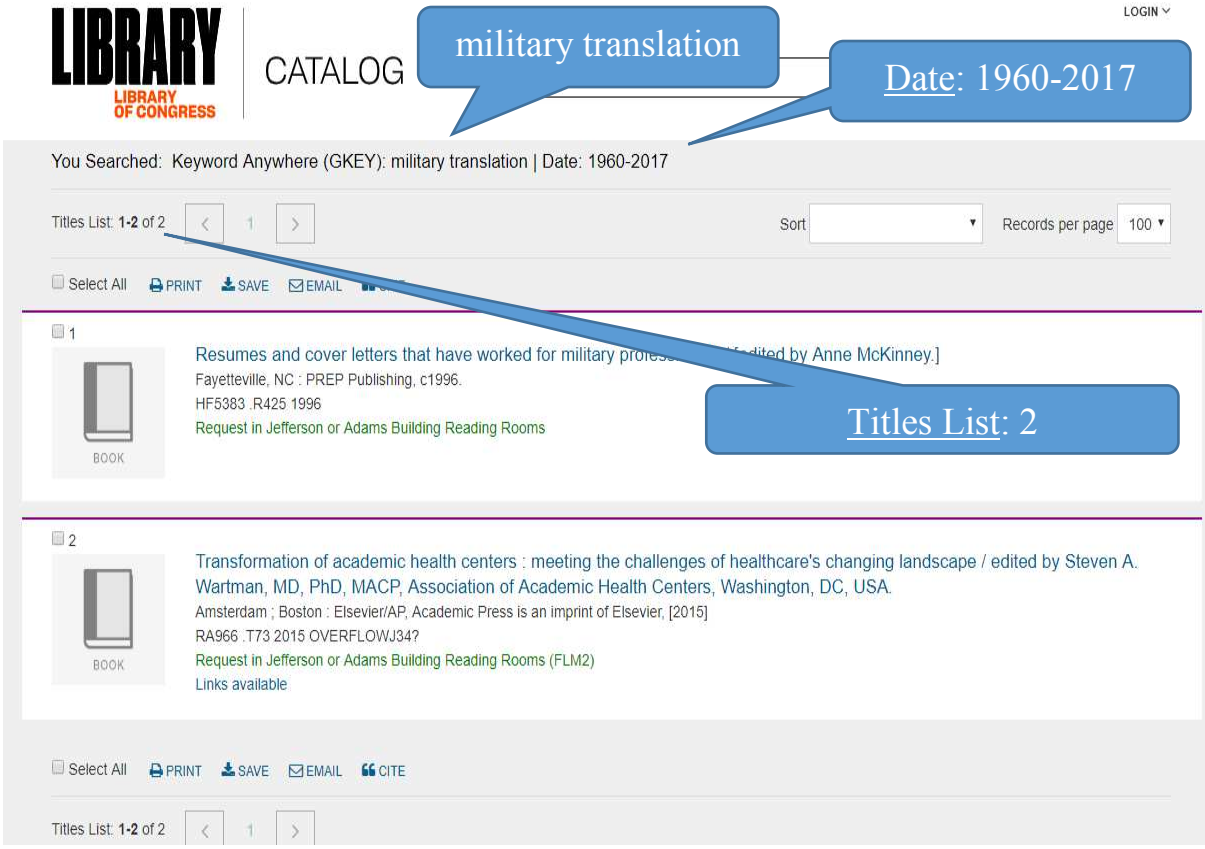

Рис. 1.1. Результати розширеного пошуку в Бібліотеці Конгресу США за запитом «military translation»

За результатами розширеного наукового пошуку за спорідненими запитами електронний каталог Бібліотеки Конгресу США пропонує таку кількість джерел:

– запит «translation» – понад 10 000 результатів;

– запит «bible translation» – 251;

– запит «machine translation» – 160;

– запит «literary translation» – 144;

– запит «translation theory» – 74;

– запит «poetic translation» – 33;

– запит «legal translation» – 29.

Слід зазначити, що за запитом «translation» точну кількість джерел встановити не можна, оскільки пошукова машина електронного каталогу Бібліотеки Конгресу США здатна згенерувати не більше 10 000 результатів за запит.

За запитом «military interpreter» одержано один результат – монографію Гуо Тінг (Guo Ting) про роботу китайських перекладачів у другій китайсько-японській війні 1931–1945 років [Guo Ting, 2016], в якій авторка досліджує історичні, міжнародні, соціолінгвістичні та організаційно-практичні аспекти діяльності різних категорій перекладачів, що брали участь у тій війні.

Водночас за спеціальними запитами «military translation» та «military interpreter» в електронному каталозі Бібліотеки Конгресу США не вдалося навіть знайти наукову статтю тієї ж авторки Гуо Тінг [Guo Ting, 2015] або рецензію на її книжку [Coble].

Схожа картина спостерігається і за результатами розширеного пошуку в електронному каталозі наукових дисертацій Бібліотеки Великої Британії [The British Library Electronic Thesis Online]. Зокрема електронний каталог цієї бібліотеки пропонує таку кількість дисертацій:

– запит «military translation» – 0;

– запит «translation» – 7041;

– запит «bible translation» – 17;

– запит «machine translation» – 60;

– запит «literary translation» – 53;

– запит «translation theory» – 89;

– запит «poetic translation» – 7;

– запит «legal translation» – 5;

– запит «military interpreter» – 1, який є іррелевантним.

Як бачимо, наукові дисертації за запитом «military translation» відсутні, а єдине джерело, знайдене за запитом «military interpreter», є іррелевантним (Рис. 1.2).

При цьому електронний каталог наукових дисертацій Бібліотеки Великої Британії також не зміг згенерувати за пошуковим запитом «military interpreter» дисертацію Гуо Тінг (Guo Ting) [Guo Ting, 2009], яку вдалося відшукати в каталозі лише після зазначення точної назви праці.

Рис. 1.2. Результати розширеного пошуку в каталозі дисертацій Бібліотеки Великої Британії за запитом «military interpreter»

Отже, наведені факти засвідчують відсутність закріпленого понятійного пошукового ключового поля («key search field concept») для концептуальних понять «військовий переклад» («military translation») та «військовий перекладач» («military interpreter») у каталогах Бібліотеки Конгресу США та Бібліотеки Великої Британії.

Утім цей результат не є несподіваним, адже навіть у таких авторитетних перекладознавчих джерелах, як «Рутледжська енциклопедія

перекладознавства» (перше видання 1998 року [Routledge Encyclopedia, 1998] і друге – 2011 [Routledge Encyclopedia, 2011]), чотиритомний «Довідник з перекладознавства» видавництва Бенджамінз 2010–2013 років [Handbook of Translation Studies], «Довідник з перекладознавства» видавництва Оксфорд 2011 року [The Oxford handbook] та ін., ми не знайдемо не те що окремої статті, присвяченої військовому перекладу, але навіть згадування поняття «військовий переклад».

Не згадується «військовий переклад» і «військовий перекладач» і в електронному довіднику з перекладознавства на сайті видавництва Бенджамінз, що постійно оновлюється (Рис. 1.3; 1.4).

Виникає запитання: чому в світовому перекладознавстві утворилася подібна лакуна? Хіба військовий переклад не заслуговує хоча б на такий рівень уваги як, напр.,, «переклад для потреб громади», «рекламний переклад», «комерційний переклад», «медійний переклад», «драматургічний переклад», не кажучи вже про «юридичний», «культурний», «медичний» та інші спеціальні види перекладу, що достойно представлені у вищезгаданих виданнях?

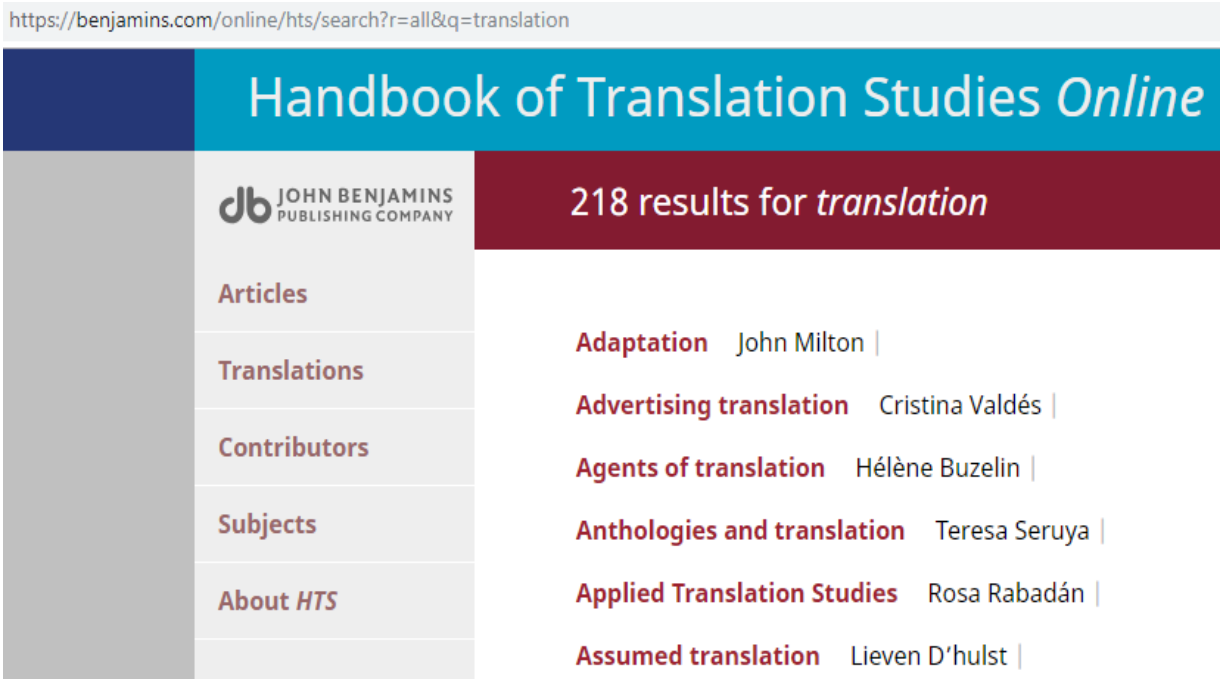

Рис. 1.3. Фрагмент результатів запиту «military translation» в електронному довіднику з перекладознавства на сайті видавництва Бенджамінз

Рис. 1.4. Фрагмент результатів запиту «military interpreter» в електронному довіднику з перекладознавства на сайті видавництва Бенджамінз

Найбільша у світі бібліографічна база даних WorldCat, яка містить понад 240 млн записів про всі види творів 470 мовами світу і створюється спільними зусиллями більш ніж 72 тис. бібліотек з 170 країн світу [WorldCat], має постійно закріплене ключове поле пошукового запиту «military translation» (Рис. 1.5).

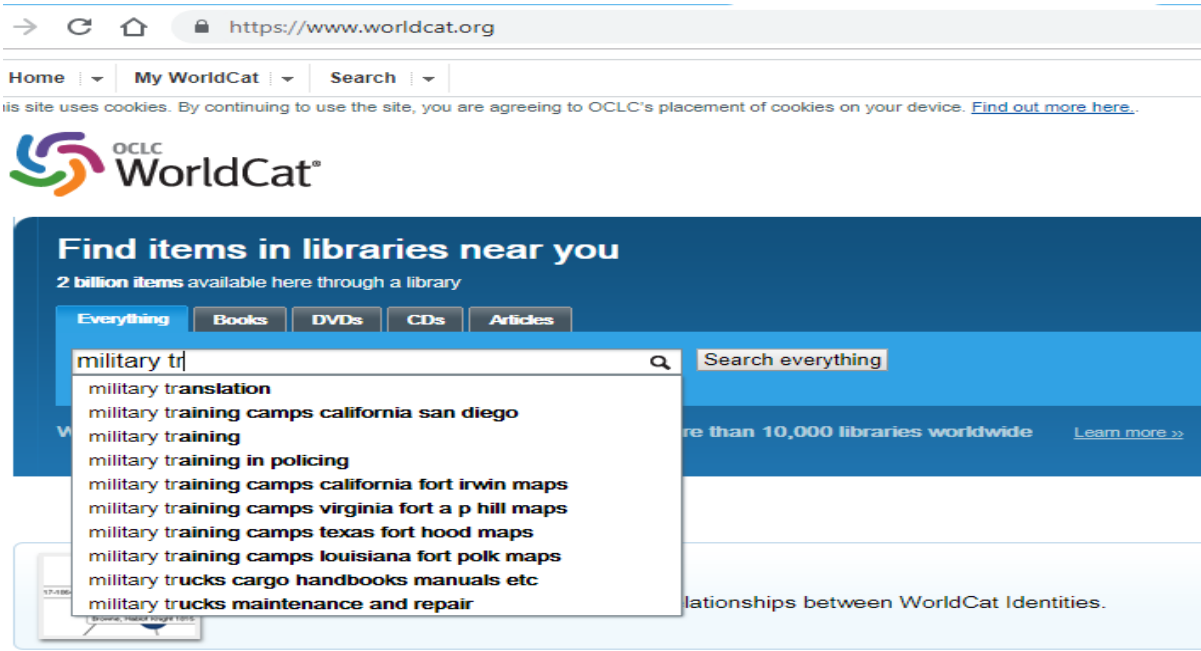

Рис. 1.5. Наявність закріпленого ключового пошукового поля «military translation» у бібліографічній базі даних WorldCat

Утім це аж ніяк не допомагає успішно здійснити диференційний пошук джерел за чітко визначеними ознаками та відокремити іррелевантні результати. Наприклад, за пошуковим запитом «military translation» бібліографічна база даних WorldCat генерує 74871 джерело за тегами «military» і «translation». Зрозуміло, що такий пошуковий результат з позицій продуктивності часових та ергономічних витрат дослідника на подальшу диференціацію джерел слід вважати нераціональним.

Перша за популярністю пошукова система Google, яка, за даними цієї корпорації, щомісяця обробляє понад 41 млрд 345 млн запитів 195 мовами [Пошукова система], за запитом «military translation» генерує понад 212 млн результатів за 0.69 сек в англомовному налаштуванні системи (Рис. 1.6), 166 млн результатів (0.53 сек) в україномовному (Рис. 1.7) та 132 млн (0,74 сек) в російськомовну варіантах (Рис. 1.8).

Рис. 1.6. Результати запиту «military translation» в англомовному варіанті налаштування пошукової системи

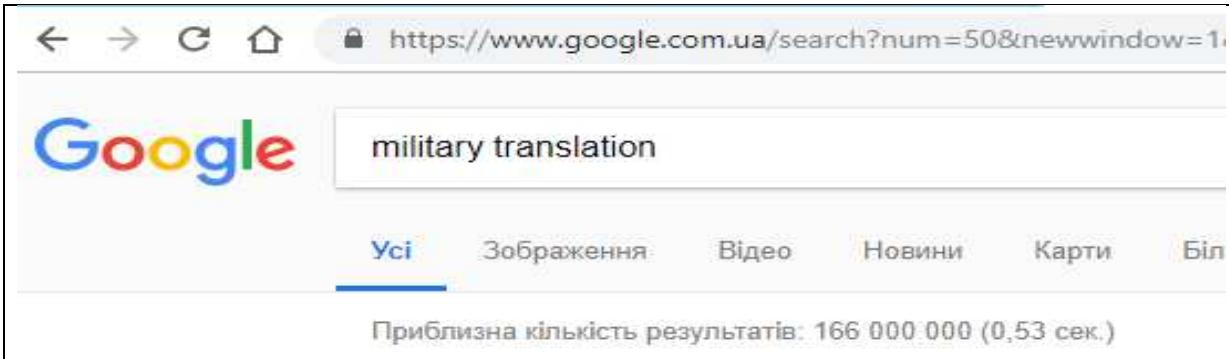

Рис. 1.7. Результати запиту «military translation» в україномовному варіанті налаштування пошукової системи

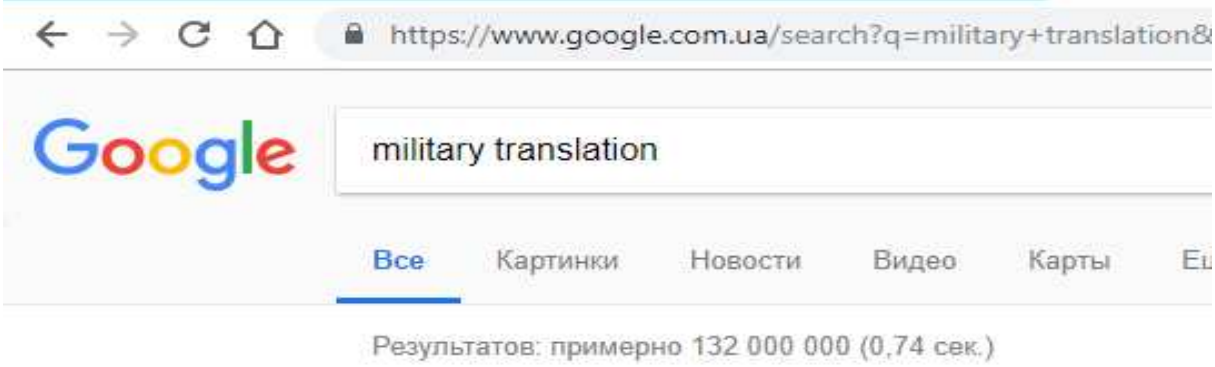

Рис. 1.8. Результати запиту «military translation» в російськомовному варіанті налаштування пошукової системи

Зрозуміло, що навіть попри наявні можливості уточнення й конкретизації наукового пошуку, користуватися цією системою для пошуку наукових праць не зовсім зручно.

Отже, аналіз спеціалізованих бібліографічних баз даних Бібліотеки Конгресу США, Бібліотеки дисертацій Великої Британії та WorldCat свідчить про наявність лише окремих праць, що здебільшого присвячені історичним, соціологічним та лінгвокультурним аспектам діяльності військового перекладача. Знайти ці праці за запитами «військовий переклад» або «військовий перекладач» неможливо. Утім неконкретизовані запити на кшталт «війна», «військовий», «переклад» тощо дають сотні тисяч іррелевантних результатів і не можуть розглядатися як ефективний метод пошуку й обробки результатів наукових досліджень. Проілюструємо цей висновок на конкретному прикладі.

Відоме британське видавництво Palgrave Macmillan 2012 року започаткувало серію видань під загальною назвою «Мови на війні» [Palgrave]. У цій серії об’єднано книжки, в яких описується соціолінгвістична роль мови в ситуаціях збройного протистояння: війни, міждержавного збройного конфлікту, громадянської війни, окупації, миротворчих операцій з підтримання або примусового встановлення миру, військової гуманітарної діяльності. У деяких з виданих праць безпосередньо описано професійні аспекти діяльності перекладача під час війни або бойових дій, тож вони належать до перекладознавчої проблематики [Footitt, Tobia]. Проте в

бібліографічних описах їх позначено ключовими словами й тегами «applied linguistics», «sociolinguistics», «intercultural communication», «history», «politics», «international relations», «cultural studies», що практично унеможливлює пошук цих джерел за перекладознавчою тематикою.

Цікавим для проблематики військового перекладу вважаємо дисертаційне дослідження Олени Скороход, яке вона виконала 2015 року в Школі політики, філософії, мови та комунікації Університету Східної Англії [Skorokhod]. Застосовуючи підходи системно-функціональної лінгвістики, авторка проаналізувала численні випадки реструктуризації смислу та значень при перекладі текстів новин у відкритих англомовних та російськомовних ЗМІ, що були присвячені опису подій «в умовах соціально-політичної нестабільності, військового конфлікту та втручання: військове втручання в Грузію (2008 рік), гуманітарне втручання та соціально-політична нестабільність у Сомалі (2011–2012 роки), військовий конфлікт та подальша соціально-політична нестабільність в Афганістані (2010–2012 роки)» [Skorokhod: 2].

За підсумками здійсненого пошуку джерел перекладознавчого спрямування за період із середини XX століття по 2017 рік у бібліографічних базах даних світового рівня зробимо такі висновки:

1. Авторитетні наукові бібліографічні бази даних Бібліотеки Конгресу США, Бібліотеки дисертацій Великої Британії, WorldCat об'єктивно не генерують релевантні джерела за ключовими пошуковими словами (key search field tags/key words) «військовий переклад» («military translation») та «військовий перекладач» («military interpreter»).

2. «Військовий переклад» як поняття/термін не тільки не представлений як окрема стаття, але навіть і не згадується на сторінках спеціалізованих зарубіжних енциклопедій і довідників з перекладознавства.

3. Аналіз бібліографічних джерел засвідчує відсутність у відкритому доступі окремих кваліфікаційних наукових праць та спеціальних досліджень з

теорії військового перекладу у світових (європейських, американських, азійських, східних тощо) перекладознавчих школах.

4. Проблематика теорії військового перекладу, що пов'язана з професійною діяльністю перекладача, частково, побічно або імпліцитно представлена в численних світових міждисциплінарних (історіографічних, лінгвокраїнознавчих, соціолінгвістичних, культурологічних, геополітичних) дослідженнях, де їй відведено другорядну роль.

1.2. Дослідження військового перекладу в СРСР (1964–1991 роки)

Проаналізуємо теоретичні дослідження в галузі військового перекладу, що були проведені в радянській період.

1.2.1. Хронологія досліджень військового перекладу

Теоретичні дослідження військового перекладу розпочалися у Військовому інституту іноземних мов (далі – Військовий інститут) на початку 1960-х років. Військовий інститут вважався головною школою підготовки кадрових військових перекладачів для Збройних Сил СРСР[3].

Дослідження в галузі військової термінології, військової лексикографії, методики навчання військових перекладачів проводилися й раніше, проте у воєнні роки більшість фундаментальних філологічних дисциплін було скорочено, головні зусилля зосереджено на прискореному формуванні практичних навичок якомога більшої кількості військових перекладачів

[3] Військовий інститут іноземних мов створений 1942 р. як «Військовий інститут іноземних мов Червоної Армії» (абревіатура з російської – ВИИЯКА). Упродовж 1942–1945 років в інституті було підготовлено понад 4000 кваліфікованих військових перекладачів [Торсуков: 121]. 1956 р. інститут був розформований. Відновлений 1962 р. як Військовий інститут іноземних мов (рос. абр. – ВИИЯ). Після збільшення кількості спеціальностей дістав назву Військового інституту Міністерства оборони СРСР (рос. абр. – ВИМО). У 1980 році нагороджений орденом Червоного Прапора та перейменований на Військовий Червонопрапорний інститут МО СРСР (рос. абр. – ВКИМО) [Военный Краснознамённый институт].

німецької мови для потреб фронту, розробці військових словників і розмовників, письмовому перекладі великого обсягу трофейної документації [Торсуков: 116–117].

Піонером наукових досліджень з теорії військового перекладу слід вважати Льва Львовича Нелюбіна – випускника Військового інституту 1953 року, блискучого військового перекладача, талановитого викладача-методиста, майбутнього багаторічного начальника кафедри англійської мови (основної) цього інституту. Така необхідність виникла у Л.Л. Нелюбіна з метою обґрунтування нових методологічних підходів у підготовці кадрових військових перекладачів, що вперше були апробовані в навчальному посібнику з військового і військово-технічного перекладу 1964 року [Нелюбин. Учебное пособие]. Свої погляди на концепцію, зміст і структуру майбутнього підручника, а також на деякі специфічні риси військового перекладу Л.Л. Нелюбін оприлюднив 1965 року в науковій статті [Нелюбин. Опыт].

1968 року Л.Л. Нелюбін захистив кандидатську дисертацію «Синтаксис мови американських бойових наказів», яку слід вважати першою науковою кваліфікаційною працею з теорії військового перекладу [Нелюбин. Синтаксис].

1971 року за матеріалами дисертації Л.Л. Нелюбіна у видавництві «Воениздат» вийшов друком навчальний посібник «Переклад бойових документів армії США», в якому автор представив деякі лексичні, морфологічні, синтаксичні та стилістичні особливості військового перекладу штабних документів [Нелюбин. Перевод, 1971].

1972 року видано друком підручник з військового перекладу англійської мови [Дормидонтов, Нелюбин, Васильченко, 1972], «унікальним за своїм змістом і побудовою матеріалу, вивчення якого сприяло формуванню і закріпленню знань у такій складній галузі перекладознавства, як військовий переклад» [Борисова: 45]. Цей підручник став логічним продовженням поступового розвитку спеціальної тематики та методики викладання військового перекладу, закладеної в підручнику з військового перекладу

англійської мови В.Д. Аракіна, що вважався нормативним для студентів-філологів у СРСР [Аракин], та відомого класичного двотомника з військового перекладу Ю.А. Спажева і А.А. Філіппова 1963–1964 років, що на той час об'єктивно потребував оновлення [Спажев, Филиппов].

Співавторами Л.Л. Нелюбіна стали Олександр Олексійович Васильченко і Олексій Анатолійович Дормидонтов. На думку науковців, цей підручник є унікальним, він «выходить за рамки свого основного призначення з навчання військовому перекладу і становить інтерес для широкого кола осіб, що вивчають проблеми теорії, методики й практики перекладу, а також навчання англійської мови» [Борисова: 45]. Саме у передмові до цього підручника Л.Л. Нелюбін уперше представив власні теоретичні погляди на військовий переклад та його особливості [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 13–37], які до того часу залишалися недоступними для широкого наукового загалу.

1981 року за редакцією Л.Л. Нелюбіна у співавторстві з О.А. Дормидонтовим і О.О. Васильченком видано значно перероблений і доповнений підручник загального курсу військового перекладу з англійської мови [Нелюбин, Дормидонтов, Васильченко, 1981], а 1984 року – спеціальний курс військового перекладу [Нелюбин, Дормидонтов, Васильченко, 1984]. Звернімо увагу на те, що теоретичний опис військового перекладу за авторством Л.Л. Нелюбіна в підручнику 1981 року практично не відрізнявся від варіанта підручника 1972 року.

1989 року видано другу (виправлену та доповнену) редакцію посібника «Переклад бойових документів армії США», яка теж не зазнала суттєвих змін щодо опису теоретичних аспектів військового перекладу [Нелюбин. Перевод, 1989].

Через 26 років Л.Л. Нелюбін включив власні наукові напрацювання з теорії військового перекладу до шести окремих статей Тлумачного перекладознавчого словника [ТПС].

Отже, систематизований теоретичний опис військового перекладу був фактично представлений Л.Л. Нелюбіним у 1971–1972 роках і далі практично не змінювався.

Крім Л.Л. Нелюбіна, вагомий внесок у розвиток окремих теоретико-методологічних аспектів військового перекладу зробили інші викладачі Військового інституту. Загалом у середині та наприкінці 60-х років XX ст. у Військовому інституті працює плеяда талановитих науковців, які сприяли розвитку військового перекладу.

У цей період для курсантів-перекладачів були розроблені й видані інститутською типографією *підручники з військового перекладу іспанської* (Б.М. Семенов і І.Ф. Мельцев), *румунської* (А.А. Молодцов), *індонезійської* (П.І. Лозовой і Ю.Н. Кузовкін), *турецької* (М.Х. Зіннатуллін і Ю.А. Яковлєв), *фарсі-кабулі* (А.І. Арсланбеков і А.Ф. Баришников), *китайської* (І.Д. Кленін), грецької (А.Н. Черствий), *італійської* (В.І. Данчевський і Л.В. Бенедиктов) та багатьох інших мов.

На особливу увагу заслуговує унікальний *навчальний посібник з перекладу радіообміну* – одного із найскладніших видів діяльності для військового перекладача, що був підготовлений Євгеном Олександровичем Ножиним – блискучим військовим перекладачем, випускником і викладачем інституту, майбутнім генерал-майором [Ножин].

Упродовж 70-х років XX ст. викладачі Військового інституту розробили навчальні посібники з військового перекладу *перської* (В.Г. Навасардов), *польської* (Л.Г. Кашкуревич), *в'єтнамської* (А.А. Нікульченков і Т.Т. Мхитарян), *португальської* (Б.А. Кононов) та *корейської* мов (К.Н. Монголов).

Новаторські методологічні напрацювання Л.Л. Нелюбіна певною мірою доповнили Н.П. Вєтлов і Г.М. Стрелковський у вступі до підручника 1973 року з військового перекладу *німецької* мови [Ветлов, Стрелковский. Введение], який став логічним продовженням відомого курсу військового перекладу 1965–1966 років [Ветлов, Стрелковский, Азарх, Панфилов].

Було підготовлено й видано серію навчальних посібників з *воєнно-політичного перекладу французької* (Л.А. Гаврилов, А.А. Мигачов), *німецької* (А.М. Філімонов, Б.Л. Бойко, В.А. Золотов) та *японської* (Хо Дин, Л.А. Попель) мов.

Викладачі кафедри Р.К. Міньяра-Бєлоручева розробили навчальний посібник *з двостороннього військового перекладу* [Андриянов, Перман], а підручник І.Ф. Мельцева з військового перекладу *іспанської* [Мельцев] та *посібник з військового перекладу турецької* Є.Н. Травкіна, В.А. Шаніна і Ю.А. Яковлєва [Травкин] були видані «високою пресою» – видавництвом «Воениздат».

1973 року теоретико-практичні аспекти перекладу англійських *військово-публіцистичних текстів* та стилістичні відмінності між деякими жанровими різновидами військової публіцистики представив колишній військовий перекладач (випускник 1949 року) і викладач Військового інституту (1949–1956) О.Д. Швейцер [Швейцер. Перевод и лингвистика: 206–237]. Того ж року вийшла друком відома праця викладача інституту Г.О. Судзіловського щодо перекладу військового сленгу [Судзиловский].

1979 року було видано монографію викладача Військового інституту Г.М. Стрелковського «Теорія і практика військового перекладу» [Стрелковский, 1979], яка вважається «класичною» науковою працею з теорії військового перекладу серед військових перекладачів. Г.М. Стрелковський також є автором монографії «Переклад бойових документів бундесверу [Стрелковский, 1970].

Слід також відзначити внесок В.М. Шевчука в розвиток проблематики військового перекладу. 1983 року В.М. Шевчук видав монографію «Похідні військові терміни в англійській мові: афіксальний словотвір» [Шевчук, 1983], що стала «першою спробою систематизації найтиповіших словотворчих моделей, за якими будуються афіксально-похідні військові терміни» [Шевчук, 1983: 3]. Згодом Валентин Микитович захистив докторську дисертацію на тему «Військово-термінологічна система в статиці і динаміці» [Шевчук, 1985].

Ці праці В.М. Шевчука сьогодні вважаються основоположними при дослідженні лексико-семантичних проблем військового перекладу.

1984 року «Воениздат» видав оновлений *загальний та спеціальний курс військового перекладу французької мови* за редакцією Р.К. Міньяра-Бєлоручева [Миньяр-Белоручев, Остапенко, Ширяев, 1984], а за рік – такі ж *курси військового перекладу німецької мови* за редакцією Р.В. Єфимова [Ефимов, Бойко, Латышев, 1985], що разом із *підручниками військового перекладу англійської мови* за редакцією Л.Л. Нелюбіна 1981 [Нелюбин, Дормидонтов, Васильченко, 1981] та 1984 років [Нелюбин, Дормидонтов, Васильченко, 1984] і сьогодні вважаються військовими перекладачами класичними.

1984 року старший викладач кафедри англійської мови В.Б. Апухтін оприлюднив власну *систему запису* для військового перекладу, що стала нормативним курсом для курсантів-перекладачів [Апухтин].

1985 року у Військовому інституті було захищено кандидатську дисертацію, в якій Ассад Хакім Музаффар-Еддін представив результати дослідження теоретичних проблем військового перекладу «в аспекті загальної теорії перекладу на матеріалі перекладів з російської мови на арабську» [Ассад Хаким]. На жаль, текст цієї праці знайти не вдалося.

Науково-педагогічні працівники Військового інституту стали авторами підручників і навчальних посібників із загальної теорії перекладу, теорії та практики усного та письмового перекладу, які становлять основу сучасного перекладознавства [Загайнов, Мохов].

Зазначимо, що найвагоміші наукові напрацювання з військового перекладу авторів радянського періоду (а це головним чином Л.Л. Нелюбін, Г.М. Стрелковський і Р.К. Міньяр-Бєлоручев) увійшли до Тлумачного перекладознавчого словника Л.Л. Нелюбіна [ТПС], джерелами якого «слугували визначення й тлумачення перекладознавчої та пов’язаної з нею лінгвістичної термінології, експліковані з творів різних авторів, праці яких наведено в переліку використаної літератури» [ТПС: 6].

1.2.2. Внесок Л.Л. Нелюбіна в теорію військового перекладу

У пункті 1.2.1 названо основні науково-методичні праці Л.Л. Нелюбіна, який уперше запропонував теоретичний опис військового перекладу в СРСР. Аналіз цих праць дозволяє виокремити такі проблеми теорії військового перекладу, що їх окреслив Л.Л. Нелюбін:

1) визначення поняття «військовий переклад»;

2) лексичні особливості перекладу військових матеріалів;

3) зміст та структура військових матеріалів;

4) стилістичні особливості перекладу військових матеріалів;

5) вимоги до військового перекладача.

1.2.2.1. Визначення поняття «військовий переклад»

За визначенням Л.Л. Нелюбіна, військовий переклад являє собою «один із видів спеціального перекладу з яскраво вираженою військовою комунікативною функцією. Відмінною рисою військового перекладу є велика термінологічність і гранично точне, чітке викладення матеріалу за відносної відсутності образно-емоційних виражальних засобів» [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 13; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 10; ТПС: 32].

Як бачимо, у визначенні Л.Л. Нелюбін розкрив характерні ознаки військового перекладу: 1) вид спеціального перекладу; 2) військова комунікативна функція; 3) велика термінологічність; 4) точне, чітке викладення матеріалу; 5) відносна відсутність образно-емоційних виражальних засобів.

Аналіз проблеми визначення військового перекладу представлений у підрозділі 3.1.

1.2.2.2. Лексичні особливості перекладу військових матеріалів

Військову лексику Л.Л. Нелюбін поділяє на три основні групи: 1) військову термінологію, що позначає поняття, які безпосередньо пов’язані з військовою справою, збройними силами, способами ведення збройної

боротьби тощо; 2) військово-технічну термінологію, що містить науково-технічні терміни; 3) емоційно забарвлену військову лексику (сленг), представлену словами та сполученнями, які вживаються в усному розмовному мовленні військовослужбовців і є стилістичними синонімами відповідних військових термінів [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 16–17; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 13–14; ТПС: 97].

Л.Л. Нелюбін наголошує, що «правильний переклад військових матеріалів значною мірою залежить від правильного перекладу термінів, оскільки більшу частину військової лексики становлять військові й технічні-військово-технічні терміни, що мають максимальне смислове навантаження» [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 16–17; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 13–14; ТПС: 97].

Л.Л. Нелюбін на конкретних прикладах розглядає лексичні особливості перекладу військових матеріалів [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 16–31; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 13–27].

1.2.2.3. Зміст і структура військових матеріалів

Л.Л. Нелюбін відносить до військових матеріалів всі тексти, з якими доводиться мати справу військовому перекладачеві – «військово-художні матеріали, військово-публіцистичні й воєнно-політичні матеріали, воєнно-наукові й військово-технічні матеріали, акти військового управління (різні військові документи)» [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 14; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 11; ТПС: 132].

До власне військових матеріалів Л.Л. Нелюбін відносить «науково-технічні матеріали й акти управління, пов’язані з життям і діяльністю військ і військових установ збройних сил», а військово-художню літературу, військову публіцистику та воєнно-політичні матеріали вважає військовими лише за своєю цілеспрямованістю й тематикою, адже вони «мають риси, які взагалі властиві всім суспільно-політичним, публіцистичним і художнім текстам» [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 14; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 11; ТПС: 132].

На думку Л.Л. Нелюбіна, «всі військові матеріали відрізняються від будь-яких інших насиченістю спеціальною військовою лексикою, широким використанням наукової й військової термінології, сталих словосполучень, характерних тільки для військової сфери спілкування, наявністю військової номенклатури, скорочень і умовних позначок, що використовуються тільки у військових матеріалах, а з позицій синтаксису – широким використанням еліптичних (особливо у військовій документації) і клішованих конструкцій, бідністю тимчасових дієслівних форм, стислою формою вислову, використанням усередині одного речення численних паралельних конструкцій, виражених інфінітивними й дієприкметниковими зворотами» [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 14; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 12; ТПС: 133].

Ці ознаки військових матеріалів Л.Л. Нелюбін пов’язує «з певним функціональним навантаженням, що характеризує військову сферу спілкування: стислість, чіткість і конкретність формулювань, точність і ясність викладення, що забезпечує логічну послідовність викладу, стрункість побудови, чітке відокремлення однієї думки від іншої, легкість сприйняття переданої інформації» [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 14; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 12; ТПС: 133].

«Основні принципи, способи, прийоми й методи перекладу взагалі й спеціального перекладу зокрема характерні й для військового перекладу. – наголошує Л.Л. Нелюбін. – Однак через іншу комунікативно-функціональну спрямованість цей вид перекладу має специфічні риси, пов’язані з особливостями стилю, лексики й граматики мови іноземних військових матеріалів. У військовому перекладі надвелике значення має точність перекладу, тому що перекладений матеріал може бути основою для прийняття важливих рішень, проведення військових операцій тощо. Тому адекватність перекладу військових матеріалів припускає не тільки точну передачу змісту матеріалу, але й ретельнішу передачу його структурної форми, порядку розміщення матеріалу, послідовності викладу й низку інших чинників, що можуть здаватися непотрібними, формальними, але для військового фахівця вони можуть мати велике значення. Наприклад, у бойових документах

порядок розміщення пунктів і підпунктів та їхнє позначення (арабськими цифрами й літерами латинського алфавіту), точність передавання дат, часу, координат, географічних назв, нумерація й найменування частин і підрозділів тощо» [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 14; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 12; ТПС: 133–134].

1.2.2.4. Стилістичні особливості перекладу військових матеріалів

Стилістичним особливостям військового перекладу Л.Л. Нелюбін присвятив окрему статтю Тлумачного перекладознавчого словника [ТПС: 212-213], яка майже дослівно повторює відповідну частину теоретичного опису до підручників 1972 [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 15] та 1981 років [Нелюбин. Военный перевод, 1981: 13].

На думку Л.Л. Нелюбіна, передавання стилю оригіналу є одним із головних шляхів досягнення адекватності перекладу: «Стилістичний аспект перекладу полягає в правильному підбиранні лексико-граматичних засобів відповідно до загальної функціонально-комунікативної спрямованості оригіналу та з урахуванням чинних літературних норм мови, на яку робиться переклад. Стиль військових матеріалів не є однорідним. У деяких військових матеріалах є дві тенденції викладення матеріалу: або сухою офіційно-канцелярською мовою з використанням громіздких, найчастіше архаїчних зворотів і конструкцій, або простою, розмовною, часом фамільярною мовою. Остання тенденція зазвичай зустрічається у військових і військово-технічних матеріалах, розрахованих на рядовий і унтер-офіцерський склад. Ця тенденція пов’язана насамперед з низьким рівнем загальної й технічної підготовки, а отже, і з прагненням зробити сухі офіційні статутні матеріали та складні технічні настанови більш популярними й доступними для широкого загалу військовослужбовців. Через це багато військових матеріалів рясніють пояснювальними ілюстраціями, таблицями, схемами й діаграмами, які допомагають довести до читача суть питання, що викладається» [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 15; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 13; ТПС: 212–213].

Л.Л. Нелюбін рекомендує військовому перекладачеві «в усіх випадках прагнути передати матеріал оригіналу» за допомогою відповідних ресурсів військового стилю мови перекладу, «нейтралізувати надмірну образність, фамільярно-розмовні й жаргонні елементи, що доволі часто є в оригіналі», якщо вони не притаманні військовим текстам мови перекладу. «Стиль перекладеного тексту має відповідати нормам цільової мови, прийнятним для відповідного виду військових матеріалів» [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 15; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 13; ТПС: 212–213].

1.2.2.5. Вимоги до військового перекладача

Л.Л. Нелюбін уперше сформулював вимоги до військового перекладача в передмові до підручника з військового перекладу англійської мови 1972 року [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 13-14], який було перероблено і перевидано 1981 року, проте вимоги до військового перекладача залишилися без змін [Нелюбин. Военный перевод, 1981: 10-11]. Ці вимоги увійшли до Тлумачного перекладознавчого словника [ТПС: 230–231] за винятком неодмінних ідеологізмів тих часів.

На думку Л.Л. Нелюбіна, військовий перекладач має бути універсальним, а не вузькопрофільним фахівцем. Підготовка військового перекладача-референта має охоплювати «всі види й способи перекладу»: письмовий переклад статутів і документів, усний переклад при радіообміні, двосторонній переклад при бесіді на військові теми, синхронний переклад, роботу з військовою кореспонденцією, анотування й реферування військових, військово-технічних і воєнно-політичних текстів. Тому вимоги, що висуваються до військового перекладача та які зумовлені специфікою його роботи, є «надзвичайно високими» [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 13; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 10; ТПС: 230].

Крім Л.Л. Нелюбіна, вагомий науковий внесок у теорію військового перекладу зробили випускники й викладачі Військового інституту О.Д. Швейцер, Г.М. Стрелковський і Р.К. Міньяр-Бєлоручев.

1.2.3. Внесок О.Д. Швейцера в теорію військового перекладу

Один із фундаторів перекладознавчої науки – колишній військовий перекладач, випускник і викладач Військового інституту О.Д. Швейцер дослідив перекладознавчі аспекти військово-публіцистичних текстів у відомій монографії «Переклад і лінгвістика: Про газетно-інформаційній та військово-публіцистичний переклад», що була надрукована видавництвом «Воениздат» 1973 року [Швейцер, 1973]. О.Д. Швейцер присвятив цій проблемі підрозділ під назвою «Передавання особливостей військової публіцистики» [Швейцер, 1973: 206–238].

На думку О.Д. Швейцера, військовій публіцистиці притаманні специфічні риси, що мають бути відтворені в процесі перекладу. «Ці риси визначаються специфікою тематики, настановою на певну читацьку аудиторію, а також деякими традиціями цього функціонального жанру. В результаті, з одного боку, формуються деякі розпізнавальні ознаки, притаманні тільки військовій публіцистиці, а з другого, деякі загальні риси, характерні для всіх жанрів газетно-публіцистичного стилю, дістають в межах військової публіцистики своєрідний відбиток» [Швейцер, 1973: 206].

За спостереженнями О.Д. Швейцера, у військовій публіцистиці широко вживаються запозичені з різних джерел лексичні одиниці та синтаксичні конструкції, і цей специфічний набір різностильових елементів стає характерним визначальним параметром для текстів військової публіцистики. «Такими елементами американської й англійської військової публіцистики є військова термінологія, мова військових статутів і документів, офіційно-ділова мова, белетристика, побутово-розмовна мова, загальнонародний та військовий сленг. Серед цих джерел є ті, що притаманні власне газетно-публіцистичному стилю, а також ті, що вживаються лише у військовій публіцистиці. Крім загальної функціонально-стилістичної різнорідності, що загалом притаманна цьому жанру, відзначаються також істотні відмінності в діапазоні й номенклатурі стилістичних ресурсів між окремими військовими журналами та газетами, а також між такими жанровими різновидами газетно-публіцистичного стилю, як нарис, фейлетон, інформаційний допис тощо» [Швейцер, 1973: 206].

На конкретних прикладах О.Д. Швейцер проаналізував характерні відмінності в діапазоні й номенклатурі стилістичних ресурсів низки військових періодичних видань [Швейцер, 1973: 7–209] і дійшов висновку, що «військово-публіцистичний стиль являє собою поєднання різностильових елементів. При цьому концентрація кожного з цих елементів може варіювати в досить значних межах» [Швейцер, 1973: 209].

О.Д. Швейцер засвідчив використання в текстах військово-публіцистичного стилю модальних дієслів, коротких речень відносно нескладної структури, офіційної військової термінології, що наближує ці тексти до військових статутів або настанов. «У професійних військових журналах можна знайти тексти, які мало відрізняються за стилем викладення від звичайних газетно-інформаційних матеріалів» [Швейцер, 1973: 210].

На думку О.Д. Швейцера, у військовій публіцистиці відбувається варіювання мовних засобів у залежності від соціальної ситуації та тематики комунікативного акту. «Є всі підстави вважати, що газети, журнали та інші засоби масової комунікації певною мірою моделюють мовленнєву поведінку людини, яка варіює вибір своїх мовних ресурсів у залежності від соціальної ситуації (розмова з колегою, виступ на зборах, розмова з дитиною) і від теми (розмова на побутову, наукову тему тощо). Ці види варіативності (ситуативно зумовлена і тематично зумовлена) проявляються як у стильових відмінностях між окремими друкованими органами, так і у відмінностях між тими чи іншими жанрами газетно-публіцистичного стилю» [Швейцер, 1973: 211].

Характер стильових відмінностей проявляється вже в найменуваннях військових видань. Наприклад, американський військовий журнал «Military Review» називається англійською *journal*, що означає «спеціалізований друкований журнал». Водночас військовий журнал «Soldiers» визначається як *magazine* – «популярний ілюстрований журнал, розрахований на широкий читацький загал». Спрямованість на різну аудиторію та відмінності в тематиці визначають і стильові розбіжності між цими журналами [Швейцер, 1973: 211]. «Якщо «Military Review» орієнтований на офіцера, причому – переважно

старшого офіцера, то «Soldiers» часом звертається до солдата і, з огляду на специфіку такої мовної ситуації, відповідно варіює відбір мовних засобів. При цьому журнал помітно підлаштовується під солдатське мовлення, іноді не цураючись навіть солдатського сленгу» [Швейцер, 1973: 213].

О.Д. Швейцер привертає увагу до деяких особливостей редакційної статті (*editorial*). Зазвичай редакційні статті в американських і англійських військових періодичних виданнях мають всі ознаки, що загалом притаманні жанру газетно-журнальної публіцистики. Вони визначаються комунікативною настановою редакційних статей – переконувати читача, впливати на формування його думки, давати власну інтерпретацію подій, фактів тощо. Серед мовних засобів, що використовуються в редакційних статтях, виділяються лексичні одиниці (слова й стійкі словосполучення), які мають емоційно-оцінне забарвлення [Швейцер, 1973: 213–215].

Стиль військово-публіцистичного нарису значною мірою наближений до белетристики, має низку типових стильових ознак художньої прози – перенесені епітети, книжково-літературна лексика тощо [Швейцер, 1973: 215–216].

Особливого мистецтва від перекладача вимагає переклад фейлетону, де використовується діалогічне мовлення з розмовними й просторічними зворотами [Швейцер, 1973: 216–218]. Передавання розмовно-просторічного забарвлення не завжди здійснюється за принципом «від одиниці до одиниці». «Метод компенсації дає можливість передати розмовне забарвлення висловлювання за допомогою інших елементів. Часто в фейлетонах, що опубліковані в військових періодичних виданнях, зустрічаються елементи пародії, зокрема пародіюється пристрасть військової мови до різних скорочень» [Швейцер, 1973: 218].

Переклад, що здійснюється за принципом «від слова до слова», «від одиниці до одиниці», суперечить одному із основних положень теорії перекладу, оскільки «еквівалентність завжди встановлюється між текстами або між висловлюваннями, і не завжди є обов’язковою між їхніми окремими елементами» [Швейцер, 1973: 219].

О.Д. Швейцер доводить, що функціонально-стилістична віднесеність тієї чи іншої одиниці зовсім не обов'язково підлягає передаванню, в процесі перекладу вона може змінюватися згідно з нормами відповідного стилю мови перекладу [Швейцер, 1973: 219–220].

Полемізуючи з Г.О. Судзіловським, який пропонує досягати загальної стилістичної відповідності заміною більшості емоційно забарвлених елементів англійської мови відповідними нейтральними термінами, як того вимагають стилістичні норми мови перекладу, О.Д. Швейцер зауважує: «Не слід забувати, що експресивне забарвлення висловлювання складається з експресивного забарвлення його елементів. Тобто, якщо ми замінимо більшість емоційно забарвлених елементів першотвору статутними термінами, що позбавлені емоційного забарвлення, якщо ця нейтралізація експресії не буде нічим компенсована, то чим же такий військово-публіцистичний текст відрізнятиметься від статутного?» [Швейцер, 1973: 220].

О.Д. Швейцер детально аналізує питання «співвідношення військово-публіцистичної та термінологічної лексики». Стандарт і експресія – дві антагоністичні тенденції, що характеризують газетно-публіцистичний стиль. Вони повною мірою притаманні військовій публіцистиці. У військовій публіцистиці стандартизація жанру проявляється не тільки через використання деяких типових для цього жанру публіцистичних кліше, але й у вживанні великої кількості військових термінів, тоді як експресія виражається широким застосуванням різних мовних фігур (епітетів, метафор тощо), вживанням експресивно забарвлених елементів розмовної лексики, військового сленгу [Швейцер, 1973: 221]. Отже, «поєднання військових термінів та їхніх експресивно забарвлених публіцистичних еквівалентів і становить одну з основних специфічних рис військово-публіцистичного жанру» [Швейцер, 1973: 222].

О.Д. Швейцер наводить численні приклади адекватного перекладу метафор, епітетів, мовленнєвих фігур [Швейцер, 1973: 222–230], розмовно-просторічної лексики, військових сленгізмів, сленгових неологізмів

[Швейцер, 1973: 230–237], військових скорочень [Швейцер, 1973: 237–238], що використовуються авторами військово-публіцистичних текстів з метою передавання читачеві динамічної картини бою або буденної повсякденної реальності військового життя. Він демонструє, що, крім загальновідомих скорочень і абревіатур, у військовій публіцистиці широко вживаються скорочені позначення власних імен, що зазвичай відсутні в словниках. Розшифрування таких скорочень можливе лише на основі контексту або екстралінгвістичної ситуації [Швейцер, 1973: 238].

Коротко підсумуємо головне:

1. О.Д. Швейцер показав стилістичну неоднорідність військової публіцистики, охарактеризував проблеми, що пов'язані з передаванням у перекладі специфічних рис деяких різновидів військово-публіцистичних текстів.

2. Особливу увагу О.Д. Швейцер приділив необхідності врахування в перекладі визначальних рис військової лексики, що вживається у військовій публіцистиці, зокрема експресивної розмовно-просторічної лексики, військових сленгізмів і неологізмів.

3. На думку О.Д. Швейцера, військово-публіцистичний стиль є поєднанням різностильових елементів, стильові риси яких проявляються в тексті, а концентрація цих елементів може варіювати в досить значних межах. Характер стильових відмінностей зумовлюється різною тематикою та неоднорідною читацькою аудиторією, що позначається на найменуванні військових видань. Поєднання військових термінів та їхніх експресивно забарвлених газетно-публіцистичних еквівалентів є однією з основних специфічних рис військово-публіцистичних текстів.

4. На жаль, О.Д. Швейцер не запропонував жодного термінологічного визначення для спеціальних метамовних одиниць теорії військового перекладу, навіть для тих термінів/понять, якими він послуговувався в своїй монографії – «військова публіцистика», «військовий переклад» «військово-публіцистичний переклад», «військова термінологія», «військовий сленг».

1.2.4. Внесок Г.М. Стрелковського в теорію військового перекладу

Л.Л. Нелюбін стверджує, що «найбільш повно теорія військового перекладу представлена в працях Г.М. Стрелковського [ТПС: 220]. Детальний аналіз праць Г.М. Стрелковського не дає підстав погодитися з таким занадто оптимістичним висновком Л.Л. Нелюбіна.

Дійсно, на сьогодні єдиною теоретичною працею, присвяченою комплексному обґрунтуванню специфіки військового перекладу, залишається монографія Г.М. Стрелковського «Теорія і практика військового перекладу» 1979 року видання [Стрелковский, 1979]. Хоча за формальною назвою шість із семи глав цієї праці присвячені проблематиці військового перекладу, на матеріалі військових текстів Г.М. Стрелковський де-факто досліджує проблематику переважно загальної теорії перекладу.

«Теорія військового перекладу в працях Г.М. Стрелковського», – продовжує Л.Л. Нелюбін, – «являє собою своєрідну конкретно-жанрову маніфестацію функціонально-прагматичної концепції перекладу, …автор уводить основні поняття теорії військового перекладу (інформація й повідомлення, переклад і транслят, інваріант повідомлення й інваріант перекладу, зміст вислову, комунікативне завдання тощо), пропонує функціонально-семантичну модель діяльності військового перекладача, дає детальну класифікацію жанрів військових текстів, описує види діяльності військового перекладача, розкриває проблеми перекладу військової термінології, розшифрування військових скорочень і роботу зі словниками й довідниками» [ТПС: 220].

Насправді Г.М. Стрелковський запропонував визначення лише одній одиниці концептуального апарату теорії військового перекладу («військові терміни»). Так само відсутнє визначення фундаментального поняття, яке він розглядає – «теорія військового перекладу». Більш того, хіба «повідомлення», «переклад», «транслят», «інваріант повідомлення», «інваріант перекладу», «зміст вислову», «комунікативне завдання» є основними поняттями теорії військового перекладу? Хіба це не поняття або категорії загальної теорії

перекладу? Не знаходимо також спеціальних метамовних одиниць теорії військового перекладу в «Короткому тлумачному словнику», що містить 101 термін [Стрелковский, 1979: 259–263], у «Предметному покажчику» (142 поняття) [Стрелковский, 1979: 271–272].

Утім ігнорувати або применшувати заслуги Г.М. Стрелковського для ТВП неприпустимо, адже саме він уперше проаналізував проблематику жанрів військових текстів, видів перекладацької діяльності військового перекладача, військового терміна й термінології, розшифрування й перекладу військових скорочень, словників і довідників у військовому перекладі, що проаналізовано далі.

1.2.4.1. Жанри військових текстів

Жанрово-стилістичну проблематику військового перекладу Г.М. Стрелковський представив в главі 2 «Жанри військових текстів» [Стрелковский, 1979: 99–141] та в додатку 3 «Стилістичне забарвлення військових текстів» [Стрелковский, 1979: 250–259].

На думку Г.М. Стрелковського, «поняття «жанр» поєднує історично сформований, стійкий різновид творчих витворів. …У військовій літературі також можна виділити історично сформовані, стійкі різновиди текстів, які відрізняються за своїм призначенням і спрямованістю змісту. Тому маємо право перенести поняття жанру й на військові тексти» [Стрелковский, 1979: 99].

Г.М. Стрелковський розглянув поняття жанру в військовому перекладі лише щодо письмових текстів: «Поняття жанру в військовому перекладі ми будемо розглядати тільки стосовно письмових текстів. Отже, всі усні тексти, що мають місце в практиці військового спілкування (усні накази, розпорядження, доповіді тощо) залишаються поза нашим розглядом, хоча й серед них можна відзначити сталі форми й вираження» [Стрелковский, 1979: 99]. Такий підхід дещо обмежує ступінь екстраполяції висновків щодо жанрово-стильової специфіки військових текстів на всю царину військового перекладу.

Аналіз всієї сукупності військових текстів дозволяє чітко виокремити історично сформовані різновиди текстів, що відрізняються змістовною спрямованістю й функціональним призначенням, стверджує Г.М. Стрелковський. «Функціональне призначення тексту стає найважливішим критерієм класифікації жанрів військових текстів, що істотно відрізняє військові жанри від жанрів у художній літературі, де функціональне призначення не відіграє суттєвої ролі. Саме функціональне призначення того чи іншого тексту диктує його змістовну спрямованість і всі його мовні характеристики» [Стрелковский, 1979: 100].

За *функціональним призначенням* Г.М. Стрелковський виокремлює «тексти інформаційного змісту, основна мета яких – повідомити читачам щось нове в тій або іншій галузі військової справи. Проте говорити про загальний військово-інформаційний жанр було б не зовсім доцільно, адже завдання інформування може мати місце в різних сферах військової дійсності й військового спілкування: в галузі воєнно-наукової роботи, в галузі військової техніки, військової публіцистики й у різній військовій довідковій літературі» [Стрелковский, 1979: 100].

За *функціональним призначенням і змістовною спрямованістю* Г.М. Стрелковський пропонує «розрізняти дві окремі групи текстів: тексти інформаційного змісту й тексти, що регламентують життя й діяльність військ. У першій групі можна виділити чотири жанри: воєнно-наукові тексти; військово-технічні тексти; військово-інформаційні тексти; військово-публіцистичні тексти. До другої групи належать такі жанри: статути й настанови; військово-ділові тексти» [Стрелковский, 1979: 100]. До жанру військово-ділових текстів Г.М. Стрелковський відносить «накази, розпорядження, доповіді, повідомлення, зведення, тобто всю групу військових текстів, які зазвичай називають військовими документами» [Стрелковский, 1979: 101].

За функціональним призначенням автор також виокремлює *жанр воєнних мемуарів*: «Ця категорія військових текстів щільно примикає до

художньої літератури, оскільки наділена всіма її характеристиками. Відмінною особливістю є лише використання в текстах термінологічної лексики. Цей жанр тяжіє до художньої літератури, тому тут він розглядатися не буде. Читачі, що цікавляться цим жанром, можуть звернутися до настанов із перекладу художньої літератури» [Стрелковский, 1979: 101].

Отже, зі всієї сукупності військових текстів Г.М. Стрелковський виокремив сім видів військових жанрів [Стрелковский, 1979: 101]:

1) воєнно-наукові тексти;

2) військово-технічні тексти;

3) військово-інформаційні тексти;

4) військово-публіцистичні тексти;

5) статути й настанови;

6) військово-ділові тексти;

7) воєнні мемуари (які Г.М. Стрелковський не розглядає).

Найважливішими взаємозалежними параметрами, що характеризують той чи інший жанр військових текстів, Г.М. Стрелковський вважає такі:

1) особистість відправника повідомлення (особистісна характеристика);

2) змістовна сутність повідомлення (ділова характеристика);

3) особистість одержувача повідомлення (спонукальна характеристика) [Стрелковский, 1979: 102].

Про особистість відправника говорять у тих випадках, коли основним призначенням тексту є передача внутрішніх переживань відправника повідомлення або його прагнення розповісти про свої вчинки й спонукання. У військових текстах цей параметр виявляється лише в мемуарній літературі. В інших військових жанрах особистісна характеристика, як правило, відсутня, бо їхнє функціональне призначення повністю виключає цю характеристику. Г.М. Стрелковський не розкриває конкретні способи вираження особистісної характеристики, оскільки мемуарна література виходить за межі його дослідження [Стрелковский, 1979: 102].

«Ділова характеристика виступає на передній план у всіх тих випадках, коли основним призначенням тексту є повідомлення якихось нових відомостей з певної галузі знання. Особистість відправника повідомлення в текстах такого роду ролі не відіграє, відправник приховується за сутністю матеріалу, що викладений, і хоча його особистий стиль викладення все ж таки проглядається, він лише характеризує манеру письма відправника, а не його особистість. Зазвичай у таких текстах особиста думка не висловлюється, а все повідомлення набуває суто об'єктивного характеру. Параметр ділової характеристики є типовим для жанрів воєнно-наукової, військово-технічної, військово-інформаційної літератури. В інших військових жанрах цей параметр відходить на задній план, хоча повністю й не зникає, як це має місце з параметром особистісної характеристики» [Стрелковский, 1979: 102–103].

«Спонукальна характеристика тексту виявляється в тому, що основну увагу відправник повідомлення направляє на одержувача з метою спонукати його до конкретних дій, – стверджує Г.М. Стрелковський. – У поняття «дія» включаються при цьому не тільки фізичні, але й психічні дії одержувача: його емоції, пробудження уваги, участі, взаєморозуміння тощо. Оскільки спонукальна характеристика значною мірою залежить і від самого змісту переданого повідомлення, і від форми передачі змісту, тому цей параметр водночас містить у собі вияв особистості відправника (але лише тією мірою, що необхідна для ефективного впливу на волю одержувача), і вираження суті справи, тобто ділову характеристику тексту, бо саме в ній полягає спрямування тих дій, які повинен виконати одержувач повідомлення. Цей параметр є найтиповішим для статутної літератури та військово-ділових текстів» [Стрелковский, 1979: 103].

Г.М. Стрелковський зазначає, що мовна характеристика кожного військового жанру за трьома основними параметрами містить у собі лексичні, граматичні й стилістичні особливості цих текстів. Саме вони виражають певний параметр у кожному конкретному жанрі. Знання основних параметрів військових жанрів допомагає перекладачеві свідомо підійти до аналізу мовних засобів [Стрелковский, 1979: 103].

«Основним параметром, що характеризує воєнно-наукові тексти, є ділова характеристика, тобто опис самої суті справи та повна відсутність особистісної характеристики відправника повідомлення. Опис завжди здійснюється в безособовій формі, коли автор повідомлення взагалі не проглядається» [Стрелковский, 1979: 104].

Із цим ствердженням не можна повністю погодитися, адже такий параметр як «повна відсутність особистісної характеристики відправника повідомлення» не завжди є типовим для воєнно-наукових текстів англійської мови. Наприклад, в сучасній американській воєнно-науковій статті особистість автора як раз дуже добре проглядається.

Як ознаки воєнно-наукових текстів Г.М. Стрелковський використовує неодмінні радянські ідеологеми [Стрелковский, 1979: 104], що неприпустимо в сучасних умовах.

Г.М. Стрелковський наголошує, що «у воєнно-науковому жанрі повністю відсутні твори науково-популярної літератури, які досить широко зустрічаються у військово-технічних текстах. Це пояснюється тим, що цей жанр призначений винятково для вузьких фахівців, що добре володіють спеціальною термінологією й розуміють суть справи» [Стрелковский, 1979: 105]. Очевидно, що «відсутність творів науково-популярної літератури» в «воєнно-науковому жанрі» вкотре підтверджує недоцільність і безпідставність виокремлення жанру, що не охоплює такі підвиди воєнно-наукових текстів, як науково-популярна стаття, доповідь або повідомлення.

Не можна погодитися і з висновком Г.М. Стрелковського про те, що військова термінологія воєнно-наукових текстів «майже не охоплює галузі військової техніки й озброєння, здебільшого вона стосується тільки стратегічної, оперативної, тактичної й військово-політичної галузей» [Стрелковский, 1979: 105].

Викликає сумніви доцільність виокремлення *військово-інформаційного жанру* з метою «повідомити певну інформацію щодо деяких військових і військово-технічних понять, нових термінів, новин військової техніки або нових положень військової теорії. У текстах цього роду повністю відсутня будь-яка емоційність і експресивність вислову, вони відрізняються повною

неупередженістю й логічністю викладу. Весь виклад підпорядкований лише одній меті – дати роз'яснення тому чи іншому поняттю, не вдаючись у подробиці й докази. У військово-інформаційних текстах немає ані доказів, ані пояснювальних прикладів» [Стрелковский, 1979: 119].

Одразу виникає риторичне запитання, хіба не є інші виокремлені Г.М. Стрелковським жанри – воєнно-науковий, військово-технічний, військово-публіцистичний – «інформаційними»? Хіба вони не виконують функцію «повідомити певну інформацію щодо деяких військових і військово-технічних понять»?

На наш погляд, також недоцільним є виокремлення спеціального «військово-публіцистичного жанру» [Стрелковский, 1979: 122–127], оскільки військово-публіцистичні тексти є не окремим жанром, а жанрово-стильовим різновидом військових текстів. Проте основні висновки Г.М. Стрелковського щодо характерних ознак військових текстів, безумовно, заслуговують на увагу. Підсумуємо головне:

1. Г.М. Стрелковський розглядає поняття жанру в військовому перекладі «лише по відношенню до письмових текстів» [Стрелковский, 1979: 99], залишаючи «поза сферою дослідження всі усні тексти, що мають місце в практиці військового перекладу» [Стрелковский, 1979: 99], що значно обмежує ступінь екстраполяції висновків щодо жанрово-стильової специфіки військових текстів на всю царину військового перекладу.

2. «За функціональним призначенням і змістовною спрямованістю» Г.М. Стрелковський виокремлює дві групи текстів – «тексти інформаційного змісту» і «тексти, що регламентують життя та діяльність», які він далі поділяє на шість жанрів і додає до них сьомий жанр – воєнні мемуари [Стрелковский, 1979: 99–100].

3. Виокремлені Г.М. Стрелковським «жанри військового перекладу» навряд чи можна вважати унікально-специфічними, оскільки коректне й несуперечливе виокремлення спеціальних жанрів військових текстів не завжди можливо за строгими науковими параметрами та не завжди доцільно з практичних міркувань.

1.2.4.2. Види перекладацької діяльності військового перекладача

Г.М. Стрелковський виокремив п’ять видів перекладацької діяльності військового перекладача та дає їм загальну характеристику:

1) усний переклад [Стрелковский, 1979: 142–145];

2) письмовий переклад [Стрелковский, 1979: 145–146];

3) переклад радіопереговорів [Стрелковский, 1979: 146–147];

4) реферування та анотування [Стрелковский, 1979: 147–149];

5) розбір бойових документів [Стрелковский, 1979: 149–150].

1.2.4.3. Проблема терміна й військової термінології

Проблему терміна й військової термінології Г.М. Стрелковський представив в главі 4 [Стрелковский, 1979: 151–180]. На його думку, «проблема терміна є чи не найважливішою для військового перекладу», оскільки «...відмінною рисою військових текстів всіх жанрів є надзвичайно велика насиченість їх військовою термінологією. Термінологічний шар лексики стає найбільш рухливим елементом військової літератури, а бурхливий його розвиток змушує вдаватися до певної уніфікації термінології, регламентації її вживання в статутному порядку» [Стрелковский, 1979: 151].

Г.М. Стрелковський проаналізував загальний стан справ, пов’язаний із визначенням військового терміна й військової термінології [Стрелковский, 1979: 152–155]. На його думку, «…не можна говорити про загальне поняття «військовий термін», варто розрізняти тактичні, організаційні, військово-технічні терміни, а також терміни, що належать до різних родів військ і видів збройних сил. Все це – різні галузі військового знання й діяльності, для кожної з яких є своя термінологія. У межах кожної галузі значення терміна є достатньо однозначним. Однозначність терміна в такому розумінні не слід плутати з варіантами перекладу терміна на іншу мову, тому що перекладний еквівалент того чи іншого терміна не є його значенням, а лише одним із можливих варіантів еквівалентної відповідності. Таких варіантів може бути декілька, адже обсяг поняття, позначеного терміном в одній мові, майже ніколи не збігається з обсягом поняття в іншій мові» [Стрелковский, 1979: 153].

«Термін – це слово або словосполучення, мовний знак якого співвіднесений з одним поняттям або денотатом (або з декількома однаковими об’єктами) у межах однієї галузі науки або техніки. Військовими термінами ми будемо називати такі слова, які мають конкретну однозначну співвіднесеність у межах однієї галузі військової справи» [Стрелковский, 1979: 154].

Г.М. Стрелковський дослідив загальні й національні властивості німецьких військових термінів [Стрелковский, 1979: 155–163], навів на конкретних прикладах основні труднощі перекладу військових термінів [Стрелковский, 1979: 164–180].

1.2.4.4. Розшифрування й переклад військових скорочень

До заслуг Г.М. Стрелковського слід також віднести розробку методики розшифрування й перекладу німецьких військових скорочень, яку він подав у главі 5 [Стрелковский, 1979: 181–196].

1.2.5. Внесок Р.К. Міньяра-Бєлоручева в теорію військового перекладу

Р.К. Міньяр-Бєлоручев є піонером лінгводидактичних досліджень у царині військового перекладу. Після закінчення Військового інституту в 1949 році Р.К. Міньяр-Бєлоручев захистив кандидатську дисертацію з методики навчання перекладу на слух в курсі військового перекладу французької мови [Миньяр-Белоручев, 1956], яка 1959 року була видана окремою монографією [Миньяр-Белоручев, 1959]. 1963 року Р.К. Міньяр-Бєлоручев очолив кафедру західних мов, що була створена у Військовому інституті після його відновлення, а з 1964-го до 1978 року був начальником кафедри французької мови інституту [Кафедра французского языка ВИИЯ].

Р.К. Міньяр-Бєлоручев розробив систему вправ, спрямованих на розвиток навичок і вмінь перекладу на слух, для послідовного перекладу із записом, двостороннього перекладу; за його авторством і редакцією видано багато навчальних посібників і підручників, зокрема відомий курс військового перекладу французької мови [Миньяр-Белоручев, Морозов, Остапенко]. Він є

автором відомих наукових монографій «Послідовний переклад: Теорія і методи навчання» [Миньяр-Белоручев, 1969], «Загальна теорія перекладу і усний переклад» [Миньяр-Белоручев, 1980], «Теорія і методи перекладу» [Миньяр-Белоручев, 1996], популярних праць з теорії перекладу [Миньяр-Белоручев, 1999].

Значну увагу Р.К. Міньяр-Бєлоручев приділяв методиці навчання курсантів-перекладачів синхронного перекладу. Його учень А.Ф. Ширяєв досліджував теоретичні основи синхронного перекладу, захистив кандидатську дисертацію з синхронного перекладу [Ширяев. Синхронный перевод, 1973], видав наукову монографію з питань діяльності синхронного перекладача і методики викладання синхронного перекладу [Ширяев. Синхронный перевод, 1979], провів психолінгвістичне дослідження та захистив докторську дисертацію [Ширяев. Специализированная речевая деятельность].

Найвідомішою перекладознавчою працею Р.К. Міньяра-Бєлоручева є «Загальна теорія перекладу та усний переклад» 1980 року видання, в якій він присвятив військовому перекладу останню главу [Миньяр-Белоручев, 1980: 194–214].

Утім Р.К. Міньяр-Бєлоручев запропонував термінологічне визначення тільки для однієї спеціальної метамовної одиниці ТВП – *військовий переклад* – «вид спеціального перекладу оперативного призначення, об'єктом якого є військові матеріали» [Миньяр-Белоручев, 1980: 222], який наведено в Тлумачному перекладознавчому словнику Л.Л. Нелюбіна [ТПС: 32].

1.2.6. Методологічні напрацювання з військового перекладу вищих навчальних закладів СРСР

Крім Військового інституту, який припиняв своє існування впродовж 1957–1962 років, навчально-методичне забезпечення занять з військового перекладу здійснювали вищі військові навчальні заклади та провідні університети, оскільки в СРСР військовий переклад вважався обов'язковою дисципліною для курсантів військових училищ, слухачів військових академій,

учнів суворовських (нахімовських) училищ[4], а також цивільних студентів, які навчалися за спеціальністю «Іноземна філологія», учнів середніх шкіл із поглибленим вивченням іноземної мови.

Навчальні заклади користувалися підручниками, що були створені централізовано на замовлення Міністерства вищої освіти СРСР (напр., підручник В.Д. Аракіна [Аракин]), підручниками, що були розроблені й апробовані у Військовому інституті, після чого вийшли друком у «Воениздат» (підручник Ю.А. Спажева, А.А. Філіппова [Спажев, Филиппов]), розробляли власні навчально-методичні матеріали з урахуванням специфіки майбутньої спеціальності, тематики, вікових обмежень учнів тощо.

За якістю навчальних текстів, термінологічною та стилістичною виваженістю, заслуговують на увагу посібник з військового перекладу французької мови *Військово-політичної академії* Н.Б. Ігнатьєва [Игнатьев], підручники *Академії бронетанкових військ* з військово-технічного перекладу німецької В.І. Ситіної і В.С. Монігетті [Сытина, Монигетти], французької І.М. Григор'євої [Григорьева], а також підручники з військово-морського перекладу для учнів *Ленінградського Нахімовського військово-морського училища* Д.І. Ельянова [Эльянов] і Г.А. Пасєчника [Пасечник].

Добротні навчальні підручники з військового перекладу були розроблені на військових кафедрах і циклах *Московського державного університету імені М.В. Ломоносова* з арабської (С.С. Пегов [Пегов], Л.Л. Тхоржевський [Тхоржевский]), турецької (Е.Н. Травкін [Травкин]), японської (І.І. Шленкін [Шленкин]), індонезійської (Ю.М. Кузовкін [Кузовкин]) та ін. мов.

Кафедрою спецпідготовки *Московського державного педагогічного інституту іноземних мов імені Моріса Тореза* був підготовлений цікавий навчальний посібник з військового перекладу іспанської мови [Голубков].

---

[4] *Прим*. Середні військові навчальні заклади у СРСР на кшталт військових ліцеїв та ліцеїв із посиленою військово-фізичною підготовкою, що існують в Україні.

Навчальний посібник з військового перекладу перської мови був розроблений і виданий у *Тбіліському державному університеті* [Калинин], з арабської – в *Єреванському держуніверситеті* [Макаров].

Ці університетські видання певною мірою заповнювали дефіцит спеціальної літератури для студентів, адже більшість розроблених і надрукованих у типографії Військового інституту підручників та навчальних посібників з військового перекладу були недоступні для зовнішніх користувачів аж до кінця 80-х років XX ст., оскільки мали гриф обмеження.

У середній школі зміст і методика викладання військового перекладу були чітко регламентовані, що підтверджується виданням Методичних розробок Міністерства освіти УРСР з курсу елементарного військового перекладу для 10 класу середньої школи з викладанням низки предметів англійською мовою [Методические разработки] або виданням навчальних посібників з військового перекладу для 10-х класів середньої школи з поглибленим вивченням іноземних мов у Грузинській РСР [Хабнер, Калинин; Асриева, Картвелишвили].

Як висновок, слід відзначити значний методологічний доробок науково-педагогічних кадрів провідних університетів, військових академій і училищ СРСР у теорію і практику лінгводидактики військового перекладу, проте наукова проблематика військового перекладу в цих виданнях практично не розглядається.

1.3. Дослідження військового перекладу в пострадянський період (1992-2017 роки)

Після розпаду СРСР дослідження проблематики військового перекладу продовжилися головним чином в Україні та в Росії.

1.3.1. Дослідження військового перекладу в Україні

В Україні окремі аспекти військового перекладу досліджували В.В. Балабін, П.А. Матюша, М.Б. Білан, С.Я. Янчук, Б.А. Дзісь, О.В. Юндіна, Л.М. Гончарук, Д.В. Василенко, О.Ю. Солодяк, О.М. Нікіфорова та ін.

Насамперед проаналізуємо науково-кваліфікаційні праці – дисертації з перекладознавчої проблематики військового перекладу, що були захищені в Україні за спеціальністю «10.02.16. Перекладознавство».

2002 року здобувач представив результати дослідження американського військового сленгу як проблеми перекладу [Балабін. Сучасний. Автореферат]. Проаналізовано функціонально-стилістичні, лексико-семантичні та структурно-морфологічні особливості американських військових сленгізмів, чинники лінгвокультурного бар'єра двомовної комунікації, що виникає при використанні сленгу, український військовий сленг як можливий перекладацький відповідник американського військового сленгу, прийоми та типові помилки при перекладі сленгізмів. Запропоновано стратегію операційних дій перекладача при перекладі сленгу, яка полягає в передачі семантичного та прагматичного значень конкретного сленгізму: трансляції денотативного, сигніфікативного, інтерпретативного значень на підставі використання ресурсів цільової мови, врахування позамовних чинників, нейтралізації розбіжностей у фонових знаннях комунікантів і запропонуванні оптимального перекладацького відповідника. Результати цього дослідження були опубліковані окремою книжкою [Балабін. Сучасний. Монографія].

2008 року П.А. Матюша представив дисертацію «Франкомовні та румуномовні назви військових структур в українському перекладі» [Матюша. Франкомовні]. Це дослідження стало першою спробою комплексного вивчення назв військових структур збройних сил франкомовних та румуномовних країн як проблеми українського військового перекладу. П.А. Матюша провів перекладацьку класифікацію військових ергонімів, проаналізував основні способи перекладу українською мовою як усталених, так і новоутворених назв військових структур збройних сил Франції, Бельгії, Канади, Румунії та Молдови, а також скорочень з урахуванням розвитку української військової термінології, розробив рекомендації щодо можливостей машинного перекладу національно-специфічних рис, які характеризують досліджену галузь військових найменувань. П.А. Матюша запропонував виділяти загальні та конкретні назви військових структур,

розробив способи відтворення їхніх внутрішніх елементів [Матюша. Франкомовні: 17–18].

Дисертацію М.Б. Білана присвячено лексико-семантичним трансформаціям у військовому перекладі на матеріалі статутних документів сухопутних військ збройних сил Франції 2010 року [Білан. Автореферат]. М.Б. Білан дослідив лексико-семантичні особливості українського перекладу військових статутних документів, здійснив їхній когнітивний аналіз, що дозволило встановити ступінь еквівалентності й адекватності відтворення концептуальної, комунікативної та текстової інформації в перекладі, виявити основні чинники, що зумовлюють перекладацькі трансформації. «У перекладах французьких військових статутних документів українською мовою виділено традиційні та специфічні лексико-семантичні трансформації. До традиційних трансформацій віднесено конкретизацію, модуляцію, генералізацію та компенсацію, а до специфічних – термінологізацію, детермінологізацію, спеціалізацію та деспеціалізацію. При порівнянні оригіналів та їхніх перекладів з'ясовано, що серед типів перетворень переважають традиційні лексико-семантичні трансформації» [Білан. Автореферат: 16]. Результати цього наукового дослідження також були опубліковані окремою монографією [Білан. Монографія].

2012 року С.Я. Янчук представив дослідження, присвячене особливостям перекладу військової документації миротворчих місій ООН та НАТО [Янчук. Особливості]. С.Я. Янчук здійснив систематизацію військових документів миротворчих місій ООН і НАТО, створив їхню класифікацію, запропонував українські відповідники назв цих документів, визначення дискурсу міжнародної миротворчої діяльності, доповнив категорію військової реалії з огляду на специфіку дискурсу міжнародної миротворчої діяльності. На думку С.Я. Янчука, трансформація є основним способом перекладу текстів військових документів миротворчих місій. На граматичному рівні найбільш поширеними визнано комплексну граматичну трансформацію та змішані лексико-граматичні трансформації, а на лексичному – конкретизацію. Він також розробив

структуру та методику укладання «Англійсько-українського словника миротворчих місій ООН і НАТО».

2012 року Б.А. Дзісь захистив дисертацію на тему «Лексико-стилістичні та граматичні особливості перекладу штабних документів бундесверу українською мовою» [Дзісь]. Б.А. Дзісь проаналізував лексичні, граматичні й стилістичні особливості перекладу штабних документів бундесверу, систематизував прийоми перекладу на конкретних прикладах відтворення лексико-стилістичних і граматико-стилістичних особливостей штабних документів українською мовою, запропонував алгоритм перекладацьких дій та готові відповідники для перекладу текстів сучасної штабної документації німецького військового діловодства.

Дисертаційне дослідження О.В. Юндіної 2013 року виконано на матеріалі іспанських та українських офіційно-ділових та художніх текстів [Юндіна. Жанрово-стильова]. О.В. Юндіна проаналізувала жанрово-стильову обумовленість лексичних трансформацій в перекладі текстів військової тематики, обґрунтувала використання тематичної лексики як основи для проведення перекладознавчого аналізу лексичних трансформацій, виявила позамовні комунікативні чинники, що впливають на переклад, описала моделі ситуацій перекладу, запропонувала визначення для поняття «текст військової тематики», дослідила жанр «вербальна нота».

2016 року Л.М. Гончарук представила результати дослідження жанрових аспектів перекладу офіційно-ділових документів франкомовного військового дискурсу для мовної пари «французька-українська» [Гончарук]. Л.М. Гончарук розкрила зміст поняття «франкомовний військовий дискурс», проаналізувала його жанрово-інституційні ознаки в контексті військового перекладу, запропонувала власне визначення, встановила вербалізовані базові концепти текстів франкомовного військового дискурсу, дослідила жанрові особливості відтворення категорій модальності й персональності в перекладах українською мовою, встановила типи спеціальної військової лексики в жанрах «оборонний кодекс», «інструкція», «нота», «резолюція ПАРЄ», «рекомендація ПАРЄ», розглянула інтердискурсивні зв’язки в цих жанрах, визначила

лексичні, граматичні і жанрово-стилістичні домінанти перекладу обраних жанрів, що сприяє підвищенню якості військового перекладу для мовної пари «французька-українська».

Крім представлених перекладознавчих досліджень, слід згадати дослідження української військової термінології Я.П. Яремка 1997 року [Яремко] та Д.В. Василенка «Розвиток словникового складу англійської мови військової сфери XX – початку XXI століття» 2008 року.

Зокрема, Д.В. Василенко представив результати структурно-семантичного та соціолінгвістичного дослідження військової лексичної підсистеми англійської мови в діахронічному аспекті, розглянув сутність поняття «військова лексична підсистема», встановив її склад і структуру, виокремив тематичні групи військової лексики, ядерні лексеми, на основі яких утворюється нова лексика військової сфери. Він також проаналізував зв'язки між загальновживаною лексикою, військовою термінологією та військовим сленгом, визначив шляхи інтеграції військової лексики в різні сфери життя англомовного суспільства, встановив типи нових військових лексичних та фразеологічних одиниць, розглянув шляхи і способи творення військової лексики (афіксація, словоскладання, абревіація, семантична та фразеологічна деривація, запозичення), визначив словотвірні моделі, провів структурно-семантичний аналіз військових лінгвальних інновацій.

В Україні видано понад 60 наукових статей з проблематики військового перекладу, перелік яких представлено в працях В.В. Балабіна [Балабін. Об'єкт і предмет теорії: 99–100; Балабін. Теоретико-концептуальні основи: 14–16], С.Я. Янчука, О.М. Нікіфорової та ін.

Утім, як наголошує Л.М. Гончарук, «засадничі питання військового перекладу на початку XXI століття все ще залишаються недостатньо висвітленими у наукових розвідках [Гончарук Л.М: 1]. На думку О.М. Нікіфорової, накопичений досвід з теорії, практики та методики викладання військового перекладу потребує систематизації в межах наукової школи військового перекладу, що зароджується [Нікіфорова. Передумови: 115–116].

1.3.2. Дослідження військового перекладу в Росії

Аналіз облікових даних Російської державної бібліотеки та Наукової електронної бази даних РІНЦ свідчить, що в пострадянський період (1992-2017 роки) з-поміж кількох сотень надрукованих у РФ перекладознавчих наукових праць, у яких згадується військовий переклад, до наукової проблематики військового перекладу можна віднести не більше п’ятдесяти.

Традиційно левова частка *дисертаційних досліджень* присвячена лексико-термінологічним питанням військового перекладу, серед яких відзначимо такі:

– комунікативна модель передавання військових реалій в перекладі, на матеріалі французької й російської військових підмов (1992) [Поликовский];

– багатослівні терміни у військовій підмові, ономасіологічний аспект (1995) [Егоршина];

– інтра- та екстралінгвістичні аспекти формування та функціонування військової терміносистеми в національних мовах, на матеріалі російської, німецької та української мов (1996) [Михайленко];

– системно-порівняльне дослідження термінолексики військової протиповітряної оборони англійської та російської мов (1999) [Фахрутдинова].

– лексико-граматичні особливості військової термінології сучасної літературної мови гінді (2001) [Подрезов];

– лексико-граматичні особливості утворення багатокомпонентних військових і військово-технічних термінів у арабській мові в зіставленні з російською (2001) [Терещенко];

– скорочення в англійській військовій термінології та жаргоні (2002) [Завгородний];

– військова термінологія сучасної японської мови, функціонально-порівняльний аспект (2002) [Маслов];

– роль метафори у структуруванні й функціонуванні лексики обмеженого вжитку, на матеріалі військової лексики в російській та англійській мовах (2003) [Бучина];

– абревіація в англійській військовій лексиці (2007) [Кочарян];

– перенесення значення в термінотворенні, на матеріалі англійської військової термінології (2010) [Рябов];

– структурно-семантичні особливості формування бронетанкової термінології англійської мови (2011) [Бойко];

– структурні та лінгвокультурні аспекти формування галузевої терміносистеми, на матеріалі військово-технічної термінології сучасної перської мови (2013) [Исеев];

– іншомовні запозичення у військовому тексті: функціонально-стилістичний аспект, на матеріалі данських текстів військової тематики (2015) [Григораш];

– лінгвокультурологічні й прагматичні чинники перекладу термінів-реалій (2015) [Цепков];

– смислові та структурні критерії еквівалентності у військовому перекладі, на матеріалі німецької мови (2017) [Катаев].

Проведено дисертаційні дослідження *іншої проблематики* військового перекладу:

– мовних засобів експлікації етнічних стереотипів в картині світу американських військовослужбовців (2015) [Романов];

– чинників культурної асиметрії в лінгвістичному зіставленні та в перекладі, на матеріалі російських і французьких військових і військово-політичних текстів (2009) [Оришак];

– структурно-семантичних і прагматичних аспектів функціонування евфемізмів у сучасному англійському воєнно-політичному дискурсі (2015) [Киселева];

– теоретичних аспектів двомовної лексикографії на матеріалі перекладних військових словників (2017) [Балканов];

– методики навчання військових перекладачів професійного іншомовного дискурсу на основі компетентнісного підходу (2018) [Шевченко].

Серед *наукових статей* російських авторів найвагомішою є праця Гарбовського М.К і Мішкурова Е.М. «Військовий переклад у сучасному світі (теоретико-методологічні, лінгвістичні, військово-історичні та соціально-політичні аспекти)» [Гарбовский, Мишкуров], що має 26 сторінок та 58 довідкових джерел. Автори проаналізували різні аспекти військового перекладу, представили визначення поняття «об'єкт військового перекладу» [Гарбовский, Мишкуров: 17], що є особливо цінним для розвитку ТВП, підкреслили значення теорії й практики військового перекладу для перекладознавчої науки.

Слід зазначити наукові праці М.Р. Ванягіної і Д.В. Канатаєва [Ванягина, Канатаев], З.П. Вашуріної і А.І. Шишканова [Вашурина, Шишканов], Є.В. Тихонової і Д.Н. Бєлова [Тихонова, Белов], П.П. Банмана [Банман], Н.М. Романенка і Е. Шагардинової [Романенко, Шагардинова], а також серію статей М.О. Шевченка і П.Д. Мітчелла, присвячених підготовці військових перекладачів [Шевченко, Митчелл. Обучение; Шевченко, Митчелл. Сухопутные войска; Mitchell, Shevchenko, 2014; Mitchell, Shevchenko, 2015].

Наприкінці 90-х років XX ст. у РФ було видано Тлумачний перекладознавчий словник Л.Л. Нелюбіна [ТПС], який, за оцінкою О.І. Чередниченка, слід віднести до «здобутків перекладознавства» [Чередниченко. Переклад: 14]. До цього словника включено 6 статей з військового перекладу: «військовий переклад» [ТПС: 32], «лексичні особливості перекладу військових матеріалів» [ТПС: 97], «особливості перекладу військових матеріалів» [ТПС: 132–134], «стилістичні особливості перекладу військових матеріалів» [ТПС: 212–213], «теорія військового перекладу» [ТПС: 220–221], «вимоги до військового перекладача» [ТПС: 230–231]. Автором цих словникових статей з військового перекладу є Л.Л. Нелюбін, що підтверджується їх порівняльним аналізом зі змістом передмови до підручника 1972 року [Нелюбин. Военный перевод, 1972]. Суттєвим недоліком є відсутність термінологічних визначень (дефініцій) для реєстрових термінів. Так, із шести згаданих словникових статей визначення має лише один термін – «військовий переклад».

1998 року був виданий «Підручник військово-юридичного перекладу» Г.І. Гладкова [Гладков], що присвячений суто практичним аспектам англо-російського перекладу спеціальних текстів міжнародного гуманітарного права.

Заслуговують на увагу видані 2016 року «Довідник військового перекладача» В.М. Шевчука [Шевчук. Справочник], що містить корисну воєнно- та лінгвокраїнознавчу інформацію та навчальний посібник В.І. Єршова і В.В. Сімакова з питань допиту військовополонених та опитування місцевих жителів [Ершов, Симаков].

Висновки до Розділу 1

1. Проведений пошук відкритих англомовних джерел перекладознавчого спрямування за період із 1960-го по 2017 рік засвідчує відсутність кваліфікаційних наукових праць (дисертацій, монографій, магістерських і бакалаврських робіт, статей, тез доповідей) та інших досліджень з військового перекладу у світових (європейських, американських, азійських) перекладознавчих школах.

2. Авторитетні наукові бібліографічні бази даних Бібліотеки Конгресу США, Бібліотеки дисертацій Великої Британії, WorldCat тощо об’єктивно не генерують релевантні джерела за ключовими пошуковими словами («key search field tags», «key words») «військовий переклад» («military translation») і «військовий перекладач» («military interpreter»).

3. Поняття/термін «військовий переклад» не тільки не представлений як окрема стаття, але навіть і не згадується на сторінках зарубіжних енциклопедій і довідників з перекладознавства.

4. Проблематика теорії військового перекладу, що пов’язана із професійною діяльністю перекладача, частково, побічно або імпліцитно представлена в англомовних міждисциплінарних (історіографічних, лінгвокраїнознавчих, соціолінгвістичних, культурологічних, геополітичних) дослідженнях, де їй відводиться другорядна роль.

5. У СРСР теоретичні дослідження проблематики військового перекладу було започатковано в 1960-х роках у Військовому інституті іноземних мов, який вважався основною школою підготовки військових перекладачів. Основоположником наукових досліджень з теорії військового перекладу слід вважати Л.Л. Нелюбіна, який уперше теоретично описав деякі аспекти військового перекладу. Цей теоретичний опис військового перекладу набув логічного завершення на початку 70-х років XX ст. і далі практично не змінювався, увійшовши до різних навчально-методичних і науково-реферативних видань. Крім Л.Л. Нелюбіна, науковий внесок у теорію військового перекладу в радянський період зробили колишні випускники й викладачі Військового інституту Р.К. Міньяр-Бєлоручев, О.Д. Швейцер, Г.М. Стрелковський та ін.

6. Слід відзначити методологічний доробок науково-педагогічних кадрів провідних університетів, військових академій і училищ СРСР у теорію і практику викладання військового перекладу, хоча науково-теоретичні аспекти військового перекладу в них, як правило, не розглядаються.

7. В Україні наукова проблематика військового перекладу проаналізовано в кваліфікаційних наукових перекладознавчих дослідженнях В.В. Балабіна, П.А. Матюши, М.Б. Білана, С.Я. Янчука, Б.А. Дзіся, О.В. Юндіної, Л.М. Гончарук, а також у наукових працях Є.І. Василька, О.Ф. Храмовича, В.С. Петрухіна, О.Ю. Солодяк, О.М. Нікіфорової та ін.

8. У РФ захисту кваліфікаційних наукових робіт з перекладознавства не було через відсутність такої наукової спеціальності. Водночас дисертації за різними науковими спеціальностями з лексико-термінологічних питань військового перекладу виконали О.В. Поліковський, Н.В. Єгоршина, Т.Д. Михайленко, Д.Р. Фахрутдинова, О.А. Подрєзов, В.В. Терещенко, І.А. Завгородній, Д.А. Маслов, Г.А. Бучина, Ю.Г. Кочарян, О.Г. Рябов, М.Г. Бойко, Р.Р. Ісєєв, Е.В. Григораш, О.С. Романов, О.В. Оришак, С.О. Кисельова, І.В. Балканов. Серед наукових статей російських авторів найвагомішою є стаття М.К. Гарбовського і Е.М. Мішкурова.

9. Огляд наукових джерел з військового перекладу за період із 1960-го по 2017 рік свідчить, що переважна більшість з них має дидактично-практичну спрямованість (підручники, посібники, методичні розробки, словники). Наукова проблематика виконаних дисертаційних досліджень і надрукованих наукових статей з військового перекладу, як правило, обмежується лексико-семантичними, термінологічними, методологічними та лінгвопедагогічними аспектами. При цьому поза увагою дослідників залишаються концептуальні теоретичні засади військового перекладу. Комплексного дослідження теоретичних засад військового перекладу, наскільки нам відомо, так і не було проведено ані в Україні, ані за кордоном. Такий висновок мусимо зробити навіть попри наявність монографії Г.М. Стрелковського «Теорія і практика військового перекладу» 1979 року видання.

10. Вважається за необхідне системно проаналізувати коло теоретичних питань, що їх охоплює наукова сфера військового перекладу, узагальнити накопичений в Україні унікальний 25-річний досвід підготовки й практики службової діяльності військових перекладачів, дослідити специфіку військового перекладу, систематизувати накопичені факти, погляди, судження, пропозиції, гіпотези, концепції, теоретико-методологічні положення, оскільки їхня узагальнена, структурована й упорядкована сукупність, власне, і становить онтологію теорії військового перекладу. По суті, йдеться про визначення ролі й місця військового перекладу в теоретичній системі перекладознавчої науки та практиці лінгвістичного забезпечення військ.

Основні положення Розділу 1 відображені в таких публікаціях автора:

[Балабін. Теоретичні засади: 28–70; Балабін. Теоретична проблематика: 206–210].

Розділ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

У цьому розділі розкриємо методологічні підходи, загальнонаукові (теоретичні й емпіричні) та спеціальні методи, що були використані для визначення концептуальних теоретичних засад військового перекладу.

2.1. Методологія як основа наукової діяльності

Наукова діяльність – це «інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження» [Закон України. Про наукову і науково-технічну діяльність].

Інтелектуальна творча діяльність дослідника базується на відповідній методології. У мовознавстві *методологія* – це «1) система вихідних принципів і спеціальних методів дослідження мови; 2) вчення про принципи дослідницької діяльності в науці про мову» [Мельничук. Методологія: 338]. Методологія реалізується через систему категорій, принципів і законів як необхідних факторів системно-цілісного пізнання та відтворення об'єктивної реальності у сфері наукового мислення [Озадовська. Методологія].

У наукознавстві методологію розглядають у двох аспектах – теоретичному і практичному. В межах *теоретичного аспекту*, що орієнтований на виконання теоретичних завдань, методологію визначають як «*вчення про методи пізнання і способи перетворення дійсності*». З позицій *практичного аспекту*, орієнтованого на практичні завдання, методологію розуміють як «*сукупність систематизованих прийомів і способів організації діяльності, що застосовуються в певній галузі наукового або практичного знання*» [Розин, Швырёв и др.]. Отже, під *методологію* розуміють комплексне вчення про методи та сукупність методів – систематизованих прийомів і способів організації діяльності.

Водночас «методологія являє собою *раціонально-рефлексивну розумову діяльність*, спрямовану на виявлення, вивчення, організацію, систематизацію та розвиток способів перетворення людиною дійсності – методів (раціональних дій, які необхідно вжити, щоб вирішити певну задачу або досягти певної мети). Застосування методів здійснюється в будь-якій царині людської діяльності, але тільки в сфері методології пошук, розробка і систематизація методів виступає не тільки засобом, а й основною метою і основним її результатом» [Розин, Швырёв и др.].

Оскільки під поняттям/терміном «методологія» розуміють також і особливий вид раціонально-рефлексивної розумової діяльності дослідника, семантичне значення терміна «методологія» доцільно конкретизувати відповідним концептом, напр., «методологія дослідної діяльності» або «методологія наукового пізнання».

На думку наукознавців (Розін В.М., Швирьов В.С., Голдберг Ф.І. та ін.) *методології дослідної діяльності* передбачає два принципові аспекти: 1) перехід від предметної позиції до рефлексивної і навпаки; 2) аналіз рефлексивних змістів (категорій, понять, підходів, пізнавальних ситуацій, проблем) і конституювання їх вже на новій основі. Ці два аспекти зумовлюють дослідження реальності за допомогою мислення, а також чинників і контекстів, що її віддзеркалюють – соціуму, культури, комунікацій, науки, мови, особистості тощо [Розин, Швырёв и др.].

Відповідно, у ТВП ***методологію*** розглядаємо як: 1) вчення про систему наукових підходів, принципів і методів дослідження; 2) раціонально-рефлексивну розумову діяльність, спрямовану на виявлення, вивчення, організацію, систематизацію й розвиток способів перетворення людиною дійсності за допомогою методів [Розин, Швырёв и др.], а ***методологію дослідження військового перекладу*** визначимо як раціонально-рефлексивну розумову діяльність компетентного суб'єкта, що, як правило, здійснюється в межах теорії військового перекладу за допомогою загальнонаукових (теоретичних і емпіричних) та спеціальних методів.

2.1.1. Методологічні підходи в дослідженні

У сучасному наукознавстві превалюють чотири класичні підходи щодо організації й проведення наукових досліджень: теоретичний, емпіричний, системний, синергетичний.

Теоретичний підхід у дослідженні передбачає застосування загальнонаукових теоретичних методів і прийомів для побудови абстрактних (ідеальних) понять, гіпотез і конструкцій, які детально розглянемо нижче.

Емпіричний підхід створює необхідні умови для об'єктивного матеріального підтвердження теоретичних гіпотез і висновків емпіричними (практичними) даними достатнього масиву. Такими матеріалами при дослідженні військового перекладу можуть бути: паперові та електронні документи, звіти про роботу державних екзаменаційних комісій, накази, характеристики, програми, навчально-методична документація, матеріали вченої (наукової, методичної) рад, робочі матеріали опитувань і анкетувань, офіційні відгуки з військ на військових перекладачів тощо. Емпіричний підхід дозволяє врахувати особистий практичний досвід дослідника.

Системний підхід ґрунтується на дослідженнях загальної теорії систем, що дає можливість досліджувати військовий переклад не просто як «один із видів спеціального перекладу з яскраво вираженою військовою комунікативною функцією» (Л.Л. Нелюбін [ТПС: 32]), але й вивчати перекладацьке супроводження в поєднанні з іншими основними видами професійної діяльності військового перекладача в галузі лінгвістичного забезпечення військ. За такого підходу ТВП та лінгвістичне забезпечення військ розглядаються як цілісні автономні системи, що складаються з елементів, досліджуються елементи цих систем, вивчаються зв'язки (насамперед стійкі системотвірні, що формують структуру цих систем), параметри, ознаки. Структура системи аналізується як за горизонталлю (зв'язки між однотипними елементами системи), так і за вертикаллю (виділення різних рівнів системи, наявність ієрархії цих рівнів).

Синергетичній підхід в дослідженні дозволяє виокремити універсальні закономірності для складних систем і явищ, де превалюють неврівноваженість, нелінійність, багатоваріантність, флуктуації (випадкові зміни, відхилення) і біфуркації (якісні перебудови, метаморфози різних об'єктів при зміні параметрів, від яких вони залежать). З позицій синергетики конструктивними властивостями механізмів самоорганізації складних систем вважають мультиваріативність, розмаїтість, змінюваність, випадковість і навіть хаотичність [Словарь науки: 347].

Таким чином, дослідження наукової проблематики військового перекладу доцільно проводити комплексно, використовувати системний підхід, що дозволяє одночасно вивчати військовий переклад на теоретичному й емпіричному рівнях, у синергії з проблематикою філологічних, воєнних і суміжних наук завдяки міждисциплінарному характеру сучасного перекладознавства. При цьому слід пам'ятати, що «теоретичні передбачення мають такий же імовірнісний, а не достовірний характер, як і передбачення, що ґрунтується на емпіричних узагальненнях… Кінцевою метою пізнання є утворення не окремих понять, гіпотез, або навіть не відкриття відособлених законів, а побудова єдиної, концептуальної системи, за допомогою якої досягається більш адекватне й цілісне відображення певної області дійсності» [Грабченко, Федорович, Гаращенко: 11].

2.1.2. Метод дослідження

Поняття/термін «метод», що лежить в основі методології, має десятки визначень різного ступеня складності. Наведемо деякі з них.

Метод – «специфічна процедура, що складається з певних дій або операцій, за допомогою яких здобувається й обґрунтовується нове знання в науці» [Грабченко, Федорович, Гаращенко: 15].

Метод – «раціональна дія, яку необхідно виконати заради вирішення певної задачі або досягнення певної мети» [Розин, Швырёв и др.].

«*Метод в мовознавстві* – 1) узагальнені сукупності теоретичних настанов, прийомів, методик дослідження мови, що пов'язані з певною

лінгвістичною теорією та загальною методологією, – так звані загальні методи. 2) окремі прийоми, методики, операції, що спираються на певні теоретичні настанови, як технічний засіб, інструмент для дослідження того чи іншого аспекту мови, – часткові методи» [Степанов. Метод: 298].

І.В. Арнольд пов'язує метод з теорією: «*Метод* – це підхід до матеріалу, що досліджується, його систематизація та теоретичне осмислення (теорія)» [Арнольд. Основы: 9].

«*Метод* – це сукупність раціональних дій, які необхідно вжити, щоб вирішити певну задачу або досягти певної мети. Застосування того чи іншого методу визначається метою діяльності й умовами, в яких вона здійснюється. Вчення про методи називається методологією» [Туровский, Швырёв и др.].

«*Науковий метод* – це система регулятивних принципів, прийомів і способів, за допомогою яких досягається об'єктивне пізнання дійсності в межах науково-пізнавальної діяльності» [Стёпин, Голдберг].

Методи утворюються в ході раціональної рефлексії над об'єктним (предметним) змістом в деякій абстрактній галузі всередині певних (попередньо визначених) орієнтацій і закріплюються в принципах, нормах і методиках діяльності. Метод передбачає свідомий спосіб досягнення результату при здійсненні теоретичної чи практичної діяльності, що передбачає певну послідовність дій на основі чітко визначеного й контрольованого ідеального плану в різних видах пізнання та освоєння дійсності [Туровский, Швырёв и др.].

Будь-яка типологізація методів дослідження є суб'єктивною й відносно-умовною, оскільки більшість наукового методів тісно пов'язані між собою, що буде продемонстровано нижче.

Розподілимо методи, що використовуються у ТВП, на три групи: 1) загальнонаукові теоретичні методи; 2) загальнонаукові емпіричні методи; 3) спеціальні наукові методи.

2.2. Загальнонаукові теоретичні методи

Загальнонаукові теоретичні методи *абстрагування, конкретизації, ідеалізації, уявного експерименту, аксіоматизації, екстраполяції, інтерполяції* використовувалися в дослідженні для побудови абстрактних теоретичних конструкцій у форматі гіпотез, припущень, узагальнень і висновків.

Методи *аналізу, синтезу, порівняння* й *аналогії* застосовано для визначення змісту, структури, елементів і зв'язків систем ТВП і ЛЗВ. З метою побудови інформаційних (вербально-графічних і математичних) моделей компонентів систем ТВП і ЛЗВ вжито методи *моделювання* і *формалізації*.

Методи *індукції, дедукції* й *абдукції* використано для описування систем ТВП і ЛЗВ на підставі зібраних емпіричних даних (фактів, предметів, ознак, проявів, властивостей, зв'язків), виведення на їхній основі абстрактних понять, формування й обґрунтування первинних гіпотез, систематизації теоретичних знань, розробки категорійного апарату ТВП. Конкретизуємо загальнонаукові теоретичні методи далі.

2.2.1. Абстрагування (метод абстракції)

Абстрагування (метод абстракції) вважається в наукознавстві «особливим *прийомом* мислення» [Гайдучок та ін.: 190]. «У процесі абстрагування здійснюється вибір і обробка інформації з метою замінити безпосередньо даний емпіричний образ на інший, безпосередньо не даний, але який ми уявляємо як абстрактний об'єкт» [Новосёлов. Абстракция: 16]. Цей метод тісно пов'язаний з емпіричними методами, оскільки у сфері наукового пізнання «емпіричне» (конкретне) і «теоретичне» (абстрактне) вважають співвідносними поняттями, альтернатива між ними можлива тільки через абстракцію [Новосёлов. Абстракция: 18]. Абстрагування є необхідною умовою пізнання, що формує вторинні образи реальності, її інформаційні моделі через сприйняття, уявлення, поняття.

Для ТВП особливо цінним у цьому методі є те, що в процесі абстрагування відбувається новаторське сприйняття й розуміння виокремленого абстрагованого теоретичного або емпіричного об'єкта через осмислення інваріантів понять – конотацій, зв'язків, смислів, що неодмінно породжує нову семантику і нарощує додаткову наукову інформацію про об'єкт. За допомогою *абстрагування* виокремлено істотні ознаки, сторони, властивості об'єкта ТВП від його інших неістотних або другорядних ознак.

2.2.2. Конкретизація (метод сходження від абстрактного до конкретного)

Метод конкретизації передбачає мислений процес сходження від абстрактного до конкретного. У науковому пізнанні абстрактне завжди протилежить конкретному, під яким розуміють «систему наукових визначень, що виявляє суттєві зв'язки й відносини речей, закономірності та тенденції розвитку явищ» [Философский словарь (2013): 171]. Конкретизація являє собою «змістовно-конструктивний процес розвитку теоретичної думки», «форму розгортання наукового знання» [Швырёв. Восхождение], що знаходить свій прояв у запровадженні нових понять і положень.

У цьому дослідженні метод конкретизації умовно розбивався здобувачем на два відносно самостійні етапи:

на *першому етапі* досліджувалися окремі елементи (риси, ознаки, зв'язки) систем ТВП і ЛЗВ, що були виокремлені в результаті первинних емпіричних спостережень і абстрагування, з подальшим переходом до абстрактних характеристик (понять, суджень, умовиводів), тобто відбувався перехід від конкретного в реальності (Кр) до абстрактного в мисленні (Ам) за алгоритмом *«Кр → Ам»*;

на *другому етапі* здійснювався перехід від абстрактного в мисленні (Ам) до конкретного в мисленні (Км), тобто відтворювався цілісний ідеалізований об'єкт за алгоритмом *«Ам → Км»*.

Метод конкретизації дозволив об'єднати індивідуальні ознаки (якості, властивості) ТВП і ЛЗВ у цілісні системи і побудувати відповідні теоретичні конструкції (тези, формулювання, висновки, дефініції) за загальним алгоритмом *«Кр → Ам → Км»*.

2.2.3. Ідеалізація та уявний експеримент

Метод ідеалізації використовувався як інструмент побудови більшості абстрактних понять ТВП, що утворюють основу її концептуального апарату, оскільки ідеалізація як гносеологічний процес дозволяє досліднику провести «уявне конструювання понять про об'єкти, прообрази яких існують в реальному світі» [Философский энциклопедический словарь: 196], сформувати «уявлення чого-небудь у більш досконалому вигляді, ніж воно є насправді, реальні прообрази якого можуть бути вказані з більшим чи меншим ступенем наближення» [Субботин].

«Ознакою наукової ідеалізації, що відрізняє її від безплідної фантазії, є те, що породжені в ній ідеалізовані об'єкти за певних умов знаходять тлумачення в термінах неідеалізованих (реальних) об'єктів» [Философский энциклопедический словарь: 196]. З підсумками ідеалізації (так само, як і при абстрагуванні) утворюються ідеалізовані (ідеальні) об'єкти, що не тільки підтверджує наявність прямого зв'язку між методами ідеалізації та абстрагування, а й дає підстави науковцям називати цей метод *«ідеалізувальною абстракцією»* [Воробьёва].

Утворені в результаті абстрагування й ідеалізації нові (або суттєво змінені і уточнені) концептуальні поняття ТВП являють собою абстрактні моделі (пізнавальні конструкції), що наділені властивостями і структурою та слугують самостійними засобами пізнавальної діяльності для дослідника військового перекладу, оскільки теоретичні твердження, як правило, безпосередньо належать не до реальних, а до ідеалізованих об'єктів. В подальшому це дозволяє «оперувати ідеалізованими об'єктами як реальною річчю, будувати абстрактні схеми реально існуючих процесів з метою більш глибокого їх розуміння» [Философский энциклопедический словарь: 196].

Як бачимо, метод ідеалізації нерозривно пов'язаний не тільки з *абстрагуванням*, а й з *моделюванням* і *формалізацією,* без якої моделювання неможливо уявити. Для проведення логічних операцій з метою визначення зв'язків, співвідношень, властивостей та характеристик ідеальних об'єктів, взятих у всьому різноманітті їхніх емпіричних властивостей та відносин, використано *метод уявного експерименту*, що являє собою симбіоз теоретичного методу *ідеалізації* з емпіричним методом *експериментування*.

2.2.4. Аксіоматизація (аксіоматичний метод)

Для побудови абстрактних теоретичних конструкцій застосовувався *метод аксіоматизації (аксіоматичний метод)*. Зокрема, в основу вихідних положень (суджень) як аксіоми або постулати було покладено терміни й дефініції ТВП, запропоновані відомими перекладознавцями, які досліджували проблематику військового перекладу другої половини кінця XX століття (Нелюбін Л.Л., Стрелковський Г.М., Міньяр-Бєлоручев Р.К. та ін.). З цих вихідних положень шляхом логічних міркувань (доведень) виводилися твердження.

Як аксіоми також подавалися усталені фундаментальні (первинні) мовознавчі і перекладознавчі поняття, значення яких є відомими і не потребують доведення. Ці аксіоми й первинні поняття логічно утворили другий та третій рівень запропонованої структури концептуального апарату ТВП (див. підрозділ 3.4).

Метод аксіоматизації дозволив підійти до розв'язання проблеми істинності положень або суджень ТВП за логічним алгоритмом перевірки таких параметрів, як *однозначність формулювань*, *несуперечність* (неможливість вивести два твердження, одне із яких було б запереченням іншого), *повнота й достатність формулювання* (достатність аксіом для доведення, спростування, виведення твердження), *незалежність аксіом* (жодна з них не має бути наслідком інших аксіом).

Цей метод логічно пов’язаний з методом *формалізації*, що знову підтверджує нашу первинну тезу про системний взаємозв’язок більшості загальнонаукових теоретичних методів.

2.2.5. Екстраполяція та інтерполяція

Метод екстраполяції розглядався здобувачем не як «лінгвофілософська категорія і спосіб формування мовної картини світу» [Некипелова], «спосіб оптимізації знання» [Микешина], «прояв елементарної розумової діяльності» [Биологический энциклопедический словарь: 732], а як загальнонауковий теоретичний метод, що являє собою поширення в часі й просторі висновків, одержаних щодо однієї частини об’єкта або явища, на іншу його частину, на явище в цілому, на майбутнє [СУМ, Т. 2: 466; Философский энциклопедический словарь: 793].

Як відомо, *екстраполяція* нерозривно пов’язана з *інтерполяцією*, тому деякі наукознавці називають екстраполяцію «різновидом *індукції*» [Экстраполяция и интерполяция], що вкотре підтверджує тезу про симбіоз теоретичних методів дослідження. *Інтерполяцію* використовують для «знаходження проміжних значень за рядом відомих логічних або статистичних даних» [Философский энциклопедический словарь: 215].

У ТВП методи екстраполяції й інтерполяції слугують основою для теоретичного прогнозування, індуктивних висновків, що дозволило поширити дані емпіричних досліджень (опитувань, суб’єктивних спостережень, експертних оцінок) окремих навчальних груп курсантів-військових перекладачів на всю генеральну сукупність – всіх військових перекладачів і сформувати узагальнений портрет військового перекладача як головного суб’єкта системи ЛЗВ.

У дослідженні використано методи *логічної* та *статистичної екстраполяції (інтерполяції)*, з яких перші належать до групи загальнонаукових теоретичних методів дослідження, а другі – до емпіричних методів, що представлені в підрозділі 2.3.

2.2.6. Аналіз та синтез

Аналіз є процедурою уявного розчленування об'єкта (предмета, явища, процесу), його властивості або співвідношень на складові (частини, ознаки, якості, відносини) [Философский энциклопедический словарь: 23].

Для визначення структури об'єктів ТВП і ЛЗВ шляхом розподілу їх на складові, виокремлення компонентів (елементів, ознак, властивостей), виявлення між ними зв'язків, подібностей і відмінностей ознак, застосувався *чуттєво-наочний* (сприйняття, відчуття), *розумовий* (абстрактне-логічне уявлення), *структурний*, *системний*, *компонентний*, *класифікаційний (типологічний)*, *прямий* та *зворотний* види аналізу.

Аналіз також здійснювався під час побудови матриць з метою упорядковування зібраної інформації з метою її розподілення на класи (підкласи, типи, роди, види) в послідовності спадання або зростання ознак, співвіднесення загального із частковим.

Синтез, як відомо, є зворотною процедурою аналізу. В практичній діяльності та науковому пізнанні під синтезом розуміють «з'єднання різних елементів, сторін предмета в єдине ціле (систему), …процес мислення, послідовного отримання того, що має бути доведено, з раніше одержаних тверджень» [Философский энциклопедический словарь: 609].

У ТВП метод синтезу можна використовувати для з'єднання первинних (простих) суджень у синтетичні (складні) з метою узагальнення фактуальної інформації про об'єкт дослідження, встановлення взаємозв'язку між моделями, побудови власних теоретичних суджень.

2.2.7. Порівняння та аналогія

Методологія науки апріорі дозволяє порівнювати будь-які реальні об'єкти (окремі предмети, системи, невпорядковані предмети, явища), а також абстрактні об'єкти – уявні, ймовірні, мислимі предмети, властивості, відносини [Словарь философских терминов: 15], що зумовило широке застосування методів порівняння й аналогії.

Метод порівняння слугує основою для зіставлення та встановлення тотожності або відмінності предметів, що утворюють клас (множину) за визначальними для цього класу та істотними для розгляду ознаками з усвідомленням того, що «елементи класу, які можна порівняти за однією підставою порівняння, можуть бути непорівнянні за іншою» [Новосёлов. Сравнение].

Метод аналогії використано для формулювання попередніх висновків у форматі умовиводів за функціонально-структурною аналогією на підставі схожості й подібності явищ або понять. З метою уникнення випадкової подібності ознак, недопущення фіксації несуттєвих ознак ідеальних концептуальних об'єктів, що порівнювалися, здобувач прагнув будувати аналогію лише за суттєвими ознаками.

Зроблені за аналогією умовиводи, як правило, ставали джерелом гіпотез та індуктивних висновків з подальшим емпіричним підтвердженням, хоча висновки функціонально-структурної аналогії щодо абстрактних об'єктів можна вважати «достовірними» [Философский энциклопедический словарь: 24], «достатнім засобом для доказу й аргументації теорії» [Словарь философских терминов: 15].

2.2.8. Моделювання та формалізація

Моделювання забезпечує вивчення об'єкта шляхом створення й дослідження його копії (моделі), що заміщує оригінал і виступає в процесі пізнання як основне джерело інформації про об'єкт у знаковій, символьній, математичній, логіко-семантичній, графічній формах.

«Метою моделювання є перенесення знання, здобутого при дослідженні зразка, на його прототип за принципом подібності та аналогії» [Рузавин. Моделирование]. Моделювання вважається не тільки одним із засобів відображення явищ і процесів реальності, але й критерієм перевірки наукових знань, що діє безпосередньо або опосередковано – через встановлення відповідності певної теоретичної моделі до іншої моделі (теорії), адекватність якої вважається практично обґрунтованою [Бирюков: 382].

Основою методу моделювання є модель, що здатна абстрактно (розумово, ідеально) або матеріально (фізично) представити чи замістити окремі компоненти (підсистеми) у *вербально-знаковій* (схема, рисунок, таблиця, символ, висновок, дефініція), *математичній* (формула), *програмній* (засоби програмування) формі.

Найчастіше в дисертації представлено інформаційні вербально-знакові моделі складових ТВП і ЛЗВ. За характером сторони об'єкта, що моделювався, презентовано *моделі структури* і *моделі функціонування* ТВП і ЛЗВ, оскільки визначення структури й функції належить до переліку суттєвих методологічних принципів дослідження.

Зважаючи на спеціальний характер об'єкта дослідження, здобувач вважає більшість представлених у дисертації теоретичних моделей *фрагментарними (частковими)*, оскільки створення *повної системної моделі ТВП* потребує подальших наукових розвідок, це – макрозавдання ТВП на перспективу, оскільки «для успішного моделювання об'єкта важлива наявність відповідних обґрунтованих теорій або гіпотез, які вказували б на межі допустимих при моделюванні спрощень» [Бирюков: 381] .

Метод моделювання пов'язаний з іншими науковими методами, «на ідеї моделювання базується будь-який метод наукового дослідження – як теоретичний, так і експериментальний» [Словарь науки: 188]. Моделювання передбачає використання процедур *абстрагування* й *ідеалізації*, воно безпосередньо пов'язано з *формалізацією*.

Метод формалізації, як і метод моделювання, дозволяє представити об'єкт шляхом прямої репрезентації за допомогою вузькоспеціальних термінів і символьних засобів – змінних, формул, правил перетворення, допоміжних знаків. Особливого значення набуває *дедуктивно-логічна формалізація* – відображення загальних взаємозв'язків між знаннями (поняттями, судженнями, думками, теоріями) за допомогою дедуктивно упорядкованих систем символів, об'єктом якої може бути будь-яке буденне або наукове знання, смисл природної або формальної мови, власне система природно-мовних або формальних символів [Формализация].

Здобувач використовував метод формалізації для аналізу, уточнення, експлікації й синтезу фундаментальних понять ТВП, чітко усвідомлюючи, що неформалізовані вербальні моделі, хоч і виглядають більш зрозумілими з практичного погляду, проте іноді вважаються в науковому середовищі інтуїтивно-суб'єктивними, такими, що не мають точних логіко-математичних формул виведення, піддаються критиці саме через формалізовану невизначеність.

Іноді до формалізації відносять *аксіоматизацію* (побудову аксіоматичної теорії [Словарь философских терминов: 642], яку вже представлено в пункті 2.2.4, що вкотре об'єктивно вказує на зв'язок між загальнонауковими теоретичними методами.

2.2.9. Індукція, дедукція та абдукція

Метод індукції вважають «пізнавальною процедурою, за допомогою якої з порівняння наявних фактів виводиться узагальнювальне їхнє твердження» [Новая философская энциклопедия, Т. 2: 118], «методом перевірки, підтвердження та обґрунтування гіпотез» [Рузавин. Индукция].

За допомогою індукції проведено узагальнення емпіричного матеріалу щодо систем ТВП і ЛЗВ (фактів, предметів, ознак, проявів, властивостей, зв'язків), сформульовано елементи первинних гіпотез на основі одиничних і часткових висновків. Найчастіше використано *неповну індукцію*, що дозволяє зробити висновок про клас предметів на підставі аналізу не всіх, а лише суттєвих даних [Рузавин. Индукция].

Метод дедукції допомагає «теоретично обґрунтувати отримані індуктивним шляхом висновки» [Мазур: 83], зменшити їхній гіпотетичний характер і перетворити на «нове наукове знання у вигляді наслідків дедуктивної теорії як сукупності можливих інтерпретацій» [Садовский. Дедуктивный метод: 144]. На думку сучасного французького філософа Андре Конт-Спонвіля, «без дедукції ми не могли б здійснювати перехід від однієї істини до іншої» [Конт-Спонвиль: 140].

Здобувач використовував метод дедукції для узагальнення попередньо одержаних індуктивних висновків, ідей, гіпотез при розробці категорійного апарату ТВП. За строгими наукознавчими критеріями використовувалася *класична дедукція*, що дозволяє формулювати дедуктивний умовивід за схемою «загальне положення/велике посилання → судження /мале посилання → дедуктивний висновок», а також *консеквенціальна дедукція*, коли дедуктивний умовивід будується від знання наслідку до розуміння причини [Мазур: 83–84].

Відзначаємо логічну єдність дедукції з індукцією, що об'єктивно зумовлена структурою практично-пізнавальної діяльності людини. Дедукція також має спільні риси з конкретизацією, адже техніка дедуктивного виведення базується на принципі сходження від загального до конкретного. Існує зв'язок дедукції з *абдукцією*, під якою, услід за Ч.С. Пірсом, розуміють «універсальний засіб прийняття пояснювальних правдоподібних гіпотез, що доповнює індукцію і дедукцію» [Финн].

2.3. Загальнонаукові емпіричні методи

Загальнонаукові емпіричні методи дозволяють виявляти, описувати й вивчати факти щодо реального об'єкта в форматі матеріальних даних (анкет, протоколів, спостережень, графіків, таблиць), здійснювати концептуально-теоретичну інтерпретацію практичного досвіду, включати його в контекст певної теоретичної концепції, «використовувати одержані емпіричні дані для підтвердження теорії» [Швырёв. Эмпирический базис].

Емпіричні дослідження стимулюють розвиток теоретичних досліджень, ставлять перед ними нові завдання. «Знання, в якому немає нічого емпіричного, взагалі не може бути знанням», – категорично стверджує А. Конт-Спонвіль [Конт-Спонвиль: 707].

У дослідженні використано загальнонаукові емпіричні методи спостереження, вимірювання, експерименту, опитування, експертного оцінювання, які представимо далі.

2.3.1. Спостереження

Спостереження визначають як спеціально організоване, цілеспрямоване й системне сприйняття об'єкта за допомогою органів чуття та технічних приладів з метою одержання інформації у вигляді сукупності емпіричних даних [Новая философская энциклопедия, Т. 3: 6; Максименко. Спостереження].

Зазвичай виокремлюють такі види спостережень: *суцільне (повне)* (досліджують усі об'єкти спостереження); *несуцільне (вибіркове)* (досліджують лише певну кількість об'єктів для одержання узагальнювальних статистичних характеристик); *включене (співучасне)* (спостереження проводиться наче «зсередини», дослідник знаходиться серед об'єктів спостереження); *зовнішнє* (за допомогою апаратури аудіо- та відеоконтролю); *короткочасне*; *систематичне*; *випадкове*; *в реальних умовах*; *в експериментальних умовах* [Новая философская энциклопедия, Т. 3: 6].

Упродовж багатьох років здобувач проводив систематичні й випадкові, включені, вибіркові спостереження в реальних та експериментальних умовах, що створювалися у ВІКНУ на рівні навчальної групи, а також використовував *самоспостереження* як «метод вивчення психічних процесів, властивостей і станів за допомогою суб'єктивного спостереження за явищами своєї свідомості» [Максименко. Самоспостереження].

2.3.2. Вимірювання

Вимірювання як загальнонауковий емпіричний метод дослідження являє собою «знаходження значення фізичної величини дослідним шляхом за допомогою спеціальних технічних засобів» [Ришков], «визначення числового значення деякої величини шляхом порівняння її з еталоном» [Словарь науки: 94], «пізнавальну процедуру, котра здійснюється на емпіричному рівні наукового дослідження і включає визначення характеристик (ваги, довжини, координат, швидкості та ін.) матеріальних об'єктів за допомогою відповідних вимірювальних приладів і зводиться до порівняння вимірюваної величини з певною однорідною з нею величиною, що прийнята за еталон (одиницю)» [Никитин].

З урахуванням специфіки перекладознавчої науки вимірювання являє собою більше спосіб упорядкування інформації (коли числові значення ставляться у відповідність до низки чинників і фактів, що вимірюються), ніж суто інструментальні визначення фізичних характеристик об'єкта. Тому здобувач розглядав об'єкти вимірювання як носії відносин між елементами, що становлять певну систему. *Об'єктами вимірювання* ставали як індивіди (курсанти-перекладачі, офіцери-перекладачі, цивільні перекладачі), так і умови, в яких здійснюється перекладацьке супроводження та інші види ЛЗВ.

Використовувалися *статистичні* (вимірювана величина не змінюється), *непрямі* (значення величини знаходять на основі залежності між невідомою величиною та величинами, визначеними прямим вимірюванням), *відносні* (визначення відношення до однойменної величини, яка береться за одиницю, або зміна величини відносно іншої, взятої за вихідну), *педагогічні* вимірювання (визначення професійних перекладознавчих знань, умінь і навичок курсантів-перекладачів за допомогою спеціальних тестів).

Метод вимірювання органічно пов'язаний з *експериментом,* разом з яким вони утворюють емпіричну основу наукового пізнання [Философский энциклопедический словарь: 202].

2.3.3. Експеримент

Експеримент вважають основним загальнонауковим емпіричним методом дослідження. «Експеримент (від лат. experimentum – проба, дослідження) – метод пізнання, за допомогою якого в контрольованих і керованих умовах досліджуються явища дійсності» [Философский энциклопедический словарь: 792]. Експеримент також вважають «формою пізнання об'єктивної дійсності, способом чуттєво-предметної діяльності в науці, коли явища вивчають за допомогою доцільно обраних чи штучно створених умов, що забезпечують перебіг у чистому вигляді тих процесів, спостереження за якими необхідне для встановлення закономірних зв'язків між явищами» [УРЕ, Т. 3: 541].

Основною *метою експерименту* є перевірка гіпотез і передбачень теорії, що мають принципове значення, тому експеримент як одна з форм практики «виконує функцію критерію істинності наукового пізнання» [Философский энциклопедический словарь: 792]. «Не буває експериментів без попередньо висунутої гіпотези і відповідної теорії, нехай навіть згодом з'ясується, що вона є хибною або має тимчасовий характер», – стверджує А. Конт-Спонвіль [Конт-Спонвиль: 702–703], який називає експеримент «спровокованим спостереженням» [Конт-Спонвиль: 334].

Здобувач також використовував *мислений (уявний) експеримент* як «різновид теоретичного методу ідеалізації» і систему мислених процедур, що проводяться над ідеалізованими об'єктами [Философский энциклопедический словарь: 792]. На думку А.В. Ахутіна, «експеримент вказує шлях реалізації ідеального – реальної інтерпретації ідеальних (теоретичних) подій та причинного пояснення реальних явищ. Кожен реальний експеримент має сенс тільки у світлі уявного експерименту з ідеальними об'єктами» [Ахутин]. Отже, метою мисленого (уявного) експерименту було з'ясувати узгодженість основних теорій перекладознавчої науки з ТВП, визначити зв'язки, співвідношення, властивості й характеристики систем ТВП і ЛЗВ як ідеальних складних об'єктів.

Педагогічний експеримент являє собою «дослідження у галузі навчальної або виховної роботи з метою пошуку нових, більш ефективних способів розв'язання педагогічної проблеми; дослідну діяльність з вивчення причинно-наслідкових зв'язків в педагогічних явищах, яка передбачає дослідне моделювання педагогічного явища і умов його перебігу; активний вплив дослідника на педагогічне явище; вимір результатів педагогічного впливу і взаємодії; неодноразову відтворюваність педагогічних явищ і процесів» [Педагогический словарь: 168]. Метою педагогічних експериментів були перевірка вузькоспеціальних тематичних лексичних мінімумів для військових перекладачів, уточнення ступеня засвоєння готових перекладацьких рішень в активному (репродуктивному) запасі курсантів-

перекладачів різних курсів, вплив сторонніх аудіошумів на якість перекладу на слух та з аркушу, якість засвоєння курсантами спеціальних метамовних одиниць ТВП тощо.

2.3.4. Опитування

Опитування є загальнонауковим емпіричним методом дослідження, який найчастіше проводять з метою збирання, перевірки або уточнення інформації. Опитування – це звернення «до однієї або кількох осіб із запитаннями для збирання певних відомостей, з'ясування чого-небудь» [СУМ, Т. 5: 711], «метод отримання інформації та виявлення громадської думки з тих або інших питань» [Катаев. Опитування].

Основними *засобами* опитування вважають *анкетування* і *інтерв'ювання* [Словарь науки: 267]. За характером взаємодії дослідника та *респондента* – людини, яка виступає в ролі джерела первинної інформації про явища і процеси, що досліджуються, виокремлюють два основні *типи* опитування: *безпосередні* (усне опитування, інтерв'ю) і *опосередковані* (письмове опитування, анкетування). За науковою галуззю й предметом дослідження заведено виділяти *соціологічні*, *політологічні*, *психологічні*, *маркетингові*, *медичні* та інші *спеціальні* опитування. За кількістю і категоріями респондентів опитування можуть бути *масові*, *вибіркові*, *індивідуальні*, *експертні* [Губенко].

Для опитування має значення канал комунікації, який використовується, характер запитання, статус опитування та опитувачів, анонімність і репрезентативність опитування, інтерес респондента до теми опитування, інформованість, компетентність респондента стосовно конкретної теми» [Катаев. Опитування].

Здобувач проводив вибіркові напівформалізовані письмові опитування в форматі анкетування, а також усне опитування-інтерв'ю у вигляді вільної бесіди.

2.3.5. Експертне оцінювання

Експертне оцінювання відносять до загальнонаукових емпіричних методів. Академічний словник української мови визначає «оцінювання» як дію за значенням «оцінювати»: «2. Визначати якості, цінність, достоїнства і т. ін. кого-, чого-небудь… Складати уявлення, робити висновок про кого-, що-небудь, визначати суть, характер, значення, роль чогось» [СУМ, Т. 5: 828]. Водночас термін «оцінювання» визначають як «будь-який метод, що застосовується для вимірювання, обчислення, прогнозування чи оцінки» [Директива 2008/50/ЄС]. На думку А. Конт-Спонвіля, оцінювання «пов'язує факт з оцінкою або ідею з іншою ідеєю» [Конт-Спонвиль: 385].

Спеціальним суб'єктом експертного оцінювання є *експерт* – компетентна особа, яка має відповідну освіту, кваліфікацію, науковий або практичний досвід, володіє спеціальними знаннями тощо. Експерти несуть відповідальність за об'єктивність і обґрунтованість підписаних ними експертних висновків [Горбатенко, Нагребельний].

Результатом оцінювання є *експертний висновок* – документ за підсумками експертного оцінювання, заснований на кваліфікації, знаннях, досвіді, аналітичних, операційних, інженерних або інших операціях спеціального суб'єкта – *експерта*.

Метод експертного оцінювання використовують з метою інтуїтивно-логічного аналізу проблем, що не піддаються формалізації, не завжди можуть бути оцінені в кількісному вимірі, для розв'язання проблем соціально-економічного характеру або в умовах відсутності інформації із зовнішніх джерел [Лукичева].

Для цілей ТВП *експертне оцінювання* визначимо як загальнонауковий емпіричний метод дослідження, побудований на використанні спеціальних знань, професійного досвіду, інтуїції, аналітичних, операційних, інженерних або інших операцій спеціального суб'єкта – експерта.

У цьому дослідженні експертне оцінювання проводилося із залученням професіоналів Міністерства оборони України та Генерального штабу

Збройних Сил України щодо офіційної експертизи та подальшого затвердження кваліфікаційних вимог, освітніх і професійних програм та професійного стандарту військових перекладачів (напр.: [Балабін, Дмитрук, Ольховой; Балабін, Кременецький, Левчик]).

2.4. Спеціальні наукові методи

Крім загальнонаукових теоретичних і емпіричних методів, що використовуються в усіх науках на різних етапах пізнання, існують методи, які стосуються лише певної науки, галузі наук, наукової спеціальності або певного етапу наукового пізнання. Такі методи наукового дослідження називають *спеціальними*.

У складі спеціальних наукових методів виокремлюємо *мовознавчі методи*, шо є спільними для наукової галузі філологічних наук, а також *перекладознавчі методи*, які являють собою особливий синтез, видозміну чи вдосконалення інших теоретичних і емпіричних методів із урахуванням предмета, завдань та специфіки перекладознавства.

2.4.1. Перекладознавчий аналіз

Основою спеціальних методів ТВП є *перекладознавчий аналіз*. Цей метод постає як «лінгвальний аналіз одиниць перекладу та можливостей їх відтворення МП (обрання способів і прийомів перекладу), встановлення типу, виду, стилю, жанру перекладу, літературознавчий аналіз жанрово-стилістичних особливостей текстів МО та МП, стратифікація мовних одиниць перекладу та анатомізація тексту» [Терехова: 115] .

О. Дзера доводить, що в Україні «перекладознавчий аналіз у його сучасному розумінні вперше розробив Іван Франко» [Дзера: 232]. Раніше такий висновок зробила Р.П. Зорівчак: «Шляхом зіставлення перекладу з першотвором та окремих перекладів між собою І. Франко започаткував методику лінгвостилістичного аналізу перекладу, вперше в українській філологічній науці дав науково обґрунтоване розуміння перекладу як єдності літературознавчих, лінгвістичних, лінгвостилістичних, психологічних та

естетичних чинників» [Зорівчак: 7][5]. «Ще 1911 року І. Франко розробив і на практиці застосував докладні методи перекладознавчого аналізу як зіставлення оригіналу і перекладу за літературознавчими і лінгвостилістичними принципами» [Дзера: 238]. Найретельніше І. Франко порівнював образи оригіналу та перекладу, приділяв увагу аналізу фонетичного рівня, враховував «і дрібні, здавалося б, нюанси на рівні морфології» [Дзера: 233].

У ТВП перекладознавчий аналіз, як правило, здійснюють на рівні лексем, словосполучень, речень і тексту.

2.4.2. Описовий метод

За визначенням М.П. Кочергана, *описовий метод* – це «планомірна інвентаризація одиниць мови і пояснення особливостей їх будови та функціонування на певному етапі розвитку мови, тобто в синхронії»; він є «найдавнішим і найпоширенішим основним мовознавчим методом» [Кочерган, 2003: 360]. В описовому методі розрізняють три послідовні етапи [Кочерган, 2003: 360; Селіванова, 2008: 63]:

1) *інвентаризація* – виділення одиниць аналізу (фонем, морфем, лексем, конструкцій тощо);

2) *вторинна сегментація* – членування виділених одиниць (поділ речення на словосполучення, словосполучення на словоформи, словоформи на морфеми тощо);

3) *таксономія* – класифікація й інтерпретація виділених одиниць

Описовий метод використовує прийоми зовнішньої та внутрішньої інтерпретації. *Прийоми зовнішньої інтерпретації* розподіляють на два види: а) за зв'язком з позамовними явищами – соціологічні, логіко-психологічні,

[5] Цит. за [Дзера: 232].

артикуляційно-акустичні; б) за зв'язком з іншими мовними одиницями – прийоми міжрівневої інтерпретації. *Прийоми внутрішньої інтерпретації* – це різні способи вивчення мовних явищ на основі їхніх системних парадигматичних і синтагматичних зв'язків [Кочерган, 2003: 360–361].

У ТВП описовий метод використовують для лінгвістичного опису мовних елементів (напр., лексичних одиниць, синтаксичних конструкцій, граматичних категорій тощо), а також для вивчення функціонування мови, оскільки, як стверджує М.П. Кочерган, «опис фактів мови є їх якісним аналізом, систематизацією, що створює теорію» [Кочерган, 2003: 361].

2.4.3. Метод лінгвістичної географії

Метод лінгвістичної географії являє собою сукупність прийомів, що допомагають вивчати й інтерпретувати мовні явища за допомогою картографування – просторового розміщення елементів мови.

На думку М.П. Кочергана, цей метод є одним із основних для лінгвістичної географії, завданнями якої є точне вивчення зон поширення певних мовних або діалектних явищ. Іноді його називають *ареальним методом*, оскільки «він також має на меті …виявлення ареальних зв'язків між мовами, які становлять ці спільноти» [Кочерган, 2003: 366].

Застосування методу лінгвістичної географії передбачає чотири етапи: 1) складання запитальника; 2) збирання матеріалу; 3) картографування зібраного матеріалу; 4) інтерпретація нанесеного на карту мовного матеріалу (матеріал наносять на карти у вигляді *ізоглос* – ліній, що позначають (окреслюють, обмежують) територію поширення певного мовного факту) [Кочерган, 2003: 366].

Військові перекладачі застосовують метод лінгвістичної географії під час виконання завдань *воєнно-країнознавчого* та *лінгвокраїнознавчого аналізу* країни/регіону в межах системи лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ) (див. підрозділ 6.3), а також під час планування лінгвістичного забезпечення військової операції, що проводиться під егідою НАТО, для позначення ареалу мов і діалектів у конкретній країні/регіоні (див. пункт 6.7.2).

2.4.4. Зіставний метод

Зіставний метод (контрастивний, типологічний) – це сукупність прийомів дослідження й опису структури мови через її системне порівняння з іншою мовою з метою виявлення її специфіки, відмінностей і подібностей [Кочерган, 2003: 367].

Зіставний метод застосовують до вивчення будь-яких мов – споріднених і неспоріднених. Як і описовий метод, він допомагає досліджувати сучасний або певний стан мови. М.П. Кочерган звертає увагу на те, що «зіставний метод спрямований передусім на виявлення відмінностей між зіставлюваними мовами, він ніби є зворотним боком порівняльно-історичного: якщо порівняльно-історичний метод має на меті встановлювати відповідності, то зіставний насамперед шукає відмінності» [Кочерган, 2003: 368].

У ТВП зіставний метод використовують для виявлення відмінностей між текстами мови оригіналу (МО) та мови перекладу (МП) на фонетичному, лексичному, морфологічному та семантичному рівнях[6].

2.4.5. Структурний метод

Для встановлення структури мови та систематизації її одиниць використовують *структурний метод* – «метод синхронного аналізу мовних явищ лише на основі зв'язків і відношень між мовними елементами» з метою дослідження мови як «цілісної функціональної структури, елементи й частини якої співвіднесені й пов'язані строгою системою лінгвальних відношень» [Кочерган, 2003: 372].

---

[6] У мовознавстві ці відмінності або розходження позначають спеціальними термінами – діафонія (фонологічні розходження), діалексія (лексичні розходження), діаморфія (граматичні розходження), діасемія (семантичні розходження) [Кочерган, 2003: 368].

Як наголошує М.П. Кочерган, «структурний метод реалізується в чотирьох методиках»: дистрибутивний аналіз, аналіз за безпосередніми складниками, трансформаційній аналіз і компонентний аналіз [Кочерган, 2003: 373].

Дистрибутивний аналіз – це «методика дослідження мови на основі оточення (дистрибуції, розподілу) окремих одиниць у тексті» [Кочерган, 2003: 373]. У дистрибутивному аналізі дослідник має виконати такі завдання або послідовні етапи дослідження: 1) *сегментація тексту* (мовленнєвого потоку) на одиниці певного рівня (звуки, морфи, слова тощо); 2) *ідентифікація виділених одиниць*, тобто об'єднання їх у певні класи (фонеми, морфеми, лексеми тощо); 3) *виявлення відношень* між виділеними класами.

Для ідентифікації мовних одиниць використовують прийом субституції – в межах того самого оточення підставляють різні елементи [Кочерган, 2003: 374].

Аналіз за безпосередніми складниками – це «прийом подання словотвірної структури слова і синтаксичної структури словосполучення та речення у вигляді ієрархії складових елементів» Кочерган, 2003: 377].

В основу цього аналізу покладено поступове членування висловлення на бінарні складники, яке продовжується доти, доки не залишаться неподільні елементи – кінцеві складники. При цьому на синтаксичному рівні речення поступово згортається до «ядерної» одиниці, що лежить в основі його будови.

У членуванні речень і словосполучень дотримуються принципу: один із безпосередніх складників має бути ядром членованої конструкції, а інший – периферійним елементом [Кочерган, 2003: 378].

Трансформаційний аналіз – це «експериментальний прийом визначення синтаксичних і семантичних подібностей і відмінностей між мовними об'єктами через подібності й відмінності в наборах їх трансформацій» [Кочерган, 2003: 381].

«Суть цієї методики полягає в тому, – пояснює М.П. Кочерган, – що в основі класифікації мовних структур лежить їх еквівалентність іншим за

будовою структурам, тобто можливість однієї структури перетворюватися на іншу (напр.,, активна конструкція може трансформуватися в пасивну). Трансформаційний аналіз ґрунтується на уявленні, що в основі будь-якої складної синтаксичної структури лежить проста, через що за допомогою невеликого набору правил перетворень можна з простих структур вивести складні. Отже, синтаксична система мови має кілька підсистем, з яких одна є вихідною (ядерною), а всі інші — похідними. У ядерну підсистему входять елементарні речення, які позначають найпростіші ситуації. Складні типи речень утворюються з ядерного шляхом різних трансформацій. Представити синтаксичну структуру речення – означає визначити ядерні типи, що лежать у його основі, і показати, внаслідок яких трансформацій воно виникло» [Кочерган, 2003: 381].

Компонентний аналіз використовують для дослідження змістового аспекту значеннєвих одиниць мови як систему прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, що полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти, які називають семами, семантичними множниками або маркерами [Кочерган, 2003: 385]. Для компонентного аналізу важливим є встановлення не тільки сем, а й їхньої структурної організації – місця і ваги кожної семи в компонентній (семній) структурі значення, а також способу групування, векторних відношень між ними тощо.

Таким чином, прийоми структурного методу використовують у ТВП для розкриття глибинних семантичних відмінностей у тексті мови оригіналу. Трансформаційний аналіз слугує надійним критерієм визначення зв’язків підпорядкування між безпосередніми складниками в реченні, основою для трансформації дієприкметникових і дієприслівникових зворотів у підрядні речення і навпаки, побудови синонімічних конструкцій. Прийоми структурного методу лежать в основі військово-термінологічної (термінотворчої й нормотворчої) та лексикографічної діяльності військового перекладача, що потребує дослідження семантичних ознак лексико-семантичних груп військової лексики й термінології.

2.4.6. Контекстуально-інтерпретаційний метод

«*Контекстуально-інтерпретаційний метод* являє собою сукупність процедур, спрямованих на встановлення статусу тексту відносно інших текстів, його значимості в соціокультурному контексті, а також на реконструкцію авторського (комунікативного) задуму, мотивів і цілей, загального змісту, рецептивної спрямованості тексту тощо» [Селіванова, 2008: 531–532].

Сутність цього методу, як вже можна зрозуміти з назви, полягає в здійсненні контекстуалізації й інтерпретації. На думку О.О. Селіванової, *контекстуалізація* являє собою виявлення системи безперервного контексту, в межах якого здійснюється розвиток відповідної теми й розкриття концепту тексту. Внаслідок цього враховують *контекст породження* автора і *контекст рецепції* читача (світогляд, індивідуальна свідомість, лексикон, занурення до універсуму культури й відповідного буттєвого часу і простору), *комунікативний контекст*, *макроконтекст* цілого текстового масиву і *мікроконтексти* (операційні контексти) фрагментів тексту. На підставі контекстуалізації здійснюється *інтерпретація інформаційного масиву*, закладеного в тексті, встановлення авторської мети та стратегій впливу на читача тощо [Селіванова, 2008: 532].

2.4.7. Метод лінгвістичного аналізу тексту

Різновидом контекстуально-інтерпретаційного методу можна вважати *метод лінгвістичного аналізу тексту*. «Лінгвістичний аналіз тексту, – наголошує М.Я. Плющ, – це аналіз будь-якого тексту як продукту мовно-розумової діяльності людини із застосуванням лінгвістичних методів і прийомів з метою виявлення його структурно-смислової єдності, комунікативної спрямованості та інтерпретації упорядкування мовних засобів для вираження смислу» [Плющ].

Комплексний аналіз тексту ґрунтується на поняттях лінгвістичної теорії тексту і комунікації, передбачає виявлення та інтерпретацію діалогічності тексту: мовного жанру, стилю, функціональних особливостей, основного задуму, суспільно-політичної, естетичної та інших позицій автора, його світогляд, настанов та оцінок, а також характеристику семіотичного простору тексту, його дискурсивних категорій та засобів їхніх репрезентацій [Плющ].

Об'єктом лінгвістичного аналізу може бути науковий, офіційно-діловий, публіцистичний і художній тексти, а також усний виступ, діалог тощо. *Предметом* лінгвістичного аналізу є виділення в тексті мовних одиниць різних рівнів – фонетичного, лексичного, граматичного тощо, з подальшою характеристикою. Найсуттєвішим для лінгвістичного аналізу є семантичний аспект, при якому об'єктом аналізу може виступати або *макротекст*, або окремі складові частини тексту (*мікротексти*) [Плющ].

Отже, лінгвістичний аналіз тексту передбачає не механічне розчленування тексту на частини, а цілісний системний підхід до його вивчення, тобто вивчення кожного елемента в єдності з іншими, в сукупності мовних засобів, що передають смислову цілісність тексту. Він включає такі *прийоми*: 1) візуальне сприйняття письмового тексту; 2) сприйняття на слух (читання); 3) сегментування; 4) спостереження; 5) лінгвістичне коментування; 6) узагальнювальні висновки [Плющ].

Навички лінгвістичного аналізу тексту необхідні всім військовим перекладачам, адже в ТВП цей метод можна використовувати при перекладі військових текстів різних стилів і жанрів, зокрема під час перекладу воєнних мемуарів.

2.4.8. Функціонально-прагматичний аналіз

Із лінгвістичним аналізом тексту поєднуємо *функціонально-прагматичний аналіз*, що лежить в основі дослідження функціонально-стильових та прагматичних (позамовних, соціокультурних, екстралінгвістичних, ситуативно-практичних) ознак військового перекладу та військових текстів (див. пункт 4.2.1).

Висновки до розділу 2.

1. Поняття/термін «методологія» розглядаємо як учення про систему наукових підходів, принципів і методів дослідження, а також як раціонально-рефлексивну розумову діяльність, спрямовану на виявлення, вивчення, організацію, систематизацію та розвиток способів перетворення людиною дійсності за допомогою методів.

2. Методологія дослідження військового перекладу – це раціонально-рефлексивна розумова діяльність компетентного суб'єкта, що, як правило, здійснюється в межах теорії військового перекладу за допомогою загальнонаукових теоретичних, емпіричних та спеціальних методів дослідження.

3. Дослідження визначеної наукової проблематики ТВП слід проводити комплексно, використовувати системний підхід, що дозволяє одночасно вивчати військовий переклад на теоретичному й емпіричному рівнях, у синергії з проблематикою філологічних, воєнних і суміжних наук завдяки міждисциплінарному характеру сучасного перекладознавства.

4. Загальнонаукові теоретичні методи *абстрагування, конкретизації, ідеалізації, уявного експерименту, аксіоматизації, екстраполяції, інтерполяції* використовувалися в дослідженні для побудови абстрактних теоретичних конструкцій у форматі гіпотез, припущень, узагальнень і висновків. Методи *аналізу, синтезу, порівняння* і *аналогії* застосовано для визначення змісту, структури, елементів і зв'язків систем ТВП і ЛЗВ. З метою побудови інформаційних (вербально-графічних та математичних) моделей компонентів систем ТВП і ЛЗВ вжито методи *моделювання* і *формалізації*. Методи *індукції, дедукції* й *абдукції* використано для описування систем ТВП і ЛЗВ на підставі одержаних емпіричних даних (фактів, предметів, ознак, проявів, властивостей, зв'язків), виведення на їхній основі абстрактних понять, формування й обґрунтування первинних гіпотез, систематизації теоретичних знань, розробки категорійного апарату ТВП.

5. У дослідженні використано такі загальнонаукові емпіричні методи:

– систематичні, випадкові, включені та вибіркові *спостереження* в реальних і експериментальних умовах, що створювалися у ВІКНУ у складі навчальної групи, а також *самоспостереження*;

– статистичні, непрямі, відносні, педагогічні *вимірювання*;

– *мислений (уявний) експеримент* з метою з'ясувати узгодженість основних теорій перекладознавчої науки з ТВП, визначити зв'язки, співвідношення, властивості й характеристики систем ТВП і ЛЗВ як ідеальних складних об'єктів;

– *педагогічний експеримент* для перевірки вузькоспеціальних тематичних лексичних мінімумів для військових перекладачів, уточнення ступеня засвоєння готових перекладацьких рішень в активному (репродуктивному) запасі курсантів-перекладачів різних курсів, впливу сторонніх аудіошумів на якість перекладу на слух та з аркушу тощо;

– вибіркові напівформалізовані письмові *опитування* у форматі анкетування, а також *опитування-інтерв'ю (інтерв'ювання)* у формі вільної бесіди;

– *експертне оцінювання* із залученням професіоналів Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України для офіційної експертизи та подальшого затвердження кваліфікаційних вимог, освітніх і професійних програм, професійного стандарту військових перекладачів.

6. Спеціальними науковими методами для ТВП є перекладознавчий аналіз, описовий метод, метод лінгвістичної географії, зіставний метод, структурний метод, контекстуально-інтерпретаційний метод, метод лінгвістичного аналізу тексту, функціонально-прагматичний метод.

Основні положення Розділу 2 відображені в таких публікаціях автора: [Балабін. Теоретичні засади: 71–97].

Розділ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

«Інтенсивне становлення перекладознавства як окремої наукової дисципліни припадає на ХХ століття, – наголошує О.І. Чередниченко, – позаяк саме в ньому відбулося переосмислення давніх і сучасних поглядів на переклад як вид творчої діяльності, що відкрило шлях до синтезування різноманітних концепцій і випрацювання власного категорійного апарату» [Чередниченко. Парадигми: 14].

Попри те, що «військовий переклад в Україні постійно розвивається завдяки інтенсифікації заходів міжнародного оборонного співробітництва, переходу Збройних Сил України на стандарти НАТО, необхідності перекладу важливих військово-політичних документів, а також усного та письмового військово-технічного і військового-спеціального перекладу текстів різних жанрів та стилів» [Нікіфорова. Передумови: 108], серед спеціальних теорій перекладознавчої науки відсутня науково-обґрунтована теорія військового перекладу, яка має базуватися на наукознавчих, мовознавчих і перекладознавчих засадах, відповідати методологічним і кваліфікаційним критеріям наукознавства, мати власний об’єкт, предмет і завдання дослідження, теоретичні моделі, концептуальний апарат.

Проблематику *військового перекладу* ґрунтовно (у форматі дисертацій і наукових монографій) досліджували Л.Л. Нелюбін [Нелюбин. Синтаксис], Г.М. Стрелковський [Стрелковский. Теория], В.В. Балабін [Балабін. Сучасний. Автореферат], П.А. Матюша [Матюша. Франкомовні], М.Б. Білан [Білан], С.Я. Янчук [Янчук. Особливості], Б.А. Дзісь [Дзісь], О.В. Юндіна [Юндіна. Жанрово-стильова], Л.М. Гончарук [Гончарук]. Доречно відзначити й теоретичні напрацювання в царині військового перекладу Р.К. Міньяра-Бєлоручева, О.Д. Швейцера, В.М. Шевчука, М.К. Гарбовського і Е.М. Мішкурова, а також наукові статті українських дослідників військового перекладу: О.Ю. Солодяк, С.Я. Янчука, О.М. Нікіфорової та ін. Детальний аналіз наукових напрацювань щодо військового перекладу представлено в розділі 1.

Проведений огляд літератури з військового перекладу, багаторічний досвід військової служби на посадах, пов'язаних із перекладацьким супроводженням заходів міжнародного військового співробітництва, значний методологічний досвід підготовки військових перекладачів для Збройних Сил України та інших відомств сфери національної безпеки й оборони дозволяють дійти висновку щодо необхідності концептуального наукового обґрунтування ТВП як системи знань про військовий переклад і перекладацьке супроводження – найважливіший вид міжкультурної комунікативно-посередницької діяльності, що становить основу лінгвістичного забезпечення військ.

Звідси випливає, що теорія військового перекладу потребує системності – якості теоретично обґрунтованих, структурно упорядкованих, верифікованих військовою практикою спеціальних знань міждисциплінарного характеру, що підтверджує необхідність розкриття її природи (змісту, структури, елементів) як складної нематеріальної системи, синергічно пов'язаної з перекладознавством і військовою справою.

3.1. Проблема визначення поняття «військовий переклад»

Одним із основних завдань теорії військового перекладу як спеціальної теорії перекладознавчої науки є «систематизування (визначення, уточнення, упорядкування та унормування) термінів і дефініцій концептуального апарату теорії військового перекладу» [Балабін. Завдання: 107], оскільки більшість фундаментальних одиниць військового перекладу до недавнього часу залишалися теоретично необґрунтованими та термінологічно невизначеними. Поняття *військовий переклад* належить саме до таких основоположних категорій, що потребують визначення або уточнення.

3.1.1. Традиційне розуміння військового перекладу

На сьогодні більшість авторів, які досліджують наукову проблематику військового перекладу, послуговуються визначенням, що його запропонував Л.Л. Нелюбін у передмові «Військовий переклад і його особливості» до підручника з військового перекладу 1972 року:

«*Військовий переклад* являє собою один із видів спеціального перекладу з яскраво вираженою військовою комунікативною функцією. Відмінною рисою військового перекладу є велика термінологічність і гранично точне, чітке викладення матеріалу за відносної відсутності образно-емоційних виражальних засобів» [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 13].

Це визначення було продубльовано Л.Л. Нелюбіним у теоретичному вступі до підручника з військового перекладу 1981 року [Нелюбин. Военный перевод, 1981: 10], а також представлено в першому пункті словникової статті «військовий переклад» Тлумачного перекладознавчого словника Л.Л. Нелюбіна [ТПС: 32].

Крім Л.Л. Нелюбіна, поняття *військовий переклад* визначив Р.К. Міньяр-Бєлоручев у праці «Загальна теорія перекладу та усний переклад»: «*Військовий переклад*. Вид спеціального перекладу оперативного призначення, об'єктом якого є військові матеріали» [Миньяр-Белоручев, 1980: 222]. Цей варіант визначення Р.К. Міньяр-Бєлоручева представлено в другому пункті словникової статті «військовий переклад» Тлумачного перекладознавчого словника Л.Л. Нелюбіна [ТПС: 32] без посилання на авторство (як у всіх інших словникових статтях), щоб, як зазначає Л.Л. Нелюбін, «не полегшувати дослідницький пошук» [ТПС: 7].

На жаль, визначення військового перекладу не було запропоноване Г.М. Стрелковським у праці «Теорія і практика військового перекладу» [Стрелковский, 1979].

Констатуємо також відсутність визначень терміна/поняття *військовий переклад* у наукових статтях. Як правило, дослідники традиційно цитують, посилаються або наводять без посилання визначення Л.Л. Нелюбіна, при цьому ніхто не ставить під сумнів повноту та диференційну здатність цього визначення.

Характерним прикладом такого стану справ є ґрунтовна розвідка з військового перекладу (26 сторінок, 58 використаних джерел) відомих учених-перекладознавців М.К. Гарбовського і Е.М. Мішкурова «Військовий переклад у сучасному світі (теоретико-методологічні, лінгвістичні, військово-історичні

та соціально-політичні аспекти)» [Гарбовский, Мишкуров]. Вони аналізують різні аспекти військового перекладу, пропонують власне визначення поняття *об'єкт військового перекладу* [Гарбовский, Мишкуров: 17], акцентують увагу на значенні теорії і практики військового перекладу для перекладознавчої науки[7], проте не пропонують визначення для основоположного поняття – *військовий переклад*, так само послуговуючись дефініцією Л.Л. Нелюбіна [Гарбовский, Мишкуров: 17].

Як ще один приклад наведемо солідну наукову розвідку С.Я. Янчука «Теорія військового перекладу в Україні: стан, проблеми, перспективи» [Янчук. Теорія], в якій також не пропонується жодного визначення для метамовних одиниць теорії військового перекладу (ТВП), що є особливо цінним для її системного розвитку на сучасному етапі. С.Я. Янчук пояснює це тим, що «стаття не претендує на доповнення ТВП, а радше є загальним оглядом стану розробленості ТВП в Україні на даний час; спробою осмислення проблем та труднощів, які уповільнюють розвиток ТВП; окресленням можливих шляхів вирішення існуючих проблем та подолання труднощів; намаганням привернути увагу як цивільних, так і військових фахівців до потреб військового перекладу» [Янчук. Теорія: 330].

Отже, єдиними термінологічними визначеннями поняття *військовий переклад* є ті, що були дані Л.Л. Нелюбіним у вступі «Військовий переклад і його особливості» до підручника, виданого 1972 року [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 13], а також Р.К. Міньяром-Бєлоручевим у праці «Загальна теорія перекладу та усний переклад» [Миньяр-Белоручев, 1980: 222]. Обидва визначення представлені без посилань на авторство в Тлумачному перекладознавчому словнику Л.Л. Нелюбіна [ТПС: 32].

[7] «Теорія і практика військового перекладу як органічна частина загальної теорії і практики науки про переклад може багато дати для останньої на всіх рівнях осмислення й вирішення її нагальних проблем» [Гарбовский, Мишкуров: 38].

3.1.2. Функціональна недостатність наявних визначень військового перекладу

Проаналізуємо визначення військового перекладу докладно. «Військовий переклад. 1. Являє собою один із видів спеціального перекладу з яскраво вираженою військовою комунікативною функцією. Відмінною рисою військового перекладу є велика термінологічність і гранично точне, чітке викладення матеріалу за відносної відсутності образно-емоційних виражальних засобів». 2. Вид спеціального перекладу оперативного призначення, об'єктом якого є військові матеріали» [ТПС: 32].

Перший варіант визначення військового перекладу належить Л.Л. Нелюбіну [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 13; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 10], другий – Р.К. Міньяру-Бєлоручеву [Миньяр-Белоручев, 1980: 222].

На наш погляд, варіант визначення Р.К. Міньяра-Бєлоручева кращий (лаконічніший і точніший) за варіант Л.Л. Нелюбіна, який складається з двох окремих речень, що є небажаним для термінологічних визначень. Утім, більшість авторів традиційно обирають саме перший варіант визначення для своїх наукових пошуків із військового перекладу.

Обидва варіанти визначень мають «темні місця» – містять ознаки, що є не зовсім зрозумілі, не розкривають повною мірою сутність і специфіку поняття *військовий переклад*. Що мається на увазі під ознакою «яскраво виражена військова комунікативна функція»? Як слід розуміти таку ознаку, як «переклад оперативного призначення»? Що являють собою «військові матеріали» або «спеціальний переклад»?

Деякі відповіді можна знайти у спеціальній літературі, напр.: «*Спеціальний переклад.* 1. Переклад матеріалів, що належать до якоїсь галузі знань зі своєю термінологічною номенклатурою. 2. Є інформаційно-комунікативним (лінгвістичним) перекладом, що обслуговує певні галузі знань зі своєю термінологічною номенклатурою; функціонує в сферах спілкування на суспільно-політичні, наукові, технічні, військові,

адміністративно-господарські, юридичні, дипломатичні, комерційні, ділові, фінансові, публіцистичні та інші спеціальні теми й предметні галузі, включаючи теми повсякденного мовно-мовленнєвого спілкування. Теоретичною базою спеціального перекладу є лінгвістична теорія перекладу» [ТПС: 208].

Зауважимо, що основні відповіді на запитання щодо сутності військового перекладу бажано все ж таки знаходити в дефініції, яка і має розкривати характерні диференційні ознаки цього базового поняття ТВП. Наприклад, Л.Л. Нелюбін у своєму варіанті визначення вказує на п’ять ознак військового перекладу:

1) «вид спеціального перекладу»;

2) «військова комунікативна функція»;

3) «велика термінологічність»;

4) «точне, чітке викладення матеріалу»;

5) «відносна відсутність образно-емоційних виражальних засобів» [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 13; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 10; ТПС: 32].

Визначення Р.К. Міньяра-Бєлоручева містить тільки три ознаки:

1) «вид спеціального перекладу»;

2) «оперативне призначення»;

3) «об’єкт (військові матеріали)» [Миньяр-Белоручев, 1980: 222].

Утім, у тексті монографії Р.К. Міньяра-Бєлоручева знаходимо додаткові ознаки для військового перекладу:

4) «вид науково-технічного перекладу, що концентрує в собі всі положення теорії спеціального перекладу» [Миньяр-Белоручев, 1980: 194];

5) «науково-технічний переклад оперативного призначення», який «виходить за межі спеціального або науково-технічного перекладу, якщо розглядати його з позицій притаманних тільки йому видів робіт» [Миньяр-Белоручев, 1980: 214].

Г.М. Стрелковський свого визначення військового перекладу не запропонував, але представив «жанрову специфіку військових текстів» [Стрелковский, 1979: 99–141], розкрив «проблему терміна й військової термінології» [Стрелковский, 1979: 51–180].

М.К. Гарбовський і Е.М. Мішкуров вказали на *міждисциплінарність* військового перекладу: «У військовому перекладі в максимально сконцентрованому вигляді позначаються характерологічні риси й властивості всіх підвидів перекладу в різноманітних сферах професійної комунікації: наукового, науково-технічного, юридичного, медичного і багатьох інших, але, крім того, й публіцистичного, і навіть художнього» [Гарбовский, Мишкуров: 17].

Услід за Р.К. Міньяром-Бєлоручевим, М.К. Гарбовський і Е.М. Мішкуров визначили *об'єкт військового перекладу*: «У ролі свого об'єкта військовий переклад має так зване «військове мовлення», тобто всі ті мовленнєві твори, що породжуються військовими або для військових у специфічних умовах комунікації. Військове мовлення, таким чином, може розглядатися як специфічна форма мовленнєвої комунікації, що притаманна певній професійній спільноті, об'єднаній спільністю предмета своєї діяльності» [Гарбовский, Мишкуров: 17].

С.Я. Янчук назвав військовий переклад «наріжним каменем лінгвістичного забезпечення участі ЗСУ (*Збройних Сил України – Б.В.*) у заходах міжнародного військового співробітництва, адже всі ці заходи потребують професійного перекладацького супроводу. У свою чергу, професійний перекладацький супровід таких заходів, як миротворчі й антитерористичні операції та міжнародні військові навчання, залежить від стабільної військово-термінологічної та лексикографічної роботи, військово-спеціальної мовної підготовки, лінгводидактики ВП (*військового перекладу – Б.В.*), а також науково-дослідницької роботи у цих напрямках. Практика військового перекладу у наш час немислима без глибоких знань теорії і осмислення специфічних рис ВП. Динаміка ВП вимагає швидких перекладацьких рішень, а теорія озброює військового перекладача методикою

пошуків необхідних еквівалентів та перекладацьких відповідників, окреслює алгоритм перекладацького процесу, знайомить із новими мовленнєвими жанрами та типами текстів і т.п. Усе це дозволяє вирішувати практичні завдання раціональніше і швидше, що має неабияке значення у стресових умовах роботи військового перекладача. Таким чином, теорія і практика військового перекладу повинні мати не просто тісний взаємозв'язок між собою, але ще і доповнювати одна одну» [Янчук. Теорія: 330].

Таким чином, С.Я. Янчук визначив такі суттєві ознаки військового перекладу: 1) основа лінгвістичного забезпечення військ; 2) професіоналізм; 3) залежність від військово-термінологічної, лексикографічної, науково-дослідницької роботи, військово-спеціальної мовної підготовки, лінгводидактики; 4) стресові умови діяльності суб'єкта – військового перекладача.

Оригінальною нам видається і думка І.В. Невмержицького про *поєднання у військовому перекладі «військового та цивільного образів мислення»*: «Військовий переклад, поєднуючи в собі якості як військового, так і цивільного професіонала, вбирає в себе найкращі риси обох систем мислення» [Невмержицький: 307].

3.1.3. Формулювання визначення поняття «військовий переклад»

Оскільки наявні визначення терміна *військовий переклад* не розкривають повною мірою сутність цього поняття, що суттєво змінилося за період із середини XX століття, запропонуємо власне визначення, яке спробуємо сформулювати на таких загальнонаукових принципах:

– визначення має розкривати онтологічну (первинну, найголовнішу) сутність і специфіку військового перекладу (характерні ознаки, якості, особливості);

– визначення має забезпечити доступність сприймання та однозначність розуміння цього поняття;

– визначення має логічно й повно описувати військовий переклад відомими термінами/поняттями предметної галузі, не спричиняти «хибне

коло», бути системним, несуперечливим, максимально повним і водночас оптимально стислим і лаконічним;

– не можна ігнорувати визначень, які були раніше запропоновані авторитетними дослідниками й закріплені в наукових і реферативно-довідкових джерелах;

– для навчально-наукових і практичних цілей бажано мати два типи визначень – коротке (згорнуте) і повне (розгорнуте).

Спочатку відберемо лише суттєві категорії ознак для визначення поняття «військовий переклад» (вид; мета; об'єкт; сфера застосування; суб'єкт; умови діяльності суб'єкта) і сформулюємо *коротке (згорнуте) визначення,* що містить мінімально необхідну кількість диференційних ознак і повною мірою відповідає вимогам раціональної (оптимальної) стислості: «***Військовий переклад*** – спеціальний вид мовного посередництва, що здійснюється з метою перекладацького супроводження в галузі лінгвістичного забезпечення військ».

З метою підвищення ступеня визначеності цього поняття збільшимо кількість суттєвих ознак дефініції та запропонуємо *повне (розгорнуте) визначення*, що дозволить не просто виокремити військовий переклад серед інших видів перекладу, а й представити його як складну систему, що містить усі шість визначених вище якісних ознак, які стають повноцінними компонентами цієї системи:

«***Військовий переклад*** – спеціальний вид опосередкованої, міжкультурної, двосторонньої і двомовної комунікації, що має своїм суб'єктом військового перекладача, об'єктом – військові тексти та здійснюється в звичайних і екстремальних умовах військової служби з метою перекладацького супроводження заходів у воєнно-політичній, військово-технічній і військово-спеціальних сферах діяльності збройних сил».

Зауважимо, що запропоновані визначення терміна «військовий переклад» (як і подальші авторські визначення для інших спеціальних метамовних одиниць ТВП) є суб'єктивним авторським баченням проблематики виокремлення, дослідження, описування та термінологічного

визначення засадничих категорій військового перекладу з урахуванням власного 25-річного (1992–2017 роки) досвіду дослідження теоретичних і практичних аспектів військового перекладу в Україні. Здобувач не претендує на досконаліть або завершеність запропонованих визначень, готовий до професійного обговорення й дискусії, оскільки вважає процес номінації й тлумачення спеціальних одиниць концептуального апарату ТВП лише першим необхідним кроком щодо їхнього подальшого унормування та стандартизації.

3.2. Проблема визначення теорії військового перекладу (ТВП)

«Перекладознавство як наука, – зазначає Л.М. Алексєєва, – на відміну від інших лінгвістичних дисциплін, є найменш теоретизованим, оскільки воно завжди займало проміжну позицію між мистецтвом і технологією» [Алексеева. Объект: 85].

Теорія військового перекладу за визначенням повинна базуватися на універсальних загальнонаукових засадах, відповідати загальноприйнятим методологічним і кваліфікаційним критеріям наукознавства, мати власний об'єкт, предмет і завдання дослідження, теоретичні моделі, концептуальний апарат [Балабін. Онтологічна: 102].

Дивно, що попри наявність достатньої кількості наукових праць за тематикою військового перекладу, навіть такі засадничі поняття, як *об'єкт* і *предмет* теорії військового перекладу (ТВП) залишаються невизначеними.

3.2.1. Об'єкт ТВП

Поняття *об'єкт ТВП* відсутнє в працях Л.Л. Нелюбіна і Г.М. Стрелковського, у Тлумачному перекладознавчому словнику – авторитетному довідково-реферативному джерелі, що містить лише шість термінологічних статей за проблематикою військового перекладу, та інших наукових працях з військового перекладу.

На думку Л.М. Алексєєвої, проблема визначення об'єкта і предмета перекладу має велике значення не тільки в методологічному і філософському аспектах, а й безпосередньо пов'язана з уявленнями про стратегію успішного перекладу [Алексеева. Объект: 89].

Термін/поняття «об'єкт військового перекладу» згадують М.К. Гарбовський і Е.М. Мішкуров. Оскільки у військовому перекладі в максимально концентрованому вигляді позначаються характерологічні риси й властивості всіх підвидів перекладу в різних сферах професійної комунікації (наукового, науково-технічного, юридичного, медичного, публіцистичного, художнього і багатьох інших), пишуть М.К. Гарбовський і Е.М. Мішкуров, то «в ролі свого *об'єкта* військовий переклад має так зване «*військове мовлення*», тобто всі ті мовленнєві твори, які породжуються військовими або для військових у специфічних умовах комунікації. Військове мовлення, таким чином, може розглядатися як специфічна форма мовної комунікації, притаманна певній професійній спільності, об'єднаній спільністю предмета своєї діяльності… *Військова термінологія* становить один з важливих об'єктів, що найбільш плідно розробляються, але не єдиний *об'єкт <u>теорії</u> військового перекладу*» [Гарбовский, Мишкуров: 27].

Якщо із визначенням терміна/поняття «об'єкт військового перекладу» можна певною мірою погодитися, то твердження, що *військова термінологія* є одним із *об'єктів <u>теорії</u> військового перекладу* можна прийняти хіба що в разі нетермінологічного вживання поняття *«об'єкт ТВП»*.

Запропонуємо власне визначення терміна/поняття *«об'єкт ТВП»* на основі таких загальнонаукових методологічних положень:

– «в науці саме проблемна ситуація створює предмет дослідження, а локалізація проблемної ситуації в тих або інших явищах соціальної реальності є онтологічною основою для виділення об'єкта» [Ядов];

– об'єкт ТВП має розкривати онтологічну (первинну, найголовнішу) природу, сутність і специфіку діяльності військового перекладача;

– об'єкт має дозволяти досліднику розглядати ТВП як систему, вивчати її зміст, структуру, складові, зв'язки із перекладознавством, філологічними, суміжними й інтегрованими науками, воєнною наукою і практикою професійної діяльності військового перекладача;

– суб'єктивне авторське бачення проблематики виокремлення та дефініційного визначення засадничих понять об'єкт і предмет ТВП підкріплюється досвідом зародження й розвитку теорії й практики військового перекладу в Україні.

В.А. Лекторський стверджує, що у гносеологічному значенні *об'єктом* заведено називати «те, на що спрямована реальна і пізнавальна активність суб'єкта» [Лекторский]. В онтологічному трактуванні *об'єкт* є «виділеним, відносно відособленим фрагментом реальності, що самостійно організовує і підтримує себе за допомогою іманентних механізмів відтворення або конструюється в ході пізнавальної діяльності суб'єктом, який його пізнає» [Словарь философских терминов: 385].

Об'єкт не завжди повністю ототожнюється з об'єктивною реальністю, оскільки та частина реальності, яка не вступила у відносини з суб'єктом, не є об'єктом. Крім того, об'єктами можуть бути і стани свідомості особи-дослідника, інші люди, їхня свідомість, а також предмети духовної культури, тексти, властиві їм сенси. Більш того, один і той же об'єкт може бути спільним для різних наук.

Отже, під поняттям *об'єкт* будемо розуміти цілісну частину об'єктивної реальності або ідеальної сутності, на дослідження і пізнання якої спрямована відповідна галузь науки.

«Якщо виходити із того, що методологія перекладу являє собою теорію перекладацької діяльності, то об'єкт і предмет перекладу бачиться іншим чином, в порівнянні з традиційним визначенням, – наголошує Л.М. Алексєєва. – У сучасному уявленні ці поняття визначаються на основі діяльності пізнання, мислення, рефлексії. У цьому сенсі сучасна методологія перекладу може стати основою пошуку й вироблення нових теорій перекладу, оскільки це дозволить проектувати саме перекладацьку діяльність, що здійснюється в процесі міжмовної комунікації» [Алексеева. Перевод: 50].

Оскільки військовому перекладачу належить не тільки здійснювати перекладацьке супроводження, а ще й виконувати завдання з інших чотирьох

напрямків лінгвістичного забезпечення військ, які потребують військово-професійного рівня його компетенції (див. розділ 6), цілком логічним буде визнати у ролі *об'єкта ТВП* традиційну сферу міжмовної й міжкультурної комунікативно-посередницької діяльності військового перекладача, що є основою лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ).

При визначенні об'єкта ТВП також звернімо увагу на те, що «ТВП як спеціальна теорія перекладу природно «успадковує» притаманну йому властивість міждисциплінарності – тісних зв'язків із філологічними та іншими класичними, інтегрованими й суміжними науками, на які об'єктивно накладається складна специфіка військової діяльності – галузь лінгвістичного забезпечення військ» [Балабін. Онтологічна: 103]. Тож ***об'єктом ТВП*** є ***перекладацьке супроводження*** в збройних силах, що становить основу лінгвістичного забезпечення військ.

3.2.2. Предмет ТВП

На думку Б.А. Старостіна, предмет як філософська категорія являє собою «певну цілісність, що виділена зі світу об'єктів в процесі людської діяльності і пізнання» [Старостин: 329]. У залежності від матеріальної або ідеальної природи об'єкта предмет може бути матеріальним або ідеальним. «Основна відмінність предмета від об'єкта полягає в тому, що в предмет входять лише головні, найбільш суттєві (з позицій цього дослідження) властивості і ознаки» [Старостин: 330]. Визначення предмета допомагає глибше розкрити сутність явищ, які вивчаються, сприяє усвідомленню місця наукової теорії в загальній системі певної науки, свідчить про більш глибоке розуміння сутності тієї сфери дійсності, яку відображає теорія, є результатом розвитку пізнання й систематизації знань. «Синтез різних предметів з метою побудови єдиної теорії об'єкту, – наголошує Б.А. Старостін, – вимагає системного підходу і нерідко веде до створення нової наукової дисципліни» [Старостин: 329].

Як бачимо, в гносеологічному розумінні *предмет ТВП* має являти собою цілісну частину ідеального *об'єкта ТВП*, що виокремлюється заради фундаментального пізнання специфіки й сутності явищ, які відбуваються у межах цього об'єкта. Коректне термінологічне визначення терміна/поняття *«предмет ТВП»* має сприяти розкриттю ТВП як складної нематеріальної системи синергічного типу – її змісту, структури, складових.

Запропонуємо дефініцію для терміна/поняття «предмет ТВП»: ***«Предметом ТВП*** є створення абстрактних (ідеальних) теоретичних (вербальних, графічних, математичних) моделей перекладацького супроводження в системі лінгвістичного забезпечення військ».

3.2.3. Мета та завдання ТВП

Метою ТВП вважаємо розкриття онтологічної (первинної, найголовнішої) природи, сутності і специфіки ТВП як складної нематеріальної системи синергічного типу – її змісту, структури, складових (компонентів, елементів), одиниць концептуального апарату, зв'язків із перекладознавством, філологічними, суміжними й інтегрованими науками – з одного боку, та воєнною наукою і практикою лінгвістичного забезпечення військ – з другого.

Головним завданням (макрозавданням) ТВП має бути побудова універсальної наукової моделі військового перекладу як системи узагальненого гармонізованого знання, що розкриває основний зміст, структуру й суттєві зв'язки об'єкта ТВП, місце, роль і функції головного суб'єкта – військового перекладача, а також інших складових цієї системи з об'єктом.

Основними завданнями ТВП як спеціальної теорії перекладознавства є:

– визначення ролі й місця ТВП в системі перекладознавчої науки;

– дослідження наукознавчих (загальнонаукових, мовознавчих, перекладознавчих) засад ТВП;

– дослідження міждисциплінарного характеру ТВП;

– дослідження основних кваліфікаційних ознак ТВП (об'єкт, предмет, завдання, одиниці понятєво-категоріального апарату);

– дослідження жанрово-стилістичної специфіки військового перекладу;

– узагальнення, систематизація й типологізація методологічних основ військового перекладу (стратегії, тактики й технології перекладацької діяльності військового перекладача, способів, методів, прийомів перекладу тощо);

– вивчення лексико-семантичної та структурно-синтаксичної проблематики військового перекладу;

– дослідження змісту й структури компетентностей військового перекладача;

– дослідження змісту й структури системи лінгвістичного забезпечення військ;

– дослідження функцій та завдань службової діяльності військового перекладача;

– дослідження специфіки й досвіду лінгвістичного забезпечення військ та перекладацького супроводження в інших країнах;

– формулювання вимог до професійної культури та етикету військового перекладача;

– дослідження психолінгвістичних та психофізіологічних аспектів професійної діяльності військового перекладача;

– систематизування термінів і дефініцій концептуального апарату ТВП.

3.2.4. Визначення ТВП

Визначення ТВП також відсутнє в наукових працях з військового перекладу. Л.Л. Нелюбін стверджує, що «найбільш повно теорія військового перекладу представлена в працях Г.М. Стрелковського», де вона «являє собою своєрідну конкретно-жанрову маніфестацію функціонально-прагматичної концепції перекладу… Г.М. Стрелковський *уводить основні поняття теорії військового перекладу* (інформація й повідомлення, переклад і транслят, інваріант повідомлення й інваріант перекладу, зміст вислову, комунікативне завдання тощо), пропонує функціонально-семантичну модель діяльності військового перекладача, дає детальну класифікацію жанрів військових

текстів, описує види діяльності військового перекладача, розкриває проблеми перекладу військової термінології, розшифрування військових скорочень і роботу зі словниками й довідниками» [ТПС: 220].

У пункті 1.2.4. дисертації зазначено, що таке твердження є занадто оптимістичним. Крім того, у монографії «Теорія і практика військового перекладу» 1979 року Г.М. Стрелковський запропонував визначення лише для однієї одиниці концептуального апарату теорії військового перекладу – «військові терміни». Так само відсутнє визначення терміна/поняття «теорія військового перекладу», що, власне, і становить предмет дослідження, як це відбито в назві монографії.

Отже, уточнивши поняття «військовий переклад», з'ясувавши об'єкт, предмет, мету та завдання ТВП, запропонуємо далі визначення для терміна «теорія військового перекладу».

Для цього спочатку представимо ТВП як *систему*, оскільки, як стверджує В.Н. Садовський, «поняття системи має надзвичайно широку сферу застосування (практично кожен об'єкт може бути розглянутий як система…, повне розуміння системи передбачає побудову сімейства відповідних визначень – як змістовних, так і формальних» [Садовский. Система: 35].

Як ціле апріорі більше суми його частин, так само і система ТВП об'єктивно більше звичайної суми всіх елементів, зв'язків і відношень, які формують її зміст і структуру. Характерним для системи ТВП є не тільки певна організованість, структурованість та ієрархічність, але й нерозривна єдність із середовищем, у взаєминах з яким вона являє свою цілісність.

У сконцентрованому (згорнутому) варіанті визначення ТВП може виглядати так: «***Теорія військового перекладу*** – це система науково обґрунтованих і верифікованих практикою спеціальних знань міждисциплінарного характеру щодо перекладацького супроводження у збройних силах».

Уточнімо далі змістовні ознаки терміна/поняття «теорія». Під теорією розуміють: «1. Логічне узагальнення досвіду, суспільної практики, яке

ґрунтується на глибокому проникненні в суть досліджуваного явища та розкриває його закономірності. 2. Учення про певну сукупність явищ, галузь знань, створене на підставі такого узагальнення. 3. Сукупність узагальнених положень, які становлять певну науку чи розділ науки. 4. Загальні засади певної науки, ремесла, а також абстраговане знання цих засад. 5. Сукупність поглядів, суджень кого-небудь, з яких випливають певні правила поведінки» [СУМ, Т. 10: 75].

Таким чином, ТВП можна представити як узагальнену, структуровану й упорядковану сукупність наукових фактів, теоретичних суджень, гіпотез і методологічних положень, інтегрованих у єдину систему за допомогою термінологічно визначених і упорядкованих одиниць концептуального апарату в галузі лінгвістичного забезпечення військ. Як результат, запропонуємо розширений варіант дефініції ТВП, розгорнувши зазначені в короткій дефініції ознаки, додавши суб'єкта – військового перекладача та визначивши місце ТВП в системі перекладознавчої науки:

«***Теорія військового перекладу*** – спеціальна теорія перекладознавства, що являє собою систематизовану (узагальнену, структуровану й упорядковану) сукупність наукових фактів, теоретичних суджень, гіпотез і методологічних положень, які розкривають специфіку перекладацького супроводження в збройних силах за допомогою термінологічно визначених і упорядкованих одиниць концептуального апарату».

Зробимо проміжні висновки:

– *теорія військового перекладу (ТВП)* за визначенням повинна базуватися на універсальних загальнонаукових засадах, відповідати загальновизнаним методологічним і кваліфікаційним критеріям наукознавства, мати власний об'єкт, предмет і завдання дослідження, концептуальний апарат;

– *об'єктом ТВП* є перекладацьке супроводження, що становить основу лінгвістичного забезпечення військ, *предметом* – створення абстрактних

(ідеальних) теоретичних (вербальних, графічних, математичних) моделей перекладацького супроводження в збройних силах;

– *метою ТВП* є розкриття онтологічної (первинної, найголовнішої) природи, сутності і специфіки ТВП як складної нематеріальної системи синергічного типу – її змісту, структури, складових (компонентів, елементів), одиниць концептуального апарату, зв'язків із перекладознавством, філологічними, суміжними й інтегрованими науками – з одного боку, та воєнною наукою і практикою лінгвістичного забезпечення військ – з другого;

– *головним завданням (макрозавданням) ТВП* має бути побудова теоретичної (концептуально-функціональної) моделі військового перекладу як системи узагальненого знання про об'єкт – лінгвістичне забезпечення військ, що розкриває суттєві зв'язки й закономірності об'єкта в концептуальних поняттях, термінах, визначеннях, абстрактних судженнях, гіпотезах, аргументах, емпіричних даних, графічних схемах та узагальнених висновках.

3.3. Фундаментальні наукознавчі засади ТВП

Одним із завдань сучасного перекладознавства, наголошує О.І. Чередниченко, є розробка теоретичних засад спеціальних (часткових) теорій перекладу, що охоплюють «галузі політики, економіки, науки і техніки, медицини, юриспруденції, військової справи, аудіовізуальної комунікації (кіно, телебачення) тощо» [Чередниченко. Парадигми: 13]. До таких спеціальних теорій перекладознавчої науки належить і теорія військового перекладу (ТВП).

Проведений огляд літератури з проблематики військового перекладу (див. розділ 1) дозволяє дійти висновку лише про закладання основ наукової концепції військового перекладу у період 1960-х – 2000-х років, яка станом на кінець 2017 року все ще являла собою несистематизований науковий дискурс, виражений або окремими актами схоплювання, розуміння й осягнення певних смислів внаслідок професійного обговорення, наукового дослідження чи навчально-методичного опрацювання проблематики військового перекладу або їхній результат, представлений розпорошеними концептами військового

перекладу, що не дістали належного завершеного дедуктивно-системного оформлення у вигляді ідеальних об'єктів, категорій і понять за допомогою спеціальних термінів і визначень ТВП.

ТВП фундаментально не обґрунтована, оскільки військовий переклад із самого початку виокремлення у межах перекладознавчої науки досліджувався переважно у прикладному та лінгводидактичному аспектах – питання ефективної та швидкої підготовки військових перекладачів із максимально можливої кількості мов, створення підручників, військових словників, опрацювання переліку загальновійськових та військово-спеціальних компетентностей тощо. До цього слід також додати традиційну закритість і недоступність сфери військового перекладу для цивільних дослідників.

Внаслідок цього теоретична проблематика виконаних дисертаційних досліджень і надрукованих наукових статей, як правило, обмежується лексико-семантичними, термінологічними, методологічними та лінгвопедагогічними аспектами, тоді як наукове обґрунтування накопичених напрацювань з військового перекладу у форматі абстрактної теорії нерозривно пов'язане із визначенням саме концептуальних теоретичних засад військового перекладу.

Звідси випливає, що ТВП потребує системності – якості теоретично обґрунтованих, структурно упорядкованих, верифікованих військовою практикою спеціальних знань міждисциплінарного характеру, що підтверджує необхідність розкриття змісту, структури й елементів ТВП як складної нематеріальної системи, синергічно пов'язаної із перекладознавством і військовою справою. Таким чином, в основу ТВП мають бути закладені *загальнонаукові*, *мовознавчі* та *перекладознавчі* концепти й методи наукового дискурсу.

3.3.1. Загальнонаукові основи ТВП

Б.Є. Патон зазначає, що *головним завданням науки* як особливої сфери соціокультурної діяльності, складової частини духовної культури суспільства є «вироблення й використання теоретично об'єктивних знань про дійсність». Накопичення знань в науці відбувається, в тому числі, шляхом суб'єктивної,

абстрактної, теоретичної концептуалізації емпіричного досвіду за допомогою об'єктивно існуючої системи теоретико-методологічних засобів – гіпотез, аксіом, теорем, понять, термінів, дефініцій тощо [Патон: 257].

Оскільки ТВП «має базуватися на універсальних загальнонаукових засадах, відповідати загальноприйнятим методологічним і кваліфікаційним критеріям наукознавства» [Балабін. Онтологічна: 102], проаналізуємо місце й роль загальнонаукових концептів і методів наукового дискурсу для ТВП.

Насамперед зазначимо, що *загальнонаукові концепти й методи* слугують курсантам, військовим перекладачам-практикам, ад'юнктам, здобувачам, науково-педагогічним працівникам необхідним базисом фундаментальних теоретичних понять для розуміння сутності явищ військового перекладу, дозволяють впевнено оперувати цими поняттями в пізнавально-дослідницькій діяльності, об'єднувати їх в концептуальні структури й теоретичні системи та в подальшому, за підсумками дослідження наукової проблематики ТВП, пропонувати власні спеціальні концепти, терміни й дефініції.

До *загальнонаукових* відносимо такі концепти наукового дискурсу, як «об'єкт», «предмет», «суб'єкт», «система», «структура», «елемент», «зв'язки», «функція», «поняття», «категорія», «теорія», «концепція», «класифікація», «типологія», «діяльність» тощо.

Розуміння загальнонаукових концептів й методів дозволяє не тільки коректно формулювати базові одиниці концептуального апарату ТВП, але й підвищити якість наукових досліджень проблематики ТВП, уникати прикрих помилок в описуванні (представленні, захисті) результатів власних розвідок. Як стверджує С.П. Денисова, в наукових працях з перекладознавства іноді трапляються випадки, коли «теми формулюються як *особливості*, а описуються *закономірності*», що «призводить до псевдонаукових висновків, …відбувається підміна предмета дослідження, …підміна перекладацької значущості наукової роботи значущістю сфери життя, якої стосується переклад» [Денисова: 55], що призводить до утворення «квазіоб'єктів перекладу» [Денисова: 58].

Наприклад, при визначенні об’єкта ТВП (пункт 3.2.1) і предмета ТВП (пункт 3.2.2) здобувач керувався такими *загальнонауковими підходами* [Старостин]:

– обов’язкове виокремлення предмета з об’єкта, їхнє чітке розмежування за принципом «вторинності-первинності»;

– зазначення якісної своєрідності й специфіки предмета як фрагмента об’єктивної матеріальної реальності або сконструйованої дослідником ідеальної сутності, що дозволяє конкретизувати частину об’єкта;

– визначення широкого кола завдань, які спрямовані на дослідження об’єктивно існуючої матеріальної дійсності, що породжує проблемну ситуацію, або на розв’язання сформульованої вченими наукової проблематики;

– визначення зв’язку певної науки з іншими науками, її місця у загальній системі і класифікації наук.

Під час визначення основних завдань ТВП (пункт 3.2.3) також враховано *методологічну матрицю загальнонаукових завдань* [Гайдучок: 80–81], що передбачає:

– збирання та узагальнення наукових фактів (*констатація*);

– пояснення зовнішніх взаємозв’язків спостережуваних явищ і процесів (*інтерпретація*);

– пояснення суті, внутрішніх взаємозв’язків спостережуваних явищ і процесів (*моделювання*);

– передбачення подальшого розвитку спостережуваних явищ і процесів (*прогнозування*);

– встановлення можливих форм і напрямків практичного застосування одержаних знань (*використання*).

Також звернімо увагу на те, що в запропонованому визначенні ТВП (пункт 3.2.4), ТВП характеризується як *система* науково обґрунтованих і верифікованих практикою спеціальних знань міждисциплінарного характеру щодо перекладацького супроводження у збройних силах та лінгвістичного забезпечення військ.

Крім того, в основі наукових досліджень з ТВП неодмінно мають бути *загальнонаукові методи,* зокрема:

– *абстрагування, конкретизація, ідеалізація* (дозволяють досліднику проблематики будувати абстрактні теоретичні конструкції у форматі гіпотез, припущень, узагальнень і висновків);

– *структурний, системний і компонентний аналіз, синтез, порівняння, аналогія* (для визначення складу, елементів і зв'язків ТВП як окремої системи, або для дослідження певної підсистеми у складі ТВП);

– *моделювання, дефініційний аналіз* (для побудови інформаційних вербально-знакових моделей, уточнення й упорядкування фундаментальних понять, термінів і дефініцій, що становлять концептуальний апарат ТВП).

Саме загальнонаукові концепти й методи наукового дискурсу лежать в основі формування наукової картини світу, утворюють зв'язки, що дозволяють зіставити одержані науковцем характеристики об'єкта і предмета дослідження із реальністю або теоретичною (абстрактною) моделлю цієї реальності, визначають специфіку й структуру теоретичного пізнання.

3.3.2. Мовознавчі основи ТВП

Мовознавчі основи ТВП визначають концепти, гіпотези, теорії, методи й моделі загального і зіставного мовознавства, когнітивної, комунікативної та зіставної лінгвістики, герменевтики, семіотики, генеративної та інтерпретативної семантики, синтаксису, морфології, функціональної стилістики, а також соціолінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології тощо, які дають можливість військовому перекладачу зрозуміти комунікативну настанову, зміст і структуру тексту мови оригіналу та адекватно відтворити їх в тексті мови перекладу.

3.3.3. Перекладознавчі основи ТВП

Крім концептуальних понять загальнонаукового та мовознавчого дискурсу, теоретико-методологічну основу ТВП також формують *фундаментальні перекладознавчі поняття*, які можуть набувати додаткових змістовних характеристик в аспекті специфічних завдань сфери функціонування військового перекладу.

Сьогодні існування перекладознавства як окремої галузі філологічної науки є загальноприйнятим і не ставиться під сумнів, стверджують О.І. Чередниченко [Чередниченко. Парадигми: 13], М. Бейкер (M. Baker) [Routledge Encyclopedia, 1998: XX], К. Міллан (C. Millán) і Ф. Бартріна (F. Bartrina) [Millán, Bartrina: 1], Р. Аррохо (R. Arrojo) [Arrojo: 119], Дж. Мандей (J. Munday) [Munday] та інші перекладознавці.

«Визначення перекладознавства як окремої галузі філологічної науки, – пише проф. О.І. Чередниченко, – сьогодні не викликає сумнівів у більшості науковців, хоча інколи натрапляємо на суперечливі думки про його несамодостатність, відсутність власних методів дослідження або належність до прикладної лінгвістики чи літературної компаративістики. Час давно спростував подібні твердження» [Чередниченко. Парадигми: 13].

Л.М. Алексєєва звертає увагу на те, що «перекладознавство як наука, на відміну від інших лінгвістичних дисциплін, є найменш теоретизованим, оскільки воно завжди займало проміжну позицію між мистецтвом і технологією» [Алексеева. Объект, с. 85].

Деякі дослідники, наголошує С.П. Денисова, вказують на «еклектичний характер перекладознавчих дисциплін, відсутність цілісної теоретичної бази, широту та розмаїття наукової проблематики» [Денисова: 54], на «бездумний розвиток» певних напрямків і теорій, що «зводить нанівець досягнення теорії перекладу» [Денисова: 55].

Для ТВП такої загрози «бездумного розвитку» поки не існує, адже із середини XX століття по теперішній час «більшість спеціальних категорій і концептуальних понять ТВП залишаються не визначеними» [Балабін. Об’єкт, 2017: 97].

Як відомо, у складі перекладознавства виокремлюють *загальну теорію перекладу* – «розділ перекладознавства, що розглядає проблеми, які мають основоположне значення для науки про переклад, пов’язані із перекладацькими універсаліями» [ТПС: 124], а також *спеціальні теорії перекладу*, які охоплюють «умови праці перекладача, характер текстів, що перекладаються, особливості різних видів перекладу» [ТПС: 208]. Спеціальні

теорії іноді також називають *частковими* [ТПС: 248-249] або *аспектними* [Денисова: 56].

За визначенням Л.Л. Нелюбіна, військовий переклад «являє собою один із видів спеціального перекладу» [ТПС, с. 32], який, додає В.І. Карабан, «характеризується своїми значними особливостями у плані як жанрів текстів, так і принципів, закономірностей та труднощів перекладу» [Карабан. Спеціальні: 31].

На необхідності дослідження спеціальних перекладознавчих теорій в Україні наголошував і О.І. Чередниченко: «Вже майже нікого не дивують терміни *юридичний/судовий переклад, медичний переклад, військовий переклад, аудіовізуальний переклад та ін*. Кожна з цих галузей заслуговує на розробку спеціальної (часткової) теорії перекладу» [Чередниченко. Парадигми: 13].

Військовий переклад в Україні активно розвивається з перших днів незалежності. Інтенсифікація заходів міжнародного оборонного співробітництва, проголошений перехід Збройних Сил України на стандарти НАТО, великі обсяги усного та письмового перекладу військових текстів різних жанрів та стилів, зазначає О.М. Нікіфорова, пов'язується з «необхідністю теоретичного узагальнення практичного досвіду, наукового обґрунтування ТВП, вирішення нагальних проблем лінгвістичного забезпечення військ» [Нікіфорова. Передумови: 108].

Такої ж думки дотримуються О.В. Юндіна [Юндіна. Теорія: 43] і Л.М. Гончарук, яка стверджує, що «засадничі питання військового перекладу на початку XXI століття все ще залишаються недостатньо висвітленими у наукових розвідках» [Гончарук: 1].

З урахуванням сфери функціонування військового перекладу (галузь лінгвістичного забезпечення військ), специфіки функцій і завдань службової діяльності військового перекладача, засадничі поняття перекладознавства, як-от *переклад*, *перекладач*, *теорія перекладу*, *стратегія перекладу*, *адекватність*, *еквівалентність*, *відповідник*, *одиниця перекладу* тощо, можуть набувати в ТВП додаткових змістовних характеристик.

Стан, проблеми й перспективи розвитку ТВП в Україні ґрунтовно проаналізував С.Я. Янчук у праці «Теорія військового перекладу в Україні: стан, проблеми, перспективи» [Янчук. Теорія]. Услід за В.І. Карабаном, С.Я. Янчук стверджує, що «виокремлення ТВП з її власними завданнями, предметом і об'єктом, методологією і методами дослідження є доведеним фактом, і його доцільність уже не викликає сумніву» [Янчук. Теорія: 329].

С.Я. Янчук наводить думку Б.І. Шуневича про те, що «в українських вищих військових навчальних закладах вже створено умови для підготовки кадрових офіцерів-перекладачів, які успішно виконують свої обов'язки в Україні й за кордоном» [Янчук. Теорія: 329], посилається на аргументацію В.С. Петрухіна щодо внеску «львівської школи» у вирішення проблематики теорії і практики військового перекладу в Україні [Там само: 330-331], робить висновок про те, що «ще рано говорити про системну взаємодію теорії і практики ВП (*військового перекладу – Б.В.*), як і про окрему школу ВП в Україні. Хоча визнання доцільності заснування такої школи неодноразово декларувалися вітчизняними науковцями …, але справжнього прогресу у цьому напрямку поки не спостерігаємо» [Там само: 330].

«На даному етапі, – пише С.Я. Янчук, – розвиток ТВП стимулюється інтенсифікацією залучення ЗСУ (*Збройних Сил України – Б.В.*) до заходів міжнародного військового співробітництва, відбувається накопичення теоретичного та емпіричного матеріалу з основних європейських та східних мов, систематизуються (з одночасним пошуком українських перекладних відповідників) іншомовні термінологічні бази військової галузі, закладається теоретична база такої практичної діяльності як лінгвістичне забезпечення ЗСУ» [Там само: 329–330].

С.Я. Янчук також відзначає «нагальну потребу інтенсифікації дослідницької роботи у царині ВП», проте визнає її недостатньо дієвою: «Незважаючи на пожвавлення дослідницької роботи з ВП за останні роки, яка вилилась у вагомі дисертаційні дослідження, передчасно говорити про справжню і дієву систему роботи із узагальнення емпіричного матеріалу, якого вдосталь у військових, але який є майже недоступним для зацікавленого кола вітчизняних перекладознавців. Також не можемо замовчувати фактичну втрату безцінного

досвіду військових перекладачів, які повертаються із закордонних стажувань, навчання у ВВНЗ інших країн чи багатонаціональних миротворчих місій» [Там само: 330].

На думку О.М. Нікіфорової, накопичений досвід з теорії, практики і методики викладання військового перекладу потребує систематизації в межах наукової школи військового перекладу [Нікіфорова. Передумови]. Проте об'єктивно виникають певні проблемні аспекти, які варто розглянути.

Насамперед проблематичним у найближчий перспективі виглядає досягнення професійного консенсусу щодо унормованого виокремлення й тлумачення (дефініційного визначення) фундаментальних категоріальних понять перекладознавства, і, в першу чергу, загальної теорії перекладу. На жаль, поки що маємо лише розпорошені глосарії-додатки до монографій, навчальних посібників/підручників з перекладознавчої тематики та тільки 27 статей (з понад 1300) у Лінгвістичній енциклопедії О.О. Селіванової [Селіванова. Лінгвістична], з яких власне перекладознавчими є лише 14 [Селіванова. Лінгвістична: 839]. Фрагмент тематичного покажчика Лінгвістичної енциклопедії наведено на Рис. 3.1.

(Пе) Перекладознавство
Ампліфікація. Безеквівалентна лексика. Еквівалентність перекладу. **Етнолінгвістика. Зіставне мовознавство. Комунікативна лінгвістика, паралінгвістика.** Комунікативно-функціональна відповідність (еквівалентність). Лакуна. Машинний (автоматичний) переклад. Міжкультурна комунікація. Мова-посередник. Моделі перекладу. Норми перекладу. Переклад. Перекладацькі лексичні відповідники. Перекладацькі трансформації. Перекладознавство. **Прикладна лінгвістика, комп'ютерна лінгвістика.** Синхронний переклад. Скопос-теорія перекладу. **Соціолінгвістика.** Трансфер. Установка перекладу.

Рис. 3.1. Фрагмент підрозділу «Перекладознавство» тематичного покажчика Лінгвістичної енциклопедії О.О. Селіванової

Найточніше сформулював проблему метамови сучасного перекладознавства О.І. Чередниченко:

«1. Давно назріла потреба в укладанні і публікації українського перекладознавчого словника (енциклопедії), який би узагальнив вітчизняний і світовий досвід термінотворення і терміновживання у цій галузі, що безумовно сприяло б виробленню сталого наукового апарату.

2. Молодим дослідникам у галузі перекладознавства потрібно опанувати увесь попередній досвід уживання ключових термінів-категорій перед тим, як пропонувати власну термінологію, яка ризикує лишитися виключно претензією на оригінальність. Посилання на наявні тлумачні джерела, так само як і на фундаментальні перекладознавчі праці мають стати обов'язковими у всіх видах дослідницьких робіт.

3. Науковим рецензентам і редакціям спеціалізованих видань вочевидь необхідно посилити вимоги до метамови досліджень, зокрема до користування категорійним апаратом перекладознавства, аби не допустити його руйнування внаслідок невиправданої термінотворчості окремих дослідників» [Чередниченко. Парадигми: 22].

Постійним проблемним питанням є наявність термінологічної синонімії – існування кількох варіантів термінів для одного поняття (категорії) перекладознавства, напр.: *перекладознавство – транслатологія (translation studies – science of translation – translatology); вихідна мова (ВМ) – мова оригіналу (МО); цільова мова (ЦМ) – мова перекладу (МП) – перекладна мова (ПМ)* тощо. Цю проблему можна усунути через видання українського перекладознавчого словника (енциклопедії), про що пише О.І. Чередниченко у пункті 1 наведеної вище цитати.

Крім того, попри достатню «розробленість» проблематики загальної теорії перекладу, не вщухають наукові дискусії навколо визначення, уточнення, унормування навіть таких засадничих понять загальної теорії перекладу як, напр.,, *об'єкт* і *предмет сучасного перекладознавства* [Алексеева. Объект], *переклад* і *теорія перекладу*.

Сьогодні переклад розглядається як «процес і результат діяльності перекладача», «один із видів мовної діяльності», «процес передавання тексту або усного мовлення засобами іншої мови», «текст», «процес передавання інформації», «повноцінна інформація», «заміна» тощо (Л.Л. Нелюбін) [ТПС: 137-140]; «цілеспрямована діяльність» – «purposeful activity» (К. Норд (Nord Ch.)) [Nord], «рефлексія діяльності» (Л.М. Алексєєва [Алексеева. Перевод], «міжцивілізаційна взаємодія» – «intercivilizational turn» (А. Пім (A. Pym) [Pym].

«*Переклад* – це завжди вибір однієї з можливих відповідностей мовним засобам оригіналу в мові перекладу... – пише А.С. Десницький. – Тому *теорію перекладу* можна розуміти як пояснення критеріїв вибору, а *методологію перекладу* – як набір практичних рекомендацій: як саме здійснювати цей вибір оптимальним чином в існуючих умовах» [Десницький: 8].

Фінський перекладознавець І. Вехмас-Лехто (I. Vehmas-Lehto) називає сучасне перекладознавство «багатогранним» [Вехмас-Лехто] і зауважує, що попри те, що «Фінляндія є однією з провідних країн в галузі перекладознавства й підготовки перекладачів, досягнення в перекладознавстві залишаються невідомими та незрозумілими як для широкого загалу, так і для університетських кіл. Про це свідчать рішення про інтеграцію підготовки перекладачів і філологів, ухвалені останнім часом у фінських університетах. Інтеграцію навряд чи можна вважати позитивним фактом з позицій підготовки перекладачів. Проте вона, можливо, допоможе подолати комунікативний бар'єр між фахівцями з перекладу та філологами» [Вехмас-Лехто: 448].

З огляду на це, ТВП як спеціальна теорія перекладознавчої науки має оперативно враховувати зміни в методологічних та наукових підходах щодо базових одиниць, які становлять 3-й перекладознавчий рівень її концептуального апарату (див. пункт 3.4.2).

Ретельно відібрані, термінологічно визначені, упорядковані й унормовані базові поняттєво-категоріальні одиниці перекладознавчої науки мають бути обов'язково засвоєні курсантами-військовими перекладачами, ад'юнктами й здобувачами на активному (репродуктивному) рівні («напам'ять»), що дозволить майбутнім дослідникам не тільки адекватно розуміти сутність основних теоретичних понять перекладознавства, а й коректно використовувати їх у дослідно-пізнавальній діяльності в галузі лінгвістичного забезпечення військ.

За відсутності «українського перекладознавчого словника (енциклопедії), який би узагальнив вітчизняний і світовий досвід термінотворення і терміновживання у цій галузі» (О.І. Чередниченко

[Чередниченко. Парадигми: 22]), відбирати метамовні одиниці слід з відомих і перевірених практикою джерел: підручників, навчальних посібників (напр.: В.В. Коптілов [Коптілов], І.В. Корунець [Корунець. Теорія; Корунець. Вступ], В.І. Карабан [Карабан. Переклад; Карабан, Мейс], Г.Г. Верба і З.О. Гетьман [Верба, Гетьман] та ін.), наукових монографій та збірок наукових статей (напр.: О.І. Чередниченко [Чередниченко. Про мову і переклад; Чередниченко. Переклад – Культура – Ідентичність], Л.В. Коломієць [Коломієць], О.В. Ребрій [Ребрій, 2012], О.А. Шаблій [Шаблій] та ін.), енциклопедій (Routledge Encyclopedia of Translation Studies [Routledge]), словників, програм вступних іспитів до аспірантури зі спеціальності «10.02.16 перекладознавство» (напр., «Програма вступного іспиту до аспірантури зі спеціальності 10.02.16 перекладознавство», яку уклали О.І. Чередниченко, В.І. Карабан, Л.В. Коломієць, Т.Р. Кияк, А.Д. Гнатюк [Програма вступного іспиту]).

Отже, крім концептуальних понять загальнонаукового та філолого-мовознавчого дискурсу, теоретико-методологічну основу ТВП також формують фундаментальні перекладознавчі поняття перекладознавчої науки (*переклад, перекладач, теорія перекладу, стратегія перекладу, адекватність, еквівалентність, відповідник, одиниця перекладу* тощо), які можуть набувати додаткових змістовних характеристик в аспекті специфічних завдань сфери функціонування військового перекладу. Базові метамовні одиниці перекладознавства мають бути засвоєні на активному репродуктивному рівні («напам’ять»), що дозволить майбутнім дослідникам не тільки адекватно розуміти сутність основних теоретичних понять перекладознавчої науки, а й коректно використовувати їх в дослідно-пізнавальній діяльності за тематикою ТВП.

3.3.4. Міждисциплінарний характер теорії ТВП

За своєю природою сучасне перекладознавство є *міждисциплінарною галуззю знання*, «що містить текстологічні, когнітологічні, культурологічні та соціологічні складові», наголошує С.П. Денисова [Денисова, с. 59].

Теоретик перекладу, засновник теорії динамічної еквівалентності Ю. Найда в одній зі своїх останніх робіт назвав наукові дисципліни, що є необхідними для перекладача [Nida, 2003: 298]:

– філологія, що лежить в основі перекладацької професії і допомагає аналізувати оригінал;

– лінгвістика і соціолінгвістика, що дають змогу описати мову оригіналу й мову перекладу;

– культурологія й антропологія (cultural anthropology), що описують використання мови;

– соціосеміотика, що досліджує знакові системи та комунікативні акти;

– психологія, що допомагає зрозуміти, як само діють знаки в свідомості людини.

Міждисциплінарний характер військового перекладу відзначають М.К. Гарбовський і Е.М. Мішкуров: «У військовому перекладі в максимально концентрованому вигляді позначаються характерологічні риси й властивості всіх підвидів перекладу в різноманітних сферах професійної комунікації: наукового, науково-технічного, юридичного, медичного і багатьох інших, але, крім того, й публіцистичного, і навіть художнього» [Гарбовский, Мишкуров: 17].

ТВП як спеціальна теорія перекладознавства також характеризується високим ступенем міждисциплінарності – тісними зв'язками з філологічними, лінгвістичними та іншими класичними, інтегрованими і суміжними науками [Балабін. Онтологічна: 103] (Рис. 3.2).

Для дослідження проблематики військового перекладу доцільно використовувати методологічні підходи *синергетики*, яка, на думку В.С. Лук'янець, «виступає як *загальнонаукова програма міждисциплінарних досліджень*, що вивчають процес самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур у відкритих фізичних, біологічних, соціальних, пізнавальних, інформаційних, екологічних та інших системах» [Лук'янець. Синергетика: 580–581].

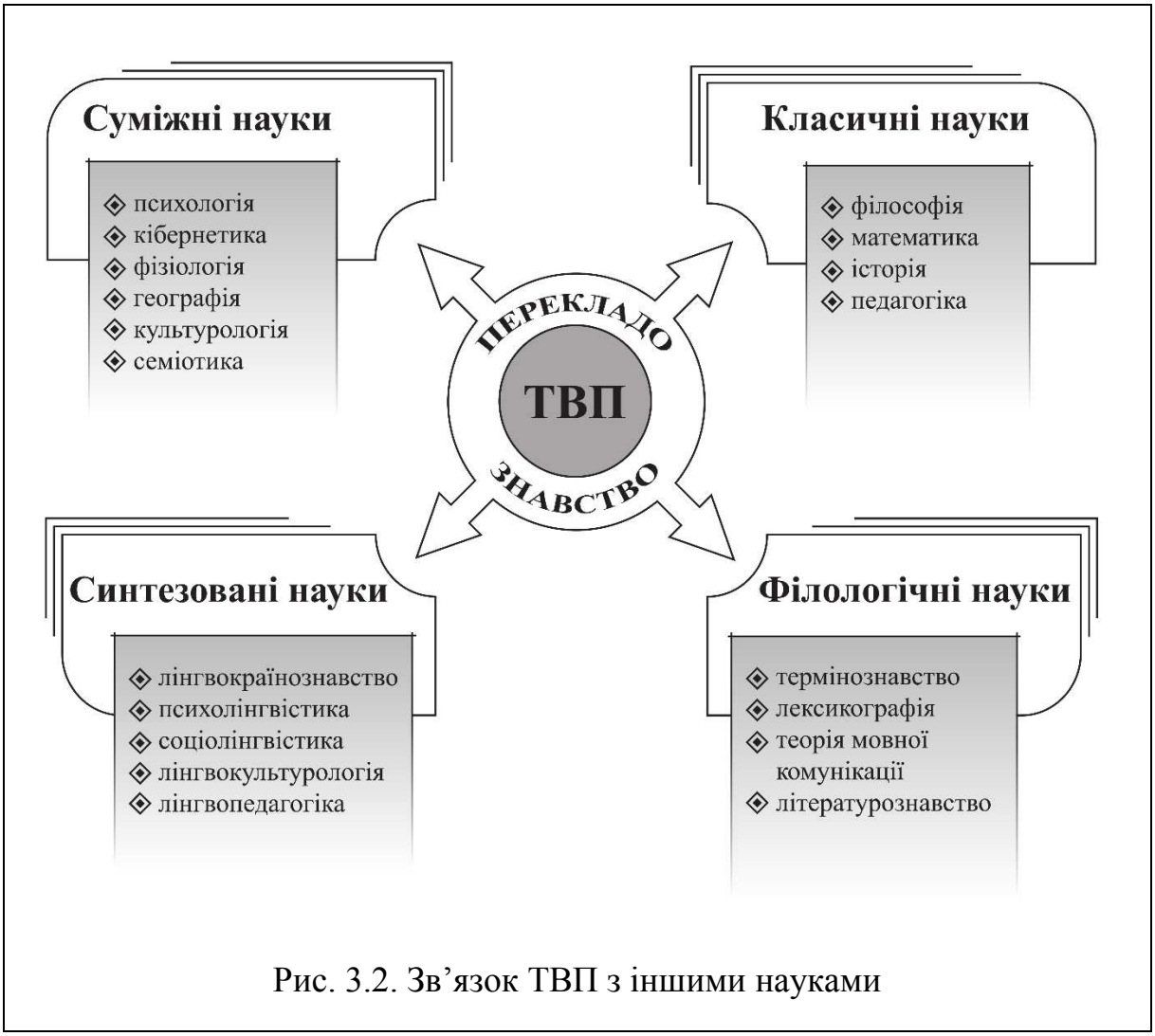

Рис. 3.2. Зв’язок ТВП з іншими науками

«Особливої важливості з погляду методології синергетики набуває оцінювання взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників комунікації, оскільки синергетика звертається до аналізу ситуацій, які припускають «накладений нерівноважний зв’язок», котрий є зовнішньою умовою характерної внутрішньої динаміки, властивої саме нерівноважним структурам» [Іванова. Концептуальний апарат: 90].

При дослідженні проблематики ТВП важливо дотримуватися методологічного підходу наукознавства щодо неприпустимості будь-якого гіпертрофованого протиставлення теорії і практики в науковому дослідженні, оскільки «теоретичні передбачення мають такий же імовірнісний, а не достовірний характер, як і передбачення, що ґрунтується на емпіричних узагальненнях, і кінцевою метою пізнання є утворення не окремих понять,

гіпотез, або навіть не відкриття відособлених законів, а побудова єдиної, концептуальної системи, за допомогою якої досягається більш адекватне й цілісне відображення певної області дійсності» [Грабченко, Федорович: 11].

3.4. Концептуальний апарат ТВП

Однією із головних причин нерозвиненості ТВП слід вважати відсутність теоретично обґрунтованих і упорядкованих метамовних одиниць концептуального апарату, що системно (логічно, послідовно, однозначно, раціонально й несуперечливо) описують явища в галузі лінгвістичного забезпечення військ у спеціальних професійних поняттях, термінах і визначеннях теорії військового перекладу.

Проблемні аспекти метамови й категоріального апарату сучасного перекладознавства всебічно проаналізував О.І. Чередниченко [Чередниченко. Парадигми: 13–22]. «Інтенсивне становлення перекладознавства як окремої наукової дисципліни, – пише О.І. Чередниченко, – …відкрило шлях до синтезування різноманітних концепцій і випрацювання власного категорійного апарату. Сказати, що цю глобальну проблему на сьогодні повністю розв’язано, означало б допустити неточність. Адже очевидним є те, що попри незаперечні здобутки у розбудові перекладознавчих категорій і відповідної термінології, маємо справу з суттєвими різночитаннями, які заважають подальшому прогресу науки» [, с. 14]. Як тут не погодитись із думкою відомого українського перекладознавця!

Маємо констатувати, що в галузі військового перекладу ситуація зі спеціальною метамовою ще складніша. До недавнього часу ми мали справу не «з суттєвими різночитаннями, які заважають подальшому прогресу науки», а взагалі із повною відсутністю основних термінологічно визначених понять і категорій військового перекладу, що апріорі мали б становити його теоретико-концептуальні основи, слугувати структурою, своєрідним каркасом для наукового обґрунтування ТВП. Відсутність термінологічно визначених спеціальних понять і категорій теорії військового перекладу вкрай негативно вплинула на її розвиток із середини ХХ століття по теперішній час. Наведемо деякі факти на підтвердження такого висновку.

Спеціальні термінологічно визначені й упорядковані одиниці концептуального апарату ТВП, що розкривають завдання й специфіку службової діяльності військового перекладача, практично відсутні у працях Л.Л. Нелюбіна, Г.М. Стрелковського та інших дослідників військового перекладу.

Зокрема, у Тлумачному перекладознавчому словнику Л.Л. Нелюбіна представлено лише шість спеціальних статей з військового перекладу: *військовий переклад* [ТПС: 32], *лексичні особливості перекладу військових матеріалів* [ТПС: 97], *особливості перекладу військових матеріалів* [ТПС: 132-134], *стилістичні особливості перекладу військових матеріалів* [ТПС: 212-213], *теорія військового перекладу* [ТПС: 220-221], *вимоги до військового перекладача* [ТПС: 230-231]. Одразу виникає перше запитання: невже це все? А де ж інші спеціальні поняття ТВП?

Якщо умовно прийняти всі шість статей за спеціальні терміни-категорії, що належать до сфери військового перекладу, то побачимо, що визначення (дефініція) надана лише одному терміну із шести – терміну «*військовий переклад*», що має два варіанти (див. пункт 3.2.4). Отже, не маємо на що посилатися!

Тоді виникає ще одне запитання: чому спеціальний понятєво-категоріальний апарат ТВП відсутній у працях відомих учених-перекладознавців – військових перекладачів, випускників, викладачів Військового інституту іноземних мов Л.С. Бархурдарова, О.Д. Швейцера, Я.Й. Рецкера, В.Н. Комісарова, Р.К. Міньяра-Бєлоручева, В.Г. Гака, Л.Л. Нелюбіна, Г.М. Стрелковського, А.Ф. Ширяєва, Л.К. Латишева? Відповідь проста: високоповажні старші колеги своє активне наукове життя присвятили послідовному обґрунтуванню й відстоюванню права перекладознавства на наукову самостійність і самодостатність як окремої галузі філологічної науки, а на обґрунтування спеціальної теорії військового перекладу просто забракло часу, що в науці трапляється.

3.4.1. Визначення концептуального апарату ТВП

Основою ТВП слугує *концептуальний апарат* – метамова, що базується на класичній логіко-семантичній тріаді: «поняття – термін – визначення» [Балабін. Концептуальний апарат: 95]. Термін «концептуальний апарат» оптимально поєднує інші, дещо різні з погляду строгого наукознавчого підходу, поняття: «категоріальний апарат», «поняттєвий апарат», «поняттєво-категоріальний апарат», «концептуальна структура».

Концептуальний апарат ТВП (КА ТВП) виконує подвійну *функцію*:

– науково описує, пояснює, прогнозує явища й події *опосередкованої міжкультурної комунікації* у сфері лінгвістичного забезпечення військ, які пов'язані переважно з перекладацьким супроводженням у збройних силах;

– сприяє *внутрішній комунікації* між членами наукового й вузькопрофесійного співтовариства та *зовнішній комунікації* з представниками сторін, замовником перекладу, посадовими особами, мас-медіа тощо.

До складу *структурних елементів* КА ТВП відносимо систематизовані і структуровані метамовні одиниці, що в загальнонауковому (філософсько-наукознавчому) дискурсі являють собою *категорії*, *поняття*, *концепти*, *конструкти* і *терміни*. Розкриємо сутність цих структурних елементів КА ТВП.

Категорія – це «гранично загальне фундаментальне поняття, що виражає найбільш істотні відносини тих чи інших галузей дійсності, знання й діяльності» [Левин, Огурцов, Эдельман. Категория]. У наукознавстві цей термін використовують на позначення фундаментальних понять, форм думки, типів зв'язку суб'єкта й предиката в судженні, стійких способів мовної предикації – «визначення змісту суб'єкта судження через предикат» [СУМ, Т. 7: 526]. Категорії «уможливлюють дослідне знання й мають апріорне значення як універсалії й граничні поняття» [Огурцов. Категорії: 229].

Поняття – «одна з форм мислення, в якій відображаються загальні істотні властивості предметів та явищ об'єктивної дійсності, загальні взаємозв'язки між ними у вигляді цілісної сукупності ознак… В мові поняття

виражаються словом (звичайно іменником у називному відмінку) або словосполученням. Ознаки, які включаються в поняття, становлять його зміст. Предмети, яким притаманні ознаки, відображені в змісті поняття, утворюють його обсяг» [УРЕ, Т. 8: 524]. Як зазначає В.І. Маркін, поняття (поряд з судженням й науковою теорією) є ідеальною сутністю, продуктом розумової діяльності людини, однією з основних форм відображення світу на раціональному, логічному ступені пізнання [Маркин. Понятие: 285]. «Абстрактне мислення являє собою процес оперування поняттями» [Маркин. Понятие: 287].

Концепт являє собою «схоплювання смислів речі (проблеми) в єдності мовного висловлювання. Термін «концепт», – пише С.С. Неретіна, – введено в філософію Абеляром в зв'язку з аналізом проблеми універсалій, що вимагало розщеплення мови й мовлення» [Неретина. Концепт: 306]. На думку сучасного французького філософа Андре Конт-Спонвіля, науковий або філософський концепт – це «абстрактна ідея, котра відрізняється точністю і визначеністю; це результат практики і елемент теорії» [Конт-Спонвиль: 261]. Концепти як стійкі смислові згущення виникають і функціонують у процесі діалогу та мовної комунікації. Вони є актом або результатом розуміння й осягнення смислів у ході мовного обговорення і самі стають структурними елементами *концепції*, яка, на відміну від теорії, «не набуває завершеної дедуктивно-системної форми організації» [Неретина, Огурцов. Концепция: 308]. Деякі науковці вважають *концепт* «двозначним терміном», оскільки «термінологічно концепт від поняття важко відрізнити», зауважує С.С. Неретіна [Неретина. Концепт: 307]. Утім аргументоване порівняння цих термінів запропонував саме А. Конт-Спонвіль.

«*Концепт* і *поняття* настільки близькі, – пише Андре Конт-Спонвіль, – що важко втриматися від спокуси бачити в них одне й те саме і вважати їх синонімами, що позначають абстрактну або загальну ідею. Якщо все ж таки спробувати їх розмежувати, то виявиться, що *поняття* є терміном більш широким і неясним, тоді як *концепт* – точнішим і строгішим. *Концепт*, на

відміну від *поняття*, є багатшим інтенсіонально (змістовно) і біднішим екстенсіонально. Тобто *концепт* завжди позначає речі більш точно і більш вивірено. Наприклад, можна вести розмову про *поняття* «тварина» і *концепт* «ссавець» або про *поняття* «свобода» і *концепт* «вільна воля». *Поняття* – це щось дане, тоді як *концепт* доводиться формулювати спеціально. *Поняття* є результатом певного досвіду або виховання, *концепт* – результатом певної роботи. Будь-яке *поняття* має загальний характер (належить мові або всьому людству), проте *концепт* є одиничним (має сенс тільки в межах тієї чи іншої теорії). *Поняття* – це факт дійсності, *концепт* – це твір. Наприклад, можна розмірковувати про поняття справедливості. Проте під час дослідження творчості Платона доцільніше використовувати термін «концепт справедливості у Платона» [Конт-Спонвиль: 260–261].

Конструкт – це умоглядна побудова, що вводиться гіпотетично (*теоретичний конструкт*) або створюється за правилами логіки стосовно подій або об'єктів, що спостерігаються (*емпіричний конструкт*), стверджують В.Л. Абушенко і В.С. Швирьов. Конструкт має жорстко встановлені межі й точне вираження певною мовою та не передбачає обов'язкового встановлення його онтологічного статусу, тобто не потребує вказівки на конкретний денотат. Конструкти виконують в пізнанні різні функції – вихідного початку, концептуальної схеми, умов синтезу й збирання різнорідних уявлень тощо [Абушенко, Швырёв. Конструкт]. Термін *«конструкт»* використовують у *генетично-конструктивному методі* для безпосереднього оперування з ідеальними (абстрактними) об'єктами, що породжуються свідомістю, фіксуються у відповідній знаковій формі та далі розглядаються як конкретно наявні [Стёпин, Гусев. Метод].

Термін – це «слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо» [Словник української мови: в 11 томах. Том 10, 1979. С. 88]. У державному стандарті України «ДСТУ 3966-2000. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» зазначено,

що «термін позначає логічне наукове поняття, яке в сукупності з іншими поняттями певної предметної галузі є складник наукової теорії» [ДСТУ 3966-2000. Термінологія, с. 14]. Основними ознаками терміна є системність, наявність дефініції, тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля (термінології певної галузі), стилістична нейтральність, точність семантики, висока інформативність. При чому «ці ознаки реалізуються лише в межах терміносистем, за їх межами термін втрачає свої дефінітивні та системні характеристики – детермінологізується, тобто переходить у загальновживану лексику» [Симоненко. Термін].

До базових структурних елементів КА ТВП відносимо також *визначення (дефініції)*. Під *визначенням* розуміють «формулювання, вислів, у якому розкривається зміст чого-небудь, його істотні ознаки» [СУМ, Т. 1: 400], а *дефініцією* – «стисле логічне визначення, яке містить у собі найістотніші ознаки визначуваного поняття» [СУМ, Т. 2: 259]. Для формування концептуального апарату ТВП використовуємо термін *«визначення»* як «логічний опис поняття термінами відомих понять відповідної предметної галузі, який дає змогу відрізнити його від інших понять у межах системи понять» [ДСТУ 3966-2000. Термінологія, с. 20].

Отже, ***концептуальний апарат теорії військового перекладу (КА ТВП)*** – це система метамовних одиниць, що дозволяє розкрити специфіку службової діяльності військового перекладача та описати об'єкт – перекладацьке супроводження в збройних силах – у спеціальних категоріях, поняттях, концептах, конструктах, термінах і визначеннях.

3.4.2. Зміст і структура концептуального апарату ТВП

За підсумками логіко-семантичного й предметно-поняттєвого аналізу текстів наукового дискурсу з військового перекладу всі метамовні одиниці КА ТВП можна розділити на чотири *види*: загальнонаукові (філософсько-наукознавчі), мовознавчі, перекладознавчі та спеціальні (Рис. 3.3).

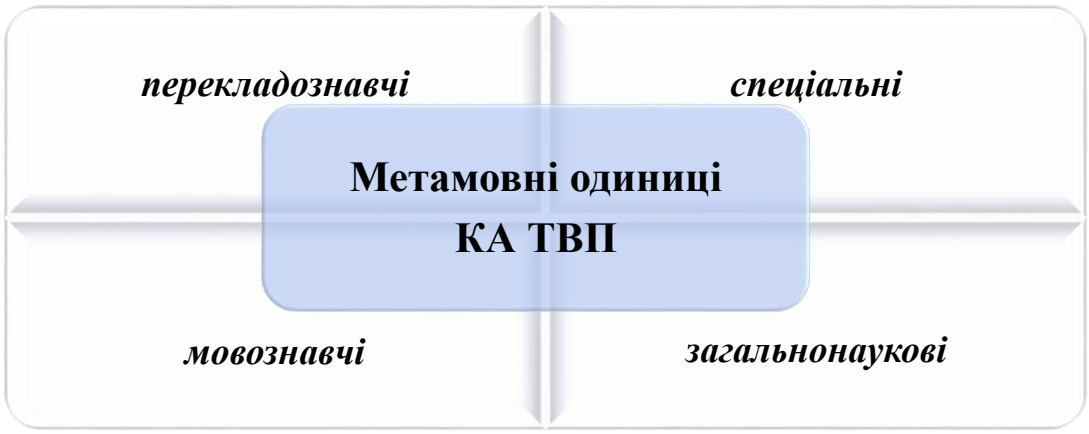

Рис. 3.3. Види метамовних одиниць концептуального апарату ТВП

Метамовні одиниці КА ТВП можна також упорядкувати за чотирма *рівнями* родо-видової структури.

Перший рівень структури КА ТВП (як і будь-якої іншої наукової теорії), обов'язково мають формувати *загальнонаукові (філософсько-наукознавчі)* одиниці (напр.: «об'єкт», «система», «теорія», «предмет», «модель», «спосіб», «методологія» тощо). Обґрунтуванням такого підходу слугує загальнонауковий фундамент ТВП.

Другий рівень структури КА ТВП утворюють *мовознавчі* одиниці, оскільки ТВП є складовою системи філологічних наук. Одиницями цього рівня слугують такі поняття, як «мова», «мовлення», «комунікація», «мовленнєвий акт», «текст», «стиль», «адресат», «акронім», «термін» тощо.

Третій рівень структури одиниць КА ТВП природно становлять одиниці *перекладознавчої науки*, якими є «переклад», «теорія перекладу», «спосіб перекладу», «інваріант», «інтерпретація», «адекватність», «зорово-усний переклад» тощо.

Четвертий рівень структури вінчають власне *спеціальні одиниці військового перекладу* – «військовий переклад», «лінгвістичне забезпечення військ», «військовий перекладач», «бортовий переклад», «допит військовополоненого» тощо.

Як результат, структуру КА ТВП можна представити так (Рис. 3.4):

Рис. 3.4. Структура концептуального апарату ТВП

Провести чітке розмежування кордонів між рівнями елементів структури КА ТВП (як і будь-якої терміносистеми загалом) не завжди можливо через об'єктивні та суб'єктивні труднощі віднесення поняття/терміна до відповідного рівня завдяки процесам міждисциплінарності, нормотворчості, гармонізації, природної рухливості структур терміносистем, що дозволяє елементам рухатися за родо-видовою вертикаллю.

Продемонструвати складність, розгалуженість, ієрархічність та глибину структурних зв'язків наукової категорії/поняття/терміна можна на прикладі картки терміна «переклад», який є засадничим для перекладознавчої науки (Рис. 3.5). Джерелом слугувала відкрита термінологічна база даних GLOSSARY, яка дає можливість сформувати термінологічну картку для внесених термінів в автоматичному режимі [Формула глосарія].

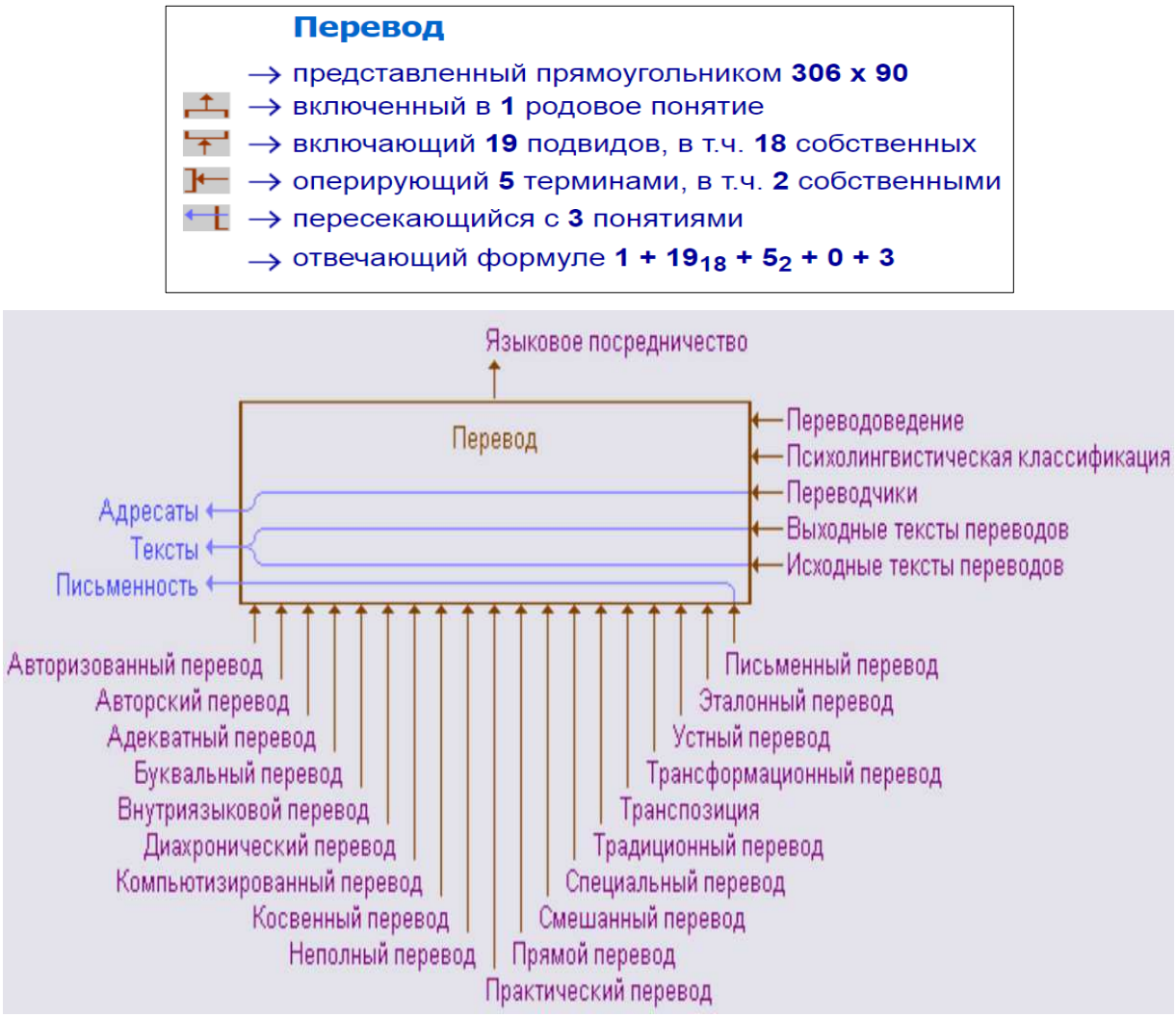

Рис. 3.5. Термінологічна картка поняття «переклад»

Як бачимо, термін «переклад» представлений прямокутником. Він є самостійним видовим поняттям, що:

– належить до одного родового поняття («мовне посередництво»);

– включає 19 підвидових понять, 18 з яких є власними («авторизований переклад», «авторський переклад», «адекватний переклад», «буквальний переклад», «внутрішньомовний переклад», «діахронічний переклад», «комп'ютеризований переклад», «непрямий переклад», «неповний переклад», «письмовий переклад», «еталонний переклад», «усний переклад», «трансформаційний переклад», «транспозиція», «традиційний переклад», «спеціальний переклад», «змішаний переклад», «прямий переклад», «практичний переклад»);

– оперує п’ятьма іншими видовими поняттями, два з яких є власними («перекладознавство», «психолінгвістична класифікація», «перекладачі», «вихідні тексти перекладу», «первинні тексти перекладу»);

– перехрещується з трьома суміжними поняттями («адресати», «тексти», «писемність»).

Залишимо поза обговоренням дискутивні питання щодо принципів, повноти, коректності й аргументованості підстав для такої структуризації наведеного терміна «переклад», якими послуговуються розробники програмного забезпечення, котре дозволяє автоматично вибудовувати формулу та графічну модель термінологічної картки бази даних GLOSSARY. Проте з погляду перспективних завдань упорядкування, систематизування, нормалізування й гармонізування метамовних одиниць КА ТВП звернімо увагу на такі науково-методологічні аспекти:

– об’єктивна й суб’єктивна складність системної типології метамовних одиниць КА ТВП;

– природна розгалуженість й ієрархічність структурних зв’язків;

– суб’єктивна наукова компетентність, дослідницька сумлінність і особиста відповідальність упорядників;

– необхідність і надзвичайна важливість такої роботи для наукової галузі перекладознавства.

Можливо, також і цим пояснюється відсутність системного упорядкування метамовних одиниць сучасного перекладознавства в Україні, на що вказував О.І. Чередниченко [Чередниченко. Парадигми і категорії: 22].

3.4.3. Спеціальні одиниці концептуального апарату ТВП

Відзначаючи внесок Г.М. Стрелковського в розвиток ТВП, Л.Л. Нелюбін стверджує, що Г.М. Стрелковський «вводить основні поняття теорії військового перекладу (інформація й повідомлення, переклад і транслят, інваріант повідомлення й інваріант перекладу, зміст висловлення, комунікативне завдання тощо» [ТПС: 220], з чим важко погодитися.

Хіба «інформація», «повідомлення», «переклад», «транслят», «інваріант повідомлення», «зміст висловлення», «комунікативне завдання» є «основними поняттями теорії військового перекладу»?

За нашою класифікацією одиниць категорійного апарату ТВП (КА ТВП), це одиниці другого (*мовознавчого*) та третього (*перекладознавчого*) рівнів структури КА ТВП, тоді як четвертий (*спеціальний*) рівень якраз і не представлений у фундаментальній монографії Г.М. Стрелковського та інших публікаціях з військового перекладу. Ми також не знайдемо спеціальних термінів-понять ТВП у Короткому тлумачному словнику, що роз'яснює 101 термін [Стрелковський, 1979: 259–263] або у Предметному покажчику, який містить 142 поняття [Стрелковський, 1979: 271–272].

Деякі спеціальні одиниці КА ТВП вже представлено науковій громадськості, апробовано в експертному середовищі практиків військового перекладу та запроваджено в освітній процес упродовж останніх років. Дещо раніше, 2002 року, визначено 26 одиниць КА ТВП в монографії «Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу», з яких 7 одиниць належать до спеціального рівня ТВП [Балабін. Сучасний. Монографія: 303–307].

На сьогодні до спеціальних метамовних одиниць КА ТВП віднесено такі категорії, поняття, концепти, конструкти й терміни, що розкривають специфіку службової діяльності військового перекладача: «військовий переклад», «об'єкт військового перекладу», «предмет військового перекладу», «вид військового перекладу», «теорія військового перекладу», «об'єкт теорії військового перекладу», «предмет теорії військового перекладу», «вимоги до теорії військового перекладу», «методологія теорії військового перекладу», «мета теорії військового перекладу», «завдання теорії військового перекладу», «модель теорії військового перекладу», «концептуальний апарат теорії військового перекладу», «воєнно-політичний переклад», «військово-технічний переклад», «військово-спеціальний переклад», «лінгвістичне забезпечення військ», «об'єкт лінгвістичного забезпечення військ», «предмет лінгвістичного забезпечення військ», «суб'єкт лінгвістичного забезпечення

військ», «перекладацьке супроводження в збройних силах», «військовий перекладач», «бортовий переклад (бортпереклад)», «текст військової тематики», «функції службової діяльності військового перекладача», «головні функції службової діяльності військового перекладача», «воєнне країнознавство», «воєнно-країнознавчий аналіз», «допоміжні функції службової діяльності військового перекладача», «навчально-бойова функція службової діяльності військового перекладача», «військово-адміністративна функція службової діяльності військового перекладача», «військова лексика», «військовий сленг», «військовий сленгізм», «військовий жаргонізм», «військовий професіоналізм», «активний лексичний запас військового перекладача», «франкомовний військовий дискурс», «військова термінологія», «військовий термін», «загальний алгоритм операційної діяльності військового перекладача», «компетентність військового перекладача», «загальні компетентності військового перекладача», «інтегральна компетентність військового перекладача», «спеціальні компетентності військового перекладача», «інформаційно-аналітична робота військового перекладача», «лексикографічна робота військового перекладача», «термінографічна робота військового перекладача», «лінгвокраїнознавчий аналіз», «термінотворча робота військового перекладача», «нормотворча робота військового перекладача», «лексична одиниця військового перекладу», «освітня кваліфікація військового перекладача», «військовий текст», «професійна кваліфікація військового перекладача», «професійний стандарт військового перекладача», «стратегія військового перекладу», «тактика військового перекладу», «технологія військового перекладу» та ін.

Спеціальні метамовні одиниці КА ТВП розкриваються у тексті дисертації за логікою послідовного подання наукових результатів дослідження. Перелік спеціальних одиниць КА ТВП представлено в Додатку А.

Реєстр спеціальних одиниць КА ТВП постійно збільшується, оновлюється й уточнюється. Наприклад, Ю.О. Лукіянчук пропонує виокремлювати в складі «військової термінології» групу

багатокомпонентних військових термінів, під якими авторка розуміє «словосполучення військової тематики, які утворені шляхом поєднання чотирьох і більше компонентів, …входять до військової терміносистеми в готовому вигляді й відображають складне, єдине поняття в системі понять військової сфери». Також у складі багатокомпонентних військових термінів дослідниця пропонує визначати «чотири-, п'ятикомпонентні та мультикомпонентні» [Лукіянчук: 182].

Генезис спеціальних метамовних одиниць КА ТВП має пройти, щонайменше, три етапи:

1) *створення терміносистеми ТВП*, що передбачає обов'язкове опублікування КА ТВП у форматі глосарію, словника, додатку до навчального посібника або монографії з подальшим обговоренням терміносистеми у професійних колах науковців, викладачів, фахівців-практиків;

2) *унормування КА ТВП* шляхом підготовки проекту галузевого військового стандарту (ВСТ) або термінологічного стандарту (ТС), що передбачає проходження багатоступеневої формальної процедури погодження й затвердження;

3) *періодичне гармонізування понять, термінів і визначень КА ТВП* з урахуванням об'єктивного розвитку теорії і практики військового перекладу, перекладознавства, філологічної науки.

На всіх етапах упорядкування спеціальних одиниць КА ТВП на особливу увагу заслуговують *визначення* термінів, які слід формулювати за такими *методологічними підходами* [ДСТУ 3966-2000: 20]:

– щоб сформулювати визначення, треба встановити відношення виозначуваного поняття до понять, які належать терміносистемі;

– визначення поняття є основною підставою для аналізування та відбирання терміна з метою подальшого його стандартизування;

– визначення слід сформулювати так, щоб було зрозуміло, до якого з найзагальніших класів понять (предмет, процес, наслідок процесу, подія, властивість чи стан) належить виозначуване поняття;

– основним видом визначення у термінологічних стандартах слід вважати опис поняття через найближче родове поняття та суттєві видові ознаки, що пов'язані логічними відношеннями.

При формулюванні/редагуванні *визначення* слід також:

– обов'язково брати до уваги варіанти, які вже закріплені в наукових і реферативно-довідкових джерелах;

– розкривати найголовніші ознаки відповідної одиниці;

– забезпечити доступність сприймання та однозначність розуміння цього поняття;

– логічно й повно описувати відповідну одиницю відомими термінами (поняттями) предметної галузі;

– не спричиняти «хибне коло»;

– дотримуватися принципів системності, несуперечливості, повноти представлення ознак і водночас оптимальної стислості й лаконічності.

При цьому слід пам'ятати поради О.І. Чередниченка щодо необхідності «опанувати увесь попередній досвід уживання ключових термінів-категорій перед тим, як пропонувати власну термінологію, яка ризикує лишитися виключно претензією на оригінальність» [Чередниченко. Парадигми і категорії: 22].

Спеціальні метамовні одиниці військового перекладу потребують подальшого опрацювання (термінологічного визначення, уточнення, стилістичної правки, нормалізування, стандартизування, гармонізування тощо), в чому й полягатимуть перспективи подальших досліджень.

Висновки до розділу 3.

1. Станом на кінець 2017 року теорія військового перекладу (ТВП) все ще являла собою несистематизований науковий дискурс, виражений або окремими актами схоплювання, розуміння й осягнення певних смислів внаслідок професійного обговорення, наукового дослідження чи навчально-методичного опрацювання проблематики військового перекладу або їхній результат, представлений розпорошеними концептами військового перекладу,

що не дістали належного завершеного дедуктивно-системного оформлення у вигляді ідеальних об’єктів, категорій і понять за допомогою спеціальних термінів і визначень.

2. ТВП залишилася концептуально необґрунтованою, оскільки військовий переклад із самого початку виокремлення у межах перекладознавчої науки досліджувався переважно у прикладному та лінгводидактичному аспектах (організаційно-адміністративні питання ефективної та швидкої підготовки військових перекладачів із максимально можливої кількості мов; створення підручників і військових словників; розробка переліків загальновійськових та військово-спеціальних компетентностей; підготовка методичних рекомендацій тощо), на що накладається об’єктивна закритість і недоступність сфери військового управління для пересічних дослідників наукової проблематики військового перекладу.

3. Внаслідок цього теоретична проблематика виконаних дисертаційних досліджень і надрукованих наукових статей, як правило, обмежується лексико-семантичними, термінологічними, методологічними та лінгвопедагогічними аспектами, тоді як наукове обґрунтування накопичених напрацювань з військового перекладу у форматі абстрактної теорії нерозривно пов’язане із визначенням саме концептуальних теоретичних засад військового перекладу.

4. Звідси випливає, що ТВП потребує системності – якості теоретично обґрунтованих, структурно упорядкованих, верифікованих військовою практикою спеціальних знань міждисциплінарного характеру, що підтверджує необхідність розкриття змісту, структури й елементів ТВП як складної нематеріальної системи, синергічно пов’язаної із перекладознавством і воєнною наукою.

5. Поза увагою дослідників залишилася проблема термінологічного визначення поняття «військовий переклад», яке належить до засадничих одиниць концептуального апарату теорії військового перекладу, що потребують визначення, уточнення й подальшого унормування. Наявні

визначення терміна «військовий переклад» не розкривають повною мірою сутність цього поняття, яке суттєво змінилося за період із середини XX століття.

6. Військовий переклад – це спеціальний вид опосередкованої, міжкультурної, двосторонньої й двомовної комунікації, що має своїм суб'єктом військового перекладача, об'єктом – військові тексти та здійснюється в звичайних і екстремальних умовах військової служби з метою перекладацького супроводження заходів у воєнно-політичній, військово-технічній і військово-спеціальних сферах діяльності збройних сил.

7. Теорія військового перекладу (ТВП) – це спеціальна теорія перекладу, що являє собою систематизовану (узагальнену, структуровану й упорядковану) сукупність наукових фактів, теоретичних суджень, гіпотез і методологічних положень, які розкривають специфіку перекладацького супроводження в збройних силах за допомогою термінологічно визначених і упорядкованих одиниць концептуального апарату.

8. Об'єктом ТВП є перекладацьке супроводження як основа лінгвістичного забезпечення військ, предметом – створення абстрактних (ідеальних) теоретичних (вербальних, графічних, математичних) моделей перекладацького супроводження в збройних силах.

9. Метою ТВП є розкриття онтологічної (первинної, найголовнішої) природи, сутності і специфіки ТВП як складної нематеріальної системи синергічного типу – її змісту, структури, складових (компонентів, елементів), одиниць концептуального апарату, зв'язків із перекладознавством, філологічними, суміжними й інтегрованими науками – з одного боку, та воєнною наукою й практикою лінгвістичного забезпечення військ – з другого.

10. Головним завданням (макрозавданням) ТВП має бути побудова універсальної наукової моделі військового перекладу як системи узагальненого гармонізованого знання, що розкриває основний зміст, структуру й суттєві зв'язки об'єкта ТВП, місце, роль і функції головного суб'єкта – військового перекладача, а також інших складових цієї системи з об'єктом.

11. Завданнями ТВП є: визначення ролі й місця ТВП в системі перекладознавчої науки; дослідження наукознавчих (загальнонаукових, мовознавчих, перекладознавчих) засад ТВП; дослідження міждисциплінарного характеру ТВП; дослідження основних кваліфікаційних ознак ТВП (об'єкт, предмет, завдання, одиниці концептуального апарату); дослідження жанрово-стилістичної специфіки військового перекладу; узагальнення, систематизація й типологізація методологічних основ військового перекладу (стратегії, тактики й технології діяльності військового перекладача, способів, методів і прийомів перекладу); дослідження лексико-семантичної та структурно-синтаксичної проблематики військового перекладу; дослідження змісту й структури компетентностей військового перекладача; дослідження системи лінгвістичного забезпечення військ; дослідження функцій та завдань службової діяльності військового перекладача; формулювання вимог до професійної культури та етикету військового перекладача; дослідження психолінгвістичних та психофізіологічних аспектів професійної діяльності військового перекладача; дослідження специфіки й досвіду перекладацького супроводження та лінгвістичного забезпечення військ в інших країнах; визначення та систематизування (уточнення, упорядкування й унормування) термінів і дефініцій концептуального апарату ТВП.

12. Оскільки ТВП природно успадковує притаманну перекладознавству властивість міждисциплінарності (тісних зв'язків із філологічними, класичними, інтегрованими й суміжними науковими дисциплінами, на які об'єктивно накладається складна специфіка військової діяльності – галузь лінгвістичного забезпечення військ), в основу ТВП мають бути закладені загальнонаукові, мовознавчі та перекладознавчі концепти й методи наукового дискурсу.

13. Загальнонаукові метамовні одиниці («об'єкт», «предмет», «суб'єкт», «система», «структура», «елемент», «зв'язки», «функція», «поняття», «категорія», «теорія», «концепція», «класифікація», «типологія», «діяльність» тощо) слугують дослідникам необхідним базисом фундаментальних

теоретичних понять для наукового пізнання сутності явищ військового перекладу. Вони лежать в основі формування наукової картини світу, утворюють абстрактні розумові зв'язки (нейронні мережі), що дозволяють впевнено оперувати цими поняттями в пізнавально-дослідній діяльності, об'єднувати їх в концептуальні структури й теоретичні системи, зіставляти одержані науковцем характеристики об'єкта і предмета дослідження із реальністю або теоретичною (абстрактною) моделлю цієї реальності. Загальнонаукові метамовні одиниці слугують універсальною матрицею для формулювання спеціальних концептів, понять, термінів і дефініцій.

14. Мовознавчі основи ТВП являють собою концепти, гіпотези, теорії, методи й моделі загального і зіставного мовознавства, когнітивної, комунікативної та зіставної лінгвістики, герменевтики, семіотики, генеративної та інтерпретативної семантики, синтаксису, морфології, функціональної стилістики, а також соціолінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології тощо, які дають можливість військовому перекладачу зрозуміти комунікативну настанову, зміст і структуру тексту мови оригіналу та адекватно відтворити їх в тексті мови перекладу.

15. Теоретико-методологічну основу ТВП також формують фундаментальні поняття перекладознавчої науки («переклад», «перекладач», «теорія перекладу», «стратегія перекладу», «адекватність перекладу», «відповідник», «одиниця перекладу» тощо), які можуть набувати додаткових змістовних характеристик в аспекті специфічних завдань сфери функціонування військового перекладу. Розробляти наукові засади ТВП необхідно на основі коректного (однозначного, несуперечливого, узгодженого професійною науковою спільнотою) розуміння й використання цих засадничих понять перекладознавчої науки. Базові метамовні одиниці перекладознавства мають бути засвоєні на активному (репродуктивному) рівні («напам'ять»), що дозволить майбутнім дослідникам не тільки адекватно розуміти сутність основних теоретичних понять перекладознавчої науки, а й коректно використовувати їх в дослідно-пізнавальній діяльності за тематикою ТВП.

16. Однією із головних причин наукової нерозвиненості ТВП слід вважати відсутність теоретично обґрунтованих і упорядкованих метамовних одиниць концептуального апарату, що системно (логічно, послідовно, однозначно, раціонально й несуперечливо) описують явища в сфері лінгвістичного забезпечення військ. Це призводить до необхідності концептуалізації накопиченого суб'єктивного емпіричного досвіду в галузі теорії і практики військового перекладу (1982–2017 роки) через об'єктивну систему науково-методологічних засобів за допомогою абстрактної категорії «концептуальний апарат теорії військового перекладу».

17. Концептуальний апарат теорії військового перекладу (КА ТВП) – це система метамовних одиниць, що дозволяє розкрити специфіку службової діяльності військового перекладача та описати об'єкт – перекладацьке супроводження в збройних силах – у спеціальних категоріях, поняттях, концептах, конструктах, термінах і визначеннях.

18. За підсумками логіко-семантичного й предметно-поняттєвого аналізу текстів наукового дискурсу з військового перекладу всі метамовні одиниці КА ТВП можна розділити на чотири види – загальнонаукові (філософсько-наукознавчі), мовознавчі, перекладознавчі й спеціальні, а також упорядкувати їх за чотирма рівнями структури КА ТВП. Провести чітке розмежування кордонів між рівнями елементів структури КА ТВП не завжди вдається через об'єктивні й суб'єктивні труднощі віднесення поняття/терміна до відповідного рівня завдяки процесам міждисциплінарності, нормотворчості, гармонізації, природної гнучкості і рухливості структур терміносистем.

19. Утворені нові (або суттєво змінені й уточнені) концептуальні поняття ТВП являють собою абстрактні моделі або пізнавальні конструкції, які наділені властивостями й структурою, слугують самостійними засобами пізнавальної діяльності для дослідника військового перекладу, оскільки теоретичні твердження, як правило, безпосередньо належать не до реальних, а до ідеалізованих об'єктів, що дозволяє оперувати ідеалізованими об'єктами як реальною річчю, будувати абстрактні схеми реальних процесів з метою більш глибокого їхнього розуміння.

20. Спеціальні метамовні одиниці КА ТВП – це категорії, поняття, концепти, конструкти й терміни, що позначають специфіку службової діяльності військового перекладача («військовий переклад», «лінгвістичне забезпечення військ», «перекладацьке супроводження в збройних силах», «військовий перекладач», «військовий текст», «воєнно-політичний переклад», «бортовий переклад (бортпереклад)» тощо).

21. Генезис спеціальних метамовних одиниць КА ТВП має пройти щонайменше три етапи: 1) створення терміносистеми ТВП, що передбачає опублікування КА ТВП у форматі глосарію, словника, додатку до навчального посібника або монографії з подальшим обговоренням терміносистеми у професійних колах науковців, викладачів, фахівців-практиків; 2) унормування КА ТВП шляхом підготовки проекту галузевого військового стандарту (ВСТ) або термінологічного стандарту (ТС), що передбачає проходження багатоступеневої формальної процедури погодження й затвердження; 3) періодичне гармонізування понять, термінів і визначень КА ТВП з урахуванням об’єктивного розвитку теорії і практики військового перекладу, перекладознавства, філологічної науки, в чому й полягатимуть перспективи подальших досліджень.

Основні положення Розділу 3 відображені в таких публікаціях автора:

[Балабін. Теоретичні засади: 98–144; Балабін. Визначення поняття: 7–14; Балабін. Завдання: 105–107; Балабін. Загальнонаукові основи: 85–89; Балабін. Концептуальний апарат: 95–96; Балабін. Необхідність обґрунтування: 181–182; Балабін. Об’єкт і предмет теорії: 97–100; Балабін. Онтологічна сутність: 102–105; Балабін. Спеціальні одиниці: 72–78; Балабін. Структура категоріального апарату: 72–76; Балабін. Теоретико-концептуальні основи: 7–18; Балабін. Теорія військового перекладу: 86–87; Балабін. Фундаментальні: 76–77; Balabin. Redefining: 44–47; Balabin. The essence: 89–93; Balabin. Theoretical foundation: 22–25].

Розділ 4. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ТА ЖАНРОВІ ПАРАМЕТРИ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Одним із завдань ТВП є «дослідження жанрово-стилістичної та функціонально-прагматичної специфіки військового перекладу» [Балабін. Завдання: 106].

Жанрово-стилістичні аспекти перекладу різних текстів досліджували О.І. Чередниченко, В.В. Коптілов, В.І. Карабан, Р.П. Зорівчак, М.О. Новікова, В.Д. Радчук, А.Г. Гудманян, Т.Є. Некряч, Л.В. Коломієць, В.В. Демецька, О.В. Дзера та інші відомі українські перекладознавці. Заслуговують на увагу перекладознавчі жанрово-стилістичні розвідки А.О. Раті, І.А. Рудь, І.М. Дерік, Т.Г. Лукьянової. Водночас жанрова-стильова специфіка військового перекладу залишається недостатньо дослідженою навіть попри спеціальні науково-кваліфікаційні дослідження О.В. Юндіної і Л.М. Гончарук. Жанрово-стильові ознаки військового перекладу проявляються вже в процесі формулювання або уточнення визначень спеціальних метамовних одиниць ТВП (пункт 3.1.3).

Крім концептуальних понять ТВП, що були представлені в розділі 3, науково-методологічну основу військового перекладу також формують базові поняття філолого-мовознавчого рівня *«стиль», «жанр», «текст»*, *«дискурс»*. Проаналізуємо їх в аспекті завдань та сфери функціонування військового перекладу.

4.1. Традиційна стилістична характеристика військового перекладу

Стилістичні ознаки військового перекладу вперше описав Л.Л. Нелюбін в дисертації «Синтаксис мови американських бойових наказів» [Нелюбин. Синтаксис], основні положення якої лягли в основу теоретичного опису військового перекладу до підручників 1972 [Нелюбин. Введение, 1972] і 1981 років [Нелюбин. Введение, 1981], а також увійшли до Тлумачного перекладознавчого словника [ТПС].

За визначенням Л.Л. Нелюбіна, військовий переклад являє собою «один із видів спеціального перекладу з яскраво вираженою військовою комунікативною функцією. Відмінною рисою військового перекладу є велика термінологічність і гранично точне, чітке викладення матеріалу за відносної відсутності образно-емоційних виражальних засобів» [ТПС: 32]. Як бачимо, деякі стилістичні ознаки військового перекладу («термінологічність», «точне, чітке викладення матеріалу», «відносна відсутність образно-емоційних виражальних засобів») експліковані вже у визначенні.

Систематизовані стилістичні особливості перекладу військових матеріалів представлені Л.Л. Нелюбіним в окремій статті Тлумачного перекладознавчого словника [ТПС: 212–213], яка майже дослівно повторює відповідну частину теоретичного опису до підручників 1972 [Нелюбин. Введение, 1972: 15] та 1981 років [Нелюбин. Введение, 1981: 13].

На думку Л.Л. Нелюбіна, передавання стилю оригіналу є однією з найважливіших проблем досягнення адекватності перекладу: «Стилістичний аспект перекладу полягає в правильному відборі лексико-граматичних засобів відповідно до загальної функціонально-комунікативної спрямованості оригіналу та з урахуванням чинних літературних норм мови, на яку робиться переклад. Стиль військових матеріалів не є однорідним. У деяких військових матеріалах є дві тенденції викладення матеріалу: або сухою офіційно-канцелярською мовою з використанням громіздких, найчастіше архаїчних зворотів і конструкцій, або простою, розмовною, часом фамільярною мовою. Остання тенденція зустрічається зазвичай у військових і військово-технічних матеріалах, розрахованих на рядовий і унтер-офіцерський склад. Ця тенденція пов’язана насамперед із низьким рівнем загальної й технічної підготовки, а отже, і з прагненням зробити сухі офіційні статутні матеріали та складні технічні настанови популярнішими й доступнішими для широкого загалу військовослужбовців. Через це багато військових матеріалів рясніють пояснювальними ілюстраціями, таблицями, схемами й діаграмами, які допомагають довести до читача суть питання, що викладається» [ТПС: 212–213].

Деякі стилістичні ознаки військового перекладу можна також знайти в статті *спеціальний переклад*, до якого військовий переклад і належить [ТПС: 208]. Крім того, Л.Л. Нелюбін розкриває стилістичні риси військового перекладу в статтях, що присвячені *діяльності військового перекладача*. Наприклад, військовий перекладач має у всіх випадках прагнути передати матеріал оригіналу «за допомогою відповідних ресурсів військового стилю мови перекладу», «нейтралізувати зайву образність, фамільярно-розмовні й жаргонні елементи, що доволі часто наявні в оригіналі», якщо вони не характерні для військових текстів мови перекладу, «стиль перекладеного тексту має відповідати нормам цільової мови, прийнятним для відповідного виду військових матеріалів», тому вимоги, що висуваються до військового перекладача та які зумовлені специфікою його роботи, є «надзвичайно високими», наголошує Л.Л. Нелюбін [ТПС: 213, 230].

Жанрова проблематика військового перекладу представлена у другій главі «Жанри військових текстів» монографії Г.М. Стрелковського [Стрелковский, 1979: 99–141], про яку скажемо нижче.

Деякі стилістичні риси військового перекладу визначають М.К. Гарбовський і Е.М. Мішкуров: «У військовому перекладі в максимально концентрованому вигляді позначаються характерологічні риси й властивості всіх підвидів перекладу в різноманітних сферах професійної комунікації: наукового, науково-технічного, юридичного, медичного і багатьох інших, але, крім того, й публіцистичного, і навіть художнього» [Гарбовский, Мишкуров: 17].

Заслуговують на увагу спеціальні науково-кваліфікаційні розвідки О.В. Юндіної «Жанрово-стильова обумовленість лексичних трансформацій в перекладі текстів військової тематики» (2013 рік) [Юндіна. Жанрово-стильова] і Л.М. Гончарук «Жанрові аспекти перекладу офіційно-ділових документів франкомовного військового дискурсу» (2016 рік) [Гончарук].

Отже, в перекладознавчій літературі жанрово-стильова специфіка військового перекладу представлена переважно імпліцитно (за винятком згаданих праць Л.Л. Нелюбіна, Г.М. Стрелковського, О.В. Юндіної і Л.М. Гончарук). Якісні жанрово-стильові ознаки або параметри військового перекладу чітко не акцентовані. Водночас володіння прийомами та технікою перекладу текстів військової тематики різних жанрів і стилів традиційно визнається як одна з основних вимог до військового перекладача.

4.2. Функціонально-прагматичні параметри військового перекладу

З метою визначення функціонально-стильової та жанрової специфіки військового перекладу виокремимо об'єктивні ознаки, які дозволяють охарактеризувати військовий переклад за конкретними, чітко визначеними параметрами. Для цього застосуємо метод функціонально-прагматичного аналізу.

4.2.1. Сутність функціонально-прагматичного аналізу

Зазвичай метод аналізу використовують разом з іншими загальнонауковими теоретичними методами синтезу, порівняння й аналогії для визначення змісту, структури, елементів і зв'язків складних систем, якою, безумовно, є ТВП.

Аналіз являє собою «процедуру уявного розчленування об'єкта (предмета, явища, процесу), його властивості або співвідношень на складові (частини, ознаки, якості, відносини)» [Философский энциклопедический словарь: 23]. Цей метод використовують для визначення змісту складного абстрактного поняття, структури ідеального об'єкта шляхом виявлення частин, з яких вони складаються, виокремлення елементів, ознак, властивостей, виявлення подібностей та відмінностей ознак тощо. Він є основою абстрактного, структурного, системного, компонентного, класифікаційного, прямого, зворотного та інших видів аналізу (див. пункт 2.2.6).

Термін/поняття «функціонально-прагматичний аналіз» містить семантичне ядро – «аналіз», яке конкретизовано двома атрибутами –

«функціональний» і «прагматичний». Оскільки зміст семантичного ядра («аналіз») розкрито в двох попередніх абзацах, уточнімо семантичне значення атрибутів «функціональний» і «прагматичний».

Як зазначає Н.В. Данилевська, абстрактний прикметник «функціональний» прямо співвідноситься з поняттям «функція», яке є багатозначним і використовується в двох значеннях: 1) власне лінгвістична функція мовної одиниці в системі мови і вербальному контексті; 2) соціальні функції мовних і текстових одиниць, що виступають у ролі реалізації цілей і завдань спілкування та інших екстралінгвістичних стильотвірних чинників того чи іншого мовленнєвого різновиду, його призначення в соціумі. Саме це, друге, значення пов'язано зі стильовими функціями, для визначення яких необхідний облік широкого, соціокультурного контексту [Данилевская: 402].

У прикметник «прагматичний» («той, що стосується *прагматизму*» [СУМ, Т. 7: 510]) вкладаємо деякі значення філософської концепції *емпіричного прагматизму* (напр., виявлення абстрактної сутності через «зведення змісту до практичних наслідків» [Головко: 511]) та *лінгвістичної прагматики* (напр., «вивчення функціонування мовних знаків у мовленні» [Арутюнова. Прагматика: 389], «вивчення мови в рамках загальної теорії людської діяльності» [Арутюнова. Прагматика: 390].

Н.Д. Арутюнова наголошує, що «лінгвістична прагматика не має чітких контурів, до неї включають комплекс питань, пов'язаних із мовним суб'єктом, адресатом, їхньою взаємодією в комунікації, ситуацією спілкування» [Арутюнова. Прагматика: 390]. «Останнім часом лінгвісти з метою доповнення або розширення програми об'єднання синтаксису та семантики, а також у багатьох соціально зорієнтованих концепціях соціо-психо-текстової чи прагмалінгвістики почали включати до кола своїх інтересів предметну сферу мовленнєвої прагматики», – наголошує А. Єрмоленко [Єрмоленко. Прагматика: 511].

Атрибут «прагматичний» також містить значення перекладознавчої категорії «прагматичні аспекти перекладу», яку дуже доступно пояснює

О.Д. Швейцер: «Крім урахування денотативного і конотативного компонентів змісту, перекладач не може не брати до уваги і такий його найважливіший компонент, як прагматичний, який визначається відношенням між мовним вираженням і учасниками комунікативного акту – відправниками та одержувачами повідомлення. Врахування прагматичного компонента змісту чинить певний вплив на передавання всіх інших його компонентів. Навіть поняття «динамічної еквівалентності» вихідного та кінцевого повідомлення, що було введене Ю. Найдою, ґрунтується на врахуванні прагматичних аспектів висловлювання, оскільки воно передбачає відповідність позамовних реакцій на повідомлення одержувача тексту оригіналу та одержувача тексту перекладу» [Швейцер, 1973: 239].

Функціонально-прагматичний аналіз завжди поєднуємо із *лінгвістичним аналізом тексту*, що, як відомо, являє собою «аналіз будь-якого тексту як продукту мовно-розумової діяльності людини із застосуванням лінгвістичних методів і прийомів з метою виявлення його структурно-смислової єдності, комунікативної спрямованості та інтерпретації упорядкування мовних засобів для вираження смислу» [Плющ].

Комплексний аналіз тексту, наголошує М.Я. Плющ, «ґрунтується на поняттях лінгвістичної теорії тексту і комунікації, передбачає виявлення та інтерпретацію діалогічності тексту: мовного жанру, стилю, функціональних особливостей, основного задуму і суспільно-політичної, естетичної та інших позицій автора, його світогляду, настанов та оцінок, а також характеристику семіотичного простору тексту, його дискурсивних категорій та засобів їх репрезентацій», що неодмінно входить до професійної компетентності військового перекладача [Плющ].

Таким чином, *метод функціонально-прагматичного аналізу* візьмемо за основу дослідження функціонально-стильових та прагматичних (позамовних, соціокультурних, екстралінгвістичних, ситуативно-практичних) ознак військового перекладу та військових текстів.

4.2.2. Функціонально-прагматичні ознаки військового перекладу

Об'єктивні функціонально-прагматичні ознаки, що визначають жанрово-стильову специфіку військового перекладу можна розподілити на дві групи: основні (обов'язкові) та факультативні (необов'язкові). *Основні (обов'язкові) функціонально-прагматичні ознаки* військового перекладу мають постійний характер і включають 10 параметрів:

1) вид перекладу за призначенням – *спеціальний*;

2) сфера суспільного призначення перекладу – *діяльність Збройних Сил України* – військового формування із необхідним рівнем бойової готовності та боєздатності, «на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності» (Стаття 1 Закону України «Про Збройні Сили України») [Закон України «Про Збройні Сили України»];

3) сфера спеціального призначення перекладу – *лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ)*, *ядро якого становить перекладацьке супроводження*;

4) головна функція перекладу – *міжкультурна комунікативно-посередницька діяльність у вигляді послідовного і синхронного перекладу, адаптованого транскодування, редагування, реферування й анотування військових текстів;*

5) вид перекладу за мовленнєвою діяльністю – *усний* (здійснюється за допомогою комплексних мовленнєвих умінь *аудіювання* і *говоріння*) і *письмовий* (здійснюється за допомогою *читання* та *письма*);

6) функціонально-прагматичні види перекладу – *воєнно-політичний переклад (ВПП); військово-технічний переклад (ВТП); військово-спеціальний переклад (ВСП);*

7) спеціальний суб'єкт перекладу – *військовий перекладач*;

8) спеціальні умови професійної діяльності – *виконання завдань ЛЗВ в звичайних та екстремальних умовах військової служби, що передбачають реальну загрозу для особистого життя й здоров'я як у мирний, так і у воєнний час*;

9) військово-комунікативна спрямованість повідомлення (тексту) – *об'єктивно вказує на приналежність тексту до сфери військового перекладу*;

10) наявність у тексті спеціальних тематичних груп військової лексики – *в межах семантичних полів «війна», «військо»*[8].

Факультативні (необов'язкові) структурно-семантичні ознаки військового перекладу хоч і зафіксовані в літературі як диференційні, проте не мають постійного (обов'язкового) характеру для всієї сукупності військових текстів. До них віднесемо такі:

11) «велика термінологічність і точне, чітке викладення матеріалу» (Л.Л. Нелюбін [ТПС: 32]) – *не завжди обов'язково у військовому перекладі* (залежить від виду військового тексту, комунікативної настанови, комунікативної ситуації, прагматичних умов спілкування тощо);

12) «відносна відсутність образно-емоційних виражальних засобів» (Л.Л. Нелюбін [ТПС: 32]) – *не поширюється на деякі види військового дискурсу* (неформальне усне мовлення військовослужбовців, пропагандистські листівки, тексти інформаційно-психологічного впливу на противника, карикатури й анекдоти у військових ЗМІ, особисте листування тощо).

4.2.3. Функціонально-прагматичні види військового перекладу

У підрозділі 3.1. представлено аргументацію щодо функціональної недостатності наявних визначень поняття «військовий переклад» та сформульовано коротке (згорнуте) та повне (розгорнуте) визначення цього базового концептуальне поняття ТВП:

---

[8] В мовознавчій теорії, зазначає Ф.П. Філін, зазвичай виокремлюють щонайменше два типи тематичних лексичних груп в тексті: тематико-мовні (тематико-семантичні) – за характером предметно-поняттєвого взаємозв'язку й родо-видовими зв'язками та тематико-мовленнєві (ситуативні) – за характером взаємозв'язку зі сферою застосування мови [Филин: 232]

«*Військовий переклад* – 1. спеціальний вид мовного посередництва, що здійснюється з метою перекладацького супроводження в галузі лінгвістичного забезпечення військ *(коротке/згорнуте визначення)*; 2. спеціальний вид опосередкованої, міжкультурної, двосторонньої й двомовної комунікації, що має своїм об'єктом військові тексти, суб'єктом – військового перекладача та здійснюється в звичайних і екстремальних умовах військової служби з метою перекладацького супроводження заходів у воєнно-політичній, військово-технічній і військово-спеціальних сферах діяльності збройних сил *(повне/розгорнуте визначення)*».

Як бачимо, повний (розгорнутий) варіант визначення військового перекладу прямо вказує на три основні сфери – воєнно-політичну, військово-технічну, військово-спеціальну, в яких здійснюється перекладацьке супроводження заходів у збройних силах. В основі такого виокремлення лежить функціонально-прагматичний аналіз основних функцій і завдань практичної службової діяльності військового перекладача, які представлено в розділі 7.

Отже, в ТВП виокремлюємо три функціонально-прагматичні види військового перекладу – воєнно-політичний, військово-технічний та військово-спеціальний.

4.2.3.1. Воєнно-політичний переклад (ВПП)

Воєнно-політичний переклад (ВПП) – функціонально-прагматичний вид військового перекладу, що має своїм об'єктом воєнно-політичні тексти.

До сфери воєнно-політичного перекладу належать тексти суспільно-політичної й офіційно-ділової тематики, що містять синтаксичні конструкції, стилістичні й лексичні засоби (терміни, стійкі вислови, звороти, кліше), які дозволяють віднести їх до законодавчого, політичного, дипломатичного, офіційно-ділового, адміністративно-канцелярського стилів і жанрів. Аналіз воєнно-політичних текстів представлений в підпункті 4.5.2.2.

Проблематику воєнно-політичного перекладу в Україні досліджує О.М. Нікіфорова [Nikiforova; Нікіфорова. Класифікація; Нікіфорова. Лексико-семантичні; Нікіфорова. Передумови; Нікіфорова. Перекладознавчий].

4.2.3.2. Військово-технічний переклад (ВТП)

Військово-технічний переклад (ВТП) – функціонально-прагматичний вид військового перекладу, що має своїм об'єктом військово-технічні тексти.

До сфери військово-технічного перекладу належать тексти, насичені науково-технічними й військово-технічними термінами, що містять дані про озброєння, військову техніку, тактико-технічні дані, специфікацію, номенклатуру різних предметів постачання, продукцію військового або подвійного призначення, виробництво, експлуатацію, ремонт, модернізацію, продовження ресурсу тощо. Аналіз військово-технічних текстів представлений в пункті 4.5.2.3.

Особливості військово-технічного перекладу досліджує відомий професіонал-практик, військовий перекладач першого випуску 1998 року, полковник В.М. Лісовський, який є автором першого в Україні підручника з військово-технічного перекладу англійської мови та наукових праць за цією тематикою [Лісовський. Військово-технічний; Лісовський. Сутність; Лісовський. Класифікація].

4.2.3.3. Військово-спеціальний переклад (ВСП)

Військово-спеціальний переклад (ВСП) – функціонально-прагматичний вид *військового перекладу*, що має своїм об'єктом *військово-спеціальні тексти*.

До сфери військово-спеціального перекладу належать тексти, що містять вузько-спеціальні військові терміни й поняття, зокрема: відомості про специфіку стратегічного, оперативного і тактичного застосування військ (сил), різні види бойового та тилового забезпечення, графічні документи, спеціальні схеми, карти, умовні позначення тощо.

Військово-спеціальний переклад, на відміну від інших видів військового перекладу, призначений для вузького кола адресатів – професіоналів військової справи. Він додатково вимагає від суб'єкта – військового перекладача вузькоспеціальних фахових знань предметної галузі, наявності офіційного допуску до роботи з документами, що мають гриф обмеженого доступу, а також фізичної здатності й морально-психологічної готовності здійснювати перекладацьке супроводження в екстремальних умовах військової служби, що становлять реальну загрозу для життя й здоров'я військового перекладача.

4.3. Розуміння стилю в ТВП

Під поняттям «стиль», як правило, розуміють «різновид літературної мови (її функціональна підсистема), що обслуговує певну сферу суспільної діяльності мовців і відповідно до цього має свої особливості добору й використання мовних засобів (лексики, фразеології, граматичних форм, типів речень тощо)» [Сучасна українська мова].

В англомовній традиції використовують поняття/термін «дискурс», що розглядається далі в підрозділі 4.6.

С.Я. Єрмоленко визначає стиль як «різновид, видозміна літературної мови; манера мовного вираження у різних сферах, умовах, формах (усній і писемній) спілкування; мистецтво слова» [Єрмоленко. Стиль: 652].

У Тлумачному перекладознавчому словнику Л.Л. Нелюбіна наведено п'ять варіантів визначення терміна/поняття *«стиль»*: «1. Відбір, сполучення й цілеспрямоване застосування мовних засобів. 2. Сукупність прийомів вживання, відбору й сполучення засобів у даній сфері. 3. Сукупність прийомів вживання засобів мови, що характерна для якогось письменника, твору, жанру. 4. Відбір мовних засобів за принципом експресивно-стилістичного забарвлення. 5. Побудова мовлення відповідно до норм слововживання й синтаксису» [ТПС: 213–214].

Поняття «стиль» іноді уточнюють або конкретизують іншими термінами – «стиль мови», «стиль мовлення», «функціональний стиль»:

– «*стиль мови* 1. різновид мови, що характеризується особливостями у відборі, сполученні й організації мовних засобів у зв'язку із завданнями повідомлення. 2. стиль як одна з підсистем системи мови на відміну від стилю мовлення як застосування такої підсистеми (або комбінації таких підсистем) до типових сфер застосування мовлення» [ТПС: 214];

– «*стиль мовлення* 1. застосування мовного стилю в даній мовленнєвій сфері. 2. одне з типових застосувань мовного стилю (або комбінації мовних стилів) у даній мовленнєвій сфері» [ТПС: 214];

– «*функціональний стиль* 1. диференційований (виокремлений) відповідно до функції мови в тій чи іншій сфері, ситуації й темі спілкування, повідомлення й впливу. 2. мовна підсистема, що володіє своїми фонетичними, лексичними й граматичними характеристиками та обслуговує певну сферу спілкування» [ТПС: 244].

На думку І.В. Арнольд, «назва *функціональний стиль* видається доволі вдалою, оскільки специфіка кожного стилю випливає з особливостей функцій мови в конкретній сфері спілкування» [Арнольд. Стилистика: 245].

Отже, у ТВП ***стиль*** – це сфера мовленнєво-мовної варіативності усних і письмових військових текстів.

Більшість текстів, з якими має справу військовий перекладач, функціонують у межах чотирьох стилів – *офіційно-ділового, наукового, публіцистичного, розмовного*, і тільки воєнні мемуари належать до сфери *художнього* стилю. Внаслідок цього диференційно-визначальними функціонально-стильовими й жанровими параметрами конкретного військового тексту слід вважати типові *жанрово-стильові ознаки* відповідного функціонального стилю. Це загальне правило для військового перекладу.

Л.М. Гончарук зазначає, що критерієм віднесення текстів до військового варіанта офіційно-ділового стилю служить жанрова приналежність і частота вживання мовних одиниць, об'єднаних архісемою «військовий», «бойовий» [Гончарук: 18].

Окремі випадки функціонування деяких військових текстів у сфері, напр.,, *релігійного* або інших стилів (підстилів) розглядати не будемо, як і приклади, що свідчать про складність стильового маркування певного військового тексту внаслідок збігу мовно-мовленнєвих функцій або об'єктивної відсутності чітко визначених формальних міжстильових кордонів, оскільки це не є предметом нашого дослідження.

При перекладі військових текстів різних стилів слід передавати комунікативну функцію, семантичне значення (смисл повідомлення), стильові ознаки й структуру військового тексту мови оригіналу, з обов'язковим урахуванням комунікативної ситуації, прагматичних (позамовних) аспектів, жанрово-стилістичних і узуальних норм мови перекладу.

4.4. Розуміння жанру в ТВП

Витоки жанрового аналізу в лінгвістиці традиційно пов'язують із концепцією мовленнєвих жанрів М.М. Бахтіна, «у якій жанри розглядаються як типізовані функціонально-зумовлені висловлення, породжені специфічними для кожної сфери умовами мовленнєвого спілкування» [Яхонтова. Лінгвогенологія: 3].

«Вивчення жанру з перекладознавчих позицій постає однією з нагальних потреб сучасних філологічних студій, – стверджує А.О. Раті. – Така нагальність зумовлена не тільки відсутністю й досі однозначної дефініції жанру, попри достатньо велику кількість досліджень у царині жанрології, а й насамперед нечисленними розвідками в площині перекладознавства» [Раті: 11].

Існують різні тлумачення цього терміна/поняття в літературознавстві, лінгвокультурології, лінгвістиці тексту, комунікативній лінгвістиці, перекладознавстві.

На думку Г.Ф. Семенюка, «термін «жанр» визначає родові й видові особливості художньої творчості. … В класифікації літературних творів цей термін вживається в значенні літературного *роду* (епічний жанр), літературного *виду* (жанр повісті, роману, поеми) і літературного *підвиду*

(жанр історичних та сімейно-побутового романів). … Окремі жанри поділяються на дрібніші різновиди» [Семенюк].

Як бачимо, Г.Ф. Семенюк дає визначення терміна/поняття *«літературний жанр»*, під яким також розуміють «*типи* художніх творів, хоча кожна епоха має свою систему жанрів у кожній зі сфер духовної діяльності й спілкування» (В.А. Салімовський [Салимовский. Жанр литературный: 56]).

Л.Л. Нелюбін визначає *жанр* як «різновид мовлення, обумовлений умовами її вживання» [ТПС: 53]. Тобто Л.Л. Нелюбін фактично визначає поняття *«мовленнєвий жанр»,* найбільш влучну дефініцію якому, на наш погляд, запропонував В.А. Салімовський: «*Мовленнєвий жанр* – відносно сталий тематичний, композиційний і стилістичний тип висловлювань (текстів)» [Салимовский. Речевой жанр: 352].

На думку В.А. Салімовського, *мовленнєві жанри* являють собою «культурні форми», «одиниці спілкування», що характеризуються такими основними властивостями [Салимовский. Речевой жанр: 352]:

– *об'єктивність* по відношенню до індивіда;

– *нормативність*;

– *історичність* (виробляються людьми в певну епоху відповідно до конкретних умов соціального життя);

– *оцінний характер* по відношенню до дійсності;

– *інтегративність* (виконують функцію інтеграції індивідів у соціумі);

– *різноманітність* і *різнорідність*;

– *диференційованість* за сферами людської діяльності і спілкування.

Головним критерієм класифікації жанрів є *сфери діяльності* і *спілкування*, стверджує В.А. Салімовський: «Найважливіші види духовної соціокультурної діяльності є екстралінгвістичною основою відповідних функціональних стилів, вони постають як ієрархічно організовані системи часткових діяльностей і типових дій, що їх утворюють, і лежать в основі груп мовних жанрів і окремих жанрів» [Салимовский. Речевой жанр: 353].

Жанри дозволяють різну ступінь свободи в розгортанні змістовно-смислової сторони повідомлення, а також у виборі й використанні мовних засобів. Заведено виокремлювати: 1) тексти, які будуються за більш чи менш жорсткими, але завжди облігаторними інформативними моделями; 2) тексти, зміст яких будується за узуальними інформативними моделями, що мають доволі загальний характер; 3) тексти нерегламентовані, зміст яких не підлягає жодній строгій заданості з боку жанру і комунікативної сфери [Салимовский. Речевой жанр: 353].

«Жанрові форми значною мірою визначають характер мислення і дискурсивної поведінки мовної особистості, – зазначає В.А. Салімовський. – У процесі розвитку соціолінгвістичної компетенції людини система жанрових фреймів стає структурою, що іманентна його свідомості. Це полегшує процеси формування та формулювання думки, а також сприйняття чужого висловлювання» [Салимовский. Речевой жанр: 354].

На думку Р. Помірка, в Україні Т.В. Яхонтова детально розглянула співвідношення поняття «жанр» із суміжними поняттями «мовленнєвий акт», «текст», «дискурс», «стиль», «регістр», а також зробила два теоретично важливих висновки: 1) щодо гіпержанрового характеру відносин між окремими комунікативно близькими жанрами (напр.,, тези доповідей у чомусь похідні від усної доповіді, а в чомусь доповнюють її), що є важливим чинником еволюції, модифікацій, динамічності й адаптивності жанрів; 2) щодо жанрової дифузії, тобто розхитування типових жанрових канонів, проникнення в них чужорідних жанрово-стильових елементів, що відбувається внаслідок впливу електронного каналу комунікації [Помірко: 105].

Л.Л. Нелюбін розмежовує поняття *«жанр перекладу»* – «текст перекладу цільової мови, що безпосередньо пов’язаний з його жанровою диференціацією та з жанром тексту вихідної мови» [ТПС: 53]) та *«жанр тексту»* – «клас вербальних текстів, що виокремлюються на основі спільності структури, кордонів варіативності та використання в однотипних комунікативних контекстах» [ТПС: 53].

Незважаючи на те, що поняття «жанр» має статус універсального для філологічної науки, специфіка теорії й практики військового перекладу зумовлює переважне використання терміна/поняття «жанр» у конкретизованому значенні *«мовленнєвий жанр»*, який заведено вважати родовим по відношенню до поняття *«літературний жанр»* [Салимовский. Жанр литературный: 57].

Жанрово-стильова проблематика ТВП була вперше проаналізована Г.М. Стрелковським у праці «Теорія і практика військового перекладу» (Глава 2. «Жанри військових текстів» [Стрелковский, 1979: 99–141] та Додаток 3 «Стилістичне забарвлення військових текстів» [Стрелковский, 1979: 250–259]).

На думку Г.М. Стрелковського, «виділення жанрів у військовому перекладі має важливе значення для практики перекладу, оскільки це орієнтує військового перекладача у виборі певних мовних засобів, характерних саме для даного жанру, і вказує на призначення тексту певному адресатові» [Стрелковский, 1979: 100]. Нагадаємо, що Г.М. Стрелковський розглядає поняття жанру «лише по відношенню до письмових текстів», залишаючи «поза сферою дослідження всі усні тексти, що мають місце в практиці військового перекладу» [Стрелковский, 1979: 99], що значно обмежує ступінь екстраполяції висновків щодо жанрово-стильової специфіки військових текстів на всю царину військового перекладу. Г.М. Стрелковський виокремлює сім спеціальних жанрів:

1) воєнно-наукові тексти;
2) військово-технічні тексти;
3) військово-інформаційні тексти;
4) військово-публіцистичні тексти;
5) статути й настанови;
6) військово-ділові тексти;
7) воєнні мемуари [Стрелковский, 1979: 101].

«Основна відмінність одного жанру від іншого полягає не в його мовних особливостях, хоча для кожного з жанрів характерні перевага або, навпаки, відсутність тих чи інших мовних елементів, а у *змістовній спрямованості тексту* і його *функціональному призначенні*. Саме *зміст* і *призначення* тексту визначають і вибір конкретних мовних засобів, які своєю чергою починають характеризувати той або інший жанр» [Стрелковский, 1979: 99].

Г.М. Стрелковський визначає три взаємозалежні параметри, що характеризують «військові жанри» з позицій загальної теорії мовної комунікації:

1) *особистість відправника повідомлення* (особистісна характеристика);

2) *змістовна сутність повідомлення* (ділова характеристика);

3) *особистість одержувача повідомлення* (спонукальна характеристика) [Стрелковский, 1979: 102].

«Ці параметри завжди присутні в кожному тексті, але ступінь їхньої присутності буває досить різною. У текстах одного жанру може превалювати особистість відправника повідомлення, у текстах іншого жанру на перше місце виступає змістовна сутність повідомлення, треті тексти основну увагу приділяють одержувачеві повідомлення. Виходячи з того, який параметр в тексті переважає, можна говорити про особистісну характеристику, про ділову характеристику або про спонукальну характеристику конкретного тексту» [Стрелковский, 1979: 102].

Перший параметр – *особистість відправника повідомлення* (особистісна характеристика) – легко виявляється лише в мемуарній літературі, коли основним призначенням тексту є передавання внутрішніх переживань відправника тексту, прагнення розповісти про свої вчинки й спонукання. В інших військових жанрах особистісна характеристика, як правило, відсутня, бо їхнє функціональне призначення повністю виключає цю характеристику, зазначає Г.М. Стрелковський [Стрелковский, 1979: 102].

Зауважимо, що, крім військових мемуарів, цей параметр є визначальним для сфери усного мовлення військовослужбовців, що постійно породжує різні жанри емоційно-забарвлених військових текстів, які Г.М. Стрелковський фактично залишив поза увагою.

Другий параметр – *змістовна сутність повідомлення* (ділова характеристика – виступає на передній план у всіх тих випадках, коли основним призначенням тексту є повідомлення нових відомостей з певної галузі знання. Особистість відправника повідомлення в текстах такого роду ролі не відіграє, особистий стиль викладення характеризує лише манеру письма відправника, а не його особистість. Як стверджує Г.М. Стрелковський, цей параметр є «типовим для жанрів воєнно-наукової, військово-технічної, військово-інформаційної літератури. В інших військових жанрах цей параметр відходить на задній план, хоча повністю не зникає, як це має місце з параметром особистісної характеристики» [Стрелковский, 1979: 102–103].

Третій параметр – *особистість одержувача повідомлення* (спонукальна характеристика) – значною мірою залежить від змісту й форми переданого повідомлення (тексту). Відправник прагне спонукати одержувача до конкретних дій. «У поняття «дія» включаються при цьому не тільки фізичні, але й психічні дії одержувача: його емоції, пробудження уваги, участі, взаєморозуміння тощо», зазначає Г.М. Стрелковський [Стрелковский, 1979: 103]. Цей параметр є характерним для статутної літератури та військово-ділових текстів.

Знання основних параметрів військових жанрів допомагає перекладачеві більш свідомо підійти до аналізу мовних засобів, які використовуються в певному жанрі, резюмує Г.М. Стрелковський. «Мовна характеристика кожного військового жанру за трьома основними параметрами містить у собі лексичні, граматичні й стилістичні особливості цих текстів. Саме ці особливості й слугують для вираження відповідного параметра в кожному конкретному жанрі» [Стрелковский, 1979: 103].

На наш погляд, виокремлення Г.М. Стрелковським спеціальних військових жанрів, як-от *«воєнно-науковий жанр»* або *«військово-інформаційний жанр»,* не має строгих наукових підстав (див. підпункт 1.2.4.1 дисертації).

Л.Л. Нелюбін вважає, що конкретні *ознаки диференціації жанрів* «пов'язані із трьома семіотичними вимірами – семантикою, прагматикою й синтактикою і належать до віддзеркалення світу в тексті, до комунікативної функції, яку текст виконує і до внутрішньої структури тексту» [ТПС: 53]. «Жанрова диференціація текстів має безпосереднє відношення до механізму перекладу, до перекладацької стратегії, … необхідно врахувати специфіку *типу тексту* й *комунікативної функції*, яка визначає даний тип. Тільки знаючи *функцію* вихідного тексту та його місце у вихідній культурі, можна оцінити значущість окремих елементів вихідного тексту» [ТПС: 54].

Багаторічний досвід практичної роботи, викладання й наукового дослідження військового перекладу підтверджують, що коректне й несуперечливе виділення окремих, «суто військових», спеціальних жанрів військових текстів за строгими науковими параметрами не завжди можливо й доцільно з практичного погляду, оскільки для переважної більшості військових текстів можна знайти близький жанр у межах відповідного функціонального мовного (мовленнєвого) стилів або відповідний функціонально-стилістичний аналог в галузі художнього, суспільно-політичного, науково-технічного або спеціального перекладу. Винятком з цього правила є «бойові документи» у складі військово-спеціальних текстів[9], «Біла книга» як унікальний мультижанровий офіційний документ сфери воєнно-політичного перекладу,

[9] Детальний структурно-семантичний і перекладознавчий аналіз бойових документів зробили Г.М. Стрелковський («Переклад бойових документів Бундесверу», 1970) і Л.Л. Нелюбін («Переклад бойових документів армії США», 1971, 1989).

«допит військовополоненого» як специфічний усний жанр військово-спеціального перекладу тощо.

Знання характерних ознак і параметрів різних стилів і жанрів допомагає військовому перекладачеві компетентно підійти до порівняльно-зіставного аналізу граматичних, лексичних і функціонально-стилістичних мовних засобів, які використовуються у військовому тексті мови оригіналу, та підібрати адекватні відповідники з урахуванням об'єктивних жанрово-стильових обмежень мови перекладу.

Отже, якщо в ТВП ***стиль*** визначається як *сфера мовленнєво-мовної варіативності військових текстів*, то ***жанр*** – *це форма внутрішньо-стильової варіативності військових текстів*.

4.5. Розуміння тексту в ТВП

Поняття «текст» традиційно визначають як «писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю» [Баранник: 679].

Текст досліджується в різних аспектах – як основна одиниця комунікації, засіб зберігання і передачі інформації, форма існування культури, продукт певної історичної епохи та індивідуальна мовленнєва форма відображення дійсності [Мачай: 210].

У ТВП «***текст***» розуміємо як письмовий або усний цілісно-смисловий масив мовних одиниць, об'єднаних логіко-синтаксичними зв'язками, комунікативною функцією, тематичною спрямованістю, композиційною макроструктурою та *стильовою домінантою*.

Стильова домінанта – це функціонально-структурний принцип організації мовних одиниць, що зумовлюється чинниками позамовної комунікації (сфера, мета, форма, умови та ін.) і виявляється в характерних *стильових ознаках* тексту.

Стильові ознаки – мовленнєво-мовні риси, властивості й особливості тексту, що визначають його комунікативно-функціональну спрямованість переважно через композиційну структуру, лексичне наповнення та контекст.

4.5.1. Визначення терміна/поняття «військовий текст»

Спеціальна наукова література з військового перекладу містить численні синонімічні терміни на позначення поняття *«військовий текст»*: «текст військової тематики», «текст на військову тематику», «текст військового спрямування», «текст військового характеру», «текст військового дискурсу», «військові матеріали». Термінологічне визначення вищезазначених понять, як правило, не наводиться (див., напр.,, Л.Л. Нелюбін [ТПС: 32, 97, 132, 212, 221, 230], Г.М. Стрелковський [Стрелковский. Теория: 6, 99–101], Р.К. Міньяр-Бєлоручев [Миньяр-Белоручев. Общая: 194–196, 203–207, 214, 222], М.К. Гарбовський і Е.М. Мішкуров [Гарбовский, Мишкуров: 17], М.О. Зайцева [Зайцева: 96] та ін.).

В Україні поняття *«тексти військової тематики»* уперше визначила О.В. Юндіна: *«*Тексти військової тематики – це будь-які тексти, в яких описується військова дійсність у тому чи іншому її вираженні та різновидах» [Юндіна. Жанрово-стильова: 17].

Водночас відомий професіонал-практик військового перекладу полковник В.М. Лісовський з-поміж проаналізованих ним термінів «текст військово-технічної тематики», «технічний текст військового спрямування», «технічний текст військового характеру» віддав перевагу терміну *«військово-технічний текст»* [Лісовський. Сутність: 303].

Стильова домінанта військового тексту органічно пов’язана з його семантичною і структурною організацією. Як правило, певну стильову маркованість військовий текст має вже на рівні надфразної єдності – абзацу, що визначається набором характерних стильових ознак. Утім стильова домінанта абзацу не завжди є повною мірою прогностичною щодо стильової сутності всього військового тексту. Такі випадки найчастіше спостерігаємо в воєнно-політичних текстах. Стосовно цього Д.Х. Баранник пише, що стильова

домінанта тексту «виформовується із складної сукупності відносних текстових цілісностей, які підпорядковуються наскрізній, спроектованій на всю глибину текстового масиву тематичній і стильовій домінанті» [Баранник: 680].

Залежно від мовленнєвої ситуації військові тексти можуть продукуватися як у *писемному*, так і в *усному* варіантах.

Важливу роль в оформленні письмових військових текстів відіграють *графічні засоби* – абзацне членування, розділові знаки, шрифти, кеглі, розрядка («розбивка літер у слові для виділення його в тексті» [СУМ, Т. 8: 799]) та *інтонація* – в усних формах військових текстів. При цьому графічні засоби та інтонація допомагають забезпечити адекватну загальній комунікативній спрямованості структурну організацію військового тексту на мікро- і макрорівнях.

З метою уникнення небажаної термінологічної синонімії та унормування термінологічного вживання вищезазначених синонімічних понять вважаємо за доцільне в дослідженнях з ТВП надавати перевагу терміну *«військовий текст»*. Він є коротшім за інші, має кращі деривaційні потенції як родове поняття ТВП.

Запропонуємо визначення терміна/поняття «військовий текст»:

військовий текст – письмовий або усний цілісно-смисловий масив мовних одиниць, об’єднаних логіко-синтаксичними зв’язками, комунікативною функцією, тематичною спрямованістю, композиційною макроструктурою та стильовою домінантою навколо концептів «війна», «військо», «озброєння».

4.5.2. Функціонально-прагматичні та жанрові різновиди військових текстів

За результатами функціонально-прагматичного аналізу виокремлюємо три об’єктивно існуючі різновиди військових текстів – *воєнно-політичні*, *військово-технічні* та *військово-спеціальні*. Виділення цих різновидів військових текстів природно базується на практичному та навчально-методичному визначенні трьох видів військового перекладу (воєнно-

політичного, військово-технічного та військово-спеціального), що традиційно прийнято в Україні з 1997 року. До цих трьох різновидів військових текстів додаємо четвертий – *загальновійськові тексти* – та визначимо їх далі.

Нагадаємо, що Г.М. Стрелковський виділив сім жанрів військових текстів (військово-наукові, військово-технічні, військово-інформаційні, військово-публіцистичні, статути й настанови, військово-ділові, воєнні мемуари). На наш погляд, виокремлені Г.М. Стрелковським спеціальні «жанри військових текстів» навряд чи можна вважати унікально-специфічними. Вважаємо за доцільне виокремлювати не жанри, а характерні жанрово-стильові різновиди військових текстів, до яких і віднесемо *воєнно-наукові тексти*, *військово-публіцистичні тексти* та *воєнні мемуари*.

4.5.2.1. Загальновійськові тексти

Як випливає з назви, *загальновійськові тексти* об'єднується тематикою, пов'язаною з організацією загального функціонування військових формувань різних видів збройних сил та родів військ.

Атрибутивна ознака «загальновійськовий» означає «спільність», «сумісність», «єдність» професійної тематики, що притаманна органам військового управління та військовим формуванням усіх видів збройних сил та родів військ. Прикметник «загальновійськовий» також наділений додатковим семантичним значенням – «який не має спеціального, фахового ухилу, спеціального призначення» [СУМ, Т. 3: 67].

Загальновійськові тексти містять відомості про склад, структуру, завдання збройних сил, види, роди військ, служби, кадровий склад, комплектування, проходження військової служби тощо. Цей різновид військових текстів зрозумілий військовослужбовцям, але може спричинити труднощі для цивільних осіб, які не мають необхідного рівня загальновійськової підготовки та не знайомі зі специфікою діяльності органів військового управління, об'єднань, з'єднань, частин і підрозділів збройних сил, умовами проходження військової служби. Загальновійськові тексти, як правило, не містять військово-технічних або вузько-спеціальних термінів і понять.

Сформулюємо визначення: ***загальновійськовий текст*** – функціонально-прагматичний різновид військового тексту, тематика якого пов'язана із загальними аспектами організації діяльності військових формувань, що не передбачає використання вузько-спеціальних або військово-технічних термінів.

4.5.2.2. Воєнно-політичні тексти

До *воєнно-політичних* належать тексти суспільно-політичної й офіційно-ділової тематики, що містять синтаксичні конструкції, стилістичні й лексичні засоби, які дозволяють віднести їх до офіційно-ділового *стилю*, законодавчого, політичного, дипломатичного *підстилів* та різних *жанрів*. Отже, ***воєнно-політичний текст*** – це функціонально-прагматичний різновид військового тексту, що містить додаткові концепти «політика» і «безпека».

Дослідниця воєнно-політичного перекладу О.М. Нікіфорова використовує синонімічний терміном на позначення цього різновиду військових текстів – *тексти військово-політичної тематики* («описують військову дійсність у межах семантичного поля «воєнна політика» та розкривають специфіку лексико-семантичних полів «національна безпека», «військове будівництво», «миротворчі операції» тощо» [Нікіфорова. Перекладознавчий: 27]).

Як стверджує О.М. Нікіфорова, «тексти військово-політичної тематики виконують *настановчо-інформативну функцію повідомлення* про стан державної політики національної безпеки, діяльність збройних сил, оборонну політику держави, огляд та аналіз обороноздатності держави, *висвітлення* аспектів урегулювання офіційних відносин між представниками оборонних відомств різних країн, а також *імперативну функцію спонукання до дії,* оскільки зміст документів є обов'язковим до виконання для тих, кому вони адресуються» [Нікіфорова. Класифікація: 38].

О.М. Нікіфорова відносить ці тексти до офіційно-ділового стилю, оскільки вони функціонують у сфері офіційно-ділових відносин і

характеризуються рисами, що властиві цьому стилю: офіційність, неособистісний характер, об’єктивність і беземоційність.

«*Змістовне наповнення* даних текстів загальновійськовою, суспільно-політичною та лексикою ділового спілкування, що представлена військовими та політичними термінами, стандартними стійкими висловами, номенклатурами та кліше, визначає приналежність текстів до таких підстилів, як законодавчий, дипломатичний та адміністративно-канцелярський. *Спосіб викладення* текстів військово-політичної тематики відзначається логічністю, послідовністю і точністю викладу фактів, документальністю, об’єктивністю оцінок та емоційно-експресивною нейтральністю. *Сфера призначення* даних текстів (воєнна політика, стратегічне планування, сектор національної безпеки і оборони, міжнародне військове співробітництво та миротворча діяльність) визначає широке коло адресантів: військові, політики, дипломати, аналітики, науковці, фахівці у галузі військового будівництва, національної стратегії та оборони, журналісти, громадяни» [Нікіфорова. Класифікація: 38].

4.5.2.3. Військово-технічні тексти

До *військово-технічних* належать тексти, що містять науково-технічні й військово-технічні терміни, інформацію про озброєння, військову техніку, тактико-технічні характеристики, специфікацію, номенклатуру різних предметів постачання, продукцію військового або подвійного призначення, виробництво, експлуатацію, ремонт, модернізацію, продовження ресурсу тощо.

В.М. Лісовський визначає військово-технічні тексти як «письмову або усну сукупність загальномовних та термінологічних засобів, упорядкованих у групу речень, які являють собою завершену логічну, лексичну, граматичну, стилістичну єдність та обслуговують військово-технічну сферу, тобто містять інформацію про розробку, виробництво, прийняття на озброєння, зберігання, знищення (утилізацію) військової та спеціальної техніки, боєприпасів, спорядження, а також передачі та експорту, товарів, робіт, послуг військового та подвійного призначення» [Лісовський. Сутність: 303].

В.М. Лісовський пропонує таку класифікацію військово-технічних текстів [Лісовський. Класифікація: 87]:

– *виробничо-технічні тексти* (технічний опис видів озброєння, військової та спеціальної техніки, боєприпасів, формуляр (паспорт) на військове майно, комплектувальна відомість на військове майно, акт приймання-передачі, технічний бюлетень);

– *інструктивні тексти* (інструкції з експлуатації зразків озброєння, військової та спеціальної техніки, технічні порадники, порадники з технічного обслуговування та ремонту);

– *військові науково-технічні тексти* (монографії, автореферати, наукові статті, доповіді та звіти науково-дослідних робіт з техніки та озброєння, патенти на винахід);

– *військово-довідкові тексти* (журнали, словники, енциклопедії про зразки озброєння, військову та спеціальну техніку, боєприпаси, спорядження);

– *навчальні військово-технічні тексти* (підручники, навчальні посібники, курси лекції з озброєння, військової та спеціальної техніки, боєприпасів, спорядження);

– *офіційні документи військово-технічного співробітництва* (нормативно-правові документи з питань військово-технічного співробітництва, договори та угоди з питань військово-технічного співробітництва);

– *спеціалізовані тексти репрезентативного характеру* (рекламні проспекти, брошури, буклети з озброєння, військової та спеціальної техніки, боєприпасів, спорядження).

На думку В.М. Лісовського, *лексичними особливостями* військово-технічних текстів є «насиченість текстів спеціальними термінами та термінологічними словосполученнями, наявність великої кількості військової номенклатури, спеціальних скорочень і умовних позначок». На *синтаксичному* рівні військово-технічні тексти характеризуються «відносною обмеженістю часових дієслівних форм, стислою формою висловлювання, використанням всередині

одного речення численних паралельних конструкцій, виражених інфінітивними та дієприкметниковими зворотами» [Лісовський. Класифікація: 88].

Г.М. Стрелковський звертає увагу на наявність численних креслень, що «взагалі характерно для всіх військово-технічних текстів», про що необхідно пам'ятати перекладачеві, адже креслення допомагають зрозуміти принцип дії того чи іншого пристрою, краще зрозуміти смисл повідомлення. Він також відзначає повну відсутність експресії, емоційного забарвлення, засобів образності у військово-технічних текстах [Стрелковский. Теория: 114].

Запропонуємо визначення: ***військово-технічний текст*** – функціонально-прагматичний різновид військового тексту, що містить додаткові концепти «техніка» і «технологія».

4.5.2.4. Військово-спеціальні тексти

Військово-спеціальні тексти містять відомості про специфіку стратегічного, оперативного і тактичного застосування військ (сил), різні види бойового, тилового, медичного, правового, фінансово-економічного та інших видів забезпечення, спеціальні карти, графічні документи, схеми тощо.

«Тексти військово-спеціальної тематики, – зазначає О.М. Нікіфорова, – відрізняються від інших текстів своєю спрямованістю на вузьке *коло адресантів, і часто представлені документами з грифом обмеженого доступу*. Сфери функціонування цих текстів суто військові і включають стратегію і тактику, рівні ведення війни, види військових операцій (наступ, оборону, марш, зустрічний бій), бойове забезпечення, тилове забезпечення, воєнну економіку та фінанси, мобілізаційні можливості, резерв, бойову готовність тощо» [Нікіфорова. Класифікація: 39].

Вони виконують *командно-наказову функцію та функцію повідомлення* (доведення до підлеглих рішення командира, бойових завдань і спеціальної інформації), *організаційно-регулятивну функцію* (встановлення прав і обов'язків військовослужбовців). За функціональним призначенням їх можна віднести до законодавчого та адміністративно-канцелярського підстилів офіційно-ділового стилю. «*Спосіб викладення* цих текстів відрізняється

граничною ясністю, стислістю і лаконічністю висловлювань, схильністю до якомога короткого і максимально чіткого формулювання, що не допускає різних тлумачень, конкретністю інформації, що міститься в документах, динамічністю і експресивністю її передачі, однозначністю її сприйняття. Часто ці тексти представлені у вигляді графічних документів з використанням схем і карт. На *лексичному* рівні тексти військово-спеціальної тематики характеризуються насиченістю спеціальною військовою та військово-технічною термінологією, широким використанням різного роду скорочень, умовних позначень, топонімів, антропонімів, вживанням спеціальної військової фразеології» [Нікіфорова. Класифікація: 39].

На суттєві відмінності військово-спеціальних текстів також указують В.М. Лісовський і А.І. Гофман. [Лісовський, Гофман: 79–80].

Отже, ***військово-спеціальний текст*** – це функціонально-прагматичний різновид військового тексту, що містить додаткові концепти «військове управління» і «забезпечення військ (сил)».

Перспективи подальших досліджень військових текстів полягають в науковому обґрунтуванні *підвидів* військових текстів – оперативно-бойових, військово-адміністративних, військово-дипломатичних, військово-юридичних тощо.

4.5.2.5. Воєнно-наукові тексти

Детальний опис воєнно-наукових текстів представив Г.М. Стрелковський [Стрелковский, 1979: 104–113]. «Основним параметром, що характеризує воєнно-наукові тексти, є *ділова характеристика*, тобто опис самої суті справи та повна відсутність особистісної характеристики відправника повідомлення. Опис ведеться завжди в безособовій формі, за якою автор повідомлення взагалі не проглядається» [Стрелковский, 1979: 104].

Одразу зауважимо, що такий параметр як «відсутність особистісної характеристики відправника повідомлення» не завжди є типовим для воєнно-наукових текстів англійської мови.

Скажемо більше, в сучасній американській воєнно-науковій статті, що є жанрово-стильовим підвидом воєнно-наукового тексту, особистість автора як раз дуже добре проглядається.

Наведемо на підтвердження наших спостережень авторитетну думку В.І. Карабана з його фундаментальної праці «Переклад англійської науково-технічної літератури» [Карабан. Переклад], в якій ціла глава присвячена жанрово-стилістичним проблемам науково-технічного перекладу [Карабан. Переклад: 455–476]:

«Перекладаючи науково-технічні тексти, слід мати на увазі, що можуть існувати різні жанрові і стилістичні норми текстів у мові оригіналу і перекладу. Так, існують певні розбіжності в організації і лексичних характеристиках патентів англійською і українською мовою (про них див. нижче), в англомовних наукових статтях автори частіше вживають займенник першої особи однини I, ніж в статтях українською мовою, в англомовних наукових працях частіше, ніж в україномовних працях, вживаються розмовні лексичні та фразеологічні елементи тощо» [Карабан. Переклад: 455].

При визначенні параметрів воєнно-наукових текстів, слід також проігнорувати типові ідеологеми часів СРСР, які Г.М. Стрелковський пропонує в ролі суттєвих ознак. Наприклад: «…воєнна наука, на відміну від наук природного циклу, є наукою значною мірою соціально забарвленою, бо завжди виражає прийняту в даній країні воєнну доктрину, що також віддзеркалює класову сутність національної армії. … Це насамперед стосується військових текстів ідеологічного змісту, а також текстів із викладенням воєнної доктрини держави й стратегії армії, присвяченим питанням тактики це стосується меншою мірою» [Стрелковский, 1979: 104].

Насправді «військові тексти ідеологічного змісту» і «тексти із викладенням воєнної доктрини й стратегії держави», як правило, належать не до воєнно-наукових, а до *воєнно-політичних текстів*, які ми розглянули вище, тоді як «тексти, що присвячені питанням тактики» належать до функціонально-прагматичного різновиду *військово-спеціальних*.

В ролі *основних мовних засобів* для вираження ділової спрямованості воєнно-наукових текстів Г.М. Стрелковський визначає «використання безособових форм, відсутність висловлювання від першої особи, переважне вживання безособових форм пасивного стану, а також широке вживання спеціальної термінології» [Стрелковский, 1979: 104–105].

На думку Г.М. Стрелковського, найважливішою стильовою рисою воєнно-наукових текстів є *логічність висловлення*, що має на меті «одержання й подальше поширення теоретичних і практичних результатів наукових досліджень у різних галузях воєнної науки, пояснення нових висновків і виявлених закономірностей за допомогою логічних доказів на основі експериментальної перевірки попередніх висновків, у необхідних випадках із залученням полемічного матеріалу. Логічність вислову досягається мобілізацією таких засобів, як ясність викладення, суворе дотримання предмета думки, точність формулювань, послідовність висновків, здатність до абстрагування» [Стрелковский, 1979: 105].

Іншою важливою стильовою рисою воєнно-наукових текстів є *експресивність вислову*, що необхідно для підвищення ефективності доказів і досягається не за рахунок емоційності, оскільки для наукового викладення емоційні вирази не є характерними, а шляхом вживання різних засобів немовної наочності – тактичних схем, схем організаційної структури формувань тощо, які дозволяють підвищити образність і експресивність вислову без використання емоційних засобів мовлення [Стрелковский, 1979: 105].

Характерним стильовим параметром воєнно-наукових текстів є *образність вираження думок*, що конкретизується в наочності порівнянь і може в подальшому закріплюватися в мові як новий термін (напр., «електронний мозок» – для позначення ЕОМ) [Стрелковский, 1979: 105].

Г.М. Стрелковський стверджує, що «у воєнно-науковому жанрі повністю відсутні твори науково-популярної літератури, які досить широко зустрічаються у військово-технічних текстах. Це пояснюється тим, що цей жанр призначений винятково для вузьких фахівців, що добре володіють спеціальною термінологією й розуміють суть справи» [Стрелковский, 1979: 105].

Очевидно, що «відсутність творів науково-популярної літератури» в «воєнно-науковому жанрі» вкотре підтверджує недоцільність і безпідставність виокремлення жанру, який не охоплює такі підвиди воєнно-наукових текстів, як науково-популярна стаття, доповідь або повідомлення.

Не можна погодитися з висновком Г.М. Стрелковського про те, що військова термінологія воєнно-наукових текстів «майже не охоплює галузі військової техніки й озброєння, здебільшого вона стосується тільки стратегічної, оперативної, тактичної й воєнно-політичної галузей» [Стрелковский, 1979: 105].

Наявність стратегічної, оперативної, тактичної або організаційної термінології у військовому тексті об'єктивно вказує на його приналежність до різновиду *військово-спеціальних*, а присутність у тексті термінології «воєнно-політичної галузі» може бути підставою для його віднесення до *військово-політичних* текстів, що є вкотре свідчить про недосконаліть такого новоствореного жанру.

«Жанри наукової літератури, – наголошують О.О. Баженова і М.П. Котюрова, – це історично сформовані стійкі типи творів наукової літератури, що мають функціонально-стильову специфіку й стереотипну композиційно-смислову структуру. Науковий стиль мовлення реалізується у великих і малих жанрах. До перших належать монографія (індивідуальна і колективна), дисертація, енциклопедія, словник, довідник, підручник, навчальний посібник; до других – стаття в періодичному або неперіодичному виданні, реферат, анотація, тези, огляд, рецензія, хроніка тощо» [Баженова, Котюрова: 57].

В сучасній наукознавчій і мовознавчій літературі заведено виокремлювати такі типи жанрів наукової літератури: *академічний*, що реалізується в монографіях, статтях, дисертаціях, тезах, доповідях, повідомленнях, виступах, науково-технічних звітах; *інформаційно-реферативний* (реферати, огляди, анотації, резюме); *довідково-енциклопедичний* (енциклопедії, словники, довідники); *науково-оцінний*

(рецензії, відгуки, експертні висновки, полемічні виступи, дискусії); *науково-навчальний* (підручники, навчальні посібники, курси лекцій); *науково-методичний* (методичні посібники, програми, рекомендації, інструкції); *науково-діловий* (патенти, авторські свідоцтва, описи винаходів, стандарти, технічні умови, специфікації, рекламації) [Баженова, Котюрова: 58].

На думку Т.В. Яхонтової, «жанросферу сучасної англомовної науки утворює значна кількість жанрів, домінантним з яких є журнальна стаття» [Яхонтова: 213]. Журнальна стаття слугує «прикладом макрожанру», оскільки містить такі мікрожанри як анотація, біографічна довідка, подяка» [Яхонтова: 214].

Т.В. Яхонтова робить спробу узагальнити головні особливості жанру сучасного англомовного наукового журналу у вигляді так званого жанрового «портрета», або в більш наукових термінах – жанрограми. «*Жанрограма* – це запис жанрових конвенцій, нормативних для продукування конкретних реалізацій певного жанру. Метафора портрета актуалізує дескриптивний та зразково-модельний аспекти параметризації жанрів» [Яхонтова: 215].

«Створення жанрового «портрета» відбувається на основі жанрових дескрипторів, що відображають певні універсали, які маніфестують себе крізь тексти-реалізації жанрів, – наголошує Т.В. Яхонтова. На думку автора статті, для узагальнення провідних ознак наукового журналу вони повинні охоплювати такі параметри: 1) жанрова мета (комплекс комунікативний цілей); 2) жанрові ролі користувачів (узагальнений жанровий адресант, адресат і характер стосунків та інтеракції між ними, адресантно-адресатна конфігурація); 3) приналежність до типу наукової комунікації, місце і статус у жанровій системі; 4) модус (канал комунікації); 5) фізичний субстрат жанру; 6) вид жанру (залежно від інших жанрів); 7) конвенціонізовані шляхи дистрибуції жанру; 8) просторово-текстова локалізація; 9) семіотичний статус; 10) обсяг конкретно-текстових реалізацій та ступінь їх формального структурування; 11) особливості когнітивно-функціональної організації

семантики жанру; 12) наявність та характер жанрових елементів; 13) мовностилістичне втілення (приналежність до певного стилю, загальна характеристика мовних засобів, особливо помітні жанроспецифічні мовні характеристики); 14) експліцитні міжжанрові зв'язки; 15) ступінь впливу прагматичного чинника галузевої належності» [Яхонтова: 215–216].

В Україні *воєнна наука* являє собою «систему знань про закони, воєнно-стратегічний характер війни, будівництво, підготовку збройних сил і держави до війни та способи її ведення» [Нечхаєв]. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України, воєнна наука належить до окремої галузі знань і має три наукові спеціальності: «військове управління (за видами збройних сил)»; «забезпечення військ (сил)»; «озброєння та військова техніка» [Постанова Кабінет Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266].

На думку С.М. Нечхаєва, до *завдань воєнної науки* слід віднести: характер й закономірності війни, способи її підготовки у стратегічних, оперативних та тактичних масштабах; склад, організацію і технічне забезпечення збройних сил; проблеми військового навчання та виховання; зміст, форми і методи управління військами і силами в мирний та воєнний час; залежність збройної боротьби від економіки, її вплив на економіку та економічне забезпечення; будівництво, підготовку та бойове використання збройних сил; особливості збройної боротьби; розвиток та застосування озброєння та військової техніки тощо [Нечхаєв].

Організаційні, дослідні й контрольні функції у галузі воєнної науки виконує *Воєнно-наукове управління Генерального штабу Збройних Сил України*, яке «призначене для вирішення питань організації, планування та координації наукової і науково-технічної діяльності у Збройних Силах України, розробки її нормативно-правового забезпечення» [Воєнно-наукове управління].

З урахуванням представлених науково-методологічних підходів запропонуємо визначення для терміна/поняття «воєнно-науковий текст»:

воєнно-науковий текст – жанрово-стильовий різновид військового тексту, що має основною комунікативною функцією повідомлення інформації в галузі воєнної науки в академічних, інформаційно-реферативних, довідково-енциклопедичних, науково-оцінних, науково-навчальних, науково-методичних або науково-ділових цілях.

Тематикою воєнно-наукових текстів слугує сфера військового управління, забезпечення військ (сил), озброєння й військової техніки, що об'єктивно використовується для визначення «спеціальностей» воєнної науки (див. Постанову Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266).

Видами воєнно-наукових текстів є монографії, статті, дисертації, тези доповідей, науково-технічні звіти, реферати, огляди, анотації, енциклопедії, словники, довідники, рецензії, відгуки, експертні висновки, підручники, навчальні посібники, курси лекцій, методичні посібники, програми, рекомендації, інструкції, патенти, авторські свідоцтва, описи винаходів, стандарти, технічні умови, специфікації, що присвячені проблематиці воєнної науки.

4.5.2.6. Військово-публіцистичні тексти

Публіцистичний стиль є одним із функціональних стилів, що обслуговує широку сферу суспільних відносин (політичних, економічних, культурних, спортивних тощо), використовується в політичній літературі та представлений засобами масової інформації – газетами, журналами, радіо, телебаченням, документальним кіно [Солганик: 312].

На думку Г.Я. Солганика, «*тематичний діапазон* публіцистичного стилю практично необмежений: політика, ідеологія, філософія, економіка, культура, спорт, повсякденний побут, поточні події (не випадково публіцистику називають «літописом сучасності»), що розглядаються крізь призму певних політико-ідеологічних установок» [Солганик: 312].

Головними завданнями публіцистичного стилю є повідомлення новин і їхнє коментування, оцінка фактів і подій. «Публіцистичний стиль реалізує дві

функції мови – *функцію впливу* та *інформативну*. Взаємодія цих функцій і становить мовну специфіку публіцистичного стилю, – стверджує Г.Я. Солганик. – *Інформативна функція* веде до формування нейтрального шару словника, мовленнєвих стандартів, стройової лексики, необхідної для словесного оформлення повідомлень. *Функція впливу* зумовлює наявність і формування оцінної лексики, перш за все концептуальної, ідеологічної, суспільно-політичної…, що характеризує соціально-політичну спрямованість газетно-публіцистичного тексту» [Солганик: 312–313].

Військово-публіцистичні тексти одним із перших проаналізував О.Д. Швейцер. Він присвятив перекладознавчому аналізу цих текстів розділ своєї монографії «Переклад і лінгвістика: Про газетно-інформаційній та військово-публіцистичний переклад», що вийшла друком у видавництві «Воениздат» 1973 року [Швейцер, 1973].

Оскільки детальний аналіз підрозділу «Передавання особливостей військової публіцистики» [Швейцер, 1973: 206–238] наведено в пункті 1.2.3 дисертації, акцентуємо увагу лише на головних висновках щодо специфіки військово-публіцистичних текстів.

На думку О.Д. Швейцера, військовій публіцистиці притаманна низка специфічних рис, що мають бути відтворені у процесі перекладу. «Ці риси визначаються специфікою тематики, настановою на певну читацьку аудиторію, а також деякими традиціями цього функціонального жанру. В результаті, з одного боку, формуються деякі розпізнавальні ознаки, притаманні тільки військовій публіцистиці, а, з другого, деякі загальні риси, характерні для всіх жанрів газетно-публіцистичного стилю, дістають в межах військової публіцистики своєрідний відбиток» [Швейцер, 1973: 206].

У військовій публіцистиці широко вживаються запозичені з найрізноманітніших джерел лексичні одиниці та синтаксичні конструкції, і цей специфічний набір різностильових елементів стає визначальним параметром для текстів військової публіцистики. «Такими елементами

американської й англійської військової публіцистики є військова термінологія, мова військових статутів і документів, офіційно-ділова мова, белетристика, побутово-розмовна мова, загальнонародний та військовий сленг. Серед цих джерел є ті, що притаманні власне газетно-публіцистичному стилю, а також ті, що вживаються лише у військовій публіцистиці. Крім загальної функціонально-стилістичної різнорідності, що загалом притаманна цьому жанру, відзначаються також істотні відмінності в діапазоні й номенклатурі стилістичних ресурсів між окремими військовими журналами та газетами, а також між такими жанровими різновидами газетно-публіцистичного стилю, як нарис, фейлетон, інформаційний допис тощо» [Швейцер, 1973: 206].

Отже, за висновками О.Д. Швейцера, *військово-публіцистичний стиль* являє собою поєднання різностильових елементів, стильові риси яких проявляються в тексті, а концентрація цих елементів може варіюватися в досить значних межах. Характер стильових відмінностей зумовлюється різною тематикою та неоднаковою читацькою аудиторією, що знаходить свій прояв навіть у найменуваннях військових видань. Поєднання військових термінів та їхніх експресивно забарвлених газетно-публіцистичних еквівалентів становить одну з основних специфічних рис військово-публіцистичних текстів. О.Д. Швейцер показав стилістичну неоднорідність військової публіцистики, охарактеризував проблеми, що пов’язані з передаванням у перекладі специфічних рис деяких різновидів військово-публіцистичних текстів.

На жаль, О.Д. Швейцер не запропонував жодного термінологічного визначення для спеціальних метамовних одиниць теорії військового перекладу, навіть для тих термінів/понять, якими він послуговувався в монографії: «військова публіцистика», «військовий переклад» «військово-публіцистичний переклад», «військова термінологія», «військовий сленг».

Услід за О.Д. Швейцером параметри військово-публіцистичних текстів проаналізував Г.М. Стрелковський в межах спеціального «військово-

публіцистичного жанру», який він запропонував виокремити [Стрелковский, 1979: 122–127]. Зауважимо, що доцільність обґрунтування цього «окремого військового жанру» (як і шести інших спеціальних жанрів) є сумнівною, оскільки військово-публіцистичні тексти, на наш погляд, є не окремим жанром, а *жанрово-стильовим різновидом* військових текстів. Незважаючи на це, основні висновки Г.М. Стрелковського щодо характерних ознак військово-публіцистичних текстів, безумовно, заслуговують на увагу.

Насамперед Г.М. Стрелковський зазначає, що «військово-публіцистичні тексти повинні не тільки й не стільки повідомляти, інформувати про щось, скільки сприяти розумінню суспільних процесів, що відбуваються в світі, … впливати на одержувачів повідомлення, формувати їхнє відношення до цих подій і сприяти створенню певної переконаності в одержувачів повідомлення» [Стрелковский, 1979: 122].

Незважаючи на важливість емоційно-експресивного навантаження, емоційність і експресивність у військово-публіцистичних текстах досягається непрямими засобами, а саме – таким викладенням, при якому слова починають діяти не тільки на розум, але й на емоційну сферу людської психіки, зауважує Г.М. Стрелковський. Такий ефект досягається шляхом багаторазового повторення однієї й тієї ж думки, але через вживання різної лексики, поступове залучення додаткової аргументації, що створює відчуття певного нагнітання атмосфери, додає тексту експресивності, переводить осягнення змісту в сферу емоційного сприйняття, що сприяє формуванню потрібних переконань. «Ці якості характерні для всіх публіцистичних текстів будь-якою мовою. Різниця полягає лише в тому, яка ідеологічна основа є первинним пунктом тексту, тобто чиї інтереси захищає автор тексту та кому він адресує своє повідомлення», – пише Г.М. Стрелковський [Стрелковский, 1979: 123].

На думку Г.М. Стрелковського, «основним параметром військово-публіцистичних текстів є *спонукальна характеристика*, ціль якої полягає не в спонуканні до дії, а в досягненні певного розуміння конкретних подій життя, у формуванні певних переконань… Основним мовним засобом для досягнення

головного параметра – спонукання – є певна послідовність викладення, використання лексичних і стилістичних засобів для повторення головної думки, методичний її розвиток. Кожне наступне речення розвиває думку попереднього, підсилює його ідеологічний зміст» [Стрелковский, 1979: 127].

На жаль, Г.М. Стрелковський, так само як і О.Д. Швейцер, не запропонував термінологічного визначення військово-публіцистичного тексту.

Виокремимо характерні ознаки терміна/поняття «військово-публіцистичний текст». На наш погляд, мінімально-необхідними диференційно-дескриптивними ознаками, що дозволяють коректно ідентифікувати військово-публіцистичний текст серед інших функціонально-прагматичних та жанрово-стильових різновидів військових текстів, мають бути такі параметри.

По-перше, військово-публіцистичні тексті являють собою *жанрово-стильовий різновид військових текстів*.

По-друге, військово-публіцистичні тексті *продукуються за допомогою засобів масової інформації (ЗМІ)*, серед яких виділимо щонайменше три великі групи: 1) друковані ЗМІ; 2) засоби телебачення і радіомовлення; 3) засоби мережі Інтернет (публічні сайти, персональні блоги, соціальні мережі). Цей параметр об’єктивно дозволяє виокремити принаймні три жанрово-стильові *підвиди* військово-публіцистичних текстів: 1) військові газетно-журнальні тексти; 2) тексти військового теле- і радіомовлення; 3) військові тексти на інтернет-ресурсах.

По-третє, військово-публіцистичні тексті мають специфічного *адресата* – певну категорію *військовослужбовців*, що відрізняється за видами збройних сил і родами військ, статусом (рядовий, сержантський, офіцерський склад), місцем та умовами проходження військової служби тощо. Очевидно, що військово-публіцистичний текст, адресований морським піхотинцям почесної варти Вашингтона (округ Колумбія, США), відрізнятиметься від того, який

призначений для морських піхотинців, котрі беруть участь у бойових діях у провінції Кунар (Афганістан).

По-четверте, військово-публіцистичні тексті створюються *з метою інформаційного впливу* на адресата, що може мати характер тематичного інформування, інформаційно-пропагандистського впливу або інформаційної протидії.

Отже, тематика військово-публіцистичних текстів природно формується навколо концептуального ядра, що є характерним для всіх військових текстів («війна-військо-озброєння»), але можете додатково включати концепти політики, економіки, культури, соціально-значущих подій, повсякденного життя, спорту тощо.

Включення всіх п’яти вищезазначених диференційно-дескриптивних ознак військово-публіцистичних текстів потенційно дозволяє сформулювати *повне (розгорнуте) визначення*, що не є нашою метою. Тому за допомогою синтезу узагальнимо вищенаведені диференційно-дескриптивні ознаки і запропонуємо *коротке (згорнуте) визначення* цієї спеціальної метамовної одиниці ТВП:

військово-публіцистичний текст – жанрово-стильовий різновид військового тексту, що продукується за допомогою засобів масової інформації з метою інформаційного впливу на військовослужбовців.

Знання диференційних ознак або параметрів військово-публіцистичних текстів необхідне військовому перекладачеві для здійснення професійного структурно-смислового аналізу вихідного тексту та його адекватного відтворення з урахуванням жанрово-стильових ресурсів та функціонально-прагматичних обмежень цільової мови.

4.5.2.7. Воєнні мемуари

Воєнні мемуари є ще одним жанрово-стильовим *різновидом* військових текстів. Г.М. Стрелковський виділяє їх як «окремий *жанр* воєнних мемуарів», але детально не досліджує, тому що «ця категорія військових текстів тісно примикає до художньої літератури та наділена всіма її характеристиками.

Відмінною особливістю є лише використання в текстах термінологічної лексики. Оскільки цей жанр тяжіє до художньої літератури, тут він розглядатися не буде. Читачі, що цікавляться цим жанром, можуть звернутися до настанов із перекладу художньої літератури» [Стрелковский, 1979: 101].

У зв'язку з цим розглянемо характерні ознаки цього різновиду військових текстів і запропонуємо термінологічне визначення для цього поняття.

Академічний Словник української мови визначає *мемуари* як «літературний твір у формі записок, написаний від першої особи – учасника або свідка відображених у ньому подій» [СУМ, Т. 4: 671].

Схоже визначення пропонує Літературознавчий словник-довідник: «Мемуари (франц. mémoires – спогади) – оповідь у формі записок від імені автора про реальні події минулого, учасником або ж очевидцем яких він був» [Літературознавчий словник: 466].

Автори фундаментальної Української радянської енциклопедії (УРЕ) дають розгорнуте визначення: «Мемуари (франц. memoires – спогади) – твір, у якому автор розповідає про події минулого, учасником або свідком яких він був, про свої зустрічі з видатними сучасниками. …У мемуарах використовуються й документальні матеріали, але головне в них – безпосередність вражень, жива пам'ять про минуле. За формою (розповідь від особи автора, хронікальність, фактографічність) мемуари примикають до щоденника, автобіографії, але не тотожні з ними. Якщо мемуарна форма підкорена художній меті, твір набуває рис повісті, роману» [УРЕ, Т. 6: 455].

На думку Г.В. Якушевої, мемуари одночасно є різновидом документальної літератури і одним із видів «сповідальної прози». Мемуари – це розповідь учасника або свідка суспільно-політичного, соціального, літературно-мистецького життя про події, свідком або дійовою особою яких він був, а також про людей, з якими він спілкувався. Мемуарами також можуть бути спогади пересічної людини про своє «звичайне» життя, які передають

атмосферу певної епохи та повідомляють, з тим чи іншим ступенем достовірності, фактичні відомості про неї [Якушева: 524].

На особистість відправника повідомлення як головну особистісну характеристику відправника тексту військових мемуарів вказує Г.М. Стрелковський: «…призначенням тексту є передавання внутрішніх переживань відправника, прагнення розповісти про свої вчинки й спонукання» [Стрелковский. Теория: 102].

Провідною жанровою ознакою мемуаристики є «суб'єктивне осмислення певних історичних подій, життєвого шляху конкретно-історичної постаті із залученням документів, співвіднесенням власного духовного досвіду автора з внутрішнім світом його героїв, соціально-психологічною природою їх вчинків, мотивацією дій і рішень. …. Мемуарам притаманна документальність, історична достовірність, хоча не виключається право автора на художній домисел» [Літературознавчий словник: 466].

Автори Літературознавчого словника-довідника поділяють мемуари на *об'єктні* (мета і смисл яких полягають у відтворенні об'єкта авторської уваги, тобто подій, ситуацій, людей), *суб'єктні* (головний інтерес у яких спрямовується на постать автора) та *спогади* (органічно поєднують у собі обидва підходи). Жанрові форми мемуаристики можуть бути *прості* й *складні*. До простих належать *листи* й близькі до них *щоденники*, *записні книжки*, *нотатки.* Складними формами вважають *есе, літературний портрет, повість, роман.* [Літературознавчий словник: 466–467].

Мемуари є незамінним джерелом відомостей про реалії минулого часу, смаки, звичаї, систему естетичних і духовних цінностей, стверджує Г.В. Якушева і виокремлює такі стійкі *ознаки мемуарів*: «фактографічність, подієвість, ретроспективність, безпосередність авторських суджень, мальовничість, документальність, суб'єктивізм (як у відборі фактів, так і в їх висвітленні та оцінці)» [Якушева: 525].

Як бачимо, навіть простий фактографічний аналіз деяких довідково-реферативних джерел дозволяє виокремити з достатнім ступенем об'єктивності такі п'ять видів диференційно-дескриптивних ознак військових мемуарів:

1) *рід* – літературний, художній твір;

2) *автор* – безпосередній учасник або свідок відображених у ньому подій;

3) *форма* – листи, щоденники, записні книжки, записки, есе, літературний портрет, повість, роман;

4) *мета* – передати суб'єктивні емоційно-оцінні враження автора;

5) *стійкі риси* – суб'єктивізм, фактографічність, хронікальність, подієвість, документальність, ретроспективність, безпосередність авторських суджень, мальовничість, історична достовірність.

Синтезуємо найсуттєвіші мінімально-необхідні ознаки та сформулюємо визначення для спеціального терміна/поняття ТВП «воєнні мемуари»:

воєнні мемуари – жанрово-стильовий різновид військового тексту, що являє собою літературно оброблені, емоційно-оцінні, ретроспективні спогади автора в формі щоденника, записок, документальної прози.

Скажемо також кілька слів щодо *перекладу воєнних мемуарів*. Професійний переклад воєнних мемуарів доступний не кожному військовому перекладачеві, як і поетичний переклад, оскільки потребує від нього не тільки глибоких знань фахового літературного аналізу вихідного тексту, а й відповідного творчого таланту. Ясна річ, військові перекладачі мають бути ознайомлені під час навчання з основними філолого-мовознавчими методами й прийомами аналізу текстів. Проте відмінність між лінгвістичним аналізом нехудожнього тексту і тексту художнього полягає в тому, що «для з'ясування смислу першого достатньо знати граматику мови, а другого – необхідно виявити підтекст, систему авторських прийомів вираження смислу, з'ясувати естетику образності» (М.Я. Плющ [Плющ]).

Крім того, воєнні мемуари являють собою літературний твір, переклад якого потребує додаткових літературно-творчих компетентностей, щоб осягнути ідейний задум автора, виявити імпліцитні підтекстові зв'язки, емоційні, естетичні смисли, що лежать в основі його мемуарів, а після того майстерно підібрати мовні засоби для творчого відтворення об'єктивної дійсності.

Цікавим для військових перекладачів зразком військової мемуаристики є книга В.В. Жданової «Нашою зброєю було слово .... Перекладачі на війні», що була видана у ФРН 2009 року [Жданова].

4.5.3. Глибина жанрово-стильової структури військових текстів

Глибину жанрово-стильової структури текстів у військовому перекладі найкраще розкривають родо-видові зв'язки, що представляють рівні цієї структури. Найпростішою жанрово-стильовою структурою є трирівнева: *«стиль – жанр – текст»*. Утім переважна більшість текстів у військовому перекладі має складнішу глибинну структуру.

З практичних міркувань під час повного або часткового структурного аналізу військових текстів вважаємо за доцільне не виходити за межі шести рівнів жанрово-стильової структури: *«стиль – підстиль – жанрова група – жанрова підгрупа – жанр – текст»*.

Під терміном *«жанрова група»* розуміємо «сукупність спільних форм внутрішньо-стильової варіативності військових текстів», повне (розгорнуте) визначення якого може бути таким:

жанрова група – сукупність форм внутрішньо-стильової варіативності усних та письмових військових текстів, що об'єктивно утворюється у сфері мовленнєво-мовної варіативності на основі спільності структури, кордонів варіативності й використання в однотипних комунікативних контекстах.

Приклад матриці жанрово-стильової структури текстів у військовому перекладі наведено в Табл. 4.1.

За потреби глибину структурного аналізу можна збільшити до *восьми рівнів*, додавши після четвертого рівня структури «жанрова підгрупа» два додаткові рівні – *«жанровий тип»* та *«жанровий підтип»*.

Табл. 4.1.

Матриця жанрово-стильової структури військових текстів

Рівень структури	*Найменування рівня структури*	*Приклад військового тексту*
I	Функціональний стиль	1. Офіційно-діловий
II	Підстиль	1.1. Акти військового управління
III	Жанрова група	1.1.1. Бойові документи
IV	Жанрова підгрупа	1.1.1.1. Документи планування
V	Жанр	1.1.1.1.1. Задум бою 1.1.1.1.2. Оцінка обстановки 1.1.1.1.3. План
VI	Текст	1.1.1.1.3.1. Оперативний план …… 1.1.1.1.3.5. План зв’язку

4.5.4. Проблема типології військових текстів

Єдиної універсальної класифікації текстів поки що не існує. Як зазначає з цього приводу О.Б. Галич, «проблема спричинена природою самого тексту, його поліаспектністю: той самий текст одночасно може бути зарахований до різних типологічних груп, що приводить до зміщень груп текстів у різнорідних класифікаціях» [Галич: 35]. Ця проблема характерна і для ТВП.

Л.Л. Нелюбін розподілив військові тексти (які він називає «військовими матеріалами») на такі види: «військово-художні, військово-публіцистичні, воєнно-політичні, воєнно-наукові, військово-технічні, акти військового управління (різні військові документи). До власне військових матеріалів заведено відносити науково-технічні матеріали та акти управління, що пов’язані з життєдіяльністю військ та військових установ збройних сил» [Нелюбин. Введение, 1972: 14; Нелюбин. Введение, 1981: 11; ТПС: 132]. Така типологія потребує доопрацювання, на відміну від ґрунтовної універсальної класифікації штабних документів, що її також запропонував Л.Л. Нелюбін [Нелюбин. Перевод, 1989: 7–17].

Г.М. Стрелковський виокремив дві групи військових текстів: 1) *тексти інформаційного змісту*, що охоплюють тексти чотирьох жанрів – воєнно-наукові, військово-технічні, військово-інформаційні, військово-публіцистичні тексти; 2) *тексти, що регламентують життєдіяльність військ* – статути і настанови, військово-ділові тексти. До цих двох груп він додав *воєнні мемуари*, що «тісно примикають до художньої літератури» [Стрелковский. Теория: 100–101]. Критичний аналіз такого підходу представлений нами в підпункті 1.2.4.1 та підрозділі 4.4. дисертації.

О.М. Нікіфорова запропонувала чотири *критерії класифікації текстів* у військовому перекладі: 1) змістовна спрямованість (змістовно-тематичне наповнення); 2) функціональне призначення (приналежність до функціонального стилю); 3) спосіб викладення (визначена форма); 4) орієнтація на конкретного одержувача [Нікіфорова. Класифікація: 38].

Класифікацію військово-технічних текстів, що в узагальненому вигляді наведена в підпункті 4.5.2.3., представив В.М. Лісовський [Лісовський. Класифікація: 88].

Створення детальної типологічної класифікації військових текстів є одним із перспективних завдань ТВП, а на сучасному етапі можна за об'єктивними параметрами запропонувати *базову класифікацію військових текстів* (Рис. 4.1).

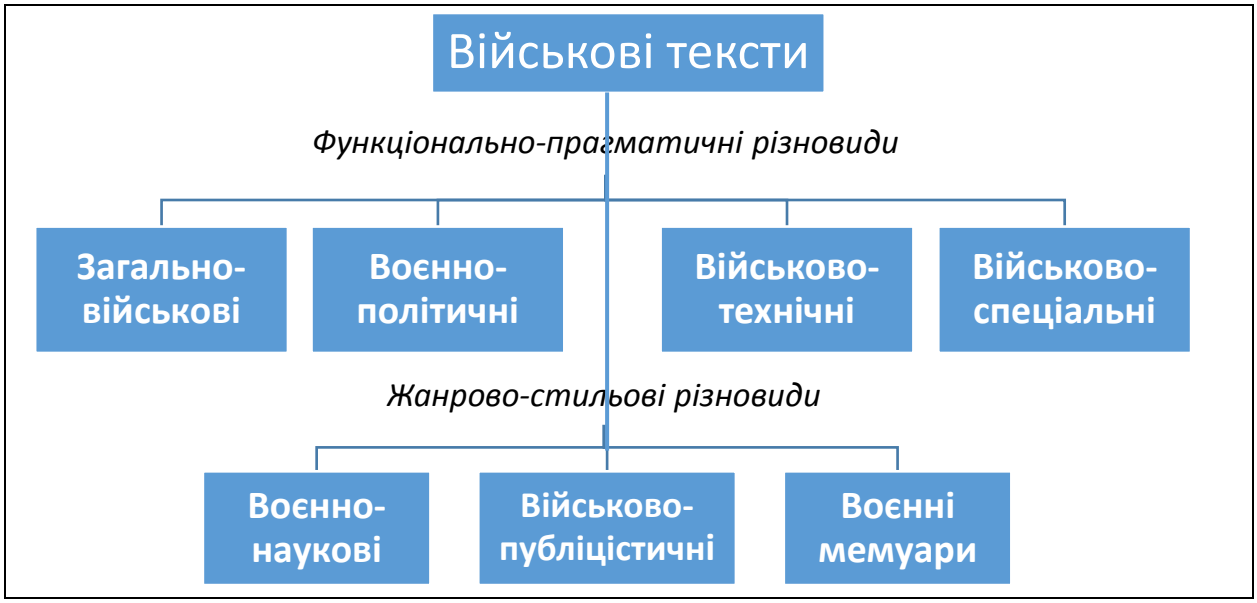

Рис. 4.1. Базова класифікація військових текстів

Базова класифікація охоплює 7 *різновидів* військових текстів, з яких 4 – це функціонально-прагматичні різновиди військових текстів, а 3 – жанрово-стильові. Відповідно, *загальновійськові, воєнно-політичні, військово-технічні, військово-спеціальні* тексти є функціонально-прагматичними різновидами військових текстів, а *воєнно-наукові, військово-публіцистичні тексти, воєнні мемуари* – жанрово-стильовими.

Для створення детальної типологічної класифікації військових текстів як перспективи подальших досліджень пропонується враховувати матрицю жанрово-стильової структури військових текстів (Табл. 4.1).

4.6. Розуміння дискурсу в ТВП

Розглянемо далі дискурс – одну із основних категорій філолого-мовознавчого рівня ТВП. У сучасній лінгвістичній науці дискурс розглядається як багатовимірне явище, що створює проблему його тлумачення й визначення.

4.6.1. Проблема визначення терміна «дискурс»

Н.Д. Арутюнова визначає дискурс як зв'язний текст і мовлення: «Дискурс (від. франц. discours – мовлення) – зв'язний *текст* у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психолінгвістичними та іншими чинниками; *мовлення*, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодіях людей та механізмах їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мовлення, що «занурене в життя» [Арутюнова. Дискурс: 136–137].

С.Я. Єрмоленко пропонує три варіанти визначення дискурсу:

«1. *Одиниця спілкування, більша за речення*, в якій наявні міжреченнєві зв'язки забезпечують цілісність і зв'язність висловлювання, логічне розгортання думки.

2. *Висловлення* як безпосередня мовна діяльність, що реалізується у конкретній життєвій ситуації, у певній формі спілкування, поведінки, міміки,

жестів, настрою мовця, а також у характерних соціокультурних, психолінгвальних умовах, коли на перший план виступає соціальна роль мови.

3. *Текст* (письмовий і усний), об'єднаний наскрізною ідеєю, одним мотивом; розглядається у широкому контексті його творення і сприймання, тобто відбиває національно-культурні, соціальні, психічні умови авторської мовотворчості»[10] [Єрмоленко. Дискурс: 142].

С.Я. Єрмоленко зазначає, що поняття дискурсу привертає увагу дослідників до процесу спілкування в його усній формі, до пошуків характерних засобів ведення розмови, утримування уваги слухача. «Послідовність викладеної у дискурсі інформації пов'язана з роллю аргументації, вибором аргументів, які використовує автор для того, щоб переконати реципієнта» [Єрмоленко. Дискурс: 142]. Лінгвістичні аспекти аргументації на матеріалі сучасної англійської мови фундаментально дослідила А.Д. Бєлова [Бєлова].

«Різні ситуації спілкування зумовлюють специфічну будову дискурсу – судового, дипломатичного, навчально-освітнього, розважального тощо. Виникнувши як поняття «продукту мовлення», різновиду усного спілкування, дискурс розширив своє значення: цю назву почали застосовувати також до різних писемних форм комунікації, – наголошує С.Я. Єрмоленко. – Однак первинний зміст дискурсу – «розмова», «діалог», «усне спілкування» – у цьому значенні названого поняття переважає» [Єрмоленко. Дискурс: 142].

В.В. Красних визначає дискурс як «вербалізовану мовленнєво-розумову діяльність, що містить не лише власне лінгвістичні, а й екстралінгвістичні компоненти» [Красных: 194].

---

[10] Третій варіант визначення дискурсу С.Я. Єрмоленко також представлено в Тезаурусі з лінгвістичної термінології лінгвістичного порталу «MOVA.info» [Дискурс. Тезаурус].

А. Конт-Спонвіль пропонує традиційне для франкофонів розуміння дискурсу як різновиду мовлення: «Точний переклад цього слова означає «мовлення». Але якщо мовлення є актом або здатністю, то дискурс – радше результат того чи іншого. І мовлення, і дискурс – це актуалізація мови… Дискурс – це завершене й доведене до досконалості мовлення. Ось чому ми особливо чутливі до недосконалостей дискурсу» [Конт-Спонвиль: 156].

На думку О.О. Селіванової, «у сучасній науковій літературі дискурс має переважно чотири значення: 1) *зв'язний текст* у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; текст, «занурений» у життя; 2) *замкнута цілісна комунікативна ситуація (подія)*, складниками якої є комуніканти й текст як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосередкують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними і т. ін.); 3) *стиль, підмова* мовного спілкування; 4) *зразок мовленнєвої поведінки* в певній соціальній сфері, що має певний набір змінних. Інші значення дискурсу трапляються значно рідше і переважно в нетермінологічному вживанні» [Селіванова: 568–569].

Л.Л. Нелюбін наводить вісім варіантів визначень дискурсу [ТПС: 47–48]:

«1. Довільний *фрагмент тексту*, що складається більше ніж з одного речення або незалежної частини речення. Часто, але не завжди, концентрується навколо деякого опорного концепту; створює загальний контекст, що описує дійових осіб, об'єкти, обставини, часи, вчинки тощо; визначається не стільки послідовністю речень, скільки тим загальним для створювання й інтерпретування дискурсу світом, що «будується» в процесі розгортання дискурсу. Вихідна структура для дискурсу має вигляд послідовності елементарних пропозицій, пов'язаних між собою логічними відносинами кон'юнкції, диз'юнкції тощо. Елементи дискурсу: події, що повідомляються, їхні учасники, перформативна інформація та «не-події» – а) обставини, що супроводжують події; б) тло, що пояснює події; в) оцінка учасників події; г) інформація, що співвідносить дискурс із подіями.

2. *Мовленнєвий потік, мова* в її постійному русі, яка вбирає в себе все розмаїття історичної епохи, індивідуальних і соціальних особливостей як комуніканта, так і комунікативної ситуації, в якій відбувається спілкування. У дискурсі віддзеркалюється менталітет і культура як національна, загальна, так і індивідуальна, часткова.

3. *Складне комунікативне явище*, що включає, крім тексту, ще й екстралінгвістичні чинники (знання про світ, думки, установки, цілі адресанта), що необхідні для розуміння тексту.

4. *Будь-який вислів, більший за фразу*, що розглядається з позицій правил зв'язності послідовності фраз.

5. *Зв'язний текст* у сукупності з екстралінгвістичними чинниками.

6. *Текст*, що взятий у подієвому аспекті.

7. *Мовлення*, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія.

8. *Зв'язний текст*, надфразова єдність» [ТПС: 47–48].

На думку Г.Б. Гутнера і А.П. Огурцова, «дискурс створюється в певному смисловому полі і покликаний передавати певні смисли, націлений на комунікативну дію зі своєю прагматикою. Вирішальним критерієм дискурсу виявляється особливе мовне середовище, в якій створюються мовні конструкції. Тому сам термін «дискурс» *вимагає відповідного визначення – «політичний дискурс», «науковий дискурс», «філософський дискурс»*. Згідно з цим розумінням дискурс – це «мова в мові», тобто певна лексика, семантика, прагматика і синтаксис, що являють себе в актуальних комунікативних актах, мовленні і текстах» [Гутнер, Огурцов: 671].

Отже, дискурс розглядається як багатовимірне явище, і тому думки його дослідників іноді дуже помітно відрізняються. Український дослідник дискурсу І.Р. Корольов нарахував 36 розумінь дискурсу в тлумаченнях різних авторів [Корольов: 286–288].

Зрозуміло, що термін/поняття «дискурс» потребує уточнення й конкретизації за допомогою додаткових ознак, але це неодмінно веде до утворення різних видів або типів дискурсу, яких І.Р. Корольов наводить аж 72 (!): *художній* (В.Б. Бурбело, І.В. Смущинська), *аргументативний*

(А.Д. Бєлова), *науковий* (О.М. Ільченко, Т.В. Радзієвська), *містичний* (В.В. Степанов), *корпоративний* (Т.Р. Ананко), *тоталітарний* (П.В. Зернецький) та ін. [Корольов: 294–296].

Наприклад, В.Б. Бурбело під художнім дискурсом розуміє стильове середовище, що віддзеркалює «культурно-мовний універсум відповідної епохи на основі валоризації комунікативних і лінгвостилістичних параметрів» [Бурбело: 4].

Оригінальне визначення дискурсу пропонують автори Гуманітарної енциклопедії М.А. Можейко, Г.Б. Гутнер, А.П. Огурцов і Т.Х. Керімов: «Дискурс – це вербально артикульована форма об'єктивації змісту людської свідомості, що регулюється домінантним в тій чи іншій соціокультурної традиції типом раціональності» [Можейко, Гутнер та ін.].

Звернімо увагу на термін «об'єктивація», що його автори вживають як одну з дескриптивних ознак дискурсу. Академічний словник української мови визначає це поняття так:

«ОБ'ЄКТИВА́ЦІЯ, ї, жін. 1. В ідеалістичній філософії – перетворення суб'єктивного змісту свідомості в самостійну, незалежну від свідомості сутність. 2. Втілення чого-небудь у предметних формах, образах і т. ін.» [СУМ, Т. 5: 495];

«ОБ'ЄКТИВУВА́ТИ, ую, уєш, недок. і док., перех. 1. Втілювати в конкретних предметних формах; робити що-небудь об'єктом сприйняття. 2. Узагальнювати, типізувати що-небудь. ОБ'ЄКТИВУВА́ТИСЯ, ується, недок. Пас. до об'єктивувати» [СУМ, Т. 5: 496].

Отже, під *об'єктивацією* маємо на увазі «втілення чого-небудь у предметних формах, образах» тощо. Очевидно, що в дискурсі учасники дискурсу (*комуніканти*) насамперед *об'єктивують* (втілюють) смисли, що сконцентровані навколо відповідних концептів. При цьому об'єктивація смислів комунікантами відбувається: 1) у когнітивно-лінгвальній формі; 2) у мовленні й текстах; 3) з урахуванням прагматичних, соціокультурних, психолінгвістичних, естетичних та інших позамовних чинників комунікації.

Оскільки в сучасній лінгвістичній науці немає узгодженого підходу щодо визначення терміна «дискурс», а жодне із представлених вище визначень не розкриває повною мірою зміст цього поняття, для цілей ТВП з урахуванням специфіки службової діяльності військового перекладача та на основі аналізу й синтезу представлених вище варіантів запропонуємо таке визначення:

дискурс – когнітивно-лінгвальна форма об'єктивації смислів в мовленні й текстах навколо певних концептів з урахуванням прагматичних, соціокультурних, психолінгвістичних, естетичних та інших позамовних чинників.

4.6.2. Відмінності між дискурсом і текстом

Попри те, що деякі автори визначають дискурс як текст, що продемонстровано вище, для цілей ТВП завжди розрізняємо суміжні, але не тотожні поняття «дискурс» і «текст».

Параметри дискурсу й тексту порівняла О.Б. Галич [Галич], представивши їх у таблиці, що, на наш погляд, наочно демонструє об'єктивні відмінності [Галич: 29–30] (Табл. 4.2).

4.6.3. Визначення терміна «військовий дискурс»

В Україні визначення військового дискурсу 2009 року запропонував В.Л. Вигівський у кваліфікаційній науковій праці «Структурно-семантичні, стилістичні та прагматичні особливості військових омофраз (на матеріалі англомовної військової фразеології): «Під *військовим дискурсом* розуміємо мисленнєво-комунікативну взаємодію у професійному середовищі військовослужбовців, що охоплює ситуації офіційного і неофіційного спілкування [Вигівський: 10].

На думку В.Л. Вигівського, за *формою* військовий дискурс представлено монологічним (накази, розпорядження) чи діалогічним спілкуванням військових. Монологічний і діалогічний військовий дискурс зафіксовані на паперових або електронних носіях: а) офіційне монологічне спілкування; б) неофіційне діалогічне спілкування [Вигівський: 11].

Табл. 4.2.

Порівняння дискурсу і тексту (за О.Б. Галич)

Дискурс	***Текст***
Первинний. З часом стає текстом, який адресат може знову перетворити на дискурс, збагативши його внаслідок своєї когнітивної, психологічної, естетичної діяльності часом, місцем, обставинами спілкування	Вторинний
Містить дискурсивний контекст («живі» обставини спілкування, учасників комунікації, вказує на час та місце дії)	«Застиглий» дискурс, з якого вилучили обставини, учасників комунікації з їхніми психічними і соціальними особливостями
Одиниця комунікативного аналізу, що складається з висловлень, які об'єднують і власне речення, і соціальний контекст їхнього використання	Одиниця лінгвістичного аналізу, що складається з речень
Одиниця соціолінгвальна, інтерактивна	Одиниця лінгвальна
Мовленнєва дія або мовленнєвий акт	Предикативна одиниця
Паралінгвістичні засоби представлені повною мірою	Паралінгвістичні засоби відсутні
Одиниця динамічна (функція)	Одиниця статична (структура)
Є континуумом, корпусом текстів, об'єднаних сферою знань, часовим періодом, предметом, темою	Є фрагментом дискурсу, його елементарною базовою одиницею
Не має постійного складу комунікантів	Має постійний склад комунікантів
Мовленнєва поведінка, мисленнєво-комунікативна діяльність, процес протікання комунікації, цілеспрямована соціальна дія	Результат мовленнєвої діяльності
Породження і розуміння синхронізовані	Процеси породження і розуміння несинхронізовані
Наявний безпосередній контакт між адресатом і адресантом	Відсутній контакт між адресатом і адресантом, оскільки текст є посередником такої взаємодії
Ширше поняття	Вужче поняття
Недискретний	Дискретний
Передбачає віддзеркалення реальності	Передбачає конструювання ментальної реальності

В.Л. Вигівський також визначає *ядерну зону* військового дискурсу, що «спирається на виділення тих лексико-фразеологічних засобів репрезентації фахового спілкування, які безпосередньо об'єктивують базовий концепт АРМІЯ – THE MILITARY» [Вигівський: 18].

Н.Т. Акульшина пропонує розрізняти поняття *«військовий дискурс»* та *«воєнний дискурс»*. Ключовим поняттям *військового дискурсу*, на її думку, є *субординація*, що пояснюється «такими невід'ємними поняттями армійського життя, як чіткість та дисципліна, які стосуються стилю життя учасників-комунікантів військового дискурсу (це й чітко встановлений розпорядок дня, чітка постановка задач підлеглим, чітке та лаконічне формулювання наказів та розпоряджень, чітко встановлені питання та відповіді під час несення внутрішньої служби та караулів тощо). Структурованість та чіткість спостерігається не тільки в процесі комунікації, але й у будові того чи іншого виду *військового тексту*, що знайшло своє відображення у створенні різних видів військової документації, таких як статутна документація, настанови, накази, розпорядження, донесення, рапорти тощо» [Акульшина: 461].

Н.Т. Акульшина вважає за доцільне здійснити поділ на *формальний військовий дискурс* та *неформальний* (військовий сленг тощо). «Формальний військовий дискурс містить військово-технічні матеріали, військові документи, статути, накази, рапорти, розпорядження, які мають низку власних особливостей таких як: зміни термінологічного корпусу виключно за умови змін чи вилучення із вжитку деяких термінів, утворення нових термінів у зв'язку із реформуванням видів збройних сил, нових видів озброєння та бойової техніки, розробленням нових видів та методів ведення бойових дій, наявність скорочень та індексних позначень, умовних позначок для більшості видів озброєння та військової техніки. Що стосується неформального військового дискурсу, який є близьким за ознаками до військового сленгу, то ми повністю погоджуємося із визначенням Балабіна В.В.» [Акульшина: 461].

«Беззаперечним виявився той факт, – стверджує Н.Т. Акульшина, – що *військовий дискурс* – це дискурс, який, в більшості випадків, застосовується на тактичному рівні, а *воєнний* – на стратегічному та державному рівнях. Тому є доказом не тільки приклади, наведені у даному дослідженні, а також численні воєнні та військові документи як тактичного, так й стратегічно-політичного рівнів, які наскрізь просякнуті військовою та воєнною термінологією із

відповідними, дослідженими нами, характеристиками. Також нами було виявлено, що поняття *військового* та *воєнного* дискурсів мають ознаки й об'єктивної тотожності, й водночас перманентної протилежності, що залежить від того, якою державною структурою відпрацьовувався той чи інший документ державного зразка та чи залучалися для його відпрацювання фахівці силових відомств» [Акульшина: 462]. На жаль, Н.Т. Акульшина не запропонувала термінологічного визначення для поняття «військовий дискурс».

Так само відсутні термінологічні визначення в інших наукових працях, що присвячені проблематиці *військового дискурсу* (напр., Г. Бабічева «Аксіологія та прагматика сучасного англомовного військового дискурсу» [Бабічева], В.О. Старух «Національні та інтернаціональні невербальні елементи в українському військовому дискурсі» [Старух], К.В. Татаренко «Лінгвістичні особливості висвітлення військового дискурсу (на прикладі АТО) у ЗМІ» [Татаренко] та ін.).

Л.М. Гончарук визначила *військовий дискурс* в аспекті перекладознавства як «сукупність текстів військової тематики мовою оригіналу, які відтворюються мовою перекладу зі збереженням перекладацьких домінант і з урахуванням системотвірних чинників дискурсу: середовища, режиму спілкування й стилю. *Франкомовний військовий дискурс* в контексті нашого дослідження є сукупністю національних і міжнародних документів на французькій мові, які належать до військового варіанту офіційно-ділового стилю» [Гончарук: 18].

На думку Н.М. Григолінської, військовий дискурс є важливою невід'ємною частиною інформаційних та психологічних операцій, що проводяться паралельно з бойовими діями [Григолінська: 81].

На цьому підведемо риску під нашим оглядом, адже ми не ставимо за мету представити повний аналіз понад двох десятків наукових праць, присвячених військовому дискурсу.

Військовий дискурс слід вважати *різновидом* або *типом* дискурсу, що необхідно визнати як його об'єктивну дескриптивно-диференційну ознаку. Якщо за нашим визначенням *дискурс* – це когнітивно-лінгвальна форма об'єктивації смислів в мовленні й текстах навколо певних концептів з урахуванням прагматичних, соціокультурних, психолінгвістичних, естетичних та інших позамовних чинників, то ***військовий дискурс*** – це різновид дискурсу, що об'єктивується у сфері діяльності збройних сил навколо концептів «війна», «військо», «озброєння».

Висновки до розділу 4

1. У наукових працях функціонально-стилістична специфіка військового перекладу представлена здебільшого імпліцитно, якісні жанрово-стильові ознаки або параметри військового перекладу чітко не акцентовані, водночас володіння прийомами та технікою перекладу військових текстів різних стилів і жанрів традиційно вважається одним із завдань формування спеціальних компетентностей військового перекладача.

2. Жанрово-стильова специфіка військового перекладу проявляється через характерні особливості об'єкта, предмета й суб'єкта військового перекладу, функції службової діяльності військового перекладача, інші спеціальні концептуальні поняття ТВП.

3. На підставі багаторічного (1992-2017 роки) досвіду дослідження теорії й практики військового перекладу в Україні виокремлюємо три функціонально-прагматичні види військового перекладу: воєнно-політичний переклад (ВПП), військово-технічний переклад (ВТП) і військово-спеціальний переклад (ВСП).

4. Базові поняття філолого-мовознавчого рівня «стиль», «дискурс», «жанр», «текст» мають міждисциплінарний характер, потребують спеціального аналізу в аспекті завдань і сфери функціонування військового перекладу і мають такі визначення в ТВП:

текст – письмовий або усний цілісно-смисловий масив мовних одиниць, об'єднаних логіко-синтаксичними зв'язками, комунікативною функцією, тематичною спрямованістю, композиційною макроструктурою та стильовою домінантою;

дискурс – когнітивно-лінгвальна форма об'єктивації смислів у мовленні й текстах навколо певних концептів з урахуванням прагматичних, соціокультурних, психолінгвістичних, естетичних та інших позамовних чинників;

стиль – сфера мовленнєво-мовної варіативності усних і письмових військових текстів;

жанр – форма внутрішньо-стильової варіативності усних і письмових військових текстів;

5. Більшість військових текстів функціонують у межах офіційно-ділового, наукового, публіцистичного або розмовного стилів і тільки воєнні мемуари належать до сфери художнього стилю. Внаслідок цього диференційно-визначальними функціонально-стильовими й жанровими параметрами конкретного військового тексту слід вважати типові жанрово-стильові ознаки відповідного функціонального стилю.

6. Коректне й несуперечливе виділення окремих, «суто військових», спеціальних жанрів військових текстів за строгими науковими параметрами не завжди можливо й доцільно з практичного погляду, оскільки для переважної більшості військових текстів можна знайти близький жанр у межах відповідного функціонального мовного (мовленнєвого) стилів або відповідний функціонально-стилістичний аналог в галузі художнього, суспільно-політичного, науково-технічного або спеціального перекладу. Винятком з цього правила є «бойові документи» у складі військово-спеціальних текстів, «Біла книга» як унікальний мультижанровий офіційний документ сфери воєнно-політичного перекладу, «допит військовополоненого» як специфічний усний жанр військово-спеціального перекладу тощо.

7. Знання характерних ознак і параметрів різних стилів і жанрів допомагає військовому перекладачеві компетентно підійти до порівняльно-зіставного аналізу граматичних, лексичних і функціонально-стилістичних мовних засобів, які використовуються у військовому тексті мови оригіналу та підібрати адекватні відповідники з урахуванням об'єктивних жанрово-стильових обмежень мови перекладу.

8. *Військовий текст* – це письмовий або усний цілісно-смисловий масив мовних одиниць, об'єднаних логіко-синтаксичними зв'язками, комунікативною функцією, тематичною спрямованістю, композиційною макроструктурою та стильовою домінантою навколо концептів «війна», «військо» і «озброєння».

9. За результатами функціонально-прагматичного аналізу виокремлено чотири різновиди військових текстів:

загальновійськовий текст – функціонально-прагматичний різновид військового тексту, тематика якого пов'язана із загальними аспектами організації діяльності військових формувань, що не передбачає використання вузько-спеціальних або військово-технічних термінів;

воєнно-політичний текст – функціонально-прагматичний різновид військового тексту, що містить додаткові концепти «політика» і «безпека»;

військово-технічний текст – функціонально-прагматичний різновид військового тексту, що містить додаткові концепти «техніка» і «технологія»;

військово-спеціальний текст – функціонально-прагматичний різновид військового тексту, що містить додаткові концепти «військове управління» і «забезпечення військ (сил).

10. За результатами жанрово-стильового аналізу виокремлено три різновиди військових текстів:

воєнно-науковий текст – жанрово-стильовий різновид військового тексту, що має основною комунікативною функцією повідомлення інформації в галузі воєнної науки в академічних, інформаційно-реферативних, довідково-енциклопедичних, науково-оцінних, науково-навчальних, науково-методичних або науково-ділових цілях;

військово-публіцистичний текст – жанрово-стильовий різновид військового тексту, що продукується за допомогою засобів масової інформації з метою інформаційного впливу на військовослужбовців;

воєнні мемуари – жанрово-стильовий різновид військового тексту, що являє собою літературно оброблені, емоційно-оцінні, ретроспективні спогади автора в формі щоденника, записок, документальної прози.

11. При перекладі військових текстів слід обов'язково передавати комунікативну функцію, семантичне значення (смисл повідомлення), стильові ознаки й структуру військового тексту мови оригіналу, з обов'язковим урахуванням комунікативної ситуації, прагматичних (позамовних) аспектів, жанрово-стилістичних і узуальних норм мови перекладу.

12. Найпростішою жанрово-стильовою структурою військових текстів є трирівнева: «стиль – жанр – текст». З практичних міркувань під час повного або часткового структурного аналізу військових текстів вважаємо за доцільне не виходити за межі шести рівнів жанрово-стильової структури військових текстів: «стиль – підстиль – жанрова група – жанрова підгрупа – жанр – текст». За потреби глибину структурного аналізу можна збільшити до восьми рівнів, додавши після четвертого рівня структури («жанрова підгрупа») два додаткові рівні – «жанровий тип» та «жанровий підтип».

13. Базовою класифікацію військових текстів є класифікація за функціонально-прагматичними та жанрово-стильовими параметрами.

14. *Військовий дискурс* – це різновид дискурсу, що об'єктивується у сфері діяльності збройних сил навколо концептів «війна», «військо», «озброєння».

Основні положення Розділу 4 відображені в таких публікаціях автора:

[Балабін. Теоретичні засади: 145–196; Балабін. Військовий текст: 48–51; Балабін. Жанрово-стильова: 67–73; Балабін. Теоретико-концептуальні основи: 7–18; Балабін. Теорія військового перекладу: 86–87; Balabin. Redefining: 44–47; Balabin. The essence: 89–93; Balabin. Theoretical foundation: 22–25].

Розділ 5. НАУКОВІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Після визначення *методології наукового дослідження військового перекладу* як 1) системи наукових підходів, принципів і методів вивчення перекладацького супроводження в збройних силах і 2) раціонально-рефлексивної розумової діяльності компетентного суб'єкта, що здійснюється в межах ТВП за допомогою теоретичних і емпіричних загальнонаукових та спеціальних методів (див. розділ 2) та формулювання *концептуальних засад ТВП* (розділ 3), за логікою дослідження розглянемо *методологію перекладацької діяльності* як систему наукових підходів, принципів, умов та операційних засобів, що послідовно розкривають сутність перекладацької діяльності через стратегію, тактику й технологію перекладу.

5.1. Визначення перекладацької діяльності

На думку А.С. Десницького, «теорію перекладу можна розуміти як пояснення критеріїв вибору, а методологію перекладу – як набір практичних рекомендацій: як саме здійснювати цей вибір оптимальним чином в існуючих умовах» [Десницкий: 8].

Оскільки в більшості з 33-х визначень поняття «переклад», що їх навів Л.Л. Нелюбін у Тлумачному перекладознавчому словнику [ТПС: 137–140], переклад визначається як «один із видів складної мовленнєво-мовної *діяльності* людини», «процес і результат *діяльності* перекладача», вважаємо за необхідне уточнити розуміння діяльності в гуманітарній науці.

5.1.1. Діяльність як фундаментальна наукова категорія

Діяльність вважається однією з фундаментальних категорій філософії, соціології, психології, педагогіки, біології, фізіології та інших наук, внаслідок чого апріорі не може існувати єдиного визначення. З метою розкриття смислу цієї категорії проаналізуємо деякі визначення.

5.1.1.1. Визначення діяльності

Діяльністю людина перетворює предмети природи на засоби задоволення своїх потреб, а образи, що виникають при цьому, втілюються в діяльності і начебто «застигають» у світі культури [М'ясоїд: 188].

«Творцем людини є конкретна предметно-практична діяльність, в процесі якої люди взаємодіють, вступають в різні форми спілкування. Це положення О.М. Леонтьєва становить основу справжньої теорії комунікативно-діяльнісного опосередкування, теорії діяльнісної відносності», – зазначає І.О. Зимня [Зимняя: 22].

В Академічному словнику української мови діяльність визначають як «1. *Застосування своєї праці* до чого-небудь. Праця, дії людей у якій-небудь галузі. Поле діяльності. 2. *Функціонування, діяння* органів живого організму. *Робота, функціонування* якоїсь організації, установи, машини і т. ін. 3. *Виявлення сили*, *енергії* чого-небудь» [СУМ, Т. 2: 311].

«Діяльність – це «*спосіб буття* людини в світі, здатність її вносити в дійсність зміни» [УРЕ, Т. 3: 551].

Філософ С. Кримський визначає діяльність як «*форму активності*, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті. Ці зміни можуть стосуватися речового та енергетичного статусу об'єктів або їх інформаційного потенціалу» [Кримський: 163].

Автори Нової філософської енциклопедії пропонують таке визначення: «Діяльність – специфічно людська *форма активного ставлення* до навколишнього світу, зміст якої становить його доцільна зміна й перетворення» [Огурцов, Юдин: 633] .

Категорія діяльності вважається центральною для системно-діяльнісного підходу в психології, де діяльність розглядається як «*одиниця життя*, *система активних взаємин* людини зі світом, що опосередковується і регулюється психікою» [М'ясоїд: 188] або «*динамічна система* активних взаємодій суб'єкта із зовнішнім світом, в ході яких суб'єкт цілеспрямовано впливає на об'єкт, користуючись з чого задовольняє свої потреби» [Головин: 168].

Один із засновників теорії діяльності О.М. Леонтьєв пояснює це поняття так: «Діяльність є молярною, не адитивною одиницею життя тілесного, матеріального суб'єкта. У більш вузькому сенсі, тобто на психологічному рівні, це одиниця життя, опосередкованого психічним відображенням, реальна функція якого полягає в тому, що воно орієнтує суб'єкта в предметному світі. Іншими словами, діяльність – це не реакція і не сукупність реакцій, а система, що має будову, свої внутрішні переходи і перетворення, свій розвиток» [Леонтьев: 65]; «Діяльність є системою процесів, що здійснюють відношення суб'єкта до дійсності. Це – найбільш загальне, абстрактне визначення» [Леонтьев: 202] .

З позицій психолінгвістики та теорії комунікації діяльність є «процесом, що реалізує ставлення людини до світу, відповідає потребі й характеризується мотивом» [Красных: 91].

На думку О.О. Селіванової, діяльність являє собою «*дослідницький принцип* сучасного мовознавства, який застосовується у функціонально-комунікативній (прагматичній) і когнітивно-дискурсивній наукових парадигмах мовознавства й передбачає вивчення мови як системно організованої діяльності людської свідомості, зануреної до процесу культури, діяльнісного механізму комунікації» [Селіванова. Лінгвістична енциклопедія: 142].

Л.Л. Нелюбін пропонує таке визначення: «Діяльність – *взаємодія* людини з природою й суспільством, що спрямовується мотивованою метою. Діяльність людини, що спрямована на досягнення найближчої мети, називають одиницею життя. Діяльність людини, що пов'язана з використанням мови, називають мовленнєвою діяльністю» [ТПС: 45].

Отже, термін «діяльність» постає універсальною категорією, що в галузі гуманітарних наук являє себе як «функціонування», «спосіб буття», «форма активності», «форма активного ставлення», «одиниця життя», «система активних взаємин», «динамічна система активних взаємодій», «процес», «дослідницький принцип», «взаємодія».

Для цілей ТВП визначимо ***діяльність*** як динамічний процес активних взаємодій суб'єкта з матеріальним або ідеальним об'єктом.

5.1.1.2. Види діяльності

На думку О.М. Леонтьєва, «окремі конкретні види діяльності можна розрізняти між собою за якою завгодно ознакою: за їхньою формою, способами здійснення, емоційною напруженістю, часовою й просторовою характеристиками, фізіологічними механізмами тощо. Головне, що відрізняє одну діяльність від іншої, полягає у відмінності їхніх предметів. Саме предмет діяльності надає їй певної спрямованості» [Леонтьев: 80].

Більшість дослідників виокремлюють *матеріальну* й *духовну діяльність* людини, що розгортається в матеріально-виробничій, соціально-перетворювальній або пізнавальній, ціннісно-орієнтаційній, прогностичній сферах буття відповідно.

О.М. Леонтьєв також визначає *зовнішню (практичну)* та *внутрішню (розумову)* діяльність. «Внутрішня діяльність є справжньою діяльністю, що зберігає загальну структуру людської діяльності – в якій би формі вона не здійснювалася. Твердження спільності будови зовнішньої, практичної, і внутрішньої, розумової, діяльності має те значення, що воно дозволяє зрозуміти обмін ланками, що постійно відбувається між ними. Наприклад, ті чи інші розумові дії можуть входити до структури практичної, матеріальної діяльності, і, навпаки, зовні рухові операції можуть обслуговувати виконання розумової дії в структурі суто пізнавальної діяльності» [Леонтьев: 261].

«Слід розрізняти: діяльності конкретні (за предметом) і типи діяльності, напр.,: гра, праця etc. Типи діяльностей відповідають основним формам відносин людини до дійсності» [Леонтьев: 202].

П.А. М'ясоїд виокремлює за генетичною ознакою три види діяльності: гру, учіння й працю.

Гра – це діяльність, що відбувається в умовних ситуаціях і спрямована на *відтворення* суспільного досвіду, зафіксованого в продуктах

культури. *Учіння* – діяльність, спрямована на *освоєння* суспільного досвіду, що ґрунтується на пізнавальних потребах з метою набуття суб'єктом певних *знань*, *умінь*, *навичок*, *звичок*[11].

Праця реально існує у вигляді зовнішніх і внутрішніх дій, спонукається певними мотивами, має конкретний смисл, спрямовується на досягнення якихось цілей, виконується за допомогою сукупності операцій [М'ясоїд: 199–201] .

Також виділяють *професійні види діяльності* – політичну, освітню, наукову, військову, медичну, фінансову тощо. Зауважимо, що видові визначення лише конкретизують певний вид діяльності через родове поняття і, як правило, не розкривають нових ознак родового поняття (див., напр., визначення «викладацька діяльність» і «наукова діяльність»[12]).

Особливим видом діяльності є *мовленнєва діяльність* – «єдність спілкування й узагальнення, особливим чином організована активна і цілеспрямована діяльність людини, яка регулюється визначеною системою мотивів» [Красных: 91] . Мовленнєва діяльність – це «діяльність людини, що пов'язана з використанням мови» (Л.Л. Нелюбін) [ТПС: 45]. О.С. Мельничук зазначає, що «мовлення – це процес реалізації *мовної діяльності*, єдиний об'єктивний прояв мови» [Мельничук. Мовлення: 356]. Мовленнєва діяльність зумовлюється складним *мовленнєвим механізмом* – мовленнєвою

---

[11] *Знання* – це узагальнена форма відображення дійсності, що несе в собі зміст значень. *Навичка* є сукупністю операцій, які легко реалізуються в нових, але стереотипних умовах. *Уміння* – операції, що виконуються на підставі знань та навичок; як і навичка, вміння формується шляхом вправ, але це свідомо регульований процес, що відбувається і в змінених умовах. *Звичка* – навичка, виконання якої стало потребою [М'ясоїд: 201].

[12] «*Викладацька діяльність* – діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти…» [Закон України. Про освіту]. «*Наукова діяльність* – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження [Закон України. Про наукову].

організацією людини, що являє собою психофізіологічну організацію індивіда [Красных: 87].

Навіть мову представляють у вигляді «системно організованої *діяльності* людської свідомості, зануреної до процесу культури, діяльнісного механізму комунікації» [Селіванова. Лінгвістична енциклопедія: 142].

От і переклад визначається як один із видів складної *діяльності людини*, процес і результат *діяльності перекладача* [ТПС: 137–140]. «Переклад являє собою цілеспрямовану *діяльність*, що відповідає певним вимогам та нормам і є орієнтованою на досягнення певного результату» О.Д. Швейцер [Швейцер. Теория перевода: 7].

5.1.1.3. Зміст і структура діяльності

«Діяльності притаманні трансформація зовнішнього у внутрішнє, єдність опредметнення та розпредметнення певних смислів, що задають параметри її здійснення, вибір можливостей та відповідно – прийняття рішень. Діяльність здійснює перманентну трансформацію суб'єктивного в об'єктивне та навпаки. Ця трансформація виявляє особливості людського духу, який, зрештою, і створює потенціал діяльності. Духовний потенціал діяльності, її смислонаповнення реалізується у певних нормах, цінностях та цілях», – стверджує С. Кримський [Кримський: 163].

В.Б. Шапарь виокремлює три аспекти змісту діяльності: *1) генетичний* («вихідною формою будь-якої людської діяльності є соціальна спільна діяльність»); *2) структурно-функціональний* (зміст діяльності «розкладається на одиниці», що містять основні властивості, притаманні їй як цілому; визначаються ієрархічні взаємозв'язки між одиницями діяльності); *3) динамічний* («вивчають механізми, що забезпечують рух діяльності, її активність») [Шапарь: 122–123].

Діяльність постає особливим видом активної взаємодії між *суб'єктом* і *об'єктом*, які входять до структури діяльності. *Суб'єктом* діяльності може бути тільки *особистість* – «особлива якість індивіда, що виникає на

певному етапі його психічного розвитку і отримує своє визначення через систему категорій і понять психології шляхом співвіднесення з категорією діяльності» [М'ясоїд: 202-203].

До структури діяльності також включають *мету*, *дії*, *мотиви*, *засоби*, *норми і завдання* діяльності, *результати (продукти)*. «*Продукт* – це конкретний об'єктивний результат діяльності, до якого об'єктивно призводить діяльність (а не те, чого прагне суб'єкт!). *Мотив* – те, що спонукає до діяльності. *Засіб* – речова або ідеальна (прийом) ланка, що опосередковує. *Завдання* – об'єктивний зміст діяльності», – пояснює О.М. Леонтьєв [Леонтьев: 204].

На Рис. 5.1 представлено структуру діяльності людини, що її запропонував О.М. Леонтьєв (цитується за [М'ясоїд: 191]).

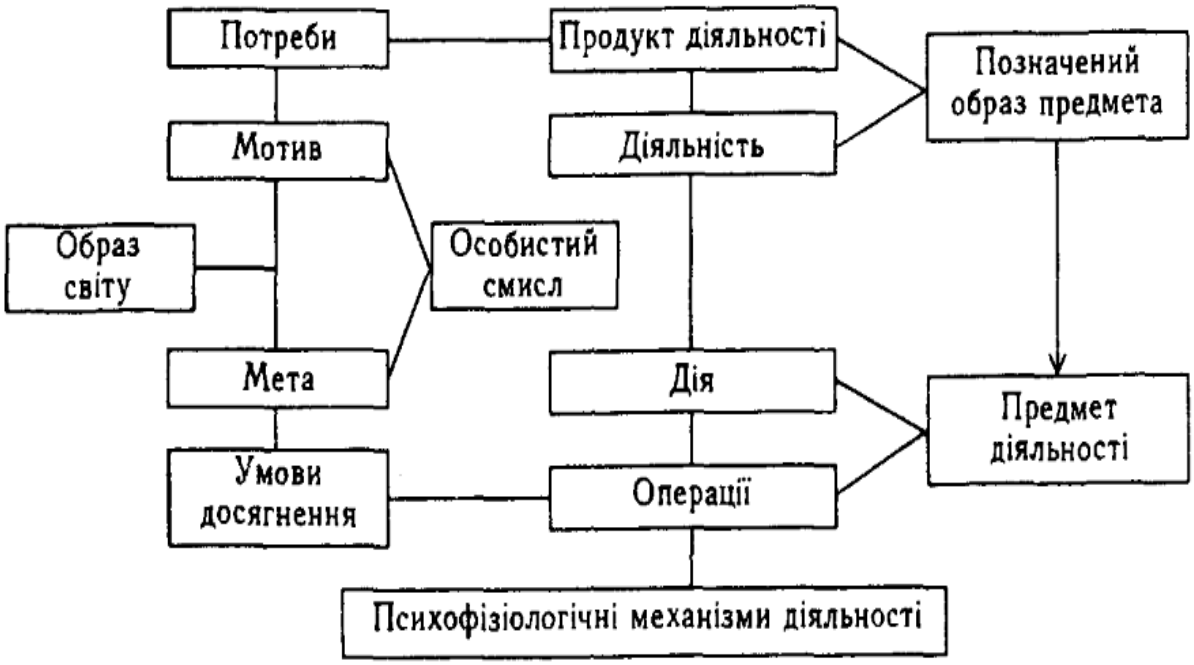

Рис. 5.1. Структура діяльності людини (за О.М. Леонтьєвим [М'ясоїд: 191])

Таким чином, діяльність людини являє собою сукупність окремих її видів. Основною одиницею діяльності є дія, оскільки будь-яка діяльність постає як ланцюг дій. Основним мотивом, що спонукає людину до діяльності, є бажання задовольнити фізіологічні, соціальні, ідеальні потреби. Незважаючи

на складність будови, діяльність – це рухливе утворення, про що свідчать взаємопереходи між її компонентами: за певних умов діяльність стає дією, дія – діяльністю чи операцією, а операція – дією. Відбувається це переважно у зв'язку з розвитком діяльності [М'ясоїд: 194].

5.1.1.4. «Дія» як основна одиниця діяльності

«Дія – це «*одиниця*» діяльності; вона містить у собі всі моменти діяльності.... Ознака, що відрізняє дію від діяльності, полягає в тому, що мотив дії лежить поза нею самою. ... У дії можна розрізняти ще й *акти дії*» [Леонтьев: 202].

Д.О. Леонтьєв і А.В. Александров стверджують, що «дія як одиниця людської діяльності характеризується наявністю усвідомленої мети. Виділення дії пов'язано з активністю свідомості, завдяки чому стає можливим розбіжність *мети* (запланованого результату дії) і *мотиву* (того, заради чого виконується діяльність)» [Леонтьев, Александров].

Цей підхід розділяє Л.Л. Нелюбін, для якого дія – «елемент діяльності, процес переходу з одного стану в інший, що характеризується наявністю свідомої мети» [ТПС:43], а мовленнєва дія – «дія, що є елементом мовленнєвої діяльності» [ТПС: 184].

Якщо мета дії, що спочатку виконувалася заради чогось іншого, набуває самостійної спонукальної сили (стає мотивом), дія перетворюється на самостійну діяльність. Форму дії можуть мати як предметно-практична активність, так і процеси спілкування (комунікаційні дії, мовні дії) і пізнавальні процеси (перцептивні дії, мнемічні дії, розумові дії) [Леонтьев, Александров].

5.1.1.5. «Операція» як підсвідома автоматизована дія

Дія реалізується в формі *операцій* – конкретних способів дій, що залежать від умов, в яких воно здійснюється. Дія може перетворюватися на операцію у разі її автоматизації (алгоритмізації), коли результат дії втрачає самостійну значимість і перестає усвідомлюватися [Леонтьев, Александров].

Коли процес переходу від одного стану до іншого «набуває автоматизованості, а отже, і неусвідомленості його мети, дія перетворюється на операцію» (Л.Л. Нелюбін [ТПС:43]).

Отже, *операція* – це автоматизована, алгоритмізована підсвідома дія.

5.1.2. Визначення категорії «перекладацька діяльність»

У ТВП категорія «перекладацька діяльність» об'єктивно постає як загальне фундаментальне поняття перекладознавства, що має експліцитно містити найбільш істотні ознаки цього виду діяльності.

Оскільки категорії «мають апріорне значення як універсалії й граничні поняття» [Огурцов. Категорії: 229], то й категорія «перекладацька діяльність» виконує роль універсалії, що зумовлює необхідність проаналізувати її саме с позицій діяльнісного підходу.

5.1.2.1. Функціональна недостатність традиційного визначення перекладацької діяльності

Традиційне визначення категорії «перекладацька діяльність» наведено в словнику Л.Л. Нелюбіна: «перекладацька діяльність – систематична робота з перекладу текстів з однієї мови на іншу, що здійснюється якимось колективом або організацією» [ТПС: 149]. На жаль, таке визначення для цілей ТВП є недостатнім.

Пошук інших варіантів визначення категорії «перекладацька діяльність» у наукових працях (монографіях, дисертаціях, статтях, тезах), підручниках та в автоматизованих системах не дав позитивного результату. Наприклад, пошукова система Google за запитом «перекладацька діяльність» одразу «підказує» нам (див. варіанти, що пропонуються автоматично під пошуковою стрічкою), що цей запит є досить популярним в українському сегменті Інтернету та продукує понад 58 тис. джерел за 0,23 сек (Рис. 5.2).

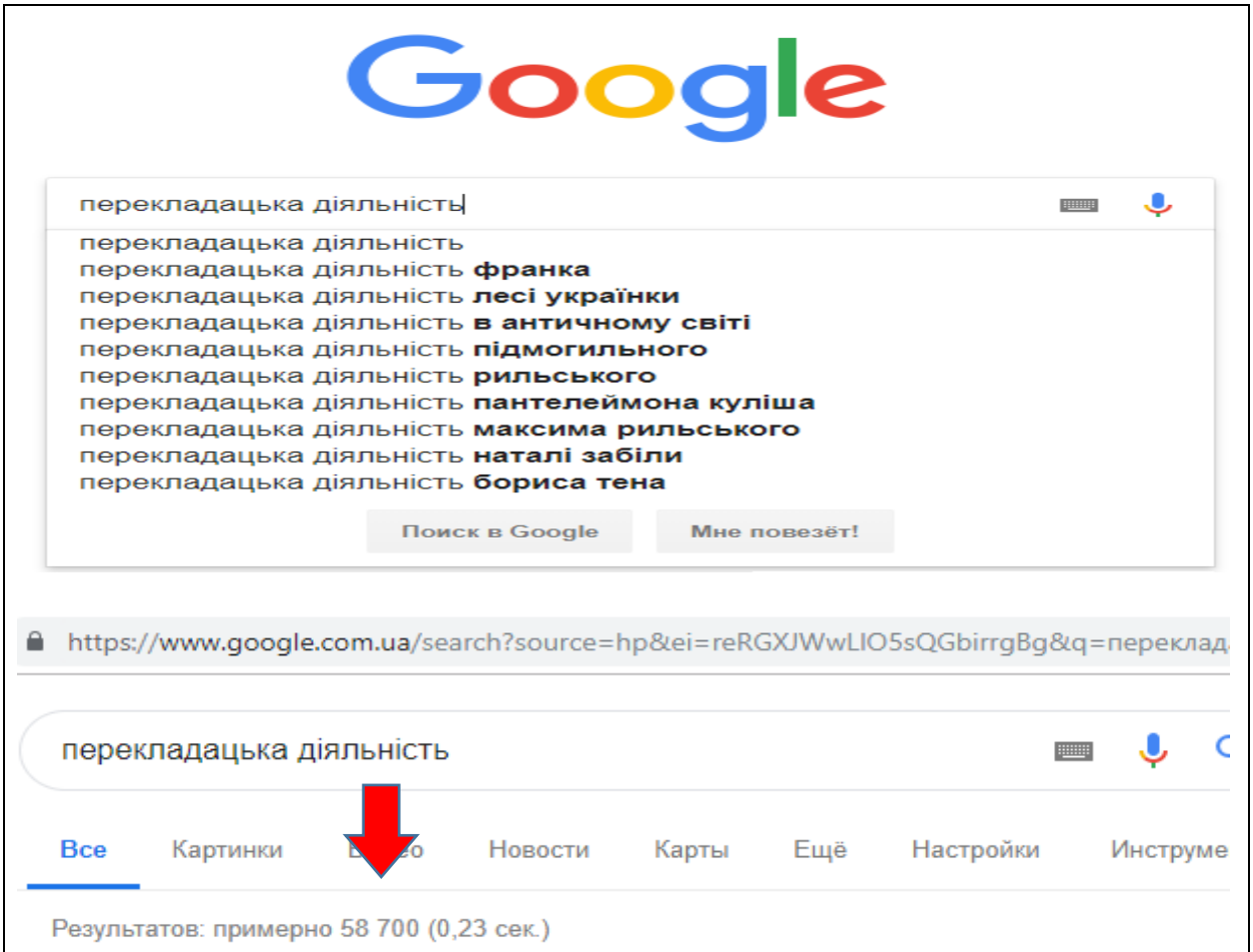

Рис. 5.2. Результати пошукового запиту ««перекладацька діяльність»

Науковці, які досліджують проблематику перекладацької діяльності, як правило, посилаються на традиційне визначення або взагалі поняття «перекладацька діяльність» не визначають (Ж.Д. Горіна, А.О. Хоптяр, О. Смольницька та ін.).

Хорунжа Л.А., О.В. Шупта та інші дослідники пропонують визначення «перекладацької діяльності» на основі лінгвопедагогічного підходу, розуміючи під діяльністю сукупність компетенцій.

Л.А. Хорунжа наголошує, що «*професійна перекладацька діяльність* передбачає наявність у спеціаліста цієї сфери всебічних когнітивних і лінгвістичних знань, широкої загальнокультурної ерудиції, необхідних психологічних якостей і літературних здібностей» [Хорунжа: 156].

О.В. Шупта вважає, що «*професійна перекладацька діяльність* – це інтеграція різних лінгвістичних і фонових знань, мовленнєвих і професійних

умінь і навичок, направлених на виконання перекладачем професійних завдань. Але перекладацька діяльність – це ще й творча діяльність, яка передбачає щоденний пошук перекладачем адекватних способів вирішення професійного завдання на основі реалізації своїх індивідуальних якостей і можливостей; вихід за межі загальноприйнятої теорії перекладознавства і практики перекладу в нестандартних, екстремальних ситуаціях та внесення елементів новизни в традиційні форми і методи здійснення перекладу; уміння передбачати і прогнозувати логіку міркувань співрозмовника» [Шупта: 52].

Отже, наявні визначення перекладацької діяльності не відповідають повною мірою діяльнісному підходу в перекладознавстві. Більш того, традиційне визначення перекладацької діяльності протирічить визначенню родового поняття «діяльність» («діяльність – взаємодія людини із природою й суспільством, що спрямовується мотивованою метою» [ТПС: 45]), а також абсолютно дисонує з визначеннями понять «дія» («елемент діяльності, процес переходу з одного стану в інший, що характеризується наявністю свідомої мети» [ТПС:43]) та «перекладацька дія» (процес, спрямований на досягнення суб'єктивно усвідомлюваної проміжної мети перекладацької діяльності щодо перекладу якогось тексту» [ТПС: 151]).

5.1.2.2. Перекладацька діяльність в концепції І.О. Зимньої

Відома сучасна психолінгвіст і педагог І.О. Зимня також розглянула переклад як вид мовленнєвої діяльності [Зимняя: 121–134]. Вона звернула увагу на те, що більшість авторів, що визначають переклад саме як «діяльність», «тільки підкреслюють активний характер цього процесу, не передбачаючи психологічного аналізу його змісту як діяльності» [Зимняя: 122].

І.О. Зимня поставила собі за мету розкрити «*діяльнісну* сутність перекладу», показати, що переклад у всіх його формах «являє собою складний, специфічний, вторинний вид мовленнєвої діяльності, поряд з такими її видами, як слухання, говоріння, читання, письмо, думання» [Зимняя: 123].

Утім, намагаючись проаналізувати переклад як вид мовленнєвої діяльності з позицій психологічного змісту цієї діяльності, І.О. Зимня припускається прикрої помилки – рішуче розмежовує переклад із розумовою діяльністю: «…аналіз цього процесу проводиться в роботі … *по лінії аргументації того, що це мовленнєва, а не розумова діяльність*» [Зимняя: 123].

На наш погляд, це суто технічна помилка, що пояснюється перебуванням автора в парадигмі наукового дослідження саме мовленнєвої діяльності та її чіткого розмежування з розумовою діяльністю, чому, власне, й присвячено цю відому фундаментальну працю «Лінгвопсихологія мовленнєвої діяльності» [Зимняя]. Крім того, в тексті праці вона наводить позицію А.Ф. Ширяєва, який прямо визначає переклад як «*мовленнєво-розумову діяльність*» [Зимняя: 122].

До того ж хіба можна здійснювати мовленнєву діяльність без розумової? Чи може існувати мовлення без мислення, думки, ума, розуміння? До речі, І.О. Зимня сама дає відповіді на ці запитання: «предметом *мовленнєвої діяльності* є думка, на формування й вираження якої спрямовані та в здійсненні якої реалізуються види *мовленнєвої діяльності;* … спосіб формування і формулювання думки за допомогою мови ми і розглядаємо як *мовлення*» [Зимняя: 123]; «…являючи собою спосіб формування і формулювання думки за допомогою мови, *мовлення* використовує мову як інструмент, знаряддя, засіб процесів формування і формулювання думки» [Зимняя: 125]. І таких аргументів далі по тексту чимало.

Отже, знову наголосимо на хибності тези щодо віднесення перекладу й перекладацької діяльності до суто мовленнєвої діяльності та відокремлення її від розумової діяльності.

Психологічний зміст діяльності характеризується *продуктом*, продовжує І.О. Зимня. Продукт це те, в чому об'єктивується, втілюється, матеріалізується діяльність, її мета й мотив, предмет і засоби, способи й умови. Продуктом продуктивних видів мовленнєвої діяльності (говоріння, письма) є *мовленнєве повідомлення (текст)*. Продуктом рецептивних видів мовленнєвої

діяльності (слухання й читання) є *умовивід*, до якого приходить людина в процесі осмислення мовного повідомлення, що сприймається [Зимняя: 125].

Діяльність також характеризується наявністю *результату*. Результатом продуктивних видів мовленнєвої діяльності є *вербальна або невербальна реакція слухача (або читача)*, тоді як результатом рецептивних видів мовленнєвої діяльності є *розуміння* (позитивний результат осмислення) або *нерозуміння* (негативний результат осмислення) *мовленнєвого повідомлення* [Зимняя: 125–126]. «Отже, – підсумовує І.О. Зимня, – очевидно, що мовленнєва діяльність так само, як будь-яка інша форма діяльності людини, характеризується всією повнотою психологічного змісту і є діяльністю в повному розумінні цього слова» [Зимняя: 126].

Далі І.О. Зимня прямо вказує на *складний, рецептивно-репродуктивний* характер перекладацької діяльності завдяки характеру обробки прийнятого та відтвореного повідомлення: «Так, якщо в слуханні й читанні характер обробки – рецептивний, а в говорінні й письмі – продуктивний, то переклад характеризується як рецептивно-репродуктивна діяльність. При цьому, якщо в основі рецептивних видів мовленнєвої діяльності лежить процес смислового сприйняття, осмислення (як встановлення смислових зв'язків і прийняття рішень), а в основі продуктивних видів мовленнєвої діяльності лежить процес продуктивного, творчого мислення, то переклад як складна рецептивно-репродуктивна діяльність передбачає сукупність добре розвиненого смислового сприйняття, результативного осмислення й репродуктивного мислення [Зимняя: 126–127].

Складність перекладу як виду мовленнєвої діяльності виявляється й у *характері випереджувального відображення дійсності*, пише І.О. Зимня. Ця закономірність проявляється в рецептивних видах мовленнєвої діяльності в формі *ймовірнісного прогнозування*, а в продуктивних – у формі *випереджувального синтезу*. Переклад (особливо усні його форми) характеризується тим, що випередження (ймовірнісна прогнозування) того, що буде сказано перекладачем, здійснюється не тільки на основі

лінгвістичного досвіду й ситуації спілкування, але також на основі того, що може сказати оратор. Відповідно, змінюється сам характер випереджувального синтезу в загальному механізмі випереджувального відображення. Складний характер обробки вихідного й цільового тексту, також визначають особливості роботи *пам'яті перекладача* [Зимняя: 127].

Складність і специфічність перекладацької діяльності також підтверджується тим, наголошує І.О. Зимня, що *у перекладі предметом завжди є чужа думка*, але яка відтворюється для інших від себе, тому «смисл сприйнятої фрази або повідомлення є «задумом» власного висловлювання, що може бути сформульований з більшою або меншою точністю порівняно з формулюванням задуму вихідної фрази. Отже, складність і специфічність предмета перекладу як виду мовленнєвої діяльності полягає в тому, що чужа думка не тільки відтворюється, формується, але й формулюється» [Зимняя: 128].

Важливим для психолінгвістичного розуміння сутності перекладу є висновок І.О. Зимньої про існування процесу «переформулювання»: «… якщо в усіх інших видах мовленнєвої діяльності здійснюється формування й формулювання думки (своєї або чужої), то в перекладі здійснюється і *переформулювання*. Переформулювання обов'язково включається до *внутрішнього механізму перекладу*, але з різним ступенем усвідомленості (автоматизированности) і, що найголовніше, в різних точках, моментах цього процесу» [Зимняя: 128–129].

На підтвердження складності перекладу як виду мовленнєвої діяльності І.О. Зимня наводить ще такий аргумент: «продукт рецептивної частини діяльності – умовивід – є предметом продуктивної частини цього процесу. Умовивід, що одержується в результаті осмислення, може бути більш чи менш повним залежно від умов перекладу, тому предмет, тобто задум, може визначатися різним ступенем повноти» [Зимняя: 131–132].

Так І.О. Зимня послідовно, логічно, аргументовано й переконливо довела, що «переклад являє собою *складну мовленнєву діяльність*, в котрій так

само, як і в інших її видах, *основним є спосіб формування і формулювання думки за допомогою мови, тобто мовлення.*… цей вид характеризується тим же *психологічним змістом*, що й інші види мовленнєвої діяльності» [Зимняя: 132].

Водночас, виходячи з первинної помилкової тези про те, що переклад є видом мовленнєвої, а не розумової діяльності, про сказано на початку, І.О. Зимня дійшла і такого висновку: «Переклад розглядається як мовленнєва, а не розумова діяльність також і тому, що ця діяльність виконує не когнітивну, пізнавальну, а тільки комунікативну функцію» [Зимняя: 132].

Вкотре не погодимось із позбавленням перекладацької діяльності одного з визначальних її атрибутів – «*розумової* діяльності». Знову наголосимо, що перекладацька діяльність неодмінно поєднується з *розумовою* діяльністю на кшталт того, як «мова людини нерозривно зв'язана з її мисленням» (Ю. Смолич, цит. за [СУМ, Т. 4: 717]). Тим більше, що за словами І.О. Зимньої, «являючи собою спосіб формування і формулювання думки за допомогою мови, мовлення використовує мову як інструмент, знаряддя, засіб процесів формування і формулювання думки» [Зимняя: 125].

З метою подальшого опрацювання визначення перекладацької діяльності виокремимо її диференційні ознаки.

5.1.2.3. Диференційні ознаки перекладацької діяльності

«Переклад є *багатоаспектним* феноменом *діяльності* людини у плані інформаційного обміну та комунікативного впливу: з одного боку, він є результатом інтеграції когнітивної, мовленнєвої, культурної, комунікативної, суспільної *діяльності*, з іншого, її посередником» [Селіванова: 670].

Оскільки ми розглядаємо діяльність як «особливу форму активного ставлення людини до зовнішнього світу, зміст якої становить його доцільна зміна і перетворення» [Огурцов, Юдин: 633], передусім звернімо увагу на *складний, специфічний, динамічний* характер цієї діяльності, що аргументативно довела І.О. Зимня в підпункті 5.1.2.2.

По-друге, перекладацька діяльність має *спеціального суб'єкта* – перекладача, який творчо оперує *об'єктними компонентами* – об'єктом діяльності, знаряддями діяльності та продуктом діяльності.

По-третє, внаслідок активного впливу суб'єкта-перекладача *об'єкт* діяльності завжди набуває *нову форму* і перетворюється на *продукт* діяльності.

По-четверте, перекладацька діяльність, на відміну від інших видів діяльності, являє собою *процес*, а не систему. Цей процес є *цілеспрямованим*, *усвідомленим*, *умотивованим*. На думку Л.А. Хорунжої, «перекладацька діяльність може здійснюватися перекладачем *свідомо* (за результатами аналізу й обґрунтованих висновків) або *інтуїтивно*. Співвідношення свідомого та інтуїтивного неоднакове в різних перекладачів і під час перекладу різних текстів, і в різних умовах» [Хорунжа: 155].

По-п'яте, перекладацька діяльність є *комбінованою*, *рецептивно-продуктивною*, хоча традиційно заведено розділяти діяльність на «репродуктивну (спрямовану на отримання вже відомого результату відомими засобами) і продуктивну діяльність, або творчість, пов'язану з виробленням нових цілей і відповідних їм засобів або з досягненням відомих цілей за допомогою нових засобів» [Огурцов, Юдин, Симонов].

По-шосте, перекладацька діяльність завжди має *індивідуально-творчий* характер, що передбачає компетентне володіння суб'єктом *індивідуально-специфічною* системою *операційних засобів* – способів, методів, прийомів, навичок виконання цієї діяльності, і дає підставу вести розмову про існування *індивідуального стилю перекладача*. Індивідуальний характер перекладацької діяльності об'єктивно характеризується існуванням *«зони операціональної невизначеності»* [Головин: 171], що допускає вибір різних способів виконання діяльності.

По-сьоме, перекладацька діяльність має *психофізіологічний* характер, що дозволяє людям із різними особливостями нервової системи, різною структурою здібностей, темпераменту й характеру досягати позитивного

результату (продукту діяльності) в межах певного підвиду перекладацької діяльності за рахунок компенсування індивідуальних особливостей, що перешкоджають, іншими психофізіологічними якостями, здібностями, особливостями (напр., стресостійкість, лабільність психіки, моторність реакцій, короткочасна, довготривала, словесно-логічна пам'ять тощо).

По-восьме, перекладацька діяльність має не індивідуально-пізнавальний, а *соціальний характер*, спрямований на забезпечення міжкультурної міжмовної комунікації, тобто регулюється соціально зумовленим мотивом. У теорії перекладу механізм соціальної регуляції перекладацької діяльності дослідив В.В. Андріянов [ТПС: 112].

По-дев'яте, перекладацька діяльність постає як специфічний вид *внутрішньо-зовнішньої, ідеально-матеріальної діяльності практичного спрямування*. Тобто вона завжди починається як суто внутрішня, ідеальна (нематеріальна), розумово-пізнавальна діяльність, а завершується як внутрішньо-зовнішня, ідеально-матеріальна, мовленнєво-розумова діяльність, результатом якої є конкретний матеріальний продукт – текст мови перекладу.

Отже, перекладацька діяльність є різновидом *мовленнєво-розумової* діяльності. У психолінгвістиці мовленнєву діяльність визначають як «єдність спілкування та узагальнення, особливим чином організовану активну й цілеспрямовану діяльність людини, що регулюється визначеною системою мотивів» [Красных: 91].

5.1.2.4. Зміст і структура перекладацької діяльності

У структурі психолінгвістичної моделі перекладацької діяльності розглянемо такі складові: дію, суб'єкт, об'єкт, мотив, продукт (результат), предмет, етапи, операційні засоби, умови.

Основною структурною одиницею перекладацької діяльності є *перекладацька дія*, під якою Л.Л. Нелюбін розуміє «процес, спрямований на досягнення суб'єктивно усвідомлюваної проміжної мети перекладацької діяльності щодо перекладу якогось тексту. Перекладацька дія синхронного перекладача як правило полягає в перекладі чергової ланки вихідного тексту» [ТПС: 151].

О.В. Ребрій виокремлює в перекладі як діяльнісному акті *об'єктну* та *суб'єктну складові*. «В межах об'єктної складової «предмет дії» (текст оригіналу) перетворюється на «продукт дії» (текст перекладу) відповідно до його «іманентних законів». До суб'єктної складової належить «суб'єкт дії» (перекладач), який діє на «знаряддя» (мову), яка «переадресує його активність предмету». В основі діяльнісного акту лежить «розгалужений причинний комплекс», що фіксує не тільки активність суб'єкта дії як таку («дієва причина»), але й її структуруючий потенціал («формальна причина») та доцільність («цільова причина») [Ребрій. Системний підхід: 216].

У теорії перекладу існує розгалужена класифікація різновидів перекладацьких дій. Зокрема, виокремлюють рецептивні[13], репродуктивні[14], модифікаційні[15], транслітераційні[16] дії тощо. Пам'ятаємо, що дія реалізується в формі *операцій* – конкретних дій, що перетворюються на операцію у разі її автоматизації (алгоритмізації), коли вони вже не усвідомлюються перекладачем (див. [ТПС: 43]).

У пункті 5.1.2.3 ми зазначили, що, на відміну від інших видів діяльності, перекладацька діяльність являє собою *процес*, а не систему. Цей процес є цілеспрямованим, усвідомленим, умотивованим. Утім коли йдеться про аналіз *структури* перекладацької діяльності, доцільно й коректно вести розмову про систему або структуру, що являє собою немовби застиглий процес перекладацької діяльності.

Нагадаємо, що в загальній теорії перекладу заведено виокремлювати процес перекладу [ТПС: 172–173], процес орієнтування [ТПС: 171], процес

---

[13] **Рецептивні дії** – дії щодо приймання інформації [ТПС:182].

[14] **Репродуктивні дії** – дії, що пов'язані з функціонуванням навичок [ТПС:180].

[15] **Модифікаційні дії** – дії перекладача, мета яких полягає в тому, щоб шляхом певних змін у трансльованому змісті пристосувати текст, що створюється МП, до іншої лінгвоетнічної комунікативної компетенції нового адресата [ТПС:115].

[16] **Транслітераційні дії** – дії перекладача, що спрямовані на максимально повне передавання змісту вихідного тексту (ВТ)» [ТПС: 228].

пошуку оптимального рішення [ТПС: 173], процес прийняття рішення [ТПС: 173] тощо.

Центральне місце в структурі перекладацької діяльності займає *процес перекладу*. Л.Л. Нелюбін наводить у словнику аж дев'ять визначень та розгорнутих тлумачень цього поняття, з яких зупинимось на одному:

«*Процес перекладу* – 8. Є розумово-мовленнєвою діяльністю, що складається з трьох послідовних стадій: розуміння думок, виражених засобами вихідної мови; перемикання мислення (з однієї мови на іншу); вираження думок засобами мови перекладу. Звідси випливає, що переклад є вторинним явищем щодо чотирьох видів мовної діяльності: усного мовлення, аудіювання, письмового мовлення й читання про себе; а вміння й навички будь-якого виду перекладу можна розкласти на вміння й навички двох із перерахованих видів мовної діяльності (аудіювання – усне мовлення, аудіювання – письмове мовлення, читання про себе – письмове мовлення) і навичка перемикання мислення з однієї мови на іншу» [ТПС: 172–173].

Суб'єктом перекладацької діяльності є *перекладач* – професійно підготовлений компетентний міжмовний і міжкультурний посередник[17].

Об'єктом перекладацької діяльності слід вважати *текст мови оригіналу (МО)*, а *продуктом (результатом) – текст мови перекладу (МП)*.

Мотивом перекладацької діяльності слід вважати *міжкультурну міжмовну опосередковану комунікацію*. Специфіка цього мотиву полягає в тім, що він має *соціально зумовлений*, а не є особисто-пізнавальний *характер*.

Предметом перекладацької діяльності є трансляційно-інтерпретативні дії й операції суб'єкта-перекладача, що, як правило, передбачають чотири *етапи (фази)* перекладацької діяльності:

1) сприйняття тексту МО;

---

[17] Детальна характеристика військового перекладача як головного суб'єкта лінгвістичного забезпечення військ представлена в розділі 7.

2) розуміння (декодування смислу) тексту МО;

3) продукування тексту МП;

4) передавання тексту МП.

Операційними засобами (інструментами, знаряддями) перекладацької діяльності слугують конкретні способи, методи, прийоми перекладу, а також сформовані компетентності, що послідовно реалізуються через стратегію, тактику й технологію перекладу. У перекладацькій діяльності *вибір* операційних засобів зумовлюється не мотивами й цілями суб'єкта (як це зазвичай відбувається в інших видах діяльності), а об'єктом – текстом МО.

Умови перекладацької діяльності також є специфічними. Вони залежать вид виду перекладу, втім власне характер професійної діяльності перекладача апріорі вимагає високої інтелектуальної й психофізіологічної напруженості, інтенсивності праці, постійного перебування у стресовому стані завдяки ситуації двомовності й когнітивного дисонансу. До того ж військовий перекладач іноді здійснює свою діяльність в екстремальних умовах військової служби або в зоні бойових дій, де існує реальна загроза для його життя й здоров'я.

Крім основних елементів структури психолінгвістичної моделі перекладацької діяльності, звернімо увагу на таємничий компонент цієї структури, своєрідну «чорну скриню», що позначається терміном «внутрішня діяльність». За визначенням С.Ю. Головіна, *внутрішня діяльність* – це будь-яка інтелектуальна робота, не завжди тільки розумовий процес, але й будь-яке уявне відтворення майбутніх дій, планування. Вона виконує дуже важливу функцію: дії внутрішні підготовляють дії зовнішні та економлять зусилля щодо пошуку необхідних дій, дозволяють уникати значних і навіть фатальних помилок [Головин: 173].

Т.П. Андрієнко виокремлює у структурі перекладацької діяльності «регулятиви», що розкривають зміст та свідчать про ієрархічність системи перекладацької діяльності. Такими «регулятивами» перекладацької діяльності авторка вважає принципи перекладу, глобальну стратегію перекладу, локальні

стратегії перекладу, тактики перекладу, методи й прийоми перекладу [Андриенко. Стратегии перевода: 158] (Рис. 5.3).

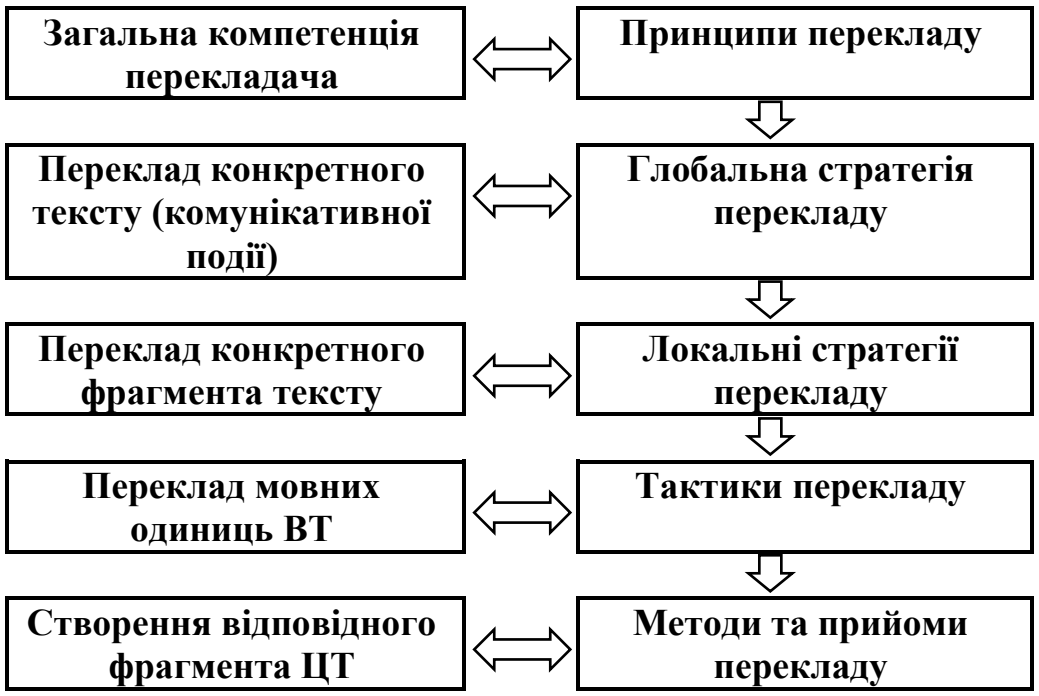

Рис. 5.3. Регулятиви перекладацької діяльності
(за Т.П. Андрієнко)

Загальна модель перекладацької діяльності розкриває чотири етапи творчого процесу перекладу. *Перший етап* позначають як упізнання й первинне осмислення слів загальної структури тексту. На *другому етапі* відбувається глибше з'ясування змісту як окремих одиниць тексту (слів, словосполучень, фразеологічних єдностей), так і більших сегментів (речень, надфразових єдностей, тексту в цілому). Відтворення смислової і стилістичної інформації оригіналу за допомогою засобів мови перекладу відносять до *третього етапу*. На завершальному, *четвертому, етапі* проводиться контрольне саморедагування – завершально-оцінювальні дії перекладача [ТПС:114].

У військовому перекладі також використовують *структуру функціонально-семіотичної моделі перекладацької діяльності*, що її представив Г.М. Стрелковський у праці «Теорія і практика військового перекладу» [Стрелковський, 1979]. У цій моделі (Рис. 5.4) Г.М. Стрелковський сфокусував увагу саме на діяльності перекладача, абстрагуючись від інших етапів комунікативного акту, хоча «відправник і одержувач повідомлення

існують, і перекладач постійно підтримує з ними зв'язок. Цей зв'язок існує й тоді, коли перекладач має справу тільки з текстом, тому що опосередковано перекладач і в цьому випадку проводить необхідні узгодження» [Стрелковський, 1979: 86].

Скороченнями позначено: М і $М^1$ – мови М і $М^1$ як різні світосприйняття; МО – мова оригіналу; МП – мова перекладу; СМп – смисл, що його зрозумів перекладач через своє світосприйняття; $СМ^1$п – той саме смисл, але трансформований перекладачем в МП.

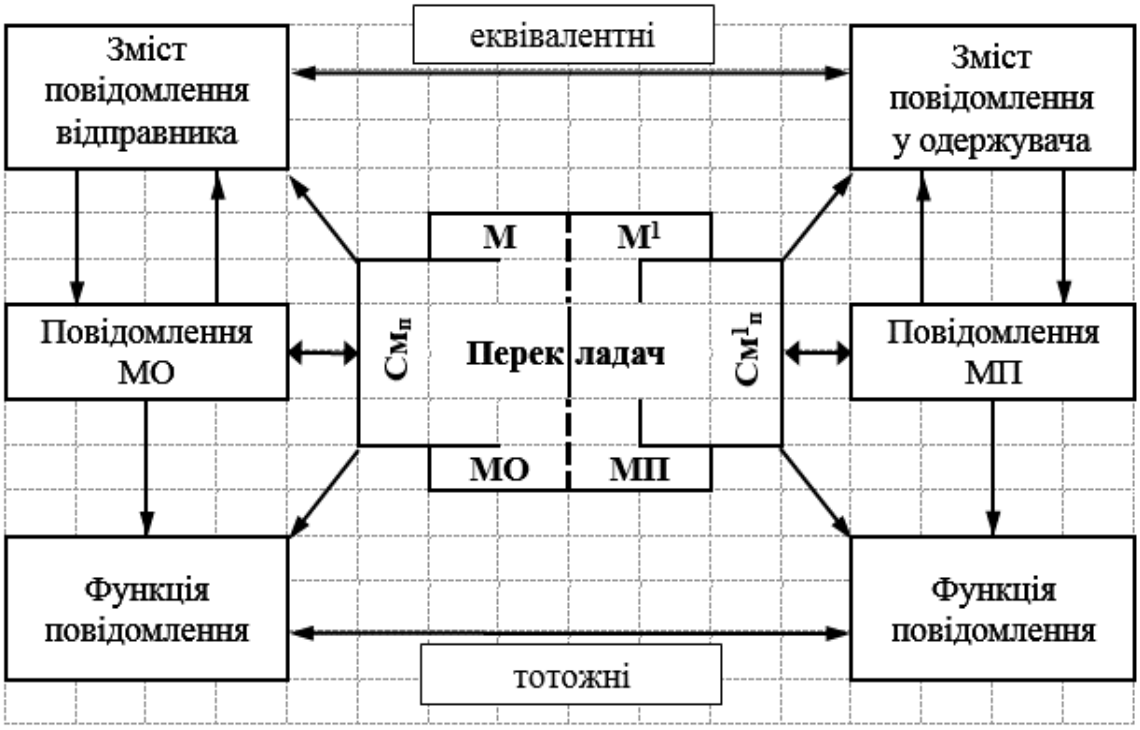

Рис. 5.4. Функціонально-семіотична модель перекладацької діяльності Г.М. Стрелковського

5.1.2.5. Визначення перекладацької діяльності

На основі виокремлених диференційних ознак, змісту й структури перекладацької діяльності запропонуємо визначення:

перекладацька діяльність – специфічний вид мовленнєво-розумової діяльності, динамічний трансляційно-інтерпретативний процес білінгвального сприйняття й відтворення текстів перекладачем, що має складний психофізіологічний, індивідуально-творчий характер і регулюється соціально зумовленим мотивом міжкультурного міжмовного посередництва.

Запропоноване визначення містить 7 структурних елементів та 8 характерних ознак або параметрів діяльності (Д.):

1) вид Д. – *мовленнєво-розумова*;

2) мотив Д. – *міжкультурне міжмовне посередництво*;

3) основний елемент Д. – *процес* (як форма реалізації дії);

4) предмет Д. – *трансляційно-інтерпретативна*;

5) об'єкт Д. – *текст*;

6) суб'єкт Д. – *перекладач*;

7) етапи Д. – *сприйняття й відтворення*;

8) характерні ознаки Д. – специфічна; динамічна; білінгвальна; складна; психофізіологічна; індивідуальна; творча; соціально зумовлена.

Під час роботи над визначенням (його формуванням, формулюванням і форматуванням) чотири *етапи* перекладацької діяльності (сприйняття тексту МО, розуміння тексту МО, продукування тексту МП, передавання тексту МП) мінімізовані до двох – *сприйняття* й *відтворення* текстів, що відповідає принципу мінімізації визначень, а також повністю співвідноситься з усталеними термінами/поняттями *рецептивної* й *репродуктивної* діяльності, що мають латинське походження.

Крім того, визначення основного елемента й предмета перекладацької діяльності (*трансляційно-інтерпретативний процес*) викликає два види асоціацій: 1) *письмовий* та *усний* переклад і 2) *знаковий* та *смисловий* переклад, що, на наш погляд, добре.

5.1.2.6. Службова діяльність військового перекладача

Крім перекладацької діяльності, в ТВП використовується суміжне, але не тотожне поняття – «службова діяльність військового перекладача».

Якщо в основі *перекладацької діяльності* знаходиться її основний визначальний елемент – «*перекладацька дія*», що вказує на комунікативно-посередницький характер цієї діяльності, то сутність *службової діяльності військового перекладача* конкретизується додатковим атрибутом-ознакою

«*службова*», що вказує на особливий юридичний статус військового перекладача як посадової особи, що виконує спеціальні обов'язки військової служби.

Види службової діяльності військового перекладача природно й логічно співвідносяться зі складовими системи лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ), що докладно розкриваються в розділі 6, а також із функціями службової діяльності військового перекладача (підрозділ 7.2). Тому в цьому пункті лише назвемо *види службової діяльності військового перекладача*:

1) міжкультурна комунікативно-посередницька діяльність (перекладацьке супроводження в Збройних Силах України);

2) воєнно-країнознавча інформаційно-аналітична діяльність;

3) військово-термінологічна нормативно-кодифікаційна діяльність;

4) лінгвопедагогічна дидактично-діагностична діяльність;

5) лінгводослідницька науково-пошукова діяльність;

6) навчально-бойова діяльність;

7) військово-адміністративна діяльність.

На відміну від перекладацької діяльності, під ***службовою діяльністю військового перекладача*** розуміємо основні й допоміжні функції й завдання військового перекладача як посадової особи, що виконує спеціальні обов'язки військової служби.

Отже, під ***діяльністю*** як однією з фундаментальних категорій сучасної науки, розуміємо динамічний процес активних взаємодій суб'єкта з матеріальним або ідеальним об'єктом.

Категорія «перекладацька діяльність» об'єктивно постає як граничне фундаментальне поняття перекладознавства, виконує роль універсалії, що зумовлює необхідність проаналізувати її саме с позицій діяльнісного підходу, дослідити диференційні ознаки, зміст, структуру, запропонувати визначення, що відповідатиме критеріям перекладознавчої науки.

У структурі психолінгвістичної моделі перекладацької діяльності виокремлюємо дію, суб'єкт, об'єкт, мотив, продукт (результат), предмет, етапи, операційні засоби, умови та пропонуємо визначення категорії

«перекладацька діяльність», що містить 7 елементів і 8 ознак або параметрів діяльності.

Перекладацька діяльність – специфічний вид мовленнєво-розумової діяльності, динамічний трансляційно-інтерпретативний процес білінгвального сприйняття й відтворення текстів перекладачем, що має складний психофізіологічний, індивідуально-творчий характер і регулюється соціально зумовленим мотивом міжкультурного міжмовного посередництва.

Перекладацьку діяльність відокремлюємо від суміжного, але не тотожного поняття – *службова діяльність військового перекладача*, під якою розуміємо основні й допоміжні функції й завдання перекладача як посадової особи, що виконує спеціальні обов'язки військової служби.

5.2. Макроструктурний рівень перекладацької діяльності

Перекладацька діяльність послідовно реалізується в стратегії, тактиці й технології перекладу, що являють собою три етапи перекладацької діяльності та формують її макроструктурний рівень.

5.2.1. Стратегія перекладу

«Проблема стратегії у перекладознавстві має парадоксальну природу: важко знайти хоча б одну більш-менш ґрунтовну розробку, в якій вона не згадувалася б, водночас так само важко знайти розгорнуту дефініцію цього поняття, яка б претендувала на більш-менш універсальний характер», – наголошує О.В. Ребрій [Ребрій. Вступ до перекладознавства: 4].

Дійсно, поняття «стратегія перекладу» достатньо широко використовують, втім вкладають в нього різні смисли й концепти.

5.2.1.1. Стратегія як універсальне наукове поняття

Відомо, що поняття «стратегія» апріорі належить до сфери національної та воєнної безпеки, втім його поширено майже на всі галузі діяльності людини. На законодавчому рівні офіційно затверджують «стратегію кібербезпеки», «стратегію громадської безпеки та цивільного захисту», «національну стратегію безпеки мережевих та інформаційних систем», «освітню стратегію

(стратегію розвитку освіти)», «економічну стратегію», «стратегію технічного обслуговування та ремонту» тощо [Законодавство України].

Найчастіше стратегію визначають як «мистецтво управління» (галузями, підприємствами, персоналом, матеріальними й фінансовими ресурсами), «загальний план» (діяльності), «способи підготовки та здійснення» (діяльності), «знання закономірностей і передумов» (діяльності), «цілепокладання» тощо.

Це поняття добре розуміють і активно використовують на рівні побутового, повсякденного спілкування [СУМ, Т. 9: 751]:

1. «Оленчук усе скаже. Я йому поясню, яка в нього повинна бути *стратегія* й тактика» (Іван Микитенко);

2. «Вася Стьопін уперто крутив головою і слухати не хотів дідової *стратегії*» (Юрій Збанацький);

3. «Хоч бойові накази ще не були обнародувані, кожному бійцеві була ясна *стратегія* і напрямки наступних ударів» (Олесь Гончар);

4. «Не мав Бородавка жодного уявлення про тактику і *стратегію*» (Зінаїда Тулуб).

Як бачимо, в перших двох прикладах слово «стратегія» вживається в переносному значенні як «спосіб дій, лінія поведінки кого-небудь». У наступних прикладах воно використовується начебто в прямому значенні – «мистецтво і наука підготовки і ведення війни та великих воєнних операцій, вища воєнна наука» [СУМ, Т. 9: 751], втім герої літературних творів (навіть «бійці» – рядові військовослужбовці, солдати) усе ж таки розуміють стратегію як «план, задум або спосіб дій».

Щось таке спостерігаємо й у науковій сфері: відбувається запозичення поняття «стратегія» не в його основному (див. Рис. 5.5 [Англо-українсько-французький міжвидовий словник зовнішніх зв’язків, стратегії та безпеки: 217]), а в повсякденному, розмовно-побутовому значенні – «загальний план; задум; спосіб дій».

strategy	стратегія	stratégie
1. The art and science of developing and employing instruments of national power in a synchronized and integrated fashion to achieve theatre, national and/or multinational objectives.	1. Мистецтво і наука синхронно та інтегровано розробляти і застосувати інструменти національної влади для досягнення національних та/чи багатонаціональних цілей, а також цілей на театрах воєнних дій.	1. L'art et la science de mettre au point et d'employer les outils du pouvoir national d'une manière synchronisée et intégrée pour atteindre les objectifs de théâtre, nationaux ou multinationaux.
2. Combination of military, economic and diplomatic assets that the political power can use to reach its objectives.	2. Поєднання засобів різних військових, економічних, дипломатичних галузей, за допомогою яких може діяти політична влада для досягнення поставлених цілей	2. Combinaison des moyens dans les différents domaines militaire, économique, diplomatique, sur lesquels peut agir le pouvoir politique pour atteindre les buts qu'il s'est fixé.

Рис. 5.5. Визначення терміна «стратегія»

І.О. Зимня визначає *стратегію* досить оригінально – «комплекс, багатовимірне представлення процесу актуального стану, збереження, розвитку або зміни, загальний проект і проектування його здійснення на певний відтинок часу» [Зимняя. Характеристика: 71].

«Поняття стратегії входить до термінологічного апарату переважної більшості наукових дисциплін, – зазначає О.В. Ребрій, – модифікуючи своє значення та дефініцію відповідно до вимог тієї або іншої галузі, тож цілком закономірно, що визначення перекладацьких стратегій також вказує на зв’язок між перекладознавством та спорідненими дисциплінами» [Ребрій. Вступ до перекладознавства: 4–5].

У *педагогічних дослідженнях* термін «стратегія» зустрічається в словосполученнях «педагогічна стратегія», «стратегія виховання», «стратегія навчання», «стратегія розвитку», «стратегія життя», «життєва стратегія», «стратегія проектування освітнього процесу» тощо. За спостереженням О.М. Борисенко, стратегію трактують як мистецтво і науку планування й здійснення конкретного процесу або діяльності; комплекс, комплексну освіту, комплексний план або програму дій з метою досягнення результатів діяльності; комплексне проектування, загальний проект майбутньої діяльності; теоретичну розробку концептуальних основ і головних напрямків діяльності; управлінське рішення, спрямоване на оптимізацію взаємодії

учасників діяльності в певній сфері; мистецтво і науку досягнення бажаних результатів майбутньої діяльності, вчення щодо найкращого використання всіх сил і засобів з метою підвищення рівня та якості освіченості населення країни» [Борисенко: 191].

П.Г. Постников розуміє під стратегією «управлінське рішення, спрямоване на оптимізацію взаємодії учасників освітнього процесу з урахуванням гармонізації та прогнозування розвитку ситуації, визначення необхідних змін через використання конкретної тактики» [Постников: 42].

У *загальній психології* використовують термін-поняття *стратегія життя* – «лінія життя особистості, спрямована в майбутнє, що ґрунтується на здатності будувати його з урахуванням своїх індивідуально-психологічних особливостей та можливостей». Стратегії життя підпорядкована *тактика життя* – «лінія, що діє в межах конкретної індивідуальної ситуації» [М'ясоїд: 106].

У *психології спілкування* «стратегія і тактика» розглядаються як процес інтерактивного спілкування на різних рівнях (соціальне, ділове, духовне спілкування) і стилях (демократичне, авторитарне, суперечливе спілкування), де спілкування розглядається як «взаємодія шляхом зараження, навіювання, переконання, наслідування» з метою кооперації або конкуренції [М'ясоїд: 220].

У *комунікативній лінгвістиці* стратегію співвідносять з *мотивом*, метою або інтенцією, під якими розуміють «превербальний, осмислений намір мовця, який зумовлює комунікативні стратегії, внутрішню програму мовлення та способи її здійснення» [Селіванова: 605]. Також використовують поняття *«комунікативні стратегії»*, що ґрунтуються на глобальному намірі комунікації, конкретній інтенції комунікативної дії, комунікативному смислі й інтерактивному режимі (виборі манери, стилю, жанру тощо). Водночас, зауважує О.О. Селіванова, «дефініція комунікативної стратегії не є чітко

окресленою. Типологія комунікативних стратегій є практично не розробленою проблемою комунікативної лінгвістики» [Селіванова: 607].

О.О. Селіванова також констатує поділ стратегій на власне *комунікативні* (регулюють послідовність комунікативних дій) та *змістові* (відповідають за планування змісту і його маніфестацію за допомогою наявних мовних ресурсів). За метою спілкування виокремлюють *кооперативні*, *конфліктогенні* й *маніпулятивні* комунікативні стратегії. О.О. Селіванова відзначає внесок Т.В. Радзієвської в класифікацію стратегій наукових і науково-популярних текстів та класифікацію діалогічних стратегій Т.А. Ван Дейком, який виокремлює «контекстуальні й текстові макростратегії: перші визначені залежністю від загального контексту ситуації, комунікативної взаємодії, типу дискурсу й можливості свободи референції, другі зафіксовані в тексті як сигнали певної теми, що сприяють формуванню гіпотези адресата відносно теми дискурсу чи епізоду або перевірки, згадування та корекції вже виокремлених адресатом макропропозицій. Також дослідник розмежовує когнітивні, контекстуальні, мовленнєві, семантичні, синтаксичні, схематичні, текстові стратегії та стратегії розуміння» [Селіванова: 608].

Таким чином, поняття «стратегія» містить *семантичні ознаки* планування, прогнозування, підготовки умов майбутньої діяльності відповідно до визначеної мети.

Як онтологічне визначення для ТВП приймемо діяльнісне розуміння стратегії, що його наводить О.В. Ребрій: «***Стратегія*** – усталена ментальна формація, що має генеральну спрямованість форм (дій) поведінки, які входять до неї та розташовані у певній послідовності задля досягнення поставленої мети (результату)» [Ребрій. Вступ до перекладознавства: 5].

5.2.1.2. Диференційні ознаки стратегії перекладу

В.Н. Комісаров розуміє стратегію перекладу як «правильний підхід до своєї діяльності, своєрідне перекладацьке мислення, яке лежить в основі дій перекладача і становить його *загальну стратегію*» [Комиссаров: 356]. Вироблення перекладацької стратегії передбачає знання і застосування перекладачем *загальних принципів* здійснення процесу перекладу, які включають три основних групи: деякі вихідні постулати, вибір загального напрямку дій та вибір характеру й послідовності дій в процесі перекладу [Комиссаров: 356-357].

І.С. Алексєєва називає перекладацькими діями «всю сукупність можливих дій із здійснення перекладу», а *перекладацьку стратегією* визначає як «свідомо обраний перекладачем алгоритм цих дій у перекладі конкретного тексту» [Алексеева. Введение в переводоведение: 322].

Для М.К. Гарбовського поняття «стратегія перекладу» пов'язано з поняттями «перекладацька концепція» і «мета перекладу». Автор згадує стратегію перекладу в передостанній главі свого відомого підручника з теорії перекладу, коли розглядає деформацію та пов'язані з нею неминучі втрати в якості стратегії перекладу: «Концепція ж, зі свого боку, передбачає усвідомлення кінцевої мети перекладу і вибір у відповідності з цією метою певної генеральної лінії поведінки – *стратегії перекладу*, тобто стратегії перетворення вихідного тексту» [Гарбовский. Теория перевода: 508]. Як бачимо, М.К. Гарбовський визначає стратегію перекладу як генеральну лінії поведінки, пов'язаної з перетворенням вихідного тексту.

На думку авторів підручника «Теорія і практика перекладу: Німецька мова», поняття «стратегія» і «тактика» не відіграють вирішальної ролі при перекладі: «Щоб не вдаватися до детальної характеристики понять «стратегія» і «тактика» (бо вона вирішальної ролі при перекладі не відіграє), відзначимо лише, що перше означає загальну найдальшу ціль, а друге – конкретну найближчу» [Кияк, Огуй, Науменко: 87]. Водночас автори вказують на розбіжність тих засобів, що їх використовують автор і перекладач:

«Якщо перший йде від нелінгвального (психічного, розумового) задуму до вербального висловлювання, то другий рухається у зворотному напрямку: від словесного тексту до його ідейного (нелінгвального) ядра. Якщо перший створює текст як не зовсім очікуваний (всіх лінгвістичних можливостей мовних одиниць не охопиш і не передбачиш!) наслідок семантичного зв'язку лексем та граматичного з'єднання категорій, то другий продукує своє висловлювання (тобто сприймає текст оригіналу) як очікуваний результат очікуваних зв'язків та з'єднань» [Кияк, Огуй, Науменко: 87].

У *військовому перекладі* поняття «стратегія перекладу» природно асоціюється зі «стратегією» сфери військового мистецтва. Логіка військових перекладачів проста: так само, як *стратегія* є невід'ємною складовою *військового мистецтва*, її найвищим рівнем, так і *стратегія перекладу* є невід'ємною складовою *перекладацької діяльності*, найвищим рівнем її структури. Наприклад, *стратегію перекладу* визначають як «загальну мету, надзавдання трансляційно-інтерпретативної діяльності перекладача, що конкретизується в тактиці та реалізується в технології перекладу» [Балабін, 2002: 306].

За висновками О.О. Михайленко, яка досліджувала стратегію перекладу в аспекті алгоритму операційної діяльності перекладача, словосполучення «стратегія перекладу» характеризується термінологічною невизначеністю. «Очевидно, що термінологічні труднощі викликані перш за все невизначеністю об'єму самого поняття «стратегія перекладу». На сучасному етапі перекладознавством фактично не виявлено, які конкретно ознаки воно включає…, дефініція стратегії перекладу як складової алгоритму операційної діяльності перекладача в межах терміносистеми перекладознавства практично відсутня» [Михайленко. Стратегія перекладу: 36]. На думку дослідниці, стратегія – це «загальний план дій перекладача у перекладі цілого тексту», а тактика – це «конкретні дії перекладача після визначення ним стратегії відтворення цілого тексту» [Михайленко. Стратегія перекладу: 37].

Ґрунтовний системний аналіз сучасних наукових підходів щодо розуміння *стратегії перекладу* провів О.В. Ребрій [Ребрій. Системний підхід]. Він також представив термінологічні визначення стратегії перекладу представників європейських шкіл перекладознавство, що є особливо цінним. Зокрема, «Х.П. Крінгз (H.P. Krings) визначає перекладацьку стратегію як «потенційно свідомий план дій перекладача по вирішенню конкретної перекладацької проблеми в межах конкретного перекладацького завдання», – цитує О.В. Ребрій[18]; – схожу позицію поділяє В. Льошер (Loescher W.): стратегія – це «потенційно свідома процедура вирішення проблеми, що виникає при перекладі тексту або його частини». Не можна не звернути увагу, що обидва визначення акцентують «свідому» (conscious) природу стратегії, у зв'язку з чим А. Коен (A. Cohen) зазначає, що саме «усвідомленість (consciousness) є тим елементом, який відмежовує стратегії від нестратегічних процесів». Водночас вважаємо, що спільним недоліком наведених визначень є слабо виражена ідея цілеспрямованості та послідовності (системності) дій перекладача» [Ребрій. Системний підхід: 217].

О.В. Ребрій акцентує увагу на двох головних критеріях, за якими можна класифікувати перекладацькі стратегії – кількісному та якісному. «За «кількісним» критерієм стратегії можна поділити на глобальні (тобто такі, що стосуються перекладу цілого тексту) та локальні (тобто такі, що стосуються текстового сегмента). Утім фінська дослідниця Р. Яааскелайнен (R. Jaaskelainen) вважає, що глобальні стратегії належать до загальних принципів та способів дій, а локальні …до спеціальних дій, пов'язаних з розв'язанням перекладачем проблем та прийняттям рішень. Різні, на перший погляд, підходи насправді є близькими, адже ґрунтуються на дихотомії «частина – ціле». Для більшості перекладів обидва типи стратегій є обов'язковими через притаманні

[18] *Прим*. Тут і далі цитати наводяться за працею О.В. Ребрія [Ребрій. Системний підхід].

їм причинно-наслідкові зв'язки. Але якщо глобальна (суперординантна) стратегія визначається на етапі доперекладного аналізу тексту і є єдиною, то локальні (субординантні) стратегії є симультанними перекладу та чисельними», – наголошує О.В. Ребрій [Ребрій. Системний підхід: 217].

Обґрунтовуючи важливу тезу про те, що «розробка проблеми перекладацьких стратегій має як теоретичне, так і практичне значення», О.В. Ребрій наводить переконливі аргументи французького перекладознавця Ж.-П. Майлака (Mailhac J.-P.), який стверджує, що «на теоретичному рівні перекладознавство має опікуватися стратегіями, які «мають сприяти нашому розумінню перекладу як діяльності», відповідати вимогам «дескриптивної та експланаторної адекватності, веріфікативності, спростованості, економії тощо» та бути в цілому «імовірнісними» (probabilistic). Утім на прикладному рівні перекладознавство має забезпечити перекладацькі стратегії, що «скеровують перекладача при вирішенні ним/нею завдань та надають можливість оцінки якості [перекладу] та розвитку перекладацьких навичок» [Ребрій. Системний підхід: 217].

«Різниця між теоретичними та прикладними стратегіями перекладу визначається рівнем концептуальної абстрагованості та складністю задіяного апарату дослідження», – підсумовує О.В. Ребрій і робить важливий висновок про «необхідність переведення проблеми перекладацької стратегії на вищий рівень наукової рефлексії, що передбачає, зокрема, систематизацію можливих підходів до її вирішення та розробку необхідного методологічного апарату. Очевидно, що на сучасному етапі робота з текстами різних типів та жанрів вимагає від професійного перекладача не стільки інтуїтивного, скільки усвідомленого підходу, в основі якого має бути сукупність стратегій, здатних забезпечити оптимальний варіант вирішення складних перекладацьких завдань та нівелювати можливий негативний вплив суб'єктивних чинників [Ребрій. Системний підхід: 220].

Теоретичний внесок у дослідження стратегії перекладу зробила Т.П. Андрієнко в дисертації «Стратегії в інтеракційній моделі перекладу»

[Андрієнко. Дисертація]. Услід за О.В. Ребрієм Т.П. Андрієнко вважає за необхідне розділяти поняття «глобальна стратегія перекладу» та «локальні стратегії перекладу» і пропонує власні визначення цих понять:

«*Глобальну стратегію перекладу* визначаємо як загальну когнітивну установку на транспонування текстового концепту оригіналу на когнітивні структури мовної картини світу цільової мови. Формування глобальної стратегії перекладу ґрунтується на використанні перекладачем загальних принципів перекладу до конкретного цілісного тексту. І принципи, і стратегії перекладу є знанням, що формує напрямок діяльності – когнітивним регулятивом, що організовує здійснення перекладацької діяльності в цілому» [Андриенко. Стратегии перевода: 157].

«*Локальні стратегії перекладу* визначаються як стратегії перекладу фрагментів тексту (вирішення часткових перекладацьких проблем). У когнітивному плані в перекладацькій діяльності локальні стратегії включають аспекти «дискретизації» текстового концепту оригіналу, прочитання загального змісту тексту через його фрагменти, ідентифікації проблеми: виявлення конкретного фрагмента, що вимагає прийняття перекладацького рішення при існуванні альтернативності, і вибір напрямку/програми розв’язання ідентифікованої проблеми в світлі загальної стратегії перекладу» [Андриенко. Стратегии перевода: 157]. Отже, глобальна стратегія спрямована на відтворення цілісного концептуального образу вихідного тексту, вона співвідноситься зі змістом тексту в цілому, тоді як локальні стратегії перекладу спрямовані на відтворення конкретних фрагментів тексту.

За когнітивними чинниками Т.П. Андрієнко виділяє поняття «*стратегія одомашнення*», що, на її думку, постає як «відтворення інформації оригіналу в опорі на універсальне знання, зафіксоване мовою перекладу» [Андрієнко. Когнітивні чинники: 9], та поняття «*стратегія очуження*», при виборі якої «перекладач відтворює інформацію оригіналу, спираючись на універсальне, але разом із тим, уводить у переклад те, шо є новим для приймаючої культури, долучаючи його з культури мови оригіналу» [Андрієнко. Когнітивні чинники: 10].

Когнітивною основою стратегій очуження й одомашнення є двомовність перекладача, наголошує Т.П. Андрієнко, що проявляється не лише у володінні нормами МО і МП, а й у розмежованості в картині світу перекладача зон універсального й мовно-специфічного для кожної з мов. Дотримуючись *стратегії одомашнення*, перекладач відтворює інформацію оригіналу в опорі на універсальне і специфічне для МП, використовує мовні знання й культурні стереотипи носіїв МП. *Стратегія очуження* базується на універсальному й специфічному для МО, коли перекладач долучає нову інформацію до мовної і концептуальної картини світу носіїв МП, що вимагає від них додаткових когнітивних зусиль. Т.П. Андрієнко також пропонує виокремлювати поняття «*стратегія універсалізації*» , коли перекладач відмовляється від передавання культурної специфіки будь-якої з мов і робить переклад з опорою лише на універсальне знання [Андрієнко. Когнітивні чинники: 11–12].

За комунікативними чинниками Т.П. Андрієнко виокремлює поняття «стратегія форми», «стратегія змісту», «метамовна стратегія», «метакомунікативна стратегія» [Андрієнко. Комунікативні чинники].

Стратегія форми орієнтована на особливості мовної форми повідомлення. «Прагнення відтворити мовні особливості оригіналу, ідіолект автора, внутрішню форму мовних образів, може бути провідною для перекладача художнього твору. Слідуючи цій стратегії, перекладач намагається не лише відтворити референтну ситуацію, а й фонетичне оформлення, ритміку, стилістичні особливості авторського слововживання, метафорику твору тощо» [Андрієнко. Комунікативні чинники: 145].

Стратегія змісту орієнтована на відтворення референтної ситуації, вона вважається визначальною в «інформативному» перекладі, коли основною метою перекладача є донесення до аудиторії змісту повідомлення, інформації про події, факти тощо, адже передавання змісту є пріоритетом перекладача науково-технічної літератури, газетних публікацій [Андрієнко. Комунікативні чинники: 145].

«Дію *метамовної стратегії перекладу* можна спостерігати лише тоді, коли перекладач свідомо експлікує або змінює авторський код», – зазначає Т.П. Андрієнко. На інший аспект комунікації – код – спрямована метамовна функція в концепції Р. Якобсона. До проявів метамовної стратегії авторка відносить перекладацькі коментарі, виноски, що пояснюють особливості значення мовної або лінгвокультурної одиниці у цільовій мові, а також *адаптивну стратегію*, яка спрямована на зміну коду [Андрієнко. Комунікативні чинники: 145].

Тобто вибір твору для перекладу Т.П. Андрієнко визначає як *метакомунікативну стратегію*, до якої, на її думку, також входить «автоцензура» перекладача – власноручне вибіркове вилучення з тексту небажаної інформації, задля забезпечення доступу цільової аудиторії до оригіналу в скороченій версії [Андрієнко. Комунікативні чинники: 145–146].

Н.Б. Іваницька проаналізувала *стратегії перекладу наукового тексту*. За її висновками, особливість стратегії перекладу наукового тексту полягає у відбудові перекладачем вихідної моделі знань, закладеній у тексті оригіналу, що є можливим за умов інтерпретації та розуміння особливостей концептуалізації наукових знань у вихідному тексті. Переклад наукових текстів поєднує *прототипну* та *адаптивну локальні стратегії.*

«*Прототипна стратегія* перекладача реалізується через виокремлення з тексту та мисленнєвій трансляції в мові перекладу того, що є найбільш упізнаваним у тексті, а саме: типових логіко-семантичних структур речень; відомих перекладачеві термінів та супутніх слів загальновживаної та спеціальної лексики, знання яких ситуативно обумовлено і складає частину структури ментального лексикону перекладача; типових граматичних конструкцій, переклад яких відбувається із залученням граматичної іншомовної компетенції та ін» [Іваницька Н.Б. Сучасні стратегії: 57].

«*Адаптивну стратегію* слід використовувати в тих складних випадках, коли попередня стратегія видається недостатньою. Адаптивні дії перекладача зумовлюються специфікою наукових текстів, зміст яких нерідко створюють

певні перекладацькі труднощі, коли необхідно відтворити в мові перекладу складні термінологічні групи, експлікувати логічні зв'язки і відношення, заховані в нетипових синтаксичних конструкціях тощо. У цьому сенсі адаптація наукових текстів може відбуватися або в плані їхнього «спрощення» (об'єктом перекладу стає власне «відновлений» перекладачем текст), або в плані «пристосування» (напр.,, описовий переклад надскладних термінологічних сполук)» [Іваницька Н.Б. Сучасні стратегії: 57].

О.А. Михайленко досліджувала перекладацькі стратегії в ролі складової стратегічної компетенції [Михайленко. Поняття «перекладацькі стратегії»]. Вона пропонує таке визначення: «*Перекладацькою стратегією* пропонуємо називати етапи та способи діяльності перекладача, алгоритми перекладацьких дій, спрямовані на розв'язання локальних та глобальних проблем перекладу тексту задля досягнення певних перекладацьких цілей, а саме – створення тексту перекладу, еквівалентного в комунікативно-прагматичному плані тексту оригіналу [Михайленко. Поняття «перекладацькі стратегії»: 152]

У художньому перекладі О.І. Чередниченко відзначає *«дві основні тенденції»,* що існують «в історії перекладу взагалі і в українському перекладі зокрема. З одного боку, перекладач, за відомим висловом Гете, може «переселити» свого читача в країну автора оригіналу, максимально наблизивши до нього свою версію інтерпретації. З іншого боку, він може намагатися переселити автора оригіналу в свою країну, і в цьому разі переклад буде віддаленішим від першотвору. Обидві тенденції мали і мають своїх прихильників і противників» [Чередниченко. Дві тенденції: 151].

О.І. Чередниченко детально аналізує стратегії і тактики перекладу в творчості Григорія Кочура, розкриває сутність його *адаптивної стратегії*: «Адаптивна стратегія передбачає три основні дії (тактики) перекладача: різноманітні заміни елементів першотвору, вилучення окремих елементів та додавання нових елементів» [Чередниченко. Стратегії і тактики: 50].

М.В. Гриценко досліджувала *стратегію художнього перекладу літератури для дітей*. За її висновками, «перекладацька стратегія

розробляється відповідно до моделі ситуації перекладацької дії, що спирається на найбільш релевантні ситуативні фактори. …Моделювання ситуації сприяє забезпеченню послідовності в застосуванні перекладацьких стратегій і принципів критичного аналізу. …Ефективність перекладацької стратегії головним чином залежить від правильного вибору цільової аудиторії» [Гриценко: 7].

В.В. Сдобников екстраполював на стратегію перекладацької діяльності психолінгвістичну модель спілкування О.О. Леонтьєва, що включає етапи орієнтування в ситуації, формування мотиву, формування мети діяльності, планування діяльності, здійснення діяльності. На думку В.В. Сдобникова, основними *компонентами* стратегії перекладу, є: 1) орієнтування в ситуації, 2) формулювання мети, 3) прогнозування, 4) планування [Сдобников. Стратегия перевода: 167–170].

В.В. Сдобников дійшов таких узагальнювальних висновків: «1) вироблення стратегії перекладу передбачає орієнтування перекладача в комунікативній ситуації, облік її первинних і вторинних параметрів; 2) одним із найважливіших параметрів комунікативної ситуації є мета здійснення перекладу, що безпосередньо визначає стратегію перекладу; 3) стратегія перекладу своєю чергою визначає загальну лінію поведінки перекладача в процесі здійснення перекладу; 4) поведінка перекладача проявляється через вчинення певних дій і використання певних тактик, необхідних для досягнення мети перекладу» [Сдобников. Стратегия перевода: 172].

В.В. Сдобников пропонує власне визначення: «*Стратегія перекладу* – це програма здійснення перекладацької діяльності, що формується на основі загального підходу перекладача до виконання перекладу в умовах певної комунікативної ситуації двомовної комунікації, що визначається специфічними особливостями даної ситуації і метою перекладу і своєю чергою визначає характер професійної поведінки перекладача в межах даної комунікативної ситуації» [Сдобников. Стратегия перевода: 172].

Автори посібника «Стратегії перекладу» О.Г. Поломских і В.В. Барсукова не пропонують власного визначення стратегії перекладу, втім наголошують, що «на відміну від алгоритму, стратегія передбачає не жорстку послідовність перекладацьких дій, а гнучке варіювання методів і технік перекладу в межах обраних орієнтирів і «генеральної лінії» перекладу, яка своєю чергою визначається множинними факторами: комунікативними установками та інтенціями автора оригіналу, цілями перекладу, характером реципієнта, специфікою предметної ситуації, що стоїть за текстом тощо. В кожному випадку набір значущих чинників та їхня роль будуть різні; відповідно, і «траєкторія» руху перекладача буде в кожному випадку унікальною» [Поломских, Барсукова. Стратегии перевода: 7].

Стратегія перекладу передбачає поетапність, а також постійне звіряння своїх дій відносно орієнтирів, коригування й модифікацію своїх перекладацьких дій. О.Г. Поломских і В.В. Барсукова визначають чотири етапи стратегії перекладу: 1) *орієнтаційно-аналітичний етап* (знайомство з оригіналом, його прочитання й розуміння, змістовний і лінгвістичний аналіз, збирання зовнішніх даних про текст); 2) *етап планування* перекладацької діяльності та ймовірнісного *прогнозування* результатів перекладу. 3) *операційний етап* (безпосереднє здійснення перекладу); 4) *етап контролю й оцінювання* (редагування перекладу та його прагматична адаптація до умов існування в цільовій культурі [Поломских, Барсукова. Стратегии перевода: 7–8].

Одразу зауважимо, що за строгим науковим підходом до стратегії не є доцільним включати операційну та контрольно-оцінювальну складові або етапи, адже вони апріорі знаходяться за межами стратегії та належать до сфери тактики й технології або технік перекладу.

Не можна погодитися з визначенням поняття «стратегія перекладу», що його наводить Т.О. Волкова в монографії «Дискурсивно-комунікативна модель перекладу» [Волкова]. Авторка визначає стратегію перекладу як «некінцеву *сукупність* професійних, ефективних, динамічних, логічно взаємопов’язаних, послідовних універсальних та індивідуальних *прийомів*. Ці

прийоми цілеспрямовано використовуються в процесі перекладацької діяльності в двомовній ситуації для оптимізації розуміння вихідного тексту і гнучкого варіативного пошуку найбільш точної відповідності вихідному тексту в мові перекладу з урахуванням умов виконання перекладу, типу тексту і характеру передбачуваного реципієнта» [Волкова: 21]. Хіба стратегія перекладу як перший етап перекладацької діяльності є сукупністю прийомів?

Однією з останніх наукових праць, присвячених визначенню стратегії перекладу, є дослідження О.В. Кафіскіної «Стратегія перекладу як термін перекладознавства» [Кафискина. Стратегия перевода]. Авторка наводить цікаве визначення стратегії перекладу, що його запропонував представник німецької школи перекладу Ульріх Кауц (U. Kautz): «Під стратегією німецька школа перекладу розуміє «цілеспрямовану когнітивну поведінку» (zielorientiertes kognitives Verhalten) і більш-менш усвідомлений план розв'язання конкретних перекладацьких проблем» [Kautz: 66] (Цит. за [Кафискина. Стратегия перевода: 10]).

О.В. Кафіскіна вважає, що стратегія перекладу має включати оцінку якості перекладу, з чим ми не погоджуємося: «На наш погляд, до заключного етапу стратегії перекладу повинна входити оцінка якості перекладу» [Кафискина. Стратегия перевода: 15].

Дослідниця бачить стратегію перекладу «як дещо загальний термін, гіперонім, який в силу своєї неоднозначності має ядро й периферію (що включає деякі невід'ємні компоненти змісту поняття «стратегія перекладу)». «Ядром змісту поняття терміна «стратегія перекладу» буде когнітивна поведінка перекладача, спрямована на вирішення визначеної комунікативної задачі тексту перекладу». Невід'ємним компонентом змісту поняття «стратегія перекладу» О.В. Кафіскіна вважає «планування дій перед початком роботи над текстом, що поєднане з поняттям послідовності, алгоритму, цілеспрямованої когнітивної поведінки перекладача», а також «етапність як обов'язковий компонент змісту поняття стратегія перекладу» [Кафискина. Стратегия перевода: 15–16].

На її думку, в межах обраної стратегії дії перекладача співвідносяться з такими етапами: 1) передперекладацький аналіз тексту; 2) безпосередньо процес перекладу (аналітичний пошук варіанта перекладу відповідно до критеріїв репрезентативності); 3) оцінювання якості перекладу (самооцінка якості перекладу відповідно до критеріїв репрезентативності перекладу і оцінки якості критиками перекладу) [Кафискина. Стратегия перевода: 16].

Не можна також погодитися з висновком О.В. Кафіскіної про те, що «важливим компонентом стратегії перекладу буде також набір методик, технік і прийомів перекладу, необхідних для досягнення репрезентативності перекладу» [Кафискина. Стратегия перевода: 16]. Знову поставимо риторичне запитання: хіба методики, техніки й прийоми входять до стратегії перекладу? Чи це все ж таки другий і третій макрокомпоненти перекладацької діяльності – тактика й технологія перекладу?

О.В. Кафіскіна пропонує таке визначення стратегії перекладу: «під *стратегією перекладу* ми розуміємо складне багатокомпонентне поняття, в центрі якого – цілеспрямована когнітивна поведінка перекладача, спрямована на виконання комунікативного завдання перекладу; також до змісту поняття стратегія перекладу входять такі невід'ємні компоненти, як певний набір методів, технік і прийомів перекладу, необхідних для досягнення репрезентативності перекладу» [Кафискина. Стратегия перевода: 16].

Як узагальнювальний висновок підсумуємо визначальні ознаки стратегії перекладу як першого етапу реалізації перекладацької діяльності:

– «правильний підхід до своєї діяльності, своєрідне перекладацьке мислення, яке лежить в основі дій перекладача» [Комиссаров: 356];

– «свідомо обраний перекладачем алгоритм цих дій у перекладі конкретного тексту» [Алексеева. Введение в переводоведение: 322];

– «усвідомлення кінцевої мети перекладу і вибір у відповідності з цією метою певної генеральної лінії поведінки» [Гарбовский. Теория перевода: 508];

– «вирішальної ролі при перекладі не відіграє» [Кияк, Огуй, Науменко: 87];

– «загальна мета, надзавдання трансляційно-інтерпретативної діяльності перекладача, що конкретизується в тактиці та реалізується в технології перекладу» [Балабін, 2002: 306];

– «загальний план дій перекладача у перекладі цілого тексту» [Михайленко. Стратегія перекладу: 37];

– «потенційно свідомий план дій перекладача по вирішенню конкретної перекладацької проблеми в межах конкретного перекладацького завдання» [Х.П. Крінгз (H.P. Krings), цит. за: Ребрій. Системний підхід: 217];

– «потенційно свідома процедура вирішення проблеми, що виникає при перекладі тексту або його частини» [В. Льошер (Loescher W.), цит. за: Ребрій. Системний підхід: 217];

– «загальна когнітивна установка на транспонування текстового концепту оригіналу на когнітивні структури мовної картини світу цільової мови (глобальна стратегія перекладу)» [Андриенко. Стратегии перевода: 157];

– «етапи та способи діяльності перекладача, алгоритми перекладацьких дій, спрямовані на розв’язання локальних та глобальних проблем перекладу тексту задля досягнення певних перекладацьких цілей, а саме – створення тексту перекладу, еквівалентного в комунікативно-прагматичному плані тексту оригіналу» [Михайленко. Поняття «перекладацькі стратегії»: 152];

– «передбачає три основні дії (тактики) перекладача: різноманітні заміни елементів першотвору, вилучення окремих елементів та додавання нових елементів (адаптивна стратегія)» [Чередниченко. Стратегії і тактики: 50];

– «розробляється відповідно до моделі ситуації перекладацької дії, що спирається на найбільш релевантні ситуативні фактори» [Гриценко: 7];

– «програма здійснення перекладацької діяльності, що формується на основі загального підходу перекладача до виконання перекладу в умовах певної комунікативної ситуації двомовної комунікації, що визначається специфічними особливостями даної ситуації і метою перекладу і своєю чергою

визначає характер професійної поведінки перекладача в межах даної комунікативної ситуації» [Сдобников. Стратегия перевода: 172];

– «передбачає не жорстку послідовність перекладацьких дій, а гнучке варіювання методів і технік перекладу в межах обраних орієнтирів і «генеральної лінії» перекладу, яка своєю чергою визначається множинними факторами: комунікативними установками і інтенціями автора оригіналу та цілями перекладу, характером реципієнта і специфікою предметної ситуації, що стоїть за текстом» [Поломских, Барсукова. Стратегии перевода: 7];

– «некінцева сукупність професійних, ефективних, динамічних, логічно взаємопов'язаних, послідовних універсальних та індивідуальних прийомів» [Волкова: 21];

– «цілеспрямована когнітивна поведінка» (zielorientiertes kognitives Verhalten) і більш-менш усвідомлений план розв'язання конкретних перекладацьких проблем» [Kautz: 66; цит. за: Кафискина. Стратегия перевода: 10];

– «складне багатокомпонентне поняття, в центрі якого – цілеспрямована когнітивна поведінка перекладача, спрямована на виконання комунікативного завдання перекладу» [Кафискина. Стратегия перевода: 16].

На цьому аналіз ознак стратегії перекладу за перекладознавчими працями закінчимо і поглянемо на стратегію як на міждисциплінарне явище.

5.2.1.3. Міждисциплінарний вимір стратегії перекладу

У *психологічному вимірі* стратегію перекладу можна розглядати як особливий вид орієнтувальної діяльності суб'єкта-перекладача, оскільки стратегія як перший етап перекладацької діяльності об'єктивно співвідноситься з фазою/етапом «орієнтування» і, безумовно, має цю характерну ознаку.

У психології орієнтувальну діяльність визначають як 1) поведінку, засновану на обстеженні навколишніх предметів з метою формування образу того простору, де має виконуватися предметна дія; 2) сукупність дій суб'єкта,

спрямованих на активне орієнтування в ситуації, її обстеження і планування поведінки [Головін: 174].

На наш погляд, стратегію перекладу слід сприймати саме як свідомий *орієнтувально-пізнавальний, орієнтувально-оцінний* вид діяльності, який доцільно відокремлювати від підсвідомих рефлексів орієнтування, що їх також вивчають в психології діяльності[19].

До того ж у психологічному плані на вибір стратегії перекладу завжди безпосередньо впливають *мотиваційні параметри суб'єкта-перекладача*, до яких відносять «суб'єктивні оцінки суб'єкта, його орієнтування, розбіжності, дисонанси» [Левченко: 309].

Цілком зрозуміло, що конкретний зміст, компонентна структура й часова дискретність (оперативність реалізації) стратегії перекладу значною мірою залежатиме від виду й жанру перекладу (усного/письмового, послідовного/синхронного, військово-технічного/поетичного та ін.). Попри це, *за виміром психологічного розуміння* стратегія будь-якого перекладу має алгоритмічно зводитися до трьох змістовно-структурних діяльнісних компонентів:

1) *концептуальне оцінювання об'єкта* – тексту МО (може бути у вигляді *експрес-аналізу*);

2) *загальне орієнтування в об'єктно-предметній ситуації* – оцінювання ситуації навколо тексту МО та умов реалізації майбутньої перекладацької діяльності;

---

[19] Рефлекси орієнтування пов'язують із налаштуванням аналізаторів на краще сприйняття подразника, гальмування попередньої активності тощо [Головін: 174–175]. Вплив підсвідомих рефлексів на свідому орієнтувально-оцінну діяльність досвідчених висококваліфікованих перекладачів на етапі формування стратегії перекладу повністю виключати не можна.

3) *формування замислу* – загального задуму, перспективної програми розв'язання комплексної проблемної ситуації, що пов'язана з об'єктом та предметною ситуацією.

Психолінгвістичний вимір розуміння стратегії перекладу також містить поняття *задуму* як ініціального формування думки засобами внутрішнього мовлення до моменту її вербалізації, що поєднується з *інтенцією* – втіленням внутрішнього *мотиву*, завдяки чому «можливі трансформації задуму, його коригування» [Красных: 75].

Психолінгвістичний вимір розуміння стратегії перекладу передбачає врахування загальноприйнятої наукової гіпотези М.І. Жинкіна щодо універсального предметного коду (УПК) як основи розуміння й продукування мовлення. «Національно-мовний матеріал розуміється тому, що проходить його перекодування в особливий код мозку, який відповідає за побудову сенсу і являє собою інформаційну систему; цей код універсальний, незалежний від національних мов, – стверджує В.В. Красних. – Будь-яке зображення (ситуація, схема, шахова позиція) залежить від знань сенсу, а не знань мови. Це за своєю сутністю співпадає з або наближується до одиниць УПК, отже, малюнок розуміють представники практично будь-яких мов, якщо вони знають відповідні загальнокультурні об'єкти, що не є етноспецифічними символами» [Красных: 78].

Як зазначає О.О. Селіванова, модель М.І. Жинкіна щодо реалізації внутрішнього мовлення через УПК становить денотативно-ситуаційну базу (модель фрагмента дійсності) для розуміння та продукування мовлення. Концепція механізмів мовлення являє собою «структурно-функціональну організацію свідомості, яка зумовлює взаємні переходи між сенсорним, перцептивним і мовленнєво-мисленнєвим рівнями й опосередкує продукування, сприйняття й розуміння мовлення».

Основними ідеями концепції М.І. Жинкіна є: 1) доповнюваність і холістичність механізмів сенсорики й інтелекту при сприйнятті й обробці інформації; 2) важливість ідентифікації денотата внутрішнього мовлення для продукування та сприйняття мовлення, що реалізується через УПК – модель відрізка дійсності, про який повідомляється, в єдності перцептивних, когнітивних й афективних ознак денотата; 3) стрижневий статус для всіх ланок мовленнєвого ланцюга механізмів утримання й випередження; 4) необхідність механізму контролю за мовленням; 5) лінійність механізмів кодування й декодування мовлення тощо [Селіванова: 211].

«Головним операційним механізмом мовлення М.І. Жинкін вважав взаємодію складання слів з елементів, а фраз – зі слів при реалізації в кожному з них відбору та складання, аналізу й синтезу, динаміки та статики. На особливу увагу заслуговує принцип смислових замін, який є фундаментальною закономірністю роботи мовленнєвих механізмів людини, що ґрунтується на здатності переведення значень словесних знаків на мову думки. Дослідники називають його перцептивною універсалією, зумовленою проективною здатністю мозку, за допомогою якої він розгортає модельний світ смислу зі своїми об’єктами, ознаками й відношеннями, що сенсорно відповідають об’єктам, ознакам і відношенням навколишнього світу [Селіванова: 211].

Таким чином, відповідно до психолінгвістичного виміру розуміння на етапі стратегії перекладу якраз відбувається невербалізоване сприйняття суб’єктом-перекладачем тексту МО (*концептуалізація*), що поєднується з *інтенцією* як втіленням внутрішнього *мотиву* й формуванням загального *задуму*.

Сутність стратегії перекладу за різними вимірами розуміння цього етапу перекладацької діяльності узагальнено в Табл. 5.1.

Табл. 5.1.

Міждисциплінарні виміри розуміння стратегії перекладу

Макрорівень / ***Виміри розуміння***	**Стратегія перекладу**
Соціально-побутовий	спосіб дій, лінія поведінки, прийом досягнення мети
Військовий	розроблення фундаментальних принципів і засад реалізації діяльності
Процесуальний	1-й (початковий) етап
Онтологічно-діяльнісний	орієнтування в майбутній діяльності
Педагогічний	мистецтво і наука планування й здійснення освітнього процесу або діяльності
Психологічний	сукупність дій суб'єкта, спрямованих на активне орієнтування в ситуації, її обстеження й планування поведінки
Психолінгвістичний	концептуалізація (невербальне сприйняття концептів тексту МО засобами УПК) у поєднанні з інтенцією як втіленням внутрішнього мотиву й формуванням загального задуму
Комунікативно-мовленнєвий	превербальний, осмислений намір мовця, який зумовлює комунікативні стратегії, внутрішню програму мовлення та способи її здійснення

5.2.1.4. Визначення стратегії перекладу

Добре пам'ятаючи застереження О.І. Чередниченка щодо «невиправданої термінотворчості окремих дослідників», що пропонують власну термінологію, «яка ризикує лишитися виключно претензією на оригінальність» [Чередниченко. Парадигми і категорії: 22], надамо власний варіант визначення поняття «стратегія перекладу». Робимо це з таких причин:

– *по-перше*, наведені в підпункті 5.2.1.2 численні дефініції все ж таки не відповідають вимогам щодо одиниць концептуального апарату ТВП (див. пункт 3.4.2);

– *по-друге*, запропоноване здобувачем 2002 року визначення стратегії перекладу в аспекті дослідження американського військового сленгу є занадто загальним і давно потребує конкретизації[20];

– *по-третє*, це необхідно зробити в межах викладання та подальшого дослідження наукової проблематики ТВП, адже у свідомості військового перекладача термін-поняття «стратегія» існує як явище фундаментальне, концептуально-неподільне, унікальне для конкретної предметної галузі перекладознавства, а випадки «роздрібнення» стратегії в межах єдиної перекладознавчої науки лише свідчать про соціальне-побутове вживання поняття «стратегія», на кшталт «Вася Стьопін уперто крутив головою і слухати не хотів дідової стратегії» (Юрій Збанацький)» [СУМ, Т. 9: 751].

Отже, за принципом лаконічності та мінімально-необхідної кількості кваліфікаційних ознак запропонуємо таке визначення:

стратегія перекладу – ініціальний орієнтувально-програмний етап перекладацької діяльності, що містить концептуалізоване невербальне сприйняття тексту мови оригіналу, загальне оцінювання об'єктно-предметної ситуації та формування задуму перекладу.

Експлікуємо зміст диференційно-визначальних ознак і структурних елементів, що закладені у визначення стратегії перекладу (СП):

1) номінативне ядро СП – *етап перекладацької діяльності*;

2) атрибути ядра СП: а) *ініціальний* (процесуальна ознака – перший за порядком етап); б) *невербальний* (психолінгвістична й комунікативно-мовленнєва характеристика етапу; дає дидактичний вихід на поняття «внутрішнє мовлення»);

---

[20] «*Стратегія перекладу* – загальна мета, надзавдання трансляційно-інтерпретативної діяльності перекладача, що конкретизується в тактиці та реалізується в технології перекладу» [Балабін, 2002: 306].

3) діяльнісні атрибути ядра СП: а) *програмування* (створення програми, плану подальших дій); б) *орієнтування* (дає підставу також охарактеризувати СП як «пізнавально-програмне орієнтування»);

4) об'єкт СП – *текст мови оригіналу (МО)*;

5) предмет СП (змістовне наповнення) – містить три складові/елементи:

а) *концептуалізоване невербальне сприйняття тексту МО* (передбачає *концептуалізацію* – декодування, «схоплення» смислу, розуміння смислової наповненості тексту МО відособлено від конкретно-мовної форми його вираження; може відбуватися у вигляді експрес-аналізу; дає дидактичний вихід на поняття «універсальний предметний код (УПК»);

б) *загальне оцінювання об'єктно-предметної ситуації* (визначення ситуації навколо тексту МО та умов реалізації майбутньої перекладацької діяльності);

в) *формування задуму* (вироблення загального замислу, перспективної програми розв'язання проблемної ситуації);

6) суб'єкт СП – *перекладач* (представлений імпліцитно в ознаках «перекладацька діяльність» і «трансляційно-інтерпретативна діяльність»).

У ТВП термін/поняття «стратегія» є онтологічно самодостатнім і неподільним, тому в ТВП не доцільно мати «глобальну стратегію перекладу», «локальні стратегії перекладу» або якісь інші «субстратегії», адже для військового перекладача «локальна стратегія перекладу» – це і є «тактика перекладу».

Здобувач також не розділяє тенденції до використання поняття «стратегія перекладу» (так само як і «тактика перекладу») в формі множини, оскільки в такому разі «стратегії й тактики перекладу» стають за смислом нічим іншим, ніж «технологією перекладу» з її численними синонімами – «техніками перекладу», «творчою лабораторією перекладача», «операційними засобами перекладу», «інструментарієм перекладу», «механізмом операційної діяльності перекладача» тощо.

5.2.2. Тактика перекладу

Наступним макроетапом перекладацької діяльності є тактика перекладу. «Визначення тактичних завдань, – зазначає Т.П. Андрієнко, – дозволяє перекладачеві перейти до підбору відповідностей в мові перекладу, які мали б певні змістовні або формальні характеристики» [Андриенко. Стратегии перевода: 158]. Розглянемо характерні диференційні ознаки тактики як етапу будь-якої діяльності та запропонуємо термінологічне визначення.

5.2.2.1. Розуміння тактики як етапу діяльності

На *соціально-побутовому* рівні тактику розуміють як «способи, прийоми досягнення певної мети; лінія поведінки когось» (напр.: «Управитель Кароль вирішив змінити *тактику*. Досить сваритися. Він буде тепер чемний і догідливий (Натан Рибак)») [СУМ, Т. 10: 25]. Як бачимо, соціальне-побутове розуміння понять «стратегія» і «тактика» повністю збігається.

Цілком очевидно, що термін-поняття «тактика» запозичений із військової сфери: «Тактика – складова частина воєнного мистецтва, наука про підготовку, організацію і ведення бою, підпорядкована стратегії» [Словник іншомовних слів].

Військовий вимір розуміння цього терміна, безумовно, відрізняється від загальноприйнятого:

«Тактика (грец. Taktika – мистецтво побудови військ, від tasso – шикую війська), складова частина воєнного мистецтва, що охоплює теорію й практику підготовки та ведення бою підрозділами, частинами (кораблями) і з’єднаннями різних видів збройних сил, родів військ (сил) і спеціальних військ. Теорія тактики досліджує закономірності, характер і зміст бою; розробляє способи його підготовки і ведення. Практика тактики охоплює діяльність командирів, штабів і військ (сил) з підготовки та ведення бою. Вона включає: постійне уточнення даних обстановки; прийняття рішення і постановку завдань підлеглим; планування та підготовку бою; ведення бойових дій і управління підрозділами і частинами; забезпечення бойових дій» [Военный энциклопедический словарь, 1983: 723–724].

На наш погляд, саме військо-спеціальне розуміння терміна «тактика» і розкриває характерні семантичні ознаки цього поняття та дещо пояснює причину використання цього терміна в інших галузях людської діяльності. Отже, такими ознаками є:

– побудова, вибудовування порядку/процесу/структури діяльності;

– складова, частина явища вищого порядку;

– охоплення теорії й практики підготовки та ведення діяльності;

– дослідження закономірностей, характеру та змісту діяльності;

– розроблення способів підготовки та ведення діяльності;

– охоплення дій суб'єкта (командирів, штабів, військ);

– постійне уточнення даних обстановки;

– прийняття рішень і визначення завдань.

Таким чином, якщо *стратегія* як складова частина воєнного мистецтва охоплює вищий рівень – «теорію і практику підготовки країни і збройних сил до війни, планування та ведення стратегічних операцій і війни в цілому» [Военный энциклопедический словарь, 1983: 711], то *тактика* зосереджується на нижчому рівні цієї ж діяльності – рівні бою, безпосереднього зіткнення з противником.

В *економічній науці* тактику визначають як «1. конкретні короткострокові стратегії. 2. сукупність методів та засобів щодо виконання стратегічних цілей і завдань у короткотерміновий період» [Економічний словник: 303].

У *педагогічній літературі* вказується, що тактика займає підлегле положення по відношенню до стратегії та обслуговує її. В контексті «педагогічної стратегії», пише О.М. Борисенко, поняття «тактика» розглядається як «складова частина стратегії», «одиниця педагогічної стратегії», «лінія поведінки для вирішення ситуативних завдань», «сукупність умов, методів, прийомів і засобів». Між стратегією й тактикою існує нерозривний зв'язок: «Якщо стратегія відповідає на запитання «Що робити?», то тактика відповідає на запитання «Як це зробити?», «Як буде відбуватися процес?» [Борисенко: 192–193].

«Тактика не є моделлю або схемою з наявністю стійких елементів, розташованих в певному порядку. Це не покрокова інструкція до дії. Володіючи емерджентною якістю, що може виникнути тільки в певній ситуації, педагогічна тактика передбачає перекладацькі рішення як сукупність прийомів, що вибудовуються кожен раз заново і допомагають розв'язувати ситуації «тут і зараз» [Борисенко: 193].

П.Г. Постников зазначає, що стратегія як управлінське рішення, спрямоване на оптимізацію взаємодії учасників освітнього процесу», реалізовується «через використання *конкретної тактики*» [Постников: 42][21].

У *комунікативній лінгвістиці* існує поняття «комунікативна тактика», яку І.М. Борисова визначає як «динамічне використання комуніканта-ми мовленнєвих умінь для побудови діалогу в межах тієї чи іншої стратегії» [Борисова. Дискурсивные стратегии: 22].

На думку О.О. Селіванової, «комунікативна тактика має динамічний характер, що забезпечує оперативне реагування на ситуацію, і ґрунтується на мовленнєвих уміннях, комунікативній компетенції, мотиві й інтенції. Вона має певну знакову репрезентацію, тому спосіб її встановлення керується експліцитною інформацією, на відміну від стратегії. …Іноді комунікативні тактики, як і стратегії, ототожнюються з типами мовленнєвих актів, що створює труднощі відмежування стратегічного шару комунікації від тактичного. …Комунікативні тактики мають певні маркери. На лексико-семантичному рівні це кліше, номінації учасників комунікації з метою відповідного балансу «статусу обличчя», перформативи, конотативне значення слів, частки, повтори. Лексико-граматичними маркерами можуть

[21] Ми також відзначали конкретний характер тактики перекладу: «Якщо стратегію перекладу можна апріорі визначити як загальну мету, надзадачу, завдання-максимум, дезидерат перекладацької діяльності, то тактика завжди конкретна» [Балабін, 2002: 91].

бути синтаксичні конструкції певної модальності, фразеологізовані речення, синтаксичні синоніми, транспозиція синтаксичних структур, синтаксичні стилістичні фігури (паралелізм, градація, анафора, епіфора, антифразис тощо). Прагматичними показниками тактик є типи реакції адресата, імплікації, будова комунікативних ходів і т. ін. Складною й суперечливою є проблема обґрунтування тієї чи іншої тактики на відміну від іншої, близької їй» [Селіванова. Сучасна лінгвістика: 609].

У *психологічному вимірі* тактика являє собою подальше пізнавально-оцінювальне обстеження об'єкта та умов діяльності, урахування реальних спроможностей суб'єкта.

У *психолінгвістичному вимірі* на етапі тактики відбувається мовленнєво-розумова вербалізація сприйнятих концептів тексту. Перекладач немовби перетворюється на самого автора тексту, намагаючись пізнати глибинний зміст тексту засобами МО з урахуванням ресурсів МП.

Як стверджує В.В. Красних, на етапі вербалізації проблема полягає в існуванні двох різних мов: мови думки і мови слів, тому «можливі трансформації задуму, його коригування. Безумовно, сама «вербальна оболонка» може варіюватися… Відбувається певна боротьба між індивідуально-особистісним змістом і загальнозрозумілим значенням, що вимагає найскладнішої роботи щодо їхнього поєднання: сенс необхідно передати за допомогою мовних засобів, які є носіями колективних значень… Результат цієї роботи не завжди задовольняє мовця. Вербальна форма не завжди адекватно (з погляду мовця) виявляє той сенс, який він хотів передати. Учень і соратник Виготського С.Л. Рубінштейн запропонував м'якіше формулювання: «У мовленні ми формулюємо думку, але, формулюючи, ми скрізь і всюди її формуємо» [Красных: 75].

Отже, сутність тактики перекладу за різними вимірами розуміння узагальнено в Табл. 5.2.

Табл. 5.2.

Міждисциплінарні виміри розуміння тактики перекладу

Макрорівень / ***Виміри розуміння***	**Тактика перекладу**
Соціально-побутовий	спосіб дій, лінія поведінки, прийом досягнення мети
Військовий	конкретизація стратегії відповідно до реальних умов діяльності
Процесуальний	2-й (проміжний) етап діяльності
Онтологічно-діяльнісний	вибір засобів діяльності
Педагогічний	одиниця педагогічної стратегії; лінія поведінки для виконання ситуативних завдань
Психологічний	подальше пізнавально-оцінювальне обстеження об'єкта та умов діяльності
Психолінгвістичний	мовленнєво-розумова вербалізація сприйнятих концептів тексту
Комунікативно-мовленнєвий	вербалізоване осмислення комунікативного наміру мовця, компонентів повідомлення, ситуативного контексту

5.2.2.2. Визначення тактики перекладу

Визначення поняття «тактика перекладу», що було запропоноване раніше в аспекті дослідження американського військового сленгу, є занадто загальним для завдань ТВП і потребує уточнення[22].

На основі проведеного аналізу, підсумуємо характерні ознаки тактики перекладу:

1) *етап перекладацької діяльності* (ядро визначення);

2) *проміжний* (другий, наступний) *етап діяльності*;

---

[22] «**Тактика перекладу** – конкретизація стратегії перекладу на підставі врахування виду перекладу та умов діяльності перекладача» [Балабін, 2002: 307].

3) цей етап є *розумово-аналітичним* (пор.: стратегія – орієнтувально-програмний етап);

4) містить такі *дії*:

а) вербалізацію сприйнятих концептів засобами МО і МП;

б) аналіз мовленнєвих, комунікативних, культурно-історичних і соціолінгвістичних чинників;

в) визначення конкретних завдань перекладу.

Скомпонуємо визначення на основі наведених ознак: ***тактика перекладу*** – проміжний, розумово-аналітичний етап перекладацької діяльності, що містить вербалізацію сприйнятих концептів засобами мови оригіналу та мови перекладу, аналіз мовленнєвих, комунікативних, культурно-історичних і соціолінгвістичних чинників та визначення конкретних завдань перекладу.

5.2.3. Технологія перекладу

5.2.3.1. Розуміння технології як етапу діяльності

Технологія перекладу є третім, завершальним етапом перекладацької діяльності. Технологію визначають як «1. Сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь. 2. Сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій тощо» [СУМ, Т. 10: 106].

Розуміння технології як сукупності дій, операцій, способів, методів, прийомів використовують практично всі гуманітарні науки. Наприклад, у педагогіці існують десятки визначень поняття «педагогічна технологія», найпоширенішими з яких є такі [Хайдарова: 105]:

«Системна сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методичних засобів, що використовуються для досягнення педагогічних цілей» (М.В. Кларін);

«Сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і поєднання форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу» (Б.Т. Ліхачов).

Проведений міждисциплінарний аналіз визначень поняття «технологія» дозволяє виокремити сім ознак «технологічності» діяльності:

1) *цілеспрямованість* (відповідність процесу діяльності визначеній меті й задуму);

2) *системність процесів і засобів* (їхня цілісність, інтегративність, структурованість, взаємозв'язок);

3) *концептуальність* (заснованість на наукових принципах, теоріях, концепціях; теоретико-методологічна обґрунтованість);

4) *операційність* (послідовно-діяльнісний порядок дій суб'єкта);

5) *змістовність* (наявність конкретних операційно-інструментальних засобів для досягнення визначених цілей);

6) *продуктивна раціональність* (знання продуктивних можливостей операційних засобів та уміння користуватися ними; розуміння якостей і властивостей кінцевого продукту);

Сутність технології перекладу за різними вимірами розуміння цього етапу перекладацької діяльності узагальнено в Табл. 5.3.

Табл.5.3.

Міждисциплінарні виміри розуміння технології перекладу

Макрорівень / ***Виміри розуміння***	**Технологія перекладу**
Соціально-побутовий	сукупність знань, відомостей, способів, окремих виробничих операцій
Військовий	сукупність способів, методів, прийомів, дій
Процесуальний	3-й (завершальний) етап діяльності
Онтологічно-діяльнісний	виконання діяльності
Педагогічний	сукупність форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу
Психологічний	практична реалізація діяльності суб'єктом
Психолінгвістичний	вербалізоване розумово-мовленнєве формування й формулювання тексту МП
Комунікативно-мовленнєвий	витворення комунікативного наміру, функцій, ситуативного контексту в тексті МП

5.2.3.2. Визначення технології перекладу

У перекладознавстві проблеми розуміння сутності цього етапу не існує. Зокрема, 2002 року було запропоновано таке визначення технології перекладу в аспекті дослідження американського військового сленгу: «Технологія перекладу – вибір та застосування оптимальних способів, методів і прийомів перекладу, спрямованих на реалізацію стратегії й тактики перекладу» [Балабін, 2002: 307].

У межах ТВП термін «технологія перекладу» не викликає додаткових конотацій. Водночас у теорії художнього або поетичного перекладу, де процес перекладу неодмінно асоціюється з творчістю, «високим мистецтвом», а не з «технологією» й «виробництвом», як правило, використовують інші синонімічні поняття на позначення завершального макроетапу перекладацької діяльності. Тому маємо численні синоніми для терміна/поняття «технологія перекладу» в перекладознавчій науці – «процес перекладу», «техніка перекладу», «механізм перекладу» «операційні засоби перекладу»,

«інструментарій перекладу», «творча лабораторія перекладача» та ін. (див., напр., О.І. Чередниченко: «Насамкінець хотілося б наголосити на подальшому вивченні перекладацької техніки (точніше – технік) Григорія Кочура, що дозволить розкрити його *творчу лабораторію* для сучасних перекладачів» [Чередниченко. Стратегії і тактики: 55]).

Технологію перекладу також визначають як «*процес пошуку рішення*, яке відповідає певному набору функціональних критеріїв» [ТПС: 172]; «*сукупність професійних прийомів*, що використовуються в процесі перекладацької діяльності»; «*професійну майстерність перекладача*, уміння швидко встановлювати на основі аналізу тексту його морфологічну структуру, граматичну категорію незнайомих слів, їхній смисловий зв'язок, а також знання всіх особливостей словника й уміння роботи з ним» [ТПС: 225].

Технологія перекладу не є системою математично вивірених алгоритмічних приписів операційної діяльності або жорстко запрограмованих поелементних переходів. Це – індивідуально-творча програма логічно вмотивованих процесуальних трансляційно-інтерпретативної дій перекладача.

Оскільки технологія перекладу безпосередньо спрямована на реалізацію стратегії й тактики перекладу, в основі поняття «технологія перекладу» лежить процес – трансляційно-інтерпретативна діяльність перекладача. Отже, розглядати технологію перекладу можна в двох вимірах: 1) як абстрактну теоретичну систему і 2) як реальну складову перекладацької діяльності.

Як абстрактна система, ***технологія перекладу*** являє собою теоретико-методологічну сукупність науково-методологічних положень, що розкривають зміст і специфіку трансляційно-інтерпретативного процесу як основи діяльності перекладача. Її основними ознаками є *системність* (цілісність, інтегративність, структурованість, взаємозв'язок) і *концептуальність* (заснованість на наукових принципах, теоріях, концепціях; теоретико-методологічна обґрунтованість). *Ядром* технології перекладу як абстрактної системи є: 1) принципи перекладу; 2) теорії, моделі, концепції перекладу; 3) способи перекладу; 4) методи перекладу; 5) прийоми перекладу.

Як складова діяльності, ***технологія перекладу*** – це завершальний етап трансляційно-інтерпретативної діяльності перекладача, що являє собою процес вибору та застосування особистісних, методологічних та інструментальних операційних засобів для створення кінцевого продукту – тексту мови перекладу. *Діяльнісну основу* технології перекладу становить процес *вибору* і *застосування операційних засобів*, які за своєю сутністю поділяються на *особистісні*, *методологічні* й *інструментальні*.

Технології перекладу притаманна *продуктивна раціональність* і *результативність* – знання продуктивних можливостей операційних засобів, уміння користуватися ними, розуміння якостей і властивостей кінцевого продукту – тексту МП. Наприклад, у військовому перекладі результативність технології перекладу залежить від трьох основних чинників: 1) рівня компетентності військового перекладача; 2) складності тексту МО; 3) ситуативних умов перекладу (терміновості перекладу, наявності/відсутності інформації з обмеженим доступом у тексті, наявності/відсутності необхідних умов праці перекладача тощо).

Як висновок, підсумуємо головне. Оскільки в своїй основі діяльність людина трифазна (орієнтування – вибір – виконання), стратегія, тактика й технологія військового перекладу онтологічно постають як об'єктивно сущі три етапи перекладацької діяльності: 1) орієнтування/ініціалізація; 2) вибір/конкретизація; 3) виконання/відтворення.

Триетапний процес перекладацької діяльності природно корелює з класичним принципом трифазної структури діяльності людини (Рис.5.6).

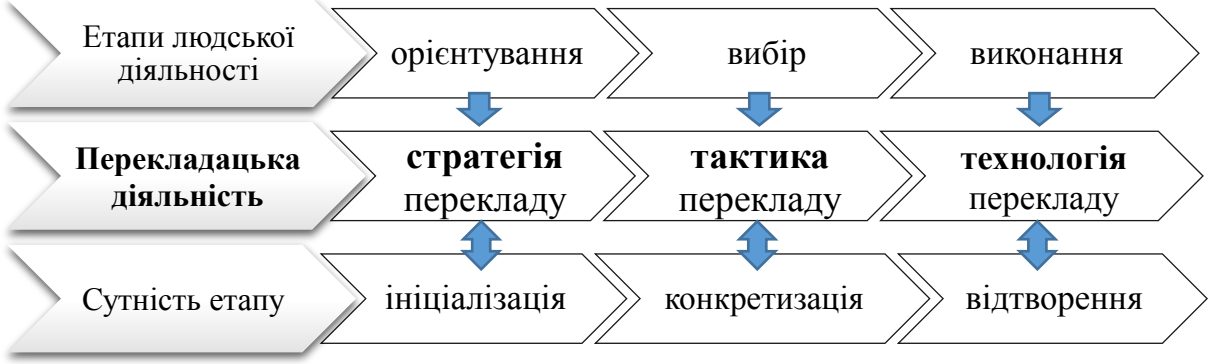

Рис.5.6. Триетапний процес перекладацької діяльності

В основі операційних дій військового перекладача на етапах стратегії, тактики й технології перекладу лежить загальна модель перекладацької діяльності (див. підпункт 5.1.2.4), а самоконтроль здійснюється на всіх трьох етапах завдяки внутрішньому індивідуально-суб'єктивному характеру перекладацької діяльності.

Усвідомлення, змістовно-діяльнісне наповнення конкретної стратегії, тактики й технології перекладу як невід'ємних трьох етапів перекладацької діяльності залежить від теоретичної підготовки перекладача, виду й жанру перекладу, складності тексту МО, ситуації навколо перекладу, умов діяльності перекладача тощо.

На практиці перекладач-синхроніст або військовий перекладач, що забезпечує усний послідовний переклад на рівні вищого керівництва держави, можуть навіть не усвідомлювати цих етапів своєї діяльності. Незважаючи на це, вони об'єктивно існують як онтологічні фази людської діяльності. Інша річ, що перекладачу-практику іноді достатньо знати визначення одного терміна «переклад», щоб пояснити сутність «технологічного/творчого процесу» своєї професійної діяльності, тоді як перекладачі-науковці оперують численними синонімами термінів, професійналізмів або новотворів за відсутності нормативного «українського перекладознавчого словника (енциклопедії)», на що вказував О.І. Чередниченко [Чередниченко. Парадигми і категорії: 22].

Стратегія, тактика і технологія перекладу забезпечують системну єдність виконання завдань різного рівня: стратегічних, тактичних, операційних. Стратегія встановлює цілеустановчі програмні орієнтири майбутнього перекладу, тактика конкретизує загальний задум і визначає завдання перекладу, технологія реалізує задум і завдання операційними трансляційно-інтерпретативними засобами.

Макроструктурний рівень перекладацької діяльності за міждисциплінарним виміром розуміння узагальнено в Табл. 5.4.

Табл. 5.4.

Макроструктурний рівень перекладацької діяльності за міждисциплінарним виміром розуміння

Макрорівень / ***Виміри розуміння***	**Стратегія перекладу**	**Тактика перекладу**	**Технологія перекладу**
Процесуальний	1-й (початковий) етап	2-й (проміжний) етап	3-й (завершальний) етап
Соціально-побутовий	спосіб дій, лінія поведінки, прийом досягнення мети	спосіб дій, лінія поведінки, прийом досягнення мети	сукупність знань, відомостей, способів, виробничих операцій
Військовий	розроблення фундаментальних принципів і засад реалізації діяльності	конкретизація стратегії відповідно до реальних умов діяльності	сукупність способів, методів, прийомів, дій
Онтологічно-діяльнісний	орієнтування в майбутній діяльності	вибір засобів діяльності	виконання діяльності
Педагогічний	мистецтво і наука планування й здійснення освітнього процесу або діяльності	одиниця педагогічної стратегії; лінія поведінки для виконання ситуативних завдань	сукупність форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів
Психологічний	сукупність дій суб'єкта, спрямованих на активне орієнтування в ситуації, планування поведінки	подальше пізнавально-оцінювальне обстеження об'єкта та умов діяльності	практична реалізація діяльності суб'єктом
Психолінгвістичний	концептуалізація (невербальне сприйняття концептів тексту МО засобами УПК) у поєднанні з інтенцією як втілення мотиву	мовленнєво-розумова вербалізація сприйнятих концептів тексту	вербалізоване розумово-мовленнєве формування й формулювання тексту МП
Комунікативно-мовленнєвий	превербальний, осмислений намір мовця, який зумовлює комунікативні стратегії, внутрішню програму мовлення та способи її здійснення	вербалізоване осмислення комунікативного наміру мовця, компонентів повідомлення, ситуативного контексту	витворення комунікативного наміру, функцій, ситуативного контексту в тексті МП

5.2.3.3. Методологічні засоби технології перекладу

Оскільки технологія перекладу як завершальний етап діяльності перекладача являє собою *процес вибору і застосування операційних засобів для створення тексту МП*, операційні засоби якраз і становлять змістовну основу технології перекладу. У теорії діяльності до операційних засобів відносять інструменти або знаряддя, за допомогою яких суб'єкт впливає на об'єкт з метою створення певного продукту.

У підпункті 5.1.2.4 ми зазначили, що в перекладацькій діяльності основними операційними засобами перекладача стають абстрактні способи, методи, прийоми перекладу, а також сформовані компетентності, що послідовно реалізуються через стратегію, тактику й технологію перекладу. За результатами розгляду технології перекладу є підстави виокремити три види операційних засобів перекладача: 1) *особистісні*; 2) *методологічні*; 3) *інструментальні*. При цьому вибір операційних засобів зумовлюється не мотивами й цілями суб'єкта (як це зазвичай відбувається в інших видах діяльності), а об'єктом – текстом МО.

Особистісні аспекти (кваліфікація, компетентності) військового перекладача детально розглядаються в розділі 7, тому розкриємо зміст операційно-методологічних засобів технології перекладу – способів, методів і прийомів перекладу.

Категорія «спосіб» у ТВП

Аналіз перекладознавчої літератури свідчить про те, що в сучасному перекладознавстві поняття *спосіб*, *метод*, *прийом* перекладу часто використовують як синоніми, що можна пояснити суб'єктивним нетермінологічним уживанням зазначених понять або об'єктивними труднощами їхнього визначення, адже навіть у спеціальних довідкових виданнях різних галузей науки поняття «метод» визначається як «спосіб» або «прийом».

У ТВП поняття «спосіб, «метод», «прийом» вивчаються за теоретико-методологічними підходами Р.К. Міньяра-Бєлоручева, який оприлюднив їх у другій половині XX століття [Миньяр-Белоручев, 1976: 51–65; Миньяр-Белоручев, 1980: 99–111].

На думку Р.К. Міньяра-Бєлоручева, *спосіб перекладу* – це одна з основоположних категорій науки про переклад, об'єктивна закономірність переходу від однієї мови до іншої в перекладацькій діяльності. Він виокремлює два способи перекладу – *знаковий* і *смисловий*, а *метод перекладу* і *прийом перекладу* вважає похідними від *способу перекладу* [Миньяр-Белоручев, 1980: 99–104].

Р.К. Міньяр-Бєлоручев обґрунтовує вибір двох способів перекладу результатами проведених досліджень: «Наші дослідження, пов'язані з виділенням одиниць перекладу, підтверджують існування тільки двох способів перекладу. Всі проаналізовані дії перекладачів зводилися в кінцевому підсумку або до безпосередньої вербальної реакції на пред'явлений знак (без свідомого осмислення його сутності), або до попереднього з'ясування предмета або явища, що позначається знаком, з наступним пошуком іншомовного відповідника» [Миньяр-Белоручев, 1980: 101].

Більшість перекладознавців також виокремлюють ***два*** *способи перекладу*, проте називають їх по-різному. Р.К. Міньяр-Бєлоручев, як зазначалося, називає *знаковий* і *смисловий* способи перекладу. *Знаковий спосіб перекладу* – «одна з об'єктивно сущих закономірностей переходу від однієї мови до іншої, що виражається в перекладацьких операціях на формально-знаковому рівні. Знаковий спосіб перекладу використовується переважно в синхронному перекладі» [Миньяр-Белоручев, 1980: 223]. *Смисловий спосіб перекладу* – «одна з об'єктивно сущих закономірностей переходу від однієї мови до іншої, що передбачає ідентифікацію денотата для пошуку іншомовного відповідника» [Миньяр-Белоручев, 1980: 230].

За Л.К. Латишевим, всі перекладацькі дії-прийоми можна «легко й природно поділити на два класи: *підстановки* й *трансформації*, які ми будемо називати *способами перекладу*» [Латышев. Перевод: 95]. «*Підстановка* –

спосіб перекладу, що ґрунтується на максимально можливому семантико-структурному паралелізмі оригіналу і перекладу. *Трансформація* – спосіб перекладу, для якого характерний відхід від семантико-структурного паралелізму між оригіналом і перекладом» [Латышев. Перевод: обкладинка]. Водночас Л.К. Латишев звертає увагу на умовність розмежування способів перекладу в практичній роботі [Латышев. Перевод:123].

І.Й. Ревзін і В.Ю. Розенцвейг також називають два способи перекладу: *переклад* і *інтерпретація* [Ревзин, Розенцвейг: 56–64] . «І те й інше має місце в діяльності перекладачів; інтерпретація частіше зустрічається при перекладі художньої літератури, де ставлять за мету відтворення дійсності, що виражена в оригіналі, а переклад … чітко простежується, напр.,, у діяльності синхронних перекладачів» [Ревзин, Розенцвейг: 59]. Цікаво, що І.Й. Ревзін і В.Ю. Розенцвейг посилаються на французького перекладознавця Альфреда Мальблана (Alfred Malblanc), який також «прямо вказує на наявність двох видів перекладу» [Ревзин, Розенцвейг: 60].

Схожий підхід застосовується в інших науках. Педагогіка, напр.,, має власні методи й прийоми, проте всі вони використовують чи доповнюють три способи – показ, пояснення, організація тренування (практика) [Педагогіка: 18].

Отже, у ТВП *спосіб перекладу* розглядається як одна з основних класифікаційних категорій перекладу, як об'єктивна закономірність. ***Знаковий спосіб перекладу*** («підстановка», «переклад», «трансляційний спосіб перекладу) передбачає операційні дії на формально-знаковому рівні, а ***смисловий спосіб перекладу*** («трансформація», «інтерпретація») неодмінно зумовлює ідентифікацію денотата.

Категорія «метод» у ТВП

Ми вже загадали проблему нетермінологічного вживання основоположних понять «спосіб», «метод» і «прийом» в сучасному наукознавстві. На жаль, навіть у спеціальних довідкових виданнях поняття «метод» визначається як «спосіб» або «прийом»:

«Метод (від грец. μέθοδος – шлях дослідження, *спосіб* пізнання) *1. Спосіб* пізнання дійсності і її відтворення в мисленні. *2. Спосіб*, *прийом* або система прийомів для досягнення якої-небудь мети, для виконання певної операції» [Словник іншомовних слів];

«Метод – *спосіб* організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями об'єкта, що розглядається» [Гончаренко: 205];

«Метод – *спосіб* побудови та обґрунтування системи знання; сукупність прийомів та операцій практичного й теоретичного освоєння дійсності» [Спиркин: 364];

«Методи – це оптимальні *способи* ефективного розв'язання визначених завдань» [Карпенчук: 99].

У мовознавстві *метод* – це «окремі прийоми, методики, операції, що базуються на певних теоретичних настановах як технічний засіб, інструмент для дослідження того чи іншого аспекту мови» [Степанов: 298].

«Методи соціолінгвістики, – наголошує О.Д. Швейцер, – є синтезом лінгвістичних та соціологічних процедур» [Швейцер. Социолингвистика: 482].

У ТВП прийнято визначення за Р.К. Міньяром-Бєлоручевим: «***Метод перекладу*** – цілеспрямована й запрограмована *система прийомів*, що враховує закономірно сущі способи перекладу. …Методи залежать від виду перекладу і корелюють з ним. Розглядати їх у відриві від виду перекладу неможливо» [Миньяр-Белоручев, 1980: 111].

Таким чином, на відміну від способу перекладу, метод перекладу не є об'єктивно сущою закономірністю. Метод перекладу є похідними від способу перекладу. Метод перекладу являє собою сукупність, систему цілеспрямованих дій та взаємозалежних прийомів, що свідомо чи підсвідомо плануються. Прикладами методів перекладу є метод комбінованого перекладу, метод сегментації тексту, метод смислового аналізу, метод перекладацького скоропису тощо.

Категорія «прийом» у ТВП

Прийоми зазвичай пропонуються для виконання часткових завдань, що виникають у цілеспрямованій діяльності. «Прийом – складова частина чи деталь методу, тобто часткове поняття стосовно методу» [Ягупов: 124].

Прийом перекладу (так само як і метод перекладу) є похідним від способу перекладу. Прийом вирішує часткове завдання, допомагає перебороти труднощі, які виникають у цілеспрямованій діяльності перекладача. «***Прийомом перекладу*** називають додаткові дії, чи конкретні операції, спрямовані на подолання труднощів при перекладі» [Миньяр-Белоручев. Общая теория перевода: 110–111].

У перекладознавстві прийоми перекладу описано достатньо вичерпно: Я.І. Рецкер [Рецкер: 38–62]; М. Бейкер (M. Baker) [Baker: 171]; З.Д. Львовська [Львовская: 189]; О.В. Кунін [Кунин: 10]; С. Влахов і С. Флорін [Влахов, Флорин: 88–400]; І. Левий [Левый: 146–148]; В.І. Карабан [Карабан. Переклад: 279–322, 383–454] та ін. Прийоми перекладу американських військових сленгізмів здобувач представив 2002 року [Балабін. Сучасний американський. Монографія: 94–114].

В основі більшості прийомів перекладу лежать трансформації. *Трансформація* «полягає у зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів при збереженні інформації, призначеної для передачі» [Миньяр-Белоручев, 1996: 201]. Р.К. Міньяр-Бєлоручев називає трансформації «сутністю професії перекладача» [Миньяр-Белоручев, 1999: 58].

Серед *трансформацій*, до яких доводиться вдаватися перекладачеві, виокремлюють граматичні та лексичні. «*Під граматичною перекладацькою трансформацією*, – пише В.І. Карабан, – розуміється зміна граматичних характеристик слова, словосполучення або речення у перекладі. Розрізняють п’ять основних видів граматичних трансформацій: *пермутація* (перестановка), *субституція* (заміна), *додавання*, *вилучення* та *комплексна трансформація*» [Карабан. Переклад: 18].

«*Перекладацькі лексичні трансформації* – це різного роду зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою еквівалентної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу. Лексичні трансформації застосовуються тоді, коли словникові відповідники того чи іншого слова мови оригіналу не можуть бути використані у перекладі з причин невідповідності з точки зору значення і контексту» [Карабан. Переклад: 300].

У військовому перекладі граматичні трансформації, як правило, поєднуються з лексичними, адже в багатьох випадках для зміни конструкції речення є не граматичні, а лексичні причини.

Стосовно цього В.І. Карабан зауважує: «Поділ складних випадків перекладу на граматичні та лексичні явища – досить умовний, адже в кожній мові граматичне тісно пов'язане з лексичним і спосіб передачі в перекладі граматичних форм і конструкцій нерідко залежить від їх лексичного наповнення. Одне й те ж граматичне явище залежно від конкретного лексичного вираження може перекладатися різними способами. Однак існують певні загальні закономірності співвідношення та відповідності граматичних форм і конструкцій мов оригіналу і перекладу, тому докладний опис таких співвідношень, орієнтований на переклад, видається не тільки доцільним, а й необхідним, аби достатньо чітко уявляти, які можливості має перекладач у своєму розпорядженні для адекватної передачі у перекладі граматичних явищ оригіналу» [Карабан. Переклад: 15].

Я.Й. Рецкер виділяє сім різновидів лексичних трансформацій: диференціація значень, конкретизація значень, генералізація значень, смисловий розвиток, антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсація втрат у процесі перекладу [Рецкер: 39].

Л.С. Бархурдаров і Л.К. Латишев вживають поняття «типи перекладацьких трансформацій» [Бархурдаров: 190; Латышев. Технология перевода: 252–261]. Зокрема, Л.С. Бархударов зводить всі перекладацькі

трансформації до чотирьох елементарних типів: перестановки, заміни, додавання, опущення [Бархурдаров:190].

Отже, способи, методи й прийоми перекладу становлять методологічну основу операційних засобів технології перекладу.

5.2.4. Цільова установка у військовому перекладі

Однією з базових метамовних одиниць перекладознавчої науки є «установка перекладу». Це поняття у військовому перекладі має свою специфіку, яку представимо далі.

5.2.4.1. Розуміння терміна/поняття «установка»

Слово «установка в українській літературній мові має такі значення: «1. Дія за значенням установлювати, установити. 2. Пристрій, механізм, за допомогою якого виконують певні операції або одержують щось. 3. *розм*. Бойова гармата. 4. В артилерії – регулювання, наведення прицілу і цілика в цифрах. 5. *фізл*. Зумовлена попереднім досвідом готовність людини до виконання певної діяльності; спрямованість діяльності організму або якогось його органу» [СУМ, Т. 10: 497].

У теорії наукового пізнання це слово використовують у спеціальних термінах «методологічна установка», «теоретична установка», «вихідна установка» [Наукове пізнання]. У діяльності підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність застосовують термін «оперативна установка» – «один із найбільш ефективних методів негласного збирання інформації про осіб, предмети і факти, що становлять інтерес» [Методи ОРД].

Зосередимо увагу на останньому (п’ятому) значенні слова «установка» в СУМ, що його вживають як термін у науковому соціологічному, психологічному й перекладознавчому дискурсі. Так, у соціології під *установкою* розуміють «готовність до стереотипних дій в типових для даної особистості ситуації. Розрізняють смислові операційні та інші види установок» [Установка. Словник із соціальної роботи].

У психологічній науці *установка* – це «стан готовності до певної активності, спрямованої на задоволення тієї чи іншої потреби» [Психологічний словник: 199]. Загально-психологічну теорію установки розробив Д.М. Узнадзе, який експериментально довів наявність загально-психологічної готовності до реалізації актуальної в даній ситуації потреби (актуальна установка) та виявив закономірності закріплення такої готовності при неодноразовому повторенні ситуацій, які дають змогу задовольняти дану потребу (фіксована установка). Згідно з теорією Узнадзе, установка, акумулюючи минулий досвід, опосередковує стимулюючу дію зовнішніх умов і зрівноважує відношення суб'єкта з середовищем. У психології виокремлюють такі види установок: намір, установка очікування, нервова установка, сенсорна установка, установка свідомості, детермінуюча тенденція, цільова установка, задана установка, акцептор дії, ригідна установка, соціальна установка, ціннісна орієнтація, установка особистості тощо [Там само].

5.2.4.2. Установка перекладу як регуляторна ланка перекладацької діяльності

У перекладознавстві використовують синонімічні терміни/поняття «установка перекладу» і «установка перекладача».

За визначенням О.О. Селіванової, ***установка перекладу*** – це «головна регуляторна ланка перекладацької діяльності, що зумовлює мету та зміст роботи перекладача» [Селіванова. Лінгвістична енциклопедія: 753]. На думку вченої, установка перекладу визначає здійснення буквального й вільного перекладу (метафразу й парафразу, в термінології Дж. Драйдена). «Перший за рахунок буквальної точності форми та змісту, максимального копіювання порушує комунікативну релевантність оригіналу й перекладу, норму й узус мови перекладу, не передає художніх особливостей вихідного тексту. Другий руйнує адекватність змісту оригіналу й перекладу через додавання власної оцінки тексту, заміну певних фрагментів, компенсацію авторських недоліків для покращення стилю, змісту тощо» [Там само].

«Установка перекладу залежить від типу текстів, які уможливлюють універсалістську, етнокультурну й відчужену позиції перекладача, – наголошує О.О. Селіванова. – Універсалістська нівелює чи мінімізує розбіжність деяких типів інформації задля передачі загального змісту тексту, покладаючись на міжкультурну компетенцію читачів перекладу, їхню енциклопедичну обізнаність, що дає змогу частково усунути наслідки такого нівелювання. Подібна установка властива переважно інформативним перекладам наукових, технічних текстів. …На відміну від універсалістської, етнокультурна позиція перекладача визначає адаптацію-перетворення тексту оригіналу відповідно до культури й ментальності представників етносу, для яких здійснюється переклад. У такому випадку перекладач перемикає етнокультурну домінанту на іншу, близьку адресатам перекладу, для досягнення рівноцінного прагматичного впливу на їхню свідомість. Відчужена установка спричиняє занурення читача перекладу до чужої культури, онтології, ментальності й навіть мови (при збереженні синтаксису оригінального тексту) й дає змогу адресатові вільно адаптуватися до них у чужому текстовому середовищі за допомогою коментарів, приміток, пояснень перекладача» [Там само].

Услід за О.О. Селівановою ці види перекладацьких установок визначає І.М. Литвин [Литвин: 127–131].

О.Д. Швейцер визначення для термінів «установка перекладу» та/або «установка перекладача» не пропонує, проте використовує конкретизовані варіанти цих термінів: «комунікативна установка перекладача» [Швейцер 1988: 27, 34, 61, 81, 91, 94, 145, 172], «установка на дослівну точність» [Там само: 61], «установка на аудиторію» [Там само: 18], «установка на рецептора» [Там само: 23, 78], «установка на одержувача» [Там само: 58, 79, 86], «установка на адресата» [Там само: 86], «нормативна установка» [Там само: 74], «прагматична установка» [Там само: 172], «вихідна установка» [Там само: 175].

Термін/поняття «комунікативна установка перекладача» використовують Ю.В. Ванніков [Ванніков], М.К. Гарбовський [Гарбовський] та інші відомі перекладознавці, але визначення не наводять.

5.2.4.2. Адекватність як основа цільової установки у військовому перекладу

У ТВП прийнято вживати конкретизований спеціальний термін *«цільова установка у військовому перекладі»*, під яким розуміємо усвідомлену та закріплену практикою психолінгвістичну вмотивованість, спрямованість і регуляторну здатність діяльності військового перекладача на досягнення адекватності перекладу незалежно від виду військового тексту.

В основу визначення цільової установки закладено поняття/термін «адекватність перекладу», що є, так би мовити, *modus operandi* – метою, сутністю, прагненням, «філософією» професійної діяльності військового перекладача. Термін «адекватність перекладу» вважаємо перекладознавчою категорією. *«Адекватність у військовому перекладі»* – це рівноцінність іншомовного відтворення змісту й форми військового тексту та тотожність його комунікативного впливу на адресата.

З позицій ТВП переклад військового тексту є адекватним, якщо він відповідає, щонайменше, таким трьом параметрам: 1) інформаційно-фактологічній точності; 2) предметно-логічній еквівалентності; 3) комунікативно-функціональній тотожності. Уточнимо зміст цих понять.

Інформаційно-фактологічна точність – об'єктивність, повнота і правильність передавання інваріантної інформації фактологічного характеру, що наявна у військовому тексті. Під *інваріантною інформацією* у військовому перекладі традиційно прийнято розуміти ту частину повідомлення, що підлягає обов'язковому передаванню (докладно див. [ТПС: 61–62]). До такої інваріантної інформації фактологічного характеру належать цифри, дати, імена, власні назви тощо.

Предметно-логічна еквівалентність – подібність, однаковість когнітивних смислів на лексичному й синтаксичному рівнях військового тексту.

Комунікативно-функціональна тотожність – рівноцінність регуляторно-прагматичного впливу на адресата перекладеного військового тексту.

Таким чином, на відміну від багатьох існуючих в сучасному перекладознавстві поглядів на проблему розмежування понять «адекватність перекладу», «еквівалентність перекладу», «точність перекладу», «тотожність перекладу», «повноцінність перекладу» тощо, у військовому перекладі саме *адекватність перекладу* є базовим граничним поняттям – перекладознавчою категорією, а поняття «точність», «еквівалентність» і «тотожність» перекладу стають її визначальними параметрами.

Адекватність як основа цільової установки у військовому перекладі також дозволяє оперативно оцінити його якість, що підтверджується багаторічним досвідом навчання військовому перекладу і практичним досвідом перекладацького супроводження в Збройних Силах України.

Висновки до розділу 5

1. Під діяльністю, що є однією з фундаментальних наукознавчих категорій, в ТВП пропонується розуміти динамічний процес активних взаємодій суб’єкта з матеріальним або ідеальним об’єктом.

2. Перекладацька діяльність об’єктивно постає як категорія – граничне фундаментальне поняття перекладознавства, виконує роль універсалії, що зумовлює необхідність проаналізувати її диференційні ознаки, зміст і структуру. У складі перекладацької діяльності виокремлюємо дію, суб’єкт, об’єкт, мотив, продукт (результат), предмет, етапи, операційні засоби, умови.

3. Перекладацька діяльність – це специфічний вид мовленнєво-розумової діяльності, динамічний трансляційно-інтерпретативний процес білінгвального сприйняття й відтворення текстів перекладачем, що має складний психофізіологічний, індивідуально-творчий характер і регулюється соціально зумовленим мотивом міжкультурного міжмовного посередництва.

4. Перекладацьку діяльність відокремлюємо від суміжного, але не тотожного поняття «службова діяльність військового перекладача», під якою розуміємо основні й допоміжні функції й завдання перекладача як посадової особи, що виконує спеціальні обов'язки військової служби.

5. Методологія перекладацької діяльності – це система наукових підходів, принципів, умов та операційних засобів, що послідовно розкривають сутність перекладацької діяльності через стратегію, тактику й технологію перекладу.

6. Перекладацька діяльність послідовно реалізується в стратегії, тактиці й технології перекладу, що являють собою три етапи реалізації перекладацької діяльності та формують її макроструктурний рівень.

7. Стратегія перекладу – це ініціальний орієнтувально-програмний етап перекладацької діяльності, що містить концептуалізоване невербальне сприйняття тексту мови оригіналу, загальне оцінювання об'єктно-предметної ситуації та формування задуму перекладу.

8. Тактика перекладу – це проміжний, розумово-аналітичний етап перекладацької діяльності, що містить вербалізацію сприйнятих концептів засобами мови оригіналу та мови перекладу, аналіз мовленнєвих, комунікативних, культурно-історичних і соціолінгвістичних чинників та визначення конкретних завдань перекладу.

9. Технологія перекладу (як складова діяльності) – це завершальний етап трансляційно-інтерпретативної діяльності перекладача, що являє собою процес вибору і застосування особистісних, методологічних та інструментальних операційних засобів для створення кінцевого продукту – тексту мови перекладу.

10. Технологія перекладу (як абстрактна теоретична система) – це теоретико-методологічна сукупність науково-методологічних положень, що розкривають зміст і специфіку трансляційно-інтерпретативного процесу як основи діяльності перекладача.

11. Оскільки в своїй основі діяльність людини трифазна (орієнтування – вибір – виконання), стратегія, тактика й технологія військового перекладу

онтологічно постають як об'єктивно наявні етапи перекладацької діяльності: 1) орієнтування/ініціалізація; 2) вибір/конкретизація; 3) виконання/відтворення.

12. Усвідомлення та змістовно-діяльнісне наповнення конкретної стратегії, тактики й технології перекладу як невід'ємних трьох етапів перекладацької діяльності залежить від теоретичної підготовки перекладача, виду й жанру перекладу, складності тексту мови оригіналу, ситуації перекладу та умов діяльності перекладача.

13. В основі операційних дій військового перекладача на етапах стратегії, тактики й технології перекладу лежить загальна модель перекладацької діяльності, а самоконтроль здійснюється на всіх трьох етапах завдяки внутрішньому індивідуально-суб'єктивному характеру перекладацької діяльності.

14. Стратегія, тактика і технологія перекладу забезпечують системну єдність виконання завдань різного рівня: стратегічних, тактичних, технологічно-операційних. Стратегія встановлює цілеустановчі програмні орієнтири майбутнього перекладу, тактика конкретизує загальний задум і визначає завдання перекладу, технологія реалізує задум і завдання операційними трансляційно-інтерпретативними засобами – способами, методами, прийомами.

15. Цільова установка у військовому перекладі – усвідомлена та закріплена практикою психолінгвістична вмотивованість, спрямованість і регуляторна здатність діяльності військового перекладача на досягнення адекватності перекладу незалежно від виду військового тексту.

16. Адекватність у військовому перекладі – рівноцінність іншомовного відтворення змісту й форми військового тексту та тотожність його комунікативного впливу на адресата. З позицій ТВП, основними параметрами адекватності є інформаційно-фактологічна точність, предметно-логічна еквівалентність і комунікативно-функціональна тотожність.

17. Інформаційно-фактологічна точність – об'єктивність, повнота і правильність передавання інваріантної інформації фактологічного характеру, що наявна у військовому тексті.

18. Інваріантна інформація у військовому перекладі – частина повідомлення, що підлягає обов'язковому передаванню (цифри, дати, імена, власні назви тощо).

19. Предметно-логічна еквівалентність – подібність, однаковість когнітивних смислів на лексичному й синтаксичному рівнях військового тексту.

20. Комунікативно-функціональна тотожність – рівноцінність регуляторно-прагматичного впливу на адресата перекладеного військового тексту.

Основні положення Розділу 5 відображені в таких публікаціях автора:

[Балабін. Теоретичні засади: 197–260; Балабін. Теоретико-концептуальні основи: 7–18; Балабін. Теорія військового перекладу: 86–87; Balabin. Redefining: 44–47; Balabin. The essence: 89–93; Balabin. Theoretical foundation: 22–25].

Розділ 6. ЛІНГВІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬК

Службова військово-професійна діяльність військового перекладача в Україні не обмежується виконанням суто міжкультурної комунікативно-посередницької функції, яка, беззаперечно, є головною. Військовий перекладач виступає головним суб'єктом системи лінгвістичного забезпечення військ, яка розглядається далі.

6.1. Концептуальні основи лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ)

Одним із основних понять теорії військового перекладу є *лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ)*. Цей термін був запропонований здобувачем наприкінці 90-х років минулого століття на позначення всієї сукупності службових завдань, що їх військовий перекладач здатний виконувати в умовах докорінної трансформації функціональної та організаційно-штатної структури Збройних Сил України. Він був створений за прямою аналогією з іншими видами бойового та тилового забезпечення, що традиційно існують у збройних силах будь-якої країни (напр., «розвідувальне забезпечення», «інженерне забезпечення», «медичне забезпечення» тощо), а також із поняттям «лінгвістичне забезпечення» теорії машинного перекладу.

Протягом наступних років здобувач намагався сформувати концепцію ЛЗВ, поставивши собі за мету гармонійно інтегрувати зусилля різних суб'єктів і завдань, пов'язаних із виконанням усних і письмових перекладів, мовною підготовкою військовослужбовців, розробкою двомовних військово-термінологічних глосаріїв і словників, інформаційно-аналітичною діяльністю. Існувала гостра службова необхідність визначити й закріпити нові функції службової діяльності військового перекладача в перспективній моделі Збройних Сил України, що традиційно обмежувалися суто трансляційно-інтерпретативною діяльністю.

Концепція ЛЗВ була представлена на І-й Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та лінгвістичного забезпечення Збройних Сил України», що відбулася в Києві 13–14 травня 2004 року і яка вже у своїй назві відбивала нерозривний зв'язок ЛЗВ з теорією військового перекладу [Програма І-ї Міжнародної]. Було зроблено програмну доповідь «Зміст та структура лінгвістичного забезпечення діяльності Збройних Сил України» [Балабін. Зміст та структура, 2004: 4], а також презентовано структуру оновленого навчально-методичного комплексу з військового перекладу НМК ВП [Балабін. Структура нового навчально-методичного комплексу: 7].

2007 року про необхідність «цілісної наукової концепції лінгвістичного забезпечення діяльності Збройних Сил України, як важливої складової підготовки військ для ефективної реалізації завдань у галузі міжнародного військового співробітництва» здобувач писав на сторінках головного науково-теоретичного журналу Міністерства оборони України «Наука і оборона» [Балабін. Проблеми мовної підготовки: 46]: «Універсальною й об'єднуючою науковою категорією має стати концепція лінгвістичного забезпечення діяльності військ (сил). …Йдеться не про прагнення автора ввести нове поняття у воєнну науку, а про об'єктивну необхідність фундаментально систематизувати (обґрунтувати, упорядкувати, кодифікувати і т. ін.) зусилля різних суб'єктів системи лінгвістичного забезпечення, збалансувати систему та її елементи, узгодити різнобічні дії внутрішніх та зовнішніх сил, з'ясувати характер та напрями впливу екстралінгвістичних (немовних) чинників» [Балабін. Проблеми мовної підготовки: 46–47].

У подальшому поняття «лінгвістичне забезпечення військ» увійшло до відповідних документів, що регламентують підготовку військових перекладачів, а також стало основою проекту Військового стандарту Міністерства оборони України «ВСТ 01.003.001 – 2018 (01). Лінгвістичне забезпечення військ (сил). Основні положення».

Зазначимо, що лінгвістичне забезпечення військ так само, як і інші поняття військового перекладу, не згадується у світових перекладознавчих наукових працях і джерелах. Військовослужбовці країн НАТО використовують термін «лінгвістичне забезпечення військових операцій» (linguistic support for operations) [ALingP-1], який за своїм семантичним наповненням і дефініцією є значно вужчим за український.

Отже, розкриємо сутність і зміст поняття «лінгвістичне забезпечення військ», що сьогодні перетворилося на одну із основоположних категорій теорії військового перекладу.

6.1.1. Об'єкт ЛЗВ

Нагадаємо, що в гносеологічному значенні *об'єктом* зазвичай називають «те, на що спрямована реальна і пізнавальна активність суб'єкта» [Лекторский]. В онтологічному трактуванні об'єкт є «виділеним, відносно відособленим фрагментом реальності, що самостійно організовує і підтримує себе за допомогою іманентних механізмів відтворення або конструюється в ході пізнавальної діяльності суб'єктом, який його пізнає» [Словарь философских терминов: 385].

Об'єкт не завжди ототожнюється з об'єктивною реальністю, оскільки та частина реальності, яка не вступила у відносини з суб'єктом, не є об'єктом, а також тому, що об'єктами можуть бути й стани свідомості особи-дослідника, інші люди, їхня свідомість, а також предмети культури, тексти, властиві їм сенси. «Існують різні типи об'єктів і відповідно різні типи суб'єктно-об'єктних стосунків. Насправді об'єктом може стати все, що існує» [Лекторский]. Один і той же об'єкт може становити інтерес для різних видів дослідження.

При визначенні об'єкта ЛЗВ візьмемо за основу такі загальнонаукові та методологічні підходи.

По-перше, об'єкт завжди є частиною більш складного об'єкта. Об'єкт *«лінгвістичне забезпечення військ»* є частиною складного об'єкта *«війська»*, який вживається у значенні «війська = Збройні Сили України», тобто: Міністерство оборони, Генеральний штаб, види Збройних Сил, з'єднання, військові частини, підрозділи, навчальні заклади та установи [Закон України.

Про Збройні Сили]. Своєю чергою складний об'єкт *«військa»* є частиною надскладного об'єкта *«національна безпека країни»*.

По-друге, об'єкт має бути взаємопов'язаним з іншими об'єктами, утворюючи об'єктні відносини, оскільки «кожен конкретний об'єкт обов'язково перебуває в різних типах відносин (просторових, тимчасових, причинно-наслідкових тощо) до інших об'єктів» [Старовойтов].

Об'єкт ЛЗВ безпосередньо пов'язаний ще з одним складним об'єктом – *«забезпечення військ»* надскладного об'єкта *«національна безпека країни»*. З*абезпеченням військ* у воєнній науці зазвичай називають комплекс заходів, спрямованих на підтримку високої бойової готовності військ (сил), збереження їхньої боєздатності, створення сприятливих умов для організованого й своєчасного вступу в бій, успішного виконання поставлених завдань, а також на недопущення або попередження раптового нападу противника, зниження ефективності його ударів. Виділяють три основні види забезпечення: оперативне (бойове), спеціально-технічне і тилове [Плехов, Шапкин]. Отже, об'єкт *ЛЗВ як окремий вид спеціального забезпечення* утворює об'єктні відносини зі складними об'єктами *«військa»* і «*забезпечення військ»* надскладного об'єкта *«національна безпека країни»* (Рис. 6.1).

По-третє, об'єкт завжди виникає тільки за наявності суб'єктно-об'єктних відносин, тобто для виокремлення об'єкта необхідна наявність активного суб'єкта, який своєю діяльністю взаємодіє з об'єктом. Таким активним *суб'єктом* для об'єкта ЛЗВ завжди виступає *військовий перекладач* [Балабін. Суб'єктно: 92].

По-четверте, об'єкт має бути достатньо великим для виокремлення в ньому інших об'єктів та/або предметів дослідження. Об'єкт ЛЗВ дозволяє виділити як самостійні похідні об'єкти *«лінгвістичне забезпечення бойових дій (операцій)»*, *«лінгвістичне забезпечення заходів міжнародного військового співробітництва»*, а також визначити основні складові ЛЗВ як окремі об'єкти та/або предмети дослідження.

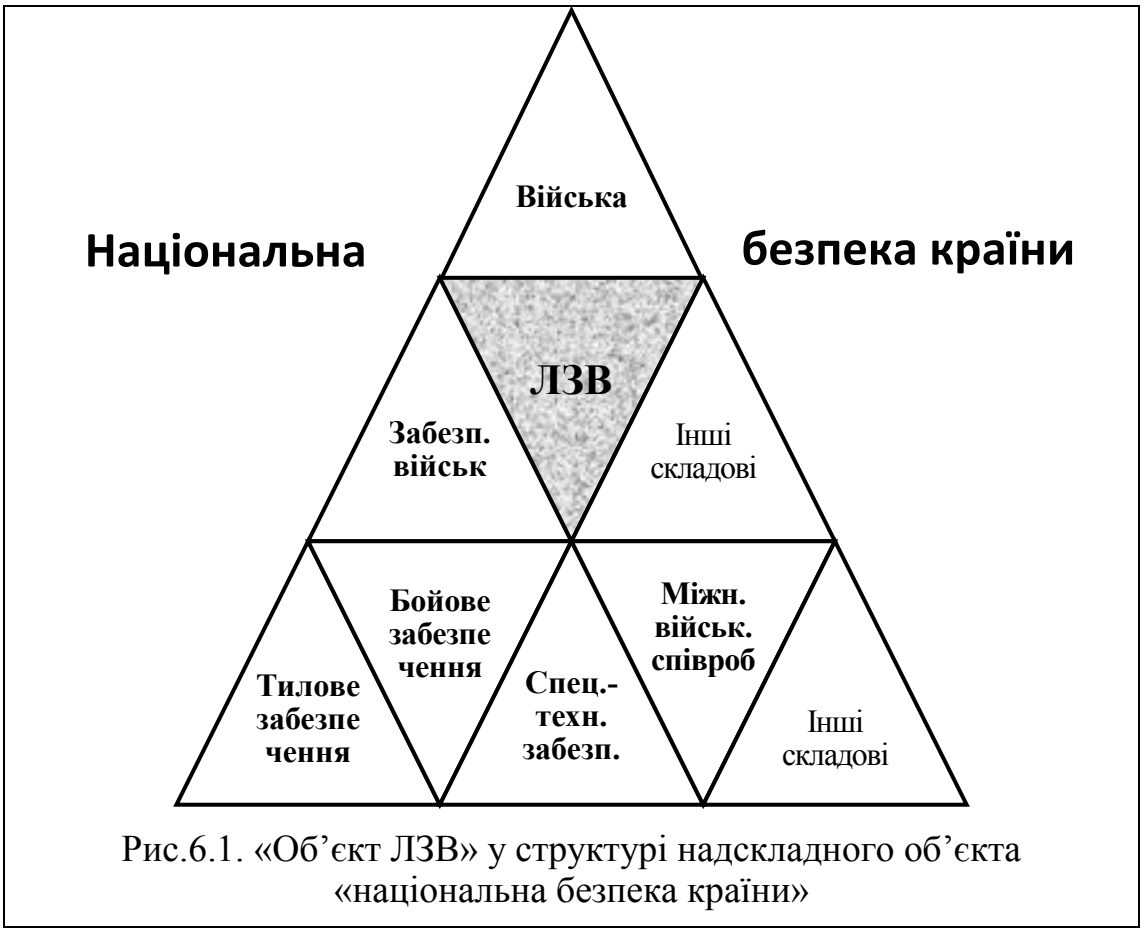

Рис.6.1. «Об’єкт ЛЗВ» у структурі надскладного об’єкта «національна безпека країни»

По-п’яте, онтологічною основою для виділення об’єкта заведено вважати наявність проблемної ситуації в тих або інших явищах реальності. Аналіз проблемної ситуації навколо ЛЗВ було проведено у фаховому науковому виданні Міністерства оборони України «Наука і оборона» 2007 року [Балабін. Проблеми мовної підготовки], а перші аргументи на користь створення наукової концепції ЛЗВ як важливої складової підготовки Збройних Сил України і необхідної передумови ефективної реалізації завдань у галузі міжнародного військового співробітництва були представлені науковій громадськості 2004 року [Програма І-ї Міжнародної].

Сформулюємо визначення об’єкта ЛЗВ: «***Об’єктом ЛЗВ*** є заходи, завдання, процедури і процеси у воєнно-політичній, військово-технічній та військово-спеціальній сферах діяльності збройних сил, що потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної міжкультурної компетентності виконавців».

6.1.2. Предмет ЛЗВ

На відміну від об'єкта, *предмет* являє собою «певну цілісність, що виділена зі світу об'єктів у процесі людської діяльності й пізнання» [Старостин: 329]. У залежності від матеріальної або ідеальної природи об'єкта, предмет може бути матеріальним або ідеальним.

Предмет завжди конкретизує об'єкт. «Основна відмінність предмета від об'єкта полягає в тому, що в предмет входять лише головні, найбільш суттєві (з позицій цього дослідження) властивості і ознаки» [Старостин: 330].

Крім того, в науці саме проблемна ситуація створює предмет дослідження, а локалізація проблемної ситуації в тих або інших явищах соціальної реальності є онтологічною основою для виділення об'єкта [Ядов].

Оскільки в об'єкт можуть входити кілька предметів, «синтез різних предметів з метою побудови єдиної теорії об'єкта вимагає системного підходу й нерідко веде до створення нової наукової дисципліни» [Старостин: 329].

Визначимо поняття «предмет ЛЗВ», використовуючи прийом звуження семантичного поля поняття «об'єкт ЛЗВ» із урахуванням функціональної діяльності головного «суб'єкта ЛЗВ» – військового перекладача:

Предметом ЛЗВ є реалізація комунікативно-посередницької, воєнно-країнознавчої, військово-термінологічної, лінгвопедагогічної та лінгво-дослідницької функцій службової діяльності військового перекладача.

Слід пам'ятати про необхідність розрізняти близькі, але не тотожні поняття: «*предмет* як частина реального або абстрактного об'єкта», «*предмет* наукового дослідження», «*предмет* навчальної дисципліни». Оскільки поняття *«ЛЗВ»* використовують і для наукових досліджень, і в навчально-методичних цілях, надамо визначення суміжних понять.

Предметом ЛЗВ як напряму наукового дослідження є побудова теоретичних моделей для більш глибокого комплексного розуміння сутності та специфіки ЛЗВ, характеру взаємозв'язків між елементами, ролі основного суб'єкта ЛЗВ з метою підвищення якості виконання завдань у воєнно-політичній, військово-технічній, військово-спеціальній сферах діяльності Збройних Сил України.

Предметом ЛЗВ як навчальної дисципліни є розкриття змісту навчально-методичних питань, що висвітлюють специфіку лінгвістичного забезпечення військ.

Отже, поняття *«предмет ЛЗВ»* є частиною поняття вищого рангу *«об'єкт ЛЗВ»* і входить до семантичного поля складних об'єктів *«війська»* та *«забезпечення військ»* надскладного об'єкта *«національна безпека країни»*.

У Збройних Силах України лінгвістичне забезпечення військ також являє собою *організаційну систему*, що складається з сукупності підрозділів лінгвістичного забезпечення, матеріально-технічної бази, алгоритмів, норм і правил ЛЗВ.

6.1.3. Завдання ЛЗВ

Основними *завданнями* системи ЛЗВ є:

1) перекладацьке супроводження як основа міжкультурної комунікативно-посередницької діяльності під час виконання заходів міжнародного військового співробітництва Збройних Сил України, багатомовна підтримка підрозділів та військових засобів масової інформації в ході міжнародних військових навчань і миротворчих операцій;

2) здійснення воєнно-країнознавчої інформаційно-аналітичної діяльності України в медійному просторі України та за її межами в інтересах Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України та інших формувань сфери національної безпеки і оборони;

3) забезпечення військово-термінологічної нормативно-кодифікаційної діяльності структурних підрозділів Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, проведення військово-лексикографічної роботи з метою подальшого міжнародного стандартизування та гармонізування української військової термінології;

4) забезпечення дидактично-діагностичної діяльності у Збройних Силах України, пов'язаної з якісною підготовкою військових перекладачів, а також із формуванням та оцінюванням іншомовної компетенції українських військовослужбовців за визначеними стандартизованими мовними рівнями;

5) здійснення лінгводослідної науково-пошукової діяльності.

6.1.4. Визначення поняття «лінгвістичне забезпечення військ»

Визначивши об’єкт, предмет і завдання ЛЗВ, запропонуємо термінологічне визначення:

лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ) – комплекс спеціальних заходів і завдань прикладного й фундаментального характеру у воєнно-політичній, військово-технічній та військово-спеціальних сферах збройних сил, що здійснюються з метою реалізації комунікативно-посередницької, воєнно-країнознавчої, військово-термінологічної, лінгвопедагогічної та лінгводослідної функцій діяльності, які потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної компетенції виконавців [Балабін. Зміст та структура, 2011: 96].

6.1.5. Структура ЛЗВ

Змістовну *структуру ЛЗВ* формують такі складові: 1) перекладацьке супроводження (ПС); 2) воєнно-країнознавча діяльність (ВК); 3) військово-термінологічна діяльність (ВТ); 4) лінгвопедагогічна діяльність (ЛП); 5) лінгводослідницька діяльність (ЛД) (Рис. 6.2).

Рис. 6.2. Структура ЛЗВ

6.2. Перекладацьке супроводження як основа ЛЗВ

Як бачимо на Рис.6.2, перекладацьке супроводження формує основу, ядро змістовної структури ЛЗВ [Балабін. Перекладацьке супроводження: 123], оскільки ця складова ЛЗВ забезпечує виконання найважливішої – міжкультурної комунікативно-посередницької *функції* діяльності військового перекладача, про що докладно скажемо в розділі 7.

Метою перекладацького супроводження є забезпечення міжмовної комунікації в письмовій та/або усній формі між двома сторонами під час виконання заходів міжнародного військового співробітництва. Запропонуємо термінологічне визначення цього поняття:

перекладацьке супроводження (ПС) – основна складова лінгвістичного забезпечення військ, вид міжкультурного міжмовного посередництва, що полягає у здійсненні військовим перекладачем письмового й усного (послідовного і синхронного) перекладу, адаптованого транскодування (переказу/оповідання), реферування, анотування й редагування загальновійськових, воєнно-політичних, військово-технічних та військово-спеціальних текстів.

6.2.1. Коротка історія перекладацького супроводження в Збройних Силах України

Перекладацьке супроводження діяльності Збройних Сил України було організовано в січні 1992 року силами військових перекладачів Бюро перекладів Київського вищого танкового інженерного училища та викладачів Відділення військової підготовки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, які в той час навчали військових перекладачів запасу з числа студентів університету.

У лютому 1993 року Міністерством оборони України було прийнято рішення про підготовку кадрових військових перекладачів у Відділенні військової підготовки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, яке згодом перетворилося на Військовий інститут (ВІКНУ)

[Енциклопедія Київського національного університету]. Спільним наказом Міністра оборони України та Міністра освіти України № 39/1 від 16 червня 1993 року було затверджено план прийому курсантів-перекладачів англійської, французької і німецької мов, які у вересні того ж року розпочали заняття [Військовий інститут].

У червні 1998 року відбувся перший випуск військових перекладачів, які після п'яти років інтенсивного навчання отримали звання лейтенантів. За висновками державної екзаменаційної комісії перші випускники-військові перекладачі ВІКНУ були добре підготовлені за напрямом «0305. Філологія», спеціальністю «7.030507. Переклад», спеціалізацією «Військовий переклад», освітнім рівнем «Повна вища освіта, вища військово-спеціальна освіта», кваліфікацією «Перекладач двох іноземних мов, офіцер військового управління тактичного рівня» для подальшого проходження військової служби на посадах «перекладач», «перекладач-референт», «старший перекладач», «редактор», «начальник бюро перекладів», «офіцер інформаційного відділу», «старший офіцер інформаційного відділу», «асистент/викладач іноземної мови» [Балабін. Професійна компетентність: 20–21].

Випускники опанували прийоми та техніку послідовного перекладу (переклад на слух, двосторонній переклад), здійснювали зорово-усний переклад (з аркуша), володіли методикою перекладу та редагування письмових текстів різних жанрів і стилів, уміли укладати глосарії та словники, складати різні види інформаційно-звітних документів, організовувати та особисто проводити заняття з іноземної мови, готувати анотації, реферати, огляди інформаційних джерел, складати офіційні документи українською та іноземною мовами з використанням технічних засобів за чинними нормами діловодства, керувати особовим складом тощо [Балабін. Професійна компетентність: 21–22].

Отже, випускники були готові до виконання сукупності спеціальних професійних завдань діяльності військового перекладача, які здобувач

запропонував об'єднати новою поняттєвою категорією ТВП – «лінгвістичне забезпечення військ».

Упродовж 2005-2017 років проведено роботу щодо підвищення якості підготовки українських військових перекладачів у ВІКНУ, відкрито очну ад'юнктуру для офіцерів-перекладачів, створено «Постійно діючий науковий семінар з проблем військового перекладу та лінгвістичного забезпечення військ» [Балабін. Зміст та структура, 2011: 95]. Основні зусилля науково-дослідної роботи були спрямовані на розкриття сутності й фундаментальних властивостей ТВП як складної абстрактної системи у синергії з перекладознавством, воєнною наукою і практикою з урахуванням українського досвіду військового перекладу.

У складі перекладацького супроводження виокремлюємо основні, спеціальні та додаткові види перекладацького супроводження.

6.2.2. Основні види перекладацького супроводження

У ТВП ***переклад*** визначаємо не тільки як «відтворення оригінального тексту мовою перекладу»[23], а як *основний вид* міжкультурного посередництва, процес і результат складної психолінгвістичної, двосторонньої, білінгвальної, мовленнєво-розумової діяльності професійно підготовленого компетентного мовного посередника, що має за мету адекватне передавання інваріантної інформації.

До *основних видів* перекладацького супроводження відносимо *письмовий* та *усний* (послідовний і синхронний) *переклад* загальновійськових, воєнно-політичних, військово-технічних та військово-спеціальних текстів.

---

[23] Саме на такому, максимально спрощеному, варіанті визначення поняття «переклад» наполягали фахівці Міністерства оборони України під час погодження проекту військового стандарту «ВСТ 01.003.001 – 2018 (01). Лінгвістичне забезпечення військ (сил). Основні положення».

6.2.2.1. Виконання письмового перекладу

Письмовий переклад – це процес відтворення в письмовій формі тексту мови оригіналу засобами мови перекладу.

Замовником перекладу завжди виступає офіційна уповноважена особа Міноборони або Генерального штабу Збройних Сил України, а *виконавцем перекладу* – офіційно визначений структурний підрозділ Міноборони або ЗС України[24].

За призначенням письмовий переклад у сфері ЛЗВ може бути: а) для внутрішнього користування; б) для опублікування у відкритих джерелах; в) для підписання міжнародних договорів.

Письмовий переклад *для внутрішнього користування* має оглядовий характер і здійснюється у випадках, коли замовник перекладу хоче ознайомитися з загальним змістом оригінального документа. Переклад для внутрішнього користування здійснюється в досить стислі терміни, інформація оригінального документа, як правило, передається в узагальненому вигляді, в перекладеному документі допускається наявність неточностей змістовного характеру та відхилень від мовних, стилістичних та узуальних норм.

Під *документом* розуміємо «матеріальну форму одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-фотоплівці, оптичному диску або іншому носієві» [Закон України. Про бібліотеки; Закон України. Про обов'язковий примірник]. *Оригінальний документ* – це документ, переданий замовником перекладу.

Замовник перекладу обов'язково надсилає виконавцю перекладу *технічне завдання*, в якому зазначає тематику, обсяг і терміни роботи, надає додаткову інформацію, яку має врахувати виконавець перекладу (особливі

[24] Таким структурним підрозділом протягом останніх років є Лінгвістичне науково-дослідне управління ВІКНУ.

вимоги й рекомендації, узгоджені або офіційні глосарії, переліки термінів і абревіатур, військові стандарти, нормативні документи тощо).

Виконання письмового перекладу складається з етапів, кількість яких залежить від якості оригінального документа та вимог, що зазначені замовником перекладу в технічному завданні. Основними *етапами виконання письмового перекладу* є: 1) підготовчий етап; 2) перекладання оригінального документа; 3) редагування перекладеного тексту; 4) корегування перекладеного тексту; 5) контроль якості перекладеного документа.

Підготовчий етап письмового перекладу включає операції підготовки тексту оригінального документа для подальшого перекладання. За допомогою спеціального програмного забезпечення на персональному комп'ютері оригінальний документ з паперового формату перетворюється на електронний або здійснюється набір тексту на комп'ютері. Цей етап виконується в разі незадовільної якості електронної копії оригінального документа або його надходження у паперовому вигляді. Підготовчий етап використовується й тоді, коли документи надходять у електронному вигляді, але текст у документі, підписи та написи на графічних документах не виділяються і не копіюються в електронному вигляді, або документ містить специфічне форматування.

Другий етап – *перекладання оригінального документа* здійснюється відповідно до технічного завдання з обов'язковим урахуванням особливих вимог, рекомендацій та наданої замовником перекладу додаткової інформації (глосаріїв, переліків термінів і абревіатур, військових стандартів, нормативних документів тощо). Результатом цього етапу є перекладений текст оригінального документа, який обов'язково перевіряється перекладачем-виконавцем на відповідність вимогам технічного завдання, відсутність пропусків інформації, семантичних, граматичних, лексичних, стилістичних і орфографічних помилок. Якщо замовник перекладу не надав додаткової інформації, претензії щодо якості перекладання військово-спеціальної термінології не приймаються.

Третій етап письмового перекладу – *редагування перекладеного тексту* складається з таких операцій:

а) ознайомлення з перекладеним та оригінальним текстами з метою визначення тематики, мовних і стилістичних особливостей текстів;

б) порівняння текстів (послідовна, ретельна перевірка відповідності слів і фраз у текстах, єдності використаної термінології, логіки викладення, порівняння смислових значень), що передбачає роботу зі словниками, довідниками, мережею Інтернет, консультації колег та фахівців відповідної галузі;

в) перевірка перекладеного тексту на наявність граматичних, орфографічних, пунктуаційних, синтаксичних та інших помилок;

г) внесення смислових і стилістичних правок.

Один редактор, як правило, перевіряє письмові переклади двох-трьох перекладачів-виконавців. Показник може змінюватися в залежності від досвіду перекладачів-виконавців, складності оригінального документа та інших чинників.

Четвертий етап письмового перекладу – *корегування* – процес, в ході якого коректор перевіряє документ на відповідність технічного завдання замовника, звіряє перекладений текст з оригінальним, виправляє орфографічні й пунктуаційні помилки, зазначає відхилення від технічного завдання, позначає смислові, логічні та інші помилки. Корегування, як правило, здійснюється компетентним носієм мови перекладу або професіоналом із предметної галузі, з якої виконується переклад. За відсутності у виконавця перекладу зазначених осіб корегування перекладеного тексту здійснюється спеціально призначеним коректором. У залежності від складності оригінального документа та якості перекладу після завершення коректури перекладений документ передають на етап контролю якості або повертають на етап редагування або перекладання.

Контроль якості перекладеного документа здійснюється на п’ятому, завершальному, етапі письмового перекладу. Після усунення виявлених

недоліків перекладений документ підлягає остаточній перевірці у відділі контролю якості.

Кількість та послідовність етапів виконання письмового перекладу може відрізнятися в залежності від організаційно-штатних можливостей виконавця перекладу та специфіки умов праці. У разі встановлення замовником перекладу стислих термінів для перекладання оригінального документа виконавець перекладу змушений відмовлятися від чітко визначених процедур виконання письмового перекладу, що може призвести до зниження якості перекладеного документа, про що виконавець письмово повідомляє замовника.

Під час виконання письмового перекладу військовий перекладач керується нормами Національного стандарту України ДСТУ 4309:2004 «Інформація та документація. Оформлення перекладів» [ДСТУ 4309:2004].

6.2.2.2. Виконання усного перекладу

Усний переклад виконується у вигляді послідовного та синхронного перекладу.

Послідовний переклад вважається найбільш поширеним видом усного перекладу, що здійснюється на заходах із відносно невеликою кількістю учасників, на яких використовується не більше двох мов (офіційні переговори, неформальні зустрічі, семінари, прес-конференції, презентації, виставки тощо). Послідовний переклад передбачає відтворення тексту після його прослуховування: під час виступу оратор робить паузи, упродовж яких перекладач здійснює переклад. Обсяг перекладеного відрізку мовлення, як правило, становить від одного речення до завершеного смислового абзацу. Для забезпечення усного послідовного перекладу під час проведення довготривалих (понад 2 год) офіційних заходів, рекомендовано кожної години робити технічні перерви на 10–15 хвилин.

Синхронний переклад передбачає відтворення усного тексту одночасно зі слуховим його сприйняттям. Синхронний переклад здійснюється за допомогою технічних засобів одночасно з мовленням оратора, коли

перекладач розміщується в окремій спеціально обладнаній кабіні, сприймає мовлення через навушники і говорить у мікрофон. Цей вид усного перекладу дозволяє організовувати заходи з великою кількістю різномовних учасників (конференції, з'їзди, семінари, презентації тощо) без збільшення часу на роботу перекладачів. Для виконання синхронного перекладу для однієї пари мов необхідно мати не менше двох перекладачів, які будуть змінювати один одного через кожні 15–30 хвилин роботи.

Окремим різновидом усного перекладу є переклад «методом нашіптування», що здійснюється перекладачем напівголосно (пошепки). Цей різновид усного перекладу не потребує спеціального обладнання, проте об'єктивно призводить до втрати певної частини інформації.

6.2.3. Спеціальні види перекладацького супроводження

Крім письмового та усного перекладу загальновійськових, воєнно-політичних, військово-технічних та військово-спеціальних текстів, що належить до основних видів перекладацького супроводження, на військового перекладача можуть покладатися обов'язки виконання спеціальних видів перекладацького супроводження – переклад радіообміну, бортовий переклад, допит військовополонених, опитування місцевих жителів, супроводження парламентерів.

Кожен із цих спеціальних видів перекладацького супроводження має характерні особливості проведення та потребує додаткової підготовки військового перекладача або інструктажів.

6.2.3.1. Переклад радіообміну

Переклад радіообміну – це спеціальний вид перекладацького супроводження, який передбачає виконання усного послідовного перекладу повідомлень, що передаються від відправника до одержувача засобами наземного двостороннього радіомережевого зв'язку.

Цей спеціальний вид перекладацького супроводження може мати власні різновиди: односторонній послідовний переклад; двосторонній послідовний

переклад; переклад із використанням аудіозапису прийнятого радіоповідомлення; письмовий переклад прийнятого радіоповідомлення; переклад із самостійним виходом перекладача в ефір за допомогою радіопередавача та ін.

Якість перекладу радіообміну значною мірою залежить від *суб'єктивних чинників* – знання військовим перекладачем офіційної фахової термінології, кодових найменувань, нормативних та оказіональних скорочень, військових професіоналізмів[25] і жаргонізмів[26], розуміння тактичної обстановки, володіння воєнно-країнознавчою інформацією, уміння особисто працювати на засобах радіозв'язку тощо.

До *об'єктивних чинників*, що значно ускладнюють роботу перекладача, слід віднести «закритість аудиторії перекладу» (відсутність безпосереднього особисто-візуального контакту з відправником повідомлення), наявність звичайних фонових (атмосферних) шумів радіоефіру, висока імовірність радіоперешкод – електромагнітного випромінювання різної природи, що заважає нормальному прийманню та передаванню радіосигналів.

6.2.3.2. Бортовий переклад (бортпереклад)

Бортовий переклад (бортпереклад)) – це спеціальний вид перекладацького супроводження, який передбачає виконання усного послідовного перекладу повідомлень на борту літального апарата з метою забезпечення комунікації між екіпажем та службою управління повітряним рухом (авіадиспетчером).

---

[25] ***Військовий професіоналізм*** – ненормативна, терміноподібна одиниця в складі військової лексики, що використовується замість офіційного, нормативно закріпленого військового терміна або найменування предметів (явищ, процесів) військової справи і не має додаткових конотацій. Напр.: *камуфляж* – камуфльована польова форма одягу; *берці* – черевики польові з високими берцями; *скат* – покришка колеса.

[26] ***Військовий жаргонізм*** – ненормативна, емоційно-забарвлена одиниця *військової лексики*, що має додаткові конотації. Напр.: *комок* – камуфльована форма одягу; *прогари* – черевики польові з високими берцями.

За своєю сутністю бортпереклад є особливим різновидом перекладу радіообміну, з притаманними йому об'єктивними й суб'єктивними чинниками, які ми розглянули вище. До того ж військовий перекладач особисто перебуває на борту літака (як правило, військово-транспортного) або гелікоптера і сам працює на каналах двостороннього авіаційного повітряно-наземного радіозв'язку.

Специфікою бортперекладу є необхідність впевненого володіння доволі складною фаховою термінологією ІКАО[27], знання авіаційного сленгу, обов'язкове детальне розуміння військовим перекладачем «динаміки польоту»[28], без чого адекватний бортпереклад зробити взагалі не можна, фізіологічна здатність витримувати навантаження польоту, надзвичайно висока ціна перекладацької помилки – неправильного розуміння й перекладу наданої авіадиспетчером інформації, що створює реальну загрозу для безпеки повітряного руху та призводить до накладення фінансових й дисциплінарних санкцій з боку різних державних і міжнародних організацій, зокрема ІКАО.

6.2.3.3. Допит військовополонених

Допит військовополонених являє собою спеціальний вид перекладацького супроводження, в якому військовий перекладач виступає в ролі процесуальної особи, що забезпечує двосторонній усний послідовний або синхронний переклад між військовополоненим та стороною, що проводить

---

[27] Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) – International Civil Aviation Organization (ICAO).

[28] Ще один приклад військового професіоналізму. *Динаміка польоту* – це теоретична дисципліна, що вивчає рух і орієнтацію літального апарата в повітрі, а також принципи керування ним у тривимірному просторі. Проте цим терміном позначають також процес детального планування маршруту польоту: повітряні ешелони, пункти обов'язкового радіозв'язку з районними диспетчерськими пунктами управління повітряним рухом, метеорологічні умови, технічні можливості злітно-посадкових смуг аеродрому пункту призначення та запасних аеродромів тощо.

допит, або здійснює одномовну комунікацію з військовополоненим, з подальшою письмовою документальною фіксацією одержаної інформації.

Основні моменти перекладацької (трансляційно-інтерпретативної) діяльності військового перекладача під час допиту військовополоненого достатньо повно описані Р.К. Міньяром-Бєлоручевим [Миньяр-Белоручев, 1980: 209–211], тому на основі власного досвіду акцентуємо увагу на інших аспектах, нехтування якими може призвести до юридичної відповідальності військового перекладача, оскільки допит військовополонених містить для військового перекладача велику кількість процесуально-правових нюансів.

Насамперед військовий перекладач має завжди чітко знати й розуміти свій процесуально-правий статус *на всіх етапах дій*, що проводяться з військовополоненим, знати статус і права військовополоненого, а також правовий статус всіх інших осіб, які можуть брати участь у допиті військовополоненого (зокрема командир підрозділу, який щойно захопив у полон комбатанта зі зброєю, офіцер розвідувального відділу вищого штабу, представник адміністрації табору військовополонених, військовий поліцейський, слідчий військового трибуналу, військовий прокурор, дізнавач тощо).

Слід пам’ятати, що особа, яка бере безпосередню участь у воєнних діях і потрапляє під владу супротивної сторони, вважається *військовополоненим* і користується захистом Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року про поводження із військовополоненими [Женевська конвенція]. У разі виникнення сумнівів, чи має особа право на статус військовополоненого, вона продовжує зберігати такий статус і користуватися захистом Женевської конвенції доти, доки її статус не буде визначено компетентним судовим органом[29].

[29] Відповідно до статті 4 Женевської конвенції, *військовополоненими* вважаються особи, які належать до особового складу збройних сил сторони конфлікту, до ополчення або добровольчих загонів, організованих рухів опору, які є частиною цих збройних сил,

Військовополонені в повному обсязі зберігають свою цивільну правоздатність, якою вони користувались до полону. До офіцерів та військовополонених, які прирівняні до них, слід ставитися з повагою, відповідною до їхнього звання та віку. Статус військовополоненого і право на відповідне поводження з ним вступають у дію з моменту взяття військовослужбовця у полон[30].

Відповідно до статті 12 Женевської конвенції, «військовополонені перебувають у руках держави, а не окремих осіб чи військових частин, які взяли їх у полон. Незалежно від відповідальності, яку можуть нести окремі особи, держава, що тримає в полоні, відповідає за поводження з військовополоненими». На військовополонених також поширюються основоположні принципи міжнародного гуманітарного права: право на життя, право на гуманне поводження, заборона катувань і жорстокого поводження та ін.

Перекладацьке супроводження, як правило, починається вже на початковому етапі захоплення комбатанта або визначення правового статусу особи, яка потрапила в полон до однієї зі сторін збройного конфлікту. Військовий перекладач може бути викликаний для проведення *первинного допиту* захопленого комбатанта. При цьому військовий перекладач зобов'язаний знати, що під час первинного допиту взятий у полон військовослужбовець може назвати лише відомості щодо себе і далі відмовитися говорити. Таке право військовополоненого закріплено нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема статтею 17 Женевської конвенції:

відкрито носять зброю, здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни, а також особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу (цивільні особи з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, члени екіпажів суден торговельного флоту, капітани, лоцмани, юнги, екіпажі цивільних повітряних суден сторін конфлікту тощо).

[30] Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України [Інструкція].

«Кожний військовополонений під час допиту зобов'язаний повідомити лише своє прізвище, ім'я та військове звання, дату народження та армійський, полковий, особовий чи серійний номер або, якщо цього немає, іншу рівноцінну інформацію. Якщо він свідомо порушує це правило, то цим він може зумовити обмеження переваг, які надаються відповідно до його звання або статусу» [Женевська конвенція].

Цю інформацію первинного допиту військовий перекладач перекладає, звіряє з особистими документами військовополоненого (посвідченням особи, жетоном, грошовим атестатом тощо) та, у разі необхідності, заносить до «Картки-повідомлення про взяття в полон» (Рис.6.3).

Крім обов'язкового первинного допиту та інших допитів, на яких військовополонений добровільно повідомляє командуванню певну інформацію воєнного, військового, соціально-економічного або іншого характеру, військовополонений також може бути допитаний у провадженні слідчих дій під час досудового слідства й дізнання з метою одержання від нього показань про факти та обставини, що мають значення для встановлення істини в кримінальних і цивільних справах.

Із правового погляду *допит військовополоненого* – це процесуальна дія, в ході якої військовополонений добровільно повідомляє певну інформацію, що задокументовується в протоколі допиту.

У *протоколі допиту військовополоненого* зазначаються: місце і дата його складання; дані військовополоненого; посада і прізвище особи, яка проводить допит; посада і прізвище перекладача; позначка про добровільну згоду військовополоненого надати інформацію; перелік питань та відповідей на них військовополоненого; інша інформація. Протокол допиту підписується військовополоненим, особою, яка проводила допит та перекладачем. До протоколу допиту можуть додаватися малюнки, схеми, фотознімки, матеріали звукозапису, відеозапису тощо.

Лицьовий бік

Писати розбірливо і друкованими літерами	**1. Держава, за якою обліковується військовополонений _____**

2. Прізвище _____ 3. Ім'я (повністю) _____
4. По батькові _____
5. Дата народження _____ 6. Місце народження _____
7. Військове звання _____
8. Особистий номер _____
9. Адреса сім'ї _____
10. Взятий у полон
(або прибув із табору № _____, госпіталю) тощо _____
11. 1) здоровий _____ 2) не поранений _____ 3) одужав _____
4) видужує _____ 5) хворий _____ 6) легке поранення _____
7) тяжке поранення _____
12. Адреса на цей час:
номер полоненого _____
позначення табору _____
13. Дата _____ 14. Підпис _____

Зворотний бік

Пошта для військовополонених безкоштовно.	
ДО ВІДОМА Ця картка повинна бути заповнена кожним військовополоненим негайно після взяття його в полон і щоразу, коли військовополонений змінює свою адресу внаслідок направлення його в госпіталь або інший табір. Ця картка не стосується спеціальної картки, яку військовополоненому дозволяється надіслати своїй сім'ї	До Центрального агентства у справах військовополонених Міжнародний Комітет Червоного Хреста ЖЕНЕВА (ШВЕЙЦАРІЯ)

Рис.6.3. Картка-повідомлення про взяття в полон

Отже, військовий перекладач має чітко знати, що: 1) військовополонений має гарантоване міжнародними нормами право назвати лише особисті відомості та відмовитися від надання додаткової інформації; 2) будь-яку іншу інформацію, зокрема інформацію воєнного характеру, військовополонений може повідомляти під час допиту виключно добровільно, за власною згодою, що бажано належним чином зафіксувати в протоколі допиту; 3) військовополоненим, які відмовляються відповідати на запитання,

не можна погрожувати, принижувати гідність, застосовувати до них заходи фізичного й психологічного насильства, піддавати тортурам, переслідувати тощо.

6.2.3.4. Опитування місцевих жителів

Опитування місцевих жителів – спеціальний вид перекладацького супроводження, в ході якого військовий перекладач методом самостійного безпосереднього спілкування або як мовний посередник забезпечує збирання чи уточнення інформації, що визначена командуванням.

Об'єктом опитування є цивільні особи – місцеві жителі, що проживають на окупованій або звільненій території. *Завданнями опитування* місцевого населення можуть бути встановлення контактів з тимчасовою військовою адміністрацією з метою організації робіт щодо ліквідації наслідків збройного конфлікту, відновлення критично важливих цивільних об'єктів (електростанцій, лікарень, хлібокомбінатів), відбудова зруйнованої інфраструктури, забезпечення суспільного порядку й безпеки, запобігання грабіжництву, мародерству, незаконній конфіскації майна в цивільного населення, виявлення шпигунів і найманців тощо.

Опитування проводиться виключно на добровільній основі. Цивільне населення не може примушуватися до надання будь-яких відомостей. Категорично заборонено погрожувати місцевому населенню, піддавати людей тортурам, принижувати гідність, переслідувати, застосовувати заходи фізичного і психологічного насильства.

6.2.3.5. Супроводження парламентерів

Супроводження парламентерів – це спеціальний вид перекладацького супроводження, в ході якого військовий перекладач забезпечує переклад для осіб, уповноважених однією зі сторін збройного конфлікту вступити в переговори з іншою.

Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права парламентер, перекладач та інші особи, що їх супроводжують (трубач, сурмач або

барабанщик, особа, яка несе білий прапор), користуються правом недоторканності[31].

Розпізнавальним знаком парламентера є білий парламентерський прапор. *Білий прапор* свідчить про намір осіб, які його підняли, розпочати переговори з протилежною стороною, він не означає капітуляцію. Відмова вступити в контакт із парламентером не є порушенням норм міжнародного гуманітарного права.

Цей спеціальний вид перекладацького супроводження, як правило, здійснюється в умовах місцевого або загального перемир'я.

Місцеве перемир'я має на меті призупинити воєнні дії між окремими військовими частинами в обмеженому районі з метою: пошуку, збору та евакуації поранених, хворих і осіб, які потерпіли від корабельної аварії (аварії літального апарата), та мертвих, а також їхнього обміну; попередження противника про порушення ним норм міжнародного гуманітарного права; виведення з оточення (із блокованих районів) поранених, хворих і осіб, які потерпіли від корабельної аварії (аварії літального апарата), та переміщення через ці райони військово-медичного, військово-духовного персоналу та їхнього майна.

Загальне перемир'я призупиняє ведення воєнних дій між державами, які воюють, на всій території збройного конфлікту.

Військовий перекладач повинен знати, що *метою* супроводження парламентерів є ведення переговорів з командуванням противника, а не збір розвідувальної інформації про його сили та засоби, що розцінюється актом віроломства та призводить до втрати статусу недоторканності парламентером та всіма особами, що його супроводжують.

---

[31] Статті 32–34 «Положення про закони і звичаї війни на суходолі» (Додаток до IV Конвенції «Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї»). Офіційний вісник України від 06.01.2017 [Положення про закони і звичаї війни].

Статус недоторканності також може бути втрачений у разі провокаційних дій з боку парламентера або осіб, що його супроводжують: виявлення ними відкритої неповаги до протилежної сторони, приниження їхньої гідності, наруги над державною або військовою символікою тощо.

6.2.4. Додаткові види перекладацького супроводження

Крім основних та спеціальних видів перекладацького супроводження, військовому перекладачеві також доручають виконувати інші завдання міжмовної комунікативно-посередницької діяльності, які відносимо до *додаткових видів перекладацького супроводження* у Збройних Силах України. Такими є: переказ, реферування, анотування, редагування перекладених текстів.

6.2.4.1. Переказ

Переказ – це додатковий вид перекладацького супроводження, в ході якого військовий перекладач в усній формі передає мовою перекладу структурований зміст інваріантної інформації, яка була раніше сприйнята ним мовою оригіналу.

Як зрозуміло з визначення, специфіка й сутність цього виду перекладацького супроводження полягає в такому:

1) передається *інваріантна інформація – фактологічні відомості* (події, дати, цифри, найменування) та *конотаційно-прагматичні аспекти мовлення* (якщо такі були);

2) переказ (оповідання) має бути *структурованим* за певною ознакою – значущістю, часовою хронологією, послідовністю подій (подієвістю) тощо;

3) переказ (оповідання) завжди здійснюється *в усній формі*;

4) *об'єктивною передумовою* цього виду перекладацького супроводження є фізична неможливість для перекладача забезпечити послідовний (синхронний) переклад або переклад «методом нашіптування» в реальному часі (напр.: перекладач і особа, яку він супроводжує, опинилися за різними столами в ході неформальної дружньої вечері; в ході офіційного

заходу перекладач розміщується за спиною особи, яку він супроводжує, проте відстань між ними є занадто великою та ін.).

6.2.4.2. Реферування

Під *реферуванням* розуміють процес узагальненого структурованого викладення змісту одного або кількох письмових джерел, результатом якого стає спеціальний письмовий мовний твір – *реферат*.

У системі ЛЗВ *реферування* – це додатковий вид перекладацького супроводження, в ході якого військовий перекладач у письмовому вигляді передає мовою перекладу структурований зміст інваріантної інформації, яка була раніше сприйнята ним мовою оригіналу.

Як бачимо з визначення, цей додатковий вид перекладацького супроводження майже повністю співпадає з переказом (оповіданням) за винятком письмової форми подання матеріалу.

Варіантом реферування є вимога замовника перекладу – офіційної посадової особи Міністерства оборони України або Генерального штабу Збройних Сил України, представити письмовий звіт усного послідовного перекладу, який раніше був виконаний військовим перекладачем під час перекладацького супроводження.

Військовому перекладачеві можуть доручати завдання з реферування іншомовних письмових джерел або текстів в традиційному розумінні значення цього поняття.

Цей вид діяльності достатньо детально представлений у науковій літературі. Зокрема, виокремлюють такі *види рефератів*: індикативні [ТПС: 62], інформативні [ТПС: 67], монографічні [ТПС: 115], оглядові [ТПС: 121], зведені [ТПС: 182], реферати-конспекти [ТПС: 182], реферати-резюме [ТПС: 182].

6.2.4.3. Анотування

Військовому перекладачеві можуть доручати завдання з анотування іншомовних письмових джерел або текстів. Анотуванням прийнято називати

дії, пов’язані зі складанням *анотації* – короткої бібліографічної довідки, що являє собою характеристику змісту книжки, статті тощо [СУМ, Т. 1: 48].

У ТВП *анотування* – додатковий вид перекладацького супроводження, в ході якого військовий перекладач складає письмову *анотацію*.

6.2.4.4. Редагування перекладених текстів

До додаткових видів перекладацького супроводження в системі ЛЗВ відносимо також і *редагування перекладених текстів*.

Під поняттям «редагування» розуміють процедуру перевіряння й виправлення або оформлення певного тексту [СУМ, Т. 8: 481].

У науковій та суспільно-професійній галузі «Видавнича справа та редагування» термін «редагування» має дещо інше значення: «*Редагування* – виробничий процес опрацювання повідомлень у ЗМІ» [Партико: 386]. Виокремлюють *нормативне* і *творче* редагування.

«*Нормативне редагування* – редагування, яке полягає в приведенні повідомлення у відповідність з нормативною базою, що існує в певний час у певному суспільстві на певній території. Нормативне редагування становить близько 80% всіх процедур, які виконують під час редагування повідомлення. Здійснює нормативне редагування людина (редактор) або система редагування» [Партико: 379].

«*Творче редагування* – оптимізація повідомлення, яка базується на інтуїції редактора. До творчого редагування належать такі методи, які, з одного боку, не базуються на нормах, а, з іншого, їх доцільність і навіть необхідність визнає більшість осіб, які виступали експертами повідомлення (редактори, рецензенти, реципієнти тощо). Становить незначну частину процедур (в середньому не більше 20%), виконуваних під час редагування повідомлення» [Партико: 386].

На думку Р.І. Сегол, «редактор перекладу має виступати дослідником та критиком одержаного повідомлення, визначати, наскільки воно відповідає тексту оригіналу на змістовно-формальному рівні й передає індивідуально-авторський зміст» [Сегол: 115].

А.М. Науменко стверджує, що редактор перекладу має право не просто корегувати перекладений текст, але й проводити «редагування оригіналу»: «Справедливо вважається, що редагування будь-якого тексту є корекцією цього самого тексту. Але парадокс вичитування перекладу полягає в тому, що воно обов'язково повинно починатись із редагування оригіналу: якщо в ньому є логічні, мовні або стилістичні помилки (помилки, а не суб'єктивні риси ідіолекту автора оригіналу!), їх треба спочатку «відкоригувати» (тобто врахувати) і лише потім переходити до виправлення самого перекладу» [Науменко: 177].

Ю.В. Косинська наголошує, що «найбільш корисними для себе перекладачі й редактори перекладу назвали книжки Нори Галь «Слово живое и мертвое» [Нора Галь] і К. Чуковського «Высокое искусство» [Чуковский], котрі описують випадки з практики роботи над перекладом і перекладним текстом як результатом перекладацької діяльності»[32] [Косинська: 53].

Є.А. Гула вважає редагування одним із головних чинників якісного перекладу. *Сутність процесу редагування* «полягає у перевірці інформації з метою удосконалення або виправлення її структури, змісту, відповідності, завершеності, логічної послідовності, методів презентації» [Гула: 1].

У системі ЛЗВ редагування перекладеного тексту є обов'язковим третім етапом письмового перекладу (див. підпункт 6.2.2.1), адже перекладач завжди знаходиться під впливом оригінального тексту, який він переклав, йому важко «відсторонено» сприймати результат своєї праці, передбачити адекватність декодування перекладеної інформації замовником перекладу. Як зауважує

[32] До цього переліку слід обов'язково додати класичну працю М. Рильського «Мистецтво перекладу» [Рильський].

Є.А. Гула, «редактор завжди є першим реципієнтом повідомлення і наче випробовує його сприйняття на самому собі. Редагування повідомлення редактором-професіоналом є об'єктивно необхідним та обов'язковим» [Гула: 1].

У ТВП редагування розглядається як *перекладознавчий аналіз вторинного (перекладеного) тексту*, що за потреби доповнюється корегуванням і *правкою*. Під терміном «правка» розуміємо «зміни, що вносяться в текст; виправлення» [СУМ, Т. 7: 505].

Редагування перекладених текстів чітко відокремлюємо від *саморедагування*, коли редактором перекладеного тексту виступає перекладач, оскільки процес саморедагування є неодмінним структурним елементом процесу й технології перекладу. Отже, редагування перекладених текстів де-факто здійснюється військовим перекладачем-редактором, навіть якщо він обіймає зовсім іншу посаду.

Редагування перекладеного тексту складається з таких *операцій*:

а) ознайомлення з перекладеним та оригінальним текстами з метою визначення тематики, мовних і стилістичних особливостей текстів;

б) порівняння текстів (послідовна, ретельна перевірка відповідності слів і фраз у текстах, єдності використаної термінології, логіки викладення, порівняння смислових значень), що передбачає роботу зі словниками, довідниками, мережею Інтернет, консультації колег та фахівців відповідної галузі;

в) перевірка перекладеного тексту на наявність граматичних, орфографічних, пунктуаційних, синтаксичних та інших помилок;

г) внесення смислових і стилістичних правок.

Один військовий перекладач-редактор, як правило, перевіряє письмові переклади двох-трьох перекладачів-виконавців. Показник може змінюватися в залежності від досвіду перекладачів-виконавців, складності оригінального документа та інших чинників.

Під час редагування військовий перекладач-редактор здійснює перекладознавчий аналіз і правку *змісту* й *форми* перекладених людиною або

машиною військових текстів («вторинні тексти»). Форма тексту – структурування, графічна або ілюстративна частина, наявність врізок[33], виносок, приміток тощо є об'єктом редагування. При цьому слід керуватися нормами Національного стандарту України ДСТУ 4309:2004 «Інформація та документація. Оформлення перекладів» [ДСТУ 4309:2004].

Військовий перекладач-редактор звертає увагу на мовні норми (орфографічні, граматичні, пунктуаційні), правила логіки тощо. Крім правки тексту, він може додати свій коментар для пояснення унікальних соціолінгвістичних або культурних явищ, що, на його думку, будуть незрозумілі замовнику перекладу. Такий коментар стає обов'язковим якщо в оригінальному документі присутня фактологічна або логічна помилка, яку перекладач не став виправляти в перекладі (що абсолютно вірно!), але при цьому не зробив конче необхідної примітки перекладача.

Військовий перекладач-редактор зобов'язаний перевірити дотримання перекладачем принципу уніфікації подання однотипних елементів у тексті, таких як категорії, поняття, концепти, терміни й дефініції з метою їхньої однозначної ідентифікації та сприймання замовником перекладу. До того ж у військовому перекладі існує неписане правило утримуватися від безпідставного урізноманітнення нетермінологічних елементів військових текстів для їхнього літературно-естетичного поліпшення в перекладі (за винятком військово-публіцистичних текстів).

Професійні редактори рекомендують мати контрольний лист із переліком основних аспектів, на які слід звертати увагу під час редагування перекладів, до яких належать: орфографія; пунктуація; граматика; відповідність термінології; єдність термінології, власних назв; повтори,

---

[33] «***Врізка*** – частина тексту, що відображає найважливіші моменти його змісту, подана іншим шрифтом і оформлена не як частина послідовного викладу [Стилістика та літературне редагування].

пропуски; синтаксис; стилістична послідовність; структурна організація; логічність викладу тощо [Гула: 2].

Зрозуміло, що рівень професійної компетентності військового перекладача-редактора має передбачати не тільки відповідну філолого-перекладознавчу підготовку, а й належне відчуття стилю й культури мовлення.

Отже, *редагування перекладених текстів* – це додатковий вид перекладацького супроводження, в ході якого військовий перекладач здійснює аналіз та правку змісту й форми військових текстів, перекладених людиною або системами машинного перекладу.

6.2.5. Показники якості перекладацького супроводження

6.2.5.1. Нормативи виконання перекладів

Як основну *одиницю вимірювання письмових перекладів* військових текстів застосовують поняття *стандартна сторінка перекладу*, під якою розуміють одну умовну сторінку перекладеного тексту обсягом 1800 друкованих знаків (разом із пробілами між словами та розділовими знаками).

Стандартною одиницею вимірювання усних перекладів вважають *астрономічну годину* (60 хвилин) і *робочий день* (7 годин). При цьому до *загального обсягу виконаної роботи з усного перекладу* зараховують увесь час перебування перекладача в розпорядженні замовника перекладу (з урахуванням періоду підготовки заходу, перекладання, технічних перерв через кожні 1,5–2 години роботи перекладача, обов'язкової годинної обідньої перерві, виконання інших доручень замовника, пов'язаних із ЛЗВ).

Для виконання письмового перекладу, як правило, залучаються такий персонал: перекладач (перекладачі), редактор, коректор, фахівець відділу контролю якості. *Розрахункова норма праці для письмового перекладача* становить 6 (шість) стандартних перекладацьких сторінок за робочий день при перекладі з (на) основні європейські мови. У залежності від складності та типу тексту мовою оригіналу ця норма може змінюватися з урахуванням корегувальних коефіцієнтів (Табл. 6.1).

Табл.6.1

Корегувальні коефіцієнти для військових текстів

Тип тексту	*Корегувальний коефіцієнт*
Воєнно-політичний	0,9
Загальновійськовий	0,8
Військово-технічний	0,7
Військово-спеціальний	0,6

Розрахунок обсягу виконання перекладу одним перекладачем здійснюється шляхом помноження стандартної норми виконання перекладу (6 сторінок за 7-годиний робочий день) на відповідний корегувальний коефіцієнт. Наприклад, при виконанні перекладу військово-технічного тексту, норма для військового перекладача становитиме 6 × 0,7 = 4,2 сторінки за один робочий день.

Розрахункова норма праці для редактора, коректора і працівника відділу контролю якості перекладу становить до 25 сторінок на 7-годинний робочий день для текстів основними європейськими мовами. Для розрахунку загального обсягу роботи застосовують корегувальні коефіцієнти, наведені в Табл. 6.1.

6.2.5.2. Класифікація помилок у перекладі

Переклад вважається якісним, якщо:

а) усний або письмовий текст мовою перекладу відповідає тексту мовою оригіналу за змістом і формою;

б) текст мовою оригіналу не містить смислових, граматичних, стилістичних, лексико-термінологічних і орфографічних помилок.

Помилки в перекладі класифікують за категоріями значущості з наданням відповідних вагових характеристик у балах за кожну помилку: категорія А (незначні помилки); категорія Б (суттєві помилки); категорія В (грубі помилки).

До категорії А (незначні помилки) відносять помилки з ваговими характеристиками від 0,1 до 0,5 балів:

а) *пунктуація* (0,1 бала) – у перекладеному документі є окремі помилки пунктуації, порушення правил переносу, розстановки пробілів;

б) *оформлення* (0,2 бала) – помилки в оформленні та форматуванні перекладеного документа (шрифти, списки, зміст, предметні покажчики, таблиці, малюнки, нумерації);

в) *орфографія* (0,3 бала) – в перекладі присутні окремі орфографічні та друкарські помилки, неправильно використовуються великі літери, діакритичні знаки, наголоси;

г) *стиль* (0,4 бала) – незначні порушення жанрово-стилістичних норм, що не призводять до спотворення змісту перекладеного документа.

До категорії Б (суттєві помилки) відносять помилки з ваговими характеристиками від 0,5 до 0,9 бала:

а) *номінативні* (0,5 бала) – помилки в найменуваннях, географічних назвах, населених пунктах, іменах, назвах посад тощо, що не призводять до спотворення змісту перекладеного документа;

б) *реферативні* (0,6 бала) – помилки в посиланнях на закони, стандарти, положення тощо, що не призводять до спотворення змісту перекладеного документа;

в) *нумеративні* (0,7 бала) – помилки в написанні дат, чисел, одиниць виміру, грошових одиниць, поштових адрес, номерів телефонів тощо, що не призводять до спотворення змісту перекладеного документа;

г) *лексико-термінологічні* (0,7 бала) – помилки в лексиці і термінах, що не призводять до спотворення змісту перекладеного документа;

д) *граматичні* (0,8 бала) – граматичні і синтаксичні помилки тощо, що не призводять до спотворення змісту перекладеного документа;

е) *додавання* (0,9 бала) – в перекладі є невиправдано додані фрагменти, які відсутні в оригіналі тощо, що не призводять до спотворення змісту перекладеного документа.

До категорії В (грубі помилки) відносять помилки з ваговими характеристиками від 1 бала і вище, що призводять до спотворення змісту перекладеного документа:

а) *грубі лексико-термінологічні* (1 бал) – помилки в лексиці і термінах, що спотворюють зміст перекладеного документа, відсутність термінологічної гомогенності (коли одні й ті ж поняття називаються різними термінами);

б) *грубі граматичні* (1,5 бала) – граматичні і синтаксичні помилки, що спотворюють зміст перекладеного документа;

в) *перекручування смислу* (1,5 бала) – спотворення або неповне передавання інформації, що міститься в оригінальному документі;

г) *пропуск інформації* (2 бали) – відсутність у перекладеному документі інформації, що міститься в оригінальному документі.

6.2.5.3. Фактологічне оцінювання якості перекладу

Фактологічне оцінювання якості перекладеного документа проводиться за вимогою замовника перекладу або для внутрішнього оцінювання якості й ефективності праці перекладачів (редакторів, коректорів, працівників відділу контроля якості) за показником TQI, що прийнятий міжнародними асоціаціями перекладачів [Чемезов], за *формулою* (6.1):

$$\mathbf{TQI = (1 - EP / W) \times 100,} \qquad (6.1)$$

де *TQI (Translation Quality Index)* – підсумковий показник фактологічної оцінки якості перекладу;

EP (Error Points) – сумарна кількість балів за помилки;

W (Words) – кількість слів у перекладеному документі.

Прийнятним підсумковим показником фактологічного оцінювання якості перекладу вважається значення від 70 до 99 балів (від 1 до 30 балів за помилки на кожні 100 сторінок перекладеного документа).

6.2.5.4. Рекомендації замовнику перекладу

Оскільки якість роботи військового перекладача залежить від попередньої підготовки, для забезпечення термінологічно вивіреного перекладу

замовник завчасно надає виконавцю перекладу технічне завдання на письмовий переклад, а також інші матеріали довідково-реферативного й допоміжного ілюстративного характеру (доповіді, тези, презентації, списки термінів, тематичні глосарії, стандарти тощо).

З метою дотримання необхідних стандартів якості усний переклад не має тривати понад однієї-двох години без перерви на відпочинок та понад 7 годин (з перервами) протягом одного робочого дня.

Спілкуючись за допомогою усного послідовного або синхронного перекладу, слід дотримуватися таких рекомендацій:

– заздалегідь ознайомити перекладача з тематикою заходу, термінологією, надати програму, список учасників, тези доповідей тощо;

– говорити достатньо голосно, розбірливо, повільно, невеликими інтонаційно завершеними реченнями, що дозволяє перекладачеві почути (розчути), зрозуміти, запам’ятати й перекласти усний оригінальний текст;

– обов’язково робити паузи в мовленні під час усного послідовного перекладу;

– утримуватися від проголошення віршів чи римованого тексту, якщо перекладач не мав можливості перекласти їх заздалегідь;

– не залучати перекладача до роботи під час технічної перерви або обідньої перерви (за винятком випадків, коли це передбачено програмою протокольної зустрічі).

6.3. Воєнно-країнознавча (інформаційно-аналітична) діяльність військового перекладача

Для військового перекладача (на відміну від цивільного) воєнно-країнознавча діяльність є однією із п’яти головних функцій службової діяльності, що знаходиться на межі перекладознавства та воєнного країнознавства [Балабін: Воєнно-країнознавча: 311]. Саме тому програма підготовки військового перекладача передбачає проходження *воєнного країнознавства* – «комплексної військово-спеціальної дисципліни, що базується на розгалуженій системі фізико-географічних, економіко-

географічних і суспільно-географічних наук, використовує досягнення суміжних дисциплін воєнно-прикладного характеру (воєнного мистецтва, воєнної географії, воєнної економіки, воєнної соціології, воєнної політології тощо) з метою вивчення фізико-географічних умов, стану розвинення і функціонування соціально-економічних, соціально-політичних, соціально-демографічних чинників, об'єктів та суб'єктів національної безпеки з погляду їхнього впливу на воєнний потенціал і обороноздатність країни» [Балабін. Методика воєнно-країнознавчого: 8].

***Воєнно-країнознавча діяльність (ВК*)** – це складова лінгвістичного забезпечення військ, вид інформаційно-аналітичної діяльності військового перекладача, що полягає у здійсненні системного пошуку, збирання, обробки й представлення інформації воєнно-країнознавчого та лінгвокраїнознавчого характеру у форматі закінченого інформаційного продукту – визначеного керівництвом аналітичного документа.

Воєнно-країнознавча діяльність містить воєнно-країнознавчий аналіз країни/регіону (ВКА), лінгвокраїнознавчий аналіз країни/регіону (ЛКА) та інформаційно-аналітичну роботу (ІАР).

6.3.1. Воєнно-країнознавчий аналіз країни/регіону

Воєнно-країнознавчий аналіз країни/регіону (ВКА) – складова воєнно-країнознавчої діяльності військового перекладача, що являє собою процес збирання, оцінювання й узагальнення найважливішої інформації про країну або регіон.

Військовий перекладач як головний суб'єкт ЛЗВ не просто збирає та постійно оновлює фактологічну інформацію з різних джерел, а й насамперед її критично оцінює з погляду національних інтересів України, проводить порівняльний аналіз одержаної інформації з офіційними даними, з'ясовує причини можливих розбіжностей між даними.

Алгоритм воєнно-країнознавчого аналізу включає [Балабін: Воєнно-країнознавча: 312]:

1) аналіз загальних фактологічних даних про країну/регіон;

2) військово-географічну оцінку;

3) військово-економічну оцінку;

4) воєнно-політичну оцінку;

5) військово-демографічну оцінку;

6) оцінку воєнної організації та збройних сил країни.

Методика воєнно-країнознавчого аналізу для військового перекладача була розроблена здобувачем у середині 90-х років минулого століття, успішно апробована на кафедрі військового перекладу та впроваджена в освітній процес[34]. На сьогодні цю методики використовують у навчальній дисципліні «Основи воєнного країнознавства», яка викладається для військових перекладачів із 2005 року [Балабін, Лісовський], а також як методологічну структуру для навчальних посібників з воєнно-країнознавчого аналізу будь-якої країни [Ольховой].

6.3.2. Лінгвокраїнознавчий аналіз країни/регіону

Другою складовою воєнно-країнознавчої діяльності військового перекладача є *лінгвокраїнознавчий аналіз країни/регіону (ЛКА)* – процес збирання, оцінювання, узагальнення й оперативного поширення актуальної інформації культурологічно-мовного характеру, що знаходить свій прояв у неологізмах, нових термінах, реаліях, лінгвокультурних явищах [Балабін: Воєнно-країнознавча: 312].

Для виконання завдань ЛКА військові перекладачі застосовують *метод лінгвістичної географії (ареальний метод)* – сукупність прийомів, що допомагають вивчати й інтерпретувати мовні явища за допомогою картографування – просторового розміщення елементів мови.

---

[34] Балабін В.В. Методика воєнно-країнознавчого аналізу країни. *Воєнно-країнознавчий аналіз Ісламської Республіки Іран*: Навч. посіб. / Н.Т. Акульшина, В.В. Балабін. Київ: Логос, 2007. С. 8–30.

Застосування методу лінгвістичної географії передбачає чотири етапи: 1) складання запитальника; 2) збір матеріалу (анкетний чи польовий); 3) картографування зібраного матеріалу; 4) інтерпретація нанесеного на карту мовного матеріалу. Матеріал наносять на карти у вигляді *ізоглос* – ліній, що позначають (окреслюють, обмежують) територію поширення певного мовного факту [Кочерган, 2003: 366].

6.3.3. Інформаційно-аналітична робота

Інформаційно-аналітична робота (ІАР) – складова воєнно-країнознавчої діяльності військового перекладача, що передбачає системне отримання, аналіз й накопичення визначеної командуванням інформації за інформаційним та аналітичним рівнями опрацювання.

Інформаційний рівень ІАР має на меті пошук, збирання, зберігання й поширення інформації. *Аналітичний рівень ІАР* пов'язаний із вивченням, узагальненням, упорядкуванням і перетворенням інформації на документальні висновки, оцінки, пропозиції, рекомендації й прогнози. В реальних умовах військової служби перекладач автономно здійснює ІАР на двох рівнях.

Основними *формами ІАР* є: 1) моніторинг визначених джерел і текстів; 2) опрацювання джерел і текстів із підготовкою оперативних інформаційних зведень й оглядів; 3) дослідження актуальних проблем у форматі аналітичних інформаційних розробок.

Методологічні засади ІАР передбачають:

а) визначення мети й завдань;

б) створення або уточнення понятійного апарату;

в) забезпечення достатнього обсягу первинної інформації;

г) аналіз фактів;

д) встановлення причин та наслідків;

е) врахування історичних та національних особливостей;

ж) виявлення тенденцій;

и) забезпечення достовірності;

к) формулювання висновків і рекомендацій.

Основними принципами IAP слід вважати: цілеспрямованість, актуальність, своєчасність, активність, ініціативність, безперервність, обґрунтованість, системність, гнучкість.

6.4. Військово-термінологічна (нормативно-кодифікаційна) діяльність військового перекладача

Третьою складовою лінгвістичного забезпечення військ є *військово-термінологічна діяльність*, що безпосередньо впливає на якість перекладацького супроводження та виконання інших завдань ЛЗВ [Балабін. Проблеми: 45].

Військово-термінологічна діяльність (ВТ) – це складова лінгвістичного забезпечення військ, вид нормативно-кодифікаційної діяльності військового перекладача, що полягає у проведенні термінотворчої, нормотворчої, термінографічної й лексикографічної роботи, пов'язаної з унормуванням, нормалізуванням, кодифікуванням і гармонізуванням військової термінології, підготовкою військових термінологічних стандартів, формуванням і підтриманням інформаційної бази даних стандартизованих військових термінів, а також укладанням глосаріїв і багатомовних військових словників різних типів.

У складі військово-термінологічної діяльності військового перекладача виокремлюємо термінотворчу, нормотворчу, термінографічну й лексикографічну роботу [Балабін. Військово-термінологічна].

6.4.1. Термінотворча робота військового перекладача

Термінотворча робота є складовою військово-термінологічної діяльності військового перекладача, що передбачає створення нових українських термінів-відповідників для іншомовних термінів.

Термінотворча робота здійснюється за планами Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України і спрямована на теоретичне пізнання, вивчення та експериментальне дослідження властивостей понять, термінів і визначень, розробку методів і прийомів

прикладного комп'ютерного моделювання, створення нових українських термінів-відповідників для іншомовних термінів [Балабін. Військово-термінологічна: 96].

Військова термінологія являє собою систематизовану (упорядковану й структуровану), стандартизовану (унормовану) та гармонізовану (узгоджену на міжвідомчому або міждержавному рівнях) сукупність військових термінів.

Військовий термін – це слово, словосполучення або скорочення, що позначає предмет, явище, процес у сфері діяльності військ (сил) за ознаками номінативності, репрезентативності, однозначності, унормованості та семантико-стилістичної нейтральності.

Військові терміни об'єднуються у *військові терміносистеми* – сукупності військових термінів і визначень, що пов'язані між собою логіко-семантичними зв'язками.

6.4.2. Нормотворча робота військового перекладача

Нормотворча робота як складова *військово-термінологічної діяльності військового перекладача* передбачає вдосконалення, гармонізування, верифікацію, експертне оцінювання, рецензування наявних військових термінів і визначень шляхом редагування, уточнення, розширення або звуження закріплених за ними понять.

Головні зусилля нормотворчої роботи зосереджуються на встановленні однозначної відповідності лексичного значення терміна позначеному ним поняттю, дотриманні принципів системності, раціональної стислості, верифікаційності, словотвірної (деривaційної) здатності, мовної правильності, забезпеченні цілісності терміносистеми – взаємопов'язаності кожного терміна з іншими.

Під час нормотворчої роботи також проводиться експертне оцінювання й рецензування військових термінів і терміносистем, що вже опубліковані у вигляді офіційних термінологічних стандартів, галузевих стандартів, словників, глосаріїв, додатків до підручників і монографій.

У разі міжмовного впорядкування термінології (гармонізування) проводиться системне зіставлення та корегування змісту й форми терміносистем різних мов на основі зведеної системи понять, що доповнюється відповідними національними поняттями, термінами й визначеннями з метою встановлення між ними точних відповідностей.

6.4.3. Термінографічна робота військового перекладача

Сутність *термінографічної роботи* військового перекладача полягає у створенні двомовних і багатомовних військово-спеціальних термінологічних словників і глосаріїв. Загальний алгоритм термінографічної роботи включає:

1) аналіз спеціальної лексики видів збройних сил, родів військ, служб, військово-облікових спеціальностей;

2) відбирання термінів і термінологічних понять зі складу військової лексики, виокремлення їх від професіоналізмів і жаргонізмів;

3) систематизація понять відповідної предметної галузі, побудова типологічної схеми понять;

4) створення або уточнення визначень (дефініцій);

5) аналіз військових терміносистем з метою виявлення недоліків і невдалих варіантів термінів або дефініцій;

6) оформлення військових терміносистем у вигляді термінологічних словників і глосаріїв.

6.4.4. Лексикографічна робота військового перекладача

Лексикографічна робота як складова військово-термінологічної діяльності військового перекладача спрямована на укладання словників різних типів – перекладних (двомовних і багатомовних), тлумачних, алфавітних, тематичних, навчальних, неологізмів, сленгу, розмовників тощо, що передбачає дослідження й описування різних шарів української та іншомовної військової лексики з метою сприяння реалізації основних завдань ЛЗВ засобами друкованої та електронної лексикографічної продукції.

У лексикографічній роботі військовий перекладач має розглядати військову лексику як цілісну систему, прагнути відобразити у структурі словника як лексико-семантичну структуру мови в цілому, так і семантичну структуру окремого слова, дослідити лексичні зв'язки й семантичні поля, розвиток і змінення значення лексичної одиниці, стилістичні норми, узус тощо.

Дуже добре охарактеризував роботу перекладача-лексикографа І.Р. Гальперін: «Якщо у великому контексті додаткова інформація, що міститься в більш-менш прихованому вигляді у відтінках значення слова, у стилістичному прийомі, в емоційній напрузі висловлення тощо, може бути передана шляхом так званої компенсації, то в короткому контексті ці можливості перекладацької компенсації надзвичайно обмежені. Тому укладачам доводилося підшукувати адекватні засоби передачі цієї прихованої інформації, широко користуючись досвідом перекладацької роботи, літературним чуттям і даними, що були почерпнуті з тлумачних словників. Тепер, коли роботу закінчено й представлено на суд читачеві, згадуєш, як важко було знайти адекватний, вдалий з усякого погляду переклад – скільки «примірянь» це вимагало, яке задоволення приносила ця робота!» [Гальперин].

З.О. Гетьман і О.М. Бортничук наголошують, що при укладанні словників, які мають лінгвокраїнознавчу спрямованість, необхідно використовувати інтерпретацію та дескрипцію: «Інтерпретація передбачає як переклад, так і тлумачення лінгвокраїнознавчої одиниці лінгвістичними засобами, напр.,, синонімією. Дескрипція передбачає лінгвокраїнознавчий коментар» [Гетьман, Бортничук: 56].

Як позитивний досвід військової термінографічної й лексикографічної роботи фахівців ВІКНУ слід зазначити підготовку і видання серії тримовних (українсько-французько-англійських) словників зовнішніх зв'язків, стратегії та безпеки [Англо-українсько-французький], міжвидових словників з тактики та логістики [Українсько-французько-англійський], французько-українського й українсько-французького словника основних термінів військово-повітряних сил країн НАТО [Ольховой, Білан], французько-українського словника

військової термінології [Французько-український словник], словника концептуальних понять навчальних дисциплін, що вивчаються курсантами ВІКНУ, який є унікальним для системи військової освіти і науки України [Словник концептуальних понять].

На жаль, маємо констатувати відсутність офіційного українського словника нормативної військової термінології як необхідної складової інформаційного забезпечення ЛЗВ.

6.4.5. Інформаційно-довідковий ресурс стандартизованої військової термінології

Процес формування та використання іншомовної термінології у Міністерстві оборони України отримав новий потужний поштовх 2016 року. На виконання положень Стратегічного оборонного бюлетеня України, схваленого Указом Президента України від 06.06.2016 № 240/2016 [Указ Президента України від 06.06.2016 № 240/2016] щодо гармонізації військової термінології згідно з нормами та стандартами НАТО, з метою унормування використання іноземної військової термінології у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України 28 грудня 2016 року Лінгвістичний науково-дослідний центр ВІКНУ створив «Інформаційно-довідковий ресурс стандартизованої військової термінології (ІДР СВТ)» у Збройних Силах України з доступом через мережу Інтернет (www.mildic.com).

Військовий інститут був внесений до переліку базових організацій зі стандартизації у військовій сфері за напрямком «Адміністративна діяльність, лінгвістичне забезпечення та військова термінологія» [Процес формування].

Сьогодні ресурс розміщено в мережі Інтернет в україномовній та англомовній версіях за адресою: http://www.mildic.com/ua/pages/10 [Інформаційно-довідковий ресурс] (Рис. 6.4).

На ресурсі розміщуються військові дво- та багатомовні стандарти щодо термінів та визначень, військові довідники іноземної військової термінології, військові словники, військові переліки термінів, довідкова та нормативно-правова інформація загального доступу, інформація для користувачів, що

пов’язана з процесом розробки та стандартизації військової термінології, анонси та новини про заходи з питань військової термінології, що організовують чи беруть участь суб’єкти військової стандартизації Міністерства оборони України та Збройних Сил України.

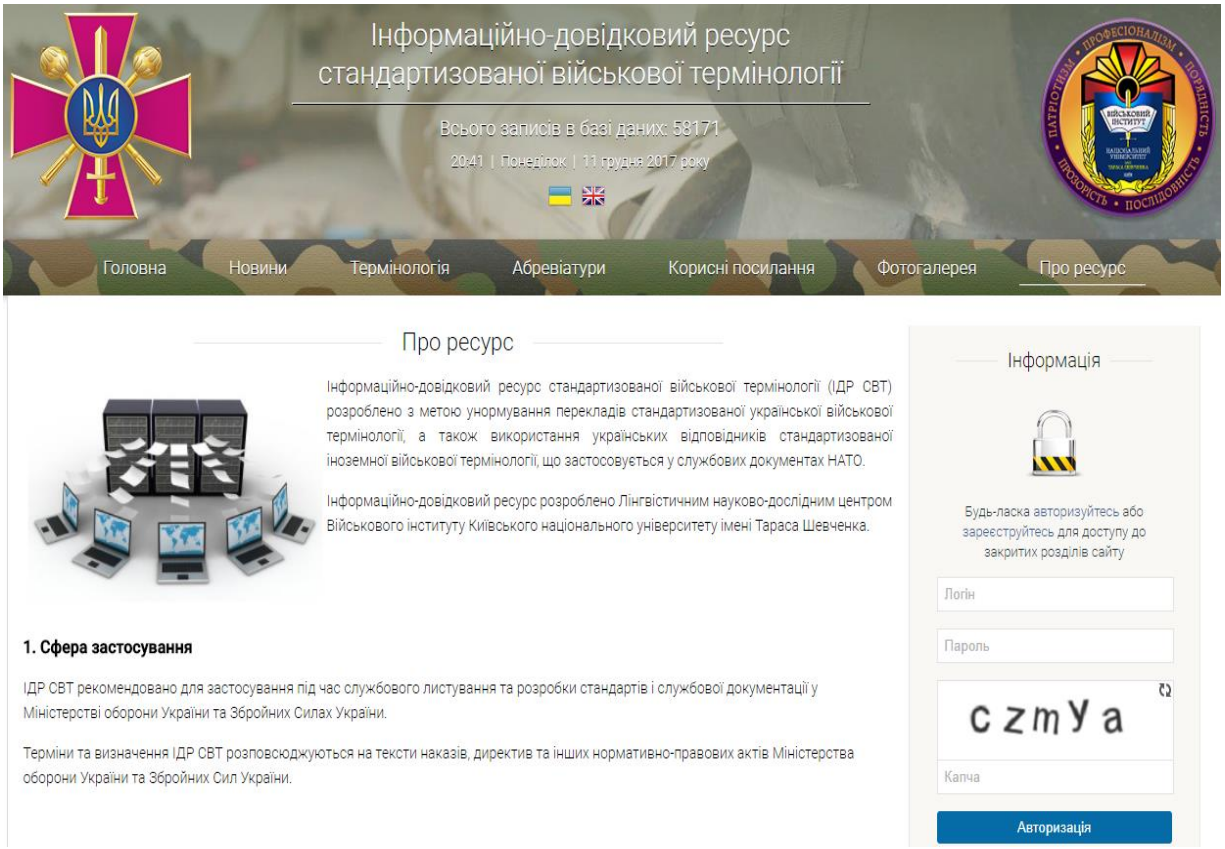

Рис. 6.4. Інформаційно-довідковий ресурс стандартизованої військової термінології (ІДР СВТ)

Ресурс функціонує з метою:

– узгодження стратегічної комунікації в перекладі на іноземні мови;

– забезпечення виконання положень Стратегічного оборонного бюлетеня України щодо внесення змін до військової термінології відповідно до норм і стандартів НАТО;

– вдосконалення процесу формування та використання іншомовної термінології у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України;

– унормування та стандартизації військової термінології НАТО у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України;

– оперативного інформування структурних підрозділів Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України та органів військового управління Збройних Сил України щодо розробки та стандартизації нової термінології у Збройних Силах України;

– формування та розвитку необхідних спроможностей для забезпечення перекладацького супроводження діяльності Міністерства оборони України та Збройних Сил України;

– обговорення проблематики функціонування та змістовного наповнення ІДР СВТ на науково-практичних конференціях, семінарах та інших наукових заходах з питань військової термінології.

Підготовку інформації для розміщення на ІДР СВТ здійснюють установи-замовники військових стандартів чи за їхнім погодженням інші суб'єкти військової стандартизації. Проекти військових дво- та багатомовних стандартів, військових довідників іноземної термінології, військових словників, військових переліків термінів в обов'язковому порядку надаються на лінгвістичну експертизу до Лінгвістичного науково-дослідного управління ВІКНУ. Після затвердження військові стандарти реєструються в органі військової стандартизації та надсилаються для розміщення в ІДР СВТ.

6.5. Лінгвопедагогічна (дидактично-діагностична) діяльність військового перекладача

Лінгвопедагогічна діяльність (ЛП) – це складова лінгвістичного забезпечення військ, вид дидактично-діагностичної діяльності військового перекладача, пов'язаної з формуванням готовності українських військовослужбовців до самостійного функціонування в іншомовному професійному середовищі на відповідному рівні міжкультурної комунікації. Лінгвопедагогічна діяльність включає *лінгводидактичну* та *лінгводіагностичну* роботу.

6.5.1. Лінгводидактична робота військового перекладача

Лінгводидактична робота базується на розумінні змісту, методів і форм навчання іноземним мовам і передбачає участь військового перекладача в плануванні, організації та проведенні занять з іноземної мови з курсантами у вищих військових навчальних закладах, офіцерами та працівниками Збройних Сил України на курсах мовної підготовки, а також із визначеними категоріями військовослужбовців у військових частинах (з'єднаннях, об'єднаннях).

Основні проблеми лінгводидактичної роботи у Збройних Силах України були представлені 2007-го [Балабін. Проблеми мовної підготовки] та 2008 року [Балабін. Мовна підготовка].

6.5.2. Лінгводіагностична робота військового перекладача

Лінгводіагностична робота базується на розумінні військовим перекладачем сучасних технологій і методики вимірювання й оцінювання іншомовної комунікативної компетентності та передбачає безпосередню участь військового перекладача у визначенні рівня мовленнєвої компетентності військовослужбовців і працівників Збройних Сил України за стандартизованими мовленнєвими рівнями (СМР) за стандартом НАТО STANAG 6001 [STANAG 6001].

Проблему оцінювання іншомовної мовленнєвої компетентності українських військовослужбовців порушено 2003 року [Балабін. Специфікація українського].

6.6. Лінгводослідницька (науково-пошукова) діяльність військового перекладача

Лінгводослідницька діяльність (ЛД) – це складова лінгвістичного забезпечення військ, вид науково-пошукової діяльності військового перекладача, пов'язаної з проведенням науково-дослідних, науково-технічних і науково-методичних робіт у сфері ЛЗВ за планами та в порядку, що визначені відповідними керівними документами.

Напрямки лінгводослідної діяльності природно співпадають з основними складовими ЛЗВ. На сучасному етапі головним центром лінгводослідної

діяльності для Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України є Лінгвістичне науково-дослідне управління (ЛНДУ) науково-дослідного центру ВІКНУ.

6.7. Специфіка лінгвістичного забезпечення військових операцій НАТО

У країнах НАТО порядок лінгвістичного забезпечення під час проведення військових операцій врегульовано спеціальним стандартом «AlingP-1. Linguistic Support for Operations» (Лінгвістичне забезпечення військових операцій), який був прийнятий 2011 року [AlingP-1].

Крім цього документа, використовують інші стандарти, статути та офіційні публікації НАТО, зокрема «STANAG 6001. Language Proficiency Levels» (СТАНАГ 6001. Рівні володіння мовою) [STANAG 6001], «AJP-01(D). Allied Joint Doctrine» (Спільна доктрина країн-членів НАТО) [AJP-01(D)], «MC 216/4 (AAP-16(D)). Manpower Policy and Procedures» (Кадрова політика та процедури) [MC 216/4], «ATrainP-5. Language Proficiency Levels» (ATrainP-5. Рівні володіння мовою) та ін.

Деякі країни – члени НАТО мають власні національні документи, що регулюють питання лінгвістичного забезпечення. Наприклад, у Збройних Силах Великої Британії існує доктрина «JDN 1/13. Linguistic Support to Operations» (Лінгвістичне забезпечення військових операцій) [JDN 1/13], а в США – статути Сухопутних військ «AR 350-16. Total Army Language Program» (Загальна мовна програма Сухопутних військ США) [AR 350-16], «AR 611-6. Army Linguist Management» (Управління кар'єрою лінгвіста в Сухопутних військах США) [AR 611-6], директива Голови Об'єднаного комітету начальників штабів «CJCSI 3126.01. Language and Regional Expertise Planning» (Планування мовних та регіональних аспектів) [CJCSI 3126.01], а також статути інших видів Збройних Сил США.

Аналіз практичних проблемних питань лінгвістичного забезпечення військових операцій НАТО представлений І. Джоунс (I. Jones) і Л. Аскью (L. Askew) [Jones, Askew].

Під час планування військових операцій НАТО штаби завжди розглядають проблематику лінгвістичного забезпечення, що охоплює функціональні сфери письмового й усного перекладу, а також інші суміжні завдання, пов'язані з моніторингом аудіовізуальних медіа, передаванням загального змісту друкованих матеріалів тощо.

6.7.1. Загальні питання лінгвістичного забезпечення

Лінгвістичне забезпечення військових операцій (linguistic support for operations), що проводяться під егідою НАТО, має відповідати вимогам спеціального стандарту «AlingP-1. Linguistic Support for Operations» (Лінгвістичне забезпечення військових операцій) (далі – AlingP-1). Країни – члени НАТО можуть мати власні керівні документи з питань лінгвістичного забезпечення військових операцій, що мають бути узгоджені з основними принципами та нормами ALingP-1.

Лінгвістичне забезпечення потребує завчасного планування та вивчення культурно-мовної специфіки регіону наявного або потенційно можливого конфлікту, в якому можуть бути задіяні військові сили НАТО. Необхідно завчасно підготувати достатню кількість військовослужбовців з іноземних мов, підібрати цивільний персонал, який уже володіє потрібною мовою, проте потребує первинної військової та додаткової спеціальної підготовки. У посадових інструкціях та обов'язках військовослужбовців країн – членів НАТО завжди зазначається рівень володіння іноземною мовою у вигляді стандартизованого мовного профілю – СМП (standardized language profile – (SLP)) за вимогами стандарту НАТО STANAG 6001 [STANAG 6001]. У мирний час рівні володіння іноземною мовою вказуються в оперативно-тактичних завданнях для частин, підрозділів або структур, що плануються до розгортання в районі реальної або потенційної військової операції [ALingP-1: 2-2].

Навчання для користувачів послугами перекладачів організовують на всіх рівнях – від старших офіцерів до молодших командирів з урахуванням функціональної специфіки визначених завдань [ALingP-1: 2-3].

Під час лінгвістичного забезпечення військових операцій машинний переклад практично не використовують, оскільки системи машинного перекладу не забезпечують належний рівень якості перекладу, охоплюють лише основні світові мови, водночас мови, які необхідні в ході військових операцій, майже не представлені. Обмежується застосування *портативних пристроїв для усного перекладу* (hand-held interpretation devices), оскільки вони заважають налагодженню прямих контактів із місцевим населенням [ALingP-1: 3-5].

6.7.2. Планування лінгвістичного забезпечення

На етапі планування лінгвістичного забезпечення військової операції [ALingP-1: 3-1] *визначають мову (мови)* для використання в районі військової операції, а також в інших районах, що мають значення для організації матеріально-технічного забезпечення військ, комунікацій, розвідувального забезпечення тощо. Визначають не тільки офіційну мову, що її використовують державні та місцеві органи влади, а й будь-які інші локальні мови та діалекти, якими спілкуються окремі групи або місцеве населення, складають мовну карту відповідних регіонів.

До початку військової операції експерт органу управління ресурсами лінгвістичної служби обов’язково вибуває в район проведення майбутньої військової операції НАТО для уточнення всіх деталей на місці.

Далі уточнюють *перелік функціональних завдань, що потребують лінгвістичного забезпечення*, зокрема такі: взаємодія командування всіх рівнів з місцевими органами влади та партіями; проведення військових дій; агентурні розвідувальні дії; психологічні операції; зв’язок із громадськістю; юридично-правові аспекти; укладання договорів; логістика; патрулювання; цивільно-військове співробітництво, управління місцевим персоналом; підготовка місцевих збройних сил та ін.

На етапі планування уточнюють *конкретно-специфічні питання* лінгвістичного забезпечення військової операції [ALingP-1: 3-2]:

– *комбінації мов для перекладу* (мовні пари) (напр., з англійської мови на французьку і навпаки, з дарі та пушту на англійську мову і навпаки);

– *види усного перекладу* (необхідність в усному синхронному та послідовному перекладах може виникнути непередбачено й у невизначених обсягах);

– *письмовий переклад і типи текстів* (як-от загальні, військові, технічні, юридичні тощо);

– *рівень якості лінгвістичного забезпечення* (залежить від мети та конкретних завдань лінгвістичного забезпечення);

– *об'єкти, на яких здійснюватиметься лінгвістичне забезпечення* (штаби та структури матеріально-технічного забезпечення, як правило, розміщуються на стаціонарних об'єктах, проте в польових умовах можуть бути відсутні стаціонарні приміщення для лінгвістичного забезпечення);

– *тривалість лінгвістичного забезпечення* (важко передбачити, оскільки вона залежить від успіху військової операції).

Планом лінгвістичного забезпечення військової операції передбачається залучення військових підрозділів і структур, які перебувають за межами військової операції (для надання відповідної допомоги з письмового перекладу, редагування, консультування тощо). Така «зовнішня допомога» (reachback support) дозволяє використовувати досвідчені кадри, які з певних причин не можуть перебувати в районі військової операції або вже повернулися на місця постійної дислокації [ALingP-1: 3-5].

6.7.3. Особовий склад лінгвістичної служби

Загальне управління системою лінгвістичного забезпечення у штаб-квартирі НАТО або національному структурному підрозділі сил коаліції здійснює єдиний орган – *лінгвістична служба (Linguistic Service)*, яку очолює посадова особа – *начальник лінгвістичної служби (Head Linguistic Service)*. Лінгвістична служба, як правило, входить до групи військового управління

штаб-квартири, відповідає за організацію ефективного та якісного лінгвістичного забезпечення військової операції, належну адміністративно-господарську й матеріально-технічну підтримку завдань діяльності [ALingP-1: 3-2].

Лінгвістичне забезпечення військових операцій здійснюють професійні кваліфіковані *лінгвісти (linguists)*, а також некваліфіковані носії мови за умов володіння ними необхідним рівнем компетентностей. Лінгвісти, як правило, виконують письмовий або усний переклад зі своєї або на свою рідну мову, а не з однієї іноземної мови на іншу. Вони можуть бути відряджені до інших структурних підрозділів, перебувати в складі бойового підрозділу на постійній або тимчасовій основі, втім завжди залишаються в підпорядкуванні начальника лінгвістичної служби.

Особовий склад лінгвістичної служби включає *чотири категорії осіб* [ALingP-1: 3-3]:

1) професійні кваліфіковані цивільні особи (professionally-qualified civilians);

2) цивільні особи, які не мають професійної кваліфікації (non-professionally-qualified civilians);

3) військові лінгвісти (military linguists);

4) допоміжний персонал лінгвістичної служби (linguistic support staff).

6.7.3.1. Професійні кваліфіковані цивільні особи

До категорії професійних кваліфікованих цивільних осіб (professionally-qualified civilians) входять письмові перекладачі (translators), редактори (revisors), усні перекладачі (interpreters).

Письмові перекладачі (translators) – це лінгвісти, основною роботою яких є переклад письмових матеріалів. Вони зазвичай перекладають на рідну мову з однієї або кількох інших мов. Попри це, у ході військової операції може виникнути необхідність виконувати письмовий переклад з рідної мови на іноземну (напр.,, на робочу мову об’єднаного штабу сил НАТО або

військового підрозділу). Письмові перекладачі також можуть залучатися до виконання *«усного контактного перекладу» (liaison interpretation)*[35].

Стандарт ALingP-1 визначає середню розрахункову норму праці досвідченого професійного письмового перекладача – 1600 слів за робочий день за умов, якщо письмовий переклад виконується на рідну мову, редагування перекладеного тексту здійснює редактор, а решту супутніх робіт (комп'ютерний набір, друкування, корегування, адміністрування тощо) виконує допоміжний персонал лінгвістичної служби. В іншому випадку розрахункова норма праці може бути зменшена до 500 слів за день [ALingP-1: 3-4].

Редактори (revisors) – це досвідчені лінгвісти, що редагують і корегують перекладені тексти. Редактори є елементом системи якості лінгвістичного забезпечення, коли потрібен високоякісний письмовий переклад. Вони також навчають перекладачів та здійснюють контроль за їхньою повсякденною діяльністю.

Усні перекладачі (interpreters) – це лінгвісти, які перекладають усне мовлення: виконують синхронний, послідовний або контактний переклад з рідної мови на іноземну та навпаки. Будь-який лінгвіст (письмовий перекладач, редактор або помічник лінгвіста (linguistic assistant)) може залучатися до виконання усного контактного перекладу (liaison interpretation). Утім синхронний та послідовний переклади здійснюють лише спеціально підготовлені усні перекладачі.

---

[35] **liaison interpretation –** the interpretation of short segments of speech, generally sentence by sentence, immediately after they have been uttered, not necessarily requiring high-level interpretation training [ALingP-1: A-1].

6.7.3.2. Цивільні особи, які не мають професійної кваліфікації

До категорії цивільних осіб, які не мають професійної кваліфікації (non-professionally-qualified civilians), входять помічники лінгвіста (linguistic assistants) та мовні помічники (language assistants).

Помічники лінгвіста (linguistic assistants) – це персонал, що має певні мовні навички для допомоги лінгвістам: корегування, підтримання термінологічної бази даних, пошук довідкових матеріалів тощо. Помічники лінгвіста можуть залучатися до виконання нескладного усного контактного перекладу.

Мовні помічники (language assistants) – це персонал, що має обмежені навички володіння іноземною мовами та лексичний запас для мовного посередництва в простих ситуаціях: несення вартової служби, проведення обшуку, перевірка на контрольно-пропускному пункті тощо. Мовні помічники не залучаються до виконання письмових перекладів.

6.7.3.3. Військові лінгвісти

До категорії військових лінгвістів (military linguists) належать основні військові лінгвісти (primary military linguists) та запасні військові лінгвісти (secondary military linguists) [ALingP-1: 3-4].

Основні військові лінгвісти (primary military linguists) – це військовослужбовці з високим рівень сформованості мовних навичок, які проходять службу як лінгвісти та можуть мати підготовку за іншою військово-обліковою спеціальністю. Основні військові лінгвісти виконують усний контактний та письмовий переклад.

Запасні військові лінгвісти (secondary military linguists) – це військовослужбовці з невисоким рівнем сформованості мовних навичок, які проходять службу за іншою військово-обліковою спеціальністю та можуть залучатися до виконання обов’язків мовних помічників.

6.7.3.4. Допоміжний персонал лінгвістичної служби

До категорії допоміжного персоналу лінгвістичної служби (linguistic support staff) належать працівники, що відповідають за адміністративно-допоміжне забезпечення діяльності лінгвістичної служби: корегування та форматування відредагованих письмових перекладів, реєстрація замовлень на переклад, виконання офісних функцій тощо.

6.7.3.5. Організаційно-штатна структура лінгвістичної служби національного підрозділу сил НАТО

Типова організаційно-штатна структура лінгвістичної служби національного підрозділу сил НАТО представлена на Рис. 6.5 [ALingP-1: D-2].

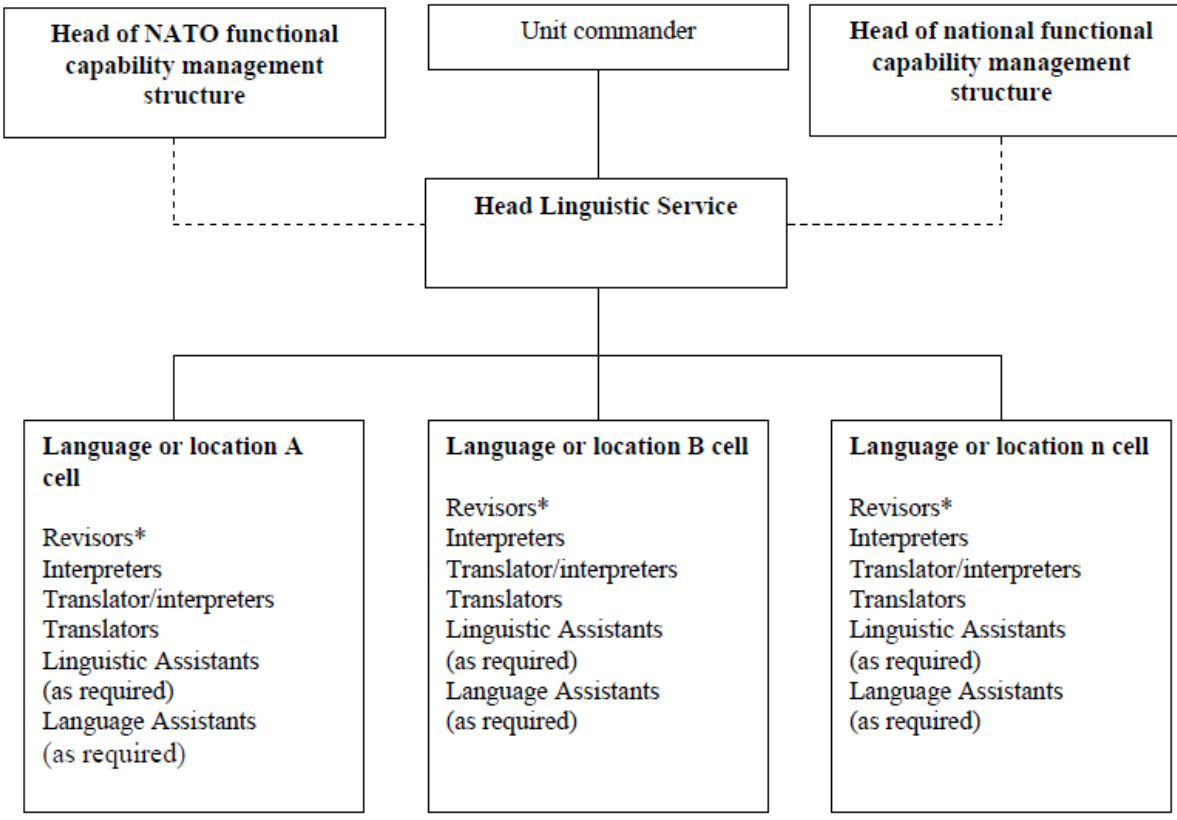

Рис. 6.5. Типова організаційно-штатна структура лінгвістичної служби національного підрозділу сил НАТО

Кількість *відділів (cells)* лінгвістичної службі визначається кількістю мов або місцем географічного розташування під час лінгвістичного забезпечення військової операції. Чисельність різних категорій особового складу лінгвістичної служби встановлюється на підставі розрахунків

загального обсягу роботи, виду перекладів, умов виконання та інших показників. Редактор (revisor) також виконує обов'язки заступника начальника лінгвістичної служби або начальника мовного відділу.

6.7.4. Підготовка кадрів лінгвістичної служби

Підготовка кадрів лінгвістичної служби починається завчасно до проведення військової операції і передбачає різни підходи та методи укомплектування посад [ALingP-1: 4-1].

6.7.4.1. Відбір військовослужбовців та цивільних працівників зі складу збройних сил країн НАТО

Ефективним методом укомплектування кадрів лінгвістичної служби вважається відбір військовослужбовців та цивільних працівників, *які мають професійний рівень володіння необхідною мовою* і *проходять службу (працюють) у збройних силах країн – членів НАТО* [ALingP-1: 4-1].

Вони можуть безпосередньо призначатися на відповідні посади лінгвістичної служби після проведення тестування й оцінювання здатності виконувати письмовий або усний переклад. Вони також мають володіти робочою мовою (як правило, англійською) штабу оперативного командування НАТО.

Ці категорії осіб готові до призначення (розгортання) впродовж короткого терміну, добре знають специфіку військового середовища та мають допуск до інформації з обмеженим доступом. Водночас їхнє залучення може обмежуватися низкою чинників (напр., обмеження на рівні національного законодавства, граничний термін перебування військовослужбовців у районі військової операції тощо).

Існує можливість додаткової підготовки осіб, які проходять службу (працюють) у збройних силах країн – членів НАТО, але не мають необхідного рівня володіння певною мовою. Проте навіть для досягнення посереднього

рівня мовної компетенції[36] ці категорії особового складу потребують до двох років інтенсивного навчання [ALingP-1: 4-1].

6.7.4.2. Призов (набір) до складу збройних сил країн НАТО

Укомплектування кадрів лінгвістичної служби може проводитися шляхом *призову* або *добровільного вступу* до збройних сил відповідної країни – члена НАТО *громадян, які мають професійний рівень володіння необхідною мовою.* Цю роботу організовують країни, що планують взяти участь у військовій операції під егідою НАТО [ALingP-1: 4-2].

У країнах, де це дозволено на законодавчому рівні, лінгвістів призивають на військову службу та проводять з ними первинну військову підготовку. Призваних лінгвістів не обов'язково залучати до безпосередньої участі в бойових діях. Призов добре інтегрує їх у військове середовище, надає правовий статус військовослужбовця з усіма правами й обов'язками військової служби. Недоліком такого методу укомплектування кадрів лінгвістичної служби є те, що призвані лінгвісти можуть бути звільнені за віком, станом здоров'я, через невідповідність нормам фізичної підготовки або іншим стандартам військової служби. Цей метод укомплектування також є неприйнятним для командної структури НАТО, оскільки призивати громадян на військову службу може лише держава.

Крім призову на військову службу, громадяни, які мають професійний рівень володіння необхідною іноземною мовою, *можуть вступати до збройних сил як цивільні особи*. До переваг такого методу залучення цивільних кадрів слід віднести професійне знання ними відповідної мови й культури регіону, досвід перекладацької роботи. Водночас їхні професійні знання можуть бути обмежені або застарілі, вони не мають допуску до інформації з

[36] Рівні SLP 2 або SLP 3 за стандартом НАТО STANAG 6001 [STANAG 6001].

обмеженим доступом, а деякі з них ніколи не зможуть його отримати. Цивільні особи не залучаються до участі в бойових діях, потребують спеціальної підготовки, створення належних умов праці, забезпечення правового й фізичного захисту.

До процесу укомплектування лінгвістів залучають приватні компанії, що працюють на ринку пошуку персоналу для державних компаній. Як приклад можна навести типове оголошення відомої американської компанії «Mission Essential», яка на початку грудня 2018 року розмістила оголошення для кандидатів на посаду лінгвіста для Збройних сил США (Рис. 6.6) [Mission Essential].

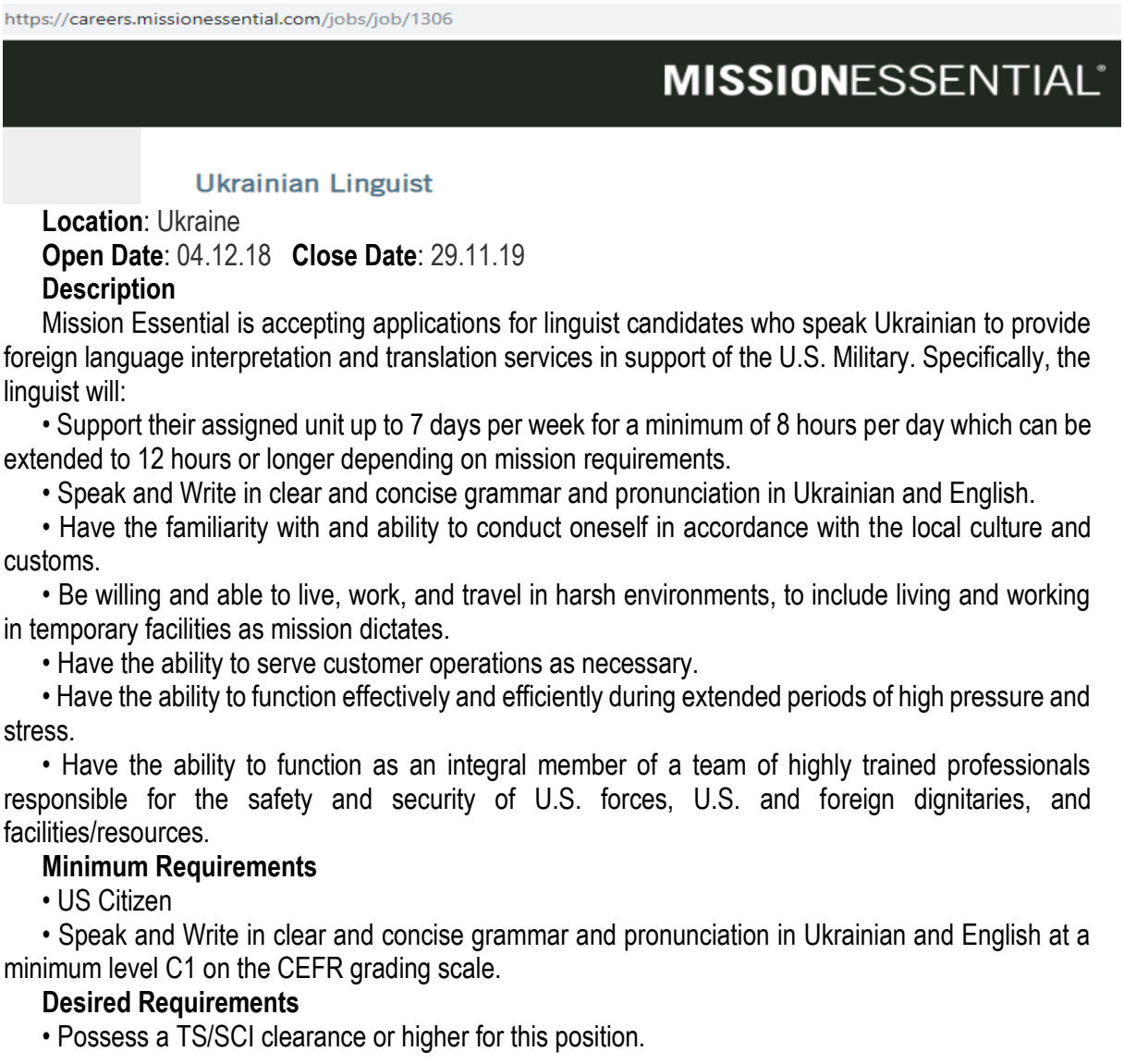
https://careers.missionessential.com/jobs/job/1306

MISSIONESSENTIAL®

Ukrainian Linguist

Location: Ukraine
Open Date: 04.12.18 **Close Date**: 29.11.19
Description
Mission Essential is accepting applications for linguist candidates who speak Ukrainian to provide foreign language interpretation and translation services in support of the U.S. Military. Specifically, the linguist will:
• Support their assigned unit up to 7 days per week for a minimum of 8 hours per day which can be extended to 12 hours or longer depending on mission requirements.
• Speak and Write in clear and concise grammar and pronunciation in Ukrainian and English.
• Have the familiarity with and ability to conduct oneself in accordance with the local culture and customs.
• Be willing and able to live, work, and travel in harsh environments, to include living and working in temporary facilities as mission dictates.
• Have the ability to serve customer operations as necessary.
• Have the ability to function effectively and efficiently during extended periods of high pressure and stress.
• Have the ability to function as an integral member of a team of highly trained professionals responsible for the safety and security of U.S. forces, U.S. and foreign dignitaries, and facilities/resources.
Minimum Requirements
• US Citizen
• Speak and Write in clear and concise grammar and pronunciation in Ukrainian and English at a minimum level C1 on the CEFR grading scale.
Desired Requirements
• Possess a TS/SCI clearance or higher for this position.

Рис. 6.6. Оголошення для кандидатів на посаду лінгвіста ЗС США

Перед призовом (вступом) на військову службу проводиться тестування на здатність виконувати письмовий та усний переклад із визначених мов, а також перевіряється знання робочої мови штабу оперативного командування НАТО.

6.7.4.3. Набір місцевого персоналу в районі проведення військової операції

Укомплектування кадрів лінгвістичної служби може проводитися шляхом наймання персоналу з місцевих жителів у районі проведення військової операції НАТО, які не є громадянами країн НАТО або партнерів по коаліції («місцевий персонал» (local personnel)) [ALingP-1: 4-3].

Такі особи мають бути носіями однієї з мов, якою спілкуються в районі проведення військової операції, добре знати місцеві умови, традиції, культуру, систему державного управління, можливо, бути знайомі з місцевими лідерами (що важливо для налагодження контактів і укладання домовленостей), володіти робочою мовою штабу оперативного командування НАТО.

Утім знайти достойних кандидатів на посади лінгвістичної служби серед місцевих жителів у районі проведення військової операції не просто. До того ж вони не матимуть допуску до інформації з обмеженим доступом, що потребує додаткових заходів, якщо їхні службові обов'язки певною мірою торкаються чутливих питань. Під час військової операції з підтримання миру вони можуть підтримувати або зберігати прихильність до однієї зі сторін конфлікту, діяти на власний розсуд або в особистих інтересах, про що треба завжди пам'ятати. Вони або члени їхніх родин можуть стати жертвами тиску чи погроз. Буде важко забезпечити для цих осіб такий само рівень захисту від зовнішніх загроз, як і для військових або цивільних осіб, що беруть участь у військовій операції НАТО. Незважаючи на об'єктивні недоліки залучення місцевого персоналу, через недостатню кількість перекладачів із країн НАТО або партнерів по коаліції, місцевий персонал все ж таки буде залучатися, тому командна структура НАТО, а також національні підрозділі коаліційних сил мають право наймати такий персонал.

Для наймання кандидатів на посади лінгвістичної служби можуть залучатися підрядні організації. Підрядна організація бере на себе відповідальність за пошук і наймання перекладачів, робить це швидше, ніж НАТО або країни-партнери. Перекладачі, що прийняті на роботу підрядною організацією, перебувають у підпорядкуванні лінгвістичної служби, яка контролює їхню діяльність, забезпечує їм належний рівень підтримки як і штатним перекладачам. Недоліком цього методу укомплектування є те, що «замовник» (НАТО або країна) відіграє меншу роль у підбиранні персоналу. До того ж послуги підрядної організації коштують більше, ніж безпосереднє наймання на роботу уповноваженою структурою НАТО або країною-партнером.

6.7.4.4. Загальні вимоги до кандидатів на посади лінгвістичної служби

Кандидати на посади лінгвістичної служби повинні мати відповідний рівень мовної підготовки, здатність працювати на лінгвістичних посадах, необхідний досвід. У залежності від статусу (військовослужбовець або цивільна особа) вони повинні мати задовільний рівень фізичної підготовки, здатність працювати в складних умовах протягом тривалого часу, володіти психологічною витривалістю й стійкістю для успішного подолання стресових ситуації під час усного перекладу [ALingP-1: 4-3].

6.7.4.5. Підготовка до виконання завдань лінгвістичного забезпечення

Більшість кандидатів на посади лінгвістичного забезпечення військових операцій потребують *спеціальної професійної підготовки*, що проводиться до початку оперативного розгортання військ або вибуття до району військової операції. Органи військового управління також планують додаткову нелінгвістичну підготовку з питань, пов’язаних із проведенням конкретної військової операції. Метою всіх видів попередньої підготовки є надання належної якості лінгвістичних послуг у районі проведення військової операції

за умов відсутності безпосереднього контролю з боку досвідчених лінгвістів [ALingP-1: 4-4].

Програма підготовки до виконання завдань лінгвістичного забезпечення військових операцій включає такі аспекти:

1) підтримання рівня володіння мовою та/або діалектами;

2) відпрацювання функцій та завдань лінгвістичного забезпечення, зокрема:

– письмовий переклад;

– усний переклад;

– редагування;

– вивчення військової, технічної та спеціальної термінології НАТО;

– управління термінологічними базами даних;

– використання програмного забезпечення;

3) вивчення функціональних обов'язків, завдань, правил етичної поведінки осіб лінгвістичної служби;

4) культурологічна підготовка;

5) загальна військова підготовка (за потреби);

6) спеціальна підготовка до початку конкретної військової операції.

Особовий склад, який братиме участь у військовій операції, заохочується до оволодіння базовими навичками іншомовного спілкування. Створюються умови для відвідування мовних курсів початкової підготовки, виділяється час на самостійну мовну підготовку. Від усього особового складу вимагається знання алфавіту, базових фраз повсякденного спілкування, основних військових команд, уміння читати дорожні знаки, вивіски, назви вулиць.

Крім мовної підготовки, вивчається інформація лінгвокраїнознавчого та соціокультурного характеру: правила поведінки, спілкування, продукти харчування, поведінка за столом, гендерні питання, релігія, звичаї, історія, географія, політика, соціальні інститути тощо [ALingP-1: 4-5].

6.7.5. Організація лінгвістичного забезпечення

Робота лінгвістичної служби має бути організована і спланована за метою (mission), функціями, завданнями, підрозділами та виконавцями [ALingP-1: 5-1].

6.7.5.1. Виконання перекладів

Під час *виконання письмового перекладу* службові функції розподіляють таким чином:

1) прийом та реєстрація замовлень на переклад (офісні працівники);

2) письмовий переклад (письмові перекладачі);

3) редагування (редактори);

4) вичитування, корегування, упорядкування термінології (помічники лінгвіста);

5) форматування, реєстрація, розсилання перекладів (офісні працівники).

Усний послідовний або синхронний переклад вимірюється у «засіданнях». Засідання має тривати не більше 3–3,5 годин з короткими перервами. Велика перерва між засіданнями має становити не менше півтори години. Усний перекладач не має працювати понад одну годину без перерви та заміни, понад два засідання за робочий день і сім засідань за тиждень (без урахування часу на підготовку та дорогу) [ALingP-1: 5-2].

У Табл. 6.2 зазначено кількість перекладачів для забезпечення усного послідовного або синхронного перекладу засідань [ALingP-1: F-1].

Послідовний та контактний переклад виконують на заходах, де користуються не більше ніж двома мовами. Контактний переклад виконують протягом короткого періоду в неофіційних, але відповідальних ситуаціях (переклад під час відвідувань, праця в польових умовах та ін.). Якщо виникає потреба виконувати цей переклад протягом тривалого періоду, кількість усних

перекладачів для контактного перекладу розраховують за нормами, наведеними для синхронного або послідовного перекладів (Табл. 6.2).

Табл. 6.2

Визначення кількості усних перекладачів на конференцію

Кількість мов	*Мінімальна кількість усних перекладачів*[37]	
	Звичайна група[38]	*Скорочена група*
Одномовна конференція		
переклад на 1 іншу мову	3	2
переклад на 2 інші мови	6	4
Двомовна конференція		
переклад на ці 2 мови	3	2
переклад на 3 мови (2 + 1)	6	5
Тримовна конференція		
переклад на 2 мови	4	3
переклад на 3 мови	6	5
Чотиримовна конференція		
переклад на 2 мови	5	4
переклад на 3 мови	8	6
переклад на 4 мови	11	8
П'ятимовна конференція		
переклад на 2 мови	6	4
переклад на 3 мови	9	6
переклад на 4 мови	2	8
переклад на 5 мов	15	10
Шестимовна конференція		
переклад на 2 мови	6	4
переклад на 3 мови	9	6
переклад на 4 мови	12	8
переклад на 5 мов	15	10
переклад на 6 мов	18	12

[37] Мінімальна кількість усних перекладачів має бути не менше 2 осіб за типовою процедурою перекладу (промова на мові А перекладається на мову Б, а потім з мови Б на мову В).

[38] «Звичайна» група – оптимальна кількість перекладачів. Як виняток, використовують «скорочену» групу, що зумовлює додаткове навантаження на перекладачів і погіршує якість усного перекладу.

6.7.5.2. Матеріально-технічне забезпечення

Письмові перекладачі й редактори мають бути забезпечені офісним середовищем, що сприяє розумовій концентрації та належному виконанню ними службових обов'язків. Це мають бути захищені від шуму окремі кімнати з достатньою площею, освітленням і вентиляцією. Якщо в одному приміщенні здійснюється письмовий переклад таємних і нетаємних документів, для співробітників, що не мають допуску до роботи з таємною інформацією, виділяють окремі робочі місця.

Синхронний переклад потребує окремого приміщення, спеціального обладнання з кабінами, акустичними системами, кондиціюванням. Приміщення й кабіни мають відповідати міжнародним стандартам «ISO 2603: Кабіни для синхронного перекладу. Загальні характеристики та обладнання»; «ISO 4043: Кабіни для синхронного перекладу. Пересувні кабіни. Загальні характеристики та обладнання»; «IEC 60914: Конференц-системи. Вимоги до електричного та звукового забезпечення» [ALingP-1: 5-3].

Особовий склад лінгвістичної служби потребує доступу до швидкої й надійної системи телекомунікацій (місцеві й глобальні мережі зв'язку, Інтернет, телефон, факс тощо), апаратури для автоматичної обробки інформації (засоби програмного забезпечення, системи пам'яті для автоматизованого перекладу, управління термінологією, електронні словники та глосарії, довідкові онлайн-матеріали).

Лінгвістична служба також має бути забезпечена сучасними загальними та технічними словниками, інформаційно-довідковими матеріалами за відповідними мовами й тематикою.

6.7.5.3. Контроль якості лінгвістичного забезпечення

Контроль за якістю письмових перекладів під час лінгвістичного забезпечення військових операцій здійснюється за процедурою обов'язкового редагування та корегування (коректури) з наданням відповідних коментарів і рекомендацій для письмових перекладачів.

Якість письмового перекладу оцінюють за такими показниками (у порядку зменшення важливості): 1) точність (accuracy); 2) повнота (completeness); 3) термінологічність (terminology); 4) узгодженість (consistency); 5) мовна грамотність (correct language); 6) ясність (clarity); 7) стилістична відповідність (style); 8) презентативність (presentation) [ALingP-1: B-1] (див. Табл. 6.3).

Контроль за якістю усного перекладу здійснюється методом моніторингу і зворотного зв'язку з перекладачами та замовниками, проведенням консультацій щодо підвищення якості роботи тощо.

Якість усного перекладу оцінюють також за вісьмома показниками, з яких шостий та восьмий відрізняються за назвою: 1) точність (accuracy); 2) повнота (completeness); 3) термінологічність (terminology); 4) узгодженість (consistency); 5) мовна грамотність (correct language); 6) ясність і дикція (clarity and diction); 7) стилістична відповідність (style); 8) екстралінгвістична експресивність (extralinguistic expression) [ALingP-1: B-2] (див. Табл. 6.4).

Табл. 6.3.

Показники якості письмового перекладу за стандартом НАТО

№	**Показник якості письмового перекладу:** визначення (тлумачення)
1.	**Accuracy:** the meaning of the original text must be conveyed perfectly in the translation. This is the most important quality to be met by a translation. It does not mean that a text has been translated word for word but that the translator has understood it and expressed exactly the same meaning in the target language, using vocabulary and forms that are appropriate for that language.
2.	**Completeness:** all of the information that is contained in the original text must also be contained in the translation. This does not mean that the translation will contain the same number of words as the original. Different languages use varying numbers of words to express the same meanings. A translator may add explanations to convey the meaning accurately, but must not go beyond the content of the original text.
3.	**Terminology**: the translation must use terminology that is correct and appropriate for the context and in particular NATO agreed terminology wherever possible.
4.	**Consistency**: any text that has already been correctly translated in a particular way must always be translated in the same way. This applies to both phraseology and terminology. Readers are confused if the same text is translated differently.
5.	**Correct language**: the translation must be grammatically correct, use correct spellings and follow other conventions applied in the target language.
6.	**Clarity**: the translation must be readily understandable by its readers. Although this is also the responsibility of the author of the text, the translator must take account of its expected readership.
7.	**Style**: the translation must reproduce the style of the original text. However, this may be inappropriate in certain circumstances, e.g. for cultural reasons, where it may be considered impolite to use certain forms or where more formal language is expected.
8.	**Presentation**: the translation must be presented and formatted in the same way as the original. It should be borne in mind that this is not always possible as the length of a text expressing the same meaning varies from one language to another and that cultural or linguistic sensitivities may dictate different presentations.

Табл. 6.4.

Показники якості усного перекладу за стандартом НАТО

№	**Показник якості усного перекладу:** визначення (тлумачення)
1.	**Accuracy**: the meaning of the words spoken must be conveyed perfectly in the target language by the interpreter. This is the most important quality to be met by interpretation. It does not mean that speech has been translated word for word but that the interpreter has understood it and expressed exactly the same meaning in the target language, using vocabulary and forms that are appropriate for that language. In liaison or consecutive interpretation, an interpreter may ask a speaker to clarify the meaning if it is not clear.
2.	**Completeness**: all of the essential information uttered by the speaker must be relayed by the interpreter. Interpretation often includes an element of summarizing, especially in consecutive mode. An interpreter may on the other hand have to add explanations to convey the meaning accurately, while not going beyond the content of the original language.
3.	**Terminology**: the interpretation must use terminology that is correct and appropriate for the context and in particular NATO agreed terminology wherever possible.
4.	**Consistency**: any spoken material that has already been correctly interpreted in a particular way should always be interpreted in the same way. This applies to both phraseology and terminology. Listeners are confused if the same material is interpreted differently.
5.	**Correct language**: the interpretation must be grammatically correct and follow conventions applied in the target language.
6.	**Clarity and diction**: the interpretation must be readily understandable by its recipients. Even when a speaker is not clear in expression, the interpreter will endeavour to produce clear interpretation in the target language and will take account of the nature of the audience. The interpreter must have good diction and speech habits.
7.	**Style**: the interpretation must reproduce the style of the original speech. However, this may be inappropriate in certain circumstances, e.g. for cultural reasons, where it may be considered impolite to use certain forms or where more formal language is expected.
8.	**Extralinguistic expression**: the interpreter must as far as possible and if appropriate reproduce the tone of voice or emotion of the speaker so as to convey not only the content but also the feeling of the original speech.

6.7.5.4. Питання безпеки й захисту персоналу лінгвістичної служби

Усім категоріям особового складу лінгвістичної служби має бути забезпечений фізичний захист і медичне страхування відповідного рівня, що його мають операційні сили в районі перебування. Це може включати спеціальну підготовку до початку оперативного розгортання військ, засоби індивідуального й колективного захисту, одяг, обладнання, медичну евакуацію тощо. Цивільні особи, що беруть участь в оперативному розгортанні військ НАТО, мають статус некомбатантів[39] [ALingP-1: 5-4].

6.7.6. Правила етичної поведінки лінгвістів

Лінгвісти зобов'язані дотримуватися правил професійної етики, а також підписувати відповідне письмове зобов'язання на вимогу.

6.7.6.1. Загальні правила для лінгвістів

Усі лінгвісти зобов'язані дотримуватися таких загальних правил етичної поведінки: 1) нерозголошення конфіденційної інформації (confidentiality and non-disclosure); 2) компетентність (competence); 3) взаємна підтримка (mutual support); 4) професійний розвиток (professional development); 5) умови праці (working conditions); 6) неупередженість (impartiality); 7) особиста вигода (personal gain); 8) конфлікт інтересів (conflict of interests) [ALingP-1: C-1].

Правило *нерозголошення конфіденційної інформації (confidentiality and non-disclosure)* вимагає від особового складу лінгвістичної служби розглядати будь-яку інформацію, з якою їм доводиться працювати, як конфіденційну (незалежно від категорії таємності). Зміст зустрічі або письмового документа не може бути розголошений третій стороні. Запити

[39] *Прим.*: «Некомбатанти» не беруть безпосередню участь у бойових діях.

щодо надання такої інформації мають спрямовуватися до осіб, які за це відповідають.

Відповідно до правила *компетентності (competence)* лінгвісти мають погоджуватися на виконання робіт, якщо рівень їхньої мовної та спеціальної компетентності дозволяє забезпечити якісний переклад за визначеними критеріями (див. підпункт 6.7.5.3). В умовах проведення військової операції лінгвіст не завжди матиме можливість відмовитися від виконання певних завдань за цим правилом. У такому випадку начальник лінгвістичної служби або конкретний лінгвіст зобов'язані завчасно попередити про це замовника послуг.

Правило *взаємної підтримки (mutual support)* зобов'язує завжди надавати підтримку та необхідну допомогу своїм колегам незалежно від ієрархії службових стосунків заради досягнення головної мети лінгвістичної служби – високої якості її послуг.

*Професійний розвиток (professional development)*вимагає від кожного дбати про підвищення рівня своєї професійної компетентності, використовувати всі наявні засоби й умови для опанування новітніми технологіями, фаховими знаннями й термінологією.

Правило *умов праці (working conditions)* означає, що начальник лінгвістичної служби та кожен лінгвіст мають дбати про створення належних умов для забезпечення якісного перекладу. Якщо під час проведення військової операції нормальні умови праці відсутні, начальник лінгвістичної служби або лінгвіст завчасно попереджають замовника послуг про можливе зниження якості перекладу.

Правило *неупередженості (impartiality)* зобов'язує лінгвіста залишатися нейтральним незалежно від особистого ставлення до суті питань або змісту матеріалів, що перекладаються. Не можна вступати в дискусії, давати поради, висловлювати власну думку або почуття. Надання роз'яснень чи додаткової інформації виправдане лише з метою уникнення непорозуміння через соціокультурну специфіку або позамовні аспекти

спілкування. Необхідно негайно повідомити про будь-яку обставину, що може поставити під сумнів принцип неупередженості лінгвіста.

Правило *особистої вигоди (personal gain)* забороняє, за будь-яких обставин, шукати або одержувати вигоду від роботи, яку лінгвісти виконують, або інформації, яку вони мають, крім офіційно визначеної штатно-посадової або договірної плати.

У разі виникнення реального, потенційного або прогнозованого *конфлікту інтересів (conflict of interests)*, що робіть виконання поставленого завдання небажаним або недоречним, лінгвіст зобов'язаний негайно повідомити про це.

6.7.6.2. Спеціальні правила для усних перекладачів

Крім загальних правил етичної поведінки лінгвіста, усні перекладачі мають дотримуватися спеціальних правил, якими є: 1) професійне ставлення до виконання своїх обов'язків і поведінки (attitude and conduct); 2) неупередженість (impartiality); 3) умови праці (working conditions); 4) роль усного перекладача (role) [ALingP-1: C-2].

Незважаючи на потенційні обмеження, пов'язані з проведенням військової операції, усні перекладачі завжди мають демонструвати *професійне ставлення до виконання своїх обов'язків і належну поведінку (attitude and conduct)*. Це стосується одягу, пунктуальності, загальної поведінки, дотримання визначених параметрів якості усного перекладу (див. підпункт 6.7.5.3).

Усні перекладачі мають зберігати *неупередженість (impartiality)*: не давати підстав запідозрити їх у прихильності до однієї зі сторін переговорів, акцентувати свою нейтральність точним і сумлінним перекладом промов усіх учасників розмови, негайно повідомляти про обставини, що можуть вплинути на неупередженість.

Для якісного усного перекладу потрібні належні *умови праці (working conditions)*. Начальник лінгвістичної служби або усні перекладачі заздалегідь перевіряють готовність робочих місць, тестують звукову

апаратуру, умови розміщення перекладачів, що дозволяє добре чути й бачити всіх учасників.

Роль усного перекладача (role) вимагає виконувати виключно усний переклад. Під час роботи й перерви усні перекладачі не можуть залучатися до виконання інших завдань, як-от ведення протоколу засідання, письмовий переклад тощо.

6.7.6.3. Спеціальні правила для письмових перекладачів і редакторів

Спеціальними правилами для письмових перекладачів і редакторів є *якість (quality)* і термін виконання (deadlines) [ALingP-1: C-3].

Письмові перекладачі та редактори мають виконувати свою роботу за визначеними параметрами *якості* письмового перекладу.

Якщо оригінальний текст є незрозумілим, нерозбірливим, неоднозначним або містить явні помилки, необхідно зв'язатися з автором тексту чи експертом для узгодження проблемних питань. Письмові перекладачі та редактори не мають права виправляти текст оригіналу, натомість роблять необхідні позначки й коментарі в перекладеному документі.

Письмові перекладачі та редактори мають прагнути дотримуватися *терміну виконання (deadlines)* – граничного строку виконання перекладу, що визначений замовником. Якщо термін виконання нереальний, начальник лінгвістичної служби має отримати від замовника дозвіл на продовження терміну, а в разі неотримання згоди – повідомити замовника про можливе зниження якості письмового перекладу.

Висновки до Розділу 6

1. Поняття «лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ)» було запропоноване здобувачем наприкінці 90-х років минулого століття на позначення всієї сукупності службових завдань військового перекладача в умовах докорінної трансформації функціональної та організаційно-штатної

структури Збройних Сил України. В подальшому це поняття увійшло до відповідних документів, що регламентують підготовку військових перекладачів, а також стало основою Військового стандарту Міністерства оборони України «ВСТ 01.003.001 – 2018 (01). Лінгвістичне забезпечення військ (сил). Основні положення».

2. Лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ) – це комплекс спеціальних заходів і завдань прикладного й фундаментального характеру у воєнно-політичній, військово-технічній та військово-спеціальних сферах збройних сил, що здійснюються з метою реалізації комунікативно-посередницької, воєнно-країнознавчої, військово-термінологічної, лінгвопедагогічної та лінгводослідницької функцій діяльності, які потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної компетенції виконавців.

3. Об'єктом ЛЗВ слугують заходи, завдання, процедури і процеси у воєнно-політичній, військово-технічній та військово-спеціальній сферах діяльності збройних сил, що потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної міжкультурної компетентності виконавців.

4. Предметом ЛЗВ є реалізація комунікативно-посередницької, воєнно-країнознавчої, військово-термінологічної, лінгвопедагогічної та лінгводослідної функцій службової діяльності військового перекладача.

5. У Збройних Силах України лінгвістичне забезпечення військ також розглядають як організаційну систему, що складається з сукупності підрозділів лінгвістичного забезпечення, матеріально-технічної бази, алгоритмів, норм і правил ЛЗВ.

6. Змістовну структуру ЛЗВ формують такі складові: 1) перекладацьке супроводження (ПС); 2) воєнно-країнознавча діяльність (ВК); 3) військово-термінологічна діяльність (ВТ); 4) лінгвопедагогічна діяльність (ЛП); 5) лінгводослідницька діяльність (ЛД).

7. Перекладацьке супроводження (ПС) є основою ЛЗВ, видом міжкультурного міжмовного посередництва, що полягає у здійсненні

військовим перекладачем письмового та усного (послідовного й синхронного) перекладання, адаптованого транскодування (переказу/оповідання), реферування, анотування й редагування загальновійськових, воєнно-політичних, військово-технічних та військово-спеціальних текстів.

8. Основними видами перекладацького супроводження (ПС) у Збройних Силах України вважаються письмовий та усний (послідовний і синхронний) переклад загальновійськових, воєнно-політичних, військово-технічних та військово-спеціальних текстів. Спеціальними видами перекладацького супроводження є переклад радіообміну, бортовий переклад (бортпереклад), допит військовополонених, опитування місцевих жителів, супроводження парламентерів. До додаткових видів перекладацького супроводження належать переказ (оповідання), реферування, анотування та редагування перекладених військових текстів.

9. Воєнно-країнознавча діяльність військового перекладача (ВК) – це складова ЛЗВ, вид інформаційно-аналітичної діяльності військового перекладача, що полягає у здійсненні системного пошуку, збирання, обробки і представлення інформації воєнно-країнознавчого та лінгвокраїнознавчого характеру у форматі закінченого інформаційного продукту – визначеного керівництвом аналітичного документа. Воєнно-країнознавча діяльність містить воєнно-країнознавчий аналіз країни/регіону, лінгвокраїнознавчий аналіз країни/регіону та інформаційно-аналітичну роботу.

10. Військово-термінологічна діяльність (ВТ) – це складова ЛЗВ, вид нормативно-кодифікаційної діяльності військового перекладача, що полягає у проведенні термінотворчої, нормотворчої, термінографічної й лексикографічної роботи, пов’язаної з унормуванням, нормалізуванням, кодифікуванням і гармонізуванням військової термінології, підготовкою військових термінологічних стандартів, формуванням і підтриманням інформаційної бази даних стандартизованих військових термінів, а також укладанням глосаріїв і багатомовних військових словників різних типів. У складі військово-термінологічної діяльності військового перекладача

виокремлюють термінотворчу, нормотворчу, термінографічну й лексикографічну роботу.

11. Лінгвопедагогічна діяльність (ЛП) – це складова ЛЗВ, вид дидактично-діагностичної діяльності військового перекладача, пов'язаної з формуванням готовності українських військовослужбовців до самостійного функціонування в іншомовному професійному середовищі на відповідному рівні міжкультурної комунікації. Лінгвопедагогічна діяльність включає лінгводидактичну та лінгводіагностичну роботу.

12. Лінгводослідницька діяльність (ЛД) – це складова ЛЗВ, вид науково-пошукової діяльності військового перекладача, пов'язаної з проведенням науково-дослідних, науково-технічних і науково-методичних робіт у сфері ЛЗВ за планами та в порядку, що визначені відповідними керівними документами.

13. У країнах НАТО лінгвістичне забезпечення здійснюється відповідно до вимог спеціального стандарту «AlingP-1. Linguistic Support for Operations» (Лінгвістичне забезпечення військових операцій), інших стандартів та публікацій НАТО, а також національних військових статутів та документів країн – членів Альянсу.

Основні положення Розділу 6 відображені в таких публікаціях автора:

[Балабін. Теоретичні засади: 261–326; Балабін. Військово-термінологічна: 96–98; Балабін. Воєнно-країнознавча: 311–312; Балабін. Зміст та структура: 95–96; Балабін. Концепція: 144–154; Балабін. Об'єкт, предмет і завдання: 99–102; Балабін. Перекладацьке супроводження 122–123; Балабін В.В. Суб'єктно-об'єктно-предметні: 92–93; Балабін. Теоретико-концептуальні основи: 7–18; Балабін. Теорія військового перекладу: 86–87; Balabin. Linguistic support: 44–47; Balabin. Redefining: 44–47; Balabin. The essence: 89–93; Balabin. Theoretical foundation: 22–25].

Розділ 7. ВІЙСЬКОВИЙ ПЕРЕКЛАДАЧ ЯК ГОЛОВНИЙ СУБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬК

У розділі 6 було представлено зміст і структуру лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ), основу якої становить перекладацьке супроводження. Проаналізуємо далі коло проблемних питань, що пов'язані із професійною діяльністю військового перекладача – *головного суб'єкта ЛЗВ*.

7.1. Вимоги до військового перекладача

В умовах євроінтеграції України та реформування системи вищої освіти актуальним стає питання подальшого вдосконалення підготовки військових перекладачів для Збройних Сил України та інших відомств сфері національної безпеки та оборони, що успішно здійснюється в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка з 1993 року [Енциклопедія Київського національного університету].

Вимоги до військового перекладача формулюються на основі визначення змісту і структури професійної компетентності військового перекладача, що становить одне із завдань теорії військового перекладу [Балабін. Завдання теорії: 107]. Вимоги мають періодично корегуватися за результатами науково-практичних досліджень, уточнення, оновлення та офіційного затвердження функцій і завдань службової діяльності військового перекладача, що, зокрема, здійснюється під час оновлення стандартів вищої освіти та професійного стандарту військового перекладача.

7.1.1. Загальні вимоги до військового перекладача

Теоретико-методологічні підходи та практичні рекомендації щодо підготовки перекладачів представлено у працях Л.Л. Нелюбіна [ТПС: 231; Нелюбин. Введение в технику перевода], М.Я. Цвіллінга [Цвиллинг. Профессиональные], Л.К. Латишева і В.І. Провоторова [Латышев, Провоторов], Р.К. Міньяра-Бєлоручева [Миньяр-Белоручев, 1999], І.І. Халєєвої [Халеева], О.Р. Поршнєвої [Поршнева], О.І. Чередниченка [Чередниченко. Складові] та інших учених.

Загальні вимоги до військового перекладача базуються на вимогах до його професійної компетентності, складовими якої, на думку видатного українського перекладознавця О.І. Чередниченка, є культурна, мовна, референційна, технічна, стилістична, фонетична тощо [Чередниченко. Складові].

На важливості референційної компетенції для перекладача також наголошує Л.Л. Нелюбін: «Якщо перекладач не має вузькоспеціальної, вузькогалузевої підготовки, він має заповнити цю прогалину: систематично вивчати спеціальну літературу, слідкувати за нововведеннями в цій сфері, збагачувати свою пам'ять знаннями фахівців, з якими він спілкується на роботі, запозичати досвід своїх колег» [ТПС: 232].

Л.Л. Нелюбін наголошував, що уміння користуватися робочими джерелами інформації є одним із найголовніших для технічного перекладача. Від перекладача вимагається «творчий підхід до перекладацької роботи, пов'язаний із внутрішньо вірною передачею думки й емоції автора». Він має уникати дослівного, буквального перекладу, калькування оригіналу, прагнення «передати не окремі слова (це буде буквалізмом) і не окремі конструкції (калькування)», а «думку автора з усіма її відтінками, … виокремлюючи в кожній фразі центральний елемент думки… Перекладач повинен уміти вийти з складної ситуації, коли в рідній мові відсутній ідеальний еквівалент для певного слова чи поняття оригіналу» [ТПС: 232–233].

На думку Л.Л. Нелюбіна, попри всю різноманітність викликів, які постають перед перекладачем у зв'язку з перекладом того чи іншого виду матеріалу, попри різницю в ступені обдарованості й творчої ініціативи перекладача, обсязі й характері знань, необхідних у кожному окремому випадку, загальними є два конкретні завдання, які перекладачеві необхідно виконати: *перше* – правильно зрозуміти зміст тексту, що пред'явлений, і *друге* – точно й повно (адекватно) передати його зміст засобами іншої мови. Для цього необхідно, наголошує Л.Л. Нелюбін, передусім зрозуміти, усвідомити, витлумачити самому собі за допомогою мовних образів те, що слід перекласти,

проаналізувати зміст повідомлення, виявити ту чи іншу складність вихідного тексту, критично його оцінити, а далі – знайти й обрати відповідні мовні засоби вираження з урахуванням усіх особливостей структури, стилю, лексики і граматики, в поєднанні з бездоганною правильністю мови, на яку перекладають [Нелюбин. Введение в технику перевода: 78].

Л.Л. Нелюбін сформулював такі загальні правила, яких мають дотримуватися всі перекладачі:

1) знання певного мінімуму лексичних одиниць іноземної мови;

2) знання граматики і стилістики іноземної мови;

3) знання основ теорії перекладу;

4) володіння технікою та методикою перекладу;

5) широке використання при перекладі всього багатства літературної мови перекладу;

6) глибоке володіння фоновими знаннями;

7) знання реалій країни, з мови якої робиться переклад;

8) знання предметної галузі, до якої належить текст перекладу;

9) знання відповідних типів перекладу та вміння реалізувати їх на практиці;

10) прагнення адекватного перекладу, виходячи із ситуації та сфери спілкування;

11) неухильне дотримання основних положень Хартії перекладача [Нелюбин. Введение в технику перевода: 78–79].

7.1.2. Спеціальні вимоги до військового перекладача

Проблематиці визначення спеціальних вимог до військових перекладачів присвячено праці Л.Л. Нелюбіна [ТПС: 230], В.В. Балабіна [Балабін. Професійна], П.П. Банмана [Банман], Н.М. Романенка і Е. Шагардинової [Романенко, Шагардинова], Е.К. Шоріна [Шорин]. На жаль, вимоги до військового перекладача зовсім не розглядаються у монографії Г.М. Стрелковського «Теорія і практика військового перекладу» [Стрелковский, 1979].

Спеціальні вимоги до військового перекладача уперше сформулював Л.Л. Нелюбін у передмові до підручника з військового перекладу англійської мови 1972 року [Нелюбин. Военный перевод, 1972: 13-14], який було переопрацьовано і перевидано 1981 року, проте вимоги залишилися без змін [Нелюбин. Военный перевод, 1981: 10-11]. У подальшому ці вимоги увійшли до Тлумачного перекладознавчого словника Л.Л. Нелюбіна [ТПС: 230–231].

Л.Л. Нелюбін визначив такі *спеціальні вимоги до військового перекладача* [ТПС: 230-231; Нелюбин. Военный перевод, 1972: 13–14; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 10–11]:

– висока морально-політична свідомість і витримка, глибоке розуміння свого патріотичного обов'язку й національних завдань, пильність і непримиренність до ворога та його ідеології, безмежна відданість;

– висока професійна підготовка, глибокі оперативно-тактичні та військово-технічні знання, що необхідні для особистої участі військового перекладача в забезпеченні практично всіх сторін бойової діяльності й життя військ;

– достатня психологічна підготовка для успішної роботи в умовах вогневого впливу;

– належна фізична підготовка;

– наявність практичних навичок роботи на технічних засобах зв'язку, особливо в умовах перешкод і складної обстановки;

– глибоке знання рідної й іноземної мов, уміння правильно, грамотно й швидко передавати цими мовами необхідну інформацію;

– вільне володіння військовою статутною мовою, що передбачає міцне знання й чітке розуміння смислу й змісту рідної та іноземної військової термінології (оперативно-тактичної, командно-штабної, військово-технічної), знання військової справи, організації армій іноземних держав, їхньої стратегії, оперативного мистецтва й тактики, озброєння й бойової техніки;

– бездоганне володіння в повному обсязі навичками всіх видів письмового й усного перекладу, що має забезпечувати вільне перемикання з

однієї мови на іншу на основі вмілого використання знань, набутих в галузях лексики, фразеології, граматики й стилістики обох мов.

На думку Л.Л. Нелюбіна, військовий перекладач має бути *універсальним*, *а не вузькопрофільним фахівцем*. Підготовка військового перекладача має охоплювати «всі види й способи перекладу»: письмовий переклад статутів і документів, усний переклад під час радіообміну, двосторонній переклад бесіди на військові теми, синхронний переклад, роботу з військовою кореспонденцією, анотування й реферування військових, військово-технічних і воєнно-політичних текстів. Тому вимоги, що висуваються до військового перекладача та які зумовлені специфікою його роботи, є «надзвичайно високими» [ТПС: 230; Нелюбин. Военный перевод, 1972: 13; Нелюбин. Военный перевод, 1981: 10].

Військовий перекладач має *добре розуміти механізм соціальної регуляції перекладацької діяльності*, що вперше був досліджений В.В. Андріяновим. Як відомо, В.В. Андріянов розглянув переклад у соціологічному аспекті – як процес встановлення й підтримання цілеспрямованого контакту між комунікантами в структурі міжмовного спілкування. За такого підходу адекватність перекладу розуміється як ступінь відповідності обраних перекладачем вербальних і невербальних засобів саме *соціальним умовам спілкування*, коли реакція іншомовного комуніканта, який сприймає перекладене повідомлення, відповідає комунікативній установці відправника з урахуванням норм вербальної й невербальної поведінки перекладача [ТПС: 112].

Водночас *специфіка соціальної регуляції перекладацької діяльності у військовій сфері* полягає в тім, що, на відміну від цивільних колег, військовий перекладач *зобов'язаний* виконувати переклад у складних і несприятливих умовах бойової обстановки, здійснювати спеціальні види перекладацького супроводження (див. пункт 6.2.3). Більш того, військовий перекладач *не має права відмовлятися від перекладу*, посилаючись на відсутність необхідної спеціальної компетенції в тій чи іншій галузі, як цього вимагають усталені норми етичної

поведінки цивільних перекладачів, які також офіційно підтверджені для військових лінгвістів НАТО (див. пункт 6.7.6).

В Україні накопичено двадцятип'ятирічний досвід підготовки військових перекладачів для проходження військової служби у збройних силах на посадах «перекладач», «перекладач-референт», «старший перекладач», «редактор», «начальник бюро перекладів», «офіцер інформаційного відділу», «старший офіцер інформаційного відділу», «асистент/викладач іноземної мови» [Балабін. Професійна: 20–21]. Спеціальні вимоги до військового перекладача базуються на функціях службової діяльності військового перекладача, офіційно закріплюються в кваліфікації, компетентностях та конкретизуються у професійному стандарті військового перекладача.

7.2. Функції службової діяльності військового перекладача

Дослідження змісту і структури службової діяльності військового перекладача є необхідною основою для визначення вимог до компетентності, освітньої та професійної кваліфікації військового перекладача. Специфіка службової діяльності завжди береться до уваги при визначенні результатів навчання майбутніх військових перекладачів, для розробки й удосконалення освітніх і професійного стандартів.

Фактологічним матеріалом дослідження була службова документація ВІКНУ за період 1998–2016 років, зокрема така: звіти про роботу державних екзаменаційних комісій, підсумкові річні та тематичні звіти, службові характеристики та офіційні відгуки з військ на військових перекладачів тощо.

7.2.1. Проблема визначення функцій і завдань службової діяльності військового перекладача

Перелік основних функцій і завдань службової діяльності військового перекладача у радянський період можна навіть не шукати – ця інформація завжди мала відповідний гриф таємності або обмеженого доступу. За бажанням цю інформацію можна здобути опосередковано, напр.,, через аналіз

вимог до кваліфікації, компетентностей та кінцевих результатів навчання військових перекладачів.

В Україні перелік деяких функцій і завдань службової діяльності військового перекладача було вперше оприлюднено здобувачем 2002 року в праці, яка підсумовувала дев'ятирічний досвід ВІКНУ (1993–2002) з підготовки кадрових військових перекладачів для збройних сил та інших силових відомств [Балабін. Професійна].

Основні функції й завдання службової діяльності військового перекладача були закладені в основу «Освітньо-кваліфікаційної характеристики підготовки спеціаліста з військового перекладу (ОКХ)» [Балабін, Дмитрук, Ольховой], яка на той час інкорпорувала деякі науково-методологічні напрацювання здобувача та вважалася одним із основних нормативно-правових документів, що визначав зміст підготовки військових перекладачів, їхнє місце у структурі Збройних Сил України, вимоги до компетентності й соціально важливих якостей. ОКХ офіційно закріплювала кваліфікаційні вимоги Міністерства оборони України до службової діяльності випускників за відповідною спеціальністю та освітньо-кваліфікаційним рівнем, засвідчувала соціальну значущість професії військового перекладача, віддзеркалювала замовлення на підготовку військових перекладачів, використовувалася посадовими особами для визначення критеріїв професійного відбору та прогнозування потреби у військових фахівцях з відповідним плануванням їхньої підготовки [Балабін. Професійна: 20–21].

Упродовж 1993–2010 років Міністерство оборони України як головний державний замовник визначало для військового перекладача 7 функцій та 38 завдань службової діяльності.

Функціями службової діяльності військового перекладача були такі:

– *комунікативна* – забезпечення різних видів комунікації в військовій та цивільній сферах;

– *бойова* – управління підрозділом під час виконання бойових завдань;

– *управлінська* – керування повсякденною діяльністю підрозділу;

– *навчально-виховна (педагогічна)* – проведення занять, керування професійною та гуманітарною підготовкою підлеглих;

– *адміністративна* – управління в соціально-побутовій сфері діяльності;

– *інформаційно-технічна* – організація інформаційного забезпечення та підготовки документації;

– *науково-дослідницька* – проведення наукових досліджень у воєнно-науковій сфері.

Основними завданнями службової діяльності військового перекладача впродовж 1993–2010 років були такі:

– виконувати усний послідовний та двосторонній переклад;

– виконувати зорово-усний переклад (з аркуша);

– виконувати письмовий переклад;

– володіти прийомами та технікою перекладу текстів військової тематики;

– володіти прийомами та технікою перекладу текстів різних жанрів і стилів;

– редагувати письмові переклади, здійснювати стилістичну правку текстів;

– складати різні види інформаційно-звітних документів;

– проводити заняття з іноземної мови, військового і технічного перекладу;

– складати анотації та реферати документів;

– складати огляди інформаційних матеріалів, звіти з пропозиціями;

– ефективно використовувати засоби інформаційних технологій в перекладацькій та управлінській діяльності;

– здійснювати комп'ютерний набір текстів за допомогою програмного забезпечення;

– зберігати та роздруковувати зібрану інформацію;

– складати офіційні документи українською та іноземною мовами з використанням наявних технічних засобів згідно з дійсними правилами та нормами діловодства;

– керувати особовим складом;

– організовувати й контролювати порядок та зміст дій підлеглих з виконання заходів, спрямованих на підтримку підрозділу в постійній бойовій і мобілізаційній готовності;

– формувати високий рівень патріотичних і моральних якостей у підлеглих;

– розуміти сутність економічних відносин у суспільстві, регіоні;

– критично оцінювати суспільно-політичні й економічні події та їхній вплив на боєздатність військ;

– критично оцінювати й прогнозувати соціально-політичні відносини у суспільстві;

– планувати та проводити заходи з морально-психологічного забезпечення повсякденної діяльності підлеглих;

– розуміти найважливіші філософські, наукові та культурні досягнення світової цивілізації;

– з повагою ставитися до різних культур, релігій, прав народів і людини, ідеї збереження миру;

– творчо використовувати в управлінській діяльності історичний бойовий досвід, традиції Збройних Сил України, закони й закономірності збройної боротьби та ведення війн;

– застосовувати правові знання при виконанні управлінських завдань повсякденної діяльності підрозділу (підлеглих) та ін.

Упродовж 2011–2017 років основні функції та завдання службової діяльності військового перекладача були доопрацьовані та оновлені на виконання вимог Міністерства оборони України, з урахуванням стратегічного курсу держави на євроінтеграцію.

Сьогодні в Україні військовий перекладач розглядається не просто як офіцер-філолог, який є фахівцем з міжкультурної комунікації, що здійснює комунікативно-посередницьку діяльність у сфері міжнародного воєнно-політичного й військово-технічного співробітництва, а як *головний суб'єкт лінгвістичного забезпечення військ*, який володіє компетентностями професіонала, що відповідають магістерському рівню вищої освіти та восьмому рівню національної рамки кваліфікацій [Національна рамка кваліфікацій].

Під *функціями службової діяльності військового перекладача* заведено розуміти «узагальнені за професійними напрямками види типових військово-спеціальних завдань, що безпосередньо покладаються на військового перекладача» [Балабін. Теоретико-концептуальні: 13]. Виокремлюємо основні й допоміжні функції, які розглянемо далі.

7.2.2. Основні функції й завдання військового перекладача

Назви функцій службової діяльності військового перекладача узгоджуються з назвою складових ЛЗВ (Табл. 7.1) і є метамовними одиницями концептуального апарату ТВП 4-го спеціального рівня класифікації [Балабін. Концептуальний апарат: 95].

Табл. 7.1.

Інтеграція складових ЛЗВ та функцій службової діяльності військового перекладача

Складові ЛЗВ = Види діяльності військового перекладача	+	*Функції службової діяльності військового перекладача*
перекладацьке супроводження (ПС)	+	комунікативно-посередницька
воєнно-країнознавча (ВК)	+	інформаційно-аналітична
військово-термінологічна (ВТ)	+	нормативно-кодифікаційна
лінгвопедагогічна (ЛП)	+	дидактично-діагностична
лінгводослідницька (ЛД)	+	науково-пошукова

Визначення (дефініції), що пропонуються для назв функцій службової діяльності військового перекладача, неодмінно включають *типові завдання*, що дозволяє найповніше розкрити зміст і сутність відповідної функції.

На сучасному етапі будівництва Збройних Сил України основними функціями службової діяльності військового перекладача є такі:

1) комунікативно-посередницька;

2) інформаційно-аналітична;

3) нормативно-кодифікаційна;

Зміст кожного виду діяльності військового перекладача детально розкрито в розділі 6, тому акцентуємо увагу лише на типових завданнях, що логічно охоплюються відповідними функціями.

Комунікативно-посередницька функція службової діяльності військового перекладача реалізується в *перекладацькому супроводженні* в формі усного, письмового, послідовного й синхронного перекладу, адаптованого транскодування (переказу/оповідання), реферування, анотування й редагування текстів загальновійськової, воєнно-політичної, військово-технічної та військово-спеціальної тематики. Як бачимо з дефініції, типовими завданнями за цією функцію є *перекладання* (усне, письмове, послідовне, синхронне), *адаптоване транскодування* (переказування/оповідання), а також *реферування*, *анотування* й *редагування* визначених текстів військово-професійної тематики (див. підрозділ 6.2).

Інформаційно-аналітична функція службової діяльності військового перекладача передбачає виконання типових завдань інформаційно-аналітичної роботи (*пошук*, *збирання*, *оброблення* й *представлення* інформації) у галузі воєнного країнознавства та лінгвокраїнознавства (див. підрозділ 6.3) за визначеною методикою [Балабін. Методика].

Нормативно-кодифікаційна функція службової діяльності полягає в проведенні термінотворчої, нормотворчої, термінографічної й лексикографічної роботи, типовими завданнями якої є *унормування*, *нормалізування*, *кодифікування й гармонізування* військової термінології,

розробка військових термінологічних стандартів*, укладання* глосаріїв і багатомовних військових словників різних типів (підрозділ 6.4).

7.2.3. Допоміжні функції й завдання військового перекладача

Крім основних функцій службової діяльності військового перекладача, виокремлюємо допоміжні функції – *навчально-бойову, військово-адміністративну, дидактично-діагностичну, науково-пошукову*.

Військово-адміністративна функція службової діяльності військового перекладача об'єднує завдання, пов'язані з *плануванням* й *організацією повсякденної діяльності* підрозділу або безпосередніх підлеглих, *морально-психологічним, соціально-гуманітарним забезпеченням, кадровою роботою, службою військ, чергуванням, гарнізонними й культурно-виховними заходами* тощо.

Навчально-бойова функція службової діяльності військового перекладача передбачає виконання планових та позапланових завдань *бойової підготовки, навчання, мобілізаційної готовності* (тактичних занять, тренувань, польових виходів, командно-штабних навчань тощо).

Дидактично-діагностична функція службової діяльності пов'язана з *лінгводидактичною* та *лінгводіагностичною* роботою, тому типовими завданнями військового перекладача є *участь у плануванні, організації й проведенні занять з іноземної мови*, *оцінюванні*, *тестуванні* й *сертифікації* іншомовної компетенції військовослужбовців і працівників Збройних Сил України (підрозділ 6.5).

Науково-пошукова функція службової діяльності військового перекладача спрямована на *проведення різних видів наукових досліджень* та робіт у сфері лінгвістичного забезпечення військ.

Розглянемо далі основні кваліфікаційні вимоги до військового перекладача та запропонуємо визначення терміна/поняття «кваліфікація військового перекладача», що входить до базових одиниць концептуального апарату теорії військового перекладу.

7.3. Кваліфікація військового перекладача

Знайти термінологічне визначення кваліфікації військового перекладача не вдалося. Термін/стаття «кваліфікація перекладача» також відсутній у Тлумачному перекладознавчому словнику Л.Л. Нелюбіна [ТПС]. Згадують проблему кваліфікації перекладача П.А. Матюша [Матюша. Сучасний], І.А. Колодій [Колодій], О.Р. Світлична [Світлична], Н.П. Білоус [Білоус], К.М. Скиба [Скиба], І.М. Дробіт і Н.В. Рак [Дробіт, Рак], О.О. Мацюк [Мацюк], А.В. Янковець [Янковець] та ін.

На основі аналізу документів державного та відомчого рівнів, визначимо нормативно-правове підґрунтя кваліфікації військового перекладача.

7.3.1. Нормативно-правова основа кваліфікації

Аналіз документів, які прямо чи опосередковано пов'язані з поняттям «кваліфікація військового перекладача», дозволяє дійти такого висновку: *нормативно-правовою основою кваліфікації військового перекладача* в Україні є:

– Закони України «Про освіту» і «Про вищу освіту»;

– Національна рамка кваліфікацій;

– галузеві рамки кваліфікацій (в яких вимоги конкретизується у термінах компетентностей, що характерні для кваліфікацій певної галузі знань або виду економічної діяльності);

– національний класифікатор України «Класифікатор професій» ДК 003:2010;

– Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників;

– проекти стандартів вищої освіти;

– проекти професійних стандартів;

– вимоги кваліфікаційних центрів та інших суб'єктів, що уповноважені здійснювати діяльність з оцінювання і визнання кваліфікацій.

У статті 1 ***Закону України «Про освіту»*** запропоновано таке визначення кваліфікації: «*Кваліфікація* – визнана уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою

компетентностей (результатів навчання)» [Закон України. Про освіту]. Відповідно до статті 34 цього Закону, кваліфікації за обсягом поділяють на *повні* та *часткові*, а за змістом – на *освітні* та *професійні*.

Освітня кваліфікація – це визнана закладом освіти чи іншим уповноваженим суб'єктом освітньої діяльності та засвідчена відповідним документом про освіту сукупність встановлених стандартом освіти та здобутих особою результатів навчання (компетентностей).

Професійна кваліфікація – визнана кваліфікаційним центром, суб'єктом освітньої діяльності, іншим уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання), що дозволяють виконувати певний вид роботи або здійснювати професійну діяльність.

Кваліфікація вважається *повною* в разі здобуття особою повного переліку компетентностей відповідного рівня Національної рамки кваліфікацій, що визначені стандартом, і *частковою* – в разі здобуття особою частини компетентностей відповідного рівня. Згідно з підпунктами 8–10 статті 34 Закону України «Про освіту», кваліфікації присуджуються, визнаються і підтверджуються закладами освіти, іншими суб'єктами освітньої діяльності, кваліфікаційними центрами та іншими суб'єктами, які уповноважені здійснювати діяльність з оцінювання і визнання освітніх та/або професійних кваліфікацій.

У пункті 3 ***Національної рамки кваліфікацій (НРК)*** кваліфікація визначається як «офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважений компетентний орган встановив, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) за заданими стандартами» [Національна рамка кваліфікацій].

Крім того, структурною одиницею НРК є поняття «кваліфікаційний рівень», що визначається певною сукупністю компетентностей, які є типовими для кваліфікацій даного рівня. Отже, кваліфікація військового перекладача за НРК має відповідати восьмому кваліфікаційному рівню, що передбачає

«здатність особи розв’язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог» [Національна рамка кваліфікацій; Закон України. Про освіту].

Кваліфікаційні вимоги до військового перекладача мають також урахувати правові норми ***національного класифікатора України «Класифікатор професій» ДК 003:2010*** (далі – Класифікатор) [Національний класифікатор України], який гармонізовано з ***Міжнародною стандартною класифікацією професій*** (ISCO 08. International Standard Classification of Occupations) [ISCO 08], що є необхідною умовою для переведення національних даних щодо професій у систему, яка полегшує міжнародний обмін професійною інформацією.

Відповідно до Розділу 2 Класифікатора професія перекладача належить до кваліфікаційного угруповання *«професіонали»*, що «передбачає високий рівень знань у галузі гуманітарних наук», професійні завдання полягають «у збільшенні існуючого обсягу знань, застосуванні певних концепцій, теорій та методів для розв’язання проблем», а кваліфікація має бути підтверджена «дипломом про повну вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста або магістра» [Національний класифікатор України].

Професія «перекладач» має спеціальний код 2444.2, який розшифровується так:

2 – розділ кваліфікаційного угруповання («*Розділ 2. Професіонали*»);

24 – підрозділ («*Підрозділ 24. Інші професіонали*»);

244 – клас («*Клас 244. Професіонали в галузі економіки, соціології, археографії, археології, географії, кримінології та палеографії*»);

2444 – підклас («*Підклас 2444. Професіонали в галузі філології, лінгвістики та перекладів*»);

2444.2 – група («*Група 2444.2. Філологи, лінгвісти, перекладачі та усні перекладачі*»).

Звернімо увагу на те, що такий код і, відповідно, такі ж вимоги до професійної кваліфікації) мають інші «споріднені» професії Класифікатора: «гід-перекладач», «перекладач технічної літератури», «редактор-перекладач», «лінгвіст», «філолог».

Під час розробки кваліфікаційних вимог до військового перекладача слід також урахувати правові норми ***Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників*** [Довідник], який «розробляється міністерствами, іншими органами виконавчої влади, всеукраїнськими та галузевими об'єднаннями організацій роботодавців України та суб'єктами господарювання офіційно встановленим порядком» [Наказ Міністерства соціальної політики України від 31.05.2017 № 918].

Довідник містить офіційну кваліфікаційну характеристику професії (посади) перекладача, у третьому розділі якої зазначаються кваліфікаційні вимоги щодо ступенів вищої освіти та стажу роботи. Зокрема, Довідник визначає такі кваліфікаційні вимоги для типових посад професії перекладача:

перекладач: повна вища освіта відповідного напряму підготовки (спеціаліст) без вимог до стажу роботи;

перекладач ІІ категорії: повна вища освіта відповідного напряму підготовки (спеціаліст); стаж роботи за професією перекладача – не менше 1 року;

перекладач І категорії: повна вища освіта відповідного напряму підготовки (магістр, спеціаліст); для магістра – без вимог до стажу роботи, спеціаліста – стаж роботи за професією перекладача ІІ категорії – не менше 2 років;

провідний перекладач: повна вища освіта відповідного напряму підготовки (магістр, спеціаліст); стаж роботи за професією перекладача І категорії – не менше 2 років.

Таким чином, нормативно-правовою й методологічною основою для розуміння й коректного визначення терміна/поняття «кваліфікація військового перекладача» є Закони України «Про освіту» і «Про вищу освіту»,

Національна рамка кваліфікацій, Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, Класифікатор професій ДК 003:2010, накази Міністерства освіти і науки, Міністерства оборони України, а також інші нормативні документи загальнодержавного та відомчого рівнів[40].

7.3.2. Визначення кваліфікації військового перекладача

На основі вимог вищезгаданих документів сформулюємо основні визначення для кваліфікації військового перекладача.

Професійна кваліфікація військового перекладача – визнана Міністерством оборони України та засвідчена дипломом про вищу освіту стандартизована сукупність здобутих компетентностей розв'язувати складні задачі воєнних і гуманітарних наук з військового управління, лінгвістики й перекладу, що містить інформацію про ступінь вищої освіти, спеціальність, спеціалізацію, освітню програму та дозволяє виконувати обов'язки лінгвістичного забезпечення військ.

Освітня кваліфікація військового перекладача – результат успішно завершеного навчання на першому (бакалаврському) та/або другому (магістерському) рівнях вищої освіти за спеціальностями «філологія» і «військове управління» та спеціалізацією «військовий переклад», що описується в термінах результатів навчання й компетентностей.

Часткова освітня кваліфікація військового перекладача – результат успішно завершеного навчання на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти, що відповідає сьомому рівню Національної рамки кваліфікацій.

[40] Напр., відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України в дипломах кваліфікацію слід визначати за чотирьома якісними параметрами: ступінь вищої освіти, спеціальність, спеціалізація, освітня програма, професійна кваліфікація [Наказ Міністерства освіти і науки № 525].

Повна освітня кваліфікація військового перекладача – результат успішно завершеного навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти, що відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій.

Кваліфікація військового перекладача конкретизується «в термінах компетентностей, які лежать в основі кваліфікації випускника» [Національний освітній глосарій: 29].

7.4. Компетентність військового перекладача

Визначення змісту і структури професійної компетентності військового перекладача є одним із завдань теорії військового перекладу [Балабін. Завдання: 107].

Проблематиці визначення й формування компетентності перекладача присвячена чимала кількість праць. Деякі з них мають загально-методологічний характер для підготовки всіх перекладачів (Р.К. Міньяр-Бєлоручев [Миньяр-Белоручев. Теория], М.Я. Цвіллінг [Цвиллинг. Профессиональные], Л.К. Латишев і В.І Провоторов [Латышев, Провоторов], Л.К. Латишев [Латышев. Технология], О.Р. Поршнєва [Поршнева], О.І. Чередниченко [Чередниченко. Про мову і переклад: 124–134, 230–237]), інші присвячені вузькоспеціальним питанням підготовки власне військових перекладачів (В.В. Балабін [Балабін. Професійна], П.П. Банман [Банман], Н.М. Романенко і Е. Шагардинова [Романенко, Шагардинова], Е.К. Шорін [Шорин]).

Водночас проблема виокремлення змісту компетентностей військового перекладача та термінологічного визначення цього поняття залишилася поза увагою дослідників.

7.4.1. Загальне розуміння компетентності

Поки не існує єдиного узгодженого підходу серед перекладознавців щодо розуміння, визначення (дефініції), компонентного складу та структури перекладацької компетентності. До слова, розбіжності починаються вже з уживання різних термінів – «компетентність» і «компетенція».

У Тлумачному перекладознавчому словнику Л.Л. Нелюбіна перекладацькій компетенції присвячена окрема стаття, однак термінологічне визначення відсутнє [ТПС 149-150].

На думку Л.К. Латишева, «під *перекладацькою компетенцією* заведено розуміти сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють перекладачеві успішно виконувати свої професійні завдання» [Латышев. Технология: 12]

Під *компетенцією* розуміють сукупність фахових здібностей, знань, умінь, якостей, що необхідні для виконання певного виду діяльності, а *компетентність* – це суб'єктивна якість особистості, що відбиває його здатність до виконання тієї чи іншої діяльності [Мещеряков, Косникова: 5].

Міждержавний стандарт ISO 9000-2011 «Системи менеджменту якості» дає таке визначення компетентності: «*3.1.6 компетентність (competence)* – продемонстрована здатність застосовувати знання та навички на практиці» [Системы менеджмента качества].

У статті 1 Закону України «Про освіту» *компетентність* представлена як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» (Стаття 1) [Закон України. Про освіту].

Експерти Європейської комісії, які розробляли єдину програму країн – членів ЄС для підготовки магістрів з перекладу, сформулювали таке визначення компетентності: «Під «*компетенцією*» ми розуміємо комбінацію здібностей, знань, поведінки та ноу-хау, які необхідні для виконання конкретного завдання в конкретних умовах. Така комбінація має бути визнаною та узаконеною відповідальним органом (установою, експертом)» [EMT 2009: 3].

О.О. Мацюк представляє *компетентність* як «поєднання психічних якостей, тобто психічного стану, що дозволяє діяти самостійно та відповідально, як володіння людиною здатністю, умінням виконувати певні трудові функції» [Мацюк: 86].

Укладачі Національного освітнього глосарія з вищої освіти наголошують на тому, що термін «*компетенція*» позначає «надані особі повноваження», і тому його не слід вживати для позначення «*компетентності*»: «*Компетентність (компетентності)* як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності не слід плутати з *компетенцією (компетенціями)* як наданими особі повноваженнями» [Національний освітній глосарій: 29]. Таке розуміння терміна/поняття «*компетенція*» здається нам не зовсім виправданим з таких причин.

По-перше, в спеціальних перекладознавчих дослідженнях традиційно виокремлюють різні види *«компетенцій»*: перекладацьку, лінгвістичну (мовну), мовленнєву, іншомовну, міжкультурну, лінгвокультурологічну, фонову, медійну тощо. При цьому під терміном/поняттям *«компетенція»* дослідники розуміють якраз «набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності», а не «надані особі повноваження». Тобто в перекладознавстві поняття «компетентність» і «компетенція» так «кардинально» не розрізняють і часто вживають як синоніми.

По-друге, *компетентність* як володіння *компетенцією*, здатністю, уміннями зафіксована в багатьох словниках, напр.: «Компетенція – це здатність особистості, володіння певною сукупністю знань, навичок та умінь вирішувати завдання. Відповідно, компетентність – це володіння компетенцією» [Словник іншомовних слів, 2000: 541].

По-третє, в англійській мові поняття *«competence»* і *«competency»* є цілком синонімічними. Наприклад: «COMPETENCE: 2) the quality or state of being competent; 3) the knowledge that enables a person to speak and understand a language» (Рис. 7.1); «COMPETENCY (*plural* competencies): competence» (Рис. 7.2).

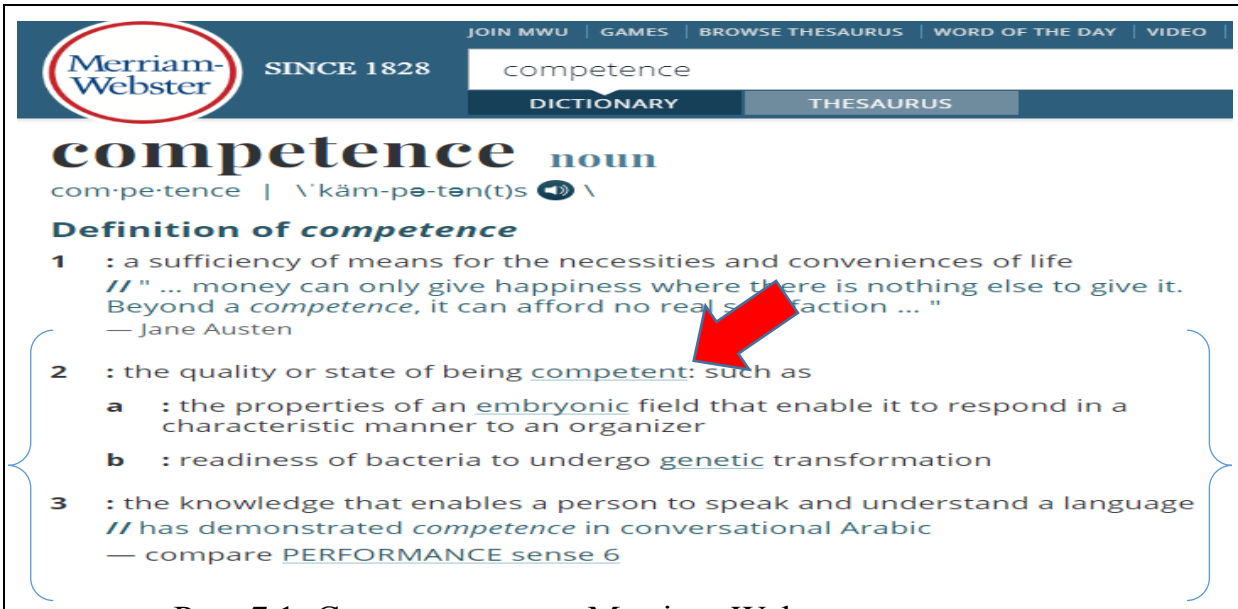

Рис. 7.1. Стаття словника Merriam-Webster «competence»

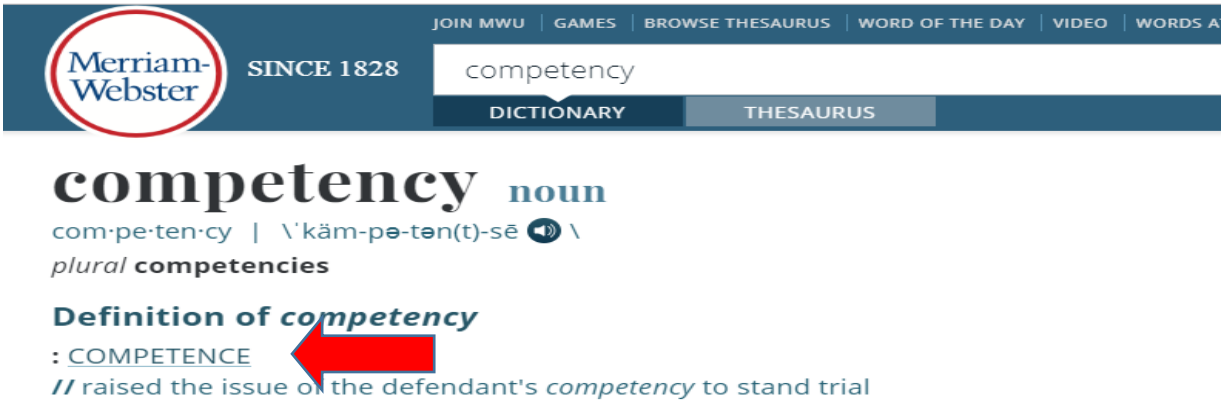

Рис. 7.2. Стаття словника Merriam-Webster «competency»

У системі військової освіти «компетентність військового фахівця є результатом навчання на певному рівні вищої освіти у вищому військовому навчальному закладі (військовому навчальному підрозділі вищого навчального закладу) і слугує інтегральним показником якості його підготовки. Вона характеризується ступенем здатності й готовності військового фахівця до застосування та постійного самовдосконалення сформованих знань, умінь, навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей при виконанні ним службових функцій у звичайних та екстремальних умовах на посаді за призначенням» [Наказ Міністра оборони України від 20.07.2015 № 346].

7.4.2. Види компетентностей військового перекладача

Визначимо види компетентностей військового перекладача. При цьому обов'язково врахуємо правові норми Закону України «Про освіту» (насамперед пункт 10 статті 39), Постанови Кабінету Міністрів України від «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій», Методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо розроблення стандартів вищої освіти, проекти стандартів вищої освіти.

7.4.2.1. Інтегральна компетентність

Визначення інтегральної компетентності наведено у додатку до Постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій»:

«*Інтегральна компетентність* – узагальнений опис певного кваліфікаційного рівня Національної рамки кваліфікацій, який виражає основні компетентністні характеристики цього рівня щодо навчання та/або професійної діяльності» [Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341].

Інтегральна компетентність містить чотири *базові дескриптори*:

– *знання* (осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності);

– *уміння* (здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання задач і проблем);

– *комунікація* (взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності);

– *автономність і відповідальність* (здатність самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності).

Інтегральна компетентність військового перекладача являє собою синтез інтегральної компетентності військовослужбовця – офіцера тактичного рівня та інтегральної компетентності цивільного перекладача. Сутність інтегральної компетентності військового перекладача можна представити формулою 7.1:

$$\textbf{\textit{ІКвп}} = \textbf{\textit{ІКв}} + \textbf{\textit{ІКп}}, \quad (7.1)$$

де *ІКвп* – інтегральна компетентність військового перекладача;

ІКв – інтегральна компетентність військовослужбовця – офіцера тактичного рівня;

ІКп – інтегральна компетентність цивільного перекладача.

Інтегральна компетентність офіцера тактичного рівня (ІКв) відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій і визначається фахівцями як «здатність розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі військового управління або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог» [Стандарт вищої освіти, воєнні науки: 8].

Так само *інтегральна компетентність цивільного перекладача (ІКп)* відповідає восьмому рівню НРК і визначається як «здатність розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог» [Стандарт вищої освіти магістра філології: 5].

Отже, ***інтегральна компетентність військового перекладача (ІКвп)*** – це здатність розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі воєнних і гуманітарних наук з військового управління, лінгвістики й перекладу в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується невизначеністю умов і вимог.

7.4.2.2. Загальні компетентності

Загальними компетентностями Міністерство освіти і науки України рекомендує називати «універсальні компетентності, що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку» [Методичні рекомендації: 4].

Загальні компетентності військового перекладача являють собою синтез загальних компетентностей офіцера військового управління тактичного рівня [Методичні рекомендації: 8] і цивільного перекладача [Стандарт вищої освіти магістра філології: 6]. Загальні компетентності не залежать від предметної області, але важливі для подальшої професійної й соціальної діяльності та особистісного розвитку військового перекладача. Сутність цього виду компетентностей можна формалізувати так (формула 7.2):

$$\boldsymbol{ЗКвп = ЗКв + ЗКп}, \quad (7.2)$$

де *ЗКвп* – загальні компетентності військового перекладача;

ЗКв – загальні компетентності офіцера військового управління тактичного рівня;

ЗКп – загальні компетентності цивільного перекладача.

З урахуванням перспективи поступового підвищення складності завдань професійної та соціальної діяльності військового перекладача, його особистісного розвитку в умовах європейської інтеграції України вважаємо за доцільне визначити такі *загальні компетентності військового перекладача (ЗКвп)*:

1) здатність бути критичним і самокритичним;

2) здатність генерувати нові ідеї (креативність);

3) здатність діяти соціально відповідально та свідомо;

4) здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

5) здатність до адаптації та дії в новій ситуації;

6) здатність до подальшого автономного та самостійного навчання;

7) здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел;

8) здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог;

9) здатність планувати та управляти часом;

10) здатність працювати в команді та автономно;

11) здатність приймати обґрунтовані рішення в складних і непередбачуваних умовах;

12) здатність проведення досліджень на відповідному рівні;

13) здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;

14) здатність спілкуватися іноземною мовою;

15) навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;

16) цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

Отже, ***загальні компетентності військового перекладача (ЗКвп)*** – це універсальні компетентності, що являють собою синтез загальних компетентностей офіцера військового управління тактичного рівня (ЗКв) та загальних компетентностей цивільного перекладача (ЗКп), які не залежать від предметної області, але важливі для подальшої професійної та соціальної діяльності військового перекладача, його особистісного розвитку.

7.4.2.3. Спеціальні компетентності

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності – це «компетентності, що залежать від предметної області та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю» [Методичні рекомендації: 4].

Спеціальні компетентності військового перекладача мають гармонійно поєднувати основні спеціальні компетентності військовослужбовця – офіцера військового управління тактичного рівня [Стандарт вищої освіти, воєнні науки: 8–10] і спеціальні компетентності цивільного перекладача [Стандарт вищої освіти магістра філології: 6–7]. Сутність спеціальних компетентностей можна представити формулою (7.3):

$$\boldsymbol{СКвп = СКв + СКп}, \qquad (7.3)$$

де *СКвп* – спеціальні компетентності військового перекладача;

СКв – спеціальні компетентності офіцера військового управління тактичного рівня;

СКп – спеціальні компетентності цивільного перекладача.

З урахуванням перспектив будівництва Збройних Сил України військовий перекладач повинен мати такі *спеціальні компетентності (СКвп)*:

1) здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямах і школах;

2) здатність до критичного осмислення історичних надбань та новітніх досягнень філологічної науки;

3) володіння методами наукового аналізу і структурування мовного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів;

4) усвідомлення методологічного, організаційного та правового підґрунтя, необхідного для здійснення фахової науково-дослідної роботи, її презентації науковій спільноті та захисту інтелектуальної власності на її результати;

5) здатність професійно застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації – перекладознавства;

6) здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі перекладознавства;

7) здатність чітко й виразно висловлювати думку, використовувати знання законів техніки мовлення: правильна постановка дихання, розвиток голосу, чітка та зрозуміла дикція, нормативна орфоепія;

8) володіння експресивними, емоційними, логічними засобами мови та здатність спрямовувати їх для досягнення запланованого прагматичного результату;

9) здатність планувати, організовувати, здійснювати і презентувати наукове теоретичне і прикладне дослідження в галузі філології;

10) здатність ефективно й компетентно брати участь у різних формах наукової комунікації (конференції, круглі столи, дискусії, наукові публікації) в галузі філології;

11) здатність формувати нові знання, ідеї, концепції в галузі філології;

12) знання та розуміння стандартів підготовки органів військового управління, військових частин Збройних Сил України;

13) знання і розуміння бойових можливостей військових підрозділів Збройних Сил України, армій держав-членів НАТО і противника;

14) знання та розуміння основ, прийомів і способів організації різних видів взаємодії військових підрозділів в ході виконання ними бойових завдань в умовах невизначеності щодо дій противника;

15) розуміння факторів, які мають позитивний чи негативний вплив на комунікацію, здатність визначити та врахувати ці фактори в конкретних комунікативних ситуаціях;

16) здатність ефективно застосовувати на практиці різні теорії навчання військовому управлінню;

17) здатність бути наставником для молодших колег у процесі набуття і вдосконалення ними навичок педагогічної майстерності;

18) здатність аналізувати проблему дослідження з використанням відповідних джерел та бібліографії;

19) здатність організовувати та управляти навчально-бойовою діяльністю підрозділу;

20) знання та розуміння конструкції і правил безпечної експлуатації озброєння і військової техніки (ОВТ) підрозділу;

21) знання та розуміння понять, методів, прийомів картографії, метеорології і навігації на рівні, що є достатнім для визначення місцеположення підрозділів, зразків ОВТ у просторі та здійснення постійного контролю над ситуацією.

Зіставити переліки спеціальних компетентностей офіцера військового управління тактичного рівня та цивільного перекладача можна в Табл. 7.2.

Таким чином, ***спеціальні компетентності військового перекладача (СКвп)*** – це динамічна комбінація військово-спеціальних знань, здатностей, способів мислення, поглядів, цінностей та інших особистих якостей, що характеризується ступенем готовності виконувати завдання лінгвістичного забезпечення військ та інші службові функції в звичайних та екстремальних умовах військової служби.

Табл. 7.2.

Спеціальні компетентності офіцера військового управління тактичного рівня та цивільного перекладача

Спеціальні компетентності офіцера військового управління тактичного рівня	***Спеціальні компетентності цивільного перекладача***
Знання та розуміння стандартів підготовки органів військового управління, військових частин Збройних Сил України.	Здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямах і школах.
Знання і розуміння бойових можливостей військових підрозділів Збройних Сил України, армій держав – членів НАТО і противника.	Здатність до критичного осмислення історичних надбань та новітніх досягнень філологічної науки.
Знання та розуміння основ, прийомів і способів організації різних видів взаємодії військових підрозділів в ході виконання ними бойових завдань в умовах невизначеності щодо дій противника.	Володіння методами наукового аналізу і структурування мовного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів.
Розуміння факторів, які мають позитивний чи негативний вплив на комунікацію, здатність визначити та врахувати ці фактори в конкретних комунікативних ситуаціях.	Усвідомлення методологічного, організаційного та правового підґрунтя, необхідного для здійснення фахової науково-дослідної роботи, її презентації науковій спільноті та захисту інтелектуальної власності на її результати.
Здатність ефективно застосовувати на практиці різні теорії навчання військовому управлінню.	Здатність професійно застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації – перекладознавства.
Здатність бути наставником для молодших колег у процесі набуття і вдосконалення ними навичок педагогічної майстерності.	Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі перекладознавства.
Здатність аналізувати проблему дослідження з використанням відповідних джерел та бібліографії.	Здатність чітко й виразно висловлювати думку, використовувати знання законів техніки мовлення: правильна постановка дихання, розвиток голосу, чітка та зрозуміла дикція, нормативна орфоепія; спрямовувати їх для досягнення запланованого прагматичного результату.
Здатність організовувати та управляти навчально-бойовою діяльністю підрозділу.	Володіння експресивними, емоційними, логічними засобами мови та здатність
Знання та розуміння конструкції і правил безпечної експлуатації озброєння і військової техніки (ОВТ) підрозділу.	Здатність планувати, організовувати, здійснювати і презентувати наукове теоретичне і прикладне дослідження в галузі філології.
Знання та розуміння понять, методів, прийомів картографії, метеорології і навігації на рівні, що є достатнім для визначення місцеположення підрозділів, зразків ОВТ у просторі та здійснення постійного контролю над ситуацією.	Здатність ефективно й компетентно брати участь у різних формах наукової комунікації (конференції, круглі столи, дискусії, наукові публікації) в галузі філології.
	Здатність формувати нові знання, ідеї, концепції в галузі філології.

7.4.2.4. Інші види компетентностей

Крім інтегральної, загальних та спеціальних компетенцій військового перекладача», можна зазначити також *ключові компетентності*, що визначені статтею 12 Закону України «Про освіту», зокрема:

– вільне володіння державною мовою;

– здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;

– математична компетентність;

– компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;

– інноваційність;

– екологічна компетентність;

– інформаційно-комунікаційна компетентність;

– навчання впродовж життя;

– громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;

– культурна компетентність;

– підприємливість та фінансова грамотність;

– інші компетентності, передбачені стандартом освіти [Закон України. Про освіту].

Зауважимо, що в спеціальній науково-методичній літературі *ключові компетентності* часто вживають як синонім *загальних компетентностей*. Наприклад, у складі *ключових компетентностей* виокремлюють *соціально-особистісні*, *загальнонаукові*, *інструментальні* компетентності [Черних: 265].

У деяких нормативно-правових документах використовують термін/поняття *«професійна компетентність»*. Наприклад: «Формування *професійних компетентностей* відбувається шляхом набуття під час навчання суми компетентностей, які є комбінацією характеристик (що відносяться до знань і їх застосування, умінь, навичок і здібностей, цінностей і особистих

якостей) і дозволяють забезпечити виконання військово-професійних обов'язків на високому рівні» [Наказ Міністра оборони України від 25.04.2016 № 216: 8]. Як бачимо, під поняттям *«професійна компетентність»* розуміють тільки сукупність («суму», «комбінацію») компетентностей військового фахівця.

У науково-методичній літературі також використовують терміни/поняття *«фахові компетентності»*, *«предметні компетентності»*, які за своєю сутністю є синонімами поняття «спеціальні компетентності» (див., напр., [Методичні рекомендації: 4]).

Зокрема, М.Я. Цвіллінг [Цвиллинг. Профессиональные], Е.К. Шорін [Шорин], О.О. Мацюк [Мацюк], З.Ф. Підручна [Підручна] та інші дослідники де-факто використовують термін/поняття *«професійна компетентність перекладача»* не у видовому, а в родовому, первинному (онтологічному) значенні – *«компетентність перекладача»*.

Здобувач дотримується принципу однозначного термінологічного найменування та визначення суміжних концептуальних понять в теорії військового перекладу, уникнення й недопущення небажаної термінологічної синонімії. Тому як родовий термін пропонується ***«компетентність військового перекладача»***, оскільки під *професійною компетентністю* часто розуміють саме «спеціальну (фахову, предметну) компетентність. Решту компетентностей військового перекладача розглянемо в пункті 7.5.2.

7.4.2.5. Визначення терміна «компетентність військового перекладача»

2002 року здобувач уперше запропонував таке термінологічне визначення компетентності військового перекладача: «Під компетентністю військового перекладача слід розуміти сформовану на відповідному рівні систему професійних, соціальних і військово-спеціальних якостей, навичок і вмінь вирішувати типові (стереотипні, діагностичні, евристичні) завдання діяльності та виконувати головні службові функції» [Балабін. Професійна: 22].

Наприкінці 2017 року був ухвалений Закон України «Про освіту», в якому *компетентність* визначається як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» (Стаття 1 [Закон України. Про освіту]).

М.І. Нещадим, М.І. Науменко, В.В. Ягупов, В.І. Осьодло, А.М. Зельницький, Ю.О. Черних, В.Д. Заболотний та інші науковці й експерти в галузі військової освіти та науки вважають компетентність інтегральним показником якості підготовки військового фахівця, що «характеризується ступенем здатності (готовності) до постійного самовдосконалення, застосування сформованих знань, умінь, навичок, особистих якостей і ціннісних орієнтацій при виконанні службово-бойових функцій у звичайних та екстремальних умовах на посаді за призначенням» [Заболотний, Зельницький, Черних: 109].

Поняття компетентності для військових фахівців уточнюється в пункті 2.45 «Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України»: «*Компетентність військового фахівця* є результатом навчання на певному рівні вищої освіти у вищому військовому навчальному закладі (військовому навчальному підрозділі вищого навчального закладу), що слугує інтегральним показником якості його підготовки. Вона характеризується ступенем здатності й готовності військового фахівця до застосування та постійного самовдосконалення сформованих знань, умінь, навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей при виконанні ним службових функцій у звичайних та екстремальних умовах на посаді за призначенням» [Наказ Міністра оборони України від 20.07.2015 № 346].

З урахуванням вимог вищенаведених нормативно-правових документів, запропонуємо нове визначення для терміна *«компетентність військового перекладача»*. При цьому будемо виходити з принципового положення, що

компетентність військового перекладача являє собою синтез компетентностей офіцера військового управління тактичного рівня та компетентностей цивільного перекладача – професіонала у сфері філології, лінгвістики і перекладу:

компетентність військового перекладача – атестована на рівні повної вищої освіти динамічна комбінація мовознавчих, перекладознавчих, лінгвокультурознавчих, військово-професійних, військово-гуманітарних і військово-спеціальних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що характеризується ступенем здатності й готовності виконувати завдання лінгвістичного забезпечення військ та інші службові функції в звичайних та екстремальних умовах військової служби.

Компетентність військового перекладача конкретизується в професійному стандарті для військового перекладача, який розглянемо нижче.

7.4.3. Проблема типології компетентностей військового перекладача

До актуальної проблематики ТВП слід також віднести проблему типології й систематизації компетентностей військового перекладача, яка поки залишається недослідженою [Балабін. Професійна].

7.4.3.1. Вихідні положення для створення типології

У перекладознавстві не існує єдиної узгодженої типології компетентностей перекладача. «Усі дослідники визнають багатокомпонентність складу перекладацької компетентності, хоча їхні уявлення про набір компонентів істотно розрізняються» [Мещеряков, Косникова: 5].

В.Н. Комісаров виокремлює *мовну*, *комунікаційну*, *текстотвірну* й *технічну* компетентності [Комиссаров: 323], Р.К. Міньяр-Бєлоручев – *мовну, мовленнєву (комунікативну), лінгвокраїнознавчу* компетентності [Миньяр-Белоручев. Как стать переводчиком: 8, 11, 14].

Л.К. Латишев визначає *перекладацьку компетентність,* яку розподіляє на дві частини – *базову* й *прагматичну*. Далі у базовій частині перекладацької

компетентності Л.К. Латишев виокремлює *концептуальну* й *технологічну* складові, а у прагматичній – *специфічну* та *спеціальну* складові [Латышев. Технология: 5].

На думку О.І. Чередниченка, до переліку компетентностей перекладача входять:

– *культурна* (обізнаність з рідною культурою та відповідний ступінь акультурації – прилучення до іншомовної культури) [Чередниченко. Складові: 232];

– *мовна* (опанування норм вихідної та цільової мов, що «сприяє виробленню умінь легко змінювати код усного і письмового висловлювання і застосовувати різні типи лексико-граматичних трансформацій з метою збереження норми цільової мови» [Чередниченко. Складові: 233] і «покликана забезпечити еквівалентність перекладу щодо оригіналу на двох основних рівнях: системному (формальному) і текстовому (комунікативному)» [Чередниченко. Складові: 234];

– *референційна* (яка «є передумовою успішної роботи перекладача в конкретній галузі (технічній, юридичній, дипломатичній, мистецькій тощо») [Чередниченко. Складові: 234];

– *технічна* («яка передбачає уміння користуватися різноманітними засобами добування інформації») [Чередниченко. Складові: 234];

– *стилістична* («яка передбачає глибоке знання мовленнєвих (або дискурсивних) жанрів та їхньої стилістики, адже саме від неї залежить вибір виражальних засобів») [Чередниченко. Складові: 235];

– *фонетична* для усного перекладу («аудіювання та вимовляння як у рідній, так і в іноземній мовах» [Чередниченко. Складові: 236].

О.О. Мацюк зазначає, що *мовна* та *мовленнєва* компетенції є основними складовими професійної компетентності фахівця у сфері іншомовної комунікації, але «саме *лінгвокраїнознавчий* компонент забезпечує адекватний та якісний переклад іншомовного тексту» [Мацюк: 89], що, на наш погляд, є занадто категоричним твердженням. Дослідниця також пропонує

«виокремлення інформаційно-технологічної компетенції як окремої складової професійної компетентності перекладача» [Мацюк: 90].

А.С. Мещеряков і А.К. Косникова визначають в *перекладацькій компетентності* такі «складові»: *лінгвістичну*, *компенсаторну*, *культурну*, *інформаційно-технологічну* й *перекладацьку* [Мещеряков, Косникова: 7]. На наш погляд, назва останньої складової («перекладацька») є не зовсім вдалою, оскільки повторює позначення поняття вищого рівня упорядкування («перекладацька компетентність»).

Заслуговують на увагу висновки експертної групи Європейської комісії, яка протягом 2006–2009 років працювала над уніфікованою програмою підготовки магістрів з перекладу для країн-членів ЄС. За підсумками роботи групи було ухвалено рамковий документ [EMT 2009], в якому виокремлено *шість типів основних перекладацьких компетентностей*. На думку експертів, основні компетентності є «мінімально необхідними і можуть бути доповнені специфічними компетентностями» [EMT 2009: 3], як-от:

1) *компетентність надання перекладацьких послуг* (translation service provision competence);

2) *мовна компетентність* (language competence);

3) *міжкультурна компетентність* (intercultural competence);

4) *компетентність добування інформації* (information mining competence);

5) *тематична компетентність* (thematic competence);

6) *технологічна компетентність* (technological competence).

Основні компетентності експерти розподілили на *компоненти* (components), деякі об’єднали за *напрямками* або *вимірами* (dimensions) [EMT 2009: 4–7].

Дослідники проекту ЄС TUNING, які вивчали системи вищої освіти європейських країн, рекомендують виокремлювати в складі *загальних компетентностей* такі їхні *види*:

– *інструментальні* (когнітивні, методологічні, технологічні та лінгвістичні здатності);

– *міжособистісні* (навички спілкування, соціальна взаємодія та співпраця);

– *системні* (поєднання розуміння, сприйнятливості та знань, здатність планування змін для удосконалення систем, розроблення нових систем) [Розроблення освітніх програм: 10].

Експерти системи військової освіти пропонують розподілити всі компетентності на *ключові* та *професійні*, у складі *ключових* компетентностей виокремити *соціально-особистісні*, *загальнонаукові* та *інструментальні*, а у складі *професійних* – *загально-професійні* та *спеціалізовано-професійні* [Черних: 265].

А.В. Янковець вважає, для що перекладачі повинні мати *лінгвістичну*, *комунікативну* і *перекладацьку* компетентність [Янковець: 27], З.Ф. Підручна наголошує на необхідності формування не тільки власне перекладацьких, а й *педагогічних*, *методичних*, *дидактичних*, *психологічних*, *культурологічних* знань, умінь і навичок [Підручна: 5], В.М. Лісовський і В.Ю. Черніков виокремлюють мовну, комунікативну, текстоутворювальну, технічну, стратегічну та операційну компетентності військового перекладача [Лісовський, Черніков].

Отже, в спеціальній літературі називають різні види (типи) компетентностей перекладача. Єдиної думки щодо компонентного складу перекладацької компетентності не існує, що дає підстави деяким дослідникам стверджувати про «неможливість виокремлення універсальної класифікації компонентів перекладацької компетентності, що відповідає поглядам учених і дослідників» [Мещеряков, Косникова: 7].

7.4.3.2. Матриця компетентностей військового перекладача

Зважаючи на те, що в особі військового перекладача держава бажає мати професіонала, який є філологом-перекладачем, офіцером, громадянином-

патріотом, 2002 року здобувач запропонував виокремити *три складові* компетентностей військового перекладача, що містять *субкомпетентності*:

філологічну (включає мовну, мовленнєву, перекладацьку, комунікативну, лінгвокраїнознавчу субкомпетентності),

військову (включає тактичну, оперативно-тактичну субкомпетентності);

громадянську (включає національно-патріотичну, цивільно-правову, соціокультурну, морально-етичну субкомпетентності) [Балабін. Професійна: 22–23].

Цей підхід був закладений в основу керівних документів (освітньо-кваліфікаційної характеристики, освітньо-професійної програми, навчальних програм і планів), за якими здійснювалася підготовка військових перекладачів протягом наступних дванадцяти років.

З урахуванням сучасних нормативно-правових вимог, методичних рекомендацій загальнодержавного та відомчого характеру, практичного досвіду підготовки пропонується *типологічна модель компетентностей військового перекладача*, в якій компетентність розглядається як система зі складною ієрархічною структурою, що містить системоутворювальні параметри упорядкування – «рівні», «складові», «види», «підвиди» та «елементи» компетентностей.

Типологічна матриця компетентностей (К) військового перекладача має три ***рівні*** компетентностей (*інтегральний*, *загальний*, *спеціальний*), три ***складові*** компетентностей (*військова*, *філологічна*, *суспільно-соціальна*), ***види*** компетентностей, які можна розподіляти далі на ***підвиди*** та ***елементи*** (Рис. 7.3).

Рівні компетентностей було розкрито в пункті 7.4.2.

Військова складова включає *військово-професійні*, *військово-гуманітарні*, *військово-спеціальні* види компетентностей, які далі розподіляються на підвиди (*тактична*; *розвідувальна*; *топографічна* та ін.) і елементи (*організація наступу взводу*; *проведення засідки*; *орієнтування на*

місцевості тощо). Військова складова матриці компетентностей далі конкретизується в пункті 7.5.2.

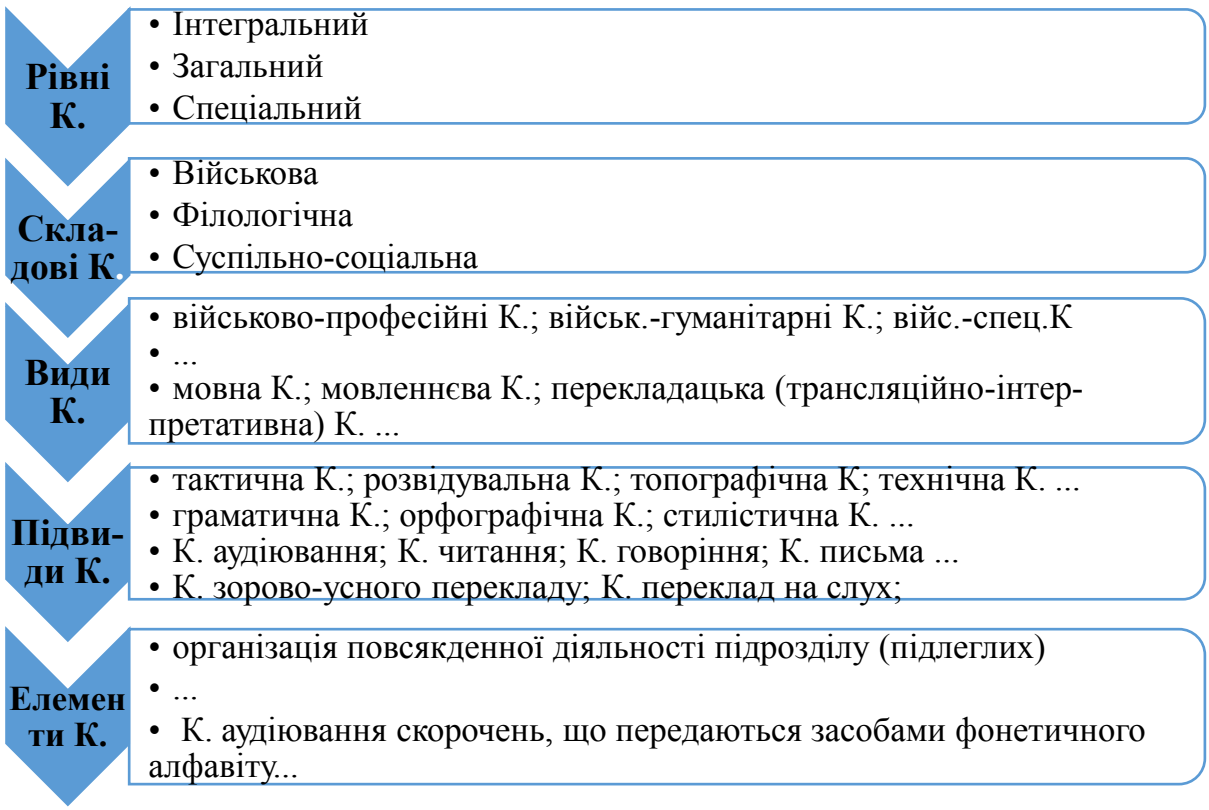

Рис. 7.3. Матриця компетентностей військового перекладача

Філологічна складова містить *мовну*, *мовленнєву*, *трансляційно-інтерпретативну*, *лінгвокраїнознавчу*, *літературознавчу* та інші види компетентностей, які далі поділяються на підвиди та елементи.

Суспільно-соціальна складова охоплює *морально-етичну*, *культурно-історичну, інформаційно-комунікаційну, цивільно-правову, соціально-економічну, екологічну* види компетентностей та ін.

Перспективним для теорії військового перекладу вважаємо подальше дослідження системоутворювальних параметрів ієрархічної структури компетентностей військового перекладача (рівнів, складових, видів, підвидів, елементів) зі створенням розгорнутої структурної моделі компетентностей.

7.5. Професійний стандарт для військового перекладача

Відповідно до вимог керівних документів компетентність військового перекладача має бути конкретизована у *професійному стандарті для військового перекладача*.

Загальні методологічні підходи щодо запровадження професійних стандартів представлені в науковій літературі досить широко [Лук'янова]. Теоретико-методологічні аспекти створення професійних стандартів для перекладачів досліджували І.О. Сімкова [Сімкова. Сучасний; Сімкова, 2016; Сімкова, 2018], Г.Д. Малик [Малик], А.Л. Міщенко [Міщенко], Н. Левицька [Левицька] та ін.

І.О. Сімкова детально проаналізувала вимоги до підготовки майбутніх перекладачів через призму міжнародних документів: Стандарт Міжнародної асоціації усних перекладачів (AIIC), Європейський кваліфікаційний стандарт EN-15038, Національний професійний стандарт усних перекладачів (Великобританія), Стандарт контролю якості послуг усного перекладу (США), Національний стандарт контролю якості усного перекладу у громадсько-політичній сфері, створений Професійною асоціацією мовознавців (AILIA) [Сімкова. Сучасний; Сімкова, 2016; Сімкова, 2018].

Професійний стандарт офіцера тактичного рівня Збройних Сил України являє собою нормативний документ, в якому визначено сукупність вимог до кваліфікації військового фахівця, його компетентностей, що формуються в ході освітньої діяльності, а також результатів навчання, які базуються на профілі програми спеціалізації і описують те, що військовий фахівець знає, розуміє і здатний виконувати після завершення програми [Толок та ін.: 17].

Представимо далі *алгоритм розроблення* професійного стандарту для військового перекладача, який успішно апробований у ВІКНУ, а також запропонуємо *визначення*.

7.5.1. Алгоритм розроблення професійного стандарту для військового перекладача

Правовою основою для розроблення й застосування професійних стандартів є нормативно-правові акти національного та відомчого рівнів. Зокрема, стаття 39 Закону України «Про освіту» встановлює, що *професійний стандарт* – це «затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що становлять основу для формування професійних кваліфікацій. Професійні стандарти можуть розроблятися роботодавцями, їхніми організаціями та об'єднаннями, органами державної влади, науковими установами, галузевими радами, громадськими об'єднаннями, іншими зацікавленими суб'єктами» [Закон України. Про освіту].

Дещо інше визначення професійного стандарту наведено у статті 33-1 Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності»: «*Професійний стандарт* – затверджені в установленому порядку вимоги до кваліфікації працівників, їх компетентності, що визначаються роботодавцями і слугують основою для формування професійних кваліфікацій» [Закон України. Про організації роботодавців]. Як бачимо, в цьому визначенні професійного стандарту вказується на роль роботодавця в розробці стандартів.

У Збройних Силах України функції роботодавця виконує *державний замовник* – спеціально уповноважений структурний підрозділ Міністерства оборони України або Генерального штабу Збройних Силах України, який встановлює план набору, затверджує вимоги щодо професійних компетенцій випускників, очолює та бере участь у роботі державної екзаменаційної комісії, надає перелік посад для подальшого призначення випускників.

Стаття 96 Кодексу законів про працю України вказує, що «вимоги до кваліфікаційних та спеціальних знань працівників, їх завдання, обов'язки та спеціалізація визначаються професійними стандартами або кваліфікаційними характеристиками професій працівників» [Кодекс законів про працю].

На законодавчому рівні також закріплено, що «професійні стандарти співвідносяться з рівнями національної і галузевих рамок кваліфікацій і групуються за галузевими ознаками» [Закон України. Про організації роботодавців], «порядок розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням Національного агентства кваліфікацій» [Закон України. Про освіту].

Відповідно Постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 року № 373 було ухвалено «Порядок розроблення та затвердження професійних стандартів» [Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 року № 373], яким доручено Міністерству соціальної політики розробити й затвердити Методику розроблення професійних стандартів, а також інформувати Міністерство освіти і науки про введення в дію професійних стандартів для розроблення освітніх стандартів на компетентнісній основі.

Оскільки «Методика розроблення професійних стандартів» була підготовлена Міністерством соціальної політики лише у січні 2018 року (а набула чинності в лютому 2018 року) [Наказ Міністерства соціальної політики України від 22.01.2018 № 74], у Збройних Силах України професійні стандарти почали розробляти на підставі нормативно-правового документа відомчого рівня – Наказу Міністра оборони України від 25.04.2016 № 216 «Про вдосконалення підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня».

У травні 2016 року було створено робочу групу з розробки професійного стандарту військового перекладача, до якої увійшли представники ВІКНУ (разом із здобувачем) та уповноважені представники від державного замовника – Міністерства оборони України. Через відсутність на той час офіційних методичних рекомендацій розроблення проектів професійного стандарту для військового перекладача проводилося на основі компетентнісного і модульного підходів. В основу цієї роботи було покладено аналіз функцій і типових завдань службової діяльності за методикою, що була рекомендована провідними експертами військової освіти [Черних: 264–266].

Алгоритм розроблення професійного стандарту для військового перекладача складався з шести етапів:

1) визначення сфери службової діяльності;

2) визначення службових процесів;

3) визначення для кожного зі службових процесів необхідних знань та умінь;

4) визначення для службових процесів загальних і професійних компетентностей;

5) розподіл службових процесів за рівнями (ступенями) вищої освіти;

6) оформлення проекту професійного стандарту військового фахівця та його погодження.

На першому етапі розробки професійного стандарту використано вимоги Національного класифікатора України «Класифікатор професій» ДК 003:2010. Нагадаємо, що професія «перекладач» належить до кваліфікаційного угруповання «професіонали», що «передбачає високий рівень знань у галузі гуманітарних наук», професійні завдання полягають «у збільшенні існуючого обсягу знань, застосуванні певних концепцій, теорій та методів для розв'язання проблем», а кваліфікація має бути підтверджена «дипломом про повну вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста або магістра» [Національний класифікатор].

На другому етапі члени робочої групи проаналізували властивості службових процесів військового перекладача [Черних: 264], зокрема:

– загальну характеристику службового процесу;

– розпорядок службового часу військового перекладача та розпорядок дня військової частини (було проведено опис і аналіз основних завдань, що їх має виконувати військовий перекладач);

– особливості переробки інформації та ухвалення рішень, ступінь їхньої складності і відповідальності;

– особливості пізнавальних процесів (мислення, пам’яті, уяви), вимоги до пам’яті та її видів (довгострокова, короткочасна, оперативна, логічна, зорова, слухова, рухова);

– переважний тип мислення (наочно-діюче, наочно-образне, логічне) і його якості (швидкість, гнучкість, критичність тощо);

– моторні властивості: вимоги до психомоторики – робоче положення, статичні й динамічні навантаження; робочі дії (гностичні, пристосувальні, виконавчі); необхідність швидкості, координації й точності рухів, фізичної витривалості та сили; вимоги до витримування темпоритму, точності реагування тощо;

– вимоги до мовної функції (лаконічності, чіткості, голосності) в професійній діяльності;

– комунікабельні властивості;

– загальні здібності та уміння.

На цьому етапі було враховано основну *місію* (призначення, покликання) *військового перекладача* – «офіцер-філолог, професійно підготовлений компетентний міжмовний і міжкультурний посередник, який є головним суб’єктом лінгвістичного забезпечення військ і володіє сформованими на професійному рівні міжкультурними, білінгвальними, психолінгвістичними, мовленнєво-розумовими, комунікативними компетенціями для виконання функцій і завдань службової діяльності» [Балабін. Теоретико-концептуальні: 13].

На третьому та четвертому етапах розробки професійного стандарту визначено специфіку основних службових процесів, загальних і спеціальних компетентностей, знань і умінь, необхідних для виконання функцій та типових завдань службової діяльності військового перекладача.

На п’ятому етапі розробки професійного стандарту здійснено розподіл службових процесів за рівнями (ступенями) вищої освіти, вивчено вимоги до професійної та освітньої кваліфікацій військового перекладача.

На завершальному етапі робоча група сформувала проект професійного стандарту військового перекладача, провела його погодження у визначених структурних підрозділах Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України, врахувавши всі пропозиції й зауваження. Після цього професійні стандарти військового перекладача були успішно затверджені державним замовником [Балабін, Кременецький, Левчик, Лісовський].

Оскільки термін «професійний стандарт для військового перекладача» належить до вузькоспеціальних одиниць концептуального апарату теорії військового перекладу, запропонуємо його визначення:

професійний стандарт для військового перекладача *– державний нормативний документ, що розробляється на підставі аналізу посадових обов'язків та функцій службової діяльності, узагальнює зміст освіти, відображає цілі освітньої та професійної підготовки, визначає спеціалізацію, вимоги за кваліфікаційним рівнем та рівнем вищої освіти, перелік та ступінь сформованості компетенцій, вимоги до державної атестації, місце військового перекладача у структурі збройних сил та інших формувань сфери національної безпеки і оборони України.*

7.5.2. Військова складова компетентності військового перекладача

Узагальнимо зміст деяких підвидів і елементів спеціальних компетентностей військового перекладача, що дозволяють зрозуміти сутність *військової складової* його компетентності.

З цією метою об'єднаємо підвиди та елементи спеціальних компетентностей військового перекладача за *трьома видами* – військово-професійними, військово-гуманітарними та військово-спеціальними.

Військово-професійні компетентності військового перекладача являють собою сукупність базових і спеціальних знань (умінь, навичок, здатностей тощо) *загальновійськової підготовленості командира-лідера*, які забезпечують ефективне застосування їх у бойовій підготовці, для успішного

виконання бойових, повсякденних та інших завдань військової діяльності. Цей вид компетентностей може включати такі підвиди та елементи:

– здатність планувати, організовувати та вести основні види бою, чітко визначати бойові завдання підпорядкованим (приданим) підрозділам (вогневим засобам), орієнтуватися в складних умовах бойової обстановки;

– здатність приймати оптимальні рішення та ставити завдання підпорядкованим (приданим) підрозділам (вогневим засобам) в бойовій обстановці на основі аналізу отриманої інформації, оцінювання обстановки та проведених тактичних розрахунків, розробляти та вести бойові документи;

– здатність діяти в складі розвідувального й бойового розвідувального дозору;

– знання організаційно-штатної структури, тактики дій, основного озброєння частин та підрозділів противника;

– здатність управляти повсякденною діяльністю підрозділів, аналізувати та оцінювати небезпечні та шкідливі чинники військової діяльності для особового складу, створювати умови щодо дотримання заходів безпеки в різних ситуаціях службової діяльності та в позаслужбовий час, протипожежної безпеки і охорони військових об’єктів, організовувати безпечні умови праці у військових підрозділах відповідно до вимог керівних документів;

– здатність використовувати індивідуальні засоби зв’язку;

– здатність організовувати радіаційний, хімічний, біологічний захист у підрозділі під час виконання службових завдань;

– здатність особисто виконувати вимоги статутів Збройних Сил України (внутрішньої служби, гарнізонної та вартової служби, дисциплінарного та стройового статутів), інших керівних документів, що регламентують повсякденну службову діяльність та вимагати їхнього виконання від підлеглих;

– здатність готувати штатне озброєння до бойового застосування, ефективно використовувати бойові й технічні можливості зброї під час ведення бою або навчань (занять, стрільб);

– здатність особисто володіти практичними навичками з водіння автомобілів в різних умовах місцевості, пори року та доби, долати природні та штучні перешкоди;

– здатність виконувати завдання інженерного забезпечення бою;

– здатність підтримувати автономну життєдіяльність військовослужбовців у різних фізико-географічних умовах під час виконання бойових завдань;

– здатність орієнтуватися на місцевості, ефективно застосовувати тактичні властивості місцевості в різних видах бою, працювати з топографічними картами, визначати координати об'єктів, цілей за картою, готувати бойові графічні документи;

– здатність організувати фізичну підготовку військовослужбовців;

– здатність нейтралізувати фактори негативного впливу на психіку військовослужбовця, володіти формами та способами надання психологічної допомоги й самодопомоги під час виконання бойових або навчально-бойових завдань.

Військово-гуманітарні компетентності розкривають специфіку матеріальної й духовної культури військового перекладача, свідомість, витримку, розуміння патріотичного обов'язку, відданість військовій присязі, морально-психологічну стійкість. Цей вид компетентностей може містити такі елементи:

– здатність вчиняти дії, приймати рішення під час виконання обов'язків військової служби, спрямованих на запобігання (попередження, виявлення, припинення) корупції;

– здатність застосовувати базові теоретичні знання з правових питань при ухваленні управлінських рішень у повсякденній діяльності;

– здатність проявити загальнолюдські цінності, гуманізм, національну гідність, патріотизм, розуміння історичних коренів боротьби українських збройних формувань за свободу, державний суверенітет і територіальну цілісність України, готовність захищати українську державу і народ України;

– здатність застосовувати методи, форми та засоби військового навчання та виховання, передовий педагогічний досвід;

– здатність проводити наукові дослідження за визначеними напрямками й завданнями;

– здатність використовувати сучасні та ефективні методики організації навчально-виховного процесу, застосовувати педагогічні технології в конкретній ситуації навчання й виховання;

– здатність застосовувати в професійній діяльності нормативну базу НАТО з метою підвищення боєготовності частин та підрозділів, рівня особистої професійної підготовленості;

– здатність налагоджувати цивільно-військове співробітництво, взаємодію збройних сил і місцевого населення у зоні конфлікту.

Військово-спеціальні компетентності військового перекладача охоплюють професійно специфічні і спеціальні знання, уміння, навички, здатності, що дозволяють успішно виконувати функції та задання службової діяльності. Цей вид має такі підвиди та елементи компетентностей військового перекладача:

– здатність здійснювати лінгвістичне забезпечення заходів військового, воєнно-політичного та військово-технічного співробітництва Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сих України;

– здатність володіти першою іноземною мовою на рівні третього стандартизованого мовленнєвого рівня (СМР 3) та другою іноземною мовою на рівні СМР 2+ за стандартом НАТО СТАНАГ-6001;

– здатність здійснювати перекладацьке супроводження переговорів, брифінгів, офіційних зустрічей, виступів на конференціях, семінарах з воєнно-політичної, військово-технічної та військово-спеціальної тематики в режимі усного послідовного (двостороннього) перекладу з іноземної мови на українську та з української на іноземну;

– здатність перекладати письмово загальновійськові, воєнно-політичні, військово-технічні та військово-спеціальні тексти з іноземної мови на українську та навпаки;

– здатність здійснювати зорово-усний переклад військових текстів (з аркуша);

– здатність оформлювати письмові переклади різних видів та жанрів згідно з вимогами діловодства та штабної культури;

– здатність редагувати та корегувати перекладені письмові тексти;

– здатність застосовувати основи перекладацького скоропису під час перекладацького супроводження заходів військового, воєнно-політичного та військово-технічного співробітництва Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сих України;

– здатність моделювати ситуації спілкування в іншомовному військовому середовищі, враховувати соціокультурні та соціолінгвістичні особливості тих, хто спілкується, розпізнавати невербальні засоби спілкування, застосовувати офіційний, неофіційний та нейтральний мовленнєві регістри спілкування;

– здатність використовувати комунікативні стратегії й тактики, мовні й прагматичні ресурси в різних сферах міжкультурної комунікації для виконання завдань службової діяльності;

– здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички для здійснення військово-термінологічної та лексикографічної діяльності у Збройних Силах України;

– здатність використовувати теоретичні знання і практичні навички для здійснення лінгводидактичної діяльності – організації та проведення мовної підготовки військовослужбовців, використовувати технічні засоби та інформаційні технологій в цілях навчання;

– здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички для здійснення лінгводіагностичної діяльності – організації та проведення різних

видів мовного тестування, брати участь в іншомовній сертифікації військовослужбовців;

– здатність здійснювати воєнно-країнознавчу інформаційно-аналітичну діяльність за оригінальними іншомовними джерелами;

– здатність застосовувати пошукові системи та інформаційні технології, можливості мережі Інтернет, електронні словники, автоматизовані системи машинного перекладу, програмні й апаратні засоби для здійснення лінгвістичного забезпечення військ;

– здатність проводити лінгводослідну діяльність у Збройних Силах України, застосовувати загальнонауковий та військово-спеціальний концептуальний апарат, термінологію, методологію наукового дослідження для підготовки та оприлюднення результатів наукових досліджень;

– здатність брати участь в організації та проведенні лінгвістичного забезпечення військових операцій відповідно до стандартів НАТО.

Отже, ***військова складова*** професійної компетентності військового перекладача охоплює *військово-професійні*, *військово-гуманітарні* та *військово-спеціальні* види компетентності, які потребують подальшої конкретизації на підвиди та елементи, а також доопрацювання з урахуванням перспективи євроатлантичної інтеграції України.

7.5.3. Визначення терміна «військовий перекладач»

Розглянувши коло проблемних питань, пов’язаних із формулюванням вимог до військового перекладача, функцій та завдань службової діяльності, освітньою й професійною кваліфікаціями, різними видами компетентностей, з урахуванням вимог чинного професійного стандарту запропонуємо визначення для терміна «військовий перекладач», оскільки воно відсутнє у працях Л.Л. Нелюбіна, Г.М. Стрелковського, Р.К. Міньяра-Бєлоручева та інших учених, огляд наукових праць яких було проведено у розділі 1:

військовий перекладач *– офіцер-філолог, професійно підготовлений компетентний мовний посередник, що володіє сформованими на рівні вищої освіти міжкультурними комунікативними (білінгвальними, психолінгвістичними, мовленнєво-розумовими) та іншими спеціальними компетентностями для виконання функцій і завдань лінгвістичного забезпечення військ*.

7.6. Проблема побудови наукової моделі військового перекладу

Як зазначено в пункті 3.2.3, макрозавданням ТВП є побудова наукової моделі військового перекладу як системи узагальненого гармонізованого знання, що розкриває основний зміст, структуру й суттєві зв'язки об'єкта військового перекладу, роль, функції і завдання військового перекладача як головного суб'єкта, інших складових цієї системи.

Розробка моделі військового перекладу має методологічне значення для ТВП, інших спеціальних теорій перекладу, а також прикладне (навчально-методичне й практичне) застосування для перекладацького супроводження в збройних силах. Утім, цей процес пов'язаний із низкою об'єктивних труднощів.

Перша істотна трудність полягає у *складності моделювання військового перекладу як явища,* з урахуванням специфіки військової діяльності, тематичної розгалуженості сфери національної безпеки і оборони.

Модель військового перекладу має також *адекватно репрезентувати теорію військового перекладу* як абстрактну систему синергійного типу, подальше дослідження якої є перспективним завданням ТВП.

Крім того, модель військового перекладу має *представляти перекладацьке супроводження в системі лінгвістичного забезпечення військ*, що вимагає моделювання процесу взаємодії головного *суб'єкта* – військового перекладача з різними типами *об'єктів* – усних і письмових військових текстів різної функціональної та тематичної спрямованості, а також відображати зв'язки військового перекладача з іншими суб'єктами і компонентами багаторівневої системи ЛЗВ.

7.6.1. Моделювання як метод наукового пізнання

Термін «модель» як наукознавче поняття пов'язаний з методом моделювання – непрямим, опосередкованим методом дослідження об'єктів шляхом вивчення їхніх моделей, коли безпосереднє дослідження об'єкта з певних причин неможливе, ускладнене чи недоцільне. Як стверджує О.Я. Мороз, цей метод розширює можливості наукового пізнання, дозволяє наочніше уявляти досліджувані явища, «наближувати» їх, змінювати реальний режим їх протікання, усувати шкідливий вплив супровідних сторонніх чинників [Мороз. Моделювання].

О.О. Селіванова визначає моделювання як «сукупність способів ідеалізації й абстрагування, аналізу й синтезу, формування гіпотези з метою мисленнєвого, формалізованого та спрощеного представлення об'єктів (оригіналів) дослідження й вивчення на підставі цього представлення відповідних явищ, ознак, процесів, зв'язків, установлення закономірностей існування та функціонування об'єктів, прогнозування їхньої поведінки… Моделювання застосовується за умови неможливості чи ускладненості дослідження оригіналів у природному середовищі для визначення їхніх характеристик, оптимізації управління й користування об'єктами, для перевірки гіпотез тощо» [Селіванова. Лінгвістична енциклопедія: 466].

Метою моделювання є перенесення знання, здобутого при дослідженні зразка, на його прототип за принципом подібності та аналогії [Рузавин. Моделирование]. Моделювання також вважають критерієм перевірки наукових знань, що діє безпосередньо або опосередковано через встановлення відповідності певної теоретичної моделі до іншої моделі або теорії, адекватність якої вважається практично обґрунтованою [Бирюков: 382].

О.Я. Мороз пропонує таке визначення для терміна/поняття «модель»: «Модель – речова, знакова або уявна (мислена) система, що відтворює, імітує чи відображає принципи внутрішньої організації або функціонування, певні властивості, ознаки чи характеристики об'єкта дослідження (оригіналу), безпосереднє вивчення якого неможливе, ускладнене або недоцільне, і може замінити цей об'єкт у пізнавальному процесі з метою одержання нових знань про нього» [Мороз. Модель].

Відношення «модель – оригінал» не є природним, наголошує О.Я. Мороз, воно зумовлене процесом пізнання, і питання про їхнє співвідношення, ступінь подібності, адекватності є одним з найважливіших і найскладніших у процесі застосування моделей у науковому пізнанні. Спрощене, однобічне розуміння моделі як тотожної оригіналу або як такої, що має мало спільного з ним, не тільки спричиняє хибні наукові результати, а й є джерелом серйозних помилок методологічного характеру, особливо при моделюванні процесів мислення, інтелектуальної діяльності людини. Лише у значенні певної аналогії з оригіналом при чіткому визначенні їх подібності і відмінності модель виступає ефективним засобом наукового дослідження [Мороз. Модель].

У мовознавстві моделі являють собою або певні теорії чи аналоги реальної мови або є структурними елементами мови (фонологічні, морфологічні, синтаксичні й семантичні моделі). При цьому, модель, що презентує структурний елемент мови «стосується не об'єкта мови, а метамови як засобу описування мовних явищ» [Прокопова].

Отже, *моделювання* – це метод наукового пізнання, який забезпечує вивчення об'єкта шляхом створення й дослідження його копії (моделі), що заміщує оригінал і виступає в процесі пізнання як основне джерело інформації про об'єкт. Основою цього методу є *модель*, що здатна абстрактно (розумово, ідеально) або матеріально (фізично) представити чи замістити окремі компоненти (підсистеми) у вербально-знаковій (схема, рисунок, графік, таблиця, набір символів, дефініція, висновок), математичній (формула), програмній (засоби програмування) або іншій дескриптивно-символьній формі.

7.6.2. Методологічні підходи щодо побудови наукової моделі військового перекладу

Побудова наукової моделі військового перекладу пов'язана з об'єктивними труднощами повноцінної репрезентації *перекладу як надскладного явища*, про що сказано вище.

На наш погляд, існуючі моделі перекладу можна розділити на дві категорії: *теоретико-концептуальні* та *функціонально-алгоритмічні*. Крім того, можна також виокремити *загальнотеоретичні, видові, жанрово-стильові, галузеві (спеціальні)* моделі перекладу.

Загальнотеоретичні моделі відбивають онтологічну сутність перекладу і за своєю природою є універсалістськими. Такими моделями перекладу є: *лінгвістична, комунікативна, динамічна (функціонально-прагматична), трансформаційна, дискурсивна, семантико-семіотична, денотативна (ситуативна), інтерпретативна, когнітивна, функціонально-семантична, психолінгвістична, скопосу* тощо.

До ***видових*** віднесемо моделі *усного, письмового, послідовного, синхронного, одностороннього, двостороннього, зорово-усного, аудіовізуального перекладу* тощо.

Відповідно, ***жанрово-стильові*** моделі описують певні жанри і стилі художнього, наукового, публіцистичного та ін. напрямків перекладу, наприклад: *поетичного*, *драматургічного*, *дитячої літератури*, *реклами*, *закадрового*, *субтитрування* та ін.

Спеціальними/галузевими є моделі перекладу *художнього (літературного)*, *наукового*, *технічного*, *політичного*, *релігійного*, *юридичного, судового, медичного, комерційного, інституційного, культурологічного, військового, для потреб громади* тощо.

Місце військового перекладу в структурі відомих наукових моделей перекладознавства відображено на Рис. 7.4.

Модель військового перекладу має розкривати сутність перекладацької діяльності як динамічного трансляційно-інтерпретативного процесу білінгвального сприйняття й відтворення текстів військовим перекладачем. Ця діяльність має складний психофізіологічний, індивідуально-творчий характер і регулюється соціально зумовленим мотивом міжкультурного посередництва у сфері безпеки й оборони.

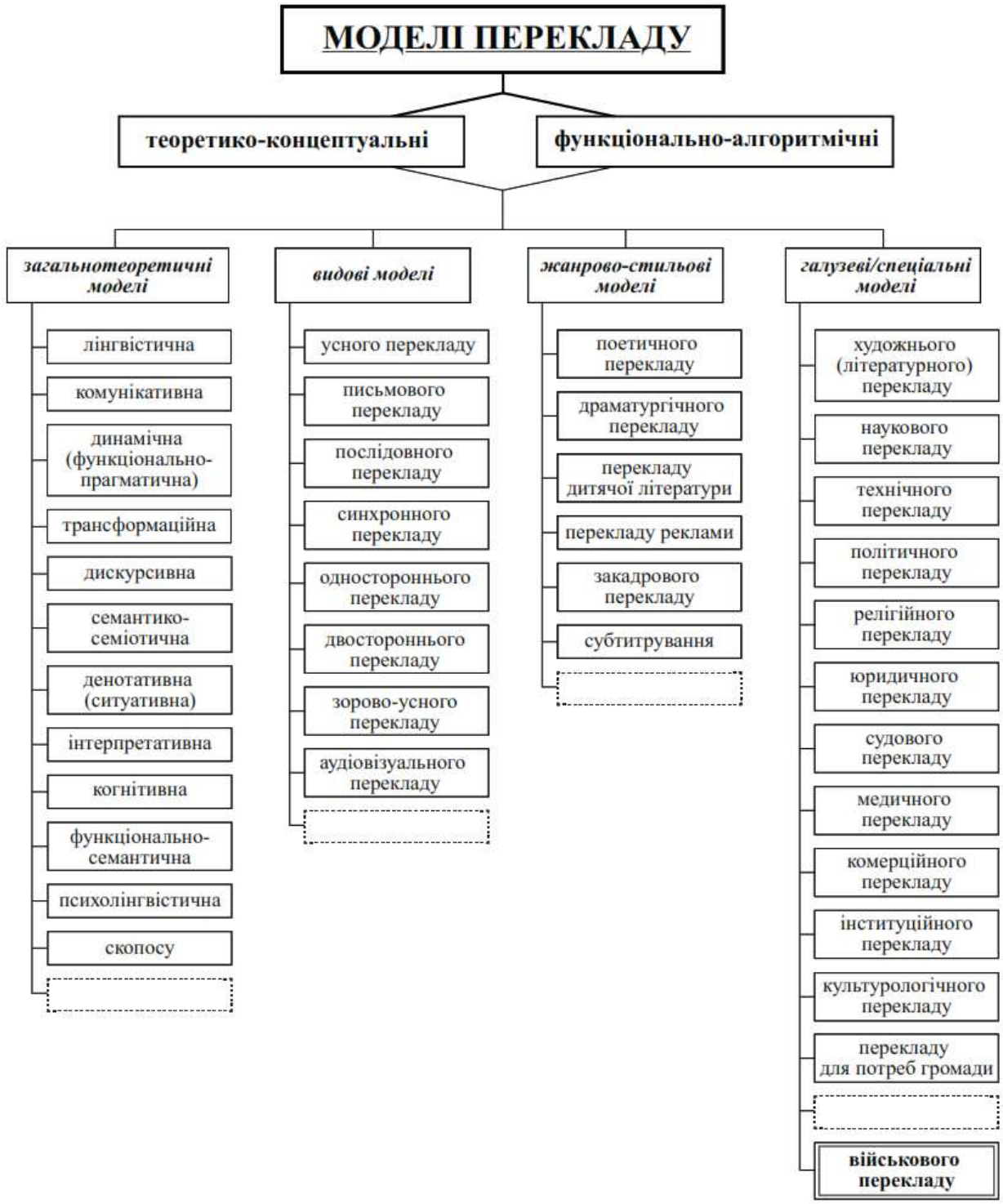

Рис.7.4. Військовий переклад в типології моделей перекладу

Модель військового перекладу має бути повноцінним джерелом інформації про сутність і специфіку комунікативно-посередницької, трансляційно-інтерпретативної діяльності військового перекладача, враховувати прагматичні екстралінгвальні аспекти військового перекладу: комунікативну настанову; позамовну ситуацію; загальні й спеціальні норми та

правила перекладу; особливості професійної поведінки, етики, локальної й корпоративної культури; звичайні та екстремальні умови військової служби тощо.

Запропонуємо визначення: ***модель військового перекладу*** – *складна теоретична, знакова, лінгвістична (психолінгвістична), недетермінована (стохастична) система, що адекватно презентує динамічну взаємодію головного суб'єкта – військового перекладача з об'єктом – військовим текстом, з метою передавання інваріантної денотативної, конотативної, сигніфікативної інформації в процесі комунікативно-посередницької, трансляційно-інтерпретативної діяльності, з урахуванням впливу інших суб'єктів ЛЗВ та екстралінгвальних чинників у звичайних та екстремальних умовах військової служби*.

7.6.3. Концептуальна модель ТВП

Виходячи з визначення моделювання як методу наукового пізнання (п. 7.6.1), більшість наведених у тексті дисертації рисунків, таблиць, формул і дефініцій слід вважати не тільки *складовими* концептуальної моделі ТВП, а й *елементами* перспективної наукової моделі військового перекладу, що розкривають базові параметри військового перекладу в абстрактно-знаковій формі.

У дисертації найчастіше представлено *графічно-символьні елементи* концептуальної моделі ТВП. За характером сторони об'єкта, що моделювався, вони також є самостійними *моделями змісту й структури* ТВП і ЛЗВ, оскільки визначення змісту й структури об'єкта належить до переліку суттєвих методологічних принципів будь-якого дослідження.

Вербально-знаковими елементами концептуальної моделі ТВП слід вважати всі утворені автором нові та суттєво змінені або уточнені *метамовні одиниці ТВП (терміни, дефініції),* а також *гіпотези, узагальнення, висновки*, які водночас є самостійними абстрактними пізнавальними конструкціями.

Відповідно, до *математичних елементів* концептуальної моделі ТВП віднесемо формули, які використано в дослідженні.

І хоча створення наукової моделі військового перекладу не можливо без подальших досліджень (адже це – макрозавдання на перспективу), наведений варіант концептуальної моделі ТВП (Рис. 7.5) може слугувати основою для такого моделювання, пізнавальної й дослідницької діяльності у сфері перекладацького супроводження ЛЗВ, оскільки «для успішного моделювання об’єкта важлива наявність відповідних обґрунтованих теорій або гіпотез, які вказували б на межі допустимих при моделюванні спрощень» [Бирюков: 381].

Об'єктивована суспільна значущість ТВП –
державне замовлення на підготовку військових перекладачів (1993 р.– т.ч.)

Вихідні умови дослідження ВП
- ВП у світових перекладознавчих дослідженнях
- ВП у СРСР
- ВП у пострадянський період

Методологія дослідження ВП

Підходи	*Методи*
– теоретичний – емпіричний – системний – синергетичний	– загальнонаукові теоретичні – загальнонаукові емпіричні – спеціальні

Наукознавчі засади ТВП
- загальнонаукові
- мовознавчі
- перекладознавчі

Міждисциплінарний характер ТВП

Кваліфікаційні ознаки ТВП

Об'єкт	перекладацьке супроводження в ЗСУ
Мета	розкрити сутність і специфіку ВП
Предмет	створення теоретико-концептуальних та функціонально-алгоритмічних моделей ВП
Завдання	поточні; перспективні

Концептуальний апарат ТВП

Функції	науковий опис; пояснення; прогнозування; наукова комунікація
Метамовні одиниці	категорії; поняття; концепти; конструкти; терміни; визначення
Види одиниць	загальнонаукові; мовознавчі; перекладознавчі; спеціальні

ВП як засаднича категорія ТВП

Функціон.-прагматичні параметри ВП

1. *Вид* – спеціальний переклад
2. *Сфера суспільного призначення* – діяльність збройних сил
3. *Сфера спеціального призначення* – лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ)
4. *Головна функція* – міжкультурна комунікативно-посередницька діяльність
5. *Вид за мовленнєвою діяльністю* – усний; письмовий
6. *Суб'єкт* – військовий перекладач
7. *Об'єкт* – військовий текст
8. *Підвиди* – ВПП; ВТП; ВСП
9. *Тематика* – навколо концептів «війна», «військо», «озброєння»

Теоретичний опис системи ЛЗВ

Кваліфікац. ознаки	*Складові ЛЗВ/Види діяльності суб'єкта*
– об'єкт – суб'єкт – предмет – завдання – структура	– **ПС (перекладацьке супроводження)** – ВК (воєнно-країнознавча) – ВТ (військово-термінологічна) – ЛП (лінгвопедагогічна) – ЛД (лінгводослідницька)
Специфіка ЛЗВ в країнах НАТО	***Види ПС:*** – *основні* (усний і письмовий переклад) – *спеціальні* (переклад радіообміну, бортпереклад, допит військовополонених, опитування місцевих жителів, супроводження парламентерів) – *додаткові* (переказ, реферування, анотування, редагування)

Військовий перекладач – головний суб'єкт системи ЛЗВ

Вимоги	– загальні – спеціальні
Функції	– комунікативно-посередницька – інформаційно-аналітична – нормативно-кодифікаційна – дидактично-діагностична – військово-адміністративна – навчально-бойова
Кваліфікація	– освітня (часткова; повна) – професійна
Компетентності	– інтегральна (ІКвп) – загальні (ЗКвп) – спеціальні (СКвп) – інші

Визначення наукових основ професійної діяльності військового перекладача
- ***«Діяльність» як наукова категорія***
- ***Категорія «перекладацька діяльність»***
- ***Макроструктурні рівні перекладацької діяльності:***
  - стратегія перекладу
  - тактика перекладу
  - технологія перекладу
- ***Цільова установка ВП***

Військовий текст (ВТ) як об'єкт ВП

Види ВТ	*Рівні структури ВТ*
– загальновійськові – воєнно-політичні – військово-технічні – військово-спеціальні – воєнно-наукові – військово-публіцистичні – воєнні мемуари – інші	I. Функціональний стиль II. Підстиль III. Жанрова група IV. Жанрова підгрупа V. Жанровий тип VI. Жанровий підтип VII. Жанр VIII. Текст

Рис. 7.5. Концептуальна модель ТВП

Висновки до розділу 7

1. В умовах євроатлантичної інтеграції України актуальним стає питання подальшого вдосконалення підготовки військових перекладачів для Збройних Сил України, визначення змісту і структури професійної компетентності військового перекладача, що є одним із завдань теорії військового перекладу.

2. Військовий перекладач – це офіцер-філолог, професійно підготовлений компетентний мовний посередник, що володіє сформованими на рівні вищої освіти міжкультурними комунікативними (білінгвальними, психолінгвістичними, мовленнєво-розумовими) та іншими спеціальними компетентностями для виконання функцій і завдань лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ). Військовий перекладач є головним суб'єктом системи ЛЗВ, основу якої становить перекладацьке супроводження.

3. Функції службової діяльності військового перекладача – це узагальнені за професійними напрямками види типових військово-спеціальних завдань, що безпосередньо покладаються на військового перекладача. Аналіз посадових обов'язків і типових завдань дозволяє виокремити п'ять головних та дві допоміжні функції службової діяльності військового перекладача.

4. Головними функціями службової діяльності військового перекладача є комунікативно-посередницька, інформаційно-аналітична, нормативно-кодифікаційна. Допоміжними функціями – навчально-бойова, військово-адміністративна, дидактично-діагностична, науково-пошукова.

5. Професійна кваліфікація військового перекладача – це визнана Міністерством оборони України та засвідчена дипломом про вищу освіту стандартизована сукупність здобутих компетентностей розв'язувати складні задачі воєнних і гуманітарних наук з військового управління, лінгвістики й перекладу, що містить інформацію про ступінь вищої освіти, спеціальність, спеціалізацію, освітню програму та дозволяє виконувати обов'язки лінгвістичного забезпечення військ.

6. Освітня кваліфікація військового перекладача є результатом успішно завершеного навчання на першому (бакалаврському) та/або другому (магістерському) рівнях вищої освіти за спеціальностями «філологія» і «військове управління», спеціалізацією «військовий переклад», що описується в термінах результатів навчання й компетентностей. Часткова освітня кваліфікація військового перекладача відповідає сьомому рівню Національної рамки кваліфікацій, а повна – восьмому рівню. Кваліфікація військового перекладача конкретизується в термінах компетентностей.

7. Компетентність військового перекладача – це атестована на рівні повної вищої освіти динамічна комбінація мовознавчих, перекладознавчих, лінгвокультурознавчих, військово-професійних, військово-гуманітарних і військово-спеціальних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що характеризується ступенем здатності й готовності виконувати завдання лінгвістичного забезпечення військ та інші службові функції в звичайних та екстремальних умовах військової служби. Вона являє собою синтез компетентностей офіцера та цивільного перекладача.

8. На підставі проведеного дослідження, з урахуванням сучасних вимог нормативно-правового характеру, методичних рекомендацій загальнодержавного та відомчого рівнів, а також багаторічної практики підготовки військових перекладачів для Збройних Сил України, запропоновано типологічну матрицю компетентностей військового перекладача, в якій компетентність військового перекладача представлено як систему зі складною ієрархічною структурою, що містить системоутворювальні параметри упорядкування – «рівні», «складові», «види», «підвиди» та «елементи» компетентностей.

9. Професійний стандарт для військового перекладача – це державний нормативний документ, що розробляється на підставі аналізу посадових обов’язків та функцій службової діяльності, узагальнює зміст освіти, відображає цілі освітньої та професійної підготовки, визначає спеціалізацію, вимоги за кваліфікаційним рівнем та рівнем вищої освіти, перелік та ступінь сформованості компетенцій, вимоги до державної атестації, місце військового перекладача у структурі збройних сил та інших формувань сфери національної безпеки і оборони України.

10. Опрацьовано й запропоновано алгоритм розроблення професійного стандарту для військового перекладача за такими етапами: визначення сфери службової діяльності; визначення службових процесів; визначення для кожного з службових процесів необхідних знань та умінь; визначення для службових процесів загальних і професійних компетентностей; розподілення службових процесів за рівнями (ступенями) вищої освіти; оформлення проекту професійного стандарту військового перекладача та його погодження.

11. Окреслено проблему побудови перспективної універсальної наукової моделі військового перекладу, сформульовано основні вимоги до такої моделі, запропоновано варіант концептуальної моделі ТВП, що має безпосереднє наукове значення для ТВП, інших спеціальних теорій перекладу, а також прикладне навчально-методичне й практичне застосування для перекладацького супроводження й лінгвопедагогічної діяльності.

Основні положення Розділу 7 відображені в таких публікаціях автора:

[Балабін. Теоретичні засади: 327–372; Балабін. Види компетентностей: 187–190; Балабін. Визначення кваліфікації: 75–82; Балабін. Визначення компетентності: 37–41; Балабін. Вимоги: 140–143; Балабін. Військова складова: 6–9: Балабін. Досвід: 70–74; Балабін. Зміст службових функцій: 35–41; Балабін. Кваліфікація: 3–5; Балабін. Проблема побудови: 92–93; Балабін. Професійна компетентність: 20–23; Балабін. Спеціальні компетентності; 448-453; Балабін. Теоретико-концептуальні основи: 7–18; Балабін. Теорія військового перекладу: 86–87; Balabin. Building Capacity: 20; Balabin. Military interpreter: 20–24; Balabin. Military interpreter’s general: 49–52. Balabin. Redefining: 44–47; Balabin. The essence: 89–93; Balabin. Theoretical foundation: 22–25].

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження присвячено визначенню ролі й місця військового перекладу в теоретичній системі перекладознавчої науки. У зв'язку із цим виникла необхідність системно проаналізувати коло теоретичних питань, що їх охоплює наукова сфера військового перекладу, узагальнити накопичений в Україні унікальний 25-річний досвід підготовки й практики службової діяльності військових перекладачів, дослідити специфіку військового перекладу, систематизувати наявні факти, погляди, судження, ідеї, науково-методологічні положення, оскільки їхня узагальнена, структурована й упорядкована сукупність, власне, і становить сутність *теорії військового перекладу (ТВП)*.

Проведений пошук відкритих англомовних джерел перекладознавчого спрямування у світових (європейських, американських, азійських) перекладознавчих школах за період із 1960-го по 2017 рік засвідчує відсутність кваліфікаційних наукових праць (дисертацій, монографій, магістерських і бакалаврських робіт, статей, тез доповідей) та інших досліджень з військового перекладу. Авторитетні наукові бібліографічні бази даних Бібліотеки Конгресу США, Бібліотеки дисертацій Великої Британії, WorldCat тощо об'єктивно не генерують релевантні джерела за ключовими пошуковими словами («key search field tags», «key words») «*військовий переклад*» («*military translation*») і «*військовий перекладач*» («*military interpreter*»). Поняття/термін «військовий переклад» не тільки не представлений як окрема стаття, але навіть і не згадується на сторінках спеціалізованих зарубіжних енциклопедій і довідників з перекладознавства. Проблематика ТВП, що пов'язана із професійною діяльністю перекладача, частково, побічно або імпліцитно представлена в англомовних міждисциплінарних (історіографічних, лінгвокраїнознавчих, соціолінгвістичних, культурологічних, геополітичних) дослідженнях, де їй відводиться другорядна роль.

У СРСР теоретичні дослідження військового перекладу були започатковані в 60-х роках XX ст. у Військовому інституті іноземних мов, який вважався основною школою підготовки військових перекладачів. Піонером наукових досліджень з теорії військового перекладу слід вважати Л.Л. Нелюбіна, який у середині 1960-х років теоретично описав деякі проблеми військового перекладу. Цей теоретичний опис військового перекладу набув логічного завершення на початку 70-х років XX ст. і далі практично не змінювався, увійшовши до різних навчально-методичних і науково-реферативних видань. Крім Л.Л. Нелюбіна, науковий внесок у теорію військового перекладу в радянський період зробили колишні випускники й викладачі Військового інституту іноземних мов Р.К. Міньяр-Бєлоручев, О.Д. Швейцер, Г.М. Стрелковський та ін.

В Україні окремі теоретичні аспекти військового перекладу проаналізовано в кваліфікаційних наукових перекладознавчих дослідженнях В.В. Балабіна, П.А. Матюши, М.Б. Білана, С.Я. Янчука, Б.А. Дзіся, О.В. Юндіної, Л.М. Гончарук, а також у наукових працях Є.І. Василька, О.Ф. Храмовича, В.С. Петрухіна, О.Ю. Солодяк, О.М. Нікіфорової та ін.

У Російській Федерації захисту кваліфікаційних наукових робіт з перекладознавства не було через відсутність такої наукової спеціальності, водночас виконано дисертації за різними науковими спеціальностями зі структурно-семантичних, лексико-термінологічних, лексикографічних, лінгвокультурних та методологічних аспектів військового перекладу.

Огляд наукових джерел з військового перекладу свідчить, що переважна більшість з них має дидактично-практичну спрямованість (підручники, посібники, методичні розробки, словники). Теоретична проблематика дисертаційних досліджень і надрукованих наукових статей з військового перекладу, як правило, обмежується лексико-семантичними, термінологічними, методологічними та лінгвопедагогічними аспектами. При цьому поза увагою дослідників залишаються концептуальні теоретичні засади військового перекладу. Комплексного дослідження теоретичних засад

військового перекладу, наскільки нам відомо, так і не було проведено ані в Україні, ані за кордоном. Такий висновок мусимо зробити навіть попри наявність монографії Г.М. Стрелковського «Теорія і практика військового перекладу» 1979 року.

Дослідження наукової проблематики ТВП слід проводити комплексно, використовувати системний підхід, що дозволяє одночасно вивчати військовий переклад на теоретичному й емпіричному рівнях, у синергії з проблематикою філологічних, воєнних і суміжних наук завдяки міждисциплінарному характеру сучасного перекладознавства. Поняття/термін «методологія» розглядаємо у ТВП як учення про систему наукових підходів, принципів і методів дослідження, а також як раціонально-рефлексивну розумову діяльність, спрямовану на виявлення, вивчення, організацію, систематизацію та розвиток способів перетворення людиною дійсності за допомогою методів. *Методологія дослідження військового перекладу* – це раціонально-рефлексивна розумова діяльність компетентного суб'єкта, що, як правило, здійснюється в межах ТВП за допомогою загальнонаукових теоретичних, емпіричних та спеціальних методів дослідження.

Станом на кінець 2017 року ТВП являла собою несистематизований науково-методологічний дискурс, виражений або окремими актами схоплювання, розуміння й осягнення певних смислів внаслідок професійного обговорення, наукового дослідження чи методологічного опрацювання окремих теоретичних аспектів військового перекладу або їхній результат, що представлений розпорошеними концептами військового перекладу, які не мали завершеного системного оформлення у вигляді ідеальних теоретичних об'єктів за допомогою спеціальних термінів і визначень ТВП.

ТВП залишилася концептуально необґрунтованою, оскільки військовий переклад із самого початку виокремлення у межах перекладознавчої науки досліджувався переважно у прикладному та лінгводидактичному аспектах (організаційно-адміністративні питання ефективної та швидкої підготовки військових перекладачів із максимально можливої кількості мов; створення

підручників і військових словників; підготовка методичних рекомендацій тощо), на що традиційно накладається об'єктивна закритість і недоступність сфери військового управління для пересічних дослідників наукової проблематики військового перекладу.

Внаслідок цього наукова проблематика виконаних дисертаційних досліджень і надрукованих статей з військового перекладу обмежується переважно лексико-семантичними, термінологічними й лінгвопедагогічними аспектами, тоді як наукознавче обґрунтування накопичених напрацювань у форматі наукової абстракції нерозривно пов'язане із визначенням саме концептуальних теоретичних засад військового перекладу. Звідси випливає, що *ТВП потребує системності* – якості теоретично обґрунтованих, структурно упорядкованих, верифікованих військовою практикою спеціальних знань міждисциплінарного характеру, що підтверджує необхідність розкриття змісту, структури й елементів ТВП як складної нематеріальної системи, пов'язаної із перекладознавством і воєнною наукою.

Поза увагою дослідників залишилася проблема відсутності термінологічного визначення поняття «військовий переклад» – засадничої одиниці концептуального апарату ТВП, яка потребує уточнення й подальшого унормування, адже наявні дефініції цього терміна не розкривають повною мірою сутність явища військового перекладу, що суттєво змінилося за період із середини минулого століття.

Військовий переклад (ВП) – це спеціальний вид опосередкованої, міжкультурної, двосторонньої й двомовної комунікації, що має своїм суб'єктом військового перекладача, об'єктом – військові тексти та здійснюється в звичайних і екстремальних умовах військової служби з метою перекладацького супроводження заходів у воєнно-політичній, військово-технічній і військово-спеціальних сферах діяльності збройних сил.

Теорія військового перекладу (ТВП) – це спеціальна теорія перекладу, що являє собою систематизовану (узагальнену, структуровану й упорядковану) сукупність наукових фактів, теоретичних суджень, гіпотез і методологічних

положень, які розкривають специфіку перекладацького супроводження в збройних силах за допомогою термінологічно визначених і упорядкованих одиниць концептуального апарату.

Об'єктом ТВП є перекладацьке супроводження як основа лінгвістичного забезпечення військ, *предметом* – створення абстрактних (ідеальних) теоретичних (вербальних, графічних, математичних) моделей перекладацького супроводження в збройних силах.

Метою ТВП є розкриття онтологічної (первинної, найголовнішої) природи, сутності і специфіки ТВП як складної нематеріальної системи синергічного типу – її змісту, структури, складових (компонентів, елементів), одиниць концептуального апарату, зв'язків із перекладознавством, філологічними, суміжними й інтегрованими науками – з одного боку, та воєнною наукою й практикою лінгвістичного забезпечення військ – з другого.

Головним завданням (макрозавданням) ТВП має бути побудова універсальної наукової моделі військового перекладу як системи узагальненого гармонізованого знання, що розкриває основний зміст, структуру й суттєві зв'язки об'єкта ТВП, місце, роль і функції головного суб'єкта – військового перекладача, а також інших складових цієї системи з об'єктом.

Оскільки ТВП природно успадковує притаманну перекладознавству властивість міждисциплінарності – тісних зв'язків із філологічними, класичними, інтегрованими й суміжними науковими дисциплінами, на які об'єктивно накладається складна специфіка військової діяльності – галузь лінгвістичного забезпечення військ, в *основу ТВП мають бути закладені фундаментальні наукознавчі* (загальнонаукові, мовознавчі та перекладознавчі) концепти.

Загальнонаукові концепти лежать в основі засадничих понять наукового пізнання сутності явищ військового перекладу, формують картину світу військового перекладача, утворюють абстрактні розумові зв'язки (нейронні мережі), що дозволяють впевнено оперувати цими поняттями в пізнавально-

дослідній діяльності, об’єднувати їх в концептуальні структури й теоретичні системи, зіставляти одержані характеристики об’єкта із реальністю або теоретичною (абстрактною) моделлю, слугують універсальною матрицею для подальшого формулювання спеціальних концептів, понять, термінів і дефініцій ТВП.

Мовознавчі концепти являють собою метамовні одиниці, гіпотези, теорії, методи й моделі загального і зіставного мовознавства, когнітивної, комунікативної та зіставної лінгвістики, герменевтики, семіотики, генеративної та інтерпретативної семантики, синтаксису, морфології, функціональної стилістики, соціолінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології тощо, які дозволяють військовому перекладачеві зрозуміти комунікативну настанову, зміст і структуру тексту мови оригіналу та адекватно відтворити їх в тексті мови перекладу.

Перекладознавчі концепти безпосередньо утворюють науково-методологічну основу ТВП і можуть набувати додаткових змістовних ознак в аспекті специфічних завдань сфери функціонування військового перекладу.

Розробляти наукові засади ТВП необхідно на основі коректного (однозначного, несуперечливого, узгодженого професійною науковою спільнотою) розуміння й використання засадничих понять перекладознавчої науки. Базові метамовні одиниці перекладознавства мають бути засвоєні курсантами-перекладачами на активному репродуктивному рівні («напам’ять»), що дозволить майбутнім військовим перекладачам не тільки адекватно розуміти сутність основних теоретичних положень перекладознавчої науки, а й коректно використовувати їх в лінгводослідницькій діяльності.

Однією із головних причин наукової нерозвиненості ТВП слід вважати відсутність теоретично обґрунтованих і упорядкованих метамовних одиниць концептуального апарату, що системно (логічно, послідовно, однозначно, раціонально й несуперечливо) описують явища в сфері лінгвістичного забезпечення військ. Це призводить до необхідності концептуалізації накопиченого здобувачем суб’єктивного емпіричного досвіду в галузі теорії і

практики військового перекладу (1982–2017 роки) через об'єктивну систему науково-методологічних засобів за допомогою абстрактної категорії «концептуальний апарат теорії військового перекладу».

Концептуальний апарат теорії військового перекладу (КА ТВП) – це система метамовних одиниць, що дозволяє розкрити специфіку службової діяльності військового перекладача та описати об'єкт – перекладацьке супроводження в збройних силах – у спеціальних категоріях, поняттях, концептах, конструктах, термінах і визначеннях.

За підсумками логіко-семантичного й предметно-поняттєвого аналізу текстів наукового дискурсу з військового перекладу всі метамовні одиниці КА ТВП можна розділити на чотири види – загальнонаукові (філософсько-наукознавчі), мовознавчі, перекладознавчі й спеціальні, а також упорядкувати їх за чотирма рівнями структури КА ТВП. Провести чітке розмежування кордонів між рівнями елементів структури КА ТВП не завжди вдається через об'єктивні й суб'єктивні труднощі віднесення поняття/терміна до відповідного рівня завдяки процесам міждисциплінарності, нормотворчості, гармонізації, природної гнучкості і рухливості структур терміносистем.

Утворені нові або суттєво змінені й уточнені автором метамовні одиниці КА ТВП являють собою абстрактні моделі або пізнавальні конструкції, які наділені властивостями й структурою, слугують самостійними засобами пізнавальної діяльності для дослідника військового перекладу, оскільки теоретичні твердження, як правило, безпосередньо належать не до реальних, а до ідеалізованих об'єктів, що дозволяє оперувати ідеалізованими об'єктами як реальною річчю, будувати абстрактні схеми реальних процесів з метою більш глибокого їхнього розуміння.

Спеціальні одиниці КА ТВП – це категорії, поняття, концепти, конструкти й терміни, що позначають специфіку службової діяльності військового перекладача: «військовий переклад», «лінгвістичне забезпечення військ», «перекладацьке супроводження в збройних силах», «військовий перекладач», «військовий текст», «воєнно-політичний переклад», «бортпереклад» тощо.

У перекладознавчій літературі функціонально-стилістичну специфіку військового перекладу представлено здебільшого імпліцитно, жанрово-стильові параметри не акцентовано, хоча володіння прийомами перекладу військових текстів різних стилів і жанрів неодмінно визнається одним із завдань формування фахових компетентностей військового перекладача. З цією метою досліджено функціонально-стильові та жанрові ознаки військового перекладу, виокремлено види військового перекладу та військових текстів, запропоновано визначення для терміна «військовий переклад» та базових метамовних одиниць КА ТВП мовознавчого рівня (текст, стиль, жанр, стильова домінанта, стильові ознаки, дискурс), які мають міждисциплінарний характер і потребують уточнення в аспекті завдань військового перекладу.

Військовий текст – це письмовий або усний цілісно-смисловий масив мовних одиниць, об'єднаних логіко-синтаксичними зв'язками, комунікативною функцією, тематичною спрямованістю, композиційною макроструктурою та стильовою домінантою навколо концептів «війна», «військо» і «озброєння».

Базовою класифікацію військових текстів є класифікація за функціонально-прагматичними та жанрово-стильовими параметрами. Функціонально-прагматичними різновидами військових текстів є: *загальновійськові, воєнно-політичні*, *військово-технічні* та *військово-спеціальні тексти*, що природно співвідносяться з видами військового перекладу *(воєнно-політичного перекладу (ВПП)*, *військово-технічного перекладу (ВТП)* та *військово-спеціального перекладу (ВСП))*. Жанрово-стильовими різновидами військових текстів є: ***воєнно-наукові, військово-публіцистичні, воєнні мемуари***.

Більшість військових текстів функціонують у межах офіційно-ділового, наукового, публіцистичного або розмовного стилів і тільки воєнні мемуари належать до сфери художнього стилю. Внаслідок цього диференційно-визначальними жанрово-стильовими параметрами конкретного військового тексту слід вважати типові ознаки відповідного функціонального стилю.

Коректне й несуперечливе виокремлення спеціальних «суто військових» жанрів військових текстів за строгими науковими параметрами не завжди можливо й доцільно з практичного погляду, оскільки для переважної більшості військових текстів можна знайти близький жанр у межах відповідного функціонального стилю або відповідний жанрово-стильовий аналог в галузі художнього, суспільно-політичного, науково-технічного або спеціального перекладу. Винятком з цього правила є «Біла книга» (як унікальний мультижанровий офіційний документ сфери воєнно-політичного перекладу), «допит військовополоненого», «бортпереклад», «бойові документи» тощо (як специфічні усні й письмові жанри військово-спеціального перекладу).

Знання характерних ознак і параметрів різних стилів і жанрів допомагає військовому перекладачеві компетентно підійти до порівняльно-зіставного аналізу граматичних, лексичних і функціонально-стилістичних мовних засобів, які використовуються у військовому тексті мови оригіналу та підібрати адекватні відповідники з урахуванням об'єктивних жанрово-стильових обмежень мови перекладу.

При перекладі військових текстів слід обов'язково передавати комунікативну функцію, семантичне значення (смисл повідомлення), стильові ознаки й структуру військового тексту мови оригіналу, з обов'язковим урахуванням комунікативної ситуації, прагматичних (позамовних) аспектів, жанрово-стилістичних і узуальних норм мови перекладу.

Найпростішою жанрово-стильовою структурою військових текстів є трирівнева: *«стиль – жанр – текст».* З практичних міркувань під час повного або часткового структурного аналізу військових текстів вважаємо за доцільне не виходити за межі шести рівнів жанрово-стильової структури військових текстів: *«стиль – підстиль – жанрова група – жанрова підгрупа – жанр – текст».* За потреби глибину структурного аналізу можна збільшити до восьми рівнів, додавши після четвертого рівня структури («жанрова підгрупа») два додаткові рівні – «жанровий тип» та «жанровий підтип».

Перекладацька діяльність розглядається як система наукових підходів, принципів, умов та операційних засобів, що послідовно розкривають сутність перекладацького процесу через наукознавчу категорію *діяльності* – динамічний процес активних взаємодій суб'єкта з матеріальним або ідеальним об'єктом – та *її макроструктурний рівень* – стратегію, тактику й технологію перекладу. З цією метою проаналізовано склад, структуру, види та варіанти визначень діяльності.

Перекладацька діяльність – це вид мовленнєво-розумової діяльності, динамічний трансляційно-інтерпретативний процес білінгвального сприйняття й відтворення текстів перекладачем, що має складний психофізіологічний, індивідуально-творчий характер і регулюється соціально зумовленим мотивом міжкультурного міжмовного посередництва.

Перекладацька діяльність об'єктивно постає як *категорія перекладознавства* – граничне поняття перекладознавчої науки, що виконує роль універсалії. Запропонована дефініція перекладацької діяльності містить 7 структурних елементів та 8 атрибутивних ознак. Перекладацьку діяльність відокремлюємо від суміжного, але не тотожного поняття *службова діяльність військового перекладача* – основні й допоміжні функції й завдання перекладача як посадової особи, що виконує спеціальні обов'язки військової служби. Перекладацька діяльність реалізується в стратегії, тактиці й технології перекладу, що являють собою три етапи реалізації перекладацької діяльності та формують її макроструктурний рівень.

Стратегія перекладу – це ініціальний орієнтувально-програмний етап перекладацької діяльності, що містить концептуалізоване невербальне сприйняття тексту мови оригіналу, загальне оцінювання об'єктно-предметної ситуації та формування задуму перекладу.

Тактика перекладу – це проміжний, розумово-аналітичний етап перекладацької діяльності, що містить вербалізацію сприйнятих концептів засобами мови оригіналу та мови перекладу, аналіз мовленнєвих, комунікативних, культурно-історичних і соціолінгвістичних чинників та визначення конкретних завдань перекладу.

У ТВП термін «технологія перекладу» використовують у двох значеннях: 1) як складова перекладацької діяльності; 2) як абстрактна теоретична система.

Технологія перекладу (як складова перекладацької діяльності) – це завершальний етап трансляційно-інтерпретативної діяльності перекладача, що являє собою процес вибору і застосування особистісних, методологічних та інструментальних операційних засобів для створення кінцевого продукту – тексту мови перекладу.

Технологія перекладу (як абстрактна теоретична система) –теоретико-методологічна сукупність науково-методологічних положень, що розкривають зміст і специфіку трансляційно-інтерпретативного процесу як основи діяльності перекладача.

Оскільки в своїй основі діяльність людини трифазна (орієнтування – вибір – виконання), стратегія, тактика й технологія військового перекладу онтологічно постають як об'єктивно наявні етапи перекладацької діяльності: 1) орієнтування/ініціалізація; 2) вибір/конкретизація; 3) виконання/реалізація. Усвідомлення та змістовно-діяльнісне наповнення конкретної стратегії, тактики й технології перекладу як невід'ємних трьох етапів перекладацької діяльності залежить від теоретичної підготовки перекладача, виду й жанру перекладу, складності тексту мови оригіналу, ситуації перекладу та умов діяльності перекладача.

Стратегія, тактика і технологія перекладу забезпечують системну єдність виконання завдань різного рівня – стратегічних, тактичних, технологічно-операційних: *стратегія перекладу* встановлює цілеустановчі програмні орієнтири майбутнього перекладу; *тактика перекладу* конкретизує загальний задум і визначає завдання перекладу; *технологія перекладу* реалізує задум і завдання *операційними трансляційно-інтерпретативними* засобами – способами, методами й прийомами перекладу.

В основі *операційних дій військового перекладача* лежить загальна модель перекладацької діяльності, а самоконтроль здійснюється на всіх трьох етапах завдяки внутрішньому індивідуально-суб'єктивному характеру перекладацької діяльності.

Поняття/термін «лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ)» запропоновано автором наприкінці 90-х років минулого століття в умовах докорінної трансформації завдань та організаційно-штатної структури Збройних Сил України на позначення всієї сукупності функцій і завдань професійної діяльності військового перекладача. В подальшому це поняття увійшло до відповідних документів, що регламентують підготовку військових перекладачів, а наприкінці 2018 року стало основою офіційного Військового стандарту Міністерства оборони України «ВСТ 01.003.001 – 2018 (01). Лінгвістичне забезпечення військ (сил). Основні положення», що був розроблений у ВІКНУ під керівництвом автора.

Лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ) – це комплекс спеціальних заходів і завдань прикладного й фундаментального характеру у воєнно-політичній, військово-технічній та військово-спеціальних сферах збройних сил, що здійснюються з метою реалізації комунікативно-посередницької, воєнно-країнознавчої, військово-термінологічної, лінгвопедагогічної та лінгводослідницької функцій діяльності, які потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної компетенції виконавців. У воєнній науці ЛЗВ також розглядають як організаційну систему, що складається з сукупності підрозділів лінгвістичного забезпечення, матеріально-технічної бази, алгоритмів, норм і правил ЛЗВ.

Об'єктом ЛЗВ слугують заходи, завдання, процедури і процеси у воєнно-політичній, військово-технічній та військово-спеціальній сферах діяльності збройних сил, що потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної міжкультурної компетентності виконавців. *Структуру ЛЗВ* утворюють п'ять складових: 1) перекладацьке супроводження (ПС); 2) воєнно-країнознавча діяльність (ВК); 3) військово-термінологічна діяльність (ВТ); 4) лінгвопедагогічна діяльність (ЛП); 5) лінгводослідницька діяльність (ЛД).

Перекладацьке супроводження (ПС) є основою ЛЗВ, видом міжкультурного міжмовного посередництва, що полягає у здійсненні військовим перекладачем письмового та усного (послідовного й синхронного) перекладання, адаптованого транскодування (переказу/оповідання), реферування, анотування й редагування загальновійськових, воєнно-політичних, військово-технічних та військово-спеціальних текстів.

У ТВП *основними видами ПС* є письмовий та усний (послідовний і синхронний) переклад військових текстів, *спеціальними видами ПС* – переклад радіообміну, бортовий переклад (бортпереклад), допит військовополонених, опитування місцевих жителів, супроводження парламентерів, *додатковими видами ПС* – переказ (оповідання), реферування, анотування та редагування військових текстів.

Воєнно-країнознавча діяльність військового перекладача (ВК) – це складова ЛЗВ, вид інформаційно-аналітичної діяльності військового перекладача, що полягає у здійсненні системного пошуку, збирання, обробки і представлення інформації воєнно-країнознавчого та лінгвокраїнознавчого характеру у форматі закінченого інформаційного продукту – визначеного керівництвом аналітичного документа. ВК містить воєнно-країнознавчий аналіз країни/регіону, лінгвокраїнознавчий аналіз країни/регіону та інформаційно-аналітичну роботу.

Військово-термінологічна діяльність (ВТ) – це складова ЛЗВ, вид нормативно-кодифікаційної діяльності військового перекладача, що полягає у проведенні термінотворчої, нормотворчої, термінографічної й лексикографічної роботи, пов’язаної з унормуванням, нормалізуванням, кодифікуванням і гармонізуванням військової термінології, підготовкою військових термінологічних стандартів, формуванням і підтриманням інформаційної бази даних стандартизованих військових термінів, а також укладанням глосаріїв і багатомовних військових словників різних типів. У складі ВТ виокремлюють термінотворчу, нормотворчу, термінографічну й лексикографічну роботу.

Лінгвопедагогічна діяльність (ЛП) – це складова ЛЗВ, вид дидактично-діагностичної діяльності військового перекладача, пов'язаної з формуванням готовності військовослужбовців до самостійного функціонування в іншомовному професійному середовищі на відповідному рівні міжкультурної комунікації. ЛП включає лінгводидактичну та лінгводіагностичну роботу.

Лінгводослідницька діяльність (ЛД) – це складова ЛЗВ, вид науково-пошукової діяльності військового перекладача, пов'язаної з проведенням науково-дослідних, науково-технічних і науково-методичних робіт за планами та в порядку, що визначені відповідними керівними документами.

У країнах НАТО лінгвістичне забезпечення здійснюється відповідно до вимог спеціального стандарту «AlingP-1. Linguistic Support for Operations» (Лінгвістичне забезпечення військових операцій), інших стандартів та публікацій НАТО, національних військових статутів та документів країн – членів Альянсу. При цьому, зміст та обсяг службових завдань, що їх охоплює спеціальне поняття «linguistic support for operations» є значно меншим за ЛЗВ.

Військовий перекладач – офіцер-філолог, професійно підготовлений компетентний мовний посередник, що володіє сформованими на рівні вищої освіти міжкультурними комунікативними (білінгвальними, психолінгвістичними, мовленнєво-розумовими) та іншими спеціальними компетентностями для виконання функцій і завдань лінгвістичного забезпечення військ (ЛЗВ); головний суб'єкт ЛЗВ.

Функції службової діяльності військового перекладача – це узагальнені за професійними напрямками види типових військово-спеціальних завдань, що безпосередньо покладаються на військового перекладача. У ТВП виокремлюємо головні та допоміжні функції. *Головними функціями* є комунікативно-посередницька, інформаційно-аналітична, нормативно-кодифікаційна; *допоміжними* – навчально-бойова, військово-адміністративна, дидактично-діагностична, науково-пошукова.

Професійна кваліфікація військового перекладача – це визнана Міністерством оборони України та засвідчена дипломом про вищу освіту стандартизована сукупність здобутих компетентностей розв'язувати складні задачі воєнних і гуманітарних наук з військового управління, лінгвістики й перекладу, що містить інформацію про ступінь вищої освіти, спеціальність, спеціалізацію, освітню програму та дозволяє виконувати обов'язки лінгвістичного забезпечення військ.

Освітня кваліфікація військового перекладача є результатом успішно завершеного навчання на першому (бакалаврському) та/або другому (магістерському) рівнях вищої освіти за спеціальностями «філологія» і «військове управління», спеціалізацією «військовий переклад», що описується в термінах результатів навчання й компетентностей. Часткова освітня кваліфікація військового перекладача відповідає сьомому рівню Національної рамки кваліфікацій, а повна – восьмому рівню. Кваліфікація військового перекладача конкретизується в термінах компетентностей.

Компетентність військового перекладача – це атестована на рівні вищої освіти динамічна комбінація мовознавчих, перекладознавчих, лінгвокультурознавчих, військово-професійних, військово-гуманітарних і військово-спеціальних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що характеризується ступенем здатності й готовності виконувати завдання лінгвістичного забезпечення військ та інші службові функції в звичайних та екстремальних умовах військової служби. Вона являє собою синтез компетентностей офіцера та цивільного перекладача.

Запропоновано *матрицю компетентностей військового перекладача* – систему зі складною ієрархічною структурою, що містить такі системоутворювальні параметри упорядкування: рівні *(інтегральний, загальний, спеціальний)*; складові *(військова, філологічна, суспільно-соціальна)*; види *(мовна, мовленнєва, військово-гуманітарна тощо)*; підвиди *(аудіювання, читання, граматична, тактична, розвідувальна і т. ін.)*; елементи *(аудіювання скорочень, організація повсякденної діяльності підрозділу тощо)*.

Професійний стандарт для військового перекладача – це державний нормативний документ, що розробляється на підставі аналізу посадових обов'язків та функцій службової діяльності, узагальнює зміст освіти, відображає цілі освітньої та професійної підготовки, визначає спеціалізацію, вимоги за кваліфікаційним рівнем та рівнем вищої освіти, перелік та ступінь сформованості компетенцій, вимоги до державної атестації, місце військового перекладача у структурі збройних сил та інших формувань сфери національної безпеки і оборони України.

Алгоритм розроблення професійного стандарту для військового перекладача має включати такі етапи: 1) визначення сфери службової діяльності; 2) визначення службових процесів; 3) визначення для кожного з службових процесів необхідних знань та умінь; 4) визначення для службових процесів загальних і професійних компетентностей; 5) розподілення службових процесів за рівнями (ступенями) вищої освіти; 6) оформлення проекту професійного стандарту для військового перекладача та його погодження.

Окреслено проблему побудови універсальної наукової моделі військового перекладу, сформульовано основні вимоги до такої моделі, запропоновано варіант теоретико-концептуальної моделі військового перекладу, що має безпосереднє наукове значення для ТВП, інших спеціальних теорій перекладу, а також прикладне навчально-методичне й практичне застосування для перекладацького супроводження та ЛЗВ.

Перспективи дослідження ТВП зумовлено теоретичною й практичною необхідністю виконання таких завдань: удосконалення методологічних основ ТВП; науковий опис специфіки усного й письмового видів військового перекладу; дослідження функціонально-прагматичних видів військового перекладу (військово-політичного, військово-технічного, військово-спеціального); удосконалення типології військових текстів; вивчення спеціальних жанрів у військовому перекладі; конкретизація й систематизація жанрово-стильових параметрів військових текстів; дослідження спеціальних

видів перекладацького супроводження в збройних силах (переклад радіообміну, бортпереклад, допит військовополонених, опитування місцевих жителів, супроводження парламентарів тощо); дослідження психолінгвістичних аспектів професійної діяльності військового перекладача; дослідження лексико-семантичної проблематики військового перекладу; опис морфолого-синтаксичної проблематики військового перекладу; дослідження воєнно-країнознавчої (інформаційно-аналітичної) діяльності військового перекладача; дослідження військово-термінологічної (нормативно-кодифікаційної) діяльності військового перекладача; створення фрагментарних наукових моделей (складових ТВП; операційної трансляційно-інтерпретативної діяльності; професійної поведінки й культури; спеціальних компетентностей військового перекладача тощо); унормування спеціальних одиниць концептуального апарата ТВП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні наукові джерела

1. Абушенко В.Л., Швырёв В.С. Конструкт. *Гуманитарная энциклопедия*. Москва: Центр гуманитарных технологий, 2018. URL: https://gtmarket.ru/concepts/6889.
2. Акульшина Н.Т. Поняття «військового» та «воєнного» дискурсів – об'єктивна тотожність та/чи перманентна протилежність. *Studia Linguistica*. Випуск 5, 2011. С. 458–462.
3. Акульшина Н.Т., Балабін В.В. Воєнно-країнознавчий аналіз Ісламської Республіки Іран: Навч. посіб. Київ: Логос, 2007. 168 с.
4. Алексеев И.С. Наука. *Философский энциклопедический словарь*. Главная редакция: Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. Москва: Советская энциклопедия, 1983. С.403–406.
5. Алексеева И.С. Введение в переводоведение. Санкт-Петербург: СпбГУ; Москва: Академия, 2008. 368 с.
6. Алексеева Л.М. Объект и предмет современного переводоведения. *Вестник Пермского университета*. *Серия: Иностранные языки и литературы*. 2008. № 5. С. 85–90.
7. Алексеева Л.М. Перевод как рефлексия деятельности. *Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология*. 2010. № 1. С. 45–51.
8. Андриенко Т.П. Стратегии перевода в системе переводческой деятельности. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2014. № 9. С. 156–158.
9. Андриянов В.В., Перман А.П. Учебное пособие по двустороннему военному переводу. Французский язык. Москва: Воен. ин-т иностр. яз., 1971. 156 с.
10. Андрієнко Т.П. Когнітивні чинники, що визначають вибір стратегії перекладу. *Філологічні трактати*. Том 4. № 3, 2012. С. 5–13.

11. Андрієнко Т.П. Комунікативні чинники формування стратегії перекладу. Світ соціальних комунікацій: науковий журнал. Т. 2. Київ, 2011. С. 144–147.
12. Андрієнко Т.П. Стратегії в інтеракційній моделі перекладу (на матеріалі перекладу англомовних прозових та драматургічних творів українською та російською): дис. докт. філол. наук: 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2017. 499 с.
13. Апухтин В.Б. Система записей в последовательном переводе. *Учебник военного перевода: Английский язык. Специальный курс;* под ред. д.ф.н., проф. Л.Л. Нелюбина. Москва: Воениздат, 1984. С. 357–396.
14. Аракин В.Д., Эше Д.А., Бочкарева М.Е. и др. Учебник английского военного перевода. Допущен Министерством высшего образования СССР в качестве учебника для педагогических институтов иностранных языков. Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1946. 435 с.
15. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике. Москва: Высшая школа, 1991. 140 с.
16. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования). Изд. 2-е, перераб. Ленинград: Просвещение, 1981. 295 с.
17. Арсланбеков А.И., Барышников А.Ф. Учебное пособие по военному переводу для слушателей III-V курсов: Язык фарси-кабули. Москва: Воен. ин-т иностр. яз., 1969. 337 с.
18. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990. С. 136–137.
19. Арутюнова Н.Д. Прагматика. *Лингвистический энциклопедический словарь* / Гл. ред. В.Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990. С. 389–390.

20. Асриева М.А., Картвелишвили Н.В. Учебное пособие по военному переводу: Нем. яз. для X кл. сред. школы с углубл. программой. Под ред. В.Н. Мурадова. Тбилиси: Ганатлеба, 1974. 155 с.
21. Ассад Хаким Музаффар-Эддин. Проблемы военного перевода в свете общей теории перевода: на материале перевода с русского языка на арабский: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Москва, 1985. 142 с.
22. Ахутин А.В. Эксперимент. *Новая философская энциклопедия*: В 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В.С. Степин, зам. предс. А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. Москва: Мысль, 2010. Т. 4. С. 426.
23. Бабічева Г. Аксіологія та прагматика сучасного англомовного військового дискурсу. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство). 2013. Вип. 18. С. 249–254.
24. Баженова Е.А., Котюрова М.П. Жанры научной литературы. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* / Под ред. М.Н. Кожиной; 2-е изд., испр. и доп. Москва: Флинта: Наука, 2006. С. 57–67.
25. Балабін В.В. Види компетентностей військового перекладача. *Південний архів*. Збірник наукових праць. Філологічні науки. Випуск № 73, 2018. С. 187–190.
26. Балабін В.В. Визначення кваліфікації військового перекладача. *Записки з романо-германської філології*. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Вип. 1 (40), 2018. Одеса: КП ОМД. С. 75–82.
27. Балабін В.В. Визначення компетентності військового перекладача. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Філологічні науки. Випуск 1 (87), 2018. С. 37–41.
28. Балабін В.В. Визначення поняття «військовий переклад». *Філологічні трактати*. Том 10. № 3, 2018. С. 7–14.

29. Балабін В.В. Вимоги до військового перекладача. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск № 32. Том 2, 2018. С. 140–143.
30. Балабін В.В. Військова складова професійної компетентності військового перекладача. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. № 9, 2018. С. 6–9.
31. Балабін В.В. Військовий текст як об'єкт перекладу. *Концептуальні проблеми розвитку філологічних наук у сучасному полікультурному просторі*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21-22 вересня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С. 48–51.
32. Балабін В.В. Військово-термінологічна та лексикографічна діяльність військового перекладача як складова лінгвістичного забезпечення військ *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 листопада 2015 р.). Київ: ВІКНУ, 2015. С. 96–98.
33. Балабін В.В. Воєнно-країнознавча інформаційно-аналітична діяльність як складова лінгвістичного забезпечення військ *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21 листопада 2014 р.). Київ: ВІКНУ, 2014. С. 311–312.
34. Балабін В.В. Досвід розроблення професійного стандарту військового перекладача. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Випуск 2, 2018. С. 70–74.
35. Балабін В.В. Жанрово-стильова специфіка військового перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск № 34. Том 2, 2018. С. 67–73.

36. Балабін В.В. Завдання теорії військового перекладу. *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 23-24 березня 2018 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 105–107.
37. Балабін В.В. Загальнонаукові основи теорії військового перекладу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». Том 29 (68), № 1, 2018. С. 85–89.
38. Балабін В.В. Зміст службових функцій та завдань військового перекладача *Філологічні трактати*. Том 10. № 2, 2018. С. 35–41.
39. Балабін В.В. Зміст та структура лінгвістичного забезпечення військ (сил). *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24-25 листопада 2011 р.). Київ: ВІКНУ, 2011. С. 95–96.
40. Балабін В.В. Зміст та структура лінгвістичного забезпечення діяльності Збройних Сил України. *Актуальні проблеми перекладознавства та лінгвістичного забезпечення діяльності Збройних Сил України*: програма І - ї Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 13-14 травня 2004 р). Київ: Логос, 2004. С. 4.
41. Балабін В.В. Кваліфікація військового перекладача. *Проблеми галузевої комунікації, перекладу та інтеграційні процеси в суспільстві*: матеріали VIII Міжнародної наукової конференції (Харків, 24 травня 2018 р.). Харків: Національна академія Національної гвардії України, 2018. С. 3–5.
42. Балабін В.В. Концептуальний апарат теорії військового перекладу. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 листопада 2015 р.). Київ: ВІКНУ, 2015. С. 95–96.
43. Балабін В.В. Концепція військового перекладу в системі перекладознавства. *Програма І Міжнародної науково-практичної*

конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (24-25 листопада 2005 року). Київ: Логос, 2005. С. 23.

44. Балабін В.В. Концепція лінгвістичного забезпечення військ. *Paradigm of Knowledge.* № 2 (28), 2018. P. 144–154.
45. Балабін В.В. Методика воєнно-країнознавчого аналізу країни. *Воєнно-країнознавчий аналіз Ісламської Республіки Іран*. Київ: Логос, 2007. С. 8–30.
46. Балабін В.В. Мовна підготовка у Збройних Силах України: стара нова проблема. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Випуск XXI. Частина 2: Матеріали Ш Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном». Івано-Франківськ, 2008. С. 61–73.
47. Балабін В.В. Необхідність обґрунтування теорії військового перекладу. *Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 23-24 березня 2018 р.). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2018. С. 181–182.
48. Балабін В.В. Об'єкт і предмет теорії військового перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск № 31. Том 3, 2017. С. 97–100.
49. Балабін В.В. Об'єкт, предмет і завдання лінгвістичного забезпечення військ. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Випуск 1. Том 2, 2018. С. 99–102.
50. Балабін В.В. Онтологічна сутність теорії військового перекладу *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 листопада 2016 р.). Київ: ВІКНУ, 2016. С. 102–105.
51. Балабін В.В. Основи військового перекладу: Англійська мова. Навч. посіб. Київ: Логос, 2004. Ч. І. 208 с.

52. Балабін В.В. Перекладацьке супроводження як основа лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 23 листопада 2012 р.). Київ: ВІКНУ, 2012. С. 122–123.
53. Балабін В.В. Перекладознавчі основи теорії військового перекладу. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 3. Том 2, 2018. С. 120–124.
54. Балабін В.В. Проблема побудови теоретичної моделі військового перекладу. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 29 листопада 2019 р.). Київ: ВІКНУ, 2019. С. 92–93.
55. Балабін В.В. Проблеми мовної підготовки в Збройних Силах України. *Наука і оборона*. Щоквартальний науково-теоретичний та науково-практичний журнал Міністерства оборони України. Київ, 2007. №2. С. 42–46.
56. Балабін В.В. Професійна компетентність військового перекладача. *Мовні і концептуальні картини світу*. Зб. наук. праць. Київ, 2002. № 7. С. 20–23.
57. Балабін В.В. Робоча навчальна програма вивчення дисципліни «Військовий переклад першої іноземної мови (англійська мова)». Київ: ВВП Київського ун-ту ім. Т. Шевченка, 1997. 28 с.
58. Балабін В.В. Специфікація українського варіанта мовного тесту за стандартом НАТО «STANAG 6001». *Мова і культура*. Зб. наук. праць. Т. VII. Київ, 2003. № 6. С. 125–130.
59. Балабін В.В. Спеціальні компетентності військового перекладача. *Мова і культура*. Науковий журнал. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. Вип. 21. Т. II (191). С. 448–453.
60. Балабін В.В. Спеціальні одиниці концептуального апарату теорії військового перекладу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». Том 29 (68) № 2, 2018. С. 72–78.

61. Балабін В.В. Структура категоріального апарату теорії військового перекладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Випуск 3, 2018. С.72–76.
62. Балабін В.В. Структура нового навчально-методичного комплексу з військового перекладу (шифр «НМК ВП»). *Актуальні проблеми перекладознавства та лінгвістичного забезпечення діяльності Збройних Силах України*: програма І-ї Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 13-14 травня 2004 р.). Київ: Логос, 2004. С. 7.
63. Балабін В.В. Суб'єктно-об'єктно-предметні відносини у сфері лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21 листопада 2014 р.). Київ: ВІКНУ, 2014. С. 92–93.
64. Балабін В.В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2002. 19 с.
65. Балабін В.В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу. Монографія. Київ: Логос, 2002. 315 с.
66. Балабін В.В. Тематичний план вивчення дисципліни «Військовий переклад першої іноземної мови (англійська мова)». Київ: ВВП Київського ун-ту ім. Т. Шевченка, 1997. 15 с.
67. Балабін В.В. Теоретико-концептуальні основи військового перекладу. *Філологічні трактати*. Том 10. № 1, 2018. С. 7–18.
68. Балабін В.В. Теоретична проблематика військового перекладу у світових перекладознавчих дослідженнях. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Лінгвістика. Випуск 34, Том 2, 2018. С. 206–210.
69. Балабін В.В. Теорія військового перекладу в системах перекладознавства та лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XIII

Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24 листопада 2017 р.). Київ: ВІКНУ, 2017. С. 86–87.

70. Балабін В.В. Технологічні аспекти побудови терміносистеми навчальної дисципліни. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 11-13 жовтня 2007 р.). Київ: ВІКНУ, 2007. С. 23.
71. Балабін В.В. Труднощі перекладу американських військових сленгізмів. *Мова і культура*. Зб. наук. праць. Т. ІІІ. Ч. І. Київ, 2002. С. 5–13.
72. Балабін В.В. Фундаментальні наукові засади теорії військового перекладу. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XIV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 листопада 2018 р.). Київ: ВІКНУ, 2018. С. 76–77.
73. Балабін В.В., Дмитрук С.Ф., Ольховой І.О. та ін. Освітньо-кваліфікаційна характеристика підготовки спеціаліста з військового перекладу. Київ: ВІКНУ, 2000. 27 с.
74. Балабін В.В., Кременецький Б.В., Левчик В.В., Лісовський В.М. Професійний стандарт офіцера тактичного рівня Збройних Сил України з військового перекладу (ВОС 390400) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Київ, 2016. 54 с.
75. Балабін В.В., Кременецький Б.В., Левчик В.В., Лісовський В.М. Професійний стандарт офіцера тактичного рівня Збройних Сил України з військового перекладу (ВОС 390400) другого (магістерського) рівня вищої освіти. Київ, 2016. 41 с.
76. Балабін В.В., Кушнір М.Л., Ольховой І.О. Робоча навчальна програма вивчення дисципліни «Воєнне країнознавство». Київ: ВВП Київського ун-ту ім. Т. Шевченка, 1997. 12 с.
77. Балабін В.В., Лісовський В.М. Робоча навчальна програма з дисципліни «Основи воєнного країнознавства». Київ: ВІКНУ, 2005. 12 с.
78. Балабін В.В., Лісовський В.М., Чернишов О.О. Основи військового перекладу (англійська мова). Підручник. Київ: Логос, 2007. 540 с.

79. Балканов И.В. Теоретические аспекты двуязычной лексикографии: на материале переводных военных словарей: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20: Воен. ун-т МО РФ. Москва, 2017. 22 с.
80. Банман П.П. Военный переводчик: требования и компетенции. *Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики*. 2015. № 2 (12). С. 106–112.
81. Баранник Д.Х. Текст. *Українська мова: Енциклопедія* / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), Зяблюк М.П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 679–680.
82. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Москва, 1975. 260 с.
83. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации (на материале современного английского языка): дис. ... докт. филол. наук: 10.02.04. Киев, 1998. 443 с.
84. Бирюков Б.В. Моделирование. *Философский энциклопедический словарь* / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. Москва: Советская энциклопедия, 1983. С. 381–382.
85. Білан М.Б. Лексико-семантичні проблеми військового перекладу. Київ: Логос, 2010. 244 с.
86. Білан М.Б. Лексико-семантичні трансформації у військовому перекладі (на матеріалі статутних документів сухопутних військ збройних сил Франції): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2010. 19 с.
87. Білоус Н.П. Особливості професійної діяльності перекладачів авіаційної галузі у сучасних умовах. 2017. С. 1-4. URL: http://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/29394/1/Особливості.pdf.
88. Бойко М.Г. Структурно-семантические особенности формирования бронетанковой терминологии в английском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Омск, 2011. 136 с.

89. Борисенко Е.Н. Стратегия педагогического сопровождения формирования социальной компетентности студента вуза. *Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств*. № 18, 2012. С. 189–196.
90. Борисов В.В. Аббревиация и акронимия. Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках. Москва: Воениздат, 1972. 320 с.
91. Борисова И.Н. Дискурсивные стратегии в разговорном диалоге. *Русская разговорная речь как явление городской культуры*. Екатеринбург: Урал. гос. ун-т, 1996. С. 21–48.
92. Борисова Л.И. К 40-летию выхода в свет книги «Учебник военного перевода». *Вестник Московского государственного областного университета*. Серия: Лингвистика. № 6, 2012. С. 44–53.
93. Булатов М.О. Діяльність. *Українська радянська енциклопедія*. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. 2-ге вид. Т. 3. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1979. С. 389.
94. Бурбело В.Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури IX-XVIII ст.: автореф. дис. доктора філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови». Київ, 1999. 32 с.
95. Бучина Г.А. Роль метафоры в структурировании и функционировании лексики ограниченного употребления: На материале военной лексики в русском и английском языках: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19: Сарат. гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского. Саратов, 2003. 18 с.
96. Ванников Ю.В. Проблемы адекватности перевода: типы адекватности, виды перевода и переводческой деятельности. *Текст и перевод*. Москва, 1988. С. 34–37.
97. Ванягина М.Р., Канатаев Д.В. Перевод военных многокомпонентных терминов. *Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева.* Вып. 1 (4), 2018. С. 13–18.

98. Василенко Д.В. Розвиток словникового складу англійської мови військової сфери XX – початку XXI століття: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Донецьк, 2008. 22 с.
99. Вашурина З.П., Шишканов А.И. Родословная военных переводчиков. *Независимое военное обозрение*. Москва, 2000. URL: http://nvo.ng.ru/notes/2000-05-19/8_interpreters.html.
100. Верба Г.Г., Гетьман З.О. Підручник з перекладознавства. Вінниця: Нова Книга, 2013. 304.
101. Ветлов Н.П., Стрелковский Г.М. Введение. Предмет военного перевода. *Учебник военного перевода: Немецкий язык.* Москва: Воениздат, 1973. С. 9–22.
102. Ветлов Н.П., Стрелковский Г.М., Азарх Л.С., Панфилов А.И. Курс военного перевода: Немецкий язык; под ред. Н.П. Ветлова. Москва: Воениздат. Ч. 1, 1965. 568 с.; Ч. 2, 1966. 427 с.
103. Вехмас-Лехто И. Многогранное переводоведение. *Slavica Helsingiensia*. Helsinki, 2008. С. 439–449. URL: http://www.helsinki.fi/slavicahelsingien-sia/preview/sh35/pdf/39.pdf.
104. Вигівський В.Л. Структурно-семантичні, стилістичні та прагматичні особливості військових омофраз (на матеріалі англомовної військової фразеології): автореф. дис. …канд. філол. наук. Житомир: ЖДУ імені Івана Франка, 2009. 23 с.
105. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе: Моногр. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Высшая школа, 1986. 416 с.
106. Волкова Т.А. Дискурсивно-коммуникативная модель перевода: монография. Москва: Флинта: Наука, 2010. 128 с.
107. Воробьёва С.В. Абстрактное и конкретное. *Новейший философский словарь:* 3-е изд., испр. / Сост. и гл. научн. ред. А.А. Грицанов. Минск: Книжный Дом, 2003. 1280 с.

108. Гаврилов Л.А., Мигачев А.А. Учебное пособие по военно-политическому переводу: Французский язык. Москва: Воен. ин-т иностр. яз., 1973. 310 с.
109. Гайдучок В.М., Затхей Б.І., Лінник М.К. Теорія і технологія наукових досліджень. Навч. посіб. Львів: Афіша, 2006. 232 с.
110. Галич О.Б. Функціонально-типологічні аспекти текстоцентричної парадигми в лінгвістиці. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія. Випуск 29, 2014. С. 27–35.
111. Гальперин И.Р. О переводе. *Большой англо-русский словарь*: В 2-х т. / Сост. Н.Н. Амосова, Ю.Д. Апресян, И.Р. Гальперин и др.; Под общ. рук. И.Р. Гальперина. 3-е изд., стереот. Москва: Русский язык, 1979. Т. 1. С. 19.
112. Ганічева Т.В. Усний двосторонній переклад: Міжнародні документи у галузі прав людини: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів за спеціальністю «Переклад» (англійська мова). Харків: ХНУРЕ, 2007. 276 с.
113. Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Лингвистика и межкультурная коммуникация». Москва: изд-во Моск. ун-та (МГУ), 2004. 542 с.
114. Гарбовский Н.К., Мишкуров Э.Н. Военный перевод в современном мире (теоретико-методологические, лингвистические, военно-исторические и социально-политические аспекты). *Вестник Московского университета*. Серия 22: Теория перевода. 2010. №. 2. С. 16–41.
115. Гетьман З.О., Бортничук О.М. Лінгвістичні основи укладання словника з лінгвокраїнознавства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Іноземна філологія*. Випуск 31, 2001. С. 55–57.
116. Гладков Г.И. Учебник военно-юридического перевода. Москва, 1998. 328 с.
117. Головко Б. Прагматизм. *Філософський енциклопедичний словник* / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 510–511.

118. Голубков Н.В. Учебное пособие по военному переводу: Испанский язык. Ред. Б.С. Кокарев. Кафедра спецподготовки. Москва: Моск. гос. пед. ин-т иностр. языков им. Мориса Тореза, 1970. 131 с.
119. Гончарук Л.М. Жанрові аспекти перекладу офіційно-ділових документів франкомовного військового дискурсу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 18 с.
120. Горбатенко В.П., Нагребельний В.П. Експерт. *Юридична енциклопедія*: В 6-ти томах / ред. Ю.С. Шемшученко та ін.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. Т. 2, 1999. URL: http://leksika.com.ua/11510513/legal/ekspert.
121. Горіна Ж.Д. Перекладацька діяльність як вид міжмовного та кроскультурного посередництва. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки». Бердянськ: БДПУ, 2010. № 2. С. 102−108.
122. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень: Навч. посібник. Харків: НТУ «ХПІ», 2009. 142 с.
123. Григолінська Н.М. Лінгвістичні аспекти військового дискурсу. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XIV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 листопада 2018 р.). Київ: ВІКНУ, 2018. С. 80–81.
124. Григораш Э.В. Иноязычные заимствования в военном тексте: функционально-стилистический аспект: на материале датских текстов военной тематики: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19: Военный ун-т МО РФ. Москва, 2015. 25 с.
125. Григорьева И.М. Учебник французского языка по военно-техническому переводу: Автобронетанковая техника. Москва: Воен. акад. бронетанковых войск, 1963. 201 с.

126. Гриценко М.В. Моделювання ситуації перекладацької дії на матеріалі художніх творів для різновікової аудиторії: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016. 18 с.
127. Губенко Д. Методологія медіа-досліджень. Вікіпідручник. URL: https://uk.wikibooks.org/w/index.php?title=Методологія_медіа-досліджень.
128. Гудманян А.Г. Відтворення власних назв у перекладі: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.16. Київ, 2000. 40 с.
129. Гудманян А.Г. Відтворення власних назв у перекладі: дис... д-ра філол. наук: 10.02.16. Ужгородський держ. ун-т. Ужгород, 1999. 446 с.
130. Гудманян А.Г. Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови: у 3 кн. Ужгород: Ужгородський держ. ун-т, 1999. Кн. 1: Теоретичні аспекти. 483 с.; Кн. 2: Орфографічні правила передачі. 560 с.; Кн. 3: Словники української передачі англійських і німецьких власних назв. 503 с.
131. Гула Є.А. Редагування як один з головних чинників якісного перекладу. *Матеріали Всеукраїнського щорічного науково-практичного семінару* з питань практики перекладу та підвищення конкурентоспроможності перекладацьких послуг (Київ, 04 червня 2005 року). С. 1–3. URL: http://www.uta.org.ua/data/loads/Gula.pdf.
132. Гутнер Г.Б., Огурцов А.П. Дискурс. *Новая философская энциклопедия*: В 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, зам. предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. Москва: Мысль, 2010. Т. 1. С. 670–671.
133. Данилевская Н.В. Стилевые функции речевых разновидностей. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* / под ред. М.Н. Кожиной; 2-е изд., испр. и доп. Москва: Флинта: Наука, 2006. С. 401–403.
134. Данчевский В.И., Бенедиктов Л.В. Курс военного перевода: Итальянский язык. Москва: Воен. ин-т иностр. яз., 1967. 559 с.

135. Демецька В.В. Міжкультурні проблеми сприйняття та перекладу політичних лінгвоконцептів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Сер.: Філологічні науки. 2009. Вип. 81(4). С. 89–92.
136. Демецька В.В. Репродуктивний переклад vs адаптивний переклад. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Мовознавство. 2010. Т. 18. Вип. 16. С. 97–103.
137. Денисова С.П. Стан та перспективи перекладознавчих досліджень. *Вісник КНЛУ*. Серія Філологія. Том 17. № 1. 2014. С. 54–60.
138. Дерік І.М. Лексичні та стилістичні особливості перекладу телеконференцій ділової тематики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2011. № 3. С. 62–66.
139. Десницкий А.С. Современный библейский перевод: теория и методология. Москва: Изд-во ПСТГУ, 2015. 432 с.
140. Дзера О. Становлення перекладознавчого аналізу на теренах Західної України (від Івана Франка до Михайла Рудницького). *Вісник Львівського університету. Серія: Філологічна*. 2013. Вип. 58. С. 232–240.
141. Дзісь Б.А. Лексико-стилістичні та граматичні особливості перекладу штабних документів бундесверу українською мовою: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2012. 18 с.
142. Дискурс. *Тезаурус з лінгвістичної термінології*. Лінгвістичний портал «MOVA.info». URL: http://www.mova.info/mov_thes.aspx?l1=68.
143. Дормидонтов А.А., Нелюбин Л.Л., Васильченко А.А. Учебник военного перевода: Английский язык. Москва: Воениздат, 1972. 654 с.
144. Дробіт І.М., Рак Н.В. Ефективність використання автентичних веб-ресурсів при підготовці перекладачів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013. №. 35, вип. 3. С. 106–112.
145. Егоршина Н.В. Несколькословные термины в военном подъязыке: (ономасиологический аспект): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Военный университет. 1995. 22 с.

146. Ершов В.И., Симаков В.В. Английский язык: допрос военнопленных (перебежчиков) и опрос местных жителей: учеб. пособие по военному переводу. Москва: МГИМО-Университет, 2016. 211 с.
147. Ефимов Р.В., Бойко Б.Л., Латышев Л.К. и др. Учебник военного перевода: Немецкий язык. Кн. 1. Общий курс. Под ред. Р.В. Ефимова. Москва: Воениздат, 1985. 400 с.
148. Ефимов Р.В., Бойко Б.Л., Латышев Л.К., Родионов А.А. Учебник военного перевода: Немецкий язык. Кн. 2. Специальный курс. Под ред. Р.В. Ефимова. Москва: Воениздат, 1985. 334 с.
149. Єрмоленко А. Прагматика. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 511–512.
150. Єрмоленко С.Я. Дискурс. *Українська мова: Енциклопедія* / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), Зяблюк М.П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 142–143.
151. Єрмоленко С.Я. Стиль. *Українська мова: Енциклопедія* / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), Зяблюк М.П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 652–653.
152. Жданова В.В. «Нашим оружием было слово...». Переводчики на войне. (Ždanova V.V. «Unsere Waffe war das Wort». Translation in Kriegszeiten). Peter Lang Internationaler Verlag für Wissenschaften. Frankfurt am Main, 2009. 159 с.
153. Заболотний В.Д., Зельницький А.М., Черних О.Б. Розроблення ієрархічних моделей якості освіти випускника ВВНЗ. *Військова освіта*. № 1, 2014. С. 108–116.
154. Завгородний И.А. Сокращения в английской военной терминологии и жаргоне: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Пятигорск, 2002. 180 с.

155. Загайнов С.С., Мохов Н.А. История отечественного военного перевода. *Современная педагогика*. *Электронный научно-практический журнал*. 2016. № 6. URL: http://pedagogika.snauka.ru/2016/06/5793.
156. Зайцева М.О. Особливості перекладу термінів у текстах на військову тематику. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов. 2013. Вип. 10. С. 96–102.
157. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности. Москва: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. 432 с.
158. Зимняя И.А. Характеристика и компонентный состав общей стратегии воспитания. Классный руководитель. 2002. № 5. С. 70–78.
159. Зиннатуллин М.Х., Яковлев Ю.А. Учебное пособие по военному переводу: Турецкий язык. Москва: Воен. ин-т иностр. яз., 1967. 194 с.
160. Зорівчак Р.П. Іван Франко як перекладознавець. Теорія і практика перекладу: Респ. міжвід. наук. зб. Київ: Київ. держ. ун-т, 1981. Вип. 5. С. 3–16.
161. Игнатьев Н.Б. Пособие по военному переводу: Французский язык. Москва: Воен.-полит. ордена Ленина Краснознам. акад. им. В.И. Ленина, 1954. 308 с.
162. Иовенко В.А. Основы концепции детерминации в переводе: (на материале испанско-русских и русско-испанских переводов): автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19. Москва: Военный Краснознаменный институт, 1992. 35 с.
163. Исеев Р.Р. Структурные и лингвокультурные аспекты формирования отраслевой терминосистемы: на материале военно-технической терминологии современного персидского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20: Воен. ун-т. Москва, 2013. 21 с.
164. Іваницька Н.Б. Сучасні стратегії перекладу наукового тексту. *Наукові записки Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Філологічні науки. Вип. 144. Кіровоград, 2016. С. 54–58.

165. Іванова К.А. Концептуальний апарат синергетики і дослідження культурних змін. *Грані*. № 5 (121), 2015. С. 87–91.
166. Йолон П. Пізнання. *Філософський енциклопедичний словник* / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; редколегія: В.І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 479–480.
167. Калинин Е.Л. Учебное пособие по военному переводу: Персидский язык. Тбилиси: Изд-во Тбилис. ун-та, 1970. Ч. 1. 218 с. Ч. 2. 151 с.
168. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга. 2002. 564 с.
169. Карабан В.І. Спеціальні теорії перекладу: скільки їх (потрібно)? *Наукові записки*. Випуск 104 (1). Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2012. С. 26–31.
170. Карабан В.І., Мейс Дж. Теорія та практика перекладу з української мови на англійську. Вінниця: Нова книга. 2005. 608 с.
171. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. Київ: Вища школа, 1997. 529 с.
172. Катаев А.О. Смысловые и структурные критерии эквивалентности в военном переводе: на материале немецкого языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 2017. 26 с.
173. Катаєв С.Л. Опитування. Юридична енциклопедія: В 6-ти томах / ред. Ю.С. Шемшученко та ін.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. Т. 4: Н–П, 2002. С. 276.
174. Кафискина О.В. Стратегия перевода как термин переводоведения. *Вестник Московского университета*. Серия 22. Теория перевода. №1, 2017. С.4–19.
175. Кашкуревич Л.Г. Учебное пособие по военному переводу: Польский язык. Москва: Воен. ин-т иностр. яз., 1971. Ч. 1. 223 с.; Ч. 2. 334 с.
176. Киселева С.А. Функционирование эвфемизмов в современном английском военно-политическом дискурсе: структурно-семантический

и прагматический аспекты: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04: Моск. пед. гос. ун-т. Москва, 2015. 18 с.

177. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія і практика перекладу: Німецька мова. Вінниця: Нова Книга, 2006. 592 с.
178. Кленин И.Д. Учебное пособие по военному переводу: Китайский язык. Москва: Воен. ин-т иностр. яз. Ч. 1, 1967. 74 с.; Ч. 2, 1969. 139 с.
179. Клименко О.Л. Про переклад субстандартної лексики та фразеології. *Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі*: зб. наук. праць. Суми: Вид-во СумДу, 1999. С. 49–52.
180. Колодій І.А. Роль міждисциплінарних зв'язків у формуванні професійної компетентності майбутніх перекладачів. URL: http://er.nau.edu.ua:8080/-handle/NAU/10790.
181. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії). Київ: ВПЦ «Київський університет», 2004. 522 с.
182. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Москва: ЭТС, 2004. 424 с.
183. Кононов Б.А. Учебное пособие по военному переводу: Португальский язык. Москва: Воен. ин-т иностр. яз., 1973. 324 с.
184. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник. Київ: Юніверс, 2002. 280 с.
185. Корольов І.Р. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія. *Studia Linguistica*. Випуск 6, 2012. С. 285–305.
186. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства: Підручник. Вінниця: Нова книга, 2008. 512 с.
187. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця: Нова книга, 2003. 448 с.
188. Косинська Ю.В. Редагування перекладної літератури: історіографія наукової думки. Поліграфія і видавнича справа. 2014. № 1–2. С. 46–55.

189. Кочарян Ю.Г. Аббревиация в английской военной лексике: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04: Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Москва, 2007. 22 с.
190. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник. Видання 2-ге, виправлене і доповнене. Київ: Видавничий центр «Академія», 2003. 464 с.
191. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации. Москва: Гнозис, 2001. 270 с
192. Кримський С. Діяльність. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; редколегія: В.І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 163–164.
193. Кузовкин Ю.Н. Хрестоматия по военному переводу: Индонезийский язык. Москва: Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Ч. 1. 1968. 127 с. Ч. 2. 1970. 190 с.
194. Кунин А.В. Перевод. *Англо-русский фразеологический словарь* / Лит. ред. М.Д. Литвинова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Рус. яз., 1984. С. 10.
195. Латышев Л.К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания. Москва: Просвещение, 1988. 160 с.
196. Латышев Л.К. Технология перевода. Учеб. пособ. по подготовке переводчиков (с нем. яз.). Москва: НВИ-Тезаурус, 2001. 280 с.
197. Латышев Л.К., Провоторов В.И. Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом вузе: Уч.-метод. пос. 2-е изд. Москва: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. 136 с.
198. Левин Г.Д., Огурцов А.П., Эдельман В.А. Категория. *Гуманитарная энциклопедия*. Москва: Центр гуманитарных технологий, 2002–2018. URL: https://gtmarket.ru/concepts/6880.
199. Левицька Н. Структура і зміст освітніх програм професійної підготовки перекладачів в університетах Німеччини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2013. №. 29. С. 81–84.

200. Левченко Т.І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності. Монографія. Вінниця: Нова книга, 2011. 448 с.
201. Левый И. Искусство перевода. Москва, 1974. 152 с.
202. Лекторский В. А. Объект. *Новая философская энциклопедия*: В 4 т. Ин-т философии РАН. Т. 3. Москва: Мысль, 2010. С. 136.
203. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Смысл; Академия, 2004. 352 с.
204. Леонтьев Д.А. Александров А.В. *Действие*. Гуманитарная энциклопедия. Центр гуманитарных технологий, 2002–2018. URL: https://gtmarket.ru/concepts/7347.
205. Лисичкіна І.О. Іміджеформувальні чинники військового дискурсу. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. Філологія, педагогіка, психологія. 2011. № 22. С. 36–39.
206. Литвин І.М. Перекладознавство. Науковий посібник. Черкаси: Видавництво Ю.А. Чабаненко, 2013. 288 с. URL: http://eprints.cdu.edu.ua/60/1/ Литвин. Перекладознавство.pdf.
207. Лісовський В.М. Військово-технічний переклад (англійська мова). Підручник. За ред. В. В. Балабіна. Київ: ВІКНУ, 2010. 950 с.
208. Лісовський В.М. Класифікація військово-технічних текстів. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XIV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 листопада 2018 р.). Київ: ВІКНУ, 2018. С. 87–88.
209. Лісовський В.М. Сутність поняття військово-технічний текст. *Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка*: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів (Київ, 26 квітня 2018 р.). Київ: ВІКНУ, 2018. С. 302–303.
210. Лісовський В.М., Гофман А.І. Військово-спеціальні тексти як об'єкт діяльності військового перекладача. *Військова освіта і наука:*

сьогодення та майбутнє: збірник доповідей XIV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 листопада 2018 р.). Київ: ВІКНУ, 2018. С. 79–80.

211. Лісовський В.М., Черніков В.Ю. Методика формування перекладацьких компетентностей у військовому перекладі. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XIV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 листопада 2018 р.). Київ: ВІКНУ, 2018. С. 97–98.
212. Лозовой П.И., Кузовкин Ю.Н. Учебное пособие по военному переводу: Индонезийский язык. Москва: Воен. ин-т иностр. языков. Вып. 5. 1966. 139 с. Вып. 6. 1967. 101 с.
213. Лук'янець В.С. Синергетика. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ, 2002. С. 580–581.
214. Лук'янова Л.Б. Методологічні аспекти розроблення стандартів, заснованих на компетенціях. Професійно-технічна освіта. 2010. Т. 1. №. 46. URL: http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8229.
215. Лукичева Л.И. Методы разработки и принятия управленческих решений. Центр гуманитарных технологий. URL: https://gtmarket.ru/laboratory/-expertize/4245.
216. Лукіянчук Ю.О. Структурні типи чотирикомпонентних військових термінів та їх переклад. *Південний архів* (Збірник наукових праць. Філологічні науки). Вип. 71, 2017. С. 182–185.
217. Лукьянова Т.Г. Жанрово-стилістичні особливості перекладу субтитрів (на матеріалі англомовних художніх фільмів). *Філологічні трактати*. Том 4. № 2, 2012. С. 50–55.
218. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. Москва, 1985. 232 с.
219. М'ясоїд П.А. Загальна психологія. 3-тє вид., випр. Київ: Вища школа, 2004. 487 с.

220. Мазур Л.Н. Дедукция в историческом исследовании. *Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь*. Отв. ред. А.О. Чубарьян. Москва, 2014. С. 84.
221. Макаров Ю.С. Учебно-методическое пособие по военному переводу: Арабский язык. Под ред. А.Б. Дадуряна. Ереван: Изд-во ЕГУ, 1978. 271 с.
222. Максименко С.Д. Самоспостереження. Українська радянська енциклопедія. Т. 10. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1983. С.16.
223. Максименко С.Д. Спостереження. *Українська радянська енциклопедія*. Т. 10. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1983. С. 482.
224. Малик Г.Д. Поняттєве тло реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього перекладача. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. № 75. С. 70–77.
225. Маркин В.И. Понятие. *Новая философская энциклопедия*. В 4 т. Ин-т философии РАН. Том 3. Москва: Мысль, 2010. С. 285–287.
226. Маслов Д.А. Военная терминология современного японского языка: В функционально-сопоставительном аспекте: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Москва, 2002. 154 с.
227. Матюша П.А. Сучасний стан професійної підготовки українських перекладачів та можливі шляхи її удосконалення. Мовні і концептуальні картини світу: зб. статей КНУ ім. Т. Шевченка. 2012. Вип. Т. 41. С. 87–94.
228. Матюша П.А. Франкомовні та румуномовні назви військових структур в українському перекладі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2008. 20 с.
229. Мацюк О.О. Формування професійних компетенцій майбутніх перекладачів. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Київ, 2016. С. 86–91.
230. Мачай Т.О. Текст і дискурс у спілкуванні фахівців: засоби вираження авторської особистісності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 210–215.

231. Мельничук О.С. Методологія у мовознавстві. *Українська мова: Енциклопедія* / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), Зяблюк М.П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 338–339.
232. Мельничук О.С. Мовлення. *Українська мова: Енциклопедія* / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), Зяблюк М.П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 356–357.
233. Мельцев И.Ф. Учебник военного перевода: Испанский язык. Москва: Воен. ин-т. Ч. 1. 1975. 619 с. Ч. 2. 1976. 552 с.
234. Методические разработки по курсу элементарного военного перевода для 10 класса средней школы с преподаванием ряда предметов на английском языке / М-во просвещения УССР. Респ. учеб.-метод. кабинет физ. воспитания. Киев, 1973. 216 с.
235. Мещеряков А.С., Косникова А.К. О выявлении компонентного состава переводческой компетентности. *Среднее профессиональное образование*. №12. 2011. С. 5–8.
236. Микешина Л.А. Экстраполяция как способ оптимизации знания. *Epistemology & Philosophy of Science*. 2010. №3. С. 105–121.
237. Миньяр-Белоручев Р.К. Военный перевод. *Общая теория перевода и устный перевод.* Москва: Воениздат, 1980. С. 194–214.
238. Миньяр-Белоручев Р.К. Как стать переводчиком? Москва: Готика, 1999. 176 с.
239. Миньяр-Белоручев Р.К. Методика обучения переводу на слух в курсе военного перевода: на материале французского языка: автореф. дис. … канд. пед. наук. Москва: Военный институт иностранных языков, 1956. 17 с.
240. Миньяр-Белоручев Р.К. Методика обучения переводу на слух. Москва: Изд-во Института международных отношений, 1959. 190 с.
241. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. Москва: Воениздат, 1980. 237 с.

242. Миньяр-Белоручев Р.К. Последовательный перевод: Теория и методы обучения. Москва: Воениздат, 1969. 288 с.
243. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. Москва: Московский Лицей, 1996. 208 с.
244. Миньяр-Белоручев Р.К. Учебное пособие по теории перевода. Москва: Военный институт, 1976. 107 с.
245. Миньяр-Белоручев Р.К., Морозов В.П., Остапенко В.П. и др. Курс военного перевода: Французский язык. Под ред. Р.К. Миньяр-Белоручева. Москва: Воениздат, 1967. 464 с
246. Миньяр-Белоручев Р.К., Остапенко В.П. Ширяев А.Ф. Учебник военного перевода: Французский язык. Общий курс. Под ред. Р.К. Миньяр-Белоручева. Москва: Воениздат, 1984. 444 с.
247. Миньяр-Белоручев Р.К., Остапенко В.П. Ширяев А.Ф. Учебник военного перевода: Французский язык. Специальный курс. Под ред. Р.К. Миньяр-Белоручева. Москва: Воениздат, 1984. 391 с.
248. Михайленко О.А. Поняття «перекладацькі стратегії» як складова стратегічної компетенції. Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. Випуск CXXI (121). С. 148–154.
249. Михайленко О.О. Стратегія перекладу як складова алгоритму операційної діяльності перекладача. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ, 2011. С. 32–37.
250. Михайленко Т.Д. Интра- и экстралингвистические аспекты формирования и функционирования военной терминосистемы в национальных языках: На материале русского, немецкого и украинского языков: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.19. Москва, 1996. 412 с.
251. Міщенко А.Л. Перекладацька компетентність та освітній стандарт. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Філологічні науки. № 153, 2017. С. 597–603.

252. Можейко М.А., Гутнер Г.Б., Огурцов А.П, Керимов Т.Х. Дискурс. *Гуманитарная энциклопедия*. Москва: Центр гуманитарных технологий, 2018. URL: https://gtmarket.ru/encyclopedia/.
253. Молодцов А.А. Учебное пособие по военному переводу: Румынский язык. Москва: Воен. ин-т иностр. яз., 1969. 270 с.
254. Монголов К.Н. Учебное пособие по военному переводу: Корейский язык. Москва: Воен. ин-т., 1976. 269 с.
255. Мороз О.Я. Модель. *Українська радянська енциклопедія*. Т. 7 Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. 2-ге вид. Т. 7. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1982. С. 66.
256. Мороз О.Я. Моделювання. *Українська радянська енциклопедія*. Т. 7 Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. 2-ге вид. Т. 7. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1982. С. 64.
257. Навасардов В.Г. Учебное пособие по военному переводу: Персидский язык. Москва: Воен. ин-т иностр. яз., 1971. Ч. 1. 414 с.; Ч. 2. 228 с.
258. Наукове пізнання: специфіка, форми, методи, логіка та методологія. URL: http://ru.osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13026/.
259. Науменко А.М. Редагування оригіналу перекладачем та критика перекладу. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки. 2017. Книга 1. С. 177–182.
260. Невмержицький І.В. Військовий перекладач як каталізатор процесу реформування Збройних Сил України. *Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка*: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів (Київ, 26 квітня 2018 р.). Київ: ВІКНУ, 2018. С. 306–307.
261. Некипелова И.М. Экстраполяция как лингвофилософская категория и способ формирования языковой картины мира. *Вестник ЮУрГУ*. Серия: Лингвистика, 2012. №2 (261). С. 66–71.

262. Нелюбин Л.Л. Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект): учеб. пос. Москва: Флинта: Наука, 2009. 216 с.
263. Нелюбин Л.Л. Военный перевод и его особенности. *Учебник военного перевода*: *Английский язык.* Москва: Воениздат, 1972. С. 13–37.
264. Нелюбин Л.Л. Военный перевод и его особенности. *Учебник военного перевода*: *Английский язык. Общий курс*. Москва: Воениздат, 1981. С.10–32.
265. Нелюбин Л.Л. Опыт создания учебника по военно-техническому переводу. *Иностранные языки: Сб. статей*. №1, 1965. С. 255–268.
266. Нелюбин Л.Л. Перевод боевых документов армии США. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Воениздат, 1989. 272 с.
267. Нелюбин Л.Л. Перевод боевых документов армии США. Москва: Воениздат, 1971. 335 с.
268. Нелюбин Л.Л. Синтаксис языка американских боевых приказов: Автореф. дис. …канд. филол. наук. Москва, 1968. 29 с.
269. Нелюбин Л.Л. Учебное пособие по военному и военно-техническому переводу. Москва: Военный институт иностранных языков, 1964. 461 с.
270. Нелюбин Л.Л., Дормидонтов А.А., Васильченко А.А. Учебник военного перевода: Англ. яз. Общий курс; под ред. д.ф.н., проф. Л.Л. Нелюбина. Москва: Воениздат, 1981. 444 с.
271. Нелюбин Л.Л., Дормидонтов А.А., Васильченко А.А., Гридин В.Н., Апухтин В.Б. Учебник военного перевода: Англ. яз. Специальный курс; под ред. д.ф.н., проф. Л.Л. Нелюбина. Москва: Воениздат, 1984. 440 с.
272. Нелюбин Л.Л., Князева Е.Г. Переводоведческая лингводидактика: учебно-методическое пособие. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Флинта: Наука, 2009. 319 с.
273. Неретина С.С. Концепт. *Новая философская энциклопедия*. в 4 т. Ин-т философии РАН. Т. 2. Москва: Мысль, 2010. С. 306–307.
274. Неретина С.С., Огурцов А.П. Концепция. *Новая философская энциклопедия*. в 4 т. Ин-т философии РАН. Т. 2. Москва: Мысль, 2010. С. 308–309.

275. Нечхаєв С.М. Воєнна наука. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=27378/.
276. Никитин Е.П. Измерение. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. 7-е изд., перераб. и доп. Москва: Республика, 2001. С. 202.
277. Никульченков А.А. Учебное пособие по военному переводу: Вьетнамский язык. Под ред. доц. Т.Т. Мхитарян. Москва: Воен. ин-т иностр. яз., 1972. 70 с.
278. Нікіфорова О.М. Класифікація текстів у військовому перекладі. *Філологічні трактати*. 2016. Том 8, № 4. С. 33–41.
279. Нікіфорова О.М. Лексико-семантичні особливості перекладу на англійську мову воєнної доктрини. *Paradigm of Knowledge*. 2017. Т. 2. №. 22. С.28–43.
280. Нікіфорова О.М. Передумови становлення наукової школи військового перекладу в Україні. *Лінгвістика XXI століття*. 2015. С. 107–120.
281. Нікіфорова О.М. Перекладознавчий аналіз лексичної структури текстів військово-політичної тематики. *Науковий Вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Випуск 1 (37), 2017. С. 24–28.
282. Новикова И. Военный переводчик – дилетант, эрудит, солдат. URL: https://www.pravda.ru/society/how/27-05-2015/1261295-rodina-0/.
283. Новосёлов М.М. Сравнение. *Новая философская энциклопедия:* В 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В.С. Степин, зам. предс. А.А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. Москва: Мысль, 2010. Т. 3. С. 625.
284. Новосёлов М.М. Абстракция. *Новая философская энциклопедия*: В 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В.С. Степин, зам. предс. А.А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. Москва: Мысль, 2010. Т. 1. С. 16–19.
285. Ножин Е.А. Радиообмен: Учебное пособие по военному переводу: Английский язык. Москва: Воен. ин-т иностр. яз., 1968. 156 с.

286. Нора Галь. Слово живое и мертвое. Москва: София; Киев: София, 2003. 601 с.
287. Огурцов А.П. Категории. *Новая философская энциклопедия:* В 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, зам. предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. Москва: Мысль, 2010. Т. 2. С. 229–233.
288. Огурцов А.П., Юдин Э.Г. Деятельность. *Новая философская энциклопедия*: В 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, зам. предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. Москва: Мысль, 2010. Т. 1. С. 633–634.
289. Огурцов А.П., Юдин Э.Г., Симонов А.Н. Деятельность. *Гуманитарная энциклопедия*. Центр гуманитарных технологий, 2002–2018 (последняя редакция: 25.08.2018). URL: https://gtmarket.ru/concepts/7082.
290. Озадовська Л.В. Методологія. *Українська радянська енциклопедія*. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. 2-ге вид. Т. 6. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1981. С. 480.
291. Ольховой І.О. Воєнно-країнознавчий аналіз Французької Республіки: Навч. посіб. Київ: Логос, 2007. 165 с.
292. Оришак О.В. Факторы культурной асимметрии в лингвистическом сопоставлении и в переводе: на материале русских и французских военных и военно-политических текстов: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20: Воен. ун-т. Москва, 2009. 17 с.
293. Партико З.В. Загальне редагування: нормативні основи: Навчальний посібник. Львів: ВФ Афіша, 2006. 416 с.
294. Пасечник Г.А. Пособие по военно-морскому переводу: 10 класс: Английский язык. Ленинград: Ленингр. Нахимовское воен.-мор. училище, 1968. 106 с.
295. Патон Б.Є. Наука. *Українська радянська енциклопедія*. Т. 7. Київ: Головна ред. УРЕ, 1982. С. 257–260.

296. Пегов С.С. Учебное пособие по военному переводу: Арабский язык. Москва: Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 1963. 444 с.
297. Педагогіка / За ред. М.Д. Ярмаченка. Київ: Вища школа, 1986. 421 с.
298. Перекладач. *Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників*. Київ, 2017. URL: https://jobs.ua/ukr/dkhp/articles-123.
299. Підручна З.Ф. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2009. 172 с.
300. Плющ М.Я. Лінгвістичний аналіз тексту. *Українська мова: Енциклопедія* / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), Зяблюк М.П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 314.
301. Подрезов А.А. Лексико-грамматические особенности военной терминологии современного литературного языка хинди: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Москва, 2001. 183 с.
302. Поликовский О.В. Коммуникативная модель передачи военных реалий в переводе: на материале французского и русского военных подъязыков: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19: Военный Краснознаменный институт. Москва, 1992. 23 с.
303. Поломских Е.Г., Барсукова В.В. Стратегии перевода (теоретические основы модуля)*:* учебный модуль для слушателей специальности «Переводчик в сфере профессиональной коммуникации». Пермь, 2009. 255 с.
304. Помірко Р. Рецензія на монографію «Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації». Мовознавство. 2010. № 1. С. 104–105.
305. Поршнева Е.Р. Междисциплинарные основы базовой лингвистической подготовки специалиста-переводчика: дис. … д-ра пед. наук. Казань, 2004. 426 с.
306. Постников П.Г. Научно-методическое обеспечение образовательных стратегий и тактик. *Педагогика*. 2005. № 8. С. 38–44.

307. Програма І-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та лінгвістичного забезпечення діяльності Збройних Силах України». Київ: Логос, 2004. 12 с.
308. Прокопова Л.І. Моделі в мовознавстві. *Українська радянська енциклопедія*. Т. 7 Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. 2-ге вид. Т. 7. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1982. С. 64.
309. Раті А.О. Жанрові особливості англомовної літератури жахів та їх відтворення українською мовою: дис. … канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2016. 223 с.
310. Ребрій О.В. Вступ до перекладознавства: конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. 116 с.
311. Ребрій О.В. Основи перекладацького скоропису. За ред. Л.М. Чернова-того і В.І. Карабана. Вінниця: Нова книга. 2006. 148 с.
312. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 376 с.
313. Ревзин И.И., Розенцвейг В.Ю. Основы общего и машинного перевода. Москва, 1964. 244 с.
314. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Москва: Международные отношения, 1974. 216 с
315. Рильський М.Д. Мистецтво перекладу: статті, виступи, нотатки. Київ: Радянський письменник, 1975. 343 с.
316. Ришков Ю.В. Вимірювання. *Українська радянська енциклопедія*. Т. 2. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1978. С. 228.
317. Розин В.М., Швырёв В.С., Голдберг Ф.И., Бернштейн В.С. Методология. *Гуманитарная энциклопедия*. Центр гуманитарных технологий, 2002–2018. URL: https://gtmarket.ru/concepts/6870.
318. Романенко Н.М., Шагардинова Е. Методологические основы профессиональной подготовки военных переводчиков. *Известия Южного федерального университета*. Педагогические науки. 2017. № 4. С. 28–33.

319. Романов А.С. Языковые средства экспликации этнических стереотипов в картине мира американских военнослужащих: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19: Воен. ун-т МО РФ. Москва, 2015. 24 с.
320. Рудь І.А. Жанрово-стилістичні особливості перекладу англомовних юридичних документів. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2010. С. 118–123.
321. Рузавин Г.И. Индукция. *Философский словарь* / Под ред. И.Т. Фролова. 7-е изд., перераб. и доп. Москва: Республика, 2001. С. 208.
322. Рузавин Г.И. Моделирование. *Философский словарь* / Под ред. И. Т. Фролова. 7-е изд., перераб. и доп. Москва: Республика, 2001. С. 338.
323. Рябов А.Г. Перенос значения в терминообразовании: на материале английской военной терминологии: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04: Моск. пед. гос. ун-т. Москва, 2010. 19 с.
324. Садовский В.Н. Дедуктивный метод. *Философский словарь* / Под ред. И. Т. Фролова. 7-е изд., перераб. и доп. Москва: Республика, 2001. С. 144–145.
325. Садовский В.Н. Система. *Новая философская энциклопедия*: в 4 т. Ин-т философии РАН. Т. 3. Москва: Мысль, 2010. С. 552.
326. Салимовский В.А. Жанр литературный. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* / под ред. М.Н. Кожиной; 2-е изд., испр. и доп. Москва: Флинта: Наука, 2006. С. 56–57.
327. Салимовский В.А. Речевой жанр. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* / под ред. М.Н. Кожиной; 2-е изд., испр. и доп. Москва: Флинта: Наука, 2006. С. 352–354.
328. Світлична О.Р. Про еволюцію перекладацької професії та різновиди спеціалізації перекладача з урахуванням специфіки застосування двостороннього послідовного перекладу. *Мова і культура*. 2012. № 15. Т. 5. С. 371–377.

329. Сдобников В.В. Стратегия перевода: общее определение. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*. Выпуск № 1, 2011. С. 165–172.
330. Сегол Р.І. Компетенції редактора перекладу в міжкультурній комунікації. *Технологія і техніка друкарства*. 2014. № 3(45). С. 113–119.
331. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
332. Семенюк Г.Ф. Жанр. *Українська радянська енциклопедія*. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. 2-ге вид. Т. 4. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1979. С. 105.
333. Симоненко Л.О. Термін. *Українська мова: Енциклопедія* / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), Зяблюк М.П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 682.
334. Сімкова І.О. Професійні стандарти у галузі перекладу і освітні вимоги до його навчання. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка, Психологія. 2016. №. 8. URL: http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/-VisnikPP/article/view/12358/16702.
335. Сімкова І.О. Професійні стандарти у галузі перекладу й освітні вимоги до навчання майбутніх перекладачів. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. 2018. № 31. С. 75–84.
336. Сімкова І.О. Сучасний стан навчання майбутніх бакалаврів-філологів усного двостороннього перекладу в науково-технічній сфері. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2014. №. 42. С. 67–71.
337. Скиба К.М. Психолого-педагогічні умови розвитку лінгвістичного мислення майбутніх перекладачів: дис. Хмельницький, 2008. 163 с.
338. Смольницька О. Перекладацька діяльність І. Франка: компаративістський аналіз архетипних систем давньоукраїнського та скандинавського мислення. Слово і Час. 2010. № 1. С. 81–86.

339. Солганик Г.Я. Публицистический стиль. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* / под ред. М.Н. Кожиной; 2-е изд., испр. и доп. Москва: Флинта: Наука, 2006. С. 312–315.
340. Солодяк О.Ю. Автоматизація перекладу військово-політичних текстів. *Мовні і концептуальні картини світу*. Збірник наукових праць. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Випуск 10. Київ, 2004. С. 564–569.
341. Солодяк О.Ю. Ознаки воєнно-політичного стилю та жанру. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики.* Збірник наукових праць. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Випуск 10. Київ, 2006. С. 332–339.
342. Солодяк О.Ю. Структурна характеристика сучасних англійських військово-політичних текстів. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики.* Збірник наукових праць. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вип. 9. Київ, 2006. С. 282–286.
343. Спажев Ю.А., Филиппов А.А. Курс военного перевода: Англ. язык. Москва: Воениздат. Ч. 1, 1963. 506 с.; Ч. 2, 1964. 478 с.
344. Спиркин А.Г. Метод. *Философский энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия, 1983. С. 364–365.
345. Старовойтов В.В. Объектные отношения. *Новая философская энциклопедия*: в 4 т. Ин-т философии РАН. Т. 3. Москва: Мысль, 2010. С. 137.
346. Старостин Б.А. Предмет. *Новая философская энциклопедия*: в 4 т. Ин-т философии РАН. Т. 3. Москва: Мысль, 2010. С. 329–330.
347. Старух В.О. Національні та інтернаціональні невербальні елементи в українському військовому дискурсі. *Лінгвістичні дослідження*. Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2015. Вип. 39. С. 104–108.
348. Степанов Ю.С. Метод. *Лингвистический энциклопедический словарь* / Гл. ред. В.Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990. С. 298–299.
349. Стёпин В.С. Наука. *Новая философская энциклопедия*: в 4 т. Ин-т философии РАН. Т. 3. Москва: Мысль, 2010. С. 23–28.

350. Стёпин В.С., Голдберг Ф.И. Методы научного познания. *Гуманитарная энциклопедия*. Центр гуманитарных технологий, 2018. URL: https://gtmarket.ru/concepts/6874.
351. Стёпин В.С., Гусев С.С. Метод генетически-конструктивный. *Гуманитарная энциклопедия*. Москва: Центр гуманитарных технологий, 2018. URL: https://gtmarket.ru/concepts/6992.
352. Стрелковский Г.М. Перевод боевых документов бундесвера. Москва: Воениздат, 1970. 224 с.
353. Стрелковский Г.М. Теория и практика военного перевода: Немецкий язык. Москва: Воениздат, 1979. 272 с.
354. Стрелковский Г.М., Ветлов Н.П., Филимонов А.М. Учебник военного перевода: Немецкий язык; под ред. Г.М. Стрелковского. Москва: Воениздат, 1973. 607 с.
355. Субботин А.Л. Идеализация. *Новая философская энциклопедия*: В 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В.С. Степин, зам. предс. А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. Москва: Мысль, 2010. Т. 2. С. 72.
356. Судзиловский Г.А. Сленг – что это такое? Английская просторечная военная лексика. Англо-русский словарь военного сленга. Москва: Воениздат, 1973. 181 с.
357. Сучасна українська мова. Електронний підручник. URL: http://www.mova.info/pidruchn.aspx?l1=102.
358. Сытина В.И., Монигетти В.С. Учебник немецкого языка по военно-техническому переводу: Бронетанковая техника. Москва: Воен. ордена Ленина акад. бронетанковых войск, 1962. 285 с.
359. Татаренко К.В. Лінгвістичні особливості висвітлення військового дискурсу (на прикладі АТО) у ЗМІ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2015. Вип. 56. С. 299–301.

360. Терехова С.І. Вступ до перекладознавства. Навч. посібник. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2002. 163 с.
361. Терещенко В.В. Лексико-грамматические особенности образования многокомпонентных военных и военно-технических терминов в арабском языке: В сопоставлении с русским языком: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Москва, 2001. 142 с.
362. Тихонова Е.В., Белов Д.Н. Профессиональная компетентность военного переводчика (на материале китайского языка). *Молодой ученый*. 2015. №14. С. 525–528.
363. Толок І.В., Мартинюк В.В., Судніков О.І. та ін. Методичні рекомендації з розроблення нормативних документів підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України. Київ, 2016. 29 с.
364. Торсуков Е.Г. Альма-матер военных переводчиков. *Вестник Московского университета*. *Серия 22: Теория перевода*. 2010. №. 2. С. 112–126.
365. Травкин Е.Н. Турецкий военный перевод. Москва: Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова, 1968.
366. Травкин Е.Н., Шанин В.А., Яковлев Ю.А. Учебное пособие по военному переводу: Турецкий язык. Москва: Воен. ин-т., 1974. 343 с.
367. Туровский М.Б., Швырёв В.С., Голдберг Ф.И. Метод. *Гуманитарная энциклопедия.* Центр гуманитарных технологий, 2018. URL: https://gtmarket.ru/concepts/6871.
368. Тхоржевский Л.Л. Учебное пособие по военному переводу: Арабский язык. Под ред. С.С. Пегова. Москва: Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова, 1965. 341 с.
369. Установка. Словник із соціальної роботи. URL: http://slovopedia.org.ua/98/53411/1037288.html

370. Учебное пособие по военному переводу: Испанский язык. Под общ. ред. Б.М. Семенова и И.Ф. Мельцева. Москва: Воен. ин-т иностр. яз. Ч. 1, 1966. 383 с.; Ч. 2, 1967. 513 с.; Ч. 3, 1967. 421 с.
371. Фахрутдинова Д.Р. Системно-сопоставительное исследование терминолексики войсковой противоздушной обороны английского и русского языков: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Казань, 1999. 195 с.
372. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Учеб. пособие. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Высшая школа, 1983. 303 с.
373. Филимонов А.М., Бойко Б.Л., Золотов В.А. Учебное пособие по военно-политическому переводу: Немецкий язык. Москва: Воен. ин-т. Ч. 1: Психологическая война. Идеологическая обработка военнослужащих бундесвера. 1974. 132 с. Ч. 2: Военно-политический допрос. 1975. 124 с.
374. Филин Ф.П. Очерки по теории языкознания. Москва: Наука, 1982. 336 с.
375. Финн В.К. Абдукция. *Новая философская энциклопедия*. В 4-т. / Ин-т философии РАН. Научно-ред. совет: В.С. Степин, А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин. Москва: Мысль, 2010. Т. 1. С. 9.
376. Формализация. *Новейший философский словарь*: 3-е изд., испр. / Сост. и гл. научн. ред. А.А. Грицанов. Минск: Книжный Дом, 2003. URL: http://ariom.ru/wiki/Formalizacij.
377. Хабнер М.И., Калинин Е.Л. Учебное пособие по военному переводу: Англ. яз. для X кл. сред. школы с углубл. программой. Под ред. В.А. Пискановского. Тбилиси: Ганатлеба, 1973. 167 с.
378. Хайдарова О.С. Формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями: дис… канд. пед. наук. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, Київ, 2018. 285 с.
379. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков). Москва: Высшая школа, 1989. 240 с.
380. Хо Дин, Попель Л.А. Учебное пособие по военно-политическому переводу: Японский язык. Москва: Воен. ин-т иностр. яз.,1973. 91 с.

381. Хоптяр А.О. Перекладацька діяльність Бориса Грінченка та її роль в українському літературному процесі кінця XIX – початку XX ст.: монографія. Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2017. 270 с.
382. Хорунжа Л.А. Сутність і особливості професійної перекладацької діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2014. Вип. 11(1). С. 154–156.
383. Цвиллинг М.Я. О переводе и переводчиках. Сборник научных статей. Москва: Восточная книга, 2009. 288 с.
384. Цвиллинг М.Я. Профессиональные требования к личности переводчика и обучение переводу. *Информационно-коммуникативные аспекты перевода*: Сборник научных трудов. Нижний Новгород, 1998. С. 141–150.
385. Цвяк Л.В. Проблеми підготовки військових фахівців-прикордонників зі спеціальності «переклад». URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-/123456789/10492/1/-Tsviak.pdf
386. Цепков И.В. Лингвокультурологические и прагматические факторы перевода терминов-реалий: автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.20. Москва, 2015. 28 с.
387. Чемезов Я.Р. Применение индекса TQI для повышения качества перевода. *Язык и культура*. № 37, 2017. С. 261–272.
388. Чередниченко О.І. Дві тенденції в українському художньому перекладі. *Про мову і переклад*. Київ: Либідь, 2007. С. 150–161.
389. Чередниченко О.І. Парадигми і категорії сучасного перекладознавства. *Переклад – Культура – Ідентичність*. Київ, 2017. С. 13–22.
390. Чередниченко О.І. Переклад – Культура – Ідентичність. Київ, 2017. 224 с.
391. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. Київ: Либідь, 2007. 248 с.
392. Чередниченко О.І. Проблеми мовної й перекладацької освіти в Україні. *Про мову і переклад*. Київ: Либідь, 2007. С. 124–134.

393. Чередниченко О.І. Рецензія: Янчук С.Я. Особливості перекладу військової документації миротворчих місій ООН та НАТО: Дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2011. 277 с. *Переклад – Культура – Ідентичність*. Київ, 2017. С. 194–197.
394. Чередниченко О.І. Складові професійної компетенції перекладача. *Про мову і переклад*. Київ: Либідь, 2007. С. 230–237.
395. Чередниченко О.І. Стратегії і тактики перекладу в творчості Григорія Кочура. *Переклад – Культура – Ідентичність*. Київ, 2017. С. 46–55.
396. Черних Ю.О., Черних О.Б. Професійні стандарти військових фахівців: сутність, перспективи створення та використання. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. №. 49. С. 261–269.
397. Черствый А.Н. Учебное пособие по военному переводу: Греческий язык. Москва: Воен. ин-т иностр. яз. Ч. 1, 1968. 275 с.; Ч. 2, 1970. 161 с.
398. Чуковский К.И. Высокое искусство. Москва: 2014. 445 с.
399. Шаблій О.А. Німецько-український юридичний переклад: методологія, проблеми, перспективи. Ніжин, 2012. 320 с.
400. Шапарь В.Б. Деятельность. *Новейший психологический словарь* / Новейший психологический словарь / Под. общ. ред. В.Б. Шапаря. Изд. 4-е. Ростов-на-Дону: Феникс, 2009. С. 120–123.
401. Шванебах Б.Э., Ревзин И.И. Учебное пособие по теории перевода с немецкого языка на русский: Курс лекций. Москва: Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза, 1970. 163 с.
402. Швачко С.О., Золотарьов І.І. Ненормативна англійська лексика в перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу*: мови, культури та переклад у контексті Європейського співробітництва. Зб. наук. праць. Київ: Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2001. С. 507–511.
403. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика: О газетно-информационном и военно-публицистическом переводе. Москва: Воениздат, 1973. 280 с.

404. Швейцер А.Д. Социолингвистика. *Языкознание. Большой энциклопедический словарь* / Гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. Москва: Большая российская энциклопедия, 1998. С. 481–482.
405. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука, 1988. 215 с.
406. Швырёв В.С. Восхождение от абстрактного к конкретному. *Философский энциклопедический словарь* / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. Москва: Советская энциклопедия, 1983. С. 94.
407. Швырёв В.С. Эмпирический базис. *Новая философская энциклопедия*: В 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, зам. предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. Москва: Мысль, 2010. Т. 4. С. 440.
408. Шевченко М.А. Методика обучения военных переводчиков профессиональному иноязычному дискурсу на основе компетентностного подхода: автореф. дис. ... канд. педагогических наук: 13.00.02: Нижегор. гос. лингвист. ун-т им. Н.А. Добролюбова. Нижний Новгород, 2018. 24 с.
409. Шевченко М.А., Митчелл П.Д. Обучение военных переводчиков в гражданском вузе (опыт Национального исследовательского Томского государственного университета). *Язык и культура*. 2013. №1. С. 125–126.
410. Шевченко М.А., Митчелл П.Д. Сухопутные войска Великобритании. Англ. язык: учеб. пособие. Томск: Издательский Дом ТГУ, 2014. 104 с.
411. Шевчук В.Н. Военно-терминологическая система в статике и динамике: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19. Москва, 1985. 488 с.
412. Шевчук В.Н. Производные военные термины в английском языке: Аффиксальное словопроизводство. Москва: Воениздат, 1983. 231 с.
413. Ширяев А.Ф. Синхронный перевод с французского языка (исследование некоторых аспектов синхронности в связи с особенностями

функционирования исходного языка): автореф. дис. … канд. филол. наук. Москва: Моск. гос. ин-т междунар. отношений МИД СССР, 1973. 24 с.

414. Ширяев А.Ф. Синхронный перевод: деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода. Москва: Воениздат, 1979. 183 с.
415. Ширяев А.Ф. Специализированная речевая деятельность: психолингвистическое исследование на материале синхронного перевода: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19. Москва, 1979. 474 с.
416. Шленкин И.И. Курс военного перевода: Японский язык. Москва: Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Ч. 1. 1970. 394 с. Ч. 2. 1970. 363 с. Ч. 3. 1976. 539 с.
417. Шорин Е.К. Проблемы развития профессиональной компетентности военных переводчиков. *Интеграционные процессы в науке в современных условиях.* Сборник статей Международной научно-практической конференции: в 3 частях. 2017. С. 120–123.
418. Шупта О.В. Розвиток перекладацької інтуїції у процесі фахової підготовки. Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук: зб. наук. праць. Хмельницький: ХНУ, 2008. Вип. 4. С. 52–53.
419. Экстраполяция и интерполяция. Новейший философский словарь: 3-е изд., испр. / Сост. и гл. научн. ред. А.А. Грицанов. Минск: Книжный Дом, 2003. URL: http://ariom.ru/wiki/JekstrapoljacijaIInterpoljacija.
420. Эльянов Д.И. Учебник военно-морского перевода: Английский язык. Учебник для Нахимовского училища. Москва: Воениздат, 1964. 174 с.
421. Юндіна О.В. Жанрово-стильова обумовленість лексичних трансформацій в перекладі текстів військової тематики: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2013. 20 с.
422. Юндіна О.В. Теорія та практика військового перекладу в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Іноземна філологія. Вип. 41, 2007. С. 42–44.

423. Ягупов В.В. Військова дидактика: Навчальний посібник. Київ: Видавничий центр «Київський університет», 2000. 400 с.
424. Ядов В.А. Объект и предмет социологического исследования. *Социологический словарь*. Отв. ред. Г.В. Осипов, Л.Н. Москвичев. Москва, 2014. С. 307.
425. Якушева Г.В. Мемуары. *Литературная энциклопедия терминов и понятий* / Под ред. Д.Н. Николюкина. Институт научной информации по общественным наукам РАН. Москва: НПК «Интелвак», 2001. С. 524–525.
426. Янковець А.В. Підготовка майбутніх перекладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій у вищих військових навчальних закладах: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2005. 190 с.
427. Янчук С.Я. Неперервність традицій військового перекладу в Україні. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 50 (2). С. 544–551.
428. Янчук С.Я. Особливості перекладу військової документації миротворчих місій ООН та НАТО: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2012. 20 с.
429. Янчук С.Я. Теорія військового перекладу в Україні: стан, проблеми, перспективи. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 43(4). С. 328–335.
430. Яремко Я.П. Формування української військової термінології: автореф. дис... канд.. філол. наук: 10.02.01. Дрогобич, 1997. 16 с.
431. Яхонтова Т.В. Жанрові характеристики сучасного англомовного наукового журналу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2014. № 10. Том 1. С. 213–217.
432. Яхонтова Т.В. Лінгвогенологія сучасної науки (на матеріалі англомовних наукових текстів): автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. Київ, 2014. 36 с.
433. Arrojo R. The relevance of theory in translation studies. In *The Routledge handbook of translation studies* / edited by Carmen Millán and Francesca Bartrina. Taylor & Francis Group. 2013, P. 117–128.

434. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge, 1996. 304 p.
435. Balabin V.V. Building capacity to achieve a holistic view of professional defense and military education: Modern challenges. *Leveraging Networks to Enhance Defense Education and Build Partner Capacity*: Proceedings of the 12th Annual Conference of the Partnership for Peace Consortium (Warsaw, 17-18 June 2010). Warsaw. P. 20.
436. Balabin V.V. Linguistic support for military operations. *The European Journal of Literature and Linguistics.* 2018, №4. Pp. 44–47.
437. Balabin V.V. Military interpreter as the principal actor of the linguistic support of forces. *Science and society: Methods and problems of practical application.* Proceedings of the Vth International Conference (Vancouver, Canada, August 15, 2018). Accent Graphics Communications & Publishing. Vancouver, Canada. Pp. 20–24.
438. Balabin V.V. Military interpreter's general competences. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science.* № 4(8), Vol. 3, June 2018. P. 49–52.
439. Balabin V.V. Redefining military translation. *The European Journal of Literature and Linguistics.* №3, 2018. Pp. 44–47.
440. Balabin V.V. The essence of military translation theory. *The Latest Research in Modern Science: Experience, Traditions and Innovations. Section VIII. Philology*: Collected scientific articles of the VII International scientific conference (North Charleston, SC, USA, June 20-21, 2018). North Charleston, USA: Create Space, 2018. P. 89–93.
441. Balabin V.V. Theoretical foundation of military translation in Ukraine. *Science and Education a New Dimension. Philology* VI (51), Issue 176, 2018. P. 22–25.
442. Coble P.M. Surviving in Violent Conflicts: Chinese Interpreters in the Second Sino-Japanese War 1931–1945 by Ting Guo. Monumenta Nipponica, 2017. 72(2). P. 334–337.

443. Conflict Zone Field Guide for Civilian Translators/Interpreters and Users of Their Services, Version 3/2012.
444. ECTS User's Guide. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015. 108 p. URL: http://ec.europa.eu/education/ects/-users-guide/docs/ects-users-guide_en.pdf.
445. EMT 2009 expert group. *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication* (updated 5 May 2017). URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_-competences_en.pdf.
446. Footitt H., Tobia S. War Talk: Foreign Languages and the British War Effort in Europe, 1940-47. Palgrave Macmillan UK, 2013. 222 p.
447. Generic competences. *TUNING: Educational Structures in Europe*. URL: http://www.unideusto.org/tuningeu/competences-/generic.html.
448. Guo Ting. Interpreting for the enemy: Chinese interpreters in the Second Sino-Japanese War (1931-1945). Translation Studies, 2015. Vol. 8. No. 1. P. 1–15.
449. Guo Ting. Surviving in Violent Conflicts: Chinese Interpreters in the Second Sino-Japanese War, 1931-1945. Ph.D. Thesis. Aston University, Birmingham, 2009. URL: https://ethos.bl.uk/OrderDetails.do?uin=uk.bl.ethos.506693.
450. Guo Ting. Surviving in Violent Conflicts: Chinese Interpreters in the Second Sino-Japanese War, 1931-1945. London: Palgrave Macmillan, 2016. 200 p.
451. Jones I., Askew L. Meeting the Language Challenges of NATO Operations. Policy, Practice and Professionalization. Palgrave Macmillan UK, 2014. 230 p.
452. Kahane E. Interpreters in conflict zones: the limits of neutrality. *AIIC.net*. June 12, 2007. URL: http://aiic.net/p/2691.
453. Kautz U. Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens. Goethe Institut. München: Iudicium. 2002. 643 p.
454. Millán C., Bartrina F. Routes into translation studies: the journey through a discipline. In *The Routledge handbook of translation studies* / edited by Carmen Millán and Francesca Bartrina. Taylor & Francis Group, 2013. P. 1–6.

455. Mitchell P.J., Shevchenko M.A. Teaching Military Linguists: The Experience of the United States Army. *Вестник Московского университета*. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2015. № 1. С. 89–94.
456. Mitchell P.J., Shevchenko M.A. Teaching Military Linguists: The Experience of the British Army. *Вестник Московского университета*. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2014. № 3. С. 141–148.
457. Munday J. Introducing translation studies: Theories and applications. Routledge, 2001. 240 p.
458. Nida E. A contextual approach to Biblical interpretation. *The Bible through metaphor and translation: A cognitive semantic perspective*. Oxford: Peter Lang, 2003. P. 289–298.
459. Nikiforova O. Military-political translation in the context of the theory of military translation. European Journal of Humanities and Social Sciences, 2017. No. 2. P. 28–31.
460. Nord Ch. Translating as a purposeful activity: a prospective approach. *TEFLIN Journal*, Volume 17, Number 2, August 2006. P. 131–143. URL: http://teflin.org/journal/index.php/journal/article/view-File/65/254.
461. Nord Ch. Translating as a purposeful activity: functionalist approaches explained. Manchester: St. Jerome, 1997. 154 p.
462. Palgrave Studies in Languages at War. Series Editors: Footitt, Hilary, Kelly, Michael. Palgrave Macmillan, UK. URL: https://www.springer.com/series/14615.
463. Pym A. Exorcising Translation: Towards an Intercivilizational Turn. *The European* Legacy, 2018. DOI: 10.1080/10848770.2018.-1423784.
464. Skorokhod Olena. Misrepresentation and Construction of Meaning in Translation of News Texts in the Context of Conflict and Intervention: the Application of Systemic-Functional Linguistics. PhD Thesis in Language and Translation. University of East Anglia, 2015. 399 p.

465. Ting Guo. Interpreting for the enemy: Chinese interpreters in the Second Sino-Japanese War (1931-1945), Translation Studies, vol. 8, no. 1, Taylor & Francis, 2015, 1–15.
466. Ting Guo. Surviving in Violent Conflicts: Chinese Interpreters in the Second Sino-Japanese War, 1931-1945. Ph.D. Thesis. Aston University, Birmingham, 2009. URL: https://ethos.bl.uk/Order-Details.do?uin=uk.bl.ethos.506693.
467. Ting Guo. Surviving in Violent Conflicts: Chinese Interpreters in the Second Sino-Japanese War, 1931-1945. London: Palgrave Macmillan, 2016. 200 p.
468. Walker J., Declercq Ch. Languages and the First World War: Communicating in a Transnational War. Palgrave Macmillan UK, 2016. 279 p.

Реферативно-довідкові та ілюстративні джерела

469. Англо-українсько-французький міжвидовий словник зовнішніх зв'язків, стратегії та безпеки / За ред. В.В. Балабіна – Голови ред. комітету від України; Акульшин О.В, Балабін В.В, Білан М.Б, Ольховой І.О. Київ: Логос, 2007. 240 с.
470. База даних «GLOSSARY». URL: http://www.glossary.ru.
471. Балабін В.В., Білан М.Б., Ольховой І.О. Положення про Лінгвістичний науково-дослідний центр Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ: ВІКНУ, 2013. 46 с.
472. Биологический энциклопедический словарь / Гл. ред. М. С. Гиляров; Редкол.: А.Л. Баев, Г.Г. Винберг, Г.Л. Заварзин и др. Москва: Советская энциклопедия, 1986. 864 с.
473. Білан М.Б., Ольховой І.О. Французько-український словник військової термінології. Київ: Логос, 2012. 616 с.
474. Військовий інститут. Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка: URL: http://eu.univ.kiev.ua/departments/viys%60kovyy-instytut/.

475. Военный Краснознамённый институт. *Военный энциклопедический словарь*. URL: http://encyclopedia.mil.ru-/encyclopedia/dictionary/details.htm?id=4457@morfDictionary.
476. Военный энциклопедический словарь. URL: http://encyclopedia.mil.ru-/encyclopedia/dictionary/.
477. Военный энциклопедический словарь. Москва: Воениздат, 1983. 863 с.
478. Воєнно-наукове управління Генерального штабу Збройних Сил України. URL: http://www.mil.gov.ua/ministry-/struktura-generalnogo-shtabu/voenno-naukoveupravlinnya-gshzsu.html.
479. Ганич Д.І, Олійник І.С Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
480. Головин С.Ю. Словарь практического психолога. Минск: Харвест, 1998. 301 с.
481. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
482. Гуманитарная энциклопедия. Москва: Центр гуманитарных технологий, 2018. URL: https://gtmarket.ru-/encyclopedia.
483. Директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року «Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994950/ed20080521#n72.
484. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. URL: https://jobs.ua/ukr/dkhp.
485. ДСТУ 3582:2013 «Бібліографічний опис скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила». Видання офіційне. Київ: Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с.
486. ДСТУ 3966-2000. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять (Офіційне видання). Київ: Держстандарт України, 2000. 32 с.
487. ДСТУ 4309:2004 «Інформація та документація. Оформлення перекладів». Видання офіційне. Київ: Держспоживстандарт України, 2005. 11 с.

488. ДСТУ 5034:2008 «Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять». Видання офіційне. Київ: Держспоживстандарт України, 2009. 38 с.
489. ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Видання офіційне. Київ: ДП УкрНДЦ, 2016. 16 с.
490. Економічний словник / Г.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Й.С. Завадський. Київ: Кондор, 2009. 358 с.
491. Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: http://eu.univ.kiev.ua.
492. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua.
493. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року. Офіційний вісник України від 21.08.2010 – 2010 р., № 62, стор. 132, стаття 2179, код акта 52370/2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws-/show/995_153.
494. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27.01.1995 № 32/95-ВР. Відомості Верховної Ради України від 14.02.1995 – 1995 р., № 7, стаття 45. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95.
495. Закон України «Про вищу освіту». Офіційний вісник України від 18.08.2014 – 2014 р., № 63, стор. 7, стаття 1728, код акта 73423/2014. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1520598473571353.
496. Закон України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 №1934-XII, зі змінами. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/1934-12.
497. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 №848-VIII. Відомості Верховної Ради України від 15.01.2016. № 3. С. 5, стаття 25 (із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19.
498. Закон України «Про обов'язковий примірник документів» від 09.04.1999 № 595-XIV. Відомості Верховної Ради України від 11.06.1999 – 1999 р., № 22, стаття 199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14.

499. Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 22, ст. 216. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show-/502617/print1510661671965796.
500. Закон України «Про освіту». Офіційний вісник України від 06.10.2017, 2017, № 78, стор. 7, стаття 2392, код акта 87438/2017. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/214519/print15114428133-17168.
501. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (Затверджена Наказом Міністра оборони України від 23.03.2017 № 164 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України»). Офіційний вісник України від 04.08.2017 – 2017 р., № 61, стор. 180, стаття 1886, код акта 86766/2017.
502. Інформаційно-довідковий ресурс стандартизованої військової термінології (ІДР СВТ). URL: http://www.mildic.com/ua/-pages/10.
503. Історія Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2018. URL: http://mil.univ.kiev.ua/page/about/5.
504. Карабан В.І. Англо-український юридичний словник. Вінниця: Нова книга. 2006. 1088 с.
505. Карабан В.І. Українсько-англійський юридичний словник. Вінниця: Нова книга. 2006. 976 с.
506. Кафедра французского языка ВИИЯ: Историческая справка. URL: https://vkimo.com/photos/кафедра-французского-языка-виия-исто/.
507. Кодекс законів про працю України. Відомості Верховної Ради УРСР від 17.12.1971, 1971, додаток до №50, ст.375 (зі змінами). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32208/print1517944619-238556.
508. Конт-Спонвиль Андре. Философский словарь / Перевод с франц. Е.В. Головиной. Москва: Эстерна, 2012. 750 с.
509. Кунин А.В Англо-русский фразеологический словарь / Лит. ред. М.Д. Литвинова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Рус. яз., 1984. 944 с.

510. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
511. Литературная энциклопедия терминов и понятий / Под ред. Д.Н. Николюкина. Институт научной информации по общественным наукам РАН. Москва: НПК «Интелвак», 2001. 1600 с.
512. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Ковалева, В.І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
513. Методи ОРД (оперативно-розшукової діяльності). URL: http://ord-irina.pp.ua/Методи ОРД.
514. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти (Затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2017 № 1648). Київ, 2017. 32 с.
515. Модельный закон о статусе ученого и научного работника. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_k78.
516. Наказ Міністерства освіти і науки від 12.05.2016 № 525 «Про затвердження форм документів про вищу освіту (наукові ступені) державного зразка та додатків до них, зразка академічної довідки» (Із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки № 701 від 22.06.2016). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0551-15.
517. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації». Офіційний вісник України від 10.03.2017. № 20. С. 136. Стаття 576. Код акту 85102/2017.
518. Наказ Міністерства соціальної політики України від 22.01.2018 № 74 «Про затвердження Методики розроблення професійних стандартів». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show-/z0165-18.
519. Наказ Міністерства соціальної політики України від 31.05.2017 № 918 «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження кваліфікаційних характеристик». Офіційний вісник України від 29.08.2017 – 2017 р., № 67, стор. 119, стаття 2016, код акта 86882/2017.

520. Наказ Міністра оборони України від 20.07.2015 № 346 «Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України». Офіційний вісник України від 10.11.2015 р., № 87, стор. 132, стаття 2911, код акта 79163/2015.
521. Наказ Міністра оборони України від 25.04.2016 № 216 «Про вдосконалення підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня та сержантського (старшинського) складу у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів». Київ, 2016. 27 с.
522. Національна рамка кваліфікацій. Додаток до Постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій». Офіційний вісник України від 06.01.2012 – 2011 р., № 101, стор. 15, стаття 3700, код акта 59774/2011.
523. Національний класифікатор України: «Класифікатор професій» ДК 003:2010, затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 липня 2010 року № 327. Київ: Видавництво «Соцінформ», 2010. (Із змінами, затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 30 листопада 2017 року № 1744).
524. Національний освітній глосарій: вища освіта. 2-е вид., перероб. і доп. Авт.-уклад.: В.М. Захарченко, С.А. Калашнікова, В.І. Луговий, А.В. Ставицький, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред. В.Г. Кременя. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.
525. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. 5-е изд. Москва: Флинта: Наука, 2008. 320 с.
526. Новая философская энциклопедия: В 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, зам. предс.:

А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. Москва: Мысль, 2010. Т. 1. 744 с.; Т. 2. 634 с.; Т. 3. 692 с.; Т. 4. 736 с.

527. Новейший психологический словарь / Под. общ. ред. В.Б. Шапаря. Изд. 4-е. Ростов-на-Дону: Феникс, 2009. 806 с.
528. Новейший философский словарь: 3-е изд., испр. / Сост. и гл. научн. ред. А.А. Грицанов. Минск: Книжный Дом, 2003. 1280 с.
529. Ольховой І.О., Білан М.Б. Французько-український, українсько-французький словник основних термінів військово-повітряних сил країн НАТО; за заг. ред. В.В. Балабіна. Київ: Логос, 2007. 110 с.
530. Педагогический словарь. Москва: Издательский центр «Академия», 2001. 176 с.
531. Плехов А.М., Шапкин С.Г. Словарь военных терминов. Москва: Воениздат, 1988. URL: http://military_terms.academic.ru.
532. Положення про закони і звичаї війни на суходолі (Додаток до IV Конвенції «Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї»). Офіційний вісник України від 06.01.2017 – 2017 р., № 2, стор. 605, стаття 67, код акта 84421/2016.
533. Постанова Кабінет Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 674 від 27.09.2016 № 53 від 01.02.2017).
534. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій». Офіційний вісник України від 06.01.2012 – 2011 р., № 101, стор. 15, стаття 3700, код акта 59774/2011.
535. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 року № 373 «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження професійних стандартів». Офіційний вісник України від 16.06.2017, 2017 р., № 47, стор. 42, стаття 1457, код акта 86202/2017.

536. Пошукова система корпорації Google. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/-Google_(пошуковик).
537. Програма вступного іспиту до аспірантури зі спеціальності «10.02.16 перекладознавство». Укладачі: Чередниченко О.І., Карабан В.І., Коломієць Л.В., Кияк Т.Р., Гнатюк А.Д. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2012. 19 с.
538. Проекти стандартів вищої освіти. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2018. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv.
539. Професійні стандарти: теорія і практика розроблення: колективна монографія / Л.І. Короткова, Г.І. Лук'яненко, Л.Б. Лук'янова, С.В. Мельник, І.М. Савченко. К.: Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2011. 310 с.
540. Процес формування та використання іншомовної термінології у Міністерстві оборони України отримав новий потужний поштовх. URL: http://www.mildic.com/ua/news/1/-category/5/view/8.
541. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтка. Київ: Вища шк., 1982. 214 с.
542. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / Авт.: В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова. За ред. В.Г. Кременя. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 120 с.
543. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
544. Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь. Quality management systems. Fundamentals and vocabulary: межгосударственный стандарт ГОСТ ISO 9000-2011 / Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации. Москва: Стандартинформ, 2012. 27 с.
545. Скопненко О.І., Цимбалюк Т.В. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2002. 735 с.

546. Словарь науки. Общенаучные термины и определения, науковедческие понятия и категории / М.Н. Сарыбеков, М.К. Сыдыкназаров. Изд. 2-е, доп. и перераб. Алматы: Триумф «Т», 2008. 504 с.
547. Словарь философских терминов. Научн. ред. проф. В.Г. Кузнецова. Москва: ИНФРА-М, 2007. 731 с.
548. Словник із соціальної роботи. URL: http://slovopedia.org.ua/98/53392-0.html.
549. Словник іншомовних слів за ред. О.С. Мельничука. Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1974. 776 с. URL: http://slovopedia.org.ua/42/53392-0.html.
550. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних сполучень / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с
551. Словник концептуальних понять навчальних дисциплін. Вид. 3-тє, випр. та доп. Колектив авторів; за ред. В.В. Балабіна. Київ: ВІКНУ, 2015. 675 с.
552. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка. Т. 1, 1970. 799 с.
553. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка. Т. 10, 1979. 658 с.
554. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка. Т. 2, 1971. 550 с.
555. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка. Т. 3, 1972. 744 с.
556. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка. Т. 4, 1973. 840 с.
557. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка. Т. 5, 1974. 840 с.
558. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка. Т. 7, 1976. 723 с.
559. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка. Т. 8, 1977. 927 с.
560. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка. Т. 9, 1978. 916 с.
561. Стандарт вищої освіти за другим (магістерським) рівнем вищої освіти, підготовки фахівців ступеня магістра в галузі знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» за спеціальністю 253 «Військове управління (за видами збройних сил)» (Проект). Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016. 22 с. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proektistandartiv-vishoyi-osviti.

562. Стандарт вищої освіти магістра філології (Проект). Міністерство освіти і науки України. Київ, 2017. 13 с. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti.
563. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М.Н. Кожиной; 2-е изд., испр. и доп. Москва: Флинта: Наука, 2006. 696 с.
564. Стилістика та літературне редагування: Глосарій. URL: https://stud.com.ua/44412/dokumentoznavstvo/glosariy.
565. Тезаурус з лінгвістичної термінології. Лінгвістичний портал «MOVA.info». URL: http://www.mova.info/movthes.-aspx?l1=68.
566. Указ Президента України від 06.06.2016 № 240/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України». URL: https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137.
567. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), Зяблюк М.П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.
568. Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. 2-ге вид. Т. 3. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1979. 551 с.
569. Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. 2-ге вид. Т. 4. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1979. 558 с.
570. Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. 2-ге вид. Т. 6. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1981. 552 с.
571. Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. 2-ге вид. Т. 7. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1982. 526 с.
572. Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. 2-ге вид. Т. 8. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1982. 527 с.
573. Українська Радянська Енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. 2-ге вид. Т. 10. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1983. 543 с.

574. Український Радянський Енциклопедичний словник: В 3 т. 2-ге вид. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1987. Т. 1. 752 с.
575. Український Радянський Енциклопедичний словник: В 3 т. 2-ге вид. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1987. Т.3. 736 с.
576. Українсько-французько-англійський міжвидовий словник з тактики та логістики / За ред. В.В. Балабіна – Голови ред. комітету від України; Акульшин О.В, Балабін В.В, Білан М.Б, Ольховой І.О. Київ: Логос, 2007. 651 с.
577. Факультет іноземних мов та військового перекладу. Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: http://eu.univ.kiev.ua/departments/inozemnykh-mov-ta-viys%60kovogo.
578. Философия: Энциклопедический словарь. Под ред. А.А. Ивина. Москва: Гардарики, 2004. 1072 с.
579. Философский словарь (1991). Под ред. И.Т. Фролова. Москва, 1991. 560 с.
580. Философский словарь (2013) / Подопригора С.Я., Подопригора А.С. 2-е изд., стереотип. Ростов-на-Дону: Феникс, 2013. 564 с.
581. Философский энциклопедический словарь / Главная редакция: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. Москва: Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
582. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; редколегія: В.І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
583. Формула глосарія для терміна «переклад» бази даних «GLOSSARY» URL: http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_fors.cgi?R-Plwliuk.
584. Французько-український словник військової термінології / М.Б. Білан, І.О. Ольховой. Київ: Логос, 2012. 616 с.
585. Чередникова А.Ю. Без толмачей не обходится ни одна война. Военно-исторический журнал. 2008. №. 5. С. 25–28.
586. Чередникова А.Ю. Переводчики Великой Отечественной войны как представители советской военной интеллигенции (По материалам мемуарного наследия). Интеллигенция и мир. 2016. №. 1. С. 53–65.

587. Шевчук В.Н. Справочник военного переводчика. Санкт-Петербург, 2016. 400 с.
588. Юридична енциклопедія: В 6-ти томах / ред. Ю.С. Шемшученко та ін.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. Т. 2, 1999. 741 с.
589. Юридична енциклопедія: В 6-ти томах / ред. Ю.С. Шемшученко та ін.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. Т. 4, 2002. 720 с.
590. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. Москва: Большая рос. энцикл., 1998. 685 с.
591. AJP-01(D). Allied Joint Doctrine. NATO Standardization Agency, 21 December 2010.
592. ALingP-1. Linguistic Support for Operations. NATO Standardization Office, 18 September 2011. 52 p.
593. AR 350-16. Total Army Language Program. US Army Regulation. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 13 March 1998. 33 p.
594. AR 611-6. Army Linguist Management. US Army Regulation. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 16 February 1996. 54 p.
595. ATrainP-5. Language Proficiency Levels. Edition A. Version 2. Allied Training Publication. NATO Standardization Office, 19 May 2016. 32 p.
596. CJCSI 3126.01. Language and Regional Expertise Planning. Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction. 23 January 2006. 66 p.
597. Competence. Merriam-Webster Online Dictionary. URL: www.merriam-webster.com/dictionary/competency. Accessed 1 Apr. 2018.
598. EMT 2009 expert group: Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication (updated 5 May 2017). URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emtcompetences-translators_en.pdf.
599. Handbook of Translation Studies Online. John Benjamins Publishing Company, 2018. URL: https://benjamins.com/online/hts-/list/handbook-articles.

600. Handbook of Translation Studies. Gambier Y., Van Doorslaer L. (eds.). Amsterdam and Philadelphia, PA; John Benjamins Publishing Company. Vol. 1 (2010), ix + 458 p; Vol. 2 (2011), x + 197 p.; Vol. 3 (2012), xii + 220 p.; Vol. 4 (2013), xii + 232 p.
601. ISCO-08. International Standard Classification of Occupations. International Labour Office. Geneva: ILO, 2012. xi+422 p.
602. ISO 17100:2015 (E). Translation Services Requirements for Translation Services. International Standard Organization. First Edition, 2015-05-01. 26 p.
603. JDN 1/13. Linguistic Support to Operations. Joint Doctrine Note 1/13. UK Ministry of Defence: Development, Concepts and Doctrine Centre, March 2013. 33 p.
604. Library of Congress Catalog for the Advanced Search. URL: https://catalog.loc.gov/vwebv/searchAdvanced.
605. MC 216/4 (AAP-16(D)). Manpower Policy and Procedures. NATO Standardization Agency, June 2007.
606. Merriam-Webster Online Dictionary. URL: www.merriam-webster.com/dictionary/competency. Accessed 1 Apr. 2018.
607. Mission Essential. URL: https://careers.missionessential.com-/jobs/job/1306. Accessed 12 Dec. 2018.
608. Routledge Encyclopedia of Translation Studies (1998). Ed. by Mona Baker. London & New York: Routledge. 654 p.
609. Routledge Encyclopedia of Translation Studies (2011). Mona Baker and Gabriela Saldanha (eds.). Taylor & Francis Group, 2nd ed., xxii + 674 p.
610. STANAG 6001 (Edition 5). Language Proficiency Levels. NATO Standardization Office, 11 December 2014. 6 p.
611. The British Library Electronic Thesis Online Service (EThOS). URL: https://ethos.bl.uk/Home.do?new=1.
612. The Oxford Handbook of Translation Studies (2011). Malmkjær, Kirsten, and Kevin Windle (eds.). Oxford: Oxford University Press, xvii + 607 p.

613. TUNING: Educational Structures in Europe. URL: http://www.unideusto.org/tuningeu/competences/generic.html.
614. UNESCO Glossary. URL: http://uis.unesco.org/en/glossary.
615. WorldCat.org: The World's Largest Library Catalog. URL: https://www.worldcat.org.

ДОДАТОК А. Глосарій метамовних одиниць ТВП

Примітки:

1. Спеціальні терміни ТВП виділено **жирним шрифтом**.
2. *Курсивом* позначено терміни, які мають окремі статті в Глосарії.
3. Визначення, що не сформульовані здобувачем, наводяться в лапках « » із подальшим зазначенням автора й джерела.
4. Варіанти визначень нумеруються арабськими цифрами з крапкою (напр.: «1.»).
5. Перелік ознак в одному визначенні нумерується арабськими цифрами з дужкою і без крапки (напр: «1)».
6. З інформаційною метою для деяких спеціальних одиниць ТВП наведено коротке/згорнуте та повне/розгорнуте визначення, а потім в дужках ( ) надано приклади або пояснення.

адекватність у військовому перекладі

рівноцінність іншомовного відтворення змісту й форми *військового тексту* та тотожність його комунікативного впливу на адресата. (Основними параметрами адекватності є інформаційно-фактологічна точність, предметно-логічна еквівалентність і комунікативно-функціональна тотожність).

активний (репродуктивний) лексичний запас військового перекладача

сукупність засвоєних військовим перекладачем лексичних одиниць, що відтворюються миттєво на рівні простої підстановки

алгоритм воєнно-країнознавчого аналізу країни/регіону

1) аналіз загальних фактологічних даних країни/регіону;
2) військово-географічна оцінка;
3) військово-економічна оцінка;
4) воєнно-політична оцінка;
5) військово-демографічна оцінка;
6) оцінка воєнної організації та збройних сил країни.

бортовий переклад (бортпереклад)

спеціальний вид двостороннього послідовного перекладу, що здійснюються *військовим перекладачем* на борту літального апарата для забезпечення комунікації між екіпажем та службою управління повітряним рухом (авіадиспетчером)

військова лексика

сукупність лексичних одиниць, що функціонують у *військовому мовленні*

військова термінологія

систематизована (упорядкована й структурована), застандартизована (унормована) та згармонізована (узгоджена на міжвідомчому або міждержавному рівнях) сукупність *військових термінів*

військова терміносистема

сукупність *військових термінів* і *визначень*, що пов'язані між собою логіко-семантичними зв'язками

військове мовлення

«всі ті мовленнєві твори, що породжуються військовими або для військових у специфічних умовах комунікації» (Гарбовский Н.К., Мишкуров Э.Н. Военный перевод в современном мире. *Вестник Московского университета.* Серия 22: Теория перевода. 2010. №. 2. С. 17)

військовий дискурс

1. різновид дискурсу, що об'єктивується у сфері діяльності збройних сил навколо концептів «війна», «військо», «озброєння».

2. «мисленнєво-комунікативна взаємодія у професійному середовищі військовослужбовців, що охоплює ситуації офіційного і неофіційного спілкування» (Вигівський В.Л. Структурно-семантичні, стилістичні та прагматичні особливості військових омофраз (на матеріалі англомовної військової фразеології): автореф. дис. …канд. філол. наук. Житомир: ЖДУ імені Івана Франка, 2009. С. 10)

3. «сукупність текстів військової тематики мовою оригіналу, які відтворюються мовою перекладу зі збереженням перекладацьких домінант і з урахуванням системотвірних чинників дискурсу: середовища, режиму спілкування й стилю» (Гончарук Л.М. Жанрові аспекти перекладу офіційно-ділових документів франкомовного військового дискурсу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. С. 18)

військовий жаргонізм

ненормативна, емоційно-забарвлена одиниця *військової лексики*, що має додаткові конотації (напр.: «прогари» – «черевики польові з високими берцями»)

військовий переклад (ВП)

1. спеціальний вид мовного посередництва, що здійснюється з метою *перекладацького супроводження* в галузі *лінгвістичного забезпечення військ*

2. спеціальний вид опосередкованої, міжкультурної, двосторонньої й двомовної комунікації, що має своїм об'єктом *військові тексти*, суб'єктом – *військового перекладача* та здійснюється в звичайних і екстремальних умовах військової служби з метою *перекладацького*

супроводження заходів у воєнно-політичній, військово-технічній і військово-спеціальних сферах діяльності збройних сил

3. «Являє собою один із видів спеціального перекладу з яскраво вираженою військовою комунікативною функцією. Відмінною рисою військового перекладу є велика термінологічність і гранично точне, чітке викладення матеріалу за відносної відсутності образно-емоційних виражальних засобів» (Нелюбин Л.Л. Военный перевод и его особенности. *Учебник военного перевода: Английский язык*. Москва: Воениздат, 1972. С. 13; Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. 5-е изд. Москва: Флинта: Наука, 2008. С.32)

4. «Вид спеціального перекладу оперативного призначення, об'єктом якого є військові матеріали» (Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. Москва: Воениздат, 1980. С.222)

військовий перекладач

офіцер-філолог, професійно підготовлений компетентний мовний посередник, що володіє сформованими на рівні вищої освіти міжкультурними комунікативними (білінгвальними, психолінгвістичними, мовленнєво-розумовими) та іншими спеціальними компетентностями для виконання функцій і завдань *лінгвістичного забезпечення військ*

військовий професіоналізм

ненормативна, терміноподібна одиниця у складі *військової лексики*, що використовується замість офіційного *військового терміна* або найменування предметів (явищ, процесів) військової справи і не має додаткових конотацій (напр.: «камуфляж» – камуфльована польова форма одягу; «берці» – черевики польові з високими берцями)

військовий сленг

ненормативна, стилістично знижена, функціонально обмежена, переважно розмовна частина *військової лексики*, що вживається для реалізації емоційно-експресивної, оцінної, корпоративної, пейоративної, евфемістичної або розважальної функцій *військового мовлення*

військовий сленгізм

лексична одиниця *військового сленгу*

військовий текст

письмовий або усний цілісно-смисловий масив мовних одиниць, об'єднаних логіко-синтаксичними зв'язками, комунікативною функцією, тематичною спрямованістю, композиційною макроструктурою та *стильовою домінантою* навколо концептів «війна», «військо», «озброєння» (певну стильову маркованість військовий текст може мати вже на рівні надфразної єдності – абзацу, що визначається набором характерних *стильових ознак*)

військовий термін

1. слово, словосполучення або скорочення, що позначає предмет, явище, процес у сфері діяльності збройних сил за ознаками номінативності, репрезентативності, однозначності, унормованості, семантико-стилістичної нейтральності й інваріантності та потребує обов'язкового рішення на переклад

2. «військовими термінами ми будемо називати такі слова, які мають конкретну однозначну співвіднесеність у межах однієї галузі військової справи» (Стрелковский Г.М. Теория и практика военного перевода: Немецкий язык. Москва: Воениздат, 1979. С. 154)

військові матеріали *див*. **військовий текст**

воєнні мемуари

жанрово-стильовий різновид *військового тексту*, що являє собою літературно оброблені, емоційно-оцінні, ретроспективні спогади автора в формі щоденника, записок, документальної прози

військово-адміністративна функція службової діяльності військового перекладача

допоміжна функція службової діяльності військового перекладача, що полягає в плануванні й організації управління повсякденною діяльністю підрозділу (організація служби військ; чергування; проведення заходів морально-психологічного, соціально-гуманітарного забезпечення, культурно-виховної роботи; участь в гарнізонних заходах тощо)

військово-публіцистичний текст

жанрово-стильовий різновид *військового тексту*, що продукується за допомогою засобів масової інформації з метою інформаційного впливу на військовослужбовців

військово-спеціальний переклад (ВСП)

функціонально-прагматичний вид *військового перекладу*, що має своїм об'єктом *військово-спеціальні тексти*

військово-спеціальний текст

функціонально-прагматичний різновид *військового тексту*, що містить додаткові концепти «військове управління» і «забезпечення військ (сил)»

військово-термінологічна діяльність військового перекладача (ВТ)

складова лінгвістичного забезпечення військ, вид нормативно-кодифікаційної діяльності військового перекладача, що полягає у проведенні термінотворчої, нормотворчої, термінографічної й

лексикографічної роботи, пов'язаної з унормуванням, нормалізуванням, кодифікуванням і гармонізуванням військової термінології, підготовкою військових термінологічних стандартів, формуванням і підтриманням інформаційної бази даних стандартизованих військових термінів, а також укладанням глосаріїв і багатомовних військових словників різних типів (включає термінотворчу, нормотворчу, термінографічну й лексикографічну роботу)

військово-технічний переклад (ВТП)

функціонально-прагматичний вид *військового перекладу*, що має своїм об'єктом *військово-технічні тексти*

військово-технічний текст

1. функціонально-прагматичний різновид *військового тексту*, що містить додаткові концепти «техніка» і «технологія»

2. «письмова або усна сукупність загальномовних та термінологічних засобів, упорядкованих у групу речень, які являють собою завершену логічну, лексичну, граматичну, стилістичну єдність та обслуговують військово-технічну сферу, тобто містять інформацію про розробку, виробництво, прийняття на озброєння, зберігання, знищення (утилізацію) військової та спеціальної техніки, боєприпасів, спорядження, а також передачі та експорту, товарів, робіт, послуг військового та подвійного призначення» (Лісовський В.М. Сутність поняття військово-технічний текст. Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів (Київ, 26 квітня 2018 р.). Київ: ВІКНУ, 2018. С. 303).

воєнне країнознавство

комплексна військово-спеціальна дисципліна прикладного характеру, що базується на розгалуженій системі фізико-географічних, економіко-географічних і суспільно-географічних наук, використовує досягнення суміжних дисциплін воєнно-прикладного характеру (воєнного мистецтва, воєнної географії, воєнної економіки, воєнної соціології, воєнної політології тощо) з метою вивчення фізико-географічних умов, стану розвинення і функціонування соціально-економічних, соціально-політичних, соціально-демографічних чинників, об'єктів та суб'єктів національної безпеки з погляду їхнього впливу на воєнний потенціал і обороноздатність країни

воєнно-країнознавча діяльність військового перекладача (ВК)

складова лінгвістичного забезпечення військ, вид інформаційно-аналітичної діяльності військового перекладача, що полягає у

здійсненні системного пошуку, збирання, обробки й представлення інформації воєнно-країнознавчого та лінгвокраїнознавчого характеру у форматі закінченого інформаційного продукту – визначеного керівництвом аналітичного документа (включає воєнно-країнознавчий аналіз, лінгвокраїнознавчий аналіз, інформаційно-аналітичну роботу)

воєнно-країнознавчий аналіз країни/регіону

складова воєнно-країнознавчої діяльності *військового перекладача*, що являє собою процес збирання, оцінювання й узагальнення найважливішої інформації про країну або регіон

воєнно-науковий текст

жанрово-стильовий різновид *військового тексту*, що має основною комунікативною функцією повідомлення інформації в галузі *воєнної науки* в академічних, інформаційно-реферативних, довідково-енциклопедичних, науково-оцінних, науково-навчальних, науково-методичних або науково-ділових цілях

воєнно-політичний переклад (ВПП)

функціонально-прагматичний вид *військового перекладу*, що має своїм об’єктом *воєнно-політичні тексти*

воєнно-політичний текст

функціонально-прагматичний різновид *військового тексту*, що містить додаткові концепти «політика» і «безпека»

ВП – військовий переклад

ВПП – воєнно-політичний переклад

ВСП – військово-спеціальний переклад

ВТП – військово-технічний переклад

дискурс (у ТВП)

когнітивно-лінгвальна форма об’єктивації смислів в мовленні й текстах навколо певних концептів, з урахуванням прагматичних, соціокультурних, психолінгвістичних, естетичних та інших позамовних чинників комунікації

діяльність (у ТВП)

динамічний процес активних взаємодій суб’єкта з матеріальним або ідеальним об’єктом

допит військовополонених

спеціальний вид *перекладацького супроводження*, в якому *військовий перекладач* виступає в ролі процесуальної особи, що забезпечує двосторонній усний послідовний або синхронний переклад між військовополоненим та стороною, що проводить допит, або здійснює одномовну комунікацію з військовополоненим з подальшою документальною фіксацією одержаної інформації.

допоміжні функції службової діяльності військового перекладача

1) *навчально-бойова*
2) *військово-адміністративна*
3) *дидактично-діагностична*
4) *науково-пошукова*

експертне оцінювання

загальнонауковий емпіричний метод дослідження, побудований на використанні спеціальних знань, професійного досвіду, інтуїції, аналітичних, операційних, інженерних або інших операцій спеціального суб'єкта – експерта

експертний висновок

документ за підсумками експертного оцінювання, заснований на кваліфікації, знаннях, досвіді, аналітичних, операційних, інженерних або інших операціях спеціального суб'єкта – експерта

жанр (у ТВП)

форма внутрішньо-стильової варіативності *текстів*

жанрова група військових текстів

сукупність спільних форм внутрішньо-стильової варіативності *військових текстів*

загальний алгоритм операційної діяльності військового перекладача

засвоєна поетапність розумових дій *військового перекладача*, що умовно розгортається в такій послідовності:

1) аналіз вихідного тексту;
2) визначення *стратегії перекладу;*
3) вибір *тактики перекладу;*
4) застосування *технології перекладу;*
5) відтворення цільового тексту.

загальні компетентності військового перекладача (ЗКвп)

універсальні компетентності, що являють собою синтез загальних компетентностей офіцера тактичного рівня (ЗКв) та загальних компетентностей цивільного перекладача (ЗКп), які не залежать від предметної області, але важливі для подальшої професійної та соціальної діяльності *військового перекладача*, його особистісного розвитку

загальновійськовий текст

функціонально-прагматичний різновид *військового тексту*, тематика якого пов'язана із загальними аспектами організації діяльності військових формувань, що не передбачає використання вузько-спеціальних або військово-технічних термінів

замовник перекладу

офіційна уповноважена особа Міністерства оборони або Генерального штабу Збройних Сил України

ЗКвп – загальні компетентності військового перекладача

ІКвп – інтегральна компетентність військового перекладача

інваріантна інформація у військовому перекладі

частина повідомлення, що підлягає обов'язковому передаванню (цифри, дати, імена, власні назви тощо)

інтегральна компетентність військового перекладача (ІКвп)

здатність розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі воєнних і гуманітарних наук з військового управління, лінгвістики й перекладу в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та здійснення інновацій і характеризується невизначеністю умов і вимог

інформаційно-аналітична робота (ІАР)

складова *воєнно-країнознавчої діяльності військового перекладача*, що передбачає системне отримання, аналіз й накопичення визначеної командуванням інформації за інформаційним та аналітичним рівнями опрацювання

інформаційно-фактологічна точність

об'єктивність, повнота і правильність передавання інваріантної інформації фактологічного характеру, що наявна у *військовому тексті*.

КА ТВП – концептуальний апарат теорії військового перекладу

категорія перекладознавства

граничне фундаментальне поняття перекладознавчої науки, що виконує роль універсалії

кодове найменування

лексична одиниця у складі *військової лексики*, що призначена для прихованого управління військами, і має бути незрозумілою для сторонніх (може входити до складу *військового сленгу*, якщо вживається не з метою прихованого управління військами, а для оперативного неформального спілкування з метою мовної економії або в інших цілях (напр.: «вантаж 200» – загиблий; «трьохсотий» –поранений; «Roger» – Зрозумів!)

компетентний носій мови (у ТВП)

освічений представник мовної спільноти, який володіє літературною нормою і узусом мови, що є для нього рідною, здатний правильно використовувати її в різних побутових, соціокультурних і професійних сферах

компетентність військового перекладача

атестована на рівні повної вищої освіти динамічна комбінація мовознавчих, перекладознавчих, лінгвокультурознавчих, військово-професійних, військово-гуманітарних і військово-спеціальних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що характеризується ступенем здатності й готовності виконувати завдання *лінгвістичного забезпечення військ* та інші службові функції в звичайних та екстремальних умовах військової служби.

комунікативно-функціональна тотожність

рівноцінність регуляторно-прагматичного впливу на адресата перекладеного військового тексту.

концептуальний апарат теорії військового перекладу (КА ТВП)

система метамовних одиниць, що дозволяє розкрити специфіку службової діяльності *військового перекладача* та описати об'єкт – *лінгвістичне забезпечення військ* у спеціальних категоріях, поняттях, концептах, конструктах, термінах і визначеннях

корегування перекладу (у ТВП)

процес, в ході якого коректор перевіряє документ на відповідність технічного завдання замовника, звіряє перекладений текст з оригінальним, виправляє орфографічні й пунктуаційні помилки, зазначає відхилення від технічного завдання, позначає смислові, логічні та інші помилки

лексикографічна робота військового перекладача

складова військово-термінологічної діяльності військового перекладача, що передбачає укладання словників різних типів – перекладних (двомовних і багатомовних), тлумачних, алфавітних, тематичних, навчальних, неологізмів, сленгу, розмовників, дослідження й описування різних шарів української та іншомовної військової лексики з метою сприяння реалізації основних завдань ЛЗВ засобами друкованої та електронної лексикографічної продукції

лексичний запас військового перекладача

загальна сукупність *лексичних одиниць*, що засвоєні військовим перекладачем в *активному (репродуктивному)* та *пасивному (рецептивному)* режимах відтворення

лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ)

комплекс спеціальних заходів і процесів прикладного й фундаментального характеру у воєнно-політичній, військово-технічній та військово-спеціальних сферах збройних сил, що здійснюються з метою реалізації *комунікативно-посередницької*, *воєнно-країнознавчої*, *військово-термінологічної*, *лінгвопедагогічної* та *лінгводослідної* функцій діяльності, які потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної компетенції виконавців

лінгводослідницька діяльність військового перекладача (ЛД)

складова лінгвістичного забезпечення військ, вид науково-пошукової діяльності військового перекладача, пов’язаної з проведенням науково-дослідних, науково-технічних і науково-методичних робіт у сфері ЛЗВ за планами та в порядку, що визначені відповідними керівними документами

лінгвокраїнознавчий аналіз країни/регіону (ЛКА)

процес збирання, оцінювання, узагальнення й оперативного поширення актуальної інформації культурологічно-мовного характеру, що знаходить свій прояв у неологізмах, нових термінах, реаліях, лінгвокультурних явищах

лінгвопедагогічна діяльність військового перекладача (ЛП)

складова *лінгвістичного забезпечення військ*, вид дидактично-діагностичної діяльності *військового перекладача*, пов’язаної з формуванням готовності українських військовослужбовців до самостійного функціонування в іншомовному професійному середовищі на відповідному рівні міжкультурної комунікації (включає лінгводидактичну та лінгводіагностичну роботу)

макрозавдання ТВП

побудова універсальної наукової моделі *військового перекладу* як системи узагальненого знання про об'єкт – *лінгвістичне забезпечення військ*, що розкриває суттєві зв'язки й закономірності об'єкта в концептуальних поняттях, термінах, визначеннях, абстрактних судженнях, гіпотезах, аргументах, емпіричних даних, графічних схемах та узагальнених висновках

мета ТВП

розкриття онтологічної природи, сутності і специфіки ТВП як складної нематеріальної системи синергічного типу

(розкриття змісту, структури, складових компонентів, елементів, одиниць концептуального апарату, зв'язків із перекладознавством, філологічними, суміжними й інтегрованими науками – з одного боку, та воєнною наукою і практикою лінгвістичного забезпечення військ – з другого)

метод лінгвістичної географії (ареальний метод)

сукупність прийомів, що допомагають військовому перекладачу вивчати й інтерпретувати мовні явища за допомогою картографування – просторового розміщення елементів мови

методологія дослідження військового перекладу

раціонально-рефлексивна розумова *діяльність* компетентного суб'єкта, що, як правило, здійснюється в межах *теорії військового перекладу* за допомогою загальнонаукових (теоретичних і емпіричних) та спеціальних методів

методологія перекладацької діяльності

система наукових підходів, принципів, умов та операційних засобів, що послідовно розкривають сутність *перекладацької діяльності* через *стратегію*, *тактику* й *технологію перекладу*

міжкультурна функція службової діяльності військового перекладача

головна функція службової діяльності військового перекладача, що передбачає здійснення комунікативно-посередницької діяльності під час *перекладацького супроводження* заходів *лінгвістичного забезпечення військ*

моделювання

метод наукового пізнання, який забезпечує вивчення об'єкта шляхом створення й дослідження його копії (моделі), що заміщує оригінал і

виступає в процесі пізнання як основне джерело інформації про об’єкт у знаковій, символьній, математичній, логіко-семантичній, графічній формах.

модель військового перекладу

складна теоретична, знакова, лінгвістична (психолінгвістична), недетермінована (стохастична) система, що адекватно презентує *динамічну* взаємодію головного суб’єкта – військового перекладача з об’єктом – військовим текстом, з метою передавання інваріантної денотативної, конотативної, сигніфікативної інформації в процесі комунікативно-посередницької, трансляційно-інтерпретативної діяльності, з урахуванням впливу інших суб’єктів ЛЗВ та екстралінгвальних чинників у звичайних та екстремальних умовах військової служби.

навчально-бойова функція службової діяльності військового перекладача

допоміжна функція службової діяльності військового перекладача, що полягає у виконанні заходів бойової підготовки, навчання та мобілізаційної готовності (участь в організації та проведенні тактичних занять, тренувань, польових виходів, командно-штабних навчань тощо)

навчально-методичний комплекс «Військовий переклад» (НМК ВП)

інтегрована, багаторівнева, ступенева система професійно-орієнтованих спеціальних навчальних дисциплін і курсів, що спрямована на формування у курсантів-перекладачів військово-спеціальних компетентностей у галузі *лінгвістичного забезпечення військ* (НМК ВП включає такі дисципліни: «Основи військового перекладу (ОВП)», «Основи теорії військового перекладу» (ОТВП), «Воєнно-політичний переклад (ВПП)», «Військово-технічний переклад» (ВТП), «Військово-спеціальний переклад» (ВСП), «Актуальні проблеми лінгвістичного забезпечення військ» (АПЛЗВ))

нормотворча робота військового перекладача

складова *військово-термінологічної діяльності військового перекладача*, що передбачає вдосконалення, гармонізування, верифікацію, експертне оцінювання, рецензування наявних військових термінів і визначень шляхом редагування, уточнення, розширення або звуження закріплених за ними понять

об’єкт військового перекладу

1. *військові тексти*

2. «військові матеріали» (Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. Москва: Воениздат, 1980. С.222)

3. «*військове мовлення*» (Гарбовский Н.К., Мишкуров Э.Н. Военный перевод в современном мире. Вестник Московского университета. Серия 22: Теория перевода. 2010. №. 2. С.17)

об’єкт ЛЗВ

заходи, завдання, процедури і процеси у воєнно-політичній, військово-технічній та військово-спеціальній сферах діяльності збройних сил, що потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної міжкультурної компетентності виконавців

об’єкт перекладу

усний або письмовий текст

об’єкт перекладознавства

сфера опосередкованої міжкультурної міжмовної комунікації

об’єкт ТВП

перекладацьке супроводження в збройних силах як основа *лінгвістичного забезпечення військ*

об’єкт теорії перекладу

процес і результат міжкультурної, комунікативно-посередницької, трансляційно-інтерпретативної діяльності перекладача

операція

автоматизована, алгоритмізована підсвідома дія

опитування місцевих жителів

спеціальний вид *перекладацького супроводження*, в ході якого *військовий перекладач* методом самостійного безпосереднього спілкування або як мовний посередник забезпечує збирання чи уточнення інформації, що визначена командуванням

освітня кваліфікація військового перекладача

результат успішно завершеного навчання на першому (бакалаврському) та/або другому (магістерському) рівнями вищої освіти за спеціальностями «філологія» і «військове управління» та спеціалізацією «військовий переклад», що описується в термінах результатів навчання й компетентностей

основні операційні засоби військового перекладача

способи, методи, прийоми перекладу та сформовані компетентності, що реалізуються через стратегію, тактику і технологію перекладу

основні функції службової діяльності військового перекладача

1) комунікативно-посередницька;
2) інформаційно-аналітична;
3) нормативно-кодифікаційна;

пасивний (рецептивний) лексичний запас військового перекладача

сукупність засвоєних військовим перекладачем *лексичних одиниць*, що не відтворюються миттєво на рівні простої підстановки, а потребують певного часу для продукування з пам'яті

переказ у ТВП

додатковий вид *перекладацького супроводження*, в ході якого *військовий перекладач* в усній формі передає мовою перекладу структурований зміст інваріантної інформації, яка була раніше сприйнята ним мовою оригіналу

переклад

основний вид міжкультурного посередництва, процес і результат складної психолінгвістичної, двосторонньої, білінгвальної, мовленнєво-розумової діяльності професійно підготовленого компетентного мовного посередника, що має за мету адекватне передавання інваріантної інформації

переклад радіообміну

спеціальний вид перекладацького супроводження, який передбачає виконання усного послідовного перекладу повідомлень, що передаються від відправника до одержувача засобами наземного двостороннього радіомережевого зв'язку.

перекладацька діяльність

специфічний вид мовленнєво-розумової діяльності, динамічний трансляційно-інтерпретативний процес білінгвального сприйняття й відтворення текстів перекладачем, що має складний психофізіологічний, індивідуально-творчий характер і регулюється соціально зумовленим мотивом міжкультурного посередництва

перекладацьке супроводження (ПС)

основна складова *лінгвістичного забезпечення військ*, вид міжкультурного посередництва, що полягає у здійсненні *військовим перекладачем* письмового й усного (послідовного і синхронного) перекладання, адаптованого транскодування (переказу/оповідання), реферування, анотування й редагування загальновійськових, воєнно-політичних, військово-технічних та військово-спеціальних текстів

перекладач

професійно підготовлений компетентний міжмовний і міжкультурний посередник

повна освітня кваліфікація військового перекладача

результат успішно завершеного другого (магістерського) рівня вищої освіти, що відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій

прагматичні аспекти діяльності військового перекладача

дотримання загальних і спеціальних норм, правил і цінностей культури, етики, професійної поведінки під час здійснення *функцій службової діяльності*

предмет військового перекладу

здійснення опосередкованої міжкультурної, двосторонньої й двомовної комунікації в системі *лінгвістичного забезпечення військ*

предмет ЛЗВ *(як виду спеціального забезпечення у Збройних Силах України)*

реалізація комунікативно-посередницької, воєнно-країнознавчої, військово-термінологічної, лінгвопедагогічної та лінгводослідної функцій службової діяльності військового перекладача

предмет ТВП

створення абстрактних (ідеальних) теоретичних (вербальних, графічних, математичних) моделей *перекладацького супроводження* в системі лінгвістичного забезпечення військ

предметно-логічна еквівалентність

подібність, однаковість когнітивних смислів на лексичному й синтаксичному рівнях військового тексту.

професійна кваліфікація військового перекладача

визнана Міністерством оборони України та засвідчена дипломом про вищу освіту стандартизована сукупність здобутих *військовим перекладачам* компетентностей розв’язувати складні задачі і проблеми воєнних і гуманітарних наук з військового управління, лінгвістики й перекладу, що містить інформацію про ступінь вищої освіти, спеціальність, спеціалізацію, освітню програму та дозволяє виконувати обов’язки *лінгвістичного забезпечення військ*

професійний стандарт для військового перекладача

державний нормативний документ, що розробляється на підставі аналізу посадових обов’язків та *функцій службової діяльності*,

узагальнює зміст освіти, відображає цілі освітньої та професійної підготовки, визначає спеціалізацію, вимоги за кваліфікаційним рівнем та рівнем вищої освіти, перелік та ступінь сформованості компетенцій, вимоги до державної атестації, місце *військового перекладача* у структурі збройних сил та інших формувань сфери національної безпеки і оборони

редагування перекладених текстів (у ТВП)

додатковий вид *перекладацького супроводження*, в ході якого *військовий перекладач* здійснює аналіз та правку змісту й форми *військових текстів*, перекладених людиною або системами машинного перекладу

регістр (у ТВП)

вибір або диференціація однорівневих мовленнєво-мовних та комунікативно-прагматичних засобів, узгоджених за параметрами комунікативної настанови *перекладу*, *стилю*, *жанру* й *узусу* вихідної та цільової мов

реферування (у ТВП)

додатковий вид *перекладацького супроводження*, в ході якого *військовий перекладач* у письмовому вигляді передає мовою перекладу структурований зміст інваріантної інформації, яка була раніше сприйнята ним мовою оригіналу

система лінгвістичного забезпечення військ

організаційна система, яка складається з сукупності підрозділів лінгвістичного забезпечення, матеріально-технічної бази, алгоритмів, норм і правил *лінгвістичного забезпечення військ*

СКвп – спеціальні компетентності військового перекладача

службова діяльність військового перекладача

основні та *допоміжні функції* й завдання *військового перекладача* як посадової особи, що виконує спеціальні обов’язки військової служби

спеціальні компетентності військового перекладача (СКвп)

динамічна комбінація військово-спеціальних знань, здатностей, способів мислення, поглядів, цінностей та інших особистих якостей, що характеризується ступенем готовності виконувати завдання *лінгвістичного забезпечення військ* та інші службові функції у звичайних та екстремальних умовах військової служби

спеціальні метамовні одиниці КА ТВП

категорії, поняття, концепти, конструкти й терміни, що позначають специфіку *службової діяльності військового перекладача*

стиль (у ТВП)

сфера мовленнєво-мовної варіативності *текстів*

стильова домінанта (у ТВП)

функціонально-структурний принцип організації мовних одиниць, що зумовлюється чинниками позамовної комунікації (сфера, мета, форма, умови та ін.) і виявляється в характерних *стильових ознаках* тексту

стильові ознаки (у ТВП)

мовленнєво-мовні риси, властивості й особливості тексту, що визначають його комунікативно-функціональну спрямованість через композиційну структуру, лексичне наповнення та контекст

стратегія військового перекладу

загальна мета, надзавдання трансляційно-інтерпретативної діяльності *військового перекладача*, що конкретизується в *тактиці військового перекладу* та реалізується в *технології військового перекладу*

стратегія перекладу

ініціальний орієнтувально-програмний етап перекладацької діяльності, що містить концептуалізоване невербальне сприйняття тексту мови оригіналу, загальне оцінювання об'єктно-предметної ситуації та формування задуму подальших трансляційно-інтерпретативних перетворень

супроводження парламентерів

спеціальний вид *перекладацького супроводження*, в ході якого *військовий перекладач* забезпечує переклад для осіб, уповноважених однією зі сторін збройного конфлікту вступити в переговори з іншою стороною

тактика військового перекладу

конкретизація *стратегії військового перекладу* на підставі урахування комунікативної ситуації, складності вихідного тексту, наявного часу та умов службової діяльності *військового перекладача*

тактика перекладу

проміжний, розумово-аналітичний етап перекладацької діяльності, що містить вербалізацію сприйнятих концептів засобами мови оригіналу та мови перекладу, аналіз мовленнєвих, комунікативних, культурно-історичних і соціолінгвістичних чинників та визначення конкретних завдань перекладу

ТВП – теорія військового перекладу

текст (у ТВП)

письмовий або усний цілісно-смисловий масив мовних одиниць, об'єднаних логіко-синтаксичними зв'язками, комунікативною функцією, тематичною спрямованістю, композиційною макроструктурою та *стильовою домінантою*

текст військової тематики *див*. **військовий текст**

«тексти військової тематики – це будь-які тексти, в яких описується військова дійсність у тому чи іншому її вираженні та різновидах» (Юндіна О.В. Жанрово-стильова обумовленість лексичних трансформацій в перекладі текстів військової тематики: автореф. дис. ...канд. філол. наук. Одеса, 2013. С. 17)

тексти воєнно-політичної тематики *див*. **воєнно-політичний текст**

«тексти, які описують військову дійсність у межах семантичного поля «воєнна політика» та розкривають специфіку лексико-семантичних полів «національна безпека», «військове будівництво», «миротворчі операції» тощо» (Нікіфорова О.М. Перекладознавчий аналіз лексичної структури текстів військово-політичної тематики. Науковий Вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 1 (37), 2017. С.27)

теорія військового перекладу (ТВП)

спеціальна теорія перекладознавства, що являє собою систематизовану (узагальнену, структуровану й упорядковану) сукупність наукових фактів, теоретичних суджень, гіпотез і методологічних положень, які розкривають специфіку *перекладацького супроводження* в збройних силах за допомогою термінологічно визначених і упорядкованих одиниць *концептуального апарату*

термінографічна робота військового перекладача

складова *термінологічної діяльності військового перекладача*, що передбачає створення двомовних і багатомовних військово-спеціальних термінологічних словників і глосаріїв

термінотворча робота військового перекладача

складова *військово-термінологічної діяльності військового перекладача*, що передбачає створення нових українських термінів-відповідників для іншомовних термінів

технологія військового перекладу

вибір і застосування оптимальних *способів*, *методів* і *прийомів перекладу*

технологія перекладу (у ТВП)

1. як складова перекладацької діяльності: завершальний етап *перекладацької діяльності*, процес вибору і застосування особистісних, методологічних і інструментальних операційних засобів для створення кінцевого продукту – тексту мови перекладу.

2. як теоретична система: абстрактна сукупність науково-методологічних положень – принципів, способів, методів і прийомів, що теоретично описують сутність і специфіку трансляційно-інтерпретативного процесу

функції службової діяльності військового перекладача

узагальнені за професійними напрямками види військово-спеціальних завдань, що безпосередньо покладаються на *військового перекладача* і поділяються на *основні* та *допоміжні*

цільова установка у військовому перекладі

усвідомлена та закріплена практикою психолінгвістична вмотивованість, спрямованість і регуляторна здатність діяльності військового перекладача на досягнення адекватності перекладу незалежно від виду військового тексту.

часткова освітня кваліфікація військового перекладача

результат успішно завершеного першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, що відповідає сьомому рівню Національної рамки кваліфікацій

ДОДАТОК Б. Допоміжні матеріали ілюстративного характеру

Б.1. Результати пошуку наукових джерел у Бібліотеці Конгресу США

Рис. Б.1.1. Розширений пошуковий запит «military translation»

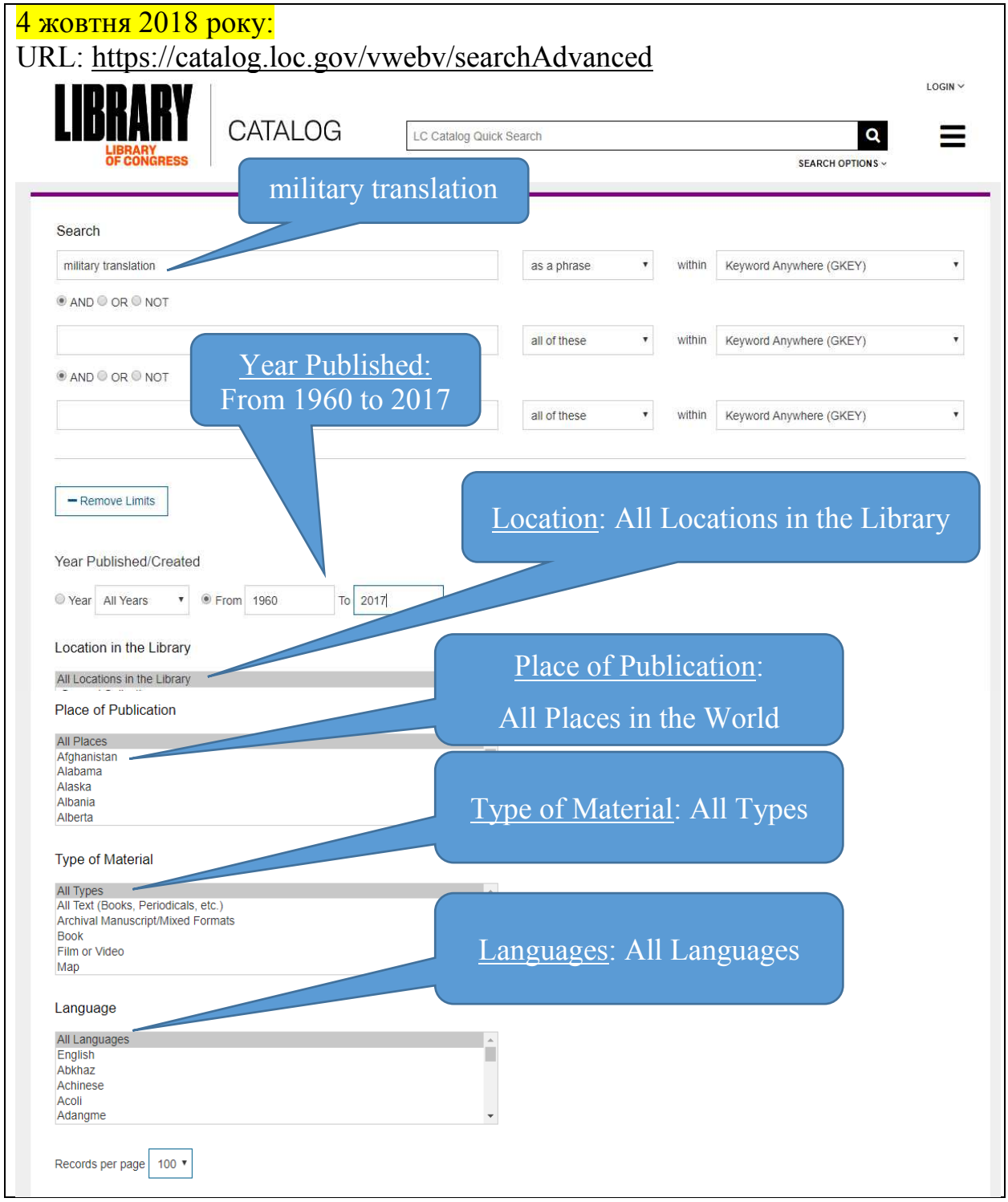

Рис. Б.1.2. Результати розширеного пошуку «military translation»

4 жовтня 2018 року:

URL: https://catalog.loc.gov/vwebv/search?searchArg1=military+translation&argType1=phrase&searchCode1=GKEY&searchType=2&combine2=and&searchArg2=&argType2=all&searchCode2=GKEY&combine3=and&searchArg3=&argType3=all&searchCode3=GKEY&year=1518-2018&yearOption=range&fromYear=1960&toYear=2017&location=all&place=all&type=all&language=all&recCount=100

Рис. Б.1.3. Іррелевантність результатів розширеного пошуку «military translation»

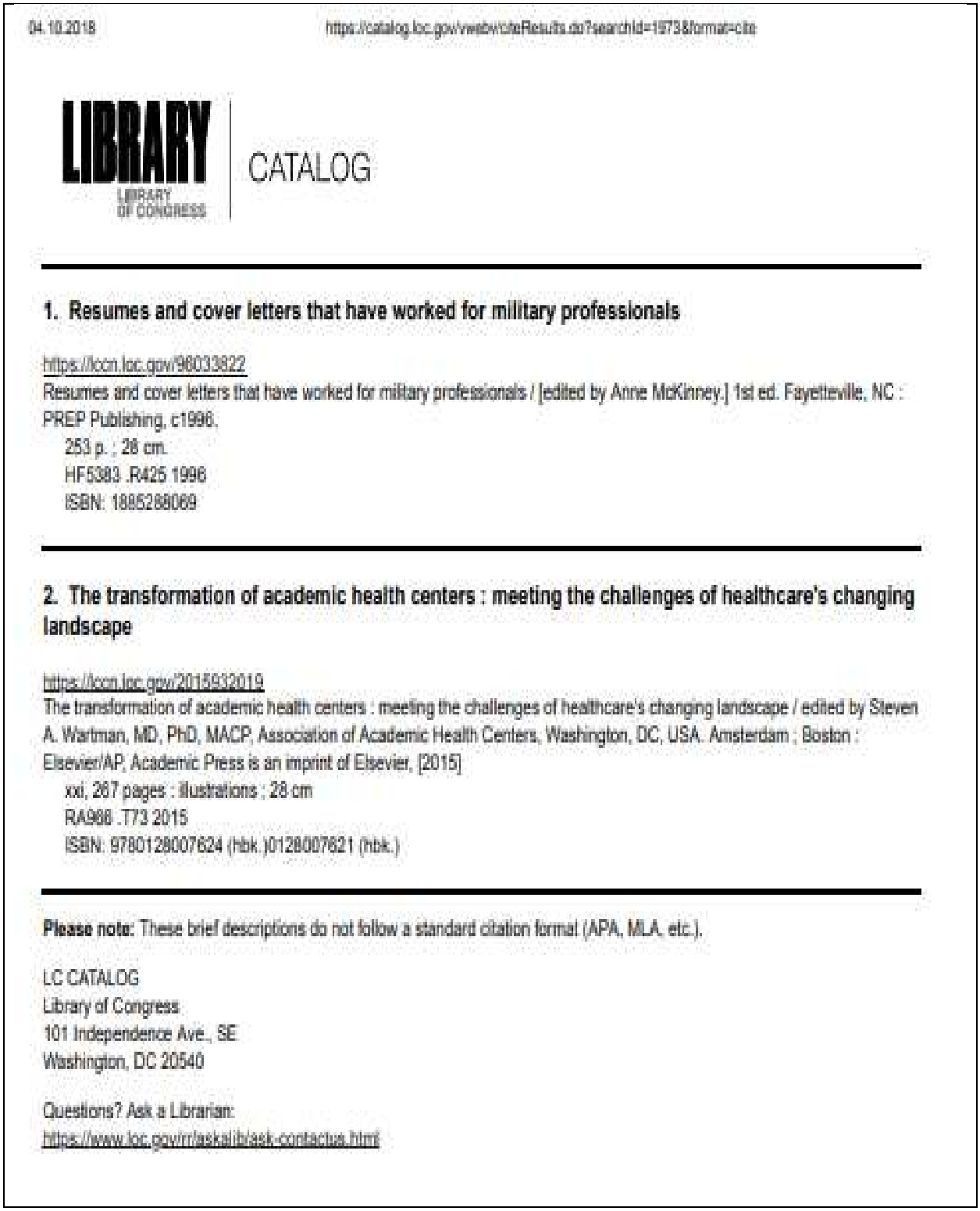

04.10.2018 https://catalog.loc.gov/vwebv/citeResults.do?searchId=1973&format=cite

LIBRARY CATALOG
LIBRARY OF CONGRESS

1. Resumes and cover letters that have worked for military professionals

https://lccn.loc.gov/98033822
Resumes and cover letters that have worked for military professionals / [edited by Anne McKinney.] 1st ed. Fayetteville, NC : PREP Publishing, c1998.
253 p. ; 28 cm.
HF5383 .R425 1996
ISBN: 1885288069

2. The transformation of academic health centers : meeting the challenges of healthcare's changing landscape

https://lccn.loc.gov/2015932019
The transformation of academic health centers : meeting the challenges of healthcare's changing landscape / edited by Steven A. Wartman, MD, PhD, MACP, Association of Academic Health Centers, Washington, DC, USA. Amsterdam ; Boston : Elsevier/AP, Academic Press is an imprint of Elsevier, [2015]
xxi, 267 pages : illustrations ; 28 cm
RA988 .T73 2015
ISBN: 9780128007624 (hbk.)0128007621 (hbk.)

Please note: These brief descriptions do not follow a standard citation format (APA, MLA, etc.).

LC CATALOG
Library of Congress
101 Independence Ave., SE
Washington, DC 20540

Questions? Ask a Librarian:
https://www.loc.gov/rr/askalib/ask-contactus.html

Рис. Б.1.4. Результати розширеного пошуку «translation»

4 жовтня 2018 року:
URL: https://catalog.loc.gov/vwebv/search?searchArg1=translation&argType1=-phrase&searchCode1=GKEY&searchType=2&combine2=and&searchArg2=&argType2=all&searchCode2=GKEY&combine3=and&searchArg3=&argType3=all&searchCode3=GKEY&year=15182018&yearOption=range&fromYear=1960&toYear=2017&location=all&place=all&type=all&language=all&recCount=100

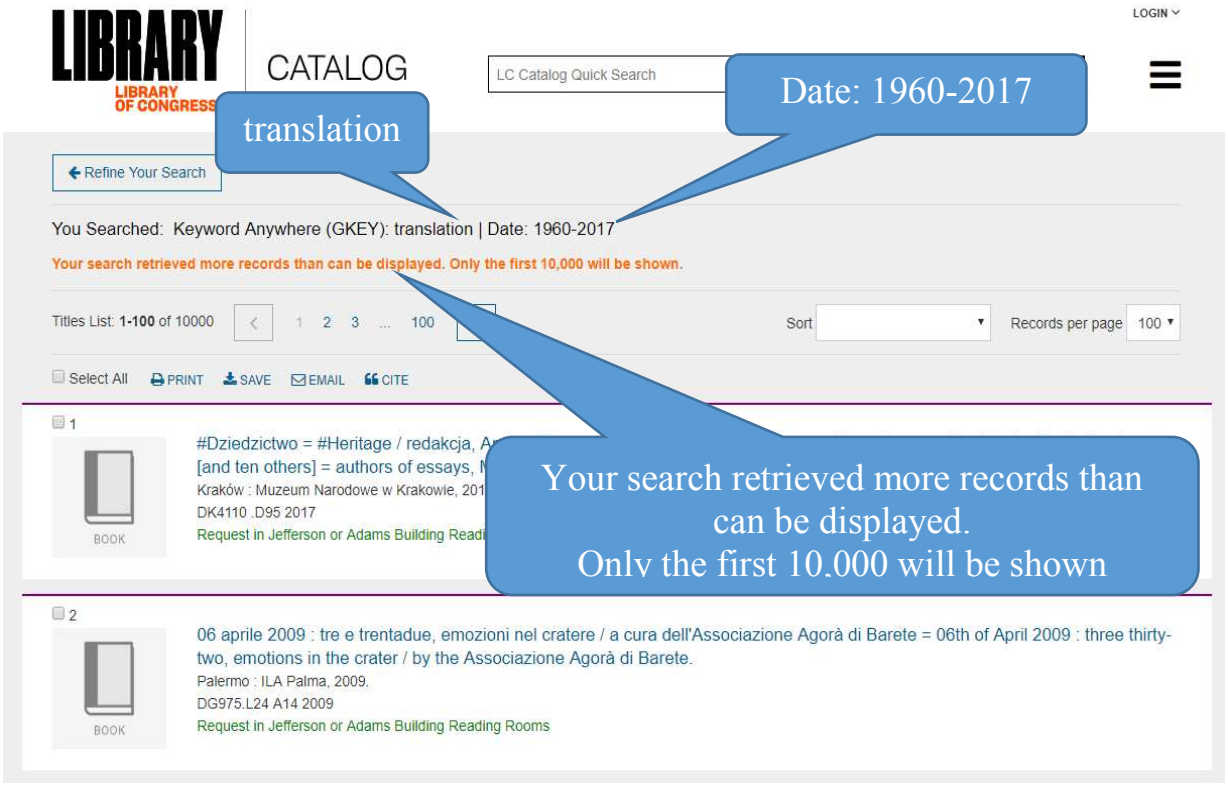

Рис. Б.1.5. Результати розширеного пошуку «bible translation»

4 жовтня 2018 року:
URL:https://catalog.loc.gov/vwebv/search?searchArg1=bible+translation+&argType1=phrase&searchCode1=GKEY&searchType=2&combine2=and&searchArg2=&argType2=all&searchCode2=GKEY&combine3=and&searchArg3=&argType3=all&searchCode3=GKEY&year=1518-2018&yearOption=range&fromYear=1960&toYear=2017&location=all&place=all&type=all&language=all&recCount=100

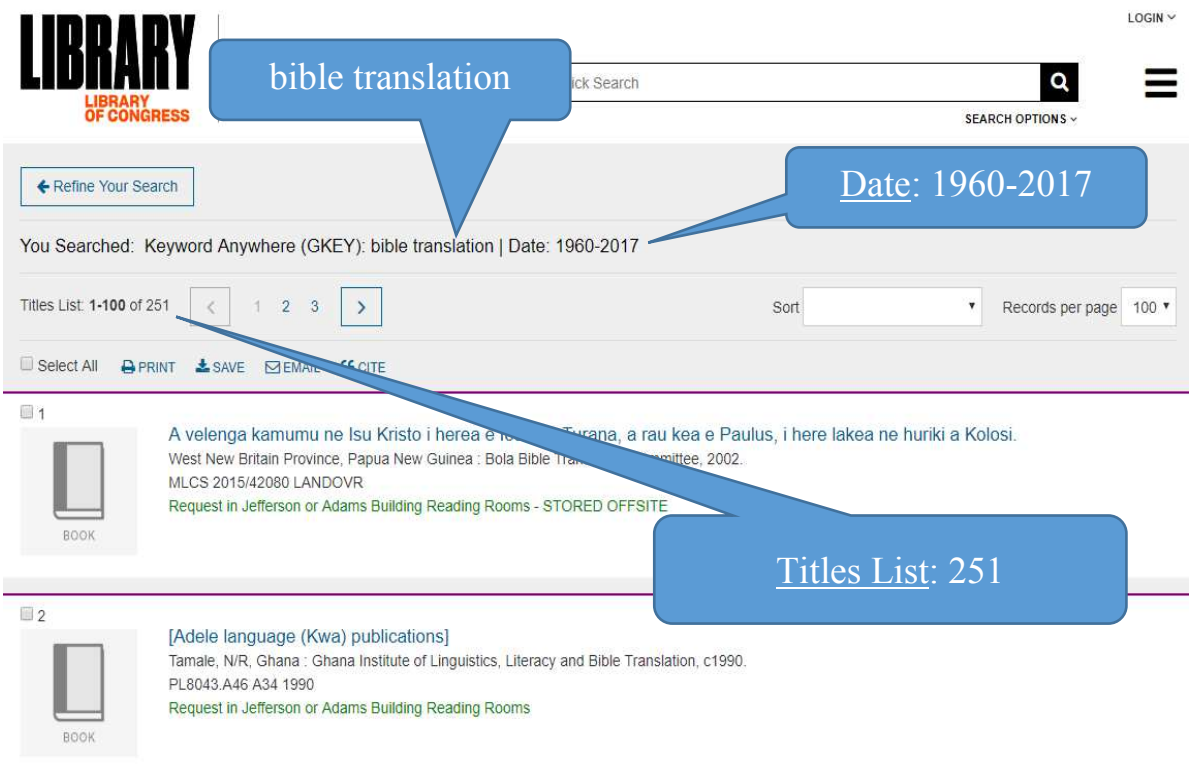

Рис. Б.1.6. Результати розширеного пошуку «machine translation»

4 жовтня 2018 року:
URL:https://catalog.loc.gov/vwebv/search?searchArg1=machine+translation&argType1=phrase&searchCode1=GKEY&searchType=2&combine2=and&searchArg2=&argType2=all&searchCode2=GKEY&combine3=and&searchArg3=&argType3=all&searchCode3=GKEY&year=1518-2018&yearOption=range&fromYear=1960&toYear=2017&location=all&place=all&type=all&language=all&recCount=100

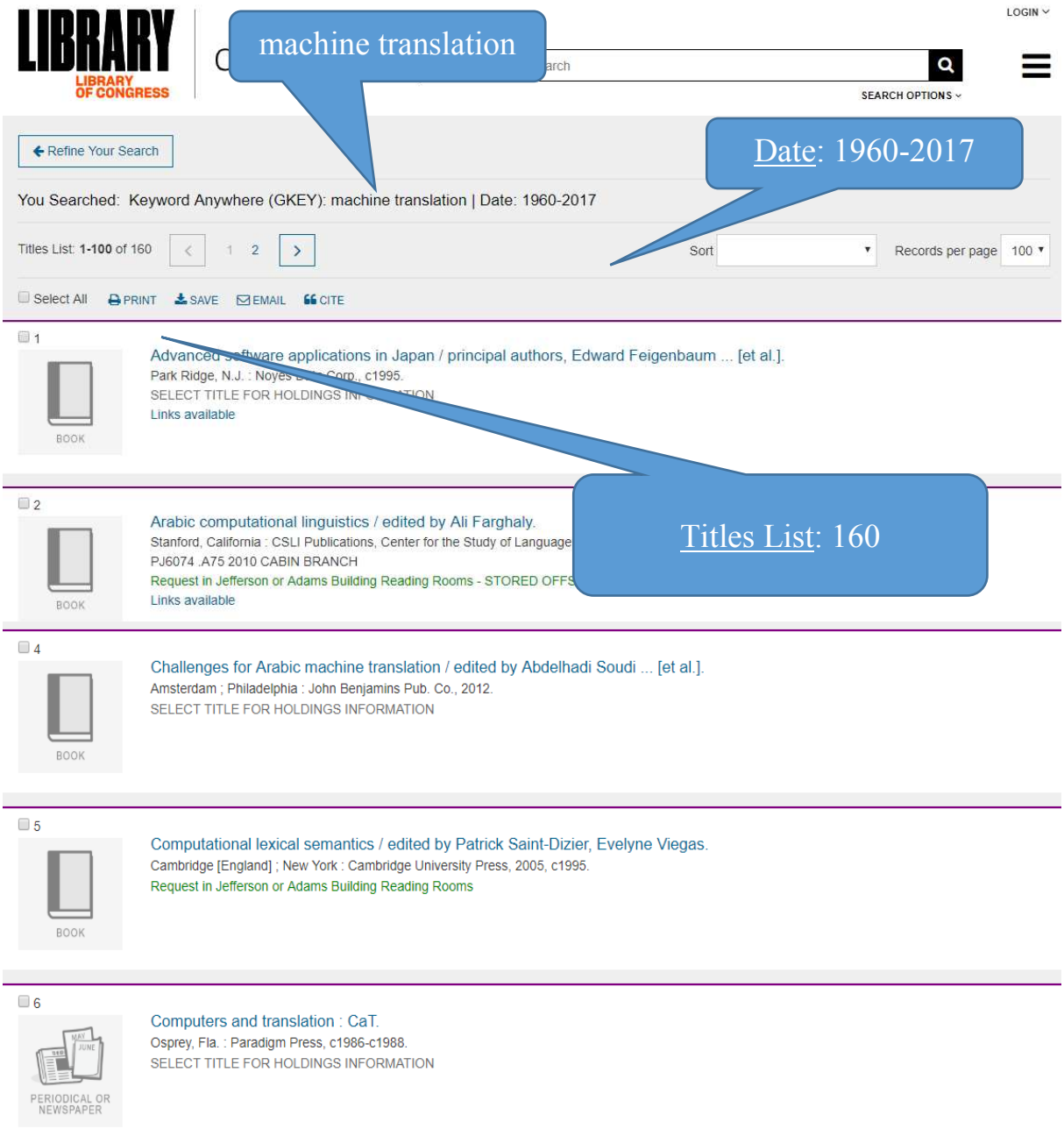

Рис. Б.1.7. Результати розширеного пошуку «literary translation»

4 жовтня 2018 року:
URL:https://catalog.loc.gov/vwebv/search?searchArg1=literary+translation&argType1=phrase&searchCode1=GKEY&searchType=2&combine2=and&searchArg2=&argType2=all&searchCode2=GKEY&combine3=and&searchArg3=&argType3=all&searchCode3=GKEY&year=1518-2018&yearOption=range&fromYear=1960&toYear=2017&location=all&place=all&type=all&language=all&recCount=100

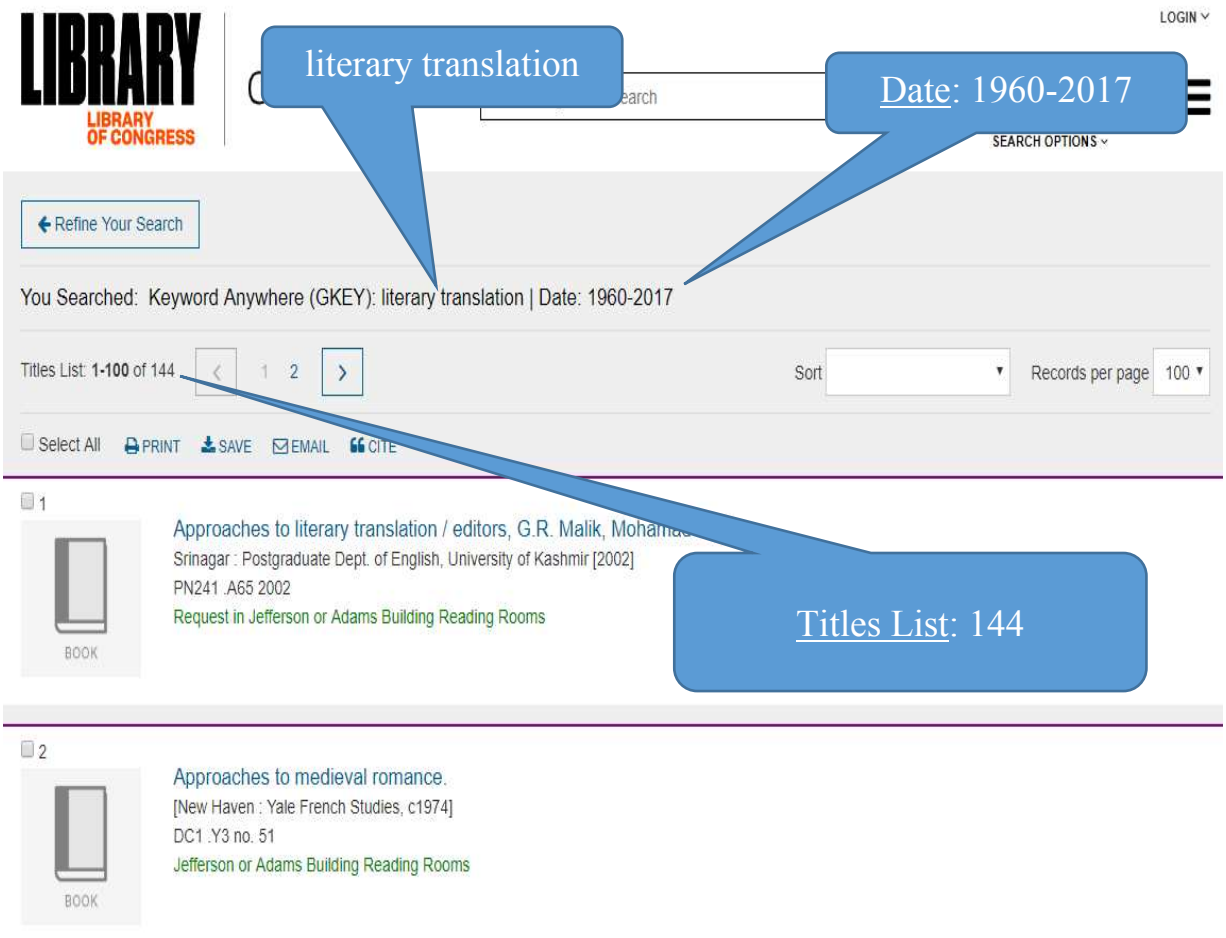

Рис. Б.1.8. Результати розширеного пошуку «translation theory»

4 жовтня 2018 року:
URL:https://catalog.loc.gov/vwebv/search?searchArg1=translation+theory&argType1=phrase&searchCode1=GKEY&searchType=2&combine2=and&searchArg2=&argType2=all&searchCode2=GKEY&combine3=and&searchArg3=&argType3=all&searchCode3=GKEY&year=1518-2018&yearOption=range&fromYear=1960&toYear=2017&location=all&place=all&type=all&language=all&recCount=100

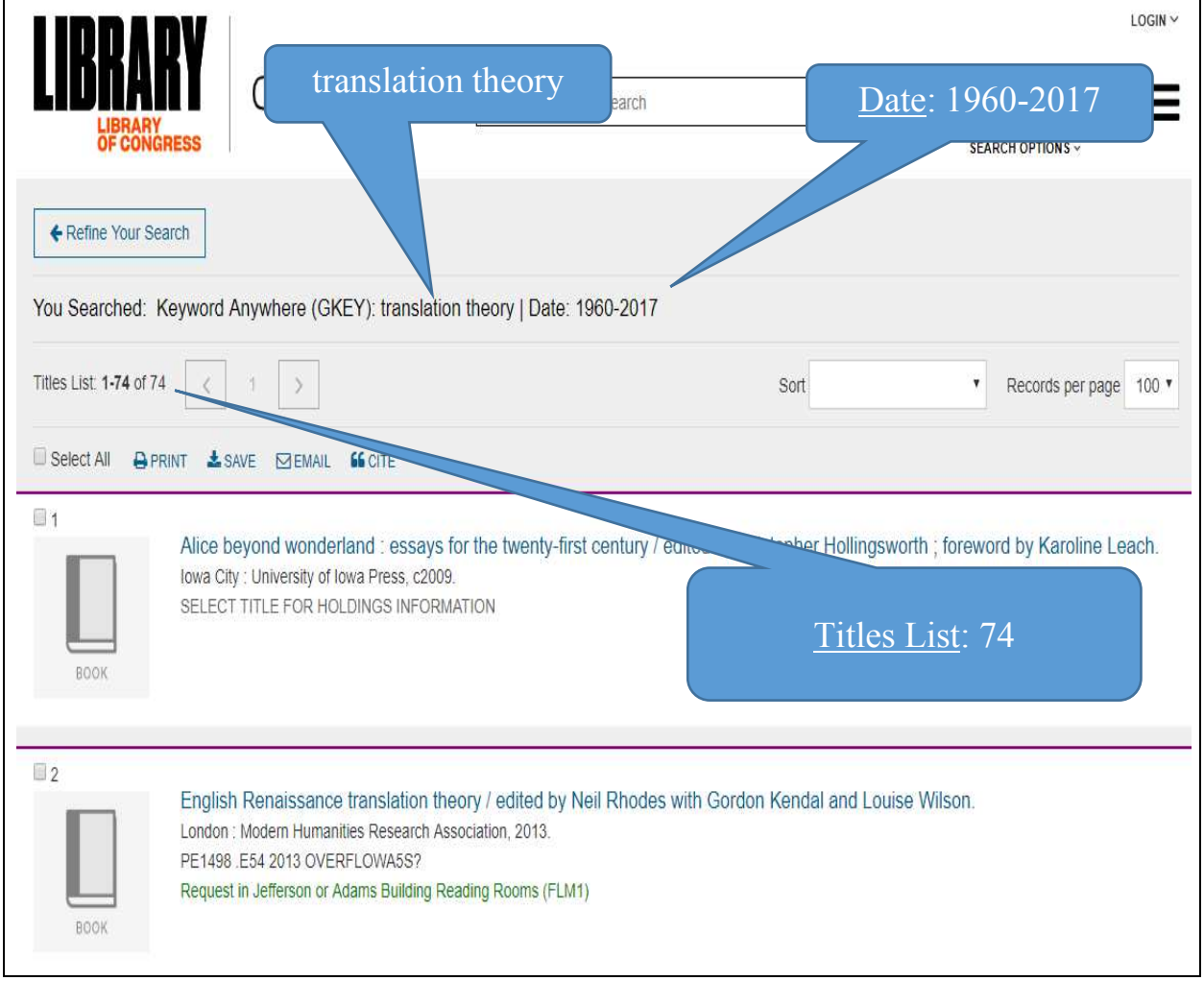

Рис. Б.1.9. Результати розширеного пошуку «poetic translation»

4 жовтня 2018 року:
URL:https://catalog.loc.gov/vwebv/search?searchArg1=poetic+translation+&argType1=phrase&searchCode1=GKEY&searchType=2&combine2=and&searchArg2=&argType2=all&searchCode2=GKEY&combine3=and&searchArg3=&argType3=all&searchCode3=GKEY&year=15182018&yearOption=range&fromYear=1960&toYear=2017&location=all&place=all&type=all&language=all&recCount=100

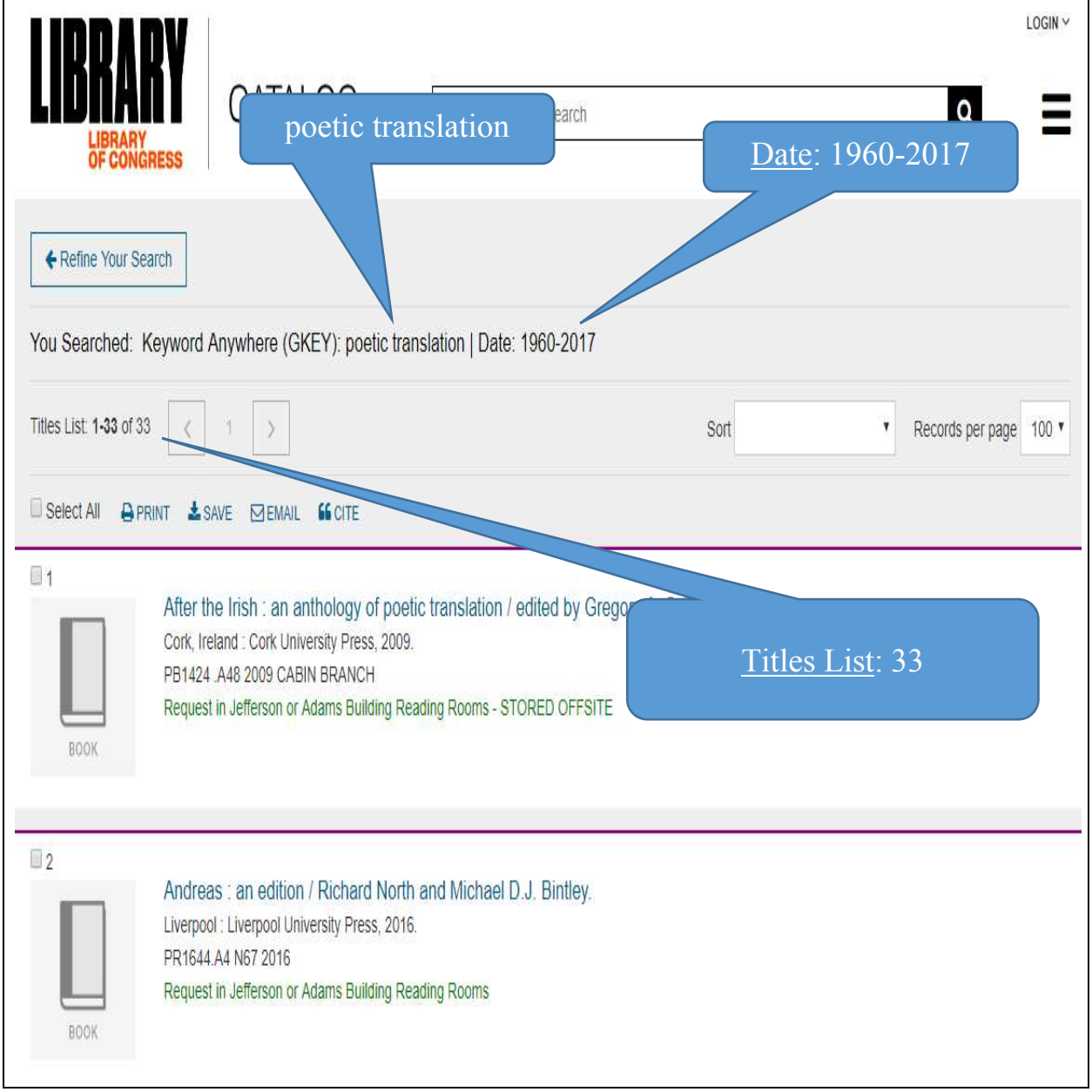

Рис. Б.1.10. Результати розширеного пошуку «legal translation»

4 жовтня 2018 року:
URL:https://catalog.loc.gov/vwebv/search?searchArg1=legal+translation&argType1=phrase&searchCode1=GKEY&searchType=2&combine2=and&searchArg2=&argType2=all&searchCode2=GKEY&combine3=and&searchArg3=&argType3=all&searchCode3=GKEY&year=1518-2018&yearOption=range&fromYear=1960&toYear=2017&location=all&place=all&type=all&language=all&recCount=100

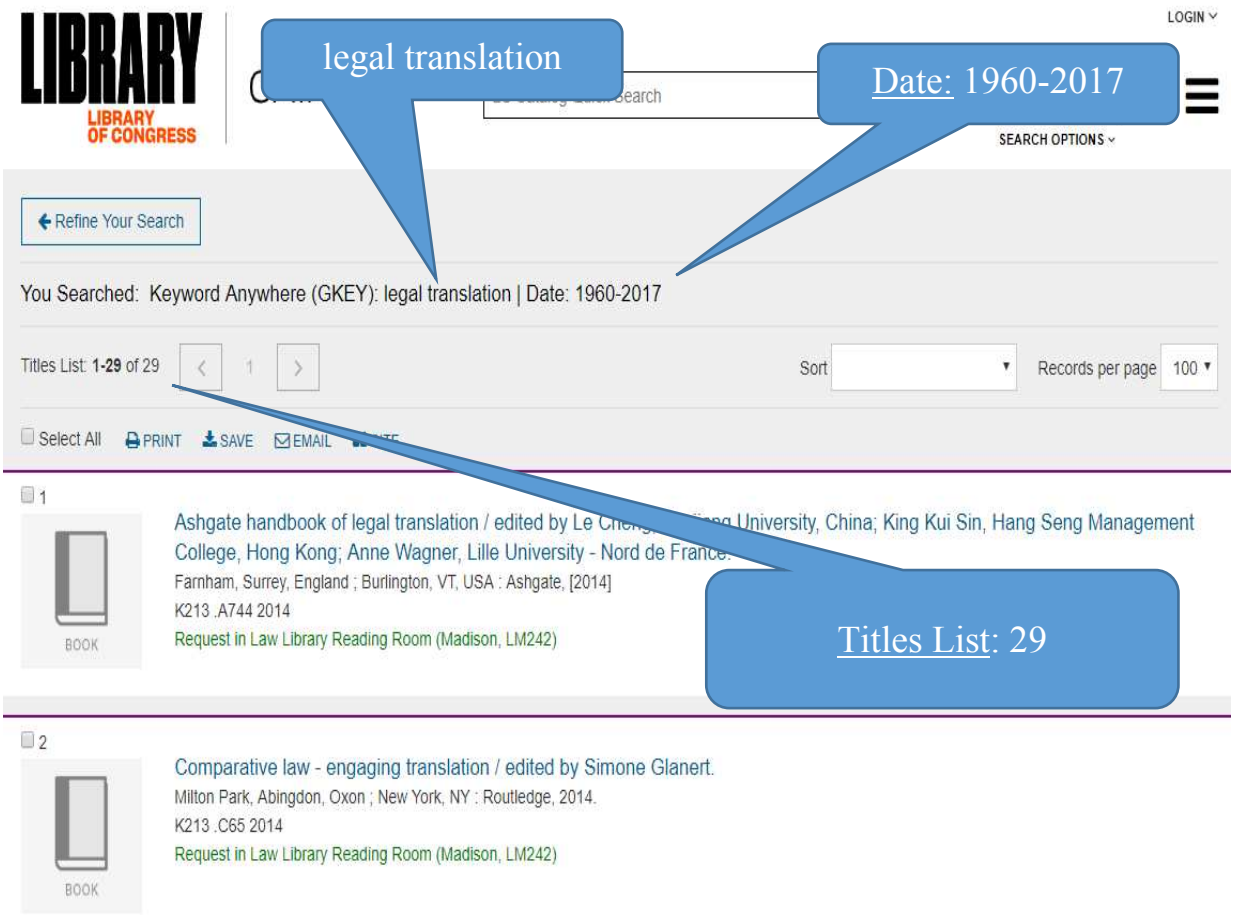

Рис. Б.1.11. Результати розширеного пошуку «military interpreter»

4 жовтня 2018 року:

URL:https://catalog.loc.gov/vwebv/search?searchArg1=military+interpreter&argType1=phrase&searchCode1=GKEY&searchType=2&combine2=and&searchArg2=&argType2=all&searchCode2=GKEY&combine3=and&searchArg3=&argType3=all&searchCode3=GKEY&year=1518-2018&yearOption=range&fromYear=1960&toYear=2017&location=all&place=all&type=all&language=all&recCount=100

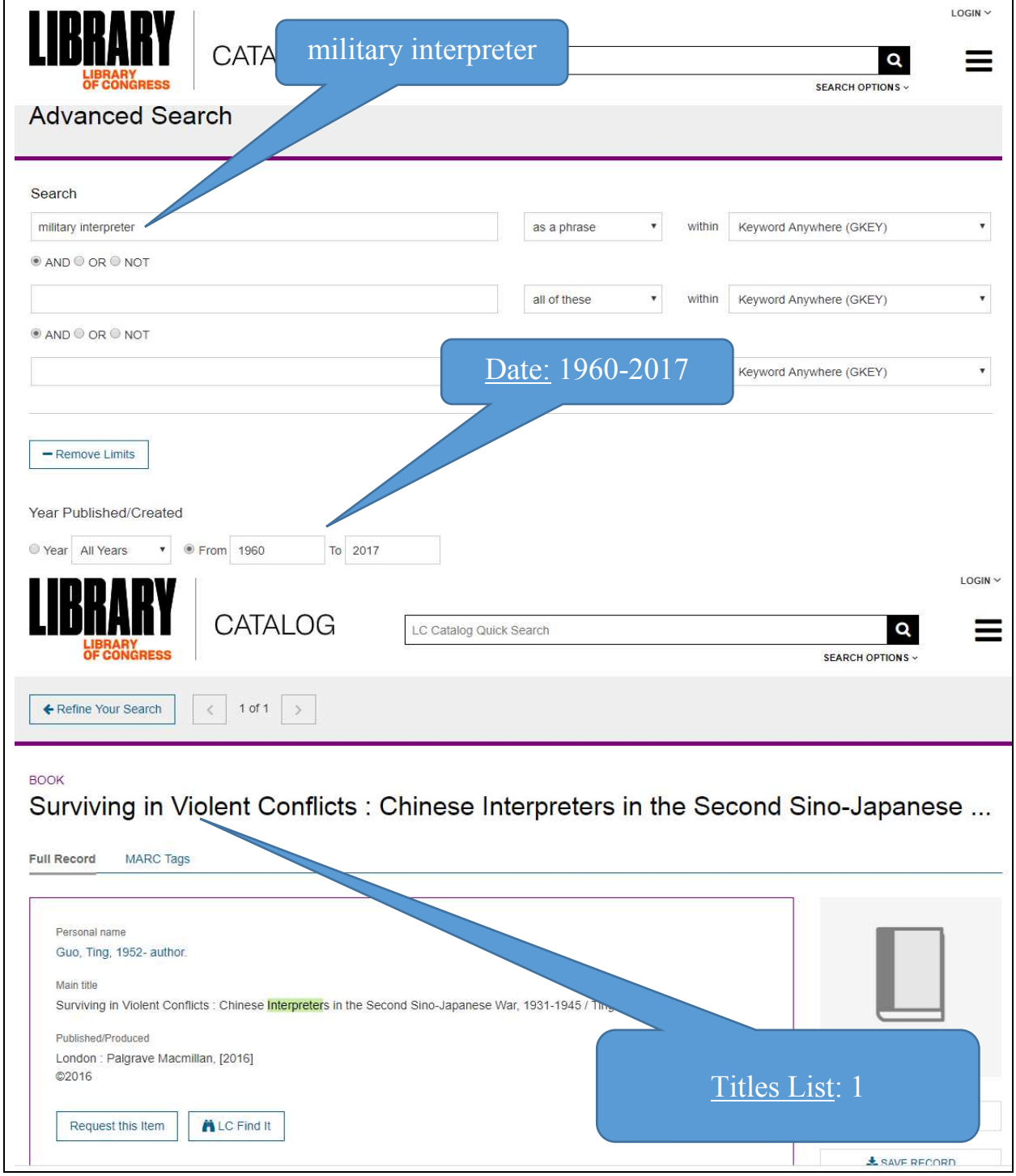

Б.2. Результати пошуку в електронному каталозі дисертацій Бібліотеки Великої Британії

Рис. Б.2.1. Результати розширеного пошуку «military translation»

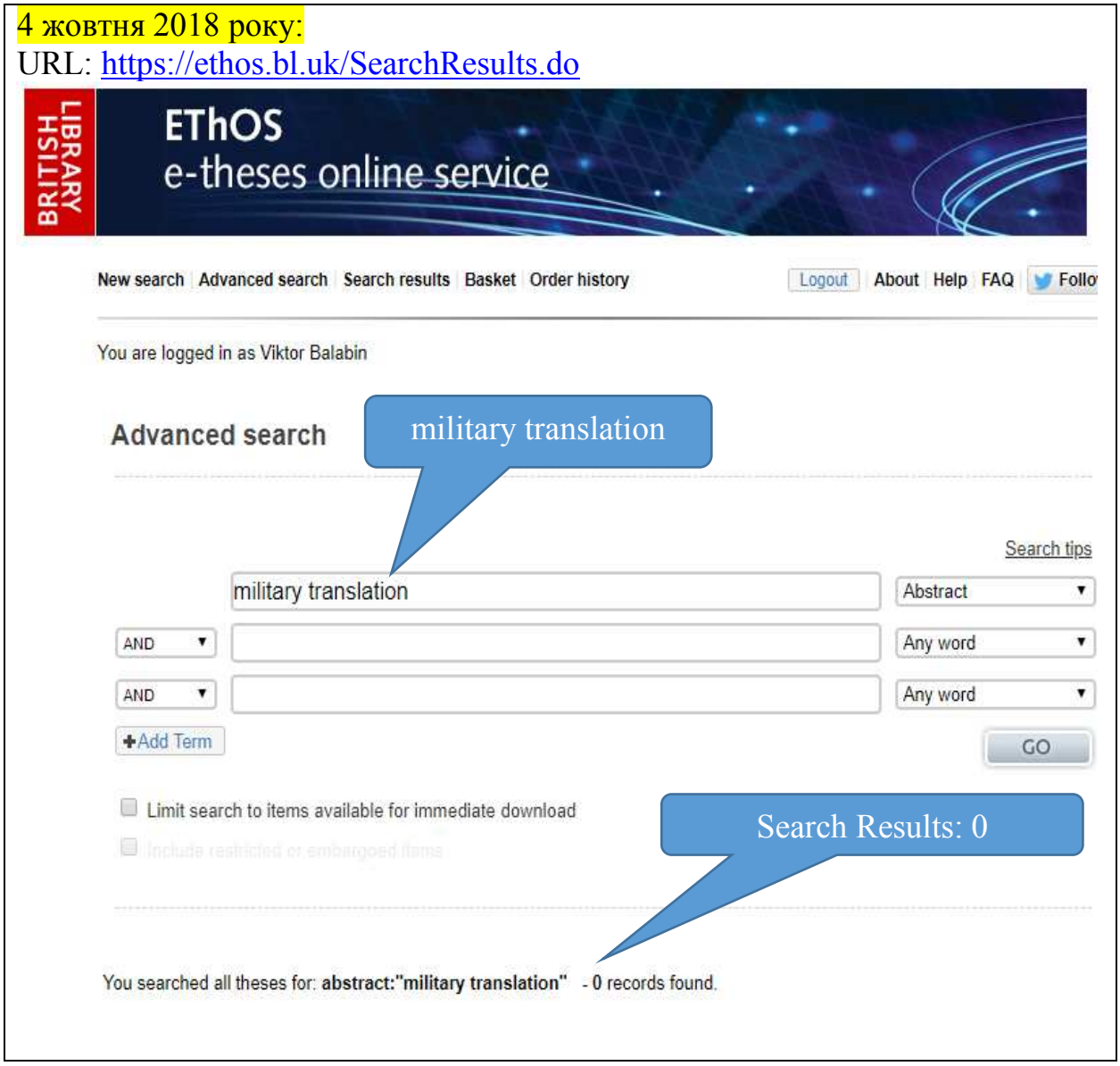

Рис. Б.2.2. Результати розширеного пошуку «translation»

4 жовтня 2018 року:
URL: https://ethos.bl.uk/SearchResults.do

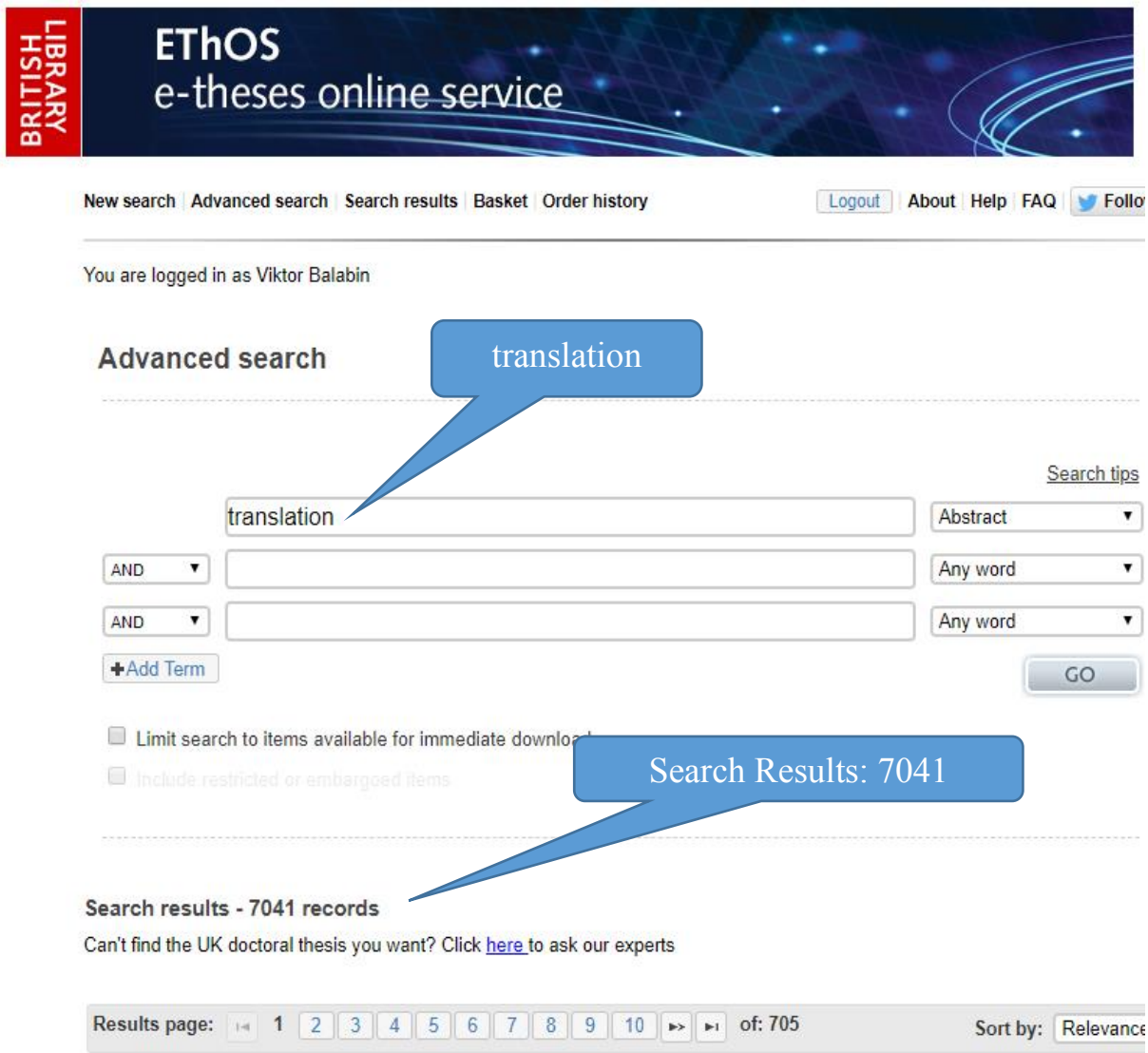

Рис. Б.2.3. Результати розширеного пошуку «bible translation»

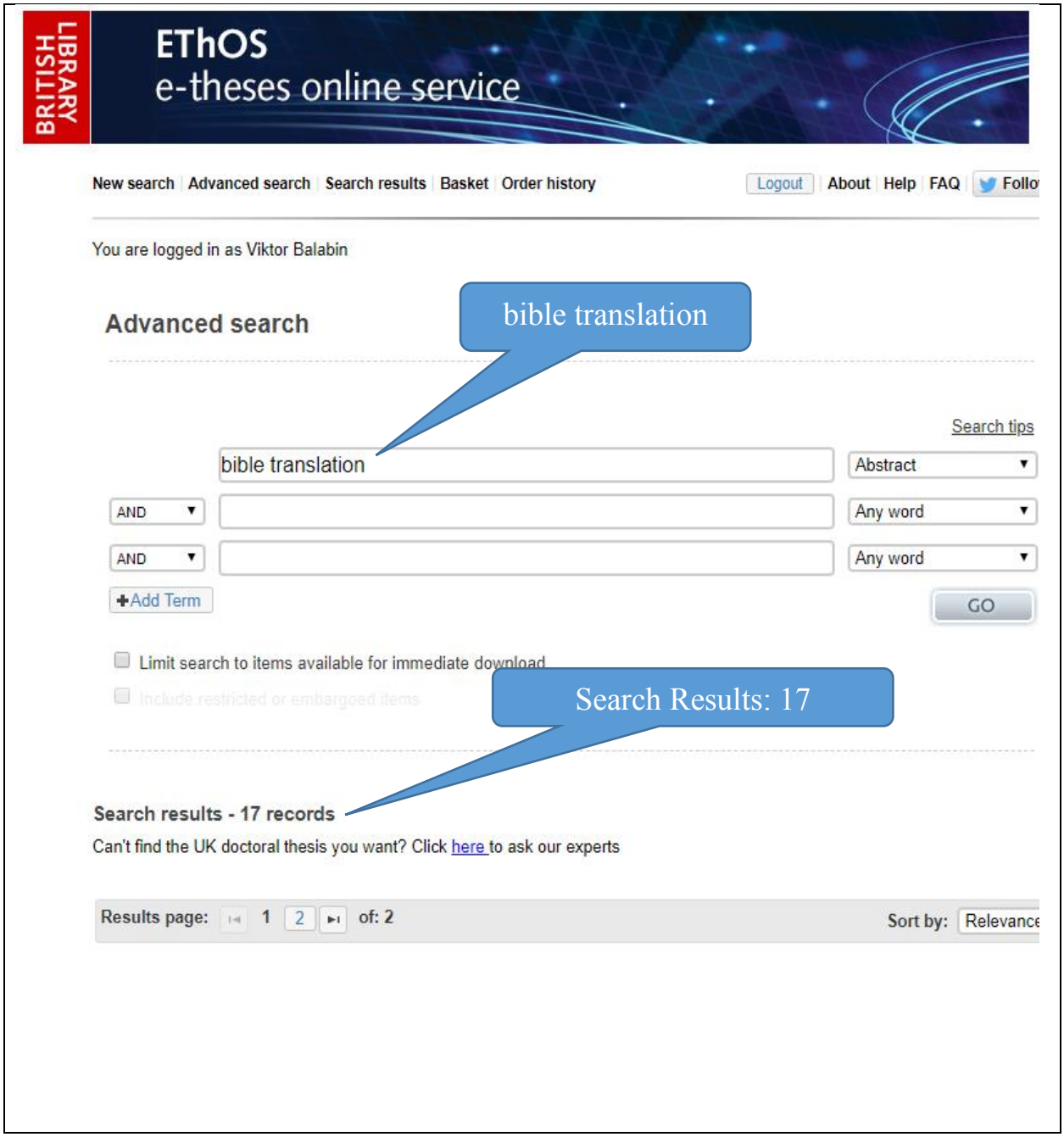

Рис. Б.2.4. Результати розширеного пошуку «machine translation»

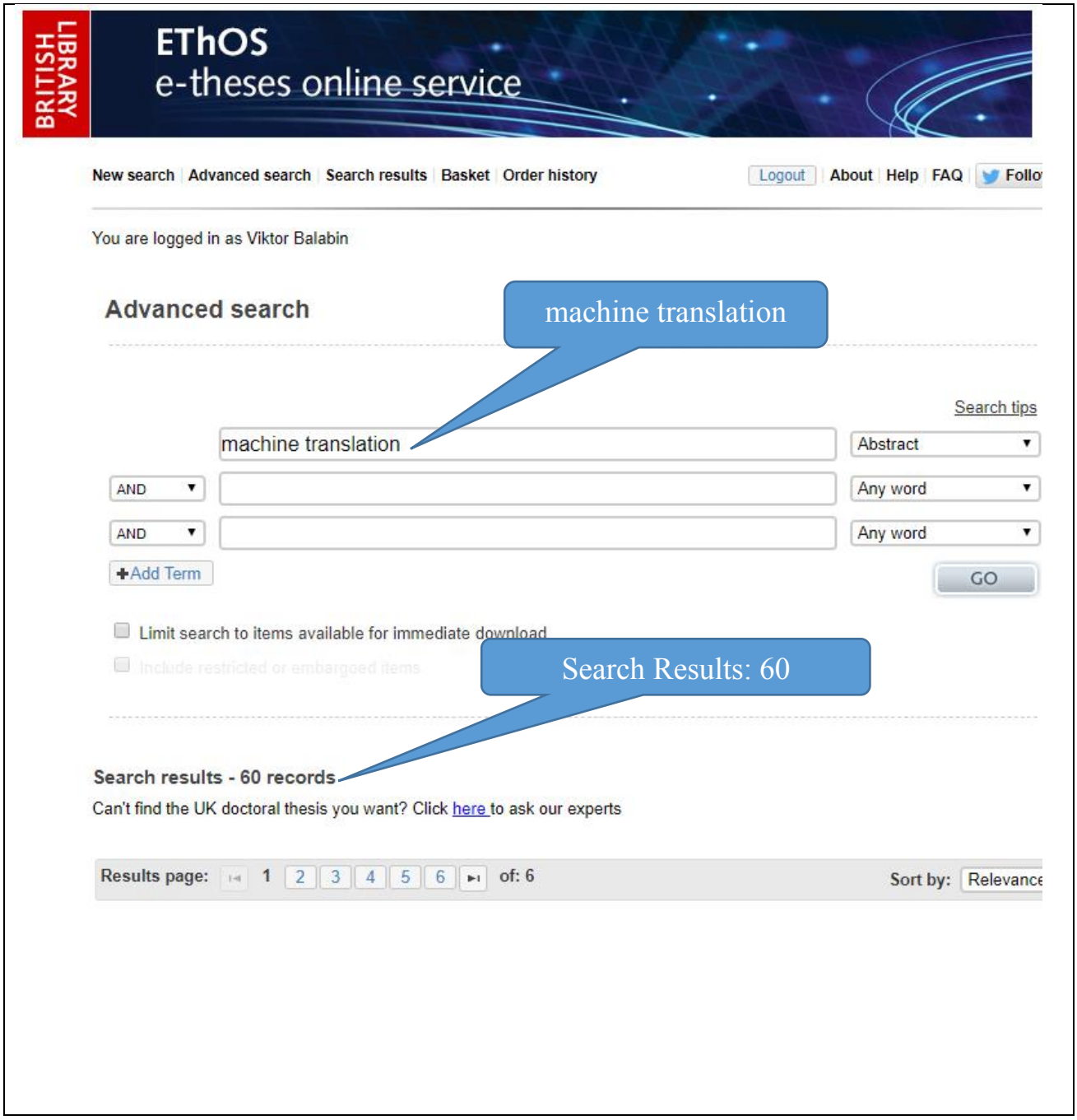

Рис. Б.2.5. Результати розширеного пошуку «literary translation»

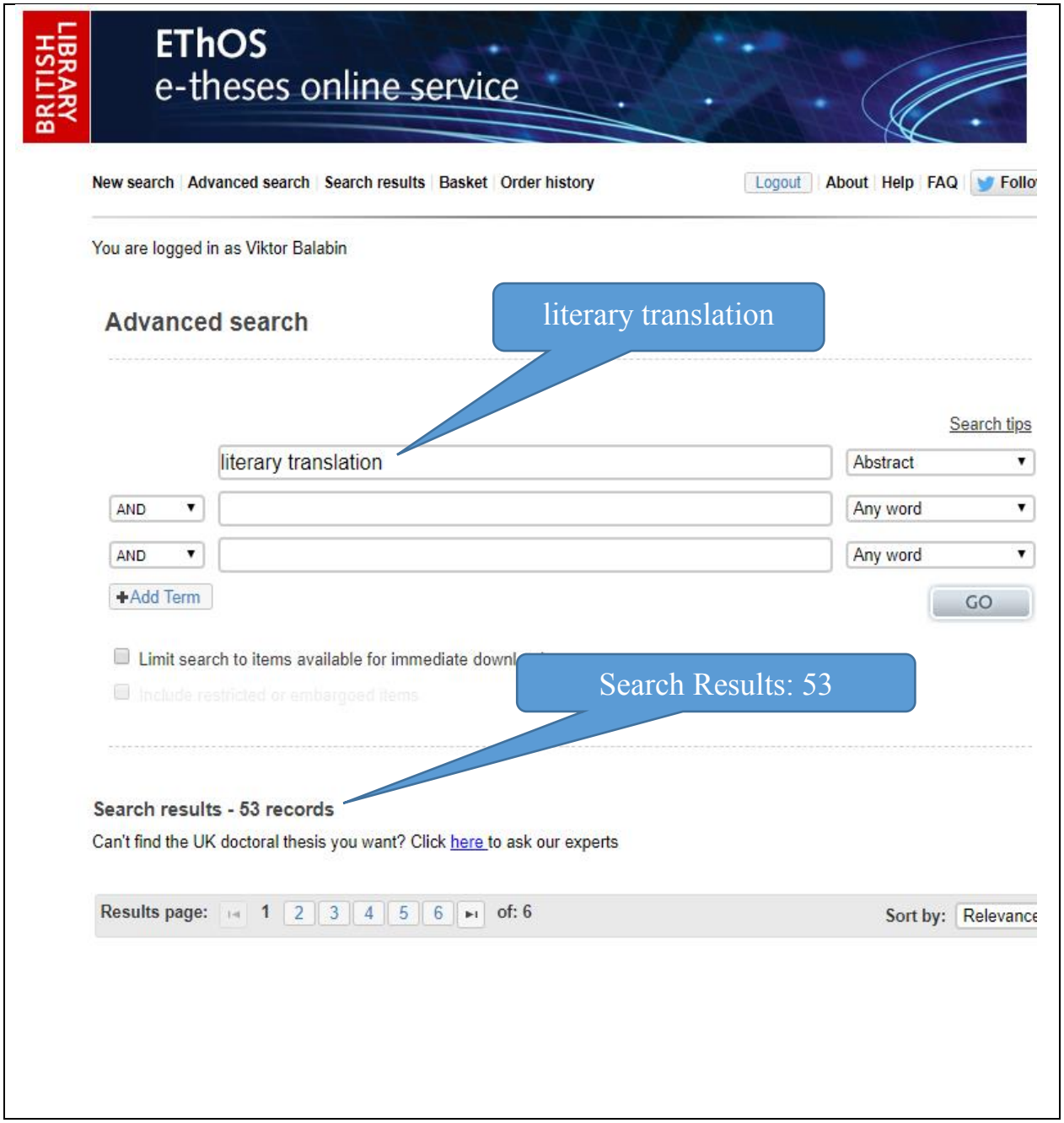

Рис. Б.2.6. Результати розширеного пошуку «translation theory»

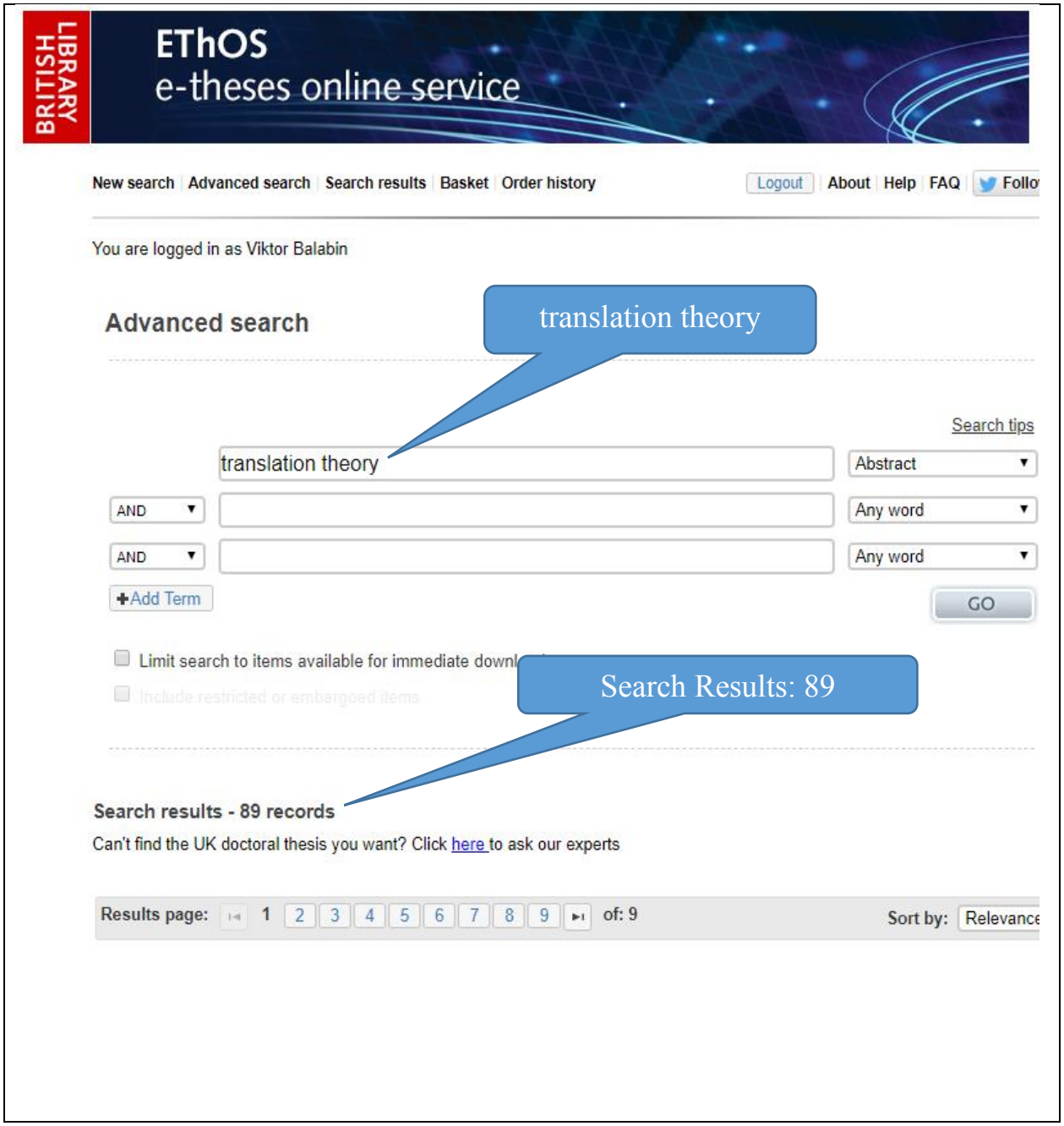

Рис. Б.2.7. Результати розширеного пошуку «poetic translation»

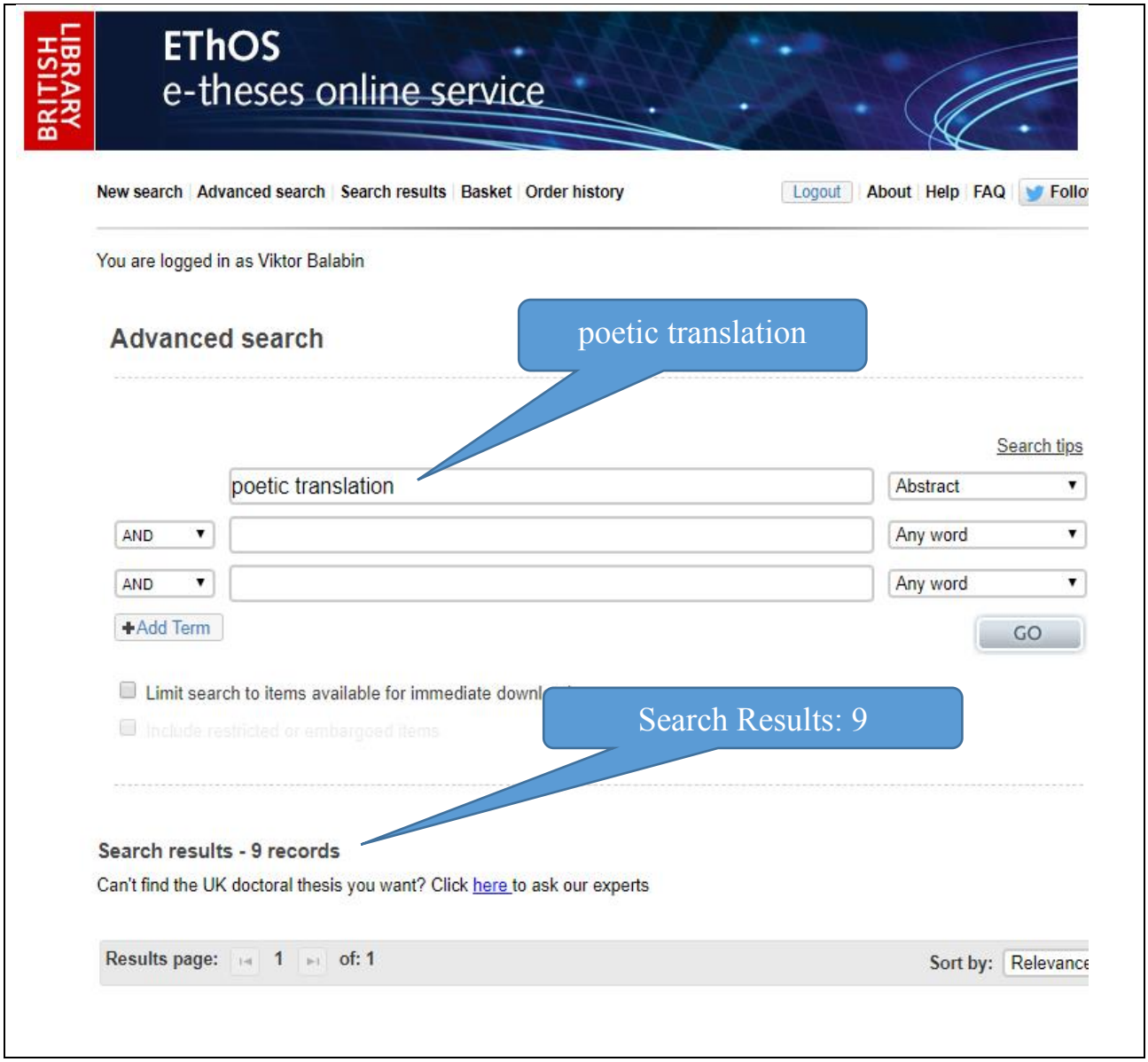

Рис. Б.2.8. Результати розширеного пошуку «legal translation»

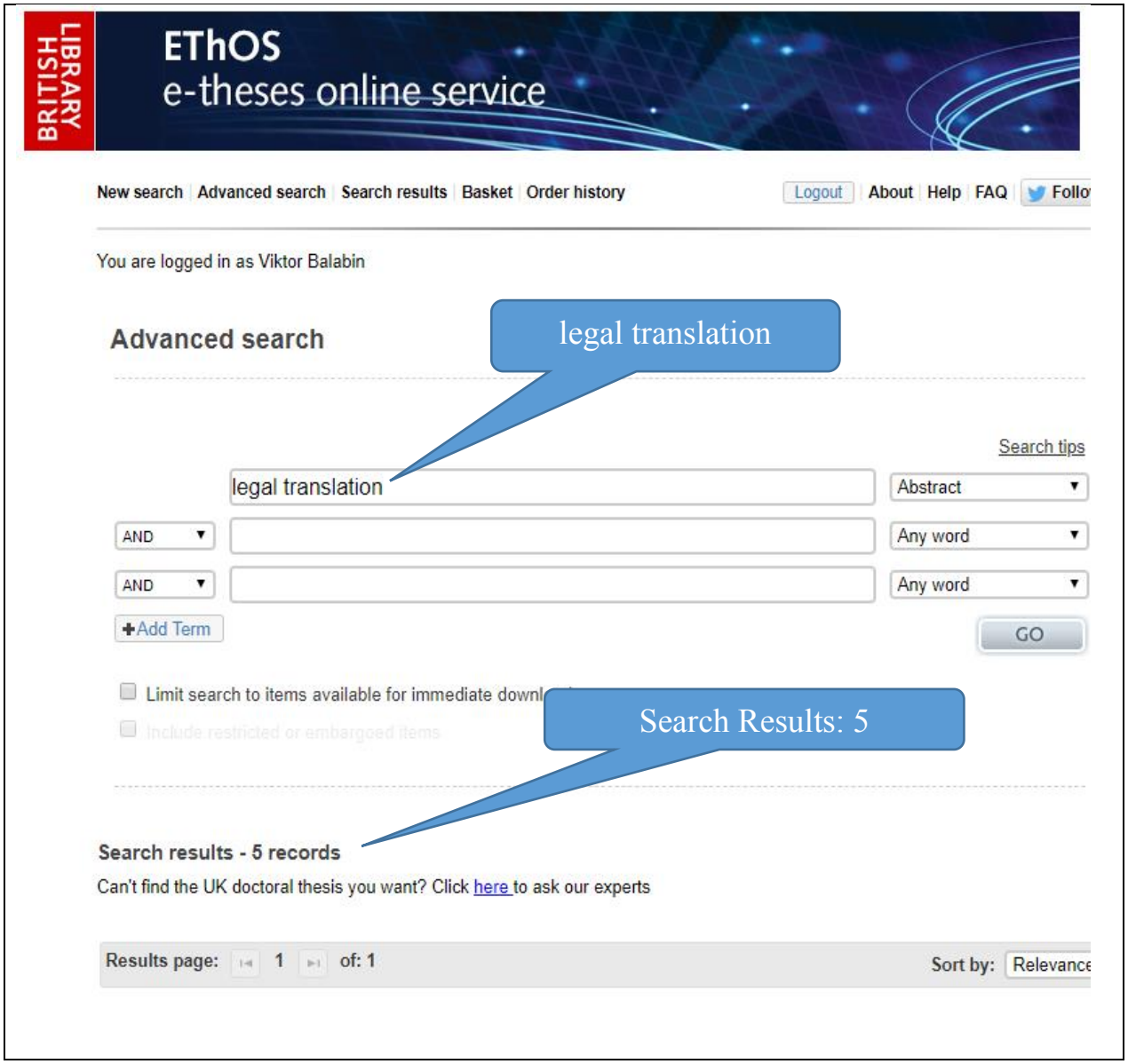

Рис. Б.2.9. Результати розширеного пошуку «military interpreter»

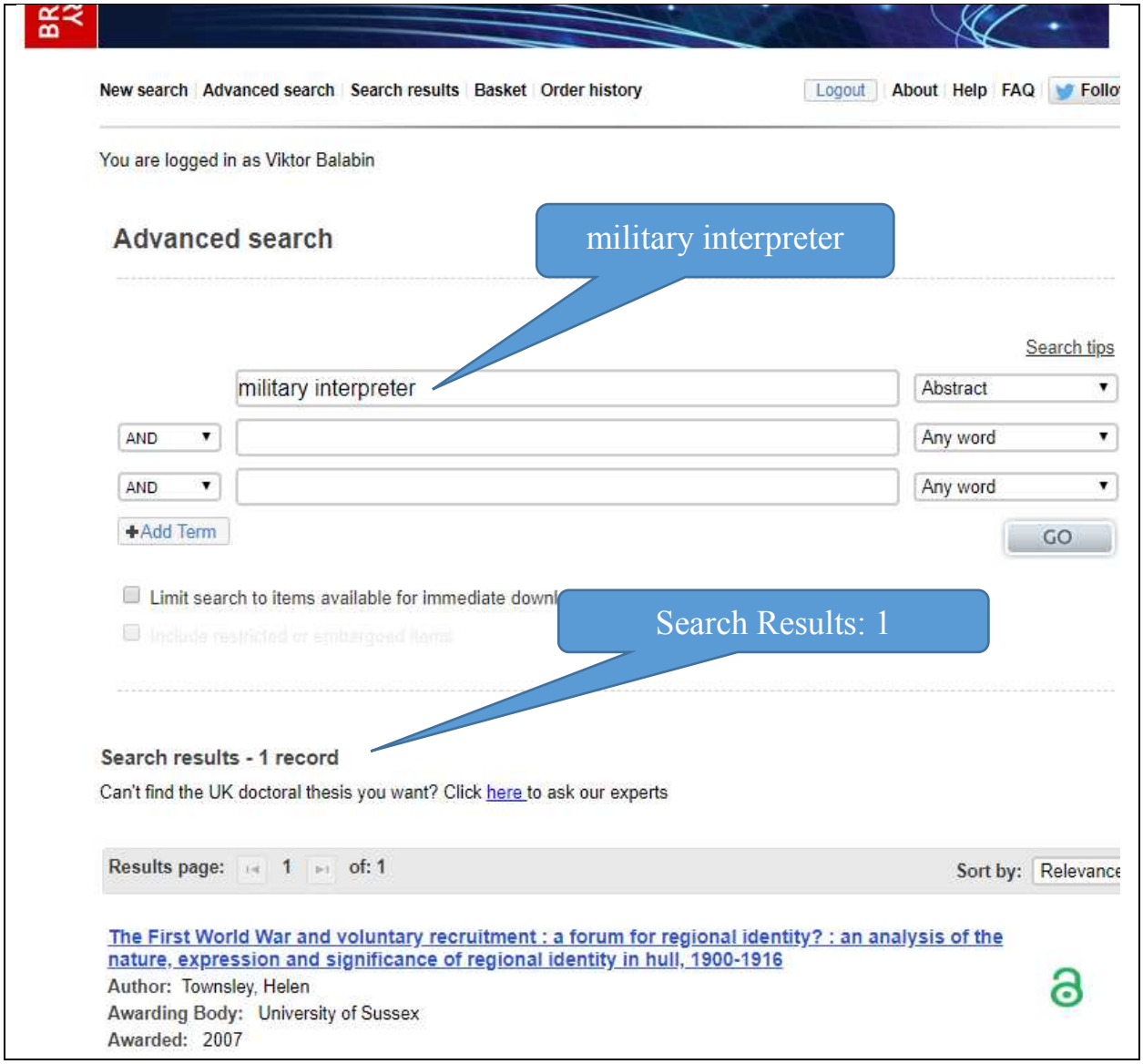

Рис. Б.2.10. Результати розширеного пошуку за назвою дисертації

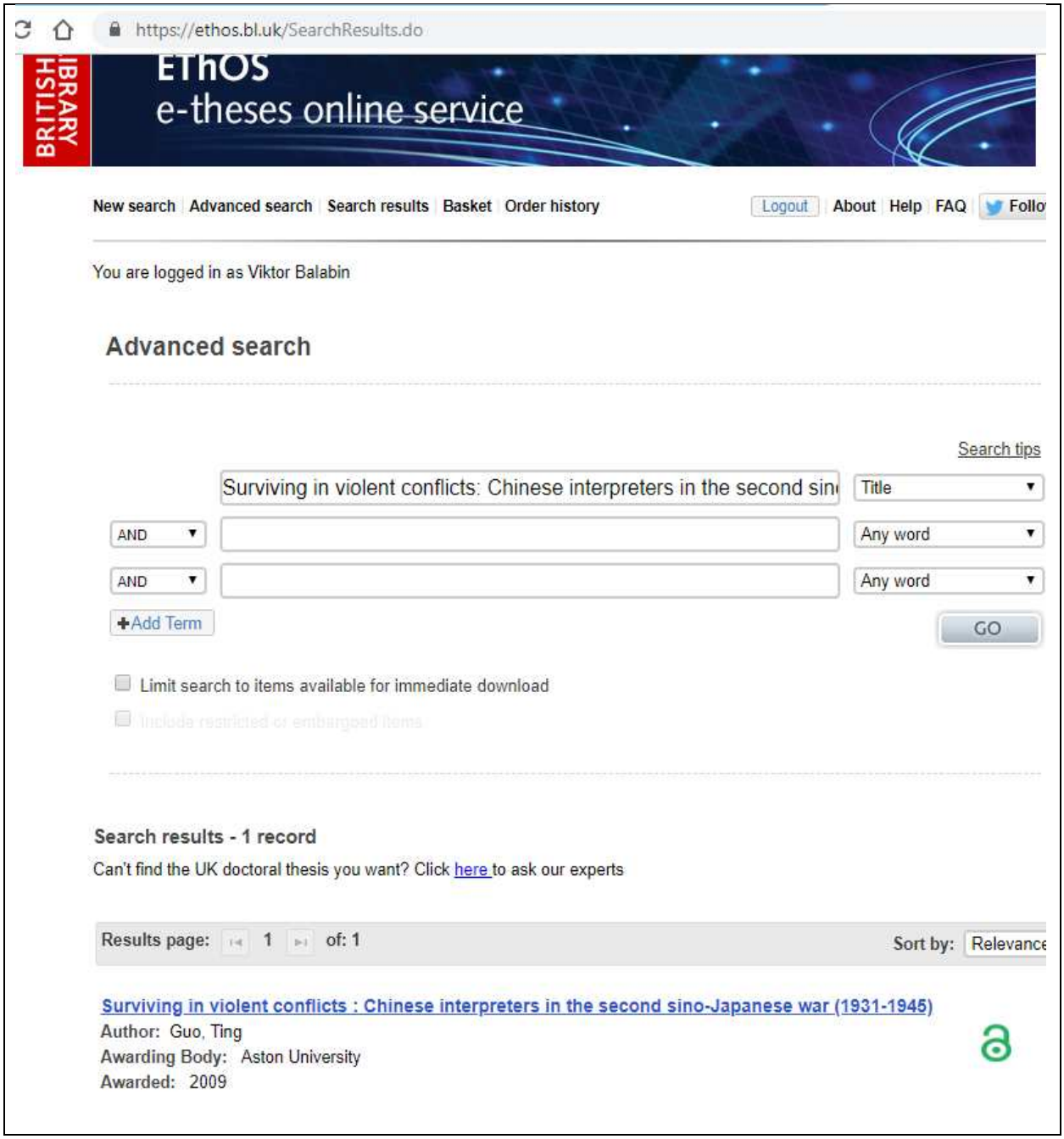

Б.3. Результати пошуку в бібліографічній базі даних WorldCat

Рис. Б.3.1. Результати розширеного пошуку «military translation»

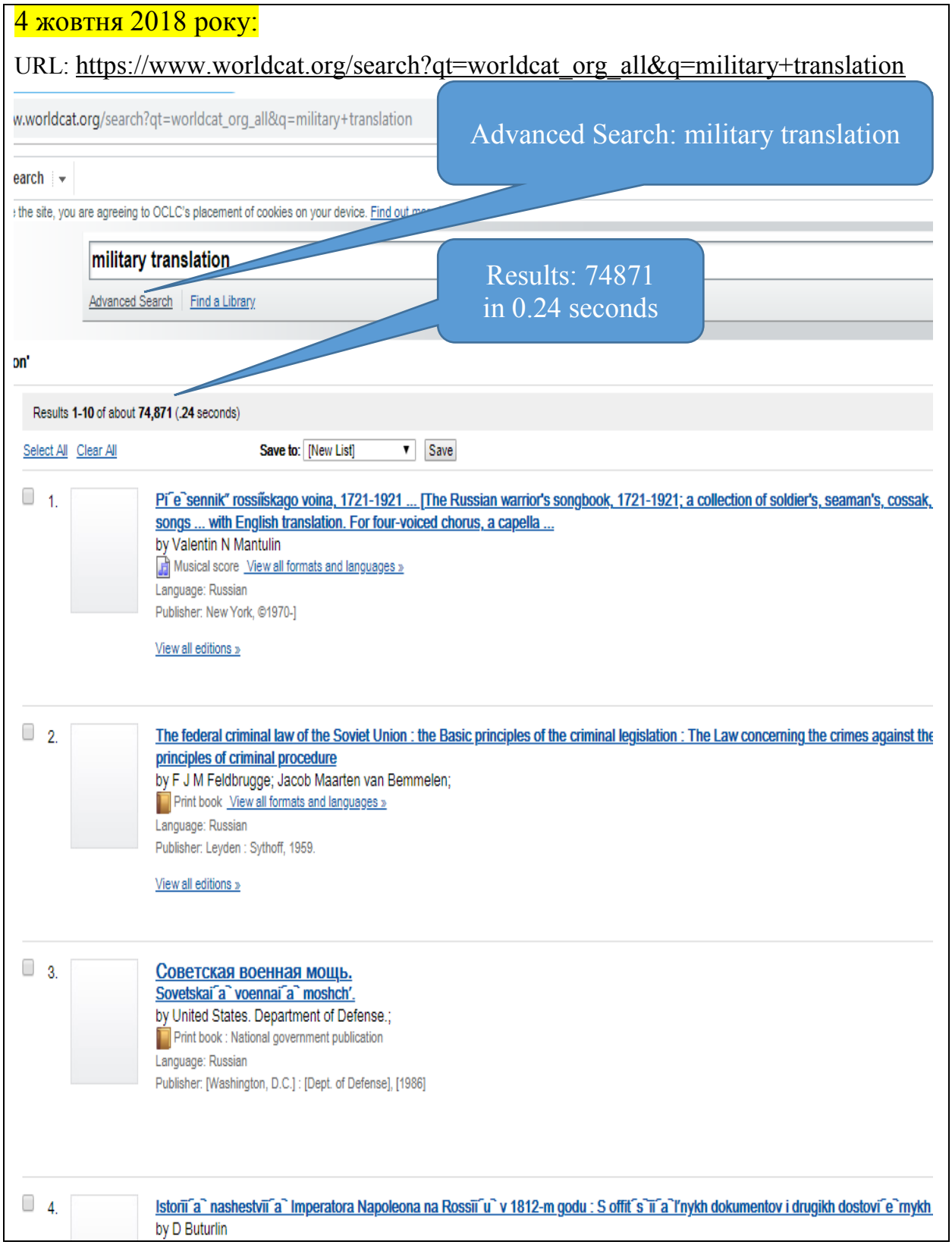

Рис. Б.3.2. Приклад іррелевантності результатів розширеного пошукового запиту «military translation»

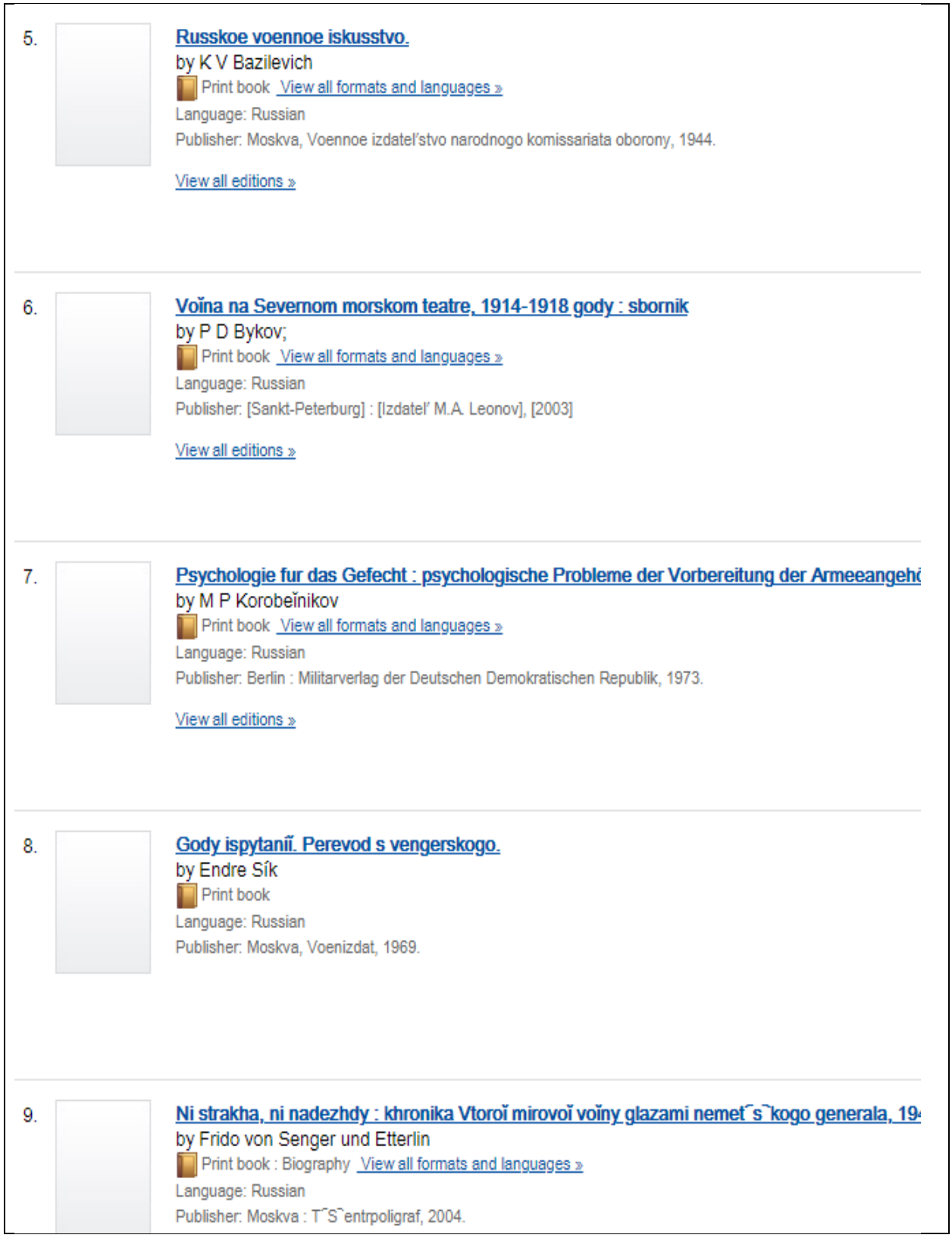

5. Russkoe voennoe iskusstvo.
by K V Bazilevich
Print book View all formats and languages »
Language: Russian
Publisher: Moskva, Voennoe izdatel'stvo narodnogo komissariata oborony, 1944.
View all editions »

6. Voĭna na Severnom morskom teatre, 1914-1918 gody : sbornik
by P D Bykov;
Print book View all formats and languages »
Language: Russian
Publisher: [Sankt-Peterburg] : [Izdatel' M.A. Leonov], [2003]
View all editions »

7. Psychologie fur das Gefecht : psychologische Probleme der Vorbereitung der Armeeangehö
by M P Korobeĭnikov
Print book View all formats and languages »
Language: Russian
Publisher: Berlin : Militarverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1973.
View all editions »

8. Gody ispytaniĭ. Perevod s vengerskogo.
by Endre Sík
Print book
Language: Russian
Publisher: Moskva, Voenizdat, 1969.

9. Ni strakha, ni nadezhdy : khronika Vtoroĭ mirovoĭ voĭny glazami nemet͡s͡kogo generala, 19
by Frido von Senger und Etterlin
Print book : Biography View all formats and languages »
Language: Russian
Publisher: M͡S͡Entrpoligraf, 2004.

Б.4. Результати пошукової системи Google

Рис. Б.4.1. Результати пошукового запиту «military translation» в англомовному сегменті Інтернету

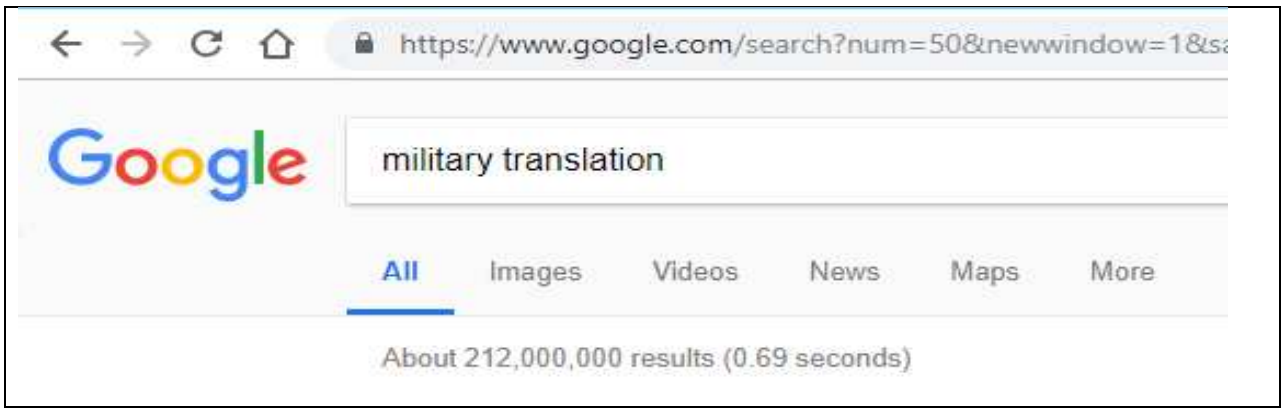

Рис. Б.4.2. Результати пошукового запиту «military translation» в україномовному сегменті Інтернету

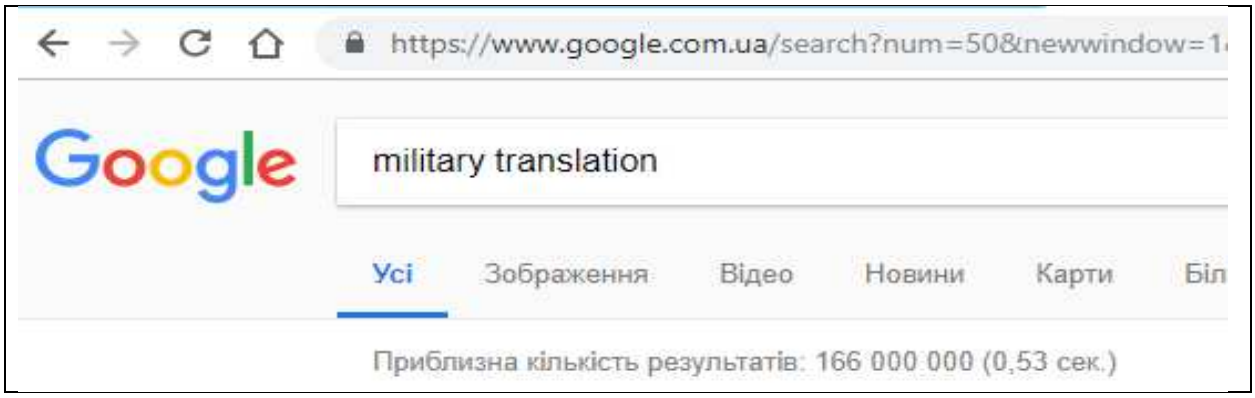

Рис. Б.4.3. Результати пошукового запиту «military translation» в російськомовному сегменті Інтернету

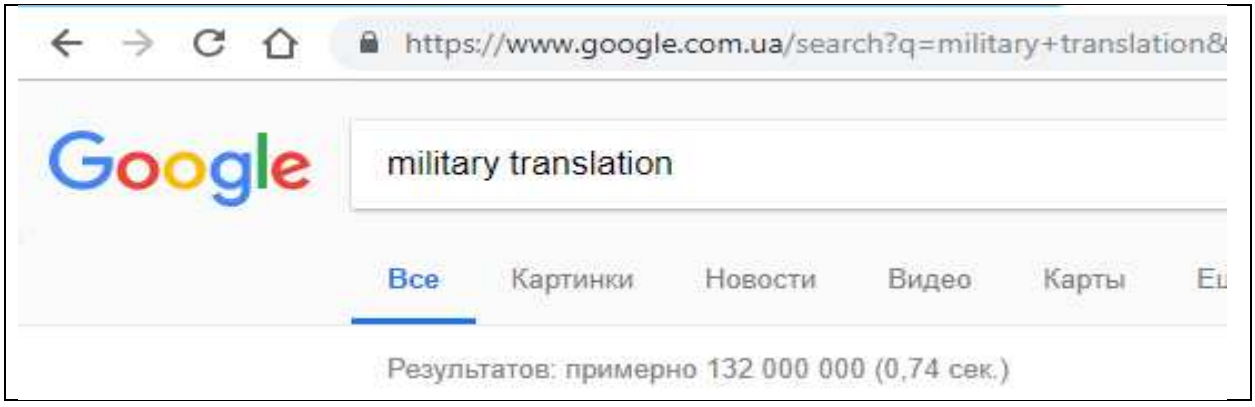

Рис. Б.4.3. Результати пошукового запиту «перекладацька діяльність» в україномовному сегменті Інтернету

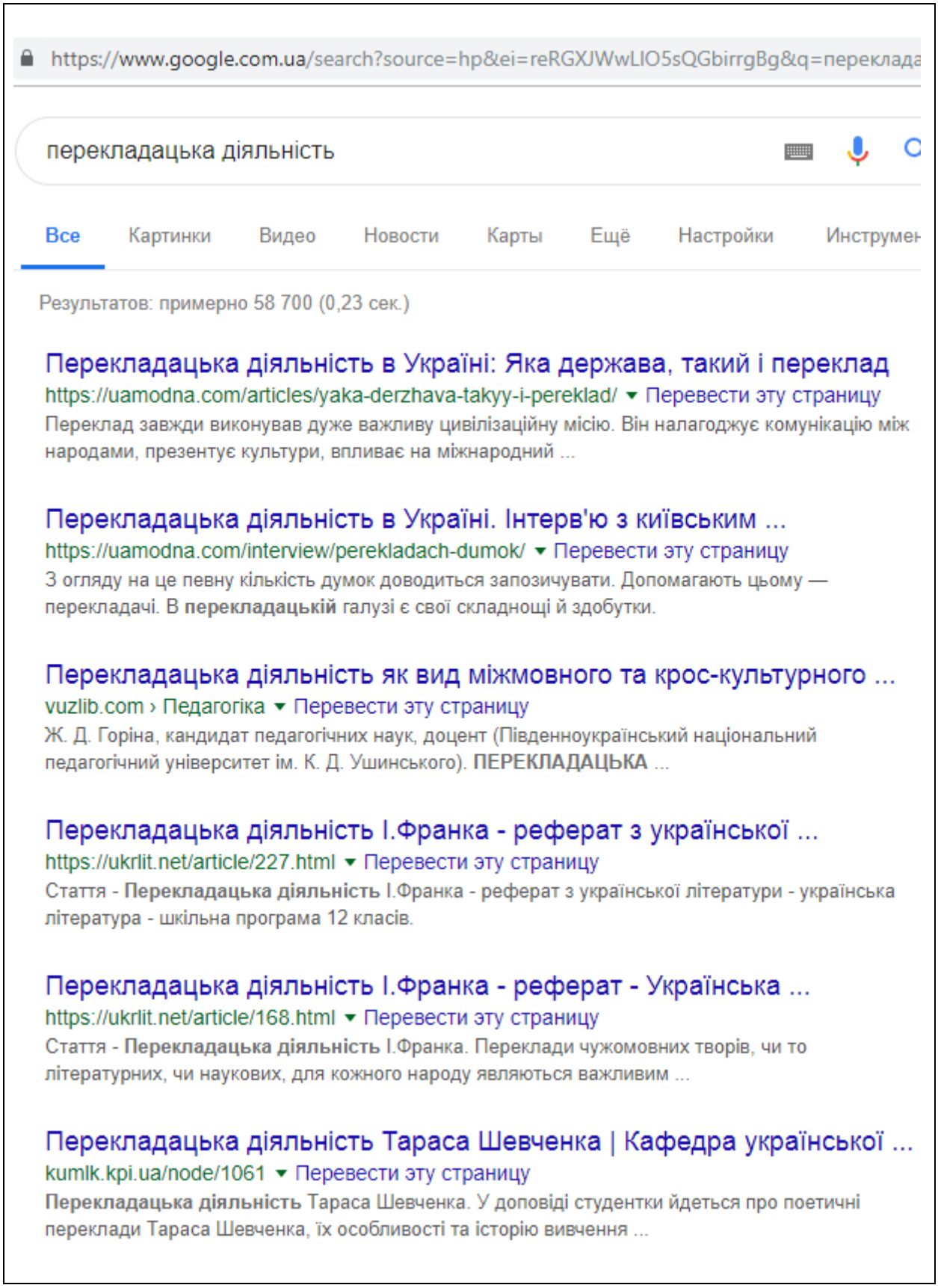

ДОДАТОК В. Список публікацій здобувача за темою дисертації

Монографія

1. Балабін В.В. Теоретичні засади військового перекладу в Україні: Монографія. Київ: Логос, 2018. 492 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

2. Балабін В.В. Труднощі перекладу американських військових сленгізмів. *Мова і культура*. Зб. наук. праць. Т. III. Ч. I. Київ, 2002. С. 5–13.
3. Балабін В.В. Професійна компетентність військового перекладача. *Мовні і концептуальні картини світу*. Зб. наук. праць. Київ, 2002. № 7. С. 20–23.
4. Балабін В.В. Специфікація українського варіанта мовного тесту за стандартом НАТО «STANAG 6001». *Мова і культура*. Зб. наук. праць. Т. VII. Київ, 2003. № 6. С. 125–130.
5. Балабін В.В. Об'єкт і предмет теорії військового перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск № 31. Том 3, 2017. С. 97–100.
6. Балабін В.В. Теоретико-концептуальні основи військового перекладу. *Філологічні трактати*. Том 10. № 1, 2018. С. 7–18.
7. Балабін В.В. Об'єкт, предмет і завдання лінгвістичного забезпечення військ. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Випуск 1. Том 2, 2018. С. 99–102.
8. Балабін В.В. Визначення кваліфікації військового перекладача. *Записки з романо-германської філології*. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Випуск 1 (40), 2018. Одеса: КП ОМД. С. 75–82.
9. Балабін В.В. Визначення компетентності військового перекладача. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки. Випуск 1 (87), 2018. С. 37–41.

10. Балабін В.В. Види компетентностей військового перекладача. *Південний архів*. Збірник наукових праць. Філологічні науки. Випуск № 73, 2018. С. 187–190.
11. Балабін В.В. Вимоги до військового перекладача. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск № 32. Том 2, 2018. С. 140–143.
12. Балабін В.В. Зміст службових функцій та завдань військового перекладача *Філологічні трактати*. Том 10. № 2, 2018. С. 35–41.
13. Балабін В.В. Спеціальні компетентності військового перекладача. *Мова і культура*. Науковий журнал. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. Випуск 21. Т. II (191). С. 448-453.
14. Балабін В.В. Досвід розроблення професійного стандарту військового перекладача. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Випуск 2, 2018. С. 70–74.
15. Балабін В.В. Військова складова професійної компетентності військового перекладача. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. № 9, 2018. С. 6–9.
16. Балабін В.В. Загальнонаукові основи теорії військового перекладу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». Том 29 (68), № 1, 2018. С. 85–89.
17. Балабін В.В. Перекладознавчі основи теорії військового перекладу. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 3. Том 2, 2018. С. 120–125.
18. Балабін В.В. Визначення поняття «військовий переклад». *Філологічні трактати.* Том 10. № 3, 2018. С. 7–14.
19. Балабін В.В. Структура категоріального апарату теорії військового перекладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Випуск 3, 2018. С.72–76.

20. Балабін В.В. Спеціальні одиниці концептуального апарату теорії військового перекладу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації». Том 29 (68) № 2, 2018. С. 72–78.
21. Балабін В.В. Жанрово-стильова специфіка військового перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Випуск № 34. Том 2, 2018. С. 67–73.
22. Балабін В.В. Теоретична проблематика військового перекладу у світових перекладознавчих дослідженнях. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Лінгвістика. Випуск 34, Том 2, 2018. С. 206–210.

Статті в іноземних наукових періодичних виданнях (ISSN)

23. Балабін В.В. Концепція лінгвістичного забезпечення військ. *Paradigm of Knowledge.* № 2 (28), 2018. P. 144–154 (Muscat, Oman, ISSN 2520-7474).
24. Balabin V.V. Military interpreter's general competences. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science.* № 4(8), Vol. 3, June 2018. P. 49–52 (Warsaw, Poland, ISSN 2544-9338).
25. Balabin V.V. Redefining military translation. *The European Journal of Literature and Linguistics.* №3, 2018. Pp. 44–47 (Vienna, Austria, ISSN 2310-5720).
26. Balabin V.V. Theoretical foundation of military translation in Ukraine. *Science and Education a New Dimension. Philology* VI (51), Issue 176, 2018. Pp. 22–25 (Budapest, Hungary, ISSN 2308-5258).
27. Balabin V.V. Linguistic support for military operations. *The European Journal of Literature and Linguistics.* №4, 2018. Pp. 44–47 (Vienna, Austria, ISSN 2310-5720).

Статті в іноземних неперіодичних збірниках наукових праць (ISBN)

28. Balabin V.V. Building Capacity to Achieve a Holistic View of Professional Defense and Military Education: Modern Challenges. *Leveraging Networks to Enhance Defense Education and Build Partner Capacity*: Proceedings of the 12th Annual Conference of the Partnership for Peace Consortium (Warsaw, 17–18 June 2010). Warsaw, 2010. P. 20.

29. Balabin V.V. The essence of military translation theory. *The Latest Research in Modern Science: Experience, Traditions and Innovations. Section VIII. Philology*: Collected scientific articles of the VII International scientific conference (North Charleston, SC, USA, June 20–21, 2018). North Charleston, USA: Create Space, 2018. P. 89–93. ISBN 978-1723358371.
30. Balabin V.V. Military interpreter as the principal actor of the linguistic support of forces. *Science and society: Methods and problems of practical application*. Proceedings of the Vth International Conference (Vancouver, Canada, August 15, 2018). Accent Graphics Communications & Publishing. Vancouver, Canada. 2018. Pp. 20–24. ISBN 978-1-77192-435-1.

Статті в неперіодичних збірниках наукових праць та збірниках за матеріалами наукових конференцій (ISBN)

31. Балабін В.В. Технологічні аспекти побудови терміносистеми навчальної дисципліни. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 11–13 жовтня 2007 р.). Київ: ВІКНУ, 2007. С. 394–395.
32. Балабін В.В. Зміст та структура лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24–25 листопада 2011 р.). Київ: ВІКНУ, 2011. С. 95–96.
33. Балабін В.В. Перекладацьке супроводження як основа лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 23 листопада 2012 р.). Київ: ВІКНУ, 2012. С. 122–123.
34. Балабін В.В. Суб'єктно-об'єктно-предметні відносини у сфері лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21 листопада 2014 р.). Київ: ВІКНУ, 2014. С. 92–93.
35. Балабін В.В. Воєнно-країнознавча інформаційно-аналітична діяльність як складова лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука:*

сьогодення та майбутнє: збірник доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21 листопада 2014 р.). Київ: ВІКНУ, 2014. С. 311–312.

36. Балабін В.В. Концептуальний апарат теорії військового перекладу. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 листопада 2015 р.). Київ: ВІКНУ, 2015. С. 95–96.
37. Балабін В.В. Військово-термінологічна та лексикографічна діяльність військового перекладача як складова лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 листопада 2015 р.). Київ: ВІКНУ, 2015. С. 96–98.
38. Балабін В.В. Онтологічна сутність теорії військового перекладу. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 листопада 2016 р.). Київ: ВІКНУ, 2016. С. 102–105.
39. Балабін В.В. Теорія військового перекладу в системах перекладознавства та лінгвістичного забезпечення військ. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24 листопада 2017 р.). Київ: ВІКНУ, 2017. С. 86–87.
40. Балабін В.В. Необхідність обґрунтування теорії військового перекладу. *Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 23–24 березня 2018 р.). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2018. С. 181–182.
41. Балабін В.В. Завдання теорії військового перекладу. *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 23–24 березня 2018 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 105–107.

42. Балабін В.В. Кваліфікація військового перекладача. *Проблеми галузевої комунікації, перекладу та інтеграційні процеси в суспільстві*: матеріали VIII Міжнародної наукової конференції (Харків, 24 травня 2018 р.). Харків: Національна академія Національної гвардії України, 2018. С. 3–5.
43. Балабін В.В. Військовий текст як об'єкт перекладу. *Концептуальні проблеми розвитку філологічних наук у сучасному полікультурному просторі*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21–22 вересня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С. 48–51.
44. Балабін В.В. Фундаментальні наукові засади теорії військового перекладу. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XIV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 листопада 2018 р.). Київ: ВІКНУ, 2018. С. 76–77.
45. Балабін В.В. Проблема побудови теоретичної моделі військового перекладу. *Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє*: збірник доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 29 листопада 2019 р.). Київ: ВІКНУ, 2019. С. 92–93.

ДОДАТОК Г. Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення та результати дослідження оприлюднено впродовж 2004–2018 років на 22 наукових конференціях (21 міжнародній та одній всеукраїнській):

І Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та лінгвістичного забезпечення діяльності Збройних Сил України» (Київ, 13–14 травня 2004 р.);

І Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 24–25 листопада 2005 р.);

ІІІ Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 11–13 жовтня 2007 р.);

XII Міжнародній конференції «Leveraging Networks to Enhance Defense Education and Build Partner Capacity» (Warsaw, Poland, 17–18 June 2010);

VII Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 24–25 листопада 2011 р.);

VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 23 листопада 2012 р.);

X Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 21 листопада 2014 р.);

XI Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 27 листопада 2015 р.);

XII Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 25 листопада 2016 р.);

XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 24 листопада 2017 р.);

Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії» (Одеса, 23–24 березня 2018 р.);

V Міжнародній науково-практичній конференції «Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві» (Хмельницький, 23–24 березня 2018 р.);

II International Scientific and Practical Conference «Social and Economic Aspects of Education in Modern Society» (Warsaw, Poland, 18 May 2018);

VIII Міжнародній науковій конференції «Проблеми галузевої комунікації, перекладу та інтеграційні процеси в суспільстві» (Харків, 24 травня 2018 р.);

VII International Scientific Conference «The Latest Research in Modern Science: Experience, Traditions and Innovations» (North Charleston, SC, USA, 20–21 June 2018);

XXVII Міжнародній науковій конференції «Мова і культура» імені Сергія Бураго (Київ, 25–27 червня 2018 р.);

V International Conference «Science and society – Methods and problems of practical application» (Vancouver, Canada, 15 August, 2018);

Scientific and Professional Conference «Science without boundaries development in the 21st century» (Budapest, Hungary, 26 August 2018);

Міжнародній науково-практичній конференції «Концептуальні проблеми розвитку філологічних наук у сучасному полікультурному просторі» (Київ, 21–22 вересня 2018 р.);

I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Мова. Суспільство. Культура» (Херсон, 15–16 листопада 2018 р.);

XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 22 листопада 2018 р.);

XV Міжнародній науково-практичній конференції «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 29 листопада 2019 р.).

ДОДАТОК Д. Довідка про впровадження результатів дослідження

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ
УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ
СТАНДАРТИЗАЦІЇ, КОДИФІКАЦІЇ
ТА КАТАЛОГІЗАЦІЇ
Код 24979164
«11» 06 2020р.
№ 191/801
03113, м. Київ, проспект Перемоги, 55/2

ДОВІДКА
про запровадження результатів дисертаційного дослідження
Балабіна Віктора Володимировича
на тему "Теоретичні засади військового перекладу"

Дійсним підтверджується, що власні теоретико-методологічні напрацювання дисертаційного дослідження Балабіна В.В. на тему "Теоретичні засади військового перекладу" було використані у військовому стандарті ВСТ 01.003.001 – 2018 (01) "Адміністративна діяльність. Лінгвістичне забезпечення військ (сил). Основні положення", який прийнято та надано чинності наказом начальника Управління стандартизації, кодифікації та каталогізації від 22.12.2018 № 19 (реєстраційний номер А2387/000183).

Цей військовий стандарт є нормативним документом, що охоплює всі функціональні сфери системи лінгвістичного забезпечення військ (далі – ЛЗВ). Він погоджений із заінтересованими структурними підрозділами Міністерства оборони України (далі – Міноборони) та Генерального штабу Збройних Сил України (далі – ГШ ЗС України), видами Збройних Сил України (далі –ЗС України), з органами військового управління, безпосередньо підпорядкованими Міноборони та ГШ ЗС України.

Стандарт передбачений для застосування у Міноборони та ЗС України. Він може бути застосований на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності, що здійснюють на договірних засадах роботи з лінгвістичного забезпечення різних видів діяльності, виконують інші роботи та надають послуги Міноборони та ЗС України, пов'язані з лінгвістичним забезпеченням.

Особисто В.В. Балабіним, який був керівником розробки цього стандарту, визначено мету, завдання, зміст та структуру ЛЗВ, виокремлено та описано основні складові ЛЗВ, запропоновано алгоритм воєнно-країнознавчого аналізу країни/регіону, конкретизовано загальні та спеціальні вимоги до військового перекладача як головного суб'єкта ЛЗВ, визначено функції й завдання його службової діяльності, сформульовано вимоги до кваліфікації й компетентностей військового перекладача, а також запропоновано більшість дефініцій для спеціальних термінів цього стандарту.

ТВО начальника Управління
стандартизації, кодифікації та каталогізації Олег ЧУВІЛЬСЬКИЙ

"11" 06 2020 року

Міністерство оборони України • Управління стандартизації, кодифікації та каталогізації • Код 24979164

ДОДАТОК Е. Предметно-іменний покажчик

абдукція ... 113
абстрагування (метод абстракції) ... 104
Абушенко В.Л. ... 164
адекватність у військовому перекладі ... 308, 311, 522
аксіоматизація (аксіоматичний метод) ... 107
активний (репродуктивний) лексичний запас військового перекладача ... 522
Акульшина Н.Т. ... 232, 233
алгоритм воєнно-країнознавчого аналізу країни/регіону ... 522
Александров А.В. ... 245
Алексєєва І.С. ... 267
Алексєєва Л.М. ... 138, 140, 151, 155
аналіз ... 109
  дистрибутивний ~ ... 123
  зворотний ~ ... 109
  класифікаційний (типологічний) ~ ... 109
  компонентний ~ ... 109, 124
  лінгвістичний ~ тексту ... 125
  прямий ~ ... 109
  розумовий ~ ... 109
  системний ~ ... 109
  структурний ~ ... 109
  трансформаційний ~ ... 123
  функціонально-прагматичний ~ ... 126
  чуттєво-наочний ~ ... 109
  ~ за безпосередніми складниками ... 123
аналогія ... 110
Ананко Т.Р. ... 229
Андрієнко Т.П. ... 257, 270, 271, 272, 273
Андріянов В.В. ... 254, 390
анотування ... 339
  анотація ... 339

Апухтін В.Б. 66
Аракін В.Д. 63, 87
Арнольд І.В. 103, 191
Аррохо Р. (Arrojo R.) 151
Арсланбеков А.І. 64
Арутюнова Н.Д. 184, 225
Аскью Л. (Askew L.) 359
Ассад Хакім Музаффар-Еддін 66
Ахутін А.В. 116
Бабічева Г. 233
Баженова О.О. 210
Балабін В.В. 36, 37, 88, 92, 97, 129, 130, 138, 141, 148, 151, 268, 289, 291, 294, 303, 314, 316, 317, 320, 321, 322, 323, 347, 348, 349, 351, 352, 358, 386, 388, 391, 392, 395, 403, 415, 421, 428
Балканов І.В. 94, 97
Банман П.П. 95, 388, 403
Баранник Д.Х. 200
Баришников А.Ф. 64
Барсукова В.В. 276
Бартріна Ф. (Bartrina F.) 151
Бархурдаров Л.С. 161, 304
Бахтін М.М. 192
Бейкер М. (Baker M.) 151, 303
Бенедиктов Л.В. 64
Бєлов Д.Н. 95
Бєлова А.Д. 226, 229
Білан М.Б. 36, 88, 90, 97, 129, 354
Білоус Н.П. 398
Бірюков Б.В. 110, 111
Бойко Б.Л. 65
Бойко М.Г. 94, 97
Борисенко О.М. 264, 288
Борисова І.М. 289

Борисова Л.І. 62
Бортничук О.М. 354
бортовий переклад (бортпереклад) 329, 522
визначення ~ 329
специфіка ~ 330
Бурбело В.Б. 228, 229
Бучина Г.А. 93, 97
Ван Дейк Т.А. 266
Ванніков Ю.В. 308
Ванягіна М.Р. 95
Василенко Д.В. 88, 92
Василько Є.І. 36, 97
Васильченко О.О. 63
Вашуріна З.П. 95
Верба Г.Г. 157
Вехмас-Лехто І. (Vehmas-Lehto I.) 156
Вєтлов Н.П. 64
Вигівський В.Л. 230
види військових текстів
жанрово-стильові ~ 202
функціонально-прагматичні ~ 201
визначення 165
визначення ТВП 144, 145
виконавець перекладу 324
вимірювання 114
відносне ~ 115
непряме ~ 115
об’єкт ~ 115
педагогічне ~ 115
статистичне ~ 115
вимоги до військового перекладача 386
загальні ~ 386
спеціальні ~ 389
військова лексика 522

військова публіцистика ... 72
військова складова компетентності військового перекладача ... 428
військово-гуманітарні компетентності ... 430
військово-професійні компетентності ... 428
військово-спеціальні компетентності ... 431
військова термінологія ... 352, 523
військова терміносистема ... 352, 523
військове мовлення ... 523
військовий дискурс ... 230, 233, 234, 523
визначення ~ ... 233, 234
форма ~ ... 230, 232
ядерна зона ~ ... 231
військовий жаргонізм ... 329, 523
військовий переклад ... 523
коротке (згорнуте) визначення ~ ... 137
повне (розгорнуте) визначення ~ ... 137
прагматичні екстралінгвальні аспекти ... 438
традиційна стилістична характеристика ~ ... 180
традиційне розуміння ~ ... 131
функціонально-прагматичні види ~ ... 187
функціонально-прагматичні ознаки ~ ... 186
~ в типології моделей перекладу ... 438
військовий перекладач ... 386, 524
визначення терміна/поняття ~ ... 434
військова складова компетентності ~ ... 428
загальні вимоги ... 386
компетентність ~ ... 403
специфіка соціальної регуляції діяльності ~ ... 390
спеціальні вимоги ... 389
функції службової діяльності ~ ... 391
військовий професіоналізм ... 329, 524
військовий сленг ... 524
військовий сленгізм ... 524
військовий текст ... 200, 524
види ~ жанрово-стильові ... 202

види ~ функціонально-прагматичні ... 201
визначення ... 201
глибина жанрово-стильової структури ~ ... 222, 223
жанрова група ~ ... 222
класифікація ~ ... 223
синоніми поняття ~ ... 200
стильова домінанта ~ ... 200
військовий термін ... 352, 525
військові матеріали ... 68, 525
військово-адміністративна функція службової діяльності військового перекладача ... 525
військовополонений ... 331
визначення статусу ~ ... 331
військово-публіцистичний нарис ... 74
військово-публіцистичний стиль ... 73, 76
військово-публіцистичний текст ... 213, 216, 218, 525
визначення ~ ... 218
диференційні ознаки ~ ... 217
параметри ~ за Г.М. Стрелковським ... 216
параметри ~ за О.Д. Швейцером ... 214
тематика ~ ... 218
військово-спеціальний переклад (ВСП) ... 189, 525
військово-спеціальний текст ... 206, 207, 525
визначення ~ ... 207
лексичні особливості ~ ... 207
підвиди ~ ... 207
синтаксичні особливості ~ ... 206
функції ~ ... 206
військово-термінологічна діяльність військового перекладача (ВТ) ... 351, 525
лексикографічна робота ... 353
нормотворча робота ... 352
термінографічна робота ... 353
термінотворча робота ... 351
військово-технічний переклад (ВТП) ... 189, 526
військово-технічний текст ... 204, 206, 526

визначення ~ 204, 206
класифікація ~ В.М. Лісовського 205
лексичні особливості ~ 205
синтаксичні особливості ~ 205
Влахов С. 303
воєнна наука 212
визначення ~ 212
воєнно-наукове управління ГШ ЗСУ 212
завдання ~ 212
воєнне країнознавство 347, 526
воєнні мемуари 218, 525
диференційні ознаки ~ 221
специфіка перекладу ~ 221
воєнно-країнознавча діяльність військового перекладача (ВК) 526
воєнно-країнознавчий аналіз країни/регіону (ВКА) 348
інформаційно-аналітична робота (ІАР) 350
лінгвокраїнознавчий аналіз країни/регіону (ЛКА) 349
воєнно-країнознавчий аналіз країни/регіону (ВКА) 348, 527
алгоритм ~ 348
воєнно-науковий текст 207, 208, 209, 213, 527
види ~ 213
визначення ~ 213
параметри ~ 207, 208, 209
тематика ~ 213
воєнно-політичний переклад (ВПП) 188, 527
воєнно-політичний текст 203, 527
визначення ~ 203
змістовно-тематичне наповнення ~ 204
сфера призначення ~ 204
функції ~ 203
Волкова Т.О. 276
Воробьова С.В. 106
ВП.… 527
ВПП 527
врізка 342

ВСП. 527
ВТП. . 527
Гаврилов Л.А. 65
Гак В.Г. 161
Галич О.Б. 223, 230
Гальперін І.Р. 354
Гаращенко Я.М. 102
Гарбовський М.К. 95, 97, 129, 131, 135, 139, 158, 182, 200, 267, 308
гармонізація 353
генезис спеціальних метамовних одиниць КА ТВП 172
Гетьман З.О. 157, 354
Гладков Г.І. 96
глибина жанрово-стильової структури військових текстів 222, 223
Гнатюк А.Д. 157
Голдберг Ф.І. 100, 103
Головін С.Ю. 239, 253, 257, 281
головне завдання науки 147
Голубков Н.В. 87
Гончар О. 263
Гончарук Л.М. 36, 88, 91, 92, 97, 129, 152, 180, 182, 183, 191, 233
Горбатенко В.П. 118
Горіна Ж.Д. 247
Гофман А.І. 207
Грабченко А.І. 102
Григолінська Н.М. 233
Григор'єва І.М. 87
Григораш Е.В. 94, 97
Гриценко М.В. 274
Губенко Д. 117
Гудманян А.Г. 37, 180, 476
Гула Є.А. 340, 341, 343
Гуо Тінг (Guo Ting) 54, 55
Гутнер Г.Б. 228, 229

Данилевська Н.В. 184
Данчевський В.І. 64
дедукція 112
класична ~ 113
консеквенціальна ~ 113
Демецька В.В. 180
Денисова С.П. 148, 151, 157
державний замовник 424
Дерік І.М. 180
Десницький А.С. 156, 238
Джоунс І. (Jones I.) 359
Дзера О.В. 119, 120, 180
Дзісь Б.А. 36, 88, 91, 97, 129
динаміка польоту 330
дискурс 225, 527
визначення ~ 225, 226, 227, 229
визначення ~ для цілей ТВП 230
відмінності між ~ і текстом 230
військовий дискурс 230, 233, 234
типи ~ 228
дія…. 245
операція як автоматизована ~ 245
перекладацька ~ 254
діяльність 238, 309, 527
види 241
визначення 239, 240, 241
зміст 243, 249
мовленнєва ~ 242
перекладацька ~ 246
службова ~ військового перекладача 260
структура 244
суб'єкт 243
додаткові види перекладацького супроводження (ПС) 337
анотування 339
переказ 337

редагування перекладених текстів ... 339, 343
реферування ... 338
документ ... 324
визначення ~ ... 324
оригінальний ~ ... 324
допит військовополонених ... 330, 528
визначення ~ ... 330
первинний ~ ... 332
правове визначення ~ ... 333
протокол ~ ... 333
допоміжні функції службової діяльності військового перекладача ... 528
Дормидонтов О.А. ... 63
Дробіт І.М. ... 398
експеримент ... 115
мета ~ ... 116
мислений (уявний) ~ ... 116
педагогічний ~ ... 116
експертне оцінювання ... 118, 528
експерт ... 118
експертний висновок ... 118
експертний висновок ... 528
екстраполяція ... 108
Ельянов Д.І. ... 87
емпіричні дослідження *див*. загальнонаукові емпіричні методи ... 113
етапи виконання письмового перекладу ... 325
контроль якості перекладеного документа ... 326
корегування ... 326
перекладання оригінального документа ... 325
підготовчий ~ ... 325
редагування перекладеного тексту ... 326
Єгоршина Н.В. ... 93, 97
Єрмоленко А. ... 184
Єрмоленко С.Я. ... 190, 225, 226
Єршова В.І. ... 96
Єфимов Р.В. ... 66

жанр.. ..... 192, 193, 194, 199, 528
визначення 199
визначення ~ для цілей ТВП 199
властивості ~ 193
жанрові параметри військових текстів 196
критерії класифікації ~ 193
літературний ~ 193
мовленнєвий ~ 193
ознаки диференціації жанрів 198
~ військових текстів за Г.М. Стрелковським 195
жанр наукової літератури 210
типи ~ 210
жанр перекладу 194
жанрова група 222, 528
жанрові параметри військових текстів 196
змістовна сутність повідомлення 197
особистість відправника повідомлення 196
особистість одержувача повідомлення 197
жанрово-стильові види військових текстів 202
військово-публіцистичні тексти 213
воєнні мемуари 218
воєнно-наукові тексти 207
жанрограма 211
Жданова В.В. 222
Жинкін М.І. 282, 283
Заболотний В.Д. 416
Завгородній І.А. 93, 97
завдання ЛЗВ 319
завдання ТВП 142
загальна модель перекладацької діяльності 258
загальний алгоритм операційної діяльності військового перекладача 528
загальні компетентності військового перекладача (ЗКвп) 409, 529
визначення ~ 410
перелік ~ 409
формула ~ 409

загальновійськовий текст 202, 203, 529
визначення ~ 203
змістовно-тематичне наповнення ~ 202
тематика ~ 202
загальнонаукові емпіричні методи 113
вимірювання 114
експеримент 115
експертне оцінювання 118
опитування 117
спостереження 114
загальнонаукові основи ТВП 148
загальнонаукові методи 150
значення ~ 148
концепти ~ 148
методологічна матриця загальнонаукових завдань 149
підходи ~ 149
загальнонаукові теоретичні методи 104
абдукція 113
абстрагування (метод абстракції) 104
аксіоматизація (аксіоматичний метод) 107
аналіз 109
аналогія 110
дедукція 112
екстраполяція 108
ідеалізація 106
індукція 112
інтерполяція 108
конкретизація (сходження від абстрактного до конкретного) 105
моделювання 110
порівняння 110
синтез 109
уявний експеримент 107
формалізація 111
Зайцева М.О. 200
Замаруєва І.В. 37
замовник перекладу 324, 529

Збанацький Ю. 263
Зельницький А.М. 416
Зернецький П.В. 229
Зимня І.О. 239, 248, 249, 250, 251, 252, 264
Зіннатуллін М.Х. 64
зіставний метод (контрастивний, типологічний) 122
діалексія 122
діаморфія 122
діасемія 122
діафонія 122
ЗКвп.. 529
Золотов В.А. 65
Зорівчак Р.П. 119, 180
Іваницька Н.Б. 273
Ігнатьєв Н.Б. 87
ідеалізація 106
ІКвп… 529
Ільченко О.М. 229
інваріантна інформація 337
інваріантна інформація у військовому перекладі 308, 312, 529
індукція 112
інтегральна компетентність військового перекладача (ІКвп) 407, 529
базові дескриптори ~ 407
визначення ~ 408
формула ~ 408
інтерполяція 108
інформаційно-аналітична робота (ІАР) 350, 529
аналітичний рівень ~ 350
інформаційний рівень ~ 350
методологічні засади ~ 350
основні принципи ~ 351
форми ~ 350
інформаційно-довідковий ресурс стандартизованої військової термінології (ІДР СВТ) 355

інформаційно-фактологічна точність 308, 311, 529
Ісєєв Р.Р. 94, 97
КА ТВП 529
Калінін Е.Л. 88
Канатаєв Д.В. 95
Карабан В.І. 37, 152, 153, 157, 180, 208, 303, 304
Катаєв А.О. 94
Катаєв С.Л. 117
категорія 162
категорія перекладознавства 530
Кауц У. (Kautz U.) 277
Кафіскіна О.В. 277, 278
Кашкуревич Л.Г. 64
кваліфікаційне угруповання 400
кваліфікаційні вимоги посади 401
~ перекладач 401
~ перекладач I категорії 401
~ перекладач II категорії 401
~ провідний перекладач 401
кваліфікація 399
визначення ~ 399
освітня ~ 399
професійна ~ 399
кваліфікація військового перекладача
визначення ~ 402
нормативно-правові основи ~ 398
освітня ~ 402
повна освітня ~ 403
професійна ~ 402
часткова освітня ~ 402
Керімов Т.Х. 229
Кисельова С.О. 94, 97
Кияк Т.Р. 157, 267
Кларін М.В. 292

класифікація військових текстів ... 223
критерії ~ О.М. Нікіфорової ... 224
~ Г.М. Стрелковського ... 224
~ Л.Л. Нелюбіна ... 223
класифікація помилок в перекладі ... 344
категорія А (незначні помилки) ... 344
категорія Б (суттєві помилки) ... 345
категорія В (грубі помилки) ... 346
Кленін І.Д. ... 64
Кобл П.М. (Coble P.M.) ... 54
кодове найменування ... 530
Коен А. (Cohen A.) ... 269
Колодій І.А. ... 398
Коломієць Л.В. ... 37, 157, 180
Комісаров В.Н. ... 161, 267, 417
компетентний носій мови ... 530
компетентність ... 403
визначення ~ ... 404
загальні ~ ... 408
інтегральна ~ ... 407
ключові ~ ... 414
компетентність *vs* компетенція ... 405
перекладацька ~ ... 404
професійна ~ ... 414
спеціальні (фахові, предметні) ~ ... 410, 415
типологія ~ ... 417
компетентність військового перекладача ... 403, 530
визначення ~ ... 403, 417
військова складова ~ ... 428
загальні ~ ... 409
інтегральна ~ ... 408
інші види ~ ... 414
проблема типології ~ ... 417
спеціальні ~ ... 410
типологічна матриця ~ ... 421

комунікативно-функціональна тотожність 309, 312, 530
конкретизація (сходження від абстрактного до конкретного) 105
Кононов Б.А. 64
конструкт 164
контекстуально-інтерпретаційний метод 125
контроль якості перекладеного документа 326
Конт-Спонвіль А. 112, 113, 116, 118, 163, 227
концепт 163
концепт *vs* поняття 163
концептуальна модель ТВП 440
вербально-знакові елементи ~ 439
графічно-символьні елементи ~ 439
математичні елементи ~ 439
концептуальний апарат теорії військового перекладу (КА ТВП) .. 160, 162, 530
визначення ~ 165
спеціальні одиниці ~ 170
структурні елементи ~ 162
структурні рівні ~ 166
функція ~ 162
Коптілов В.В. 157, 180
корегування 326
корегування перекладу 530
Корольов І.Р. 228
Корунець І.В. 157
Косинська Ю.В. 340
Косникова А.К. 404, 419
Котюрова М.П. 210
Кочарян Ю.Г. 94, 97
Кочерган М.П. 120, 121, 122, 123, 350
Кочур Г. 295
Красних В.В. 226, 240, 242, 282, 290
Кременецький Б.В. 428
Кримський С. 239, 243

Крінгз Х.П. (Krings H.P.) 269
Кузовкін Ю.М. 64, 87
Кунін О.В. 303
Латишев Л.К. 36, 161, 300, 301, 304, 386, 403, 404, 417
Левий І. 303
Левицька Н. 423
Левченко Т.І. 281
Левчик В.В. 428
лексикографічна робота 353, 531
лексичний запас військового перекладача 531
Лекторський В.А. 140, 315
Леонтьєв Д.О. 245
Леонтьєв О.М. 240, 241, 244, 245
Леонтьєв О.О. 275
Литвин І.М. 307
лінгвістична служба НАТО 363
допоміжний персонал лінгвістичної служби (linguistic support staff) 366
запасні військові лінгвісти (secondary military linguists) 365
місцевий персонал (local personnel) 370
мовні помічники (language assistants) 365
основні військові лінгвісти (primary military linguists) 365
письмові перекладачі (translators) 363
питання безпеки ~ 379
підготовка кадрів ~ 367
помічники лінгвіста (linguistic assistants) 365
редактори (revisors) 364
типова організаційно-штатна структура ~ 366
усні перекладачі (interpreters) 364
лінгвістичне забезпечення військ (ЛЗВ) 313, 320, 531
визначення ~ 320
головний суб’єкт ~ 386
завдання ~ 319
об’єкт ~ 317
предмет ~ 318
структура ~ 320

лінгвістичне забезпечення військової операції НАТО 359
загальні питання ~ 360
зовнішня допомога (reachback support) 362
керівні документи ~ 359
лінгвістична служба 362, 363
машинний переклад 361
планування ~ 361
портативні пристрої для усного перекладу (hand-held interpretation devices) ... 361
функціональні завдання ~ 361
лінгвістичний аналіз тексту 185
лінгвістичний аналіз художнього тексту 221
лінгводидактична робота 358
лінгводіагностична робота 358
лінгводослідницька діяльність військового перекладача (ЛД) 358, 531
лінгвокраїнознавчий аналіз країни/регіону (ЛКА) 349, 531
лінгвопедагогічна діяльність військового перекладача (ЛП) 357, 531
лінгводидактична робота 358
лінгводіагностична робота 358
Лісовський В.М. 189, 200, 204, 205, 207, 224, 349, 420, 428
Ліхачов Б.Т. 293
Лозовой П.И. 64
Лук'янець В.С. 158
Лук'янова Л.Б. 423
Лукичева Л.І. 118
Лукіянчук Ю.О. 171
Лукьянова Т.Г. 180
Львовська З.Д. 303
Льошер В. (Loescher W.) 269
М'ясоїд П.А. 239, 241, 242, 244, 245, 265
Мазур Л.Н. 112, 113
Майлак Ж.-П. (Mailhac J.-P.) 270
Макаров Ю.С. 88
макрозавдання ТВП 142, 532
макроструктурний рівень перекладацької діяльності 262

тактика перекладу ... 287
технологія перекладу ... 292
Максименко С.Д. ... 114
Малик Г.Д. ... 423
Мальблан А. (Malblanc A.) ... 301
Мандей Дж. (Munday J.) ... 151
Маркін В.І. ... 163
Маслов Д.А. ... 93, 97
Матюша П.А. ... 36, 88, 89, 97, 129, 398
Мацюк О.О. ... 398, 404, 415, 418
Мейс Дж. ... 157
Мельничук О.С. ... 99, 242
Мельцев І.Ф. ... 64, 65
мемуари ... 219
види ~ ... 220
визначення ~ ... 219
військові ~ ... 218
диференційні ознаки ~ ... 220
мета ТВП ... 142, 532
метод лінгвістичної географії (ареальний метод) ... 349, 532
метод перекладу ... 301
методи дослідження
загальнонаукові емпіричні ~ ... 113
загальнонаукові теоретичні ~ ... 104
метод ... 102
спеціальні наукові ~ ... 119
методологічна матриця загальнонаукових завдань ... 149
методологічний підхід в дослідженні ... 101
емпіричний ~ ... 101
синергетичний ~ ... 102
системний ~ ... 101
теоретичний ~ ... 101
методологічні засоби технології перекладу ... 299
метод перекладу ... 301

прийом перекладу 303
способ перекладу 299
методологія 99, 100, 127
методологія дослідження військового перекладу 100, 238, 532
методологія перекладацької діяльності 238, 310, 532
практичний аспект 99
теоретичний аспект 99
~ дослідження військового перекладу 127
~ дослідної діяльності 100
~ мовознавства 99
механізм соціальної регуляції перекладацької діяльності 390
Мещеряков А.С. 404, 419
Мигачьов А.А. 65
Микитенко І. 263
Михайленко О.О. 268
Михайленко Т.Д. 93, 97
міждисциплінарний характер ТВП 157
міжкультурна функція службової діяльності військового перекладача 532
Мікєшина Л.А. 108
Міллан К. (Millán C.) 151
Міньяр-Бєлоручев Р.К. 36, 66, 71, 86, 107, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 161, 200, 300, 302, 303, 331, 386, 403, 417, 433
Мітчелл П.Д. 95
Мішкуров Е.М. 95, 97, 129, 131, 135, 139, 158, 182, 200
Міщенко А.Л. 423
мовленнєва діяльність 242
мовленнєвий жанр 193
мовознавчі методи
метод лінгвістичної географії (ареальний метод 349
мовознавчі основи ТВП 150
моделі перекладу 436
видові ~ 437
жанрово-стильові ~ 437
загальнотеоретичні ~ 437

спеціальні/галузеві ~ ... 437
теоретико-концептуальні ~ ... 437
функціонально-алгоритмічні ~ ... 437
модель ... 111, 436
вербально-знакова ~ ... 111
загальна ~ перекладацької діяльності ... 258
математична ~ ... 111
програмна ~ ... 111
системна (повна) ~ ... 111
фрагментарна (часткова) ~ ... 111
функціонально-семіотична ~ перекладацької діяльності ... 258
~ структури ... 111
~ функціонування ... 111
модель військового перекладу ... 434, 437, 439, 533
дефініція ~ ... 439
концептуальна модель ТВП ... 439
проблема побудови ~ ... 434
моделювання ... 110, 435, 436, 532
Можейко М.А. ... 229
Молодцов А.А. ... 64
Монголов К.Н. ... 64
Монігетті В.С. ... 87
Мороз О.Я. ... 435
Мхитарян Т.Т. ... 64
Навасардов В.Г. ... 64
навчально-бойова функція службової діяльності військового перекладача ... 533
навчально-методичний комплекс ... 533
Нагребельний В.П. ... 118
Найда Ю. (Nida E.) ... 158, 185
наукова діяльність ... 99
Науменко А.М. ... 267, 340
Науменко М.І. ... 416
Невмержицький І.В. ... 136
Некіпєлова І.М. ... 108

Некряч Т.Є. 180
Нелюбін Л.Л.….36, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 77, 101, 107, 129, 130, 131, 132, 134, 138, 143, 152, 155, 161, 169, 180, 181, 182, 183, 187, 190, 193, 194, 198, 200, 223, 227, 238, 240, 242, 245, 246, 254, 256, 386, 387, 388, 389, 390, 398, 404, 433
Неретіна С.С. 52, 163
Нечхаєв С.М. 212
Нещадим М.І. 416
Нікітін Е.П. 114
Нікіфорова О.М. 36, 88, 92, 97, 129, 152, 154, 189, 203, 206, 224
Нікульченков А.А. 64
Новікова М.О. 180
Новосьолов М.М. 104, 110
Ножин Є.О. 64
Нора Галь 340
Норд К. (Nord Ch.) 155
нормативи виконання перекладів 343
корегувальні коефіцієнти 343
письмовий переклад 343
розрахунок норми праці працівників 344
розрахунок обсягу перекладу 344
усний переклад 343
нормотворча робота 352, 533
об’єкт 139, 315
об’єкт військового перекладу 533
об’єкт ЛЗВ 317, 534
об’єкт перекладознавства 534
об’єкт перекладу 534
об’єкт ТВП 138, 141, 534
об’єкт теорії перекладу 534
об’єктивація 229
Огуй О.Д. 267
Огурцов А.П. 52, 228, 229, 239, 246, 252, 253
одиниця вимірювання перекладів 343

астрономічна година ... 343
робочий день ... 343
стандартна сторінка перекладу ... 343
Озадовська Л.В. ... 99
Ольховой І.О. ... 349, 354
операція ... 245, 534
описовий метод ... 120
опитування ... 117
безпосереднє ~ ... 117
вибіркове ~ ... 117
засоби ~ ... 117
напівформалізоване ~ ... 117
опосередковане ~ ... 117
респондент ... 117
~-інтерв'ю (інтерв'ювання) ... 117
опитування місцевих жителів ... 335, 534
Оришак О.В. ... 94, 97
освітня кваліфікація військового перекладача ... 402, 534
повна ~ ... 403
часткова ~ ... 402
основні види перекладацького супроводження (ПС) ... 323
виконання письмового перекладу ... 324
виконання усного перекладу ... 327
основні операційні засоби військового перекладача ... 534
основні функції службової діяльності військового перекладача ... 535
Осьодло В.І. ... 416
параметри адекватності у військовому перекладі ... 308
інформаційно-фактологічна точність ... 308
комунікативно-функціональна тотожність ... 309
предметно-логічна еквівалентність ... 309
Пасєчник Г.А. ... 87
пасивний (рецептивний) лексичний запас військового перекладача ... 535
Патон Б.Є. ... 147
Пегов С.С. ... 87
переказ ... 337, 535

переклад ... 535
визначення ~ ... 323
письмовий ~ ... 324
усний ~ ... 327
переклад радіообміну ... 328, 535
визначення ~ ... 328
об'єктивні чинники ~ ... 329
суб'єктивні чинники ~ ... 329
перекладацька дія ... 254
перекладацька діяльність ... 246, 247, 259, 309, 535
визначення ... 259
загальна модель ~ ... 258
макроструктурний рівень ~ ... 262
структура ... 254
перекладацьке супроводження (ПС) ... 321, 535
визначення ~ ... 321
історія ~ в Збройних Силах України ... 321
мета ~ ... 321
показники якості ~ ... 343
функція ~ ... 321
~ додаткові види ... 337
~ основні види ... 323
~ спеціальні види ... 328
перекладач ... 536
кваліфікаційні вимоги посади ... 401
перекладознавчий аналіз ... 119, 198, 341, 343
перекладознавчі основи ТВП ... 150
перспективи дослідження ТВП ... 460
Петрухін В.С. ... 36, 97, 153
письмовий переклад ... 324
визначення ~ ... 324
етапи виконання ~ ... 325
технічне завдання для ~ ... 324
~ види за призначенням ... 324
~ для внутрішнього користування ... 324

Підручна З.Ф. 415, 420
Пім А. (Pym A.) 155
Пірс Ч.С. 113
Плєхов А.М. 316
Плющ М.Я. 125, 126, 221
повна освітня кваліфікація військового перекладача 536
Подрєзов О.А. 93, 97
показники оцінювання письмового перекладу (НАТО) 376
1) точність (accuracy) 377
2) повнота (completeness) 377
3) термінологічність (terminology) 377
4) узгодженість (consistency) 377
5) мовна грамотність (correct language) 377
6) ясність (clarity) 377
7) стилістична відповідність (style) 377
8) презентативність (presentation) 377
показники оцінювання усного перекладу (НАТО) 376
1) точність (accuracy) 378
2) повнота (completeness) 378
3) термінологічність (terminology) 378
4) узгодженість (consistency) 378
5) мовна грамотність (correct language) 378
6) ясність і дикція (clarity and diction) 378
7) стилістична відповідність (style) 378
8) екстралінгвістична експресивність (extralinguistic expression) 378
показники якості перекладацького супроводження (ПС) 343
класифікація помилок 344
нормативи виконання перекладів 343
рекомендації замовнику перекладу 347
фактологічна оцінка якості перекладу 346
Поліковський О.В. 93, 97
Поломских О.Г. 276
Помірко Р. 194
поняття 162
Попель Л.А. 65

порівняння ... 110
Поршнєва О.Р. ... 403
послідовний переклад ... 327
Постников П.Г. ... 265, 289
правила етичної поведінки лінгвістів (НАТО) ... 379
взаємна підтримка (mutual support) ... 380
компетентність (competence) ... 380
конфлікт інтересів (conflict of interests) ... 381
нерозголошення конфіденційної інформації (confidentiality and non-disclosure) ... 379
неупередженість (impartiality) ... 380, 381
особиста вигода (personal gain) ... 381
професійний розвиток (professional development) ... 380
роль усного перекладача (role) ... 382
ставлення й поведінка (attitude and conduct) ... 381
термін виконання (deadlines) ... 382
умови праці (working conditions) ... 380, 381
якість (quality) ... 382
~ загальні ... 379
~ спеціальні, для письмових перекладачів і редакторів ... 382
~ спеціальні, для усних перекладачів ... 381
правка ... 341
прагматичні аспекти діяльності військового перекладача ... 536
прагматичні аспекти перекладу ... 184
прагматичні екстралінгвальні аспекти військового перекладу ... 438
предмет ... 141, 318
предмет військового перекладу ... 536
предмет ЛЗВ *(як виду спеціального забезпечення в Збройних Силах України)* ... 536
предмет ТВП ... 142, 536
предметно-логічна еквівалентність ... 309, 312, 536
прийом перекладу ... 303
Провоторов В.І. ... 386, 403
Прокопова Л.І. ... 436
протокол допиту військовополоненого ... 333
професійна кваліфікація військового перекладача ... 402, 536

професійний стандарт для військового перекладача 423, 536
алгоритм розроблення ~ 424
визначення терміна/поняття ~ 428
публіцистичний стиль 213
визначення ~ 213
тематичний діапазон ~ 213
функції ~ 214
Радзієвська Т.В. 229, 266
радіоперешкоди 329
Радчук В.Д. 180
Рак Н.В. 398
Раті А.О. 180, 192
Ребрій О.В. 37, 157, 255, 262, 264, 266, 269, 270, 271, 279
Ревзін І.Й. 301
регістр 537
редагування
визначення терміна ~ у видавничій справі 339
визначення ~ 339
нормативне ~ 339
саморедагування 341
сутність процесу ~ 340
творче ~ 339
редагування перекладених текстів 339, 537
визначення ~ 343
операції ~ 341
правка 341
сутність ~ 341
форма тексту 342
редакційна стаття 74
рекомендації замовнику перекладу 347
реферування 338, 537
види рефератів 338
реферат 338
~ як вид перекладацького супроводження 338
Рецкер Я.Й. 161, 303, 304

Рибак Н. 287
Ришков Ю.В. 114
Розенцвейг В.Ю. 301
Розін В.М. 100, 102
розрахунок обсягу виконання перекладу 344
Романенко Н.М. 95, 388, 403
Романов О.С. 94, 97
Рубінштейн С.Л. 290
Рудь І.А. 180
Рузавін Г.І. 110, 112
Рябов О.Г. 94, 97
Садовський В.Н. 112, 144
Салімовський В.А. 193, 194
Світлична О.Р. 398
Сдобников В.В. 275
Сегол Р.І. 339
Селіванова О.О. 125, 154, 227, 240, 243, 265, 266, 282, 283, 289, 306, 307, 435
Семенов Б.М. 64
Семенюк Г.Ф. 192, 193
Симоненко Л.О. 165
синтез 109
синхронний переклад 327
система лінгвістичного забезпечення військ 537
Ситіна В.І. 87
Сімаков В.В. 96
Сімкова І.О. 423
Сімонов А.Н. 253
СКвп 537
Скиба К.М. 398
Скороход О. (Skorokhod O.) 60
службова діяльність військового перекладача 260, 261, 310, 537
Смолич Ю. 252
Смольницька О. 247

Смущинська І.В. 228
Солганик Г.Я. 213, 214
Солодяк О.Ю. 36, 88, 97, 129
Спажев Ю.А. 63, 87
специфіка соціальної регуляції діяльності військового перекладача 390
спеціальні види перекладацького супроводження (ПС) 328
бортовий переклад (бортпереклад) 329
допит військовополонених 330
опитування місцевих жителів 335
переклад радіообміну 328
супроводження парламентерів 335
спеціальні компетентності військового перекладача
перелік ~ 410
спеціальні компетентності військового перекладача (СКвп) 410, 537
визначення ~ 412
формула ~ 410
спеціальні метамовні одиниці КА ТВП 538
спеціальні методи дослідження
лінгвістичний аналіз тексту 185
функціонально-прагматичний аналіз 183, 185
спеціальні наукові методи 119
зіставний метод (контрастивний, типологічний) 122
контекстуально-інтерпретаційний метод 125
метод лінгвістичного аналізу тексту 125
метод лінгвістичної географії (ареальний метод) 121
мовознавчі ~ 119
описовий метод 120
перекладознавчий аналіз 119
перекладознавчі ~ 119
структурний метод 122
функціонально-прагматичний аналіз 126
спосіб перекладу 300
знаковий ~ 300, 301
інтерпретація 301
переклад 301
підстановка 301

смисловий ~ ... 300, 301
трансформація ... 301
спостереження ... 114
випадкове ~ ... 114
включене (співучасне) ~ ... 114
зовнішнє ~ ... 114
короткочасне ~ ... 114
несуцільне (вибіркове) ~ ... 114
самоспостереження ... 114
систематичне ~ ... 114
суцільне (повне) ~ ... 114
~ в експериментальних умовах ... 114
~ в реальних умовах ... 114
стандартна сторінка перекладу ... 343
Старовойтов В.В. ... 316
Старостін Б.А. ... 141, 318
Старух В.О. ... 233
Степанов В.В. ... 229
Степанов Ю.С. ... 103
стиль ... 190, 191, 538
визначення ~ ... 191
визначення ~ для цілей ТВП ... 191
функціональний ~ ... 191
~ мови ... 191
~ мовлення ... 191
стильова домінанта ... 199, 201, 538
стильові ознаки ... 200, 538
стратегія військового перекладу ... 538
стратегія перекладу ... 285, 310, 538
адаптивна ~ ... 273, 274
визначення ... 285
глобальна ~ ... 269, 271
диференційні ознаки ... 267, 278
компоненти ~ ... 275
локальна ~ ... 269, 271

метакомунікативна ~ ... 273
метамовна ~ ... 273
міждисциплінарні виміри ... 284
прототипна ~ ... 273
психолінгвістичний вимір ~ ... 282
психологічний вимір ~ ... 280
стратегія змісту ... 272
стратегія одомашнення ... 271
стратегія очуження ... 271
стратегія універсалізації ... 272
стратегія форми ... 272
~ літератури для дітей ... 274
~ наукового тексту ... 273
Стрелковський Г.М.……36, 64, 65, 66, 71, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 107, 129, 143, 144, 161, 169, 182, 183, 195, 196, 197, 198, 200, 202, 207, 208, 209, 210, 215, 216, 217, 218, 220, 224, 258, 388, 433
структура ЛЗВ ... 320
військово-термінологічна діяльність військового перекладача (ВТ) ... 351
лінгводослідницька діяльність військового перекладача (ЛД) ... 358
лінгвопедагогічна діяльність військового перекладача (ЛП) ... 357
перекладацьке супроводження (ПС) ... 321
структура перекладацької діяльності ... 254
мотив ... 256
об’єкт ... 256
операційні засоби ... 257
предмет ... 256
регулятиви ... 257
суб’єкт ... 256
умови ... 257
структурний метод ... 122
аналіз за безпосередніми складниками ... 123
дистрибутивний аналіз ... 123
компонентний аналіз ... 124
трансформаційний аналіз ... 123
структурні елементи КА ТВП
визначення (дефініція) ... 165
категорія ... 162

конструкт ... 164
концепт ... 163
поняття ... 162
термін ... 164
Стьопін В.С. ... 103
Субботін А.Л. ... 106
Судзіловський Г.О. ... 65, 75
супроводження парламентерів ... 335, 538
білий прапор ... 336
визначення ~ ... 335
загальне перемир'я ... 336
мета ~ ... 336
місцеве перемир'я ... 336
статус недоторканності ~ ... 337
тактика військового перекладу ... 538
тактика перекладу ... 287, 292, 310, 539
визначення ~ ... 291
комунікативний вимір ... 289
міждисциплінарні виміри ... 290
психолінгвістичний вимір ... 290
психологічний вимір ... 290
Татаренко К.В. ... 233
ТВП… ... 539
текст.. ... 199, 539
визначення ~ для цілей ТВП ... 199
відмінності між ~ і дискурсом ... 230
військовий ~ ... 200
графічні засоби ~ ... 201
загальне розуміння ~ ... 199
тематичні лексичні групи ... 187
теорія військового перекладу (ТВП) ... 138, 539
визначення ~ ... 144, 145
головне завдання (макрозавдання) ~ ... 142
завдання ~ ... 142
загальнонаукові основи ~ ... 148

концептуальний апарат ~ 160
мета ~ 142
міждисциплінарний характер ~ 157
мовознавчі основи ~ 150
об'єкт ~ 141
перекладознавчі основи ~ 150
предмет ~ 142
проблема визначення ~ 138
Терехова С.І. 119
Терещенко В.В. 93, 97
термін 164
термінографічна робота 353, 539
термінотворча робота 351, 540
технологія військового перекладу 540
технологія перекладу 292, 310, 540
визначення ~ 294, 295, 296
диференційні ознаки 293
операційні засоби 299
Тихонова Є.В. 95
Тобія С. (Tobia S.) 59
Толок І.В. 423
Торсуков Е.Г. 62
Травкін Є.Н. 65, 87
трансформація 303
граматична ~ 303
лексична ~ 304
Тулуб З. 263
Туровський М.Б. 103
Тхоржевський Л.Л. 87
універсальний предметний код (УПК) 282
усний контактний переклад (liaison interpretation) (НАТО) 364
усний переклад 327
послідовний ~ 327
синхронний ~ 327

~ методом нашіптування ... 328
установка перекладу ... 305, 306
фактологічна оцінка якості перекладу ... 346
прийнятний підсумковий показник ~ ... 346
формула розрахунку ~ ... 346
Фахрутдинова Д.Р. ... 93, 97
Федорович В.О. ... 102
фейлетон ... 74
Філімонов А.М. ... 65
Філін Ф.П. ... 187
Філіппов А.А. ... 63, 87
Фінн В.К. ... 113
Флорін С. ... 303
форма тексту ... 342
формалізація ... 111
Франко І. ... 119
функції службової діяльності військового перекладача ... 391, 540
визначення ~ ... 395
основні ~ ... 396
проблема визначення ~ ... 392
функціонально-прагматичний аналіз ... 126, 183, 185
функціонально-прагматичні види військових текстів
військово-спеціальні тексти ... 206
військово-технічні тексти ... 204
воєнно-політичні тексти ... 203
загальновійськові тексти ... 202
функціонально-прагматичні види військового перекладу ... 187
військово-спеціальний переклад (ВСП) ... 189
військово-технічний переклад (ВТП) ... 189
воєнно-політичний переклад (ВПП) ... 188
функціонально-прагматичні ознаки військового перекладу ... 186
функціонально-семіотична модель перекладацької діяльності ... 258
Футіт Х. (Footitt H.) ... 59
Хайдарова О.С. ... 292

Халєєва І.І. 386
Хо Дин 65
Хоптяр А.О. 247
Хорунжа Л.А. 247, 253
Храмович О.Ф. 36, 97
Цвіллінг М.Я. 386, 403, 415
Цепков І.В. 94
цільова установка у військовому перекладі 305, 308, 311, 540
часткова освітня кваліфікація військового перекладача 540
Чемезов Я.Р. 346
Чередниченко О.І. 37, 129, 146, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 169, 173, 180, 274, 279, 284, 295, 297, 386, 387, 403, 418
Черних О.Б. 414, 420, 425, 426
Черних Ю.О. 414, 416, 420, 425, 426
Черніков В.Ю. 420
Черствий А.Н. 64
Чуковський К.І. 340
Шаблій О.А. 157
Шагардинова Е. 95, 388, 403
Шанін В.А. 65
Шапарь В.Б. 243
Шапкін С.Г. 316
Швейцер О.Д. 65, 71, 72, 73, 75, 76, 129, 161, 185, 214, 215, 217, 243, 302, 307
Швирьов В.С. 100, 102, 103, 105, 113, 164
Шевченко М.О. 94, 95
Шевчук В.М. 36, 65, 66, 96, 129
Ширяєв А.Ф. 36, 86, 161
Шишканов А.І. 95
Шленкін І.І. 87
Шорін Е.К. 403, 415
Шуневич Б.І. 153
Шупта О.В. 247
Юдин Э.Г. 239, 252, 253

Юндіна О.В. 36, 88, 91, 97, 129, 152, 180, 182, 183, 200
Яааскелайнен Р. (Jaaskelainen R.) 269
Ягупов В.В. 303, 416
Ядов В.А. 139, 318
Яковлєв Ю.А. 64, 65
Якушева Г.В. 219, 220
Янковець А.В. 398, 420
Янчук С.Я. 36, 88, 90, 92, 97, 129, 132, 135, 136, 153
Яремко Я.П. 92
Яхонтова Т.В. 192, 194, 211